

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΥΛΗ
ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ
ΛΥΚΕΙΟΥ

1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
2. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
3. ΘΕΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(1750-1850) ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

ΕΧΩ
Κύριο Α. Δημόσια
τελωνειακή αποστολή

Blaney

(88)

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΥΛΗ ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΑΛΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Μέ διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου τυπώνονται άπο τόν Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων και μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ανθρώπινης απότιμης πολιτιστικής κληρονομιάς της Ελλάδας

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΥΛΗ
ΕΠΙΛΟΓΗΣ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ
ΛΥΚΕΙΟΥ

1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
2. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ
3. ΘΕΜΑΤΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
(1750-1850) ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1979

Τό βιβλίο αύτό γράφτηκε άπό 'Ομάδα 'Εργασίας, πού συγκροτήθηκε μέ απόφαση του 'Υπουργοῦ Παιδείας'. Βαρβιτσιώτη (άριθ. Φ. 211.13/2/5/681/9.2.79).

Τήν 'Ομάδα άποτέλεσαν οι:

Φ.Κ. Βώρας, Σύμβουλος β' τοῦ ΚΕΜΕ,
Ξένη Οίκονομοπούλου, ΓΕΜΕ,
Βασίλειος Δ. 'Ασημομύτης, καθηγητής
Νικ. Π. Δημακόπουλος, καθηγητής
Θ. Κατσουλάκος, καθηγητής, ὅλοι φιλόλογοι.

Τά μέλη τῆς 'Ομάδας προσπάθησαν όσο τούς ἐπέτρεπαν οι περιστάσεις νά άνταποκριθοῦν σέ μιά ἐπείγουσα σχολική ἀνάγκη: γνωρίζουν τίς ἀτέλειες τῆς ἔργασίας τους καί ἐλπίζουν ὅτι γρήγορα θά προκηρυχθεῖ διαγωνισμός γιά τή συγγραφή νέου ἀρτιότερου βιβλίου, πού θά ἐξυπηρετήσει καλύτερα τίς σχολικές ἀνάγκες ἀπό τό σχολικό ἔτος 1980-81.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

1. Τό βιβλίο τοῦτο περιλαμβάνει τά ἀκόλουθα τρία κεφάλαια:

1. Ὁ Εύρωπαικός Διαφωτισμός (18ος αιώνας).
2. Ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός (περίπου 1750-1821).
3. Θέματα τῆς Νεοελληνικής Ἰστορίας ἀπό τίς πηγές (τῆς περιόδου 1821-1850).

Τά κεφάλαια αὐτά ἔχουν συνάφεια ὁρατή καὶ διαπλέκονται χρονικά καὶ θεματικά. Ὁ Εύρωπαικός Διαφωτισμός ἀπλώνεται σέ ὅλο τό 18ο αιώνα· ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός (χωρίς νά παραβλέπεται ἡ προϊστορία του) ἐκδηλώνεται κυρίως ὑστερα ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου αιώνα καὶ δανείζεται στοιχεῖα ἀπό τὸν Εύρωπαικό Διαφωτισμό — χωρίς τοῦτο νά μειώνει τὴν αὐτοδυναμία του — γιά τῇ λύση τῶν προβλημάτων τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ διαμορφώνει τή φυσιογνωμία του ὥς τίς παραμονές τοῦ 1821, ὅπότε εύλογα οἱ φορεῖς του στρέφουν τά διαφέροντα καὶ τή δραστηριότητά τους σέ κρισιμότερες ἀνάγκες, στόν Ἀγώνα τῆς Ἄνεξαρτησίας. Σέ ἀμεση χρονική καὶ θεματική συνάφεια πρός τό δεύτερο βρίσκεται τό τελευταίο κεφάλαιο, πού περιλαμβάνει θέματα, ὅπως: ἡ παιδεία κατά τὸν Ἀγώνα, πολιτειακές ἀναζητήσεις, ἡ διπλωματική δραστηριότητα γύρω ἀπό τό Έλληνικό Ζήτημα (1821-1832).

2. Τό κεφάλαιο Εύρωπαικός Διαφωτισμός ἐκτίθεται συνοπτικά, γιατί σέ τοῦτο τό βιβλίο ὑπηρετεῖ ἔναν ὄρισμένο καὶ κάπως περιορισμένο σκοπό: νά δώσει μιά γενική ἰδέα γιά τό Κίνημα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὥστε νά διευκολυνθεῖ ἡ σπουδή τοῦ ἐπόμενου κεφαλαίου, πού αὐτό ἴδιαίτερα μᾶς ἐνδιαφέρει.

3. Ὑπάρχει σημαντική διαφορά στή δομή τῶν τριῶν κεφαλαίων. Τό πρώτο δίνεται ώς **ἱστορική ἀφήγηση**. Στήν περίπτωση αὐτή — ὅπως

συνήθως γίνεται όταν πρόκειται γιά ιστορική σύνθεση — βασιζόμαστε στήν έργασία του ιστορικοῦ-συγγραφέα, πού θεωροῦμε ότι: μελέτησε τίς πηγές του, έκρινε τήν άξιοποσία τους, άξιολόγησε τά γεγονότα, έπισημανε τήν αίτιακή άλληλουχία τους (ή τή γενεσιουργό σχέση τῶν προηγουμένων καὶ τῶν ἐπομένων), διάλεξε τά πιό σημαντικά γιά τήν ιστορούμενη περίοδο ἢ τό ιστορούμενο θέμα, κατανόησε τό πνεύμα τῆς ιστορούμενης ἐποχῆς (ή τῆς κοινωνίας ἢ τοῦ θέματος) καὶ τό ἔρμήνευσε σωστά στίς ποικίλες ἑκάφανσεις του καί, τελικά, παρουσίασε μιά ἔνιαία ιστορική ἀφήγηση μέ ἀμεροληψία καὶ μέ τήν ἀνθρώπινα δυνατή ἀντικειμενικότητα*.

Γιά τά ἄλλα δυό ὅμως κεφάλαια ἡ μέθοδος παρουσίασης είναι διαφορετική. Μέ αὐτά ἐπιχειρεῖται — ἐστω στοιχειώδης καὶ δοκιμαστική — **εἰσαγωγή τῶν μαθητῶν στήν ιστορική ἔρευνα**. Πιό συγκεκριμένα: α. Τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ δίνεται πρώτα ἡ φυσιογνωμία του συνθετικά (μετέ ἀναφορά ὅμως στίς πηγές του), ἐπισημαίνονται πρόσωπα-φορεῖς, ἔργα, ἰδέες, προβλήματα, πού φαίνονται ότι συναποτελοῦν ἔνιαίο ρεῦμα (ἀναγκῶν, ὄραματισμῶν, ἐπιδιώξεων) μιᾶς περιόδου κρίσιμης γιά τίς τύχες τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ· ἐπειτα ἐπιχειρεῖται τεκμηρίωση τῶν παραπάνω μέ βάση τά κείμενα-πηγές τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, κείμενα πού γράφτηκαν ἀπό τούς ἵδιους τούς φορεῖς ἢ ἐκφραστές ἢ συνδημιουργούς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ ἀπό ἄλλους συγχρόνους τους, πού ἡταν μέτοχοι τῶν ἵδιων προβληματισμῶν. Σέ λίγες περιπτώσεις παρατίθενται καὶ κρίσεις μεταγενέστερων εἰδικῶν ἔρευνητῶν. Καί φυοικά γιά δλα αὐτά ὑπάρχουν βιβλιογραφικές ἐνδείξεις, πού ὑποδηλώνουν τί σημαίνει ἐπιστημονική τεκμηρίωση, ἄλλα μέ κανέναν τρόπο δέν ὑποχρεώνουν τούς διδάσκοντες καὶ διδασκομένους — στά πλαίσια τῆς σχολικῆς συνεργασίας τους — νά περιπλανηθοῦν σέ τόσο πλατιές διερευνήσεις· αὐτοί γιά τίς ἀνάγκες τίς σχολικες ὑποχρεούνται μόνο νά μελετοῦν τό σχολικό ἐγχειρίδιο, ἔχοντας ἀκόμα ὑπόψη ἔναν ἐλαφρυντικό ὅρο, πού περιέχεται στήν ἐπόμενη ὑποσημείωση.

β. Στό τελευταῖο κεφάλαιο είναι περισσότερο ἐμφανής ἡ συρρίκνωση τῆς ιστορικῆς σύνθεσης-ἀφήγησης· ἀντίθετα, είναι ἔκδηλη καὶ θελημένη ἡ παρουσίαση-παράθεση τῶν κειμένων-πηγῶν*, πού τεκμηριώ-

* Στό τέλος τοῦ κεφαλαίου ἔχουν παρατεθεῖ μερικές ἐνδεικτικές σελίδες ἀπό τά κείμενα τῶν κύριων ἐκπροσώπων τοῦ Εύρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ.

Διευκρινίζεται ότι:

α. — Οὔτε οἱ διδάσκοντες οὔτε οἱ διδασκόμενοι ἔχουν ὑποχρέωση κατά τή σχολική ἔργασία τους νά προστρέχουν σέ κείμενα ἄλλα ἢ ἐκτενέστερα ἀπό αὐτά πού περιέχονται στό σχολικό ἐγχειρίδιο (χωρίς νά ἀποκλείεται βέβαια ἡ ἀνάγνωση ἐνός ἐκτενέστερου ἀποστάσματος, ὅταν ὑπάρχει πρόχειρο — π.χ. Ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ 1821-καὶ κρίνεται πιό διαφωτιστικό).

vouν ἄμεσα δόσα λέγονται στή σύντομη ἄλλωστε ιστορική ἀφήγηση-ένημέρωση και φέρνουν τό μελετητή σέ ἄμεση ἐπαφή μέ τούς φορεῖς τῆς ιστορικῆς δράσης ἢ τούς αὐτόπτες μάρτυρες. Ὁ σκοπός ἐδῶ είναι διπλός:

1. Νά μελετήσουν οἱ μαθητές μερικά θέματα τῆς νεοελληνικῆς ιστορίας, πού συνήθως τά ἀντιπαρερχόμαστε μέ πολλή γενικότητα, ἐνώ είναι κρίσιμα γιά τή νεοελληνική πραγματικότητα καὶ τήν κατανόητη τῆς.
2. Νά κατανοήσουν οἱ μαθητές ὅτι σέ μιά ιστορική ἀφήγηση — ὅπως συμβαίνει καὶ γενικότερα στίς κοινωνικές ἐπιστήμες — τά τεκμήρια ἀποτελοῦν στοιχεῖο ἀπαιτητό, ὅπως ἐπίσης είναι θέματα συζητήσιμα πάντα τά παρακάτω: ἡ ἀποκάλυψη τῶν κινήτρων τῶν δρῶντων προσώπων καὶ ἡ ἔρμηνεία καὶ ἀδιολόγηση τῶν γεγονότων. Εἰδικότερα είναι χρήσιμο νά συνειδητοποιήσουν (καὶ διά μέσου αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου) οἱ μαθητές ὅτι: ὅταν ἐκφράζουν γνώμη γιά περασμένα (καὶ γιά τωρινά) γεγονότα, ὀφείλουν νά τή θεμελιώνουν μέ σεβασμό γιά τά γεγονότα, γιά τήν προσωπική κρίση τους, γιά τό συνομιλητή τους· καὶ ὅτι, ἀντίστροφα, ὅταν ἀκούν ἄλλου γνώμη, ἔχουν δικαίωμα καὶ ύποχρέωση νά ζητοῦν τεκμήρια γιά νά πειστοῦν ὅτι, τέλος, κάθε κρίση ύπόκειται σέ ἀναθεώρηση, ὅταν προκύπτουν νέα τεκμήρια.

4. Μολονότι διευκρινίσαμε ὅτι καμιά ύποχρέωση δέν ἔχουν οἱ διδάσκοντες καὶ οἱ διδασκόμενοι νά ἀνατρέχουν γιά τή σχολική ἐργασία τους (διδασκαλία, ἔξεταση) στίς σημειούμενες πηγές ἢ ἄλλα βιβλία, θεωροῦμε βέβαιο ὅτι θά ἐπιζητήσουν κάποτε κάποια παραπλήσια μελέτη γιά γενικότερη ἔνημέρωση ἢ γιά κάποια διευκρίνηση. Μέ αὐτή τή σκέψη σημειώνουμε ἐδῶ 2-3 βοηθήματα γιά κάθε κεφάλαιο:

α Γιά τόν Εύρωπαικό Διαφωτισμό:

1. W. DURANT, Παγκόσμιος Ἰστορία τοῦ Πολιτισμοῦ, Τόμοι θ'-ι', (κεφάλαια γιά τούς μεγάλους ἐκπροσώπους τοῦ Διαφωτισμοῦ: Βολταΐρο, Ρουσσό κ.ά.)
2. Τά 100 γεγονότα πού ἄλλαξαν τόν Κόσμο (ἐκδ. Φυτράκη), τόμ. Β', κεφ. 45.

β. Τά κείμενα, πού παρατίθενται μέ τή μορφή παραπομπῶν-σημειώσεων, σπουδάζονται παράλληλα μέ τήν ἀντίστοιχη ιστορική ἀφήγηση τήν ὅποια συνοδεύουν καὶ συζητούνται στά πλαίσιο τοῦ καθημερινοῦ μαθήματος, ἀλλά δέν περιλαμβάνονται στά ἔξεταστά ἀντικείμενα τῶν ἔξετάσεων· καὶ γιά τή συνήθη προφορική σχολική ἔξεταση πρέπει νά θεωρεῖται ἀρκετή ἡ περιληπτική ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῶν κειμένων-πηγῶν καὶ ἡ ἀντληση ἐπιχειρηματολογίας ἀπό τά κείμενα αὐτά. Είναι διδακτικά ἀναγκαῖο νά κατανοηθεῖ ὅτι σέ κάθε ἐπιμέρους κεφάλαιο (π.χ. ὁ χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων τοῦ Ἀγώνα) ἡ σύντομη ἀφήγηση πού προτάσσεται βρίσκεται σέ ἄμεση ἔξαρτηση ἀπό τίς πηγές πού τήν τεκμηριώνουν.

β Γιά τό Νεοελληνικό Διαφωτισμό:

1. Δημαρᾶ, Κ.Θ., *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*.
2. *Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους* ('Εκδοτικῆς Ἀθηνῶν), τομ. IA', σσ. 306 359.
3. G. P. Henderson, 'Η Ἀναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ 1620-1821.

γ Γιά τή Νεοελληνική Ιστορία τῆς περιόδου 1750-1850:

1. *Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους* ('Εκδοτικῆς Ἀθηνῶν) τόμ. IB'.
2. Κόκκινου, Δ., *Ιστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος*, τόμοι 1-2.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Εύρωπαικός Διαφωτισμός

*«Διαφωτισμός είναι ή έξοδος του 'Ανθρώπου
ἀπό τήν ἀνωριμότητά του, γιά τήν όποια ὁ ἴδιος
είναι ύπεύθυνος»*

**KANT, 'Απόκριση στό έρωτημα:
Τί είναι Διαφωτισμός**

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στόν Πρόλογο τοῦ βιβλίου μνημονεύτηκαν δυό βιοθήματα γιά γενικότερη ένημέρωση τῶν ἐνδιαφερομένων: στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν ἀναφέρονται μερικά ἀκόμη βιοθήματα γιά λόγους εἰδικούς (γίνεται παραπομπὴ σὲ ὄρισμένες σελίδες τους μέθέματα συγκεκριμένα). Ἐκτός ὅμως ἀπό τὰ παραπάνω σημειώνονται ἔδω μερικά ἄλλα βιβλία γιά γενικότερη ένημέρωση ἐκείνων πού θά τήν θελήσουν:

1. H. G. Wells, Παγκόσμιος 'Ιστορία (μετάφρ. Κ. Γερογιάννη), τόμ. β', κεφ. λγ'-λε' (σελ. 855-1095): ἀπό τήν 'Αναγέννηση ὡς τῇ Γαλλικῇ Ἐπανάσταση.
2. André Maurois, 'Ιστορία τῆς Γαλλίας (μετ. Κοσμᾶ Πολίτη), σελ. 240-248: πῶς οἱ Φιλόσοφοι ἔγιναν δύναμη πολιτική.
3. W. Durant, 'Ιστορία τῆς Φιλοσοφίας (μετ. Κ.Ν. Παπαρρόδου), σελ. 201-249: ὁ Βολταίρος καὶ ἡ Γαλλική Διαφώτιση.

Διευκρίνιση:

Οι ἀστερίσκοι δηλώνουν ὅτι ὑπάρχει ὑποσημείωση διευκρινιστική στήν ἴδια σελίδα, οἱ ἀριθμοί παραπέμπουν σὲ κείμενα-πηγές στό τέλος τοῦ κεφαλαίου

Ο ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

1. Εισαγωγικά και όρισμός

Διαφωτισμός ή Αιώνα τῶν Φώτων ἔχουν ὄνομάσει τήν πνευματική κίνηση, πού ἐκτείνεται χρονικά ἀπ' τό 1688 ("Ἐνδοξη Ἐπανάσταση στήν Ἀγγλίᾳ") ώς τό 1789 (ἐναρξη τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης). Κύρια γνωρίσματα αὐτῆς τῆς πνευματικῆς κίνησης ἦταν:

- Ἐμπιστοσύνη στή λογική ίκανότητα τοῦ ἀνθρώπου.
- Κριτικός ἔλεγχος καὶ ἄρνηση τῶν παραδόσεων καὶ κάθε αὐθεντίας.
- Γενικότερα, ἀμείλικτη κριτική κάθε θεωρίας γιά τή φύση, γιά τή γνώση, γιά τήν κοινωνία, γιά τή θρησκεία, γιά τήν πολιτική ὁργάνωση, γιά ὅλους τούς θεσμούς.
- Πίστη στή δυνατότητα βελτίωσης τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπειριόριστης προόδου τοῦ πολιτισμοῦ.
- Προσδοκία ἀνάπλασης τῆς κοινωνίας μέ τή δύναμη τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς.

"Ολη ἐκείνη ἡ πνευματική δραστηριότητα στρεφόταν ἐνάντια στό «παλαιό καθεστώς», τήν ἀπόλυτη μοναρχία** καί ἔμμεσα ἀλλά σταθερά

* Μέ τήν Ἐπανάσταση ἐκείνη οἱ "Ἄγγλοι περιόρισαν ἀναίμακτα τή βασιλική ἔξουσία στά ἀκόλουθα σημεῖα:

α. 'Ο βασιλιάς δέν μπορούσε νά ἀναστέλλει τήν ισχύ τῶν νόμων.

β. 'Ἐπίσης δέν μπορούσε νά συγκροτεί ἐπιτροπές μέ δικαστική ἀρμοδιότητα.

γ. Τό κυριότερο, δέν μπορούσε νά ἐπιβάλλει φόρους ή νά συγκροτεί στρατό γωρίς τή συγκατάθεση τοῦ Κοινοβουλίου.

** 'Απόλυτη Μοναρχία, πού κυριαρχοῦσε τότε σ' ὅλη σχεδόν τήν Εὐρώπη, σήμαινε ὅτι: α. 'Υπήρχε μονάρχης κληρονομικός μέ ἀπόλυτη ἔξουσία (νομοθετική, ἐκτελεστική, δικαστική). β. 'Ο μονάρχης περιστοιχιζόταν ἀπό μιά ἐπίσης κληρονομική ἀριστοκρατία (πρόκειται γιά τίς δυό προνομιούχες τότε τάξεις):

διεκδικούσες: έλευθερία στοχασμού και ἔκφρασης, άνεξιθρησκία, έλευθερία στήν οἰκονομική δραστηριότητα τῶν ἀτόμων, κατάργηση τῶν προνομίων (τῶν εὐγενῶν), κοινωνική καί πολιτική ισότητα, γενίκευση τῆς παιδείας· μέ λίγα λόγια ὁ Διαφωτισμός πρόβαλλε τά βασικά αιτήματα τῆς ἀνερχομένης τότε ἀστικής τάξης, ἡ όποια, ἐνῷ εἶχε ἀποκήσει οἰκονομική εύρωστία, δέν εἶχε ἀκόμη ἀνάλογη πολιτική δύναμη.

Ἄτια καί ἀφορμές γιά τήν ἐκδήλωση τοῦ κινήματος τοῦ Διαφωτισμοῦ ἦταν τά τρωτά τοῦ «παλαιοῦ καθεστώτος»*. Οἱ πνευματικές ρίζες του βρίσκονταν στήν ἐπιστημονική πρόοδο, πού εἶχε συντελεστεί ἀπό τήν Ἀναγέννηση ὡς τίς μέρες τοῦ Νεύτονα, καί στό φιλοσοφικό στοχασμό τοῦ Ντεκάρτ (RENÉ DESCARTES, 1591-1650), πού εἶχε διακηρύξει μέ σαφήνεια ὅτι ἀμφιβάλλει γιά ὅλες τίς αὐθεντίες (ἀρχαίους συγγραφεῖς, παραδόσεις κτλ.).καί ὅτι ἀποδέχεται ὡς ἀληθινό μονάχα, ὅ,τι παρουσιάζεται μέ τρόπο πειστικό στή σκέψη του¹.

Ο Διαφωτισμός ξεκίνησε ἀπ' τήν Ἀγγλία, γιατὶ ἐκεῖ εὐνόησαν οἱ οἰκονομικές καί κοινωνικές ἔξελίξεις κατά τό 17ο αἰώνα· στή χώρα ἐκείνη ἔζησαν καί οἱ δύο σπουδαιότεροι πρόδρομοι τοῦ κινήματος: ὁ Νεύτονας (ISAACK NEWTON, 1642-1727), πού διαμόρφωσε νέα ἐπιστημονική μέθοδο², καί ὁ Λόκ (JOHN LOCKE, 1632-1704), πού θεμελίωσε φιλοσοφικά τόν πολιτικό φιλελευθερισμό καί τό νεότερο ἐμπειρισμό³. Ἐπίκεντρο ὅμως τοῦ Διαφωτισμοῦ κατά τό 18^ο αἰώνα ἔγινε ἡ Γαλλία λόγω τῶν εἰδικῶν οἰκονομικῶν, κοινωνικῶν καί πολιτικῶν συνθηκῶν πού γνώρισε ἡ χώρα ἐκείνη τότε. Ο Διαφωτισμός εἶχε σπουδαίους φορεῖς καί σ' ἄλλες χώρες (Γερμανία, Ἰταλία) καί ἡ ἀκτινοβολία του ἀπλώθηκε σ' ὅλη σχεδόν τήν Εὐρώπη· ἐπηρέασε βέβαια καί τόν Ἑλληνισμό, πρώτα στίς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ καί ἔπειτα στήν τουρκοκρατούμενη πατρίδα. [Στίς σελίδες πού ἀκολουθοῦν θά γίνει λόγος κυρίως γιά τό Γαλλικό Διαφωτισμό, γιατί εἶχε ἀμεσότερη ἐπίδραση στόν Ἑλληνισμό].

Οἱ γνωστότεροι ἐκπρόσωποι·τοῦ Γαλλικοῦ Διαφωτισμοῦ ὑπῆρξαν οἱ:

τῶν Εὐγενῶν καί τοῦ Ἀνώτερου Κλήρου, πού προερχόταν ἐπίσης ἀπό τίς οἰκογένειες τῶν εὐγενῶν), πού ἔπαιρνε προνομιακά ὅλα τά ἀνώτατα ἀξιώματα. γ. 'Υπῆρχε ἔνα ούσιαστικά κληρονομικό σῶμα ἀνωτάτων ἀξιωματούχων. δ. 'Η λεγομένη Τρίτη Τάξη (ἐργάτες, ἀγρότες, ἀστοί: ἐμποροί, γιατροί, δικηγόροι, τραπεζίτες, βιοτέχνες κλπ.), πού ἀποτελούσε τή συντριπτική πλειοψηφία (περίπου 98% ὑπολογίζεται) εἶχε μόνο ὑποχρεώσεις.

* Συνακόλουθο τῆς δομῆς του (βλέπε τήν προηγούμενη σημείωση) ἦταν καί τοῦτο: ὅτι ἡ κορυφή τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ δέν μποροῦσε νά ἀνανεωθεῖ καί νά ἐνισχυθεῖ μέ ἀνθρώπους ἵκανούς καί δημιουργικούς ἀπό τήν Τρίτη Τάξη· κι ἄν κάποιος γόνος αὐτῆς τῆς τάξης κάποτε ἔφτανε στήν κορυφή διαπίστων ὅτι βελτίωση δέν ἦταν ἐπιτρεπτή ἀφοῦ δέν μποροῦσαν νά θιγοῦν τά «προνόμια».

Βολταίρος, Μοντεσκιέ, Ρουσσό, ό κύκλος τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν (*Ntivneteró, vt' Ἀλαμπέρ, Κοντορσέ, Κοντιγιάκ, Χόλμπαχ, Ἐλβέτιος κ.ἄ.*)

Πρός τό τέλος τῆς ἐποχῆς τοῦ Διαφωτισμοῦ ό γερμανός φιλόσοφος Κάντ διατύπωσε ἔναν ὄρισμό τοῦ ὅλου κινήματος: «Διαφωτισμός είναι ἡ ἔξιδος τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τὴν ἀνωριμότητά του γιά τὴν ὅποια ὁ Ἰδιος είναι ύπευθυνος»*. Ό ανθρωπος πραγματικά ἀρχίζει νά βγαίνει ἀπό τὴν ἀνωριμότητά του, ὅταν ἀποφασίζει ύπευθυνα νά χρησιμοποιήσει τό λογικό του, ὅταν τολμάει νά σκέπτεται ἐλεύθερα, ἀνεπηρέαστος ἀπό προκαταλήψεις, αύθεντίες, περιορισμούς.

2. Κύρια γνωρίσματα τοῦ Διαφωτισμοῦ

Δέν είχαν ὄλοι οι ἐκπρόσωποι τοῦ Διαφωτισμοῦ τίς ἴδιες ἀντιλήψεις γιά τὴν κοινωνία, τὴν κρατική ὄργανωση, τὴν οἰκονομική ζωή, τῇ θρησκευτική πίστῃ· ύπάρχουν ὅμως κάποια κοινά σημεῖα στό στοχασμό τους, πού συγκλίνουν στά ἔξης:

α. Οι αισθήσεις, χωρίς νά είναι ἡ μοναδική πηγή γνώσης, είναι πάντως ἀπαρίτητη προϋπόθεση καί ἀφετηρία της.

β. Ἡ φύση είναι ἐνιαία, τουλάχιστο μέσα στό ὅρια ὅπου μπορεῖ νά φτάσει ἡ γνώση μας γι' αύτή.

γ. Και ὁ ἀνθρωπος ύπαγεται στούς ἴδιους φυσικούς νόμους, πού διέπουν τὴν ἀνόργανη φύση καί τά ζῶα.

δ. Τό ἀνώτατο σημεῖο, στό ὅποιο μπορεῖ νά φτάσει γνωστικά ὁ ἀνθρωπος, είναι ἡ γνώση τῆς νομοτέλειας πού ἐπικρατεῖ στή φύση (ὅτι δηλαδή κάθε ἀποτέλεσμα ἔχει aitía καί ὅτι ύπάρχει σταθερή σχέση ἀνάμεσα στήν aitía καί τό ἀποτέλεσμα) καί ἡ πρακτική ἀξιοποίησή της πρός τό συμφέρον τοῦ ἀνθρώπου. Στήν ούσία τῶν πραγμάτων δέν μπορεῖ νά φτάσει οὔτε τό πιο δυνατό πνεῦμα· σταματάει λοιπόν στήν ἀνακάλυψη τῶν σχέσεων, πού συνδέουν τά πράγματα καί τά φαινόμενα, δηλαδή στή διατύπωση νόμων.

ε. Καί ἡ γνώση τοῦ ἀνθρώπου γιά τόν ἀνθρωπο (ἀνθρωπογνωσία) είναι μέρος τῆς γνώσης τοῦ ἀνθρώπου γιά τά πράγματα (πραγματογνωσία), γιά τή φύση· ἄρα καί ἡ ἀνθρωπογνωσία ύπαγεται στήν πραγματογνωσία**.

Παρακάτω ἐκτίθενται πιο ἀναλυτικά πῶς ξεκίνησε ὁ Διαφωτισμός καί πῶς ἐπηρέασε τή ζωή τῆς εύρωπαϊκῆς κοινωνίας κατά τό 18ο αἰώνα.

* IMMANUEL KANT, Δοκίμια (μετ. E.P. Παπανούτσου), σ. 42

** Ἀναστ. Γιανναρά, 'Ο ἀγγλικός Ἐμπειρισμός καί ὁ Γαλλικός Διαφωτισμός, Αθήνα 1976, σελ. 23-24.

‘Η πρόοδος των φυσικών έπιστημάν καί ἡ ἐπίδρασή τους στόν τρόπο σκέψης των διαφωτιστῶν

Οἱ θεαματικές ἀνακαλύψεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημάν, πού κορυφώθηκαν, ὅταν ὁ Νεύτωνας διατύπωσε τό νόμο τῆς «παγκόσμιας ἔλξης» (1687), είχαν ὀδηγήσει στὴ σκέψη ὅτι: τό φυσικό σύμπαν είναι (ἢ μοιάζει μέ) μιά πελώρια καλοφτιαγμένη μηχανή, πού λειτουργεῖ σύμφωνα μὲ νόμους φυσικούς. Πολλοὶ στοχαστές τότε — παρακινημένοι κι ἀπό τῇ δυσαρέοκεια γιά τά τρωτά τοῦ λεγόμενου «παλιοῦ καθεστῶτος» (προνόμια γιά τούς λίγους, καταπίεσθ γιά τούς πολλούς) — ἄρχισαν νά σκέπτονται ὅτι πρέπει νά ύπαρχουν καὶ ἄλλοι νόμοι πού ρυθμίζουν καὶ τῇ ζωῇ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, πού μποροῦν, κατά συνέπεια, νά ὀδηγήσουν σέ κοινωνική ἀρμονία. Τό μόνο πού χρειάζεται είναι νά ἀνακαλυφτοῦν οἱ νόμοι αὐτοί μὲ τίς νέες ἐπιστημονικές μεθόδους* (πού είχαν ὀδηγήσει σέ ἐπιτυχία τούς ἀστρονόμους καὶ τούς φυσικούς ἐπιστήμονες) καὶ νά ἀξιοποιηθοῦν πρακτικά.

Παράλληλα μέ αὐτή τήν ἐμπιστοσύνη στήν ἀνθρώπινη ἐπιστήμη πορευεύταν ἡ πίστη στήν ἀνθρώπινη λογική, ὡς πρωταρχική πηγή τῆς ἀλήθειας, καθώς καὶ ἡ πεποίθηση ὅτι είναι δυνατή ἡ διαρκής βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου (μέ τήν παιδεία) καὶ ἡ ἀπεριόριστη πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ**. ‘Η ἐποχή πού ἄρχισε, ὅταν ὁ ἐπιστημονικός στοχασμός είχε μεταδώσει τόση αἰσιοδοξία γιά τήν πνευματική ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὀνομάστηκε ἐπίσης **Αἰώνας τῆς Λογικῆς**. Μερικοί ιστορικοί θεωροῦν ἀφετηρία τῆς νέας ἐποχῆς ὅχ τό 1688 (ὅταν δηλαδή συνέβη ἔνα οπουδαίο καὶ ἐνδεικτικό νέων τάσεων πολιτικό γεγονός, ἡ “Ἐνδοξὴ Ἐπανάσταση”) ἀλλά τό 1687, ὅταν σημειώθηκε ἔνα σημαντικό ἐπιστημονικό ἐπίτευγμα, ἡ διατύπωση τῆς θεωρίας τοῦ Νεύτωνα. Τά διασημότερα

* Ή μέθοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημάν διαμορφώθηκε οὐσιαστικά στούς νεότερους χρόνους καὶ είναι ἐπαγωγική, πού σημαίνει συλλογιστική πορεία ἀπό τίς ἐπιμέρους παρατηρήσεις (πειράματα, μετρήσεις) πρός τή διατύπωση γενικῶν προτάσεων, νόμων. Θεμελιωτής θεωρητικός τῆς ἐπαγωγῆς ὑπῆρξε ὁ Φράνσις Μπέικον (FRANCIS BACON, 1561-1626). Αὐτός ἀντιδιαστέλλει ἐμφαντικά — μέ τόν τίτλο κιόλας τοῦ ἔργου: NOVUM ORGANUM (Νέο ὅργανο) — τήν ἐπαγωγική μέθοδο πρός τήν ἀντίστροφή τῆς, τήν παραγωγική, πού τήν είχε ἀναλύσει ὁ Ἀριστοτέλης στά Λογικά ἔργα του, τά ὅποια στήν Ιστορία τῆς Φιλοσοφίας είναι γνωστά μέ τόν περιληπτικό ὄρο “Οργανο (Λογικό). Στήν ἐπαγωγική μέθοδο ἀφετηρία είναι τό συγκεκριμένο, πράγμα ἢ φαινόμενο, ζητούμενο είναι τό γενικό, ἡ γενική ἀρχή, ὁ νόμος. Αὐτή τή μέθοδο ἐφάρμοσε ὁ Νεύτωνας καὶ θεωρητικά τήν δοκολήρωσε ὁ Mīl (J.S. MILL, 1806-1873).

** Χαρακτηριστικός είναι ὁ τίτλος τοῦ ἔργου τοῦ Κοντορέσ, «Διάγραμμα τῆς ιστορικῆς εἰκόνας τῆς Προόδου τοῦ Ἀνθρώπινου Πνεύματος (1795), παρ’ ὅλο πού οἱ συνθήκες συγγραφῆς ἡταν ίδιαιτερα δυσμενεῖς γιά τό συγγραφέα, πού βρισκόταν στή φυλακή, ὅταν ἔγραφε αὐτό τό σύγραμμα τῆς αἰσιοδοξίας (1794).

πνεύματα έκεινης τής έποχής ξεκινώντας από τις έπιτυχίες τής έπιστημης δοκίμασαν νά βρουν κατά πόσο κάποιοι φυσικοί νόμοι έχουν έφαρμογή σ' όλους τούς τομείς τής άνθρωπης δράσης· κι είναι διάχυτος στό στοχασμό τους ένας εύδιάκριτος τόνος αισιοδοξίας, ότι μπορούν οι πληγές νά θεραπευτούν και ή κοινωνία νά άναμορφωθεί μέτριαν άνθρωπινο λόγο. Ή αισιοδοξία έκεινη έπροκειτο νά κορυφωθεί άλλα και σοβαρότατα νά δοκιμαστεί μέτρια τή Γαλλική Έπανασταση (1789).

3. Οι ιδέες τοῦ Λόκ καὶ τοῦ Μοντεσκιέ γιά τήν πολιτική ζωῆ.

“Οπως ειδαμε ὁ Λόκ* (1632-1704) άνήκει στούς στοχαστές πού θεμελίωσαν τό Διαφωτισμό. Πίστευε ότι ή πρόδοδος τῶν άνθρωπων είναι βέβαιη, έφόσον οι άνθρωποι θά χρησιμοποιήσουν τό δρόμο τής λογικῆς τους, άδεσμευτοι από προκαταλήψεις και φανατισμό. Σύμφωνα μέτριαν πολιτική θεωρία του οι άνθρωποι έχουν άπαραγραπτα φυσικά δικαιώματα: ζωῆς, έλευθερίας, περιουσίας. “Οταν οι άνθρωποι συγκρότησαν κοινωνίες και διρισαν κυβερνήσεις, δίδασκε ὁ Λόκ, έδωσαν στίς κυβερνήσεις έξουσία έκεινες νά προστατεύουν αύτά τά δικαιώματα. Είχε δηλαδή, κατά κάποιο νόμημα, συναφθεί άναμεσα στούς άρχομενους και τούς άρχοντες ένα είδος ουμφανίας, ένα «κοινωνικό ουμβόλαιο». ”Αν μία κυβέρνηση δέν προστατεύει τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν, τότε αύτοί έχουν τό άναπαλλοτρίωτο δικαίωμα νά τήν άντικαταστήσουν. Η θεωρία τοῦ Λόκ εδινε ένα σαφές έπιχείρημα γιά τό δικαίωμα άντιστασης και έπαναστασης τῶν λαῶν έναντίον τῶν τυραννικῶν κυβερνήσεων. Οι άποψεις του, ούμφωνες μέτρι πολιτικό κλίμα τής Αγγλίας τήν έποχή τής ”Ενδοξης Έπαναστασης (1688), είχαν άργοτερα έπιδραση στήν άμερικανική Διακήρυξη τής Ανεξαρτησίας (1776)**.

Πιό γνωστός έκφραστής τής πολιτικής έπιστημης στά χρόνια τοῦ Διαφωτισμοῦ ύπηρξε ὁ Μοντεσκιέ (CHARLES-LOUIS DE SECONDAT, BARON DE MONSTESCIEU, 1689-1755). Ό Μοντεσκιέ έφάρμοσε τή νέα έπιστημονική μέθοδο (έπαγωγική) στήν πολιτική έπιστημη. Τό 1748 δημοσίευσε τό έργο πού τόν καθιέρωσε ώς έναν από τούς θεμελιωτές τής έπιστημης αύτης, τό **Πνεύμα τῶν Νόμων**⁴. Μέ συγκριτική μελέτη πολλῶν θεομῶν απ' τήν άρχαιότητα ώς τήν έποχή του, θέλησε νά δειξει ότι οι νόμοι διαμορφώνονται σύμφωνα μέτρι τίς συνθήκες ζωῆς και τίς άναγκες τῶν κοινωνιῶν, και ύποστηριξε ότι πρέπει ή κρατική έξουσία νά

* Κύρια έργα του είναι: «Δύο δοκίμια περί διακυβερνήσεως» (1689), «Μερικές σκέψεις περί παιδείας» (1693), «Δοκίμιο γιά τήν άνθρωπην νόηση» (1690), από τό όποιο ένα άποσπασμα παρατίθεται στό τέλος αύτοῦ τοῦ κεφαλαίου, σημ. 3.

** Άρκει νά διαβάσει κανείς τίς πρώτες παραγράφους τής Διακήρυξης τής Ανεξαρτησίας (1776) γιά νά άναγνωρίσει έκει ίδεες τοῦ Λόκ.

διακρίνεται σέ τρεις έπιμερους έξουσίες («διάκριση τῶν ἔξουσιῶν»): νομοθετική, ἐκτελεστική, δικαστική, μέχρι διότι τες είναι κατανεμημένες, ώστε νά έξισορροπούνται άμοιβαία καί νά άποτρέπεται ή δυνατότητα κατάχρησης τῆς κρατικῆς έξουσίας*. Οι ίδεες τοῦ Λόκ καί τοῦ Μοντεσκιέ ἐπηρέασαν ιδιαίτερα τούς ἀνθρώπους πού άργότερα σχεδίασαν τό άμερικανικό Σύνταγμα (1787) καί — λίγο μετά — τά γαλλικά Συντάγματα τῆς Ἐπανάστασης.

4. Υπεράσπιση τῆς Ἀνεξιθρησκίας

Κύριος ύπερμαχος τῆς ίδεας τῆς ἀνεξιθρησκίας ἀναδείχτηκε ὁ Βολταῖρος (FRANCOIS MARIE AROUET, 1694-1778, ψευδώνυμο VOLTAIRE). Συγγραφέας μέ πνεῦμα καυστικό, ὑπερασπιστής ἀκατάβλητος τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης καί τοῦ λόγου, ἐπιγραμματικός ἐκλαϊκευτής φιλοσοφικῶν θεωριῶν προβλήθηκε ώς ὁ διαπρεπέστερος ἀπό τούς Διαφωτιστές. Ἐξαιτίας τῆς ἐλευθεροφροσύνης του καί τῆς αὐστηρῆς Διαφωτιστές. Ἐξαιτίας τῆς ἐλευθεροφροσύνης του καί τῆς αὐστηρῆς κριτικῆς του συχνά περιῆλθε σέ προστριβές μέ iσχυρούς παράγοντες τοῦ «παλαιοῦ καθεστώτος»· γνώρισε καί τή Βαστίλη γιά ἔνδεκα μῆνες καί ἔμεινε ἐξόριστος στήν Ἀγγλία τρία χρόνια. Σ' ἕνα ἔργο του διακωμάδησε τήν ίδέα ὅτι «ὁ κόσμος μας είναι ὁ καλύτερος δυνατός κόσμος». Ή πιό σημαντική ὅμως προσφορά του είναι ἡ ἐπίμονη ὑπεράσπιση τῆς ἀνεξιθρησκίας⁵. Ὁ ίδιος ἦταν ὀπαδός τοῦ ντεϊσμοῦ**. Οι ντεϊστές, συνεπείς στίς ἀπόψεις τους, ἐπέκριναν τίς θρησκευτικές διαμάχες καί τίς διώξεις πού προέρχονταν ἀπό θρησκευτικές διαφορές. Ἐπειδή ὁ Βολταῖρος ἤταν τότε ὁ πιο δριμύς ἐπικριτής τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας καί τοῦ φανατισμοῦ πού ἐπικρατοῦσε σ' αὐτήν, θεωρήθηκε ἄθεος· ὅμως αὐτός θεωροῦσε τή θρησκευτική πίστη ἀνάγκη καί διατύπωσε ἀποφθεγματικά τήν ἀποψή του λέγοντας: «ἄν δέν ὑπῆρχε Θεός, θά ἔπρεπε νά ἐφεύρουμε ἔνα Θεό».

‘Ως ὁρθολογιστής καί σκεπτικιστής (ύποστηρικτής τῆς ίδεας ὅτι ὅλα είναι σχετικά καί γι’ αὐτό ἀνεκτά) ἀποστρεφόταν τό φανατισμό καί τή μισαλλοδοξία περισσότερο ἀπό καθετί ἄλλο. Σέ ἀρκετές περιπτώσεις θρησκευτικῶν διώξεων μπῆκε στή μέση ἀπρόσκλητος, γιά νά ὑπερασπίσει τή δικαιούνη, τό δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου νά πρεσβεύει ὅποιο σει τή δικαιούσην, τό δικαίωμα κάθε ἀνθρώπου νά πρεσβεύει ὅποιο

* Θυμίζουμε ὅτι η «διάκριση τῶν ἔξουσιῶν» δέν ἤταν ίδέα νέα· είχε διατυπωθεῖ ἀπ' τόν Ἀριστοτέλη, πού είχε ὄνομάσει τίς τρεις έξουσίες ἀντίστοιχα: τό βουλευόμενον, τό περί τάς ἀρχάς καί τό δικάζον (πολιτικά, 1298a).

** Οι ντεϊστές (ὅπαδοί τοῦ DEISMUS) πίστευαν ὅτι ὁ θεός δημιούργησε τόν κόσμο καί τούς φυσικούς νόμους πού τόν διέπουν, ἀλλά δέν παρεμβαίνει στή λειτουργία τοῦ κόσμου οὔτε βέβαια στίς ὑποθέσεις τῶν ἀνθρώπων. Πρέσβεις αν ἐπίσης ὅτι δέ χρειάζονται προσευχές οὔτε ἔχουν σημασία οι τελετές.

δόγμα έπιθυμει. Στό Βολταίρο άνήκει ή αποφθεγματική διατύπωση τής πνευματικής άνεκτικότητας· γράφει σέ κάποιον: «Δέ συμφωνῶ οὔτε μέ μία λέξη ἀπό ὅσα λέει, ἀλλά θά ὑπερασπίζω — καὶ μέ τό τίμημα τῆς ζωῆς μου ἀκόμη — τό δικαίωμά σου ἐλεύθερα νά λέεις ὅσα πρεσβεύεις».

5. Τό αἴτημα γιά ἐλευθερία

Τό αἴτημα γιά τήν ἐλευθερία καὶ γενικότερα γιά τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου ἦταν ὑπόθεση καθολική τῶν Διαφωτιστῶν. Πρωταγωνιστής ὅμως γιά τό συγκεκριμένο αὐτό ζήτημα ἀναδείχτηκε ὁ Ρουσσός (J.J. ROUSSEAU, 1712-78). Αὐτός συμμεριζόταν πολλές ἄλλες ιδέες τῶν Διαφωτιστῶν, ἀλλά τίς προσέγγιζε ἀπ' τῇ σκοπιά τῶν αἰσθημάτων, ὅχι τῆς λογικῆς, γιατί θεωροῦσε ὅτι ἡ λογική μόνη δέν ἀποτελεῖ καλό ὄδηγό στή ζωή τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν, ἐνῶ τά αἰσθήματα ἀποτελοῦν πιό πηγαία ἔκφραση τῆς ζωῆς^{*}: καὶ ὁ ἴδιος ἦταν φύση πλούσια σε συναισθηματισμό. Ἀπ' τά παιδικά του χρόνια γνώρισε πολλές περιπέτειες καὶ δέν εἶχε ἥρεμη οἰκογενειακή ζωή σχεδόν ποτέ· ἄλλαζε συχνά ἐπαγγέλματα, ἀλλά δέν μπόρεσε νά ριζώσει πουθενά. Γνώρισε συχνά τό θαυμασμό τῶν ἄλλων, ἀλλά ἦταν πολύ δύσκολος στή διατήρηση τῆς φιλίας.

Ο Ρουσσός ἔγινε διάσημος ξαφνικά, ὅταν στά 1750 κέρδισε ἔνα διαγωνισμό μέ τό «Δοκίμιο περί τῶν Τεχνῶν καὶ Ἐπιστημῶν». Μ' αὐτό ὑποστήριζε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἦταν καλός καὶ ἀγνός, ὅταν ζούσε στήν ἀγκαλιά τῆς φύσης, πρίν φθαρεῖ ἀπ' τὸν πολιτισμό του, ὅτι φθείρουν τήν ἀνθρώπινη φύση οἱ κακοί νόμοι, ἡ κακή παιδεία, ἡ κατεστημένη ρωμαιοκαθολική ἐκκλησία, τό ἐμπόριο· ὅτι μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά ξανακερδίσει τήν ἀγνότητα καὶ τήν καλοσύνη, ἄν γυρίσει «πίσω στή φύση», ἐλεύθερος ἀπό τίς συμβατικότητες τοῦ πολιτισμοῦ. Ή ιδέα τῆς ἀπλοϊκῆς καὶ εὐγενικῆς ζωῆς βρήκε πολλή ἀπήχηση στήν ύψηλή κοινωνία τότε, πού εἶχε κουραστεῖ ἀπ' τή συμβατικότητα καὶ τήν προσποίηση.

Ἐνα ἀπ' τά πιό γνωστά βιβλία τοῦ Ρουσσό είναι τό **Κοινωνικό Συμβόλαιο** (1762)⁶. Πίστευε ὁ συγγραφέας, ὅπως νωρίτερα ὁ Λόκ, ὅτι ἔνα εἰδος συμφωνίας ἔγινε καὶ διαρκῶς ἀνανεώνεται (ἢ πρέπει νά ἀνανεώνεται) ἀνάμεσα στό λαό καὶ τήν Κυβέρνησή του. «Ομως ὁ Ρουσσό δέν ἔφτασε στό τελικό συμπέρασμα τοῦ Λόκ, νά δικαιολογεῖ δηλαδή τήν ἐπανάσταση· ἀντίθετα, ἐνῶ ὑπεράσπιζε τήν ἐλευθερία καὶ τήν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀτόμου, ὑποστήριζε ὅτι ὁ πολίτης δεσμεύεται ἀπ' τή Γενική Βούληση, πού δηλώνει τό τί είναι καλό γιά τό κοινωνικό

* Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ὁ Ρουσσό θεωρεῖται ώς ὁ πιό χαρακτηριστικός πρόδρομος τοῦ ρομαντισμοῦ.

σύνολο και πού άποκαλύπτεται κάθε φορά με δημοκρατικές έκλογές.

Η επίδραση του Ρουσσό στήν πολιτική ζωή της Γαλλίας ύπηρξε μεγάλη: βασικά τίς δικές του ίδεες άσπάζονταν οι δημιουργοί του 1789, ιδιαίτερα οι πιό ριζοσπαστικοί της δεύτερης φάσης της 'Επανάστασης.

Τις παιδαγωγικές άντιλήψεις του, πού ξεκινοῦν απ' τόν άπολυτο σεβασμό γιά τήν προσωπικότητα τοῦ μαθητῆ, τίς εξέθεσε ὁ Ρουσσό στὸ ἔργο του **Αιμίλιος**. Πρώτο δάσκαλο τοῦ ἀνθρώπου θεωρεῖ τήν προσωπική ἐνασχόληση με τά πράγματα, τήν προσωπική πείρα. Κι ἔργο ιερό τοῦ δασκάλου είναι αὐτό ἀκριβῶς, νά ὁδηγεῖ σταδιακά τό μαθητή σὲ γνωριμία με τά πράγματα, γιά νά συζητεῖ ἐπειτα γιά τή φύση τῶν πραγμάτων, τή λειτουργία τους, τήν ἀξιοποίησή τους. Η φύση είναι, κατά τήν ἀποφή τοῦ Ρουσσό, σοφή καὶ αὐτή ὑποδεικνύει πρώτα απ' ὅλα σεβασμό γιά τήν ἀξιοπρέπεια καὶ τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

6. Οι Ἐγκυκλοπαιδιστές καὶ ἡ διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ.

Η ἐγκυκλοπαιδεία ἦ «Συστηματικό Λεξικό τῶν Ἐπιστημῶν, τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Ἐπαγγελμάτων» ἀποτελεῖ τή συλλογική ἔκφραση τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ψυχή τῆς ἐγκυκλοπαιδείας ὑπῆρξε ὁ Ντιντερό (DENIS DIDEROT, 1713-1784). Αὐτός ἀνέλαβε καὶ πραγματοποίησε τήν ίδεα νά ἐκτεθοῦν σέ ἐνιατο ἔργο, πού τελικά ἔφθασε στούς 27 τόμους, ὅλες οἱ ἐπιστημονικές ἀνακαλύψεις καὶ οἱ νέες ίδεες, πού συγκινοῦσαν τούς προοδευτικούς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς. Μέ τό συλλογικό αὐτό ἔργο μπόρεσαν ὁ Ντιντερό καὶ οἱ συνεργάτες του νά διαφωτίσουν τή γαλλική κοινωνία προβάλλοντας ιδιαίτερα κάποιες θεμελιώδεις ίδεες: ἀνεξιθρησκία, εἰρήνη, δικαιοσύνη, ἐπιστήμη, ἐλευθερία, ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό δεισιδαιμονίες, προκαταλήψεις, αύθεντίες⁷. Οἱ διασημότεροι στοχαστές καὶ ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς ύπηρξαν συνεργάτες τῆς ἐγκυκλοπαιδείας: Κοντιγιάκ, Κοντοροσέ, Χόλμπαχ, Χέλβετίους, ντ' Ἀλαμπέρ (ό πιό στενός συνεργάτης τοῦ Ντιντερό τά πρώτα χρόνια τῆς προσπάθειας). Η συγγραφή καὶ ἔκδοση τοῦ ἔργου κράτησε πάνω ἀπό εἴκοσι χρόνια (1751-1772): πολλές φορές ὁ DIDEROT ὡς ἐκδότης ἀντιμετώπιζε ἀπαγόρευση ἀπό τό καθεστώς, ἔχανε λιγόψυχους συνεργάτες, ἀλλά συνέχιζε ἀκατάβλητος· καὶ τό ἀπαγορευμένο ἔργο κέρδιζε χιλιάδες συνδρομητές σ' ὅλη τή χώρα καὶ πολύ περισσότερους ἀναγνώστες, ἀκόμη καὶ μέσα στά ἀνάκτορα, ὅπου στεγαζόταν τό «παλαιό καθεστώς», οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Διαφωτισμοῦ. Η ἐγκυκλοπαιδεία, ἐκδοτικό ἐπίτευγμα ἐκείνο τόν καιρό, πρόσφερε ύπηρεσία μοναδικής σπουδαιότητας: διάδοση τῶν ιδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ· μετέδωσε ἐμπιστοσύνη γιά τήν ἐπιστήμη καὶ τή νέα τεχνολογία, πού ἔκανε τότε τά πρώτα βήματά της, ἐνθουσιασμό γιά τίς νέες ίδεες, ἐπιχειρηματολογία ἐνάντια στά δεινά τής τότε κοινωνικής κατάστασης, ιδεολογία γιά μά ἀστική

έπανάσταση, πού έπρόκειτο σέ λίγο νά έκδηλωθεί, αίσιοδοξία γιά τήν πρόοδο τής άνθρωπινης κοινωνίας και τή δυνατότητα βελτίωσης τής άνθρωπινης φύσης.

7. Κοινωνικές άλλαγές πού προώθησε ό Διαφωτισμός

Ο Αἰώνας τῶν Φωτῶν θά μποροῦσε νά καυχιέται ότι ξύπνησε στίς συνειδήσεις τῶν άνθρωπων τό ένδιαφέρον γιά τή βελτίωση τής ζωῆς ὅλων τῶν άνθρωπινων ὄντων και τελικά συνέβαλε νά γίνουν βελτιώσεις σημαντικές στίς άνθρωπινες σχέσεις. Συγκεκριμένα:

α. Τά κηρύγματα άνεξιθρησκίας βρήκαν άπήχηση και οι διώξεις γιά ζητήματα θρησκευτικά σταδιακά περιορίστηκαν ή βασικά σταμάτησαν.

β. Ἀπό διάφορες πλευρές (λ.χ. ἀπό τήν Ἀγγλία, τήν Ἰταλία) άκούονταν διαμαρτυρίες γιά τήν κακή κατάσταση τῶν φυλακῶν και τήν άπανθρωπη μεταχείριση τῶν κρατουμένων. Ο ιταλός Τσεζάρε Μπεκαρία (CESARE BECCARIA) δημοσίευσε στό Μιλάνο ένα «Δοκίμιο περί Ἐγκλημάτων και Ποινῶν» και διατύπωσε τρεῖς θεμελιακές άρχες γιά τό νόημα τής ποινῆς και τής ἀπονομῆς δικαιοσύνης. ‘Υποστήριξε ότι:

(1) Σκοπός τής ποινῆς δέν είναι ή έκδίκηση άλλα ό σωφρονισμός ἔκεινου πού διέπραξε ἀδίκημα και ό παραδειγματισμός τῶν ἄλλων· ἀρα, σωστό είναι νά ἐπιλέγεται ὅχι ή πιό ἔξοντωτική ποινή άλλα ἔκεινη πού θά ἔχει τό διαρκέστερο ἀποτέλεσμα στή σκέψη και στή βούληση τοῦ δράστη και τῶν ἄλλων.

(2) Η δικαιοσύνη πρέπει νά ἐνεργεῖ ἀμεσα, σύντομα· γιατί δοῦ πιό σύντομα ἔλθει ή ποινή τόσο πιό στενός θά είναι ό συνειρμός τῶν δύο (ἀδίκηματος-ποινῆς) στή σκέψη ὅλων, ὥστε νά ἀποφεύγουν ἀξιόποινες πράξεις.

(3) Τό ἀδίκημα ἀποτρέπεται πιό ἀποτελεσματικά μᾶλλον ὅταν ὑπάρχει ή βεβαιότητα κάποιας ποινῆς παρά ὅταν ἐπισείται ή αύστηρότητα ἀβέβαιης τιμωρίας· η βεβαιότητα μᾶς μικρῆς ποινῆς ἐνεργεῖ ἀποτρεπτικά πιό πολύ ἀπό μιά μεγάλη ποινή πού θεωρεῖται πιθανή μόνο. Σέ πολλές χῶρες ἄρχισαν νά ἀναθεωροῦν τήν ποινική νομοθεσία πρός τό άνθρωπινότερο (βελτίωση ὅρων ζωῆς στίς φυλακές, ἐλαφρότερες ποινές κτλ.).

γ. Ἀπό τά διδάγματα τῶν Διαφωτιστῶν ἐπηρεάστηκε ή ἐκπαίδευση ώς θεωρία και πράξη. Οι παιδαγωγοί ἄρχισαν νά χαλαρώνουν τή μεθοδολογία τής αύστηρής πειθαρχίας και σέ διάφορες χῶρες ἄρχισαν προσπάθειες γιά καθολική ἐκπαίδευση. Τό ἀποφασιστικό βῆμα τό ἔκανε σέ λίγο ή Γαλλική Ἐπανάσταση. Μεγάλη ήταν ή ἐπίδραση τῶν ίδεων τοῦ Ρουσσού, πού είλη ύποστηρίξει ότι τά παιδιά δέν πρέπει νά ἀντιμετώπιζονται ώς μικρογραφία τῶν μεγάλων (έχουν δικό τους κόσμο και δική

τους ψυχολογία), ότι δέν πρέπει νά φορτώνονται μέ τίς συμβατικότητες τής ζωής τής «πολιτισμένης» κοινωνίας, ότι, αντίθετα, πρέπει νά ενθαρρύνονται θετικά, γιά νά έκφραζονται μέ τό δικό τους τρόπο.

δ. Οι κήρυκες τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων δέν ήταν δυνατό νά άνεχονται τό θεσμό τής δουλείας γιά όποιαδήποτε ἀνθρώπινα ὄντα, πού άνηκαν σ' όποιαδήποτε φυλή ή θρησκεία. Τό κήρυγμα γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν δούλων βρήκε βέβαια ἀντίσταση, γιατί ό ἀπάνθρωπος θεσμός είχε συνδεθεῖ μέ συμφέροντα τῆς τότε ιθύνουσας τάξης (στήν 'Ἀμερική λ.χ. οἱ λευκοὶ χρησιμοποιοῦσαν τούς δούλους γιά τήν καλλιέργεια τῶν φυτειῶν). 'Ο ἀγώνας λοιπόν γιά τήν ἀπελευθέρωση τῶν δούλων ἐπρόκειτο νά διαρκέσει δεκαετίες (ἄως τὸν ἀμερικανικό ἐμφύλιο πόλεμο κι ὡς τίς πρώτες δεκαετίες τοῦ αἰώνα μας), ἀλλά τά σπέρματα γιά τήν ἔξαλεψιψη τής δουλείας — πού ὑπήρχαν ἥδη στή διδασκαλία τῶν Σοφιστῶν καί στό κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ — διαδόθηκαν πολύ μέ τό Διαφωτισμό. Τό ἀποφασιστικό βῆμα κι ἐδῶ ἔγινε μέ τή Γαλλική 'Ἐπανάσταση*, πού κατάργησε τή δουλεία.

8. 'Η οἰκονομική σκέψη κατά τούς χρόνους τοῦ Διαφωτισμοῦ Οἱ φυσιοκράτες

Οι ἀλλαγές στήν οἰκονομική ζωή, πού είχαν ἀρχίσει ἀπό τά χρόνια τῆς 'Ἀναγέννησης, συνεχίζονταν ἀθόρυβα ἀλλά σταθερά κατά τή διάρκεια τοῦ 18ου αἰώνα· καί ἐπρόκειτο γιά τόσο βαθιές ἀλλαγές (στό ἐμπόριο, στή γεωργία, ἀργότερα στή βιοτεχνία-βιομηχανία), ὡστε οἱ μελετητές νά μιλοῦν γιά Οἰκονομική 'Ἐπανάσταση (πού προκάλεσε ἡ βοήθησε καί τήν Πνευματική 'Ἐπανάσταση). 'Εμπόδιο στήσ οἰκονομικές αὐτές ἔξελίξεις στεκόταν ἡ παλαιότερη οἰκονομική ἀντίληψη τοῦ μερκαντιλισμοῦ**, τοῦ αὔστηροῦ δηλαδή κρατικοῦ παρεμβατισμοῦ, πού

* Στήν 'Ἐλλάδα ὁ θεσμός τής δουλείας θεωρήθηκε ἀπαράδεκτος καί ἀπαγορεύτηκε μέ συνταγματική ρήτρα, ἀπό τά πρώτα κιόλας βήματα τοῦ 'Αγώνα γιά τήν 'Ἀνεξαρτησία (Νόμος τῆς 'Ἐπιδαύρου, ἀρθρο θ').

** Μερκαντιλισμός ὄνομάστηκε ἀπό τούς ἀντιπάλους τῆς (τούς «φυσιοκράτες») ἡ οἰκονομική πρακτική μᾶλλον παρά θεωρία, πού είχε ἐπικρατήσει στή δυτικοευρωπαϊκές χώρες τό 16ο καί 17ο αἰώνα καί ὡς τόν 18ο. 'Η μερκαντιλική οἰκονομική πολιτική διέφερε ἀπό χώρα σέ χώρα, ἀλλά είχε κάποια κοινά γνωρίσματα:

α. Πλούτο μιᾶς χώρας θεωροῦσαν τό ἀπόθεμα πού διέθετε ἡ χώρα σέ πολύτιμα μέταλλα.

β. Κατά συνέπεια, ἐπιδίωκαν νά ἔχουν ἐνεργητικό πάντα ἐμπορικό ἰσοζύγιο, δηλαδή περισσότερες ἔξαγωγές προϊόντων παρά εἰσαγωγές, ὡστε τελικά νά εισάγουν πολύτιμα μέταλλα ἀπό τό πλεόνασμα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου.

ρύθμιζε όλη τήν οικονομική ζωή καί περιόριζε ετοι τήν έλευθερη οικονομική δραστηριότητα τῶν πρωτοπόρων τῆς ἀνερχόμενης τότε ἀστικῆς τάξης.

Τέτοιος παρεμβατισμός ήταν ἀντίθετος μέ τή φύση, διακήρυξαν οι οικονομολόγοι τοῦ Διαφωτισμοῦ, πού πρέσβευαν ὅτι μπορεῖ καί στήν οικονομία νά ἐφαρμοστεῖ ὁ «νόμος τῆς φύσης», νά ἐπικρατήσει τό φυσικό δίκαιο, πού δέν ἐμποδίζει τήν έλευθερη οικονομική δραστηριότητα. 'Απ' τή θεμελιακή αὐτή θέση τους ὄνομάστηκαν **Φυσιοκράτες**.

Αύτοί θεωροῦσαν ὅτι ἡ γεωργία είναι ή πηγή τοῦ πλούτου μιᾶς χώρας καί ὅτι ὁ πιό θεμελιακός νόμος στήν οικονομική ζωή είναι ή ἐπιθυμία νά είναι ἔλευθερη ἡ διακίνηση τῶν ἀγαθῶν πού παράγει ἡ γεωργία· ὅτι, γενικότερα, ἡ οικονομική δραστηριότητα διαμορφώνεται μέ τόν καλύτερο δυνατό τρόπο, ἐφόσον ἐκλείψει κάθε περιορισμός, κρατικός παρεμβατισμός, στήν παραγωγή καί διακίνηση τῶν ἀγαθῶν.

Οι πιό γνωστοί φυσιοκράτες είναι οι: Κεναί (FRANCOIS QUESNAY), Νεμούρ (DUPONT DE NEMOURS) καί Τυργκό (Turgot). 'Αλλά ἡ πιό ἐπιβλητική μορφή στή θεωρητική οικονομία τοῦ 18ου αἰώνα ὑπῆρξε ὁ σκοτεόζος "Ανταμ Σμίθ (ADAM SMITH, 1723-1790). 'Επηρεάστηκε ἀπό τούς φυσιοκράτες, ἀλλά δέ συμμεριζόταν μιά βασική θέση τους, τήν πρωταρχικότητα τῆς γεωργίας· καί τοῦτο ήταν εὐλογό, γιατί ἡ δική του ἐμπειρία προερχόταν ἀπό χώρα πού τότε πλούτιζε ἀπό τό παγκόσμιο ἐμπόριο.

Τό πιό γνωστό ἔργο τοῦ SMITH, «ὁ Πλούτος τῶν 'Εθνῶν» (1776), ἀποτελεῖ τήν πρώτη λεπτομερειακή περιγραφή καί ἀνάλυση τῆς οικονομικῆς δραστηριότητας. 'Ο SMITH διατύπωσε τό νόμο «τῆς προσφορᾶς καί ζήτησης» καί ὑποστήριξε ὅτι αὐτός ὁ νόμος ούσιαστικά ρυθμίζει τήν παραγωγή καί τή διακίνηση καί τίς τιμές τῶν ἀγαθῶν· ἄρα, είναι βλαπτική κάθε παρέμβαση στήν οικονομική δραστηριότητα· κατά συνέπεια, ὑποστήριξε καί ὁ SMITH (ἀντίθετα πρός τήν παλαιότερη μερκαντιλική θεωρία), ἡ σωστή οικονομική πολιτική συνίσταται στό νά παρεμβαίνει τό Κράτος ὅσο μπορεῖ πιο λίγο στήν οικονομική ζωή τῆς κοινωνίας.

'Η οικονομική ἀντίληψη τῶν φυσιοκρατῶν καί τοῦ SMITH βρήκε ἐπιγραμματική διατύπωση στή φράση: Laissez-faire, Laissez-pass (λεσέ-φέρ, λεσέ-πασέ, ἀφῆστε τούς ἀνθρώπους νά δροῦν ἔλευθεροι στήν

γ. Γιά νά ἐπιτύχουν τό παραπάνω ἀποτέλεσμα, ἐφάρμοζαν κρατικό παρεμβατισμό πρός δύο κατευθύνσεις: (1) ἐνθάρρυνση παραγωγῆς καί ἔξαγωγῆς ὄρισμένων προϊόντων, (2) ἀποθάρρυνση εἰσαγωγῆς ἄλλων προϊόντων εἵτε μέ προστατευτικούς δασμούς εἵτε μέ ἐνίσχυση τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς τῶν ἴδιων προϊόντων.

Κυριότατο λοιπόν γνώρισμα τοῦ μερκαντιλισμοῦ ήταν ὁ παρεμβατισμός, πού παρεμποδίζει τήν έλευθερη οικονομική δραστηριότητα.

οίκονομική ζωή, ἀφῆστε τά ἀγαθά νά διακινοῦνται ελεύθερα). Ή φύση ὁδηγεῖ όλους στίς συμφέροτερες οίκονομικές πράξεις. Αύτή ἡ οίκονομική θεωρία, σύμφωνη μέ τις ἀπόψεις τῆς ἀνερχόμενης τότε ἀστικῆς τάξης, ἐπικράτησε τό 18ο καὶ 19ο αἰώνα ὡς οίκονομικός φιλελευθερισμός: ἀλλά ὅδηγησε καὶ σέ κοινωνικό ἀδιέξοδο, πού κληρονομήθηκε στούς ἐπόμενους αἰώνες.

9. Ἐπίλογος

Ἡ τόλμη, μέ τὴν ὥποια ἔκριναν παλαιούς θεομούς καὶ παλαιές ἀντιλήψεις καὶ σεβαστές αὐθεντίες, ἀλλά καὶ τὰ κύρια θέματα πού ἄγγιζαν οἱ Διαφωτιστές (παιδεία, κοινωνική δικαιοσύνη, φυσικά δικαιώματα, θεσμός τῆς δουλείας, ἀνεξιθρησκία κτλ.), ὅλα αὐτά θύμισαν σέ πολλούς μελετητές ὅτι ὁ Διαφωτισμός τοῦ 18ου αἰώνα δέν ἦταν τὸ μοναδικό τέτοιο φαινόμενο πού γνώρισε ἡ Ἱστορία. Στήν κλασική Ἀθήνα (ἀπό τά μέσα τοῦ 5ου αἰώνα π.Χ. καὶ υστερα) οἱ Σοφιστές ὑπῆρχαν σκαπανεῖς ἐνός ἀνάλογου πνευματικοῦ κινήματος, πού ἀμφι-οβήτησε τὴν προτεραιότητα τῆς ἀριστοκρατικῆς καταγωγῆς καὶ πρόβαλε τή σημασία τῆς παιδείας καὶ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, ἀπαίτησε ἰσονομία, ἀντιπαράθεσε τό νόμο (καθιερωμένη συνήθεια) στή φύση καὶ μίλησε γιά φυσική ὁμοιότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, ἐλευθέρων καὶ δούλων. Οἱ μελετητές βλέποντας τίς ὁμοιότητες τοῦ νεότερου Διαφωτισμοῦ ὄντας ἀναδρομικά ἐκείνο τό κίνημα τῶν ἀρχαίων Σοφιστῶν Ἐλληνικό Διαφωτισμό^{*}.

Τοῦ Εύρωπαικοῦ Διαφωτισμοῦ τά φῶτα μεταδόθηκαν διαμέσου τῶν παροικῶν στόν ύπόλοιπο Ἐλληνισμό. Πρῶτα ἔγινε γνωστό τό ὄνομα τοῦ Βολταίρου, ἐπειτα οἱ Ἑγκυκλοπαιδιστές, ἀργότερα οἱ λεγόμενοι Ἰδεολόγοι. Τά μηνύματα τῆς «Φωτισμένης» Εὐρώπης συγκίνησαν τούς ύπόδουλους· καὶ ἄρχισε — μέ κυριότερο ἐργάτη τόν Κοραή — ἡ «μετακένωση» τῶν εὐρωπαϊκῶν ίδεῶν στό ύπόδουλο ἔλληνικό Γένος, πού προσδοκοῦσε ὅτι ἡ παιδεία θά τοῦ φέρει ἐλευθερία (προσδοκία ἀνάλογη μέ τή διάχυτη τότε πίστη ὅτι ὁ Γαλλικός Διαφωτισμός εἶχε ἐτοιμάσει τή Γαλλική Ἐπανάσταση). Οἱ «Ἐλληνες βέβαια είχαν τότε προβλήματα διαφορετικά ἀπό τούς Εύρωπαιους. «Ομως ἡ πνευματική κίνηση πού γινόταν όλοένα πιο αἰσθητή στόν ἔλληνικό χώρο ύστερα ἀπό τό 1750 κι ὡς τό 1821 εἶχε ἀναλογίες πρός τόν Εύρωπαικό Διαφωτισμό· γινόταν κι ἐδῶ λόγος γιά παιδεία, φιλοσοφία, ἐπιστήμη, ἀρετή, εὔδαιμονία, νόμο, δικαιοσύνη, ἀνεξιθρησκία, ἐλευθερία. Τήν ὄντας λοιπόν

* Βλέπε λ.χ. W. Jaeger, Παιδεία (μετ. Γ.Π. Βέρροιου) 1, 324-68 καὶ Albin Lesky, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἐλληνικής Λογοτεχνίας (μετ. Ἀγ. Τσοπανάκη), σελ. 486-703.

οι ειδικοί έρευνητές την ήλιανική πνευματική δραστηριότητα της περιόδου 1750-1821 **Νεοελληνικό Διαφωτισμό**. Αποτελεῖ χωριστό κεφάλαιο για μᾶς.

KEIMENA ΠΗΓΕΣ

1

Οι κανόνες μεθοδικής (λογικής) σκέψης του Descartes (ἀπό τό ἔργο του **Λόγος περὶ τῆς Μεθόδου**, μέρος 2ο) είναι οι ἔξης (μέ τά κάποια συντόμευση φραστική):

- a. Νά μήν ἀποδέχομαι ποτέ μιά ιδέα ως ἀληθινή, ἂν δέν παρουσιάζεται ὅτι νοῦ μου ως ἀληθινὴ μέ τόση σαφήνεια καὶ εύκρινεια (*idea clara et distincta*), ὥστε νά μή μένει καμιά δυνατότητα νά ἀμφιβάλλω γι' αὐτή. (*Κανόνας τῆς προφάνειας*).
- β. Νά διαιρῶ κάθε σύνθετο πρόβλημα σέ ἄλλα ἀπλά. (*Κανόνας τῆς ἀνάλυσης*).
- γ. Νά κατευθύνω τή σκέψη μου ἀπό τά ἀπλούστερα στά συνθετότερα (*Κανόνας τῆς σύνθεσης*).
- δ. Νά ἀναθεωρῶ τή σειρά τῶν συλλογισμῶν μου, ὥστε νά βεβαιώνομαι ὅτι δέν ὑπάρχει κενό ἢ λάθος στή συλλόγιστική πορεία μου. (*Κανόνας τῆς ἐπαγγῆς*).

2

‘Η μέθοδος τοῦ Νεύτονα διατυπώθηκε ἀπ' τόν ἴδιο στό τρίτο βιβλίο τοῦ ἔργου του **Mathematical Principles of Natural Philosophy** (= Μαθηματικές Ἀρχές τῆς Φυσικῆς Φιλοσοφίας). Σημειώνει ἐκεὶ τούς ἔξης «**Κανόνες Διαλογισμοῦ στή (Φυσική) Φιλοσοφία**»:

1. Δέ θά δεχόμαστε καμιά ἄλλη αἵτια γιά τά φυσικά πράγματα (*φαινόμενα*) ἐκτός ἀπό κείνες τίς αἵτιες πού είναι ἀληθινές καὶ ἐπαρκεῖς, γιά νά ἐρμηνεύουν τήν ἐμφάνιση τῶν πραγμάτων (*φαινομένων*).
2. Κατά συνέπεια, ὀφείλουμε, ὅσο είναι δυνατό, τά ἴδια φυσικά ἀποτελέσματα νά τά ἐρμηνεύουμε μέ τά ἴδια αἵτια.
3. Οι ἴδιότητες τῶν σωμάτων, πού δέν ἐπιδέχονται αὔξηση ἢ μείωση βαθμοῦ καὶ πού διαπιστώνται ὅτι ἀνήκουν σέ ὅλα τά ἀντικείμενα τῶν πειραμάτων (*καὶ παρατηρήσεών*) μας, πρέπει νά θεωρούνται ἴδιότητες γενικές ὅλων τῶν σωμάτων, ὅποιωνδήποτε.
4. Στήν πειραματική (*φυσική*) φιλοσοφία ἀναζητοῦμε προτάσεις ὅσο γίνεται πιό ἀκριβεῖς καὶ πιό κοντά στήν ἀλήθεια, πού συνάγονται μέ γενική ἐπαγγωγή ἀπό τά φαινόμενα...»

Στούς παραπάνω κανόνες πρέπει νά προστεθεῖ καὶ μιά κατηγορηματική δῆλωση, πού ἔχει σημειώσει ὡς Νεύτονας στίς τελευταίες σελίδες τοῦ ἴδιου ἔργου:

«‘Υποθέσεις δέ διατυπώνω (*hypotheses non fingo*): καὶ ὑπόθεση πρέπει νά δομάζεται κάθε πρόταση πού δέν προκύπτει ουλλογιστικά ἀπό τά φαινόμενα. ‘Υποθέσεις, λοιπόν, μεταφυσικές ἢ φυσικές, γιά ἴδιότητες μηχανικές ἢ μυστικές, δέν ἔχουν θέση στήν πειραματική (*φυσική*) φιλοσοφία.»

.....

§ 2. "Ολες οι ιδέες (μας) προέρχονται από τήν αισθηση ή τό διαλογισμό. 'Υποθέτουμε λοιπόν ότι ή ψυχή είναι αύτό που όνομάζουν *tabula rasa* (άγραφος πίνακας), άδεια άπο όποιοδήποτε χαρακτηριστικό, χωρίς καμιά ιδέα, οποιαδήποτε. Πώς όμως συμβαίνει η ψυχή νά δέχεται ιδέες; Μέ ποιόν τρόπο άποκτά αύτόν τό θαυμαστό πλούτο ιδεών, πού μάς παρουσιάζει η πάντα δραστήρια άνθρωπινη φαντασία... με μιά σχεδόν άπειρη ποικιλία; 'Από πού άντλει η ψυχή όλο αύτό τό υλικό, πού άποτελεί κατά κάποιο τρόπο τήν ύποδομή όλων τών διαλογισμών των γνώσεών μας; σ' αύτά άπαντω με μιά άπλη φράση: **άπο τήν έμπειρια**: έδω βρίσκεται τό θεμέλιο όλων τών γνώσεων μας: άπο έδω οι γνώσεις μας παρίσουν τήν πρώτη άφετηρία τους. Οι παρατηρήσεις πού κάνουμε πάνω στά έξωτερικά άντικείμενα ή στίς έσωτερικές διεργασίες τής ψυχῆς, τίς όποιες άντιλαμβανόμαστε και πάνω στίς όποιες διαλογίζόμαστε έμεις οι ίδιοι, αύτές οι παρατηρήσεις προσφέρουν στό πνεύμα μας τό υλικό όλων τών οικεψεών μας. 'Εδω λοιπόν προσέκονται, στήν **έμπειρια**, οι δυό πηγές άπο οπου άπορρέουν όλες οι ιδέες πού έχουμε, δισες βέβαια μπορούμε νά έχουμε.

§ 3. **Τά άντικείμενα τής αισθησης είναι μιά πηγή ιδεῶν.** 'Αρχιζουμε μέ τίς αισθήσεις μας: καθώς φτάνουν στίς αισθήσεις έρεθιζόματα από τά έξωτερικά άντικείμενα, οι αισθήσεις συντελούν, ώστε νά μπούν στή ψυχή μας χωριστές και ευδιάκριτες παραστάσεις τών πραγμάτων, άναλογα με τους διαφορετικούς τρόπους με τούς όποιους αύτά τά άντικείμενα έπιδρουν σε μάς. "Ετοι άποκτούμε πού έχουμε γιά τό λευκό, τό κίτρινο, τό ζεστό, τό κρύο, τό οκληρό, τό μαλακό, τό γλυκό, τό πικρό και γιά καθετί πού όνομάζουμε αισθητές ποιότητες. Οι αισθήσεις μας λοιπόν συντελούν, ώστε νά μπαίνουν όλες αύτές οι ιδέες στήν ψυχή μας: με αύτό έννοων ότι οι αισθήσεις κάνουν, ώστε οι εικόνες τών έξωτερικών άντικειμένων νά μπαίνουν (νά έντυπωνονται) στή ψυχή μας. Αύτή ή διαδικασία δημιουργεῖ έκει τά παραπάνω είδη τών άντιληψεων. Καί, έπειδή αύτή ή μεγάλη πηγή τών περισσότερων ιδεῶν μας έξαρται άλογκληρωτικά άπο τίς αισθήσεις μας (άπο τά αισθητήρια όργανα) και φθάνει στή νόησή μας διά μέσου τών αισθητήριων όργάνων μας, γι' ούτο τήν όνομάζω **αισθηση γενικά (sensation)**.

§ 4. **Η λειτουργία τοῦ νοῦ είναι ή άλλη πηγή τῶν ιδεῶν μας.** 'Η άλλη πηγή, άπο οπου συμβαίνει ή νόησή μας νά δέχεται ιδέες, είναι ή άντιληψη τών έσωτερικών ένεργειών τής ψυχῆς, σταν αύτή στρέφεται πρός τίς ιδέες (εικόνες) πού δέχτηκε διαμέσου τών αισθήσεων. Αύτές οι ένέργειες, σταν γίνονται άντικείμενο τών διαλογισμῶν τής ψυχῆς, παράγουν στή νόηση ένα άλλο είδος ιδεῶν, πού δέν μπορούν νά προέλθουν από τά έξωτερικά άντικείμενα. Τέτοιες ιδέες — μή προερχόμενες από τίς αισθήσεις άλλα υστερά από έσωτερικές διεργασίες τής ψυχῆς — έκφράζουμε σταν λέμε: άντιλαμβάνομαι (=άναγνωρίζω μιά εικόνα τωρινή συνδυάζοντάς την με άλλη δμοια ή άντιστοιχη πού θυμάμαι από τό παρελθόν). σκέπτομαι, άμφιβάλλω, πιστεύω, διαλογίζομαι, γνωρίζω, θέλω και όλα τά άλλα πράγματα πού δηλώνουν ένέργεια τής ψυχῆς.... από τίς όποιες ή ψυχή πορίζεται νέες ιδέες τόσο ευδιάκριτες όσο και οι εικόνες πού προκαλούν στήν ψυχή μας τά έξωτερικά άντικείμενα, σταν συμβεί νά έρεθιζουν τίς αισθήσεις μας...

'Επειδή όνόμασα τήν πρώτη πηγή τών ιδεῶν μας **αισθηση**, θά όνομάσω αύτήν

Έδω τή δεύτερη πηγή ιδεών **διαλογισμός** (*διαστοχασμός*), γιατί άπ' αύτή τήν πηγή ή ψυχή δέχεται ιδέες, πού ή ίδια τίς δημιουργεῖ διαλογιζόμενη (*διαστοχαζόμενη*) πάνω στίς δικές της ένεργειες.....

§ 5. "Ολες οι ιδέες μας λοιπόν προέρχονται είτε άπο τή μία πηγή είτε άπο τήν άλλη (*sensation or reflection, αισθηση ή διαλογισμός*).

4 Μοντεσκιέ, Τό Πνεῦμα τῶν Νόμων

Μέρος πρώτο (*'Αποσπάσματα από τά κεφάλαια πρώτο καὶ δεύτερο:*)

α) Γενικά γιά τούς νόμους

Οι νόμοι, μέ την πιό πλατιά σημασία τοῦ όρου, είναι σχέσεις ἀναγκαῖες πού πηγάζουν ἀπό τή φύση τῶν πραγμάτων. Μέ τό νόημα αὐτό ὅλα τά δύντα ἔχουν τούς νόμους τους...

Πάνω ἄπ' ὅλα είναι οι νόμοι τῆς φύσης, πού ὀνομάστηκαν ἔτσι, γιατί πηγάζουν ἀποκλειστικά ἀπό τήν ὀργάνωση τῆς φυσικῆς μας ὑπαρξης. Γιά νά τούς γνωρίσουμε καλά, χρειάζεται νά ἐξετάσουμε ἔναν ἀνθρωπο στή φυσική κατάσταση, πρίν ἀπό τή συγκρότηση τής κοινωνίας...

'Αμέσως μόλις οι ἀνθρωποι συγκροτοῦν μιά κοινωνία, ἐξαφανίζεται τό αἰσθημα τής ἀδυναμίας τους. 'Η ισότητα πού ύπηρχε ἀνάμεσά τους παύει κι ἐμφανίζεται τό κράτος τοῦ πολέμου...

Οι ἀτομικές δυνάμεις δέν μποροῦν νά ἐνωθοῦν, ἀν δέν ἐνωθοῦν προηγούμενα ὀλες οι θελήσεις. 'Η ἐνωση αὐτῶν τῶν θελήσεων είναι αὐτό πού ὀνομάζουν *"πολιτικό καθεστώς"*...

Θά ἐρευνήσω ὀλες τίς σχέσεις πού συνολικά σχηματίζουν αὐτό πού ὀνομάζουμε **Πνεῦμα τῶν Νόμων**. Δέν ἔχω χωρίσει τούς πολιτικούς νόμους ἀπό τούς ἀστικούς, γιατί δέν πραγματεύομαι τούς νόμους ἀλλά τό πνεῦμα τῶν νόμων.

β) Γιά τούς νόμους πού πηγάζουν ἀπό τό είδος διακυβέρνησης

'Υπάρχουν τρία είδη κυβερνήσεων: δημοκρατική, μοναρχική, ἀπολυταρχική...

'Ο λαός στή δημοκρατία είναι ἀπό ὄρισμένες ἀπόψεις ὁ μονάρχης: ἀπό ἄλλες ἀπόψεις είναι ὁ ύπήκοος. Δέν μπορεῖ νά είναι μονάρχης παρά μέ τήν ψῆφο του, πού ἐκφράζει τή θέλησή του. 'Η θέληση τοῦ κυρίαρχου λαοῦ είναι ὁ κυρίαρχος. Οι νόμοι λοιπόν πού καθιερώνουν τό δικαίωμα τῆς ψήφου είναι βασικοί σ' αὐτό τό πολίτευμα. Καὶ είναι πραγματικά ἐνδιαφέρον ἐκεί νά ρυθμίζουν: πῶς, ἀπό ποιόν, σέ ποιόν, γιά ποιό ζήτημα πρέπει νά δίδεται ἡ ψήφος...

'Ο λαός, πού ἔχει ὑπέρτατή ἔχουσία, ὄφείλει μόνος του καθετί πού μπορεῖ νά τό ἐκτελέσει καλά. Κι ὅτι δέν μπορεῖ, πρέπει νά τό ἐκτελέσει διαμέσου τῶν ύπουργῶν του. Οι ύπουργοί του δέν είναι γι' αὐτόν τίποτα, ἀν δέν τούς ὀνομάσει ὁ ἴδιος. Αὐτό είναι λοιπόν τό βασικό δίκαιωμα γιά τή δημοκρατική κυβέρνηση, ὅτι ὁ λαός ὀνομάζει (ἐκλέγει) τούς ύπουργούς του....

"Αν ἀμφιβάλλουμε γιά τή φυσική ικανότητα πού ἔχει ὁ λαός νά διακρίνει τήν ἀξία (τούς ἀξιους ἥγετες), δέν ἔχουμε παρά νά ριξουμε μιά ματιά πάνω σέ κείνο τό συνεχές ἀποτέλεσμα ἐπιτυχημένων ἐκλογῶν, πού ἔκαναν οἱ (ἀρχαῖοι) Αθηναῖοι καὶ οἱ Ρωμαῖοι καὶ αὐτό δέ θά τό ἀποδώσουμε βέβαια στήν τύχη...

Ότι κρατικές ύποθέσεις είναι ἀνάγκη νά βαδίζουν μέ ἔναν ὄρισμένο ρυθμό. 'Αλλά ὁ λαός ἔχει ἡ πολλή ἐνεργητικότητα ἡ πολύ λίγη. Κάποτε μέ ἐκατό χιλιάδες χέρια ἀνατρέπει τά πάντα· ἀλλοτε μέ ἐκατό χιλιάδες πόδια δέν προχωράει καλύτερα ἀπό τά ἔντομα...

(μετ. Γρ. Λιόνη)

Τί είναι ή άνεξιθρησκία; Είναι ίδιο τού άνθρωπου. "Ολοι μας είμαστε γεμάτοι άδυναμίες και πλάνες· ας παραβλέψουμε ό ἔνας τοῦ ἄλλου τίς μωρίες — αὐτός είναι ό πρώτος νόμος τῆς φύσης.

Στίς χρηματαγορές τοῦ "Αμστερνταμ, τοῦ Λονδίνου η τῆς Βομβάης η τῆς Βασσόρας ο Πέρσης, ο Ἰνδός, ο Ἐβραίος, ο Μωαμεθανός, ο Κινέζος, ο Βραχμάνος, ο Ὁρθόδοξος, ο Καθολικός, ο Προτεστάντης, ο Κουάκερος ἐμπορεύονται μεταξύ τους" δημοσ ποτε δέ θά τραβήξει ό ἔνας στὸν ἄλλο μαχαίρι, γιά νά τόν πάρει μέ τὴ θρησκεία του

..... Είναι φανερό πώς κάθε ἀνθρώπος πού καταδιώκει τό συνάνθρωπο καί ἀδελφό του, γιατί δέ συμφωνοῦν οι γνώμοις τους, είναι ύενα τέρας. Κιώς ἐδῶ πάει καλά. Οι κύβερνήσεις δημοσ, οι δικαστές, οι ἡγεμόνες πώς θά μεταχειριστοῦν αὐτούς πού ἀκολουθῶν ἄλλο θρήσκευμα ἀπ' τό δικό τους; "Αν πρόκειται γιά κραταιούς ξένους, θά κάνουν ὅ.τι κι ο Φραγκίσκος ο 1ος, ο χριστιανικότατος βασιλιάς πού συμμάχησε με τούς μουσουλμάνους ἐναντίον τοῦ καθολικότατου Καρόλου τοῦ Πέμπτου. 'Ο ίδιος ο Φραγκίσκος ο 1ος θά δώσει χρήματα στούς Λουθηρανούς τῆς Γερμανίας, γιά νά τούς βοηθήσει στήν ἑξέγερση τους ἐναντίον τοῦ αὐτοκράτορα· στή κώρα του δημως θ' ἀρχίσει νά καίει, δημος ήταν συνήθεια, τούς Λουθηρανούς. Στή Σαξονία τούς χρηματοδοτεῖ ἀπό πολιτική σκοπιμότητα, στό Παρίσι τούς καίει, πάλι ἀπό πολιτική σκοπιμότητα. Τί θά συμβεί δημοσ;

Οι διωγμοί γίνονται μέσο προσηλυτισμοῦ· σέ λίγο ή Γαλλία θά γεμίσει νεοφώτιστους προτεστάντες. Στήν ἀρχή θά τούς κρεμοῦν, υστερα δημοσ θά κρεμοῦν αὐτοί. Θ' ἀρχίσει ό ἐμφύλιος πόλεμος, ἐπειτα ἔρχεται ό νύχτα τοῦ Ἀγίου Βαρθολομαίου, (1572) κι ἔτσι ή γωνιά αὐτῆς τῆς γῆς θά ξεπεράσει σε φρίκη ὅ.τι ἀρχαίοι καί νέοι ἔχουν πει γιά τήν κόλαση.

"Αμυαλοι, πού δέν μπορέσατε νά λατρέψετε ἀγνά τό Θεό πού σᾶς ἔπλασε! Οὔτε ποτέ σας· ἀμιορι, ὀφεληθήκατε ἀπ' τό παράδειγμα πού ἐδωσαν οι ἀπόγονοι τοῦ Νῶν, οι Κινέζοι λόγιοι, οι Πέρσες ζωροαστρικοί καί τόσοι ἄλλοι σοφοί! Θηρία πού τρέφεστε μέ προσλήψεις, δημος ο κόρακας τρέφεται μέ ψόφιμα! Τό παμε κι θά τό ἔχανούμε: ἄν, στόν τόπο σας, ἔχετε δυο θρησκείες, θά φαγωθοῦν μεταξύ τους: ἄν ἔχετε τριάντα, θά ζήσουν είρηνικά...

.... Αύτή ή φριχτή διχόνοια, πού κρατάει ἐδῶ καί τόσους αἰώνες, μᾶς διδάσκει μέ πολύ ἐπιστικό τρόπο ότι ἔχουμε χρέος ἀμοιβαῖο νά παραβλέπουμε ό ἔνας τά λάθη τοῦ ἄλλους τό μεγαλύτερο κακό τῆς ἀνθρωπότητας είναι ή διχόνοια, κι ἔνα μόνο βάλσαμο ύπάρχει: ή ἀμοιβαία ἀνοχή.

Δέν ύπάρχει ἀνθρώπος πού νά μή συμφωνει μ' αὐτή τήν ἀλήθεια, είτε μονάχος καί γαλήνιος τή στοχάζεται, είτε τή συζητεῖ ἥρεμά μέ τούς φίλους του. Γιατί δημος τάχα οι ίδιοι ἀνθρώποι πού παραδέχονται τήν ἐπείκεια, τήν ἀγάθοεργία, τή δικαιοσύνη, νά κατακρίνουν μπροστά στούς ἄλλους μέ τόση κακία αὐτές τίς ἀρετές; Γιά ποιό λόγο; Γιά τό λόγο ότι Θεός τους είναι τό συμφέρον τους, κι ολα τά θυσιάζουν στό τέρας αὐτό πού λατρεύουν.

Τήν ἐπιβολή καί τή δύναμη μου τίς χρωστώ στήν ἄγνοια καί τήν εύποτιά πατάω πάνω στά κεφάλια τῶν ἀνθρώπων πού 'χουν πέσει στά πόδια μου καί μέ προσκυνοῦν: ἄν κάνουν πώς σηκώνονται καί μέ κοιτάζουν κατά πρόσωπο, είμαι χαμένος· πρέπει λοιπόν νά τούς ἔχεις δεμένους στή γῆ μέ βαριές ἀλυσίδες.

6 "Ετοι σκέπτονταν μερικοί άνθρωποι πού αιώνες φανατισμού τούς είχαν κάνει ισχυρούς.....

"Αν ύπήρχε τρόπος νά διαλογιστεί κανείς μέ συνέπεια πάνω στή θρησκεία.... θά άντιλαμβανόταν πώς ολοι μας έχουμε χρέος νά άνεχθμαστε ό ένας τις γνώμες του άλλου, γιατί είμαστε όλοι άδύναμοι, άσυνεπεῖς, εύμετάβολοι, έκτεθειμένοι σε κάθε λογής πλάνες. "Ένα καλάμι πλαγιασμένο άπ' τόν άέρα, μέο' στή λάσπη ποτέ δέ θά 'λεγε στό πλαίνό του, ριγμένο σέ άντιθετη φορά: «Κοίτα πώς σέρνομαι έγώ, έτοι καί σύ νά συρθείς, μέ τόν ίδιο τρόπο. Γιατί άλλιώτικα, άλιμονό σου, θά κάνω άναφορά νά σέ ξεριζώσουν καί νά σέ κάψουν».

(μετάφραση Δ. ΙΩ. Θοιβιδόπουλου,
περιοδ. ΕΠΟΧΕΣ, τεύχος 8, Δεκέμβριος 1963)

7 Η ίδεα τοῦ «κοινωνικοῦ συμβολαίου», μιᾶς συμφωνίας πού έγινε κάποτε καί μέ κάποιο τρόπο άνανεώνεται (ή πρέπει νά άνανεώνεται) διαρκῶς άνάμεσα σέ άρχομενους καί ἄρχοντες, υπάρχει διάχυτη στά κείμενα τοῦ Διαφωτισμοῦ. "Έχει όμως ίδιαίτερα συνδεθεῖ μέ τό όνομα τοῦ J.J. Rousseau, πού τιτλοφόρησε έτοι ένα άπο τά βασικά έργα του, τό **Κοινωνικό Συμβόλαιο** (1762). Παραθέτουμε ένα άπόσπασμα άπο τήν άρχη τοῦ πρώτου κεφαλαίου:

«'Ο άνθρωπος γεννήθηκε ἐλεύθερος μά είναι παντοῦ ἀλυσοδεμένος. Καί ἔκεινος ἀκόμα πού πιστεύει τόν ἑαυτό του κύριο τῶν ἀλλων είναι ώστόσσο σκλάβος πιθέρος άπ' αὐτούς. Πῶς έγινε τούτη ἡ μεταβολή; δέν το ξέρω. Καί τι μπορεὶ νά τήν κάνει νόμιμη; Τοῦτο τό πρόβλημα, θαρρώ, μπορῶ νά τό λύσω. "Αν ύπολογίζα μόνο τή δύναμη καί τίς συνέπειές της, θά 'λεγα: "Οσο ένας λαός ἔξαναγκάζεται νά ύπακούει καί ύπακούει, κάνει καλά: μόλις όμως μπορέσει νά ἀποτινάξει τό ζυγό καί τόν ἀποτινάζει, κάνει καλύτερα. Γιατί, ἀφοῦ ξανακερδίζει τή λευτεριά του με τό ίδιο δικαίωμα (μετά τόν ίδιο τρόπο) πού τοῦ τήν ἄρπαξαν, η είναι δίκιο νά τήν ξανακερδίσει ή ήταν ἀδίκο νά τοῦ τήν ἀφαιρέσουν.

Μά ή κοινωνική τάξη είναι δίκαιο ιερό, πού ἀποτελεῖ τή βάση γιά όλα τά ἄλλα δικαιώματα. 'Ωστόσο τό δίκαιο αύτό δέν προέρχεται άπο τή φύση. Στηρίζεται σέ συμφωνίες. Θά έξετάσουμε λοιπόν ποιές είναι αύτές οι συμφωνίες. Άλλα πιό μπροστά ὀφείλω νά ἀποδείξω αύτά πού άνεφερα παραπάνω».

(μετάφραση Δανάης καί Νίκου Κουχτσόγλου)

ΝΤΙΝΤΕΡό, Πολιτική Αύθεντιά (Λήμμα άπο τήν 'Εγκυκλοπαίδεια)

Κανένας άνθρωπος δέν πήρε άπο τή φύση τό δικαίωμα νά κυβερνάει τούς ἄλλους. 'Η ἐλευθερία είναι δῶρο τοῦ Ούρανού καί κάθε ἄτομο τοῦ ίδιου είδους έχει δικαίωμα νά τήν ἀπολαύσει ἀμεσα, ὅπως άποδέχεται καί ἀπολαμβάνει τή λογική.

"Αν ή φύση έχει δημιουργήσει κάποια αύθεντιά, αύτή ἀσφαλῶς είναι ή πατρική έξουσία: καί αύτή όμως έχει τά ὄριά της καί μέσα στό κράτος τῆς φύσης τελειώνει κι αύτή ή αύθεντιά μόλις τά τέκνα είναι σέ θέση νά αύτενεργούν καί νά αύτοκαθοδηγούνται.

Κάθε αλλη αύθεντία προέρχεται από αλλη πηγή, έκτος από τη φύση. "Αν έξειταις κανείς τήν αύθεντία καλά, θά διαπιστώσει ότι αύτή άνατρέχει πάντα σε μιά από τις άκολουθες δυό πηγές: ή στή δύναμη και τή βία.... ή στή συναίνεση αύτων πού έχουν άποδεχτεί τήν αύθεντία μέ ενα συμβόλαιο πού έγινε (ή ύποτιθεται ότι έγινε) άναμεσα σε κείνους πού άναγνωρίζουν τήν αύθεντία και έκεινον στόν όποιο έχει άναγνωριστεί ή αύθεντία.

"Η δύναμη πού άποκτάται μέ τή βία δέν είναι παρά σφετερισμός, πού δέ διαφακεί παρά σσα ή δύναμη... "Ωστε, αν οι αλλοι μέ τη σειρά τους γίνουν πιό δυνατοί και μπορέσουν νά ρίξουν τή δουλεία (τήν αύθεντία τής δύναμης), ένεργούν τόσο σωστά και δίκαια σσο ό δλλος πού τούς είχε έπιβάλλει τήν τυραννία είχε πράξει άδικα...

"Η δύναμη πού προέρχεται από τή συγκατάθεση τών λαῶν προϋποθέτει απαραίτητα συνθήκες πού νά καθιστοῦν τή νόμιμη χρήση της ώφελιμη στήν κοινωνία, συμφέρουσα στό δημοκρατικό πολίτευμα, και νά τήν καθορίζουν και νά τήν περιορίζουν μέσα σε κάποια ορία. Γιατί ό ανθρωπος ούτε μπορεί ούτε πρέπει νά ύποτασσεται σ' έναν άλλο ανθρωπο όλοκληρωτικά και κυρίως άνετηφύλακτα ή η ύποταγή αύτή (τών πολλών σε έναν άρχοντα, σωστό είναι) νά γίνεται μέ λογική και μέ μέτρο, όχι τυφλά και χωρίς έπιφυλαξη..."

Κάθε αλλη ύποταγή είναι έγκλημα ειδωλολατρίας: τό νά κλίνει κανείς τό γόνατο μπροστά σ' έναν ανθρωπο ή μά είκόνα δέν είναι παρά μά πράξη έξωτερική, γιά τήν όποια ό πραγματικός θεός, πού ζητάει τήν ψυχή και τό πνεῦμα, δέν ένδιαφέρεται καθόλου...

Καί ή αύθεντία αύτή (τού άρχοντα) περιορίζεται από τούς νόμους τής φύσης και τοῦ Κράτους. 'Ο άρχοντας λοιπόν δέν μπορεί νά διαθέσει τήν έξουσία του και τούς ύπηκόους του χωρίς τή συγκατάθεση τού έθνους και άνεξάρτητα από τήν έκλογή, πού έχει σημειωθεί στό συμβόλαιο τής ύπακοης...

Οι όροι αύτής τής συνθήκης είναι ποικίλοι στά διάφορα κράτη, άλλα παντού τό έθνος έχει τό δικαίωμα νά διατηρήσει άπεναντι στόν καθένα τό συμβόλαιο πού έκανε· καμιά δύναμη δέν μπορεί νά τό άλλάξει και, όταν τό συμβόλαιο δέν έφαρμόζεται πιά, τότε τό έθνος έπιστρέφει στό άρχικό του δικαίωμα και στήν πλήρη έλευθερία του νά ψηφίζει ένα καινούριο συμβόλαιο μέ δποιον και οπως τού άρέσει..."*

* "Οπου δέν άναφέρεται μεταφραστής ή μετάφραση έχει γίνει από κάποιο από τά μέλη «όμαδας έργασίας» πού έτοιμασε τό βιβλίο ζλο.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Νεοελληνικός Διαφωτισμός

«Αναγνώστα ἀγαπητέ, ὅποιος κι' ἂν εἰσαι, σέ παρακαλῶ νά στοχασθῆς ἀρκετά, πρῶτον μόνος σου τὴν ύπόθεσιν καί ἐπειτα νά ἀναγνώσης ταῦτα τά ύστερινά κατεβατά τοῦ πονήματός μου, νά στοχασθῆς, λέγω, ὅτι τό πράγμα είναι κοινόν, ὅτι' ἡ τιμή σου, ἡ εύτυχία σου καί ἡ ζωή σου κρέμονται ἀπό τὸν ὄρθρον στοχασμόν σου.

ΑΝΩΝΥΜΟΥ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ,
‘Ελληνική Νομαρχία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Α.Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, τ.Δ, Θεσσαλονίκη, 1973
2. A.E. Bakalopoulou, Πηγές τῆς 'Ιστορίας τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, 2, Θεσσαλονίκη 1977.
3. Γ. Βαλέτας, ὁ Νεοελληνικός διαφωτισμός, περιοδ. «Σύγχρονα Θέματα, τευχ. 1.2, 'Αθήνα, 1962.
4. Λ.Ι. Βρανούσης, Ρήγας, «Βασική βιβλιοθήκη», ἀρ. 18, 'Αθήνα, 1957.
5. M.I. Γεδεών, 'Η Πνευματική κίνησις τοῦ Γένους κατά τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰώνα ἐκδοτικὴ φροντίδα, "Αλκης 'Αγγέλου-Φίλιππος 'Ηλιοῦ, ἐκδοτικὴ «Ἐρμῆς», 'Αθήνα 1976.
6. Κ.Θ. Δημαράς, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ἐκδοτικὴ «Ἐρμῆς», 'Αθήνα, 1977.
7. Κ.Θ. Δημαράς, 'Ιστορία τᾶς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας τ.Α, ἐκδοτικὴ 'Ἐταιρεία «"Ικαρος».
8. Κ.Θ. Δημαράς, ὁ Κοραής καὶ ἡ ἐποχή του, «Βασική βιβλιοθήκη», ἀρ. 9, 'Αθήνα, 1958.
9. 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους, τ. IA, «Ἐκδοτικὴ 'Αθηνῶν», 1975.
10. Καρράς, Καῖρης-Κούμας, (GUTENBERG, 1977.)
11. Ιώσηπος Μοισιόδακας, 'Απολογία, ἐπιμέλ. "Αλκης 'Αγγέλου, ἐκδοτικὴ «Ἐρμῆς», 'Αθήνα, 1976.
12. Ε.Π. Παπανούτσος Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ.Α «Βασική βιβλιοθήκη», ἀρ. 35, 'Αθήνα, 1959.
13. Ρήγας, Σχολείον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, ἐπιμ. Π.Σ. Πίστας, «ἐκδοτικὴ «Ἐρμῆς», 1971.
14. Δανιήλ Φιλιππίδης-Γρηγόριος Κωνσταντάς, Γεωγραφία Νεωτερική περὶ τῆς 'Ελλάδος, ἐπιμελ. Αἰκ. Κουμαριανοῦ, ἐκδοτικὴ «Ἐρμῆς», 'Αθήνα, 1970.
15. G.P. HENDERSON, 'Η ἀναβίωση τοῦ 'Ελληνικοῦ στοχασμοῦ, μετάφραση Φ. Κ. Βώρου, ἐκδοση 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 'Αθήνα, 1977.

Διευκρίνιση:

Οι ἀστερίσκοι δηλώνουν ότι ύπάρχει διευκρινιστική ύποσημείωση στήν ̄δια σελίδα, οἱ ἀριθμητικοὶ δεῖκτες παραπέμπουν σὲ κείμενα πηγές στὸ τέλος τοῦ σχετικοῦ θέματος.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Εισαγωγικό Διάγραμμα

Ο Εύρωπαικός διαφωτισμός είχε άπήχηση καί-στόν ύπόδουλο 'Ελληνισμό, παροικιακό και τουρκοκρατούμενο. Σιγά-σιγά διαμορφώνεται στόν 'Ελλαδικό χώρο στά μισά του ΙΗ' αιώνα και τίς άρχες του ΙΘ' (1750-1821) μά πνευματική κίνηση, ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, μέσα στά πλαίσια τής Εύρωπαικής παιδείας, μέσα άντικειμενικό σκοπό τήν καλλιέργεια τής έθνικής συνείδησης, πού θά οδηγήσει στήν έθνική άποκατάσταση.

Τό φαινόμενο αύτό παρουσιάζεται στήν 'Ελλάδα μέ σχετική καθυστέρηση.

'Ενώ ο Εύρωπαικός ΙΗ' αιώνας είναι ή έποχή τής πιλατιάς άνάπτυξης τῶν έπιστημῶν, ίδιως τῶν φυσικῶν, τῆς καλλιέργειας τῶν έθνικῶν γλωσσῶν και τῆς άναζήτησης τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ο 'Ελληνικός ΙΗ' αιώνας είναι, έξαιτίας τῶν ιδιόρρυθμων συνθηκῶν, πού ζοῦσαν τότε οι 'Ελληνες, ο αιώνας τῆς άφύπνισης και τῆς προπαρασκευῆς.

"Ως τίς άρχες τοῦ ΙΗ' αιώνα ή εύρωπαική σκέψη παρέμεινε σχεδόν άγνωστη στόν 'Ελληνικό χώρο. Μόλις τότε ο 'Ελληνικός κόσμος και ίδιως ο 'Ελληνισμός τῆς διασπορᾶς, πού βρισκόταν στίς Παρίσιτριες 'Ηγεμονίες, έπειτα έξω, στή Βουδαπέστη και στή Βιέννη, μακριά ἀπ' τήν έπιδραση τοῦ ἀσιάτη δυνάστη, ἄρχισε νά γνωρίζει τήν Εύρωπαική σκέψη, νά στρέφει τά βλέμματά του στή "φωτισμένη" Εύρωπη.

* Ανάλογη πνευματική κίνηση μέ πολλές άναφορές στή θρησκεία και τήν παιδεία και μέ ἔκδηλο κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο έκδηλωθηκε και στήν κλασική 'Αθήνα τό δεύτερο μισό τοῦ 5ου αιώνα. 'Εκφραστές τής ήταν οι Σοφιοτές και ο Σωκράτης. 'Αναδρομικά οι νεότεροι ιστορικοί ονόμασαν έκείνη τήν πνευματική κίνηση 'Ελληνικό Διαφωτισμό.

Στήν άναγεννητική αύτή προσπάθεια συνέβαλαν πολλοί παράγοντες, κοινωνικοί, οἰκονομικοί κ.ἄ., όπως ή ανάπτυξη έμπορικών κέντρων στήν τουρκοκρατούμενη 'Ελλάδα, καθώς και ή δημιουργία έμπορικών παροικιών στό έξωτερικό (στή *Βιέννη*, στήν *Τεργέστη*, στό *Βουκουρέστι*, στό *Λιβύρον* κ.ά.). Σ' όλα αυτά τά κέντρα οι ιδέες του Εύρωπαϊκού Διαφωτισμού βρήκαν γόνιμο έδαφος και άνταποκρίθηκαν στίς άναζητήσεις του 'Ελληνισμού. Φορεῖς τών ιδεῶν ήταν κυρίως λόγιοι, κληρικοί και έμποροι. Κορυφαία μορφή και κεντρικό πρόσωπο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού ύπηρξε ο 'Αδαμάντιος Κοραής.

Τά πιό μεγάλα προβλήματα πού άπασχόλησαν τούς λόγιους ήταν: α) ή γλώσσα και β) ή θέση τών νέων φιλοσοφικών ιδεῶν και τών φυσικών έπιστημάν μέσα στή νεοελληνική κοινωνία.

Οι προοδευτικοί λόγιοι, έπιτρεπτοι μένοι από τίς ιδέες του εύρωπαϊκού διαφωτισμού και από τά κηρύγματα τής Γαλλικής 'Επανάστασης, έπιθυμούν παιδεία καθολική, γλώσσα λαϊκή, «μετακένωση» τών έπιστημονικών κατακτήσεων του εύρωπαϊκού πολιτισμού και δημιουργική άφομοιώση του πνεύματος τών άρχαιών κλασικών.

Οι συντηρητικοί, άντιθετα, φοβοῦνται τίς συγκλονιστικές έπιδράσεις τής Εύρωπης και δείχνουν δυσπιστία στίς φυσικές έπιστημες και στίς θεωρίες τής νεότερης φιλοσοφίας. "Έχουν έμπιστοσύνη μόνο στήν παιδευτική αύτοτέλεια τής πολιτιστικής παράδοσης, πού έχουν κληρονομήσει, και θέλουν γλώσσα άρχαιζουσα.

"Ομως οι διαφορές προοδευτικών και συντηρητικών δέν ήταν μόνο θεωρητικές, έκπαιδευτικές και γλωσσικές: είχαν και κοινωνική ύποδομή. Πρός τό τέλος μάλιστα του ΙΗ' αιώνα και στίς άρχες του ΙΘ' αιώνα, ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός έκφράζει και κοινωνική άντιδικία. Χαρακτηριστικό ώς πρός αύτό είναι τό κείμενο τής «'Ελληνικής Νομαρχίας».

'Απ' τή μιά μεριά οι Φαναριώτες και οι Κοτζαμπάσηδες (*διοικητική άριστοκρατία*), απ' τήν άλλη οι έμποροναυτικοί κύκλοι και ό ύπολοιοπος λαός. 'Η έπισημη 'Εκκλησία μέσα στά πλαίσια του 'Οθωμανικού κράτους βρισκόταν σέ δύσκολη θέση. "Ομως ή μεγάλη μάζα τού κλήρου συνοδοιπορούσε μέ τό δουλωμένο γένος στό δρόμο τού φωτισμού και τής άναγέννησης.

Μετά τόν 'Αγώνα ό Νεοελληνικός Διαφωτισμός άναστέλλεται και συνεχίζει τό έργο του απ' τίς άλυτρωτες περιοχές ώς γλωσσικό και πνευματικό κίνημα.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

('Από τό 1600 ώς τήν όλοκλήρωση τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας (1669)): Θρησκευτικός 'Ανθρωπισμός - 'Αναβίωση τῶν φιλοσοφικῶν σπουδῶν.

Κύριλλος Λούκαρης - Θεόφιλος Κορυδαλεύς

Στή σκοτεινή περίοδο τῶν πρώτων χρόνων μετά τήν ἄλωση τό ύπόδουλο Γένος φαινόταν καταδικασμένο σε ἀπομόνωση κάτω ἀπό ἓνα δυνάστη πολιτιστικά κατώτερο. «"Ολα ἔλειψαν, ὅλα ἐξηφανίσθησαν.... ποῦ πλέον σχολεῖα Ἑλληνικά! ποῦ Ἀκαδημίαι Ἐπιστημονικαὶ! Ἡ Πανδημία φιλολογικαὶ! ποῦ διδάσκαλοι, ἡ ἐν συντόμῳ ποῦ γλώσσα Ἑλληνική! "Ολα ἔπειτε νά προχωροῦν κατά θυμόν καί κατ' ἀρέσκειαν τῶν κρατούντων".

Οἱ παράγοντες πού βοηθοῦν τό Γένος νά συγκροτηθεῖ καί νά διασωθεῖ είναι ή Ἔκκλησία, ή κοινή γλώσσα, ὁ χῶρος καί ὁ λαός με τήν ιστορική του συνέχεια, οἱ πατροπαράδοτοι θεσμοί καί παραδόσεις, ή συλλογική μνήμη τοῦ κοινοῦ παρελθόντος, καί οἱ ἴδες ἐλπίδες γιά τό μέλλον.

Γύρω στά 1600 — καί λίγο πρίν καί ἀργότερα — ἡγετικά στελέχη τῆς Ὁρθοδοξίας μέ σπουδές στήν Πάδοβα (*Μελέτιος Πηγάς, Μάξιμος Μαργούνιος, Γαβριήλ Σεβήρος κ.ἄ.*), ἀνανεώνουν τό ἀνθρώπινο δυναμικό τοῦ Πατριαρχείου. Ἀνασυγκροτεῖται ἡ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, πού διαδέχτηκε τήν παλιά Πατριαρχική Ἀκαδημία. Γύρω στά 1625 ὁ Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης (1572-1638) καλεῖ τόν Ἀθηναϊό φιλόσοφο Κορυδαλέα στήν Κωνσταντινούπολη καί τοῦ ἀναθέτει τή διεύθυνση τῆς σχολῆς.

Καί οἱ δύο φιλοδοξοῦν νά κάνουν τήν Κωνσταντινούπολη πνευματική ἔστια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Λούκαρης, μεγάλη προδρομική μορφή τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, θέλησε νά εύρύνει τήν προσπάθεια, πού λίγα χρόνια πρίν (1593) είχε γίνει ἀπ' τό Πατριαρχείο γιά τήν τόνωση τῆς Παιδείας. Ὁργανώνει τήν ἑκπαίδευση, ίδρυει τυπογραφεῖο ἐλληνικό καί ἀναθέτει στό μοναχό Μάξιμο Καλλιπολίτη τή μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης, γιά νά γίνει τό περιεχόμενό της κατανοητό ἀπ' ὅλους. Ὁ ὄρθοδοξος κλῆρος ἀνέβαίνει σέ κύρος καί ἀξία, κρατάει στά χέρια του τήν παιδεία καί τῆς δίνει τήν ὄρμή του**.

* Γ. Καρᾶ, οἱ φυσικές-θετικές ἐπιστῆμες στόν Ἑλληνικό ΙΙ^ο αιώνα.

** Κ.Θ. Δημαρᾶ, 'Ιστορία τής Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας τ.Α', σελ. 48.

“Ομως ή γενναία προσπάθεια του Λούκαρη καταδικάζεται σέ αποτυχία, κυρίως γιατί τό Γένος δέ διαθέτει άκόμα άνάλογες δυνάμεις γιά τόσο μεγάλο έργο.

‘Ο Κορυδαλεύς δίνει νέα πνοή στή Σχολή. Παραμερίζει τό θεολογικό πνεῦμα, πού έπικρατοῦσε ώς τότε, και στό κέντρο βάζει τή συστηματική διδασκαλία τής Φιλοσοφίας, μέ τήν έρμηνεία και τό σχολιασμό τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Ἀποτέλεσμα τής διδασκαλίας αύτοῦ τοῦ εἰδους ήταν ἔνας ἐκπαιδευτικός προσανατολισμός, πού πήρε τό σημαντικό «θρησκευτικός ἀνθρωπισμός».

‘Η συστηματική ἀνώτερη ἐκπαίδευση, πού ήταν ἀναγκαστικά ἐκκλησιαστική, τόσο στά γενικά πλαίσιά της σσο και στούς στόχους της, κοινικοποιήθηκε σέ κάποιο βαθμό, ἔγινε ἀνθρωπιστική κατά τοῦτο: ὅτι χειραγωγοῦσε τούς σπουδαστές σέ μιά μέθοδο στοχασμοῦ, πού τά κριτήριά του ήταν περισσότερο προϊόν τῆς ἀνθρώπινης προσπάθειας γιά ἔρευνα παρά κάτι «δεδομένο» ἀπ’ τήν αὐθεντία.

‘Ο Κορυδαλεύς μέ τά ἔργα του πρόσφερε μεγάλες ὑπηρεσίες στή φιλοσοφική παιδεία τοῦ “Ἐθνους”: μέ τόν καιρό ὅμως ή διδασκαλία του γίνεται τροχοπέδη, πού δέν ἀφήνει τή νεοελληνική σκέψη νά παρακολουθήσει τίς νέες ἐξελίξεις τῆς εύρωπαικῆς φιλοσοφίας και ἐλεύθερα νά προσπελάσει τά προβλήματα τοῦ θεωρητικοῦ στοχασμοῦ.

‘Ο Κορυδαλισμός γιά τούς πιό φωτισμένους δασκάλους τοῦ Γένους καταντάει (τόν ἐπόμενο, τό *IH' aiώνα*), συνώνυμο τής σχολαστικής φιλοσοφίας*.

* Ε.Π. Παπανούτσος, *Νεοελληνική Φιλοσοφία*, τ.Α', σελ. 17.

2. ΦΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Εισαγωγικό σημείωμα.

Η έξέλιξη του Νεοελληνικού Διαφωτισμού στόν έλληνικό χώρο, όπως διαμορφώνεται μέσα στόν ΙΗ' αιώνα κι ώς τόν 'Αγώνα, δείχνει σαφή στροφή πρός τή γαλλική παιδεία.

"Εται, ένω ξεκινάει άπ' τόν "Αγγλο JOHN LOCKE (Λόκ), όταν άποκρυσταλλώνεται, σφραγίζεται άπό διαδοχικές έπιδράσεις τού γαλλικού πνεύματος: Βολταΐρο, Γαλλική 'Εγκυκλοπαίδεια, 'Ιδεολόγους".

Καὶ αὐτὴ ἡ ἐπιλογὴ προτύπων δέν είναι τυχαία. Τό πνεύμα τῆς ἐλευθεροφροσύνης πού χαρακτηρίζει τό Βολταΐρο, ὁ χαρακτήρας ἀπογραφῆς τοῦ πνευματικοῦ δυτικοῦ κόσμου πού διακρίνει τή Γαλλική 'Εγκυκλοπαίδεια, καθώς καὶ ἡ προσήλωση στίς ἀρχές τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ισότητας, μέ τήν ταυτόχρονη ἀποδοκιμασία τῆς βίας στήν ἐφαρμογή τῆς, πού ἐμπνέει τά ιδανικά τῶν ιδεολόγων. ** είναι στοιχεῖα πού μποροῦν ν' ἀφομοιωθοῦν ἀπό τούς "Ελληνες γόνιμα καὶ δημιουργικά σέ συνάρτηση εἴτε πρός ὅ,τι είχε κληρονομήσει τό παρελθόν τοῦ 'Ελληνισμοῦ εἴτε πρός ὅ,τι ἀποτελοῦσε αἴτημα τοῦ παρόντος γιά τήν ἐποχή ἑκείνη. 'Αντίστοιχα, στίς τρεῖς φάσεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ διαπιστώνουμε κύριες ἐπιδράσεις: τοῦ Βολταΐρου, τῶν 'Εγκυκλοπαιδιστῶν, τῶν 'Ιδεολόγων.

Α' Προδρομική περίοδος

('Από τό 1670 ώς τή συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζή 1774.)

Στήν περίοδο αὐτή καὶ ιδίως στίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αιώνα ἔχουν δημιουργηθεὶ καλύτεροι όροι γιά τήν ἀνανέωση τῆς παιδείας, ἀλλά ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἀνάγκης γιά τή διάδοση τῆς ἐκπαίδευσης είχε περιορισμένη προέλευση, καθώς καὶ περιορισμένη ἀντίστοιχα ἀκτινοβολία. 'Απ' τήν πλευρά τῶν φορέων τόν πρώτο λόγο τώρα ἔχει τό ἄτομο. Σέ μιά περίπτωση ὁ πλούσιος ἔμπορος ἀπ' τήν Πόλη (Μανολάκης Καστοριανός), σέ ἄλλη ὁ φωτισμένος Φαναριώτης ἡγεμόνας στή Μολδοβλαχία (Νικόλαος Μαυροκορδάτος), σέ ἄλλη ὁ ἔμπορος τῆς παροικίας πού

* 'Ιδεολόγοι ὄνομάστηκαν οἱ πολιτικοί στοχαστέος τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αιώνα, πού είχαν ἀνατραφεῖ μέ τά ιδεώδη τοῦ Διαφωτισμοῦ, είχαν ζήσει τούς ἐνθουσιασμούς τῆς 'Ἐπανάστασης (1789) καὶ είχαν γνωρίσει τίς πράξεις βίας, πού ἐπακολούθησαν, καὶ ύστερα ἀπ' αὐτές τίς ἐμπειρίες ἔμειναν συνεπείς στίς ἀρχές τῆς 'Ἐπανάστασης, ἀλλ' ἀποδοκίμαζαν κάθε πράξη βίας.

** Κ.Θ. Δημαρᾶ, ὁ Νεοελληνικός Διαφωτισμός, 1964, σ. 23 κέ.

Θέλει νά βοηθήσει τήν πατρίδα του (ό *Μαρούτσης στά Γιάννενα*)· σέ
ἄλλη, τέλος, ο προοδευτικός μοναχός, (*Μελέτιος Βατοπεδινός*) κ.ο.κ.

Σέ καμία προσπάθεια δέ βλέπουμε νά δραστηριοποιεῖται ένα συλλο-
γικό όργανο, σέ καμία προσπάθεια ή έκπαιδευτική πραγμάτωση δέν
παίρνει πιό καθολικό χαρακτήρα*.

’Αποτέλεσμα τοῦ ζήλου τῶν «φιλογενῶν» αὐτῶν ἀρχόντων, τῆς
’Εκκλησίας, καθώς καί τῶν νέων οἰκονομικῶν συνθηκῶν ἡταν νά έξελι-
χθοῦν όρισμένα σχολεῖα σέ ἀξιόλογες ἐστίες παιδείας, στά ὄνομαζόμε-
να τότε, ὅπως καί σήμερα, γυμνάσια, πού λειτουργοῦν στίς ἀρχές τοῦ
18ου αἰώνα σέ πολλές πόλεις.

Μιά σύγχρονη πηγή, ο λόγιος ’Αλέξανδρος ’Ελλάδιος** ἀναφέρει
πώς τό 1714 λειτουργοῦσαν σχολεῖα σ' ὅλα τά μέρη τῆς ’Ελλάδας, καί
μάλιστα δείχνει εύχαριστημένος καί ύπερήφανος γιά τίς προόδους πού
σημειώνουν οἱ συμπατριώτες του στόν τομέα τῆς παιδείας, μολονότι οἱ
έλλειψεις είναι πολλές καί οἱ συνθῆκες τῆς ζωῆς τους καταπιεστικές.

’Επίσης στό τετράγλωσσο λεξικό πού ἔξεδωκε τό 1757 στή Βενετία ὁ
Γ. Κωνσταντίνου, ἀφοῦ καταδικάζει ὅσους ὄνομάζουν «τό ἡμέτερο
γένος... πάντῃ βάρβαρον, ἀμαθές καί ἔρημον παντοίας σπουδῆς, σχο-
λείων καί ἐπιστημῶν, μή εἰδότες οἱ ἀσύνετοι τά τοιαῦτα σχολεῖα
πανταχοῦ εἰς τάς ἐπισήμους πόλεις τῆς ’Ελλάδος καί νήσους»***, μᾶς
δίνει ἔναν κατάλογο τῶν σχολείων πού λειτουργοῦσαν τήν ἐποχή
ἐκείνη.

Σχολεῖα ἢ Σχολές

Προπορεύονται τά ’Ιωάννινα (Σχολή Γκιούνμα καί Μαρούτση), ὅπου ὁ
ἰερομόναχος Μεθόδιος ’Ανθρακίτης, μά ἀπ' τίς κορυφαῖες, τίς προδρο-
μικές μορφές τῆς νεοελληνικῆς ἀναγέννησης, δίδαξε τά μαθηματικά μέ
τό νέο ἐπιστημονικό πνεῦμα, καθώς καί τή φιλοσοφία, ἡ Θεοσαλονίκη, ἡ
Κωνσταντινούπολη, ἡ Ἀθήνα καί τό Βουκουρέστι ἀκολουθοῦν ἡ Καστο-
ριά, ἡ Σιάτιστα, ἡ Μοσχόπολη, ἡ Σμύρνη, ἡ Χίος, ἡ Πάτμος κ.ἄ.

”Ολα τά παραπάνω σχολεῖα λειτούργησαν σέ κέντρα μ' ἐμπορική
κίνηση. Τά προγράμματα τῶν μαθημάτων δέν ἡταν παντοῦ ὄμοιόμορφα.
’Υπῆρχε μία ποικιλία ώς πρός τήν ἐπιλογή τῶν ἀρχαίων καί τῶν
ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, καθώς καί ώς πρός τή μέθοδο τῆς
διδασκαλίας.

’Η διδασκαλία δέν ἔξαντλοῦσε ὅλα τά κείμενα. ’Η ἐπιτυχία τῆς

* ’Ιστορία τοῦ ’Ελληνικοῦ ”Ἐθνους, τ. IA’, σ. 308.

** HELLADIUS, STATUS PRAESENS ECCLESIAE GRAECAE, σ. 42.

*** Γ. Καρᾶ, Οἱ φυσικές θετικές ἐπιστῆμες στόν ’Ελληνικό 18ο αἰώνα σ. 15.

έξαρτιόταν ἀπ' τήν προσωπικότητα τοῦ δασκάλου. 'Ἐπομένως τά περισσότερα ἐλληνικά σχολεῖα ώς τίς ἀρχές τοῦ ΙΗ' αἰώνα, πρὶν ἀκόμη δηλαδή γίνει αἰσθητή ἡ συνταρακτική μεταβολή πού ἔρχεται μὲ τήν ἐμφάνιση τῶν φιλοσόφων τοῦ διαφωτισμοῦ, συνεχίζουν τήν παράδοση τῆς παιδείας τοῦ Βυζαντίου*.

'Ο αἰώνας τῶν Φαναριωτῶν

'Η παντοδυναμία ὅμως τῆς ἐκκλησίας δέν ἐπρόκειτο νά διαρκέσει. 'Ο ΙΗ' αἰώνας φέρνει στό προσκήνιο νέες δυνάμεις καί νέες τάξεις, τούς Φαναριώτες καί τούς ἐμπόρους.

Παραδουνάβιες ἡγεμονίες

Τό 1709 ὁ Νικόλαος Μαυροκορδάτος γίνεται πρῶτος "Ἐλληνας ἡγεμόνας στή Μολδοβλαχία· ἀρχίζει ἔτσι, ἡ μακρά σειρά τῶν 'Ἐλλήνων, ἡ ἐξελληνισμένων ἡγεμόνων τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν, τήν ὁποία θά τερματίσει στά 1821 ὁ 'Αγώνας τῆς Ἐλευθερίας. Γλωσσομαθεῖς ἀνάμεσα σέ ἀπαίδευτους, οἱ Φαναριώτες, φιλοδιοξοῦν νά δημιουργήσουν στίς αὐλές καί στίς ἐπικράτειές τους ὄρους ἀνάλογους μέ κείνους πού ἐπικρατοῦν στίς δυτικές Αύλές**. 'Η προτίμησή τους είναι ἡ γαλλική παιδεία καί ὁ γαλλικός πολιτισμός. Διαβάζουν γαλλικά μυθιστορήματα καί ἄλλα ιστορικά καί φιλοσοφικά ἔργα, μελετοῦν τίς φυσικές ἐπιστήμες καί ιδίως τήν ιατρική καί μιμοῦνται τό γαλλικό τρόπο ζωῆς. Γενικά, οἱ Φαναριώτες στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, πολύ κοντά στήν καρδιά τῆς Εύρωπης καί μακριά ἀπ' τήν ἐπίδραση τῆς Κωνσταντινούπολης, ἀκολουθοῦν τά πρότυπα τῆς «φωτισμένης δεσποτείας» τῶν δυτικο-ευρωπαϊκῶν αὐλῶν, γίνονται θερμοί φίλοι τῶν γραμμάτων, τιμοῦν καί βοηθοῦν τούς λόγιους καί συσταίνουν σχολεῖα. 'Ἀκόμη καί στό ζήτημα τῆς γραφῆς τῆς 'Ἐλληνικῆς γλώσσας δείχνονται προοδευτικοί.

"Ἐμποροί

Οἱ ἐμποροὶ ἀπ' τήν ἄλλη μεριά ἔξελισσονται σέ κύριους μοχλούς τῆς παιδευτικῆς ἔξόρμησης καί τῆς ἀπελευθερωτικῆς προετοιμασίας, ἄλλα δέν ἔχουν ἀποκτήσει ἀκόμη ταξική συνείδηση. Πρωτεύει ὁ ὑλικός πλούτος καί τό ξύπνημα τῶν συνειδήσεων πού πραγματοποιεῖται ἀπ' τήν ἀδιάκοπη ἐπαφή μέ τή Δύση. Βρίσκονται καί αύτοί στήν πρωτοπορία γιά τήν ἀνανέωση τῆς παιδείας, ἄλλα δέν ἔχουν ἀκόμη ἡγετικές διαθέσεις, καθώς οἱ Φαναριώτες.

'Η προδρομική αὐτή περίοδος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ λαμ-

* A. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, τ. Δ'. σ. 344.

** K.Θ. Δημαρᾶ, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, σ. 7.

πρύνεται άπ' τίς μορφές τοῦ Σαμουήλ Χαντζερῆ, τοῦ Εύγενίου Βούλγαρη καὶ τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ*.

'Ο Σαμουήλ Χαντζερῆς άπ' τό 1731, πού ἔγινε δεσπότης Δέρκων, ὡς τά 1775 πού πέθανε στή Χάλκη, προώθησε τό Νεοελληνικό Διαφωτισμό καὶ τόν ἔβαλε στό δρόμο τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς Ἑθνικῆς παιδείας.

Κοσμάς ὁ Αἰτωλός

Τό δρόμο ὅμως πρός τό διαφωτισμό ἄνοιξε ὁ καλόγερος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός (1714-1779). Μέ τίς μεγάλες του περιοδείες μεταξύ τοῦ 1759-1779 στή Θράκη, στή Δυτική Στερεά, στή Δυτική Μακεδονία, στήν "Ηπειρο", στήν Ἀλβανία καὶ στά 'Εφτάνησα προσπάθησε νά φέρει τήν ἀγάπη καὶ τή συνοχή ἀνάμεσα στούς Χριστιανικούς πληθυσμούς. Σκοπός του κηρύγματός του ό φωτισμός τοῦ Γένους καὶ μέσο γιά τήν πραγματοποίηση ἡ ἰδρυση σχολείων.

«Δέ βλέπετε, ἔλεγε, ὅπου τό γένος μας ἀγρίευσεν ἀπ' τήν ἀμάθεια καὶ ἔγίναμεν ὅλοι ὡσάν θηρία; Διά τοῦτο σᾶς συμβουλεύω νά κάμετε σχολεῖο. Νά σπουδάζετε καὶ ἐσεῖς ἀδελφοί... Τό σχολεῖο φωτίζει τούς ἀνθρώπους».

Λίγους μῆνες πρίν ἀπ' τό θάνατό του, κάνοντας ἀπολογισμό τῆς ζωῆς του καὶ τοῦ ἔργου του, γράφει στόν ἀδερφό του Χρύσανθο. (2 Μαρτίου 1779): «"Εως τριάκοντα ἐπαρχίας περιῆλθον, δέκα σχολεῖα ἐλληνικά ἐποίησα, διακόσια διά κοινά γράμματα».

'Ο Κοσμάς ὁ Αἰτωλός στάθηκε μεγάλος παιδαγωγός καὶ ἐθνομάρτυρας τοῦ 'Ελληνισμοῦ.

Μέ τό μαρτυρικό του θάνατο (τόν κρέμασαν ἔξω ἀπ' τό χωριό Κολικόντασι, κοντά στόν "Αψο ποταμό) στίς 24 Αὔγουστου τοῦ 1779 ἐπισφράγισε τό διαφωτιστικό του ἔργο.

* Οι πρώτες περιοδείες τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ ἔγιναν πρίν ἀπό τήν 'Ελληνική ἐπανάσταση τοῦ 1770 καὶ οἱ δύο ἄλλες ὑστερ' ἀπ' αὐτή, σύμφωνα μέ τό σημείωμα τοῦ Σαπφείρου Χριστοδούληδη, «Ἀκολουθία καὶ βίος τοῦ ὄσιου καὶ θεοφόρου πατρός ἡμῶν Κοσμᾶ τοῦ ἱερομάρτυρος καὶ ἴσαποστόλου φαλλομένη κατά τήν κδ' τοῦ Αὔγουστου μηνός, ἔκδ. Β.Π. Σεκοπούλου, Πάτραι 1878, 6.17-20, 24-25. ('Α. Βακαλόπουλος, σ. 308 σημ. 1).

Περίοδος Β': 'Η μεγάλη ὥρα τοῦ διαφωτισμοῦ.

(ἀπό τὸ 1775 ὡς τὰ τέλη τοῦ αἰώνα)

«Τό σκοτάδι δέ θά σκεπάσει τὴν ἡμέρα».

“Εμβλημα τῆς ἐταιρείας* τῶν Ἀβλαβῶν**

‘Η δεύτερη περίοδος τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ είναι περίοδος ὄρμῆς. Ἀρχίζει μέ τῇ συνθήκῃ τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ (1774), *** καὶ διαρκεῖ ὡς τὰ τέλη τοῦ αἰώνα.

Συντελεστές τῆς ἀνανέωσης

Συντελεστές τῆς ἀνανέωσης ἦταν: ἡ μεταβολή τῶν ύλικῶν, τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ἀντιλήψεων.

Μετά τή συνθήκη οἱ σκληρές βιοτικές καὶ πολιτικές συνθήκες ἀναγκάζουν τούς κατοίκους πολλῶν νησιῶν ἥ παραθαλάσσιων Ἑλληνικῶν χωρῶν ν' ἀκολουθήσουν τούς μακρινούς δρόμους τῆς θάλασσας καὶ τῆς ξηρᾶς, μέ προορισμό τά ἐλεύθερα Εὐρωπαϊκά κράτη. Οἱ ταξιδιώτες αὐτοί καὶ οἱ πραματευτάδες, γυρίζοντας στίς πατρίδες τους, δέ φέρνουν μονάχα πλούτη ἀπ' τίς χῶρες τῆς Εὐρώπης, ὅπου ταξιδεύ-

* μυστική ὄργανωση.

** Γ Πίσω ἀπ' τά «”Ανθη εύλαβείας» (1708), τήν ποιητική ἔξορμηση τῶν σπουδαστῶν τοῦ Φλαγγιανοῦ Ἑλληνομουσείου, πού ἡ λειτουργία του ἄρχισε στή Βενετία στά 1644 καὶ κράτησε ὡς τὸ τέλος τοῦ ΙΙ^{ου} αἰώνα, κρύβεται καὶ κινεῖται μιά μυστική ὄργανωση λογίων: ἡ «Ἐταιρεία τῶν Ἀβλαβῶν». Οἱ Ἀβλαβεῖς παρουσιάζονται μ' ἔνα ἔμβλημα διαφωτισμοῦ. Μιά εἰκόνα μ' ἔναν ἥλιο ὄρμητικό, πού ἀγνίζεται νά σκίσει τά σύννεφα πού τὸν σκεπάζουν, καὶ ἀπό κάτω τὸ ρητό: NON VELAT UMBRA DIEM. Μ' αὐτό τό ἔμβλημα τῆς πίστης στήν ἀξία καὶ τή δύναμη τοῦ φωτισμοῦ ἀρχίζει τήν πορεία του ὃ νεοελληνικός διαφωτισμός. Οἱ Ἀβλαβεῖς τῆς Βενετίας, ὅσο κι ἀν χάθηκαν τά ἵχνη τους ἀργότερα, είναι χωρίς ἀμφιβολία οἱ πρόδρομοι, οἱ ἀφανεῖς καὶ ἀπόμακροι προάγγελοι τῶν Φιλικῶν. (Γ. Βαλέτας, περιοδ. «Σύγχρονα θέματα» τ. 2, σ. 204-205).

*** Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1768-1774 τέλειωσε μέ τή συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ, πού ἔνας ὄρος τῆς πρόβλεπε ἐλεύθερη ναυσιπλοΐα ἀπ' τή Μεσόγειο πρός τὸν Εὖξεινο καὶ ἀντίστροφα γιά τά Ἑλληνικά πλοία, πού θά ἔφερναν ρωσική σημαία. «Ἐτοι ἔχυπερτεοῦνταν τά ρωσικά συμφέροντα ἀπό ἔνα στόλο, πού δέν ἀνήκει σέ ἀντίζηλη δύναμη, καὶ πού μποροῦσε ἵσως νά χρησιμοποιηθεῖ μελλοντικά γι' ἀντιπερισμασμούς στήν Τουρκία. Ταυτόχρονα ὅμως ἔχυπερτεοῦνταν τά ἑλληνικά ἐμπορικά συμφέροντα μέ τρόπο ὅμεσο καὶ δραστικό. «Εμμεση συνέπεια ἦταν ἡ ἐπιχειρηματικότητα τῶν Ἑλλήνων κεφαλαιούχων νά στραφεῖ στό ἐμπόριο καὶ τή ναυτιλία καὶ ὅχι στή βιομηχανία. (βλ. σχετικά, Βασ. Κρεμμυδᾶ, Εἰσαγωγή στήν Ιστορία τῆς Νεοελληνικής Κοινωνίας, 1700-1821, 'Αθήνα, 1976 σ. 125-126).

ουν, φέρνουν καί τόν πόθο μιᾶς καλλίτερης ζωῆς, τήν πεποίθηση ότι τήν καλλίτερη αύτή ζωή τήν προσφέρει ή παιδεία πού είναι μητέρα τής έλευθερίας*. Τά χρήματα καί οι νέες ιδέες άναζωογονούν τίς φτωχές δρεινές περιοχές.

α. Μεταναστεύσεις—ταξίδια

Οι μεταναστεύσεις έξαλλου τῶν Ἑλλήνων στά μεγάλα ἐμπορικά κέντρα τῆς Νοτιοανατολικῆς καί τῆς Μέσης Εὐρώπης καθώς καί στά μεγάλα λιμάνια τῆς Μεσογείου, ιδίως μετά τήν ἔκρηξη τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, δίνουν τήν εύκαιριά στούς "Ἐλληνες ναυτικούς, προπάντων στούς Ὑδραίους, Σπετσιώτες καί Ψαριανούς νά ἐπεκτείνουν τίς ἐπιχειρήσεις τους.Στό «*Υπόμνημά*» του (1803) ὁ Κοραής γράφει: «Καὶ οἱ νησιῶται, οἵτινες κατά τό πλεῖστον μέρος ἥσαν οἱ ἀμαθέστεροι τοῦ Ἐθνους, ἀρχίζουν ἡδη νά αἰσθάνωνται τήν χρείαν καί τήν ἄξιαν τῶν φώτων, καί σπεύδουσι προθύμως ἀμιλλώμενοι νά συστήσωσι σχολεῖα καί γυμνάσια εἰς τάς πατρίδας των».

β. Παροικίες

'Απ' τό Γιβραλτάρ ὡς τήν Ὀδησσό ἀναπτύσσονται καί ἀκμάζουν ἑλληνικές παροικίες. Οι πιό ἀξιόλογες είναι τῆς Βενετίας, τῆς Βιέννης καί τῆς Βουδαπέστης. Στή Βενετία, στή Βιέννη, στή Λιψία ἀνοίγουν ἑλληνικά τυπογραφεία** καί ἐκδοτικοί οίκοι. Τό βιβλίο γίνεται πιά ἐμπορική ἐπιχείρηση. Στή Βιέννη ἐκδίδονται οι πρώτες ἑλληνικές ἐφημερίδες, πού γίνονται ἀνάρπαστες ἀπ' τούς "Ἐλληνες τοῦ ἔξωτερικοῦ καί ἀπ' τούς σκλαβωμένους ἀδελφούς. 'Ο Παλλατίδης, ξενιτεμένος γιατρός στή Βιέννη, γράφει: «... Διδάσκαλοι καί φιλόλογοι, ιατροί ἔμπειροι, ἔμποροι, ἐκκλησιαστικοί ἐλλόγιμοι ἔζων ἐν τῇ ἐκλεκτῇ ταύτῃ κοινωνίᾳ καί ειργάζοντο καί ἐνήργουν εἰς τήν ἡθικήν ἀναγέννησιν τῶν Ἐλλήνων».

γ. 'Ο ρόλος τῶν ἐμπόρων καί ἡ δημιουργία τῆς ἀστικής τάξης

Στό ἔξωτερικό, στήν κεντρική Εύρωπη καί στή Ρωσία, οἱ "Ἐλληνες ἐμποροί πλουτίζουν, γνωρίζουν ξένα ἡθη καί πολιτισμούς, μορφώνονται καί μαθαίνουν καλλίτερα τούς ἀρχαίους προγόνους τους καί τόν πολιτισμό τους, πού είναι τό βάθρο τοῦ εύρωπαικοῦ. "Ετοι συγκροτεῖται ἐκεῖ μιά ισχυρή ἑλληνική ἀστική τάξη, πού μέλη της ξαναγυρίζουν στίς

* Κ. Θ. Δημαράς, 'Ο Κοραής καί ἡ ἐποχή του, σ. 13.

• Τό πιό σημαντικό ἑλληνικό τυπογραφείο ἦταν τῶν Σιατιστινῶν τυπογράφων Μαρκιδῶν Πούλιου στή Βιέννη. Στό τυπογραφείο αύτό τυπώθηκε ἀπ' τό Γεώργιο Βεντόνη, ἡ «Ἐφημερίς» 1790, ἡ πρώτη ἑλληνική ἐφημερίδα.

πατρίδες τους, μεταφέροντας πλούτη, νέες άντιληψεις καί έπαναστατικές ιδέες. Οι έμποροι αύτοί, άντιπρόσωποι της νέας τάξης πού άνεβαίνει παντού στήν Εύρωπη, θά έπιβληθούν στόν τόπο τους με πλούτη τους καί θά έρθουν σέ σύγκρουση μέ τίς παλιές «ήγετιδες τάξεις».

δ. "Ιδρυση σχολείων, έκδόσεις βιβλίων, μελέτη τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν

Οι Φαναριώτες, πού κατά τήν προηγούμενη περίοδο πρωτοστάτησαν στήν εισαγωγή τῶν ἐπιστημῶν καί στήν ίδρυση σχολείων, εύθυγραμμίζονται τώρα μέ δυνάμεις τοῦ 'Ελληνισμοῦ σαφῶς συντηρητικές.

"Οπου ύπάρχουν ἔμπορικά καί βιομηχανικά κέντρα ίδρυονται σχολεῖα. Τά πιό ἀξιόλογα είναι τῆς Σμύρνης καί τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου, τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ Βουκουρεστίου καί τοῦ Ἰασίου. Μέσα στά δέκα χρόνια (1790-1800) γίνονται τόσα σχολεῖα, μεταφράζονται καί τυπώνονται στήν 'Ελληνική τόσα ξένα βιβλία, ὅσα δέν είχαν δεῖ οἱ Ἑλληνικές χῶρες ὑστερ' ἀπ' τήν "Αλωση, παρατηρεῖ ὁ Κοραής. Γι' αὐτό πλημμυρισμένος ἀπό χαρά γράφει στά 1802. «Ἐφθασε, τέλος πάντων, ἡ ὥρα, τήν ὅποιαν οἱ δυστυχεῖς ήμῶν πατέρες ἐπεθύμησαν εἰς μάτην».

«Η μελέτη τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς καί τῆς χημείας βρίσκονται στή βάση τοῦ νέου πνευματικοῦ προσανατολισμοῦ.

'Η ἔξαπλωση τῶν ἐφαρμοσμένων ἐπιστημῶν δέν ἔχει πιά σάν μοναδικό σκοπό τόν ἐμπλουτισμό τῶν πρακτικῶν γνώσεων, ἀλλά καί βοηθεῖ στήν ἀνανέωση τῆς θεωρητικῆς σκέψης καί στή δημιουργία μᾶς νέας ἀντίληψης γιά τή ζωή, φέροντας τούς "Ελληνες λόγιους σ' ἐπαφή μέ τήν ὄρθιολογιστική σκέψη τῆς Εύρωπης".

ε. Φιλοσοφία, παιδαγωγική, σύνδεση μέ τήν ἀρχαιότητα

'Ο παραδοσιακός ὄρος φιλοσοφία ἀρχίζει νά παίρνει τώρα ἔνα περιεχόμενο διαφορετικό: είναι ή «ύγιαινουσα», ή «ἀληθινή», ή «ύγιης», ή «πειραματική», η ὅπως λέει ὁ Μοισιόδακας, ή «νεώτερη» φιλοσοφία.

Οι φυσικοί ή, ὅπως τούς λένε, οι φιλόσοφοι, προσπαθοῦν νά πείσουν τό γένος πώς ή φιλοσοφία θά τ' ἀπαλλάξει ἀπ' τή δεισιδαιμονία. 'Η δίψα γιά μάθηση, καί η ἀνάγκη νά ίκανοποιηθεῖ πιό μεθοδικά, παρακινοῦν μερικούς συγγραφεῖς νά ἐνδιαφερθοῦν γιά τά παιδαγωγικά συστήματα τῆς Εύρωπης. 'Ο Μοισιόδακας δημοσιεύει στή Βενετία στά 1779 τήν πραγματεία του «περί παιδῶν ἀγωγῆς η παιδαγωγία.»

Χαρακτηριστική ἐπίσης είναι η τάση τῶν Νέων 'Ελλήνων νά συνδεθοῦν ψυχικά μέ τήν ἀρχαιότητα· δίνουν ἀρχαῖα Ἑλληνικά ὄνοματα στά παιδιά τους (Θεμιστοκλῆς, 'Αλκιβιάδης, 'Ασπασία κτλ.)* καί στά καράβια

* 'Α.Ε. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, σ. 662,4

τους*. 'Η άρχαιολατρία αύτή δέν είναι άποτέλσμα μόνο μελέτης και θαυμασμού τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλά περισσότερο συνέπεια τῆς ἀναγεννητικῆς ὁρμῆς τοῦ' Εθνους, πού μόλις ἀφυπνίζεται, είναι φυσικό νά ζητεῖ νά στηριχτεῖ στά κλασικά πρότυπα.

'Η κλασική ἀρχαιότητα και ἡ ὄρθδοξη παράδοση ἀντιμετωπίζονται μέ πινεύμα κριτικό· ἡ χρησιμοποίηση τῆς ζωντανῆς γλώσσας γίνεται αἴτημα μέ θεωρητική, φιλοσοφική και ιστορική βάση, ἅμεσα συνδεδεμένο μέ τό πρόβλημα τῆς ἐθνικῆς χειραφέτησης: γιά ν' ἀπελευθερωθεῖ ἡ 'Ελλάδα ἀπ' τήν 'Οθωμανική κυριαρχία, πρέπει νά μορφωθεῖ ὁ λαός· ἄρα πρέπει νά χρησιμοποιηθεῖ ἡ γλώσσα του, πού είναι ίκανή νά ἐκφράζει ὅλες τίς ἀνθρώπινες γνώσεις και ὅλα τά αἰσθήματα.

'Η ριζική ὅμως αύτή μεταβολή τοῦ πνεύματος δέν ἔγινε χωρίς ἐμπόδια.

'Η όμαδα τοῦ Μοισιόδακα και τοῦ Καταρτζῆ δοκιμάζει ἀντίδραση και διώξεις. Οἱ συντηρητικοί διανοούμενοι και τό Πατριαρχεῖο ὑποστηρίζουν τήν ἀρχαίζουσα.

Στίς προσπάθειες αύτές τῶν προοδευτικῶν ὅλων τῶν ἀποχρώσεων τό ἔργο τοῦ 'Αδαμαντίου Κοραῆ κατέχει, μέ τήν εύρυτητα και τήν ὥριμότητά του, ίδιαίτερη θέση.

Περίοδος Γ': 'Ανακαινιστική πνοή

(ἀπό τό 1800 ὥς τό 1821)

'Η τρίτη περίοδος τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ είναι γεμάτη ἀπ' ὄνόματα μεγάλα και ἔργα, ἀπό σχολεία, ἐκδόσεις πρωτότυπες ἢ σέ μετάφραση, περιοδικά και γενικά δημιουργική κίνηση. 'Η στροφή πρός τά παιδευτικά ἐνδιαφέροντα γίνεται πιο ἔντονη και, ὅπως είναι ἐπόμενο, εύρυνεται ὡς κύκλος τῶν ἀνθρώπων πού συμμετέχουν στήν κίνηση γιά τήν ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους. 'Η παιδεία προσανατολίζεται σταθερά πρός τό δυτικό πολιτισμό· τά μαθηματικά και οἱ φυσικές ἐπιστήμες διδάσκονται σέ πολλά σχολεῖα (ὅχι φυσικά χωρίς ἀντίσταση)· ἡ φιλοσοφική σκέψη γίνεται κριτική και πνέει παντοῦ φιλελεύθερο πνεύμα. 'Η νέα ἐμπορική τάξη ὑπηρετεῖ και συντηρεῖ τό παιδευτικό κίνημα τώρα πού ἡ ἐπίσημη 'Εκκλησία και οἱ 'Ελληνες ἡγεμόνες τῶν Παραδουνάβιων ἐπαρχῶν ὑποχωροῦν ἀπ' τίς προοδευτικές τους θέσεις και ἀναδιπλώνονται σέ συντηρητικότερα σχήματα ἐξαιτίας διαφόρων δυσμενῶν περιστάσεων τοῦ καιροῦ και τοῦ τόπου. Μεγάλες και ὄργανωμένες ἐκδοτικές προσπάθειες πραγματοποιοῦνται ἀπό πλούσιους ἐμπόρους,

* A.E. Βακαλόπουλος, 'Ιστορία τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ, σ. 662, 5

ὅπως οἱ Ζωσιμάδες. Οἱ ἑλληνικές κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ, ἡ ἑλληνικὴ «διασπορά», εἰναι πυρῆνες, ὅπου ἀναπτύσσεται μέγ γοργό ρυθμό τό πρόγραμμα γιά τήν πνευματική, πολιτιστική καὶ τήν πολιτική ἀνάπτυξη τοῦ ἔθνους καὶ διοχετεύεται στόν καθαυτὸν Ἑλληνικό Χῶρο. Μέσα σ' αὐτόν, δίπλα σέ παραδοσιακά κέντρα ὥπως ἡ Κωνσταντινούπολη, ἡ Σμύρνη (Εὔαγγελική Σχολή), τά Γιάννενα, ἡ Πάτμος, ἕρχονται νά προστεθοῦν τώρα νέα πνευματικά κέντρα, ὅπου χάρη σέ γενναῖες χορηγίες Ἐλλήνων ιδρύονται σχολεῖα, βιβλιοθήκες, τυπογραφεῖα. Τά πιό ἀξιόλογα εἰναι: ἡ Σχολή τοῦ Ζώη Καπλάνη στά Γιάννενα καὶ ἡ σχολή τῶν Κυδωνιῶν στή μικρασιατική ἀκτή. Στήν πρώτη δίδαξε ἀπ' τό 1797 ὡς τά 1820 τά νέα φιλοσοφικά συστήματα καὶ τίς φυσικές ἐπιστήμες σέ ἀπλή γλώσσα ὁ Ἀθανάσιος Ψαλίδας, ἡ μεγαλύτερη πνευματική προσωπικότητα τῶν Ἰωαννίνων στή δεύτερη ἀπ' τό 1800 ὁ Βενιαμίν ο Λέσβιος καὶ ὁ ἀντάξιος μαθητής του Θεόφιλος Καΐρης. «Οἱ φυσικομαθηματικοί αὐτοί ἐπιστήμονες, ὥπως γράφει ὁ μαθηματικός Νίκος Σωτηράκης, στάθηκαν στό ψήφος τῆς εύρωπαϊκῆς ἐπιστήμης καὶ τό ξεπέρασαν μέ πρωτότυπες θεωρίες».

‘Ο Κοραής ἀρχίζει συστηματικά τή μεγάλη του ἐκδοτική προσπάθεια, δημοσιεύοντας τά «Αἰθιοπικά» τοῦ ‘Ηλιοδώρου στά 1804. ‘Ο πρόλογός του, πού ἔχει μορφή ἐπιστολῆς πρός τό φίλο του Ἀλέξανδρο Βασιλείου, ἐγκαινιάζει τή σειρά τῶν Προλεγομένων στίς ἐκδόσεις του, πού σέ μεγάλο ποσοστό τιτλοφοροῦνται «Ἄυτοσχέδιοι στοχασμοί». Μέσα στά πλαίσια τοῦ παιδευτικοῦ προγραμματισμοῦ του τοποθετεῖ ὁ Κοραής καὶ τήν ἔκδοση περιοδικοῦ, γιατί πιστεύει ὅτι θά συντελέσει ἀποφασιστικά καὶ γοργά στό φωτισμό τοῦ Γένους. Καὶ πραγματικά στά 1811 πραγματοποιεῖται ἀπ' τόν ἀρχιμανδρίτη Ἀνθιμό Γαζή στή Βιέννη ἡ ἔκδοση τοῦ «Λόγιου Ἐρμῆ». Θέληση καὶ ἐπιθυμία τῶν ἐκδοτῶν καὶ συνεργατῶν εἰναι ν' ἀποτελέσει τό περιοδικό τό συνεκτικό δεσμό τῶν Ἑλλήνων πού ζοῦν εἴτε στήν τουρκοκρατούμενη Ἐλλάδα εἴτε ἔξω ἀπ' τόν Ἑλληνικό χῶρο. Τό αἰσθάνονται σάν (... τό πρόχειρον καὶ καθημερινόν μέσον διά τοῦ ὄποιου οἱ πεπαιδευμένοι συνομίλουσι τρόπον τινά μέ τό ἔθνος...», «... ἐν τῶν ὀφελιμωτέρων καὶ δρατηριοτέρων ἐπιχειρημάτων περί φωτισμοῦ τῆς πατρίδος...» «... ἐθνικόν, ὀφελιμὸν γέννημα καὶ κτῆμα ἡθικόν»*. Οἱ ἔκδότες του, ὥπαδοι τῆς νέας γλώσσας παίρνουν μέρος στή γλωσσική διαμάχη πού ἐπιτείνεται ιδίως ἀνάμεσα στά 1816 καὶ 1820. Τήν πιό μεγάλη πολεμική τή δέχεται ὁ «Λόγιος Ἐρμῆς» ἀπό ἔνα ἄλλο περιοδικό πού ἐπίσης ἔβγαινε στή Βιέννη, τήν «Καλλιόπη», ὅργανο τῶν ἀρχαίστων.

Στήν ἐποχή αὐτή τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας παράλληλα πρός τή μέση ὄδό πού ἐκπροσωπεῖ ὁ Κοραής, ἐκδηλώνονται ἄλλες, ἀκραίες τάσεις: ἀπ' τή μιά μεριά οἱ τελείως συντηρητικές, οἱ ἀντίθετες πρός τό

* (βλ. σχετ. Αίκατ. Κουμαριανοῦ, περιοδ. Ἐποχές 'Οκτώβρ. 1964, σ. 26).

Διαφωτισμό· καί οἱ τελείως ριζοσπαστικές ἀπ' τήν ἄλλη. Τῶν τελευταίων σαφεῖς εἰκόνες δίνουν τέοσερα ἔργα, ἀνώνυμα: ὁ «Ἀνώνυμος τοῦ 1789», ὁ «Ρωσαγγλογάλλος» τοῦ 1805, ἡ «Ἐλληνικὴ Νομαρχία» τοῦ 1806, καὶ τέλος, οἱ «Κρίτωνος στοχασμοί». Τό συντηρητικό πνεῦμα ἐκπροσωπεῖται στήν τότε γραμματείᾳ ἀπ' τό ψευδώνυμο ἔργο τοῦ Ἀθανάσιου Πάριου: «Ἀντιφώνησις πρός τόν παράλογον ζῆλον τῶν ἀπό τῆς Ευρώπης ἐρχομένων φιλοσόφων (1802).

3. ΟΙ ΚΥΡΙΟΙ ΦΟΡΕΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ

1. Εύγένιος Βούλγαρης (1716-1806)

Στήν αύγή τῶν νέων Ἑλληνικῶν διαμορφώσεων ἔχει ἐπικρατήσει ν' ἀναφέρεται τ' ὄνομα τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη. «Πνεῦμα ὁξύ καὶ εὔστροφο, μέ πλούσια ἐπιστημονική καὶ φιλοσοφική μόρφωση, ἄνθρωπος ζωηρός, μέ πολλά καὶ ποικίλα ἐνδιαφέροντα, πολυγνώστης, καλύπτει μέ τή μακρά ζωή του καὶ μέ τήν πολύτροπη δραστηριότητά του ὀλόκληρο τό 180 αἰώνα*».

Γεννήθηκε στήν Κέρκυρα τό 1716. Ἀρχίζει τό καθηγητικό του στάδιο στά Γιάννενα καὶ συνεχίζει τή διδακτική του δραστηριότητα στήν Κοζάνη, στό «Ἄγιο »Ορος (διευθυντής τής Ἀθωνιάδας Ἀκαδημίας), στήν Κωνσταντινούπολη. Τό 1762 ἀφήνει ὄριστικά τό γεωγραφικό χῶρο, πού θά μπορούσε νά ὄνομαστει μητροπολιτική Ἐλλάδα, καὶ ἀρχίζει τά ταξίδια. Καταλήγει στή Λιψία τῆς Γερμανίας, γιά νά ἐπιδοθεῖ σέ εἰδικότερες μελέτες καὶ νά τυπώσει τά βιβλία του.

Τό 1772 διορίζεται βιβλιοθηκάριος καὶ σύμβουλος στήν αύτοκρατορική αὐλή τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης τῆς Ρωσίας. Ἀργότερα χειροτονεῖται μοναχός καὶ ἔπειτα Ἀρχιεπίσκοπος Σλαβινίου καὶ Χερσώνας. Ἀπ' τή θέση αὐτή παραπετταί τό 1779 ύπέρ τοῦ πατριώτη καὶ φίλου του Νικηφόρου Θεοτόκη καὶ γυρίζει στήν Πετρούπολη. Δύο χρόνια ἀργότερα ἀποσύρεται σέ μοναστήρι· πέθανε τό 1806.

Ἡ συγγραφική του ἐργασία είναι ἀπέραντη· συγγράφει πολλά φιλοσοφικά, θεολογικά καὶ ἐπιστημονικά ἔργα· μεταφράζει ἀρχαίους (τό *Βιργίλιο*) καὶ συγχρόνους του ξένους συγγραφεῖς καὶ καταγίνεται σέ διάφορες μελέτες. Τό βιβλίο ὅμως μέ τό ὅποιο φιλοσοφικά μόρφωσε τό «Ἐθνος καὶ ἔγινε διάσημος είναι ἡ «Λογική του» (1766)**. Στό σύγγραμμα αὐτό, πού είναι γραμμένο στήν ἀρχαῖζουσα, ὁ Βούλγαρης, καταδικάζει τή μονοδιάστατη ἐμμονή στό στοχασμό τῶν ἀρχαίων καὶ ἀναφέρεται σέ δυτικούς φιλοσόφους τοῦ IZ' καὶ IH' αἰώνα (*Καρτέσιο, Νεύτονα, Λόκ. κ.ἄ.*) πού ἀνανέωσαν τή φιλοσοφική σκέψη.

Χαρακτηριστική ἀλλ' ὅχι ἀνεξήγητη είναι ἡ στάση τοῦ Βούλγαρη ἀπένταντι στό Βολταίρο. Πρῶτος αὐτός ἡ σχεδόν πρῶτος ἔκανε γνωστό τό ὄνομα τοῦ Βολταίρου στήν Ἐλλάδα (τό 1776 μεταφράζει στά

* Ε.Π. Παπανούτσος, Νεοελληνική φιλοσοφία τ. Α', σ. 23.

** Ἀναλυτικές πληροφορίες γιά τή Λογική τοῦ Βούλγαρη παρέχει ὁ Henderson, Ἀναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ, μέ ειδικό κεφάλαιο του (σελ. 81-95 τῆς ἐλληνικῆς μετάφρασης).

έλληνικά τό «Μέμνονα» τοῦ Βολταίρου καί δυό χρόνια ἀργότερα ἐνα
ἄλλο ἔργο του, τό «Δοκίμιον ἴστορικόν καί κριτικόν περὶ τῶν διχονοιῶν
τῶν ἐν ταῖς ἑκκλησίαις τῆς Πολωνίας», καί αὐτός πάλι εἶναι ἀπ' τούς
πρώτους πού θά ρίξουν ἐπάνω στὸ Βολταΐρο τὴν πέτρα τοῦ ἀναθέμα-
τος. Εἶναι ἡ ἐποχή πού ἡ Μεγάλη Αἰκατερίνη, ιδίως μετά τή Γαλλική
Ἐπανάσταση καί πέρα, διακόπτει τίς σχέσεις της μέ τήν ἐλεύθερη
γαλλική σκέψη καί συμφιλιώνεται μέ τούς Τούρκους.

Ο Βούλγαρης ἐγκαταστημένος στήν Πετρούπολη, γέρος πιά,
ὅσφραινεται τή γενική ἀλλαγή καί ἀπαρνέται τίς προοδευτικές ιδέες
πού τοῦ ἦταν τόσο ἀγαπητές στόν καιρό τῆς νιότης του.

Στά 1790, σ' ἐνα γράμμα του πού δημοσιεύεται τόν ἐπόμενο χρόνο,
κατατάσσει τό Βολταΐρο ἀνάμεσα στά «μεγάλα καί ξακουστά ἐπί δυσσε-
βείᾳ ὄνόματα».

“Οπως παρατηρεῖ ἔνας κριτικός, ὁ Βούλγαρης ἦταν ἔνα περίεργο
ἀμάλγαμα βυζαντινῆς χριστιανικῆς παράδοσης καί δυτικοῦ πολιτισμοῦ.

Συγγράμματα

1. «Λογική», Λιψία 1766.
2. «Σχεδιάγραμμα περὶ Ἀνεξιθρησκείας», Λιψία 1768.
3. «Περὶ Εὐθανασίας», Πετρούπολις 1804.
4. «Στοιχεῖα Μεταφυσικῆς» (τ.3) Βενετία 1805.

2. Ἰώσηπος Μοισιόδακας (1725-1800)

Γεννήθηκε στή Ρουμανική πόλη Τσερναβόδα στά 1725. Φτωχός, ἀλλά
διψασμένος γιά παιδεία, ταξιδεψε μέσα καί ἔξω ἀπ' τήν Ἑλλάδα γιά νά
μορφωθεῖ. Στά 1752 τόν βρίσκουμε στή Θεσσαλονίκη κι ὕστερα στή
Σμύρνη. Ἀνικανοποίητος ἀπ' τήν περιδιάβασή του στά σπουδαία ἐκπαι-
δευτικά κέντρα τοῦ τόπου του καί τῆς ἐποχῆς του, στρέφει τή ματιά του
καί πρός τή Δύση· ἀλλά δέν ἔχει τά οἰκονομικά μέσα. «“Οταν ἐγώ κατά^{*}
τούς 1753», ἀφηγεῖται, «εὔρισκόμενος ἐν Σμύρνη, ἐζήτουν τήν ἀντίλη-
ψιν» τοῦ τότε Σμύρνης καί τῶν λοιπῶν προϊσταμένων, ώστε νά υπάγω
εις τό Πατάβιον, τί δέν ἔκαμε, τί δέν είπεν ὁ Ἱερόθεος ὁ ἐξ Ἰθάκης, ὁ
διδάσκαλος τῆς αὐτῆς Σμύρνης, ώστε νά ἀποτρέψῃ τήν ζητουμένην
ἀντίληψιν, ὡς καί ἀπέτρεψε τέλος αὐτήν· «‘Αθεῖζουσιν, κατεβόα σφαδά-
ζων ὁ ἀνήρ, ὅσοι σπουδάζουσιν ἐν τῇ Φραγγίᾳ καί μετά τήν ἐπιστροφήν
αὐτῶν συναθεῖζουσι καί ἐτέρους». Στά 1765 ὁ ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας

* βοήθεια, προστασία.

Γρηγόριος Γκίκας* (1764-1766) τοῦ ἀναθέτει τῇ διεύθυνση τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἱασίου.

Στήν Ἀκαδημίᾳ ὁ Μοισιόδακας, φωτισμένος ἄνθρωπος καὶ φορέας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, εἰσάγει μερικές πολύ σημαντικές καινοτομίες· πρῶτα διδάσκει στήν ἀπλή γλώσσα¹, γιά νά γίνεται ἀντιληπτός ἀπ' τούς μαθητές του· στά ἀρχαία ἐλληνικά βάζει τούς μαθητές του νά μεταφράζουν ἀπλά καί ν' ἀναλύουν τό περιεχόμενο τῶν κλασικῶν κειμένων· καὶ τό σπουδαιότερο, ἀρχίζει τή διδασκαλία τῆς φιλοσοφίας ὅχι μέ τή λογική, ἀλλά μέ τά μαθηματικά². Αὐτός ὁ τελευταῖος νεωτερισμός ἔξοργίζει τούς «γραμματικούς» στά 1777 ὁ Μοισιόδακας παραιτεῖται ἀπ' τή θέση του^{*}; καὶ πηγαίνει στή Βιέννη.

Ο Μοισιόδακας πίστευε σέ μιά ἀνανέωση τῆς παιδείας μέ προγράμματα διδασκαλίας προσαρμοσμένα στά εὐρωπαϊκά πρότυπα καὶ στίς ἀπαίτησεις τῆς ἐποχῆς, ἀλλά οι προσπάθειές του ἀπέτυχαν. Μόνη χαρά καὶ ἀπασχόληση ὡς τό θάνατό του (1800) τοῦ μένει ἡ συγγραφή. Μεταφράζει· τήν «Ἡθική φιλοσοφία» τοῦ Ἰταλοῦ φιλόσοφου MURATORI, δημοσιεύει τήν πραγματεία του «Περί παιδῶν ἀγωγῆς ἢ Παιδαγωγία», «Σύγγραμμα πραγματικά πολύτιμο γιά τόν ἐλληνα δάσκαλο καὶ πατέρα τῆς ἐποχῆς του», ὅπως γράφει ὁ Κριαρᾶς, τήν «Ἀπολογία» του καὶ τέλος μιά «Θεωρία τῆς Γεωγραφίας». Ή «Ἀπολογία» ἐκφράζει τό Μοισιόδακα ὅσο κανένα ἄλλο ἀπ' τά ἔργα του. Δέν πρόκειται γιά βιβλίο συστηματικό, ἀλλά γιά μιά συλλογή ἀπ' ὄμιλίες, προσφωνήσεις, ύποδειγματικά μαθήματα καὶ ἀπολογητικά κείμενα. Είναι ἡ πιό γνωστή πηγή γιά τό πῶς ἀντιλαμβανόταν ὁ Μοισιόδακας τήν «ύγιη φιλοσοφία»*.

«Είναι ύγιής φιλοσοφία θεωρία ὀλική, ἡτις ἐρευνᾷ τάς φύσεις τῶν πραγμάτων ἀεί πρός τό τέλος, ὥστε νά συντηρήσῃ νά συστήσῃ, τήν ἀληθινήν εύδαιμονίαν, τήν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἄνθρωπος, δύναται ν' ἀπολαύσῃ ἐπί τῆς Γῆς». (Ἀπ. 96).

Ἀπορρίπτει τή σχολαστική ἔπαρση καὶ τίς κούφιες ἰδέες καὶ δέν ἐπιτρέπει νά γίνεται καμιά ἀναφορά σέ καμιά αὐθεντία, εἴτε πρόκειται γιά τόν Πλάτωνα, τόν Ἀριστοτέλη, τό Leibnitz, τό Νεύτονα, ἡ ὁποιονδήποτε ἄλλο. Παραδέχεται ὅτι ἡ «ύγιης φιλοσοφία» περιλαμβάνει πέντε

* Στή Βλαχία ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐλληνική παιδεία ἔδειξαν ἀκόμη καὶ ντόπιοι ἡγεμόνες καὶ ιδιαίτερα ὁ Γρηγόριος Γκίκας. Στά 1766 ἔκτισε νέο κτίριο, φρόντισε γιά τήν ἐποπτεία τῶν σχολείων, γιά τήν πορεία τῶν μαθημάτων καὶ τήν ἐνίσχυση τῶν ἀπόρων κτλ. Στήν Ἀκαδημίᾳ Ἱασίου δίδαξαν ἐπιφανεῖς Ἑλληνες διδάσκαλοι: 'Ο Νικηφόρος Θεοτόκης, ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδακας κ.ἄ. Χάρη στή μόρφωση καὶ στό κύρος τους ἡ Ἀκαδημία ἀπέκτησε τή σπουδαιότητα ἐνός Πανεπιστημιακοῦ κέντρου στήν ἐγγύς Ἀνατολή.

** Ε.Π. Παπανούτσος, Νεοελληνική φιλοσοφία, τ. Α' σ. 29.

έπι μέρους μαθήσεις: 'Ηθική, Μεταφυσική, Φυσική, Μαθηματικά καί αύτό πού όνομάζεται Λογικοκριτική.

"Ολοι δύναμες αύτοί οι τομεῖς, μ' ἔξαιρεση τής Μεταφυσικής χαρακτηρίζονται ώς σπουδές με πρακτικό προσανατολισμό*.

Μέ τό Μοισιόδακα «εἰσβάλλει» στό χώρο τής νεοελληνικής παιδείας ή νεοελληνική σκέψη.

Συγγράμματα

1. 'Ηθική φιλοσοφία, μετ. ἀπ' τά 'Ιταλικά τοῦ φιλοσόφου MURATORI, 1762.
2. Πραγματεία περί παιδων 'Αγωγῆς ἢ Παιδαγωγία, 1779.
3. 'Απολογία.

Κείμενα **

1

Τρεῖς είναι οι λόγοι κυρίως, ύπό τῶν ὅποιων προαχθείς προέκρινα τό άπλοῦν ύφος ἀπό τοῦ 'Ελληνισμοῦ (ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας).

'Ο πρώτος μὲν είναι διότι ἡ σαφήνεια, ὁσάκις τά πράγματα ἐκτίθενται ἀπλοϊκῶς, προσλαμβάνει ἐπίτασιν, ὁ δεύτερος δέ, διότι τά πράγματα ἐκτεθειμένα ἀπλοϊκῶς, γίνονται νοητά καὶ αὐτοῖς τοις μὴ ἀφαμένοις Γραμματικῆς, ὁ τρίτος δέ, διότι καλὸν είναι τέλος, ὅτι καὶ οἱ "Ελληνες αὐτοὶ νά γράψωσιν εἴτε περὶ τῶν 'Επιοτημῶν, εἴτε περὶ πραγμάτων ἄλλων ἐν τῇ τετριμένῃ, ἐν τῇ κοινῇ διαλέκτῳ αὐτῶν". (Θεωρία τῆς Γεωγραφίας, σελ., X.).

2

«Πάντα τά σχολεῖα κοινῶς τῆς 'Ελλάδος συνηθίζουσι νά προσομάζωσι τήν φιλοσοφίαν ἀπό τῆς λογικῆς, καὶ μήτε ὁ κλεινός Εὐγένιος αὐτός δέν ἐφάνη ἀντικεκρουκώς αὐτῇ τῇ τάξει» (A, 13).

«Βλέπων τό λοιπόν ἐγώ αὐτήν τήν ἀξιολογωτάτην πρόοδον τῆς Φιλοσοφίας, καὶ ἐπιθυμῶν, ὅτι καὶ τά ἡμέτερα σχολεῖα νά μεθέξωσιν αὐτῆς τῆς προόδου, ἔκρινον νά μιμηθῶ τούς Εύρωπαίους, καὶ νά προσομιάσω τήν παράδοσιν τῆς φιλοσοφίας ἀπό τῆς Μαθηματικῆς» (A, 25).

«Ἐτεραι δύω αἰτίαι με ἐκίνησαγ νά προσομιάσω τήν παράδοσιν τῆς Φιλοσοφίας ἀπό τῆς Μαθηματικῆς. 'Η πρώτη είναι, διότι ἐνόμισα πώς, δυνάμει τῆς Μαθηματικῆς καὶ τῆς Φυσικῆς, πᾶσα ἡ λοιπή πολυμάθεια ἀπλῶς δύναται νά λάβῃ ὑπόληψιν καλήν τοις ἡμετέροις. 'Η Μαθηματική, καὶ κατ' ἔξοχήν ἡ Φυσική, είναι ἐπιστῆμαι ἐνασχολούμεναι κυρίως περὶ τά αἰσθητά... καὶ ἐπομένως ἴκαναι νά ἐνσταλάξωσι περιεργίαν, φιλομάθειαν ἐν τῷ νῷ πάντων ἀπλῶς τῶν ἡμετέρων...» (A, 30).

* G.P. HENDERSON, 'Η ἀναβίωση τοῦ 'Ελληνικοῦ στοχασμοῦ, σ. 136.

• Διευκρίνηση:

Τά κείμενα πού ἀπανθίζονται στό βιβλίο καταχωρίζονται με τήν ὄρθογραφική μορφή τους.

3. Δημήτριος Καταρτζής (περ. 1730-1807)

‘Ο Δημήτριος Καταρτζής ή Φωτιάδης γεννήθηκε στήν Πόλη στά 1730. Έκει μεγάλωσε και σπουδασε. Τά περισσότερα χρόνια τής ζωής του τά πέρασε στό Βουκουρέστι, όπου κατέλαβε ύψηλά δικαστικά άξιώματα, και τιμήθηκε και μέ τόν τίτλο του Μεγάλου Λογοθέτη τής Βλαχίας. Οι σύγχρονοί του τόν τιμούσαν βαθύτατα. Τόν όνόμαζαν «Μαικήνα τῶν σοφῶν τῆς Βλαχίας» καί «σεβάσμιο Πατριάρχη τῶν λογίων». Ή επίδραση τοῦ ἔργου του ἦταν μικρή, ὅμως ἡ προσωπική του ἀκτινοβολία στάθηκε μεγάλη, και είναι αισθητή σέ πολλούς ἐκπροσώπους τῆς ‘Ελληνικῆς Παλιγγενεσίας: Ρήγα, Γρηγόριο Κωνσταντά, Δανιήλ Φιλιππίδη καί σ’ ἄλλους.

‘Οπαδός τοῦ Γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ καί τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν ἐπικαλεῖται ουχάνα στίς συγγραφέας του τόν D' ALEMBERT καί τόν DIDEROT. Κατέχει ξεχωριστή θέση στήν ιστορία τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. ‘Υπέρμαχος τῆς δημοτικῆς¹, τῆς «Φυσικῆς», ὅπως λέει, γλώσσας τοῦ λαοῦ, ἔγραψε μέ πειστικότητα γιά τίς ἀρετές της καί τόνισε τήν ἀνάγκη νά καλλιεργηθεῖ ἡ γλώσσα αὐτή συστηματικά, γιά νά προαχθεῖ μέ τή βοήθειά της ἡ παιδεία τοῦ ‘Εθνους. Βασική μέριμνά του «ἡ κοινή προκοπή»· ‘καί, ἀν θέλωμεν μέ θεμέλιον νά τό κατορθώσωμεν αὐτό, πρέπει νά ἐνώσωμεν τήν δύναμιν μας πολλοῖ: νά μεταφράζουμε στ’ ἀπλοελληνικά κάθε χρήσιμο βιβλίο, νά διαδοθοῦν τά σχολεῖα², νά συσταθοῦν ὑποτροφίες καί φυτώρια δασκάλων, νά συγχρονισθῇ ἡ παιδεία, νά ἐκλαϊκευθοῦν προπάντων οἱ ἐπιστήμες, νά φέρουμε στό ταλαιπώρο Γένος «τήν ‘Ελληνικήν παιδείαν καί τήν μάθησιν τῆς Εύρωπης». Καί ὅλα αὐτά νά γίνουν στή «Φυσική» γλώσσα, τή ρωμέϊκα»*. «Εἰν’ ἀνάγκη νά συγγράψουμε τίς ἐπιστήμες καί τέχνες ρωμαί(ι)κα, γιά νά προκόβουν οἱ νέοι μας πιό γρήγορα καί μέ πιό θεμέλιο εἰς ὅλα».

‘Ο Καταρτζής ὅμως ἀργότερα (1791) ἐγκαταλείπει τήν ἀναμορφωτική του προσπάθεια, ἀναφορικά μέ τή δημοτική γλώσσα, καί ἀρχίζει νά γράφει «κατά τό ύφος τῶν σπουδαίων, ἀδιαφορώντας μέ ὅ, τι τρόπον καί ἀν είναι, μόνον «νά ὠφελήσω τό γένος μου».

Τό ἔργο του ὀλοκληρώθηκε μέσα σέ πολύ λίγα χρόνια ἀπ’ τό 1783-1791. ‘Από κεῖ καί πέρα ἡ ὄρμή του κοπάζει καί ἡ δημιουργική του πνοή ἐλαττώνεται, γιατί ἡ Γαλλική ‘Επανάσταση δημιουργεῖ νέες καταστάσεις.

‘Ο Καταρτζής ἀνήκει στήν ἔξοχη γιά τίς πνευματικές ἐπιδόσεις τοῦ Γένους περίοδο τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, στά 70-80 χρόνια δηλαδή, πού προηγήθηκαν ἀπ’ τήν ‘Επανάσταση τοῦ 1821, καί κατέχει μιά ἀπ’ τίς πρώτες θέσεις.

* δημοτική, νέα ἀλληνική.

Συγγράμματα

1. «Σχέδιο ὅτ' ἡ ρωμαίκια γλῶσσα, ὅταν καθώς λαλιέται καὶ γράφετ', ἔχει στά λογογραφικά της τῇ μελψίδια, καὶ στά ποιητικά της τό ρυθμό, καὶ τό πάθος καὶ τήν πειθώ στά ρητορικά της· ὅτι τέτοια, είναι σάν τήν 'Ελληνική', κατά πάντα καλίτερ' ἀπ' ὅλαις ταῖς γλώσσαις. Κι' ὅτ' ἡ καλλιέργια της, κι' ἡ συγγραφή βιβλίων σ' αὐτήνα είναι γενική καὶ ὄλική ἀγωγή τοῦ ἔθνους». Τό ἔργο του είναι τό γλωσσικό του μανιφέστο.
2. «Σχέδιο τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν Ρωμηῶν καὶ Βλάχων, πού πρέπει νά γίνεται μετά λόγου στά κοινά καὶ σπητικά σκολειά». Μέ τό ἔργο αὐτό ὁ Καταρτζής προσπαθεῖ ν' ἀνοίξει ἑνα δρόμο καινούριο στήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν.
3. «Γραμματική τῆς φυσικῆς γλώσσας». Καὶ ἄλλα.

Κείμενα

- 1** «Η γλώσσα ἐφευρέθηκε γιά νά κοινολογοῦμε τῆς ιδέαις μας ἀναμεταξύ μας, καὶ γιά νά καταλαβαίνουμε μ' εὔκολια ἔνας τόν ἀλλον· αὐτὸ λοιπόν δέ γένεται σωστά καὶ ὄρθα, ἂ δέ λαλοῦμε ἡ δέν ἀκοῦμε τή γλώσσα ... όποιο συνηθίσαμε νά λαλοῦμε καὶ ν' ἀκοῦμ' ἀπτά μικράτα μας· τό όποιο σ' ἐμᾶς είν' ἡ ρωμαίκια γλώσσα» (δημοτική νέα ἐλληνική).
- 2** «Διδάσκωντας τά παιδιά, πρέπει νά προβαίνουμε μεθοδικῶς κατά φύσιν, ἥγουν σ' ἐκείνην τήν γλώσσα πᾶχει τό παιδί ἔξι, σ' αὐτήνα νά τό δίνουμ' ιδέαις· ἢ θέλωντας νά τό διδάξουμ' ἀλληνα, νά τοῦ τήν ἔξηγοῦμε σ' ἐκείνην πού ξέρ· ἀλλιώς είν' ὁ κόπος μας μάταιος ...». Τά παιδιά ἔχουνε πάθη καθώς κι' οἱ μεγάλοι ... αὐτά λοιπόν δέν πρέπει νά πάσχουμε νά τά σιβύσουμε στά παιδιά καὶ νά τά κάμουμε τάχ' ἀπαθή, γιατί 'χωρίς τά πάθη δέ γένεται καλίτερο τό παιδί, ἀλλά γένετ' ἔνα κούτζουρο. 'Εκείνο πού τυχαίνει (πρέπει) μᾶλλον, είναι νά οίκονομοῦμε τά πάθη τους πρός τήν ἴδια τους ἐπίδοσι, καὶ μέ τοῦτο νά δίνουμε καλαῖς ἔξες, ἡ ὄποιες είναι ἀρεταῖς κ' ἔχουν τήν ἔδρα τους στά πάθη, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν αὐταῖς είναι τά ιδιαπάθη, βαλμέν' ἀπτό λόγο σέ τάξι».

4 Δ. Φιλιππίδης - Γ. Κωνσταντάς Γεωγραφία Νεωτερική περί τῆς 'Ελλάδος

'Ο Δημήτριος Δανιήλ Φιλιππίδης καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς γεννήθηκαν στή δεκαετία ἀνάμεσα στά 1750 καὶ 1760 στίς Μηλιές, τή μικρή πολιτεία τοῦ Πηλίου. Στά 1780-1790 βρίσκονται στίς 'Ηγεμονίες, καὶ μαζί με μιά ὄμάδα νέων, ἀνάμεσα στούς όποιους καὶ ὁ Ρήγας, ἀποτελοῦν τόν

* ἀρχαία 'Ελληνική

«Κύκλο» τοῦ Καταρτζῆ. Αύτός στάθηκε γιά τούς Δημητριεῖς* —μ' αὐτό τό όνομα θά ύπογράψουν στά 1791 τόν πρώτο τους πνευματικό μόχθο, τή Νεωτερική Γεωγραφία —, έμπνευστής και όδηγός τους. Πηγές τους γιά τή συγγραφή ύπηρξαν οι ἀρχαῖοι «Ελληνες γεωγράφοι, ιδίως ὁ Στράβων καὶ ὁ Παυσανίας, ἡ GEOGRAPHIE MODERNE καὶ οἱ γεωγράφοι τοῦ ΙΗ' αἰώνα. 'Η μέθοδος πού ἐφάρμοσαν γιά τή συγκέντρωση τοῦ Γεωγραφικοῦ ύλικοῦ τους ἡταν πρωτότυπη' βασίστηκαν στήν ἐμπειρία και στήν αὐτοφία.... «Τριγύρω εἰς τή Βοσκόπολι είναι χώραις πολλαῖς και χωριά τῶν ὄποιων ἡ περιγραφή ἀνήκει εἰς ἓνα αὐτόπτη ...» Είδαν τόν ἐλληνικό χῶρο ὡς παρόν και τόν περιέγραψαν μέ κάθε δυνατή λεπτομέρεια και ἀκρίβεια σέ στενή σχέση και συνάρτηση μέ τόν ἄνθρωπο. 'Η ὥλη τοῦ βιβλίου χωρίζεται σέ δύο ἐνότητες, στό «Βιβλίον πρῶτον», ὅπου τά «Περί γηῆς σφαιράς ἐν γένει» και στό «Βιβλίον δεύτερον», ὅπου τά «Περί Εύρώπης ἐν γένει». Τό κεφάλαιο τῆς Γεωγραφίας πού ἀναφέρεται στήν περιγραφή τῆς Μαγνησίας¹ ἀποτελεῖ τήν ἐφαρμογή τῶν θεωρητικῶν προβληματισμῶν τῶν Φιλιππίδη-Κωνσταντά.

'Η γλώσσα² στήν ὄποια ἔγραψαν οἱ Δημητριεῖς τή Γεωγραφία τους είναι ἡ «Φυσική» (ἀπλή γλώσσα), πού είχαν χρησιμοποιήσει οἱ προηγούμενοι γεωγράφοι (*Μελέτιος, Χρύσανθος, Νοταράς-Φατζέας*).

Τό 1884 ὁ 'Αντ. Μηλιαράκης³ ύπογράψμισε τή σημασία τῆς Νεωτερικῆς Γεωγραφίας γιά τή νέα φιλολογία. 'Ο Κ.Θ. Δημαράς τή χαρακτήρισε «... κείμενο φωτεινό, σχεδόν ισάξιο νά συγκριθεῖ μέ τό 'Υπόμνημα τοῦ Κοραή και σχεδόν ισότιμο μέ τή «Νομαρχία»**,

«ἔνα ἀπό τά πιό σημαντικά βιβλία τῆς ἐποχῆς τοῦ διαφωτισμοῦ».

Βιβλιογραφία

Γεωγραφία Νεωτερική, Αἰκ. Κουμαριανοῦ. 'Εκδόσεις 'Ερμῆς 1970.

Κείμενα

Κείμενα Νεωτερικῆς Γεωγραφίας.

1 Μέσα εἰς αὐτά τά κάρπιμα και ἐπικερδῆ δάση φωλεύουν 24 χωριά, διά τά ὄποια θέλομεν εἰπῆ παρακάτω κομμάτι πλατύτερα, μέ τό νά είναι πατρίδα μας, και ἔχομεν ὀλίγη ίδέα αὐτῆς και χρέος νά εἰπούμε ἐκεῖνο όπού ἡξέύρομεν διά νά τό μάθουν και ἄλλοι όπού δέν τό ἡξέύρουν, πρός τούτοις νά δώσωμεν και παράδειγμα εἰς τούς λοιπούς λογιωτάτους μας· ἂν μᾶς μιμηθοῦν και ἄλλοι, και περιγράψῃ καθένας τόν τόπο ὄπού ἐγεννήθηκε, ὅχι μαθηματικῶς μήτε μέ ἀκρίβειαν γεωγραφική, διορίζωντας δηλαδή μήκη και πλάτη· ἐπειδή αὐτό ἡ δυστυχία τοῦ "Ἐθουνος μας δέν τό συγχωρεῖ ἀκόμ' ὅχι λέγω μαθηματικῶς και

* 'Όνομάζονται «Δημητριεῖς» γιατί κατάγονται ἀπ' τή Δημητριάδα, παλιό όνομα τῆς περιοχῆς τῆς Μαγνησίας.

** Κ.Θ. Δημαράς, Φροντίσματα, «Γρηγ. Κωνσταντάς». 1962, σ. 62.

γεωγραφικώς, άμη διηγηματικώς, ίστορωντας καθένας τί χώραις καί χωριά ἔχει ὁ τόπος του, τί διοίκησι, πόσαις ψυχαῖς, κάθε χωριό, τί ἀνθρώπους, τί ἥθη, τί θρησκεία, τί δένδρα, τί είσοδήματα, τί ζῶα, ποιά θάλασσα τὸν γειτονεύει, μέ ποιά ἄλλη ἐπαρχία συνορεύει, λέγωντας ἀφιλοπροσώπως ὅ, τι ἀξίεπαινο, ἡ ἀξιοκατηγόρητο ἔχουν οἱ συμπατριώται του, καὶ αὐτὸ ἄν φιλοτιμηθοῦν αὐτήν τὴν καλήν καὶ ἐπανετή φιλοτιμία καὶ τὸ κάμουν ὅλοι, νά ὅπου ἀποχτοῦμεν καὶ ἡμεῖς μιὰ χωρογραφία τοῦ τόπου μας, πρᾶγμα ἀναγκαιότατο καὶ ὀφελιμώτατο εἰς ὅλους, καὶ ἄν δχι μέ τόση πολυμάθεια καὶ ἀκρίβεια, μά ποιό ἔθνος ἐστάθηκε στήν ἀρχή, ἡ στήν παλιγγενεσία του σοφοφ· ὁ χρόνος καλλιτερεύει ὅλα, καὶ φθάνει, μόνο νά ἀρχίσῃ ἔνα ἔθνος νά ἀγαπᾶται νά μαθαίνει νά περιεργάζεται, νά ἔξετάξῃ καὶ νά μήν καταφρονῇ ἐκείνα ὅπου είναι εὔκολα νά μάθῃ. (Νεωτ. Γεωγρ., σ. 102).

2 ‘Η γλώσσα μας, κοντά εἰς τά ἄλλα προτερήματα ὅπου ἔχει, είναι καὶ πολλά ἀρμονική καὶ ποιητική, καὶ ὅλα τά ξένα ἔθνη τό ὄμοιογοῦν, ἡμεῖς μόνον δέν το ἡξεύρομεν, καὶ φαίνεται πώς είμασθε ἔνα ἔθνος γηραλέο, καὶ πάσχομεν τό πάθος μερικῶν γερόντων ὅπου διά τὴν ἐπιπέδωσιν τῶν ματιῶν μας δέν βλέπομεν ἀπό κοντά νά καταλάβωμεν τί θησαυρό ἔχομεν. (Ν. Γεωγρ. σ. 44).

3 «[...] περὶ τοῦ πονήματος τούτου, ὅπερ εἰς ὀλίγους είναι σήμερον γνωστόν ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, εἰς ὀλίγιστους δ' ἔξ ἀναγνώσεως ἔνεκα τῆς σπανιότητός του, προτιθέμενοι νά πραγματευθῶμεν ἐνταῦθα, προλέγομεν, προλαμβάνοντες τὴν εὔλογον περιέργειαν τοῦ ἀναγνώστου, ὅτι δέν πρόκειται περὶ γεωγραφίας, ἐκ τῶν συνήθων, ὧν γίνεται χρῆσις ἐν τοῖς σχολείοις πρός διδασκαλίαν τῶν παιδῶν, ἄλλα περὶ βιβλίου μοναδικοῦ ἐν τῇ νέᾳ ἐλληνικῇ φιλολογίᾳ, ἐν τῷ ὅποιώ τό πρῶτον μετά θάρρους παρέστησαν, τὴν πολιτικήν αὐτῆς κατάστασιν ύπο τὴν δουλείαν, καὶ ὑπό τό φθοροποιόν σύστημα τῆς τουρκικῆς διοικήσεως. ('Αντ. Μηλιαράκης, «Δανιήλ Φιλιππίδης καὶ ἡ Γεωγραφία αὐτοῦ 1791», περ. «Ἐστία», ΙΘ: 1885, σ. 114).

5 Ρήγας Βελεστινλής (1757-1798)

Στά πρῶτα χρόνια ἔπειτα ἀπ' τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ τόπου ἀπ' τὸν τουρκικό ζυγό στά καφενεία καὶ στά σπίτια, στίς πολιτεῖες καὶ στά χωριά, ἔβλεπες κρεμασμένη μιὰ χαλκογραφία πού παράσταινε τὴν Ἐλλάδα κουρελιασμένη, γονατισμένη κι ἀλυσοδεμένη. Δύο ἄντρες γύρευαν νά τή σηκώσουν σπιάζοντας τά δεσμά της: ὁ ἔνας ἤταν ὁ Κοραής κι ὁ ἄλλος ὁ Ρήγας. Τέτοια θέση τιμητική ἀναγνώριζε τό σκλαβωμένο Γένος στόν Ἐθνομάρτυρα Ρήγα.

Γεννήθηκε γύρω στά 1757 στό Βελεστίνο· ἐκεῖ ἔμαθε τά πρῶτα γράμματα καὶ συνέχισε, κατά τὴν παράδοση, τίς σπουδές του στή Ζαγορά ἢ στ' Ἀμπελάκια. Γιά τίς σπουδές του ἔχουμε ἔναν ώραϊο χαρακτηρισμό ἀπ' τὸν ἴδιο. Στόν πρόλογο ἐνός διδακτικοῦ βιβλίου του

Υράφει: * «Η αίτια όπου μετεχειρίσθην άπλούν ύφος ήτον διά νά μήν προιενήσω μέ τήν γριφότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ (= ἀρχαιόμοῦ) εἰς τούς ἄλλους ἐκεῖνο όπού ὁ ἴδιος ἔπαθα σπουδάζοντας».

Στά παιδικά καὶ ἐφηβικά του χρόνια ἔζησε ἶσως τῇ μεγάλῃ ἀναστάτωση, πού προκάλεσε ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1770, καὶ κατόπιν τά δύσκολα χρόνια τῆς ἀρβανιτοκρατίας στή Θεσσαλία. Ἀπ' τῇ Θεσσαλίᾳ πρέπει νά ἔψυγε, ὅπως λέει χαρακτηριστικά ἔνας ἀπ' τούς βιογράφους του, «μέ τό ὄνειρο μιᾶς καλύτερης σταδιοδρομίας στό ἐμπόριο ἢ στά γράμματα»*.

Πηγαίνει πρῶτα στήν Πόλη. Γύρω στά 1785 κατορθώνει νά μπει στό φαναριώτικο περιβάλλον καὶ γίνεται γραμματέας τοῦ ἡγεμόνα Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη, πάππου τῶν Ὑψηλάντηδων τοῦ Εἰκοσιένα.

Στά 1788 τόν βρίσκουμε ἐγκαταστημένο στή Βλαχία μαζί μέ τή μητέρα του καὶ τόν ἀδερφό του. Στή Βλαχία σταδιοδρομεῖ ὡς γραμματικός τοπικῶν ἀρχόντων, ὡς διοικητικός καὶ διπλωματικός ὑπάλληλος. Τόν Ἰούνιο τοῦ 1790 προσλαμβάνεται στήν ὑπηρεσία τοῦ βαρώνου Ντέ Λάγγενφελδ*** (LANGENFELD) καὶ τόν συνοδεύει στή Βιέννη. Ὁ Ρήγας ἔμεινε στήν ὑπηρεσία τοῦ Λάγγενφελδ καὶ στή Βιέννη ὡς τόν Ἱανουάριο τοῦ 1791.

Ἡ Βιέννη στάθηκε γιά τό Ρήγα πραγματική ἀποκάλυψη, γιατί ἐκεῖ εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλά ἀπ' τά πιό ζωντανά στοιχεῖα τοῦ ἔθνους. Στό διάστημα τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του τυπώνει δύο βιβλία: Τό «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν»****, καὶ τό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα¹ διά τούς ἀγχίνους καὶ φιλομαθεῖς “Ελληνας...”.

«Δέθα βροῦμε στό «Φυσικῆς ἀπάνθισμα, γράφει ὁ Βρανούσης***** τόν εἰδικό ἐπιστήμονα. Φιλοδοξία τῶν λόγιων πατριωτῶν ἦταν ὁ «φωτισμός» τοῦ Γένους. Ἡ φυσική στόν αἰώνα τοῦ ὄρθοῦ λόγου εἶναι ἡ νέα, ἡ κατεξοχήν «ἐπιστήμη», βάση καὶ ἀφετηρία τοῦ φωτισμοῦ».

* Βλ. σχετ. Π.Σ. Πίστας, Ρήγας, Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν, σ. 1ε'.

** Λ. Βρανούσης, σ. 14.

*** Τοπικός ἄρχοντας τῆς Ούγγροβλαχίας, βογιάρος ἢ ἀξιωματοῦχος, ἐλληνικῆς καταγωγῆς.

**** Τό «Σχολεῖον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν», μιά ἀρκετά «πρωτότυπη διασκευή ἔξι ἐρωτικῶν διηγημάτων τοῦ Γάλλου Rétif de la Bretonne», εἶναι τό νεανικό ἔργο τοῦ ἐθνομάρτυρα Ρήγα Βελεστινλή, ἀφιερωμένο ἀπ' τόν ἴδιο «εἰς τές αἰσθάντικές νέες καὶ νέους» τοῦ 1790. Μέ τό βιβλίο του αὐτό ὁ Ρήγας ἔδινε τήν πρώτη ὥθηση γιά τή δημιουργία νεοελληνικῆς πεζογραφίας καὶ γιά τή γένεση εἰδικά τοῦ νεοελληνικοῦ διηγήματος· ταυτόχρονα ἔξεφραζε τήν ἡθική καὶ ἰδεολογική ὄρμη πού εἶχαν τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ νέες κοινωνικές δυνάμεις στήν Ἐλλάδα.

***** Λ. Βρανούσης, Ρήγας, σ. 251—254.

‘Η διαπραγμάτευση τῶν θεμάτων γίνεται σέ απλή γλώσσα, μέ τρόπο διαλογικό καὶ μαρτυρεῖ τὸν παιδαγωγικό χαρακτήρα τοῦ ἔργου καὶ τὴν προσπάθεια τοῦ μεταφραστῆ γιά τὴν ἐκλαϊκευση τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων, γιά τὴν ἀπολύτρωση τοῦ στοχασμοῦ ἀπ’ τίς «προλήψεις» καὶ τὴν προπαρασκευή τοῦ ἐδάφους γιά τὴν καλλιέργεια τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν. ‘Η ἐπιγραμματική φράση: «“Οποιος ἐλεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά», συμπυκνώνει ὅλο τὸ νόημα τοῦ φιλελευθερισμοῦ τῆς ἐποχῆς καὶ ἀποτελεῖ τὸ βάθρο τῶν ἴδεολογικῶν πεποιθήσεων καὶ τὸ σύνθημα τῶν ἐθνοδιαφωτιστικῶν προσπαθειῶν τοῦ Ρήγα.

Τό μετέπειτα ἔργο του

“Υστερ’ ἀπό μία μακρά σχετικῶς «μεταβατική περίοδο παραμονῆς στή Βλαχία καὶ προπαρασκευῆς», ὁ Ρήγας θά ξαναπάίσει στή Βιέννη τὸν Αὔγουστο τοῦ 1796, γιά νά συνεχίσει, πλαισιωμένος αὐτή τή φορά ἀπό μιά ὁμάδα συνεργατῶν του, τό ἐκδοτικό του ἔργο. Τό 1797 τυπώνει καὶ μιά ἕδαφος σειρά ἀπό χάρτες: «Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας», «Γενική κυκλοφορεῖ μιά σειρά ἀπό χάρτες: «Νέα Χάρτα τῆς Βλαχίας», «Γενική Χάρτα τῆς Μολδαβίας», «Μεγάλη Χάρτα τῆς Ἐλλάδος», μιά χαλκογραφία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ δύο βιβλία, τόν «Ἡθικό Τρίποδα» καὶ τόν «Ἀνάχαρον».

‘Απ’ τά ἔργα τοῦ Ρήγα τό πιό σημαντικό είναι: ‘Η «Νέα Πολιτική Διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης (ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδας), τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν Μεσογείων Νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας» πού περιείχε: α) μιά ἐπαναστατική προκήρυξη,² β) διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου³, γ) τό κυρίως σύνταγμα τοῦ Ρήγα⁴ καὶ δ) τό γνωστότατο «Θούριο»⁵, τό «ἰερώτερο ἄσμα τῆς φυλῆς μας», ὅπως γράφει ὁ Τερτσέτης.

‘Ο μαρτυρικός του Θάνατος στίς 24 Ιουνίου τοῦ 1798 σταμάτησε τό πολύπλευρο διαφωτιστικό του πρόγραμμα, ἡ ἀπήχηση ὅμως τοῦ ἔργου καὶ τῆς θυσίας του ὑπῆρξε, πραγματικά, τεράστια σ’ ἔκταση καὶ σέ βάθος καὶ ἀνεξάντλητη σέ ιστορική συνέχεια.

Συγγράμματα

1. Σχολείον τῶν ντελικάτων ἐραστῶν	1790
2. Φυσικῆς Ἀπάνθισμα	1790
3. ‘Ο Νέος Ἀνάχαρος	1797
4. Νέα Πολιτική Διοίκησις	1797

Κείμενα

- 1 “Οντας φύσει φιλέλλην, δέν εύχαριστήην μόνον ἀπλῶς νά θρηνήσω τή κατάστασιν τοῦ Γένους μου, ἀλλά καὶ συνδρομήν νά ἐπιφέρω ἐπάσχισα, δόσον τό επ’ ἐμοί, ἀπανθίζοντας ἀπό τε τῆς γερμανικῆς καὶ γαλλικῆς γλώσσας τά

ούσιωδέστερα τής Φυσικής ιστορίας, τά όποια, διά νά γένουν πλέον εϋληπτά, συνέπονται κατ' έρωταπόκρισιν διδασκάλου και μαθητοῦ, ἔως εἰς ἔνα μέρος». «Ἡ αἵτια όπου μετεχειρίσθην ἀπλοῦν ὑφος, ἡτον διά νά μήν προξενήσως μέ τήν γριφότητα τοῦ Ἐλλήνισμοῦ (ἀρχαίας Ἐλληνικῆς, ἀρχαϊκῆς γλώσσας) εἰς τούς ἄλλους ἐκεῖνο όπού ὁ ἵδιος ἔπαθα σπουδάζοντας». «Οθεν, ἀφορῶντας ὁ σκοπός μου εἰς τό νά ὠφελήσω τό Γένος μου..... ἔπρεπε νά τό ἐκθέσω μέ σαφήνειαν, ὅσον τό δυνατόν, όπού νά τό καταλάβουν ὅλοι, και νά ἀποκτήσουν μίαν παραμικράν ίδέαν τής ἀκαταλήπτου Φυσικῆς».

2

«Ο λαός, ἀπόγονος τῶν Ἐλλήνων, ὅπου κατοικεῖ τήν Ρούμελην, τήν Μικράν Ἀσίαν, τάς Μεσογείους νήσους ... καὶ ὅσοι στενάζουν ὑπό τήν δυσφορωτάτην τυραννίαν τοῦ Ὁθωμανικοῦ βδελυρωτάτου δεσποτισμοῦ... ἀπεφάσισεν νά ἐκβοήσῃ μεγαλοφώνως, ἐνώπιον πάσης τής Οίκουμένης τά ιερά καὶ ἄμωμα δίκαια, όπου Θεόθεν τῷ ἔχαρισθαν διά νά ζήσῃ ήσύχως ἐπάνω εἰς τήν γῆν».

3

“Αρθρον 2: «Αύτά τά φυσικά δίκαια είναι: πρῶτον νά είμεθα ὅλοι Ἰσοι, και ὅχι ό ἔνας κατώτερος ἀπό τόν ἄλλον· δεύτερον, νά είμεθα ἐλέυθεροι και ὅχι ό ἔνας οκλάβος τοῦ ἀλούνου: τρίτον, νά είμεθα σίγουροι εἰς τήν ζωήν μας, και κανένας νά μήν ἡμπορεύ νά μᾶς τήν πάρη ἀδίκως και κατά τήν φαντασίαν· και τέταρτον, τά κτήματα όπού ἔχομεν κανένας νά μήν ἡμπορῇ νά μᾶς ἐγγίζῃ, ἀλλ’ είναι δικά μας και τῶν κληρονόμων μας.

“Αρθρον 22. “Ολοι, χωρίς ἔξαιρεσιν, ἔχουν χρέος νά ήξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρίς ἔχει (όφειλει) νά καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τά χωρία διά τά ἀρσενικά και θηλυκά παιδιά. Ἐκ τῶν γραμμάτων γενννᾶται ἡ προκοπή, μέ τήν όποιαν λάμπουν τά ἐλέύθερα ἔθνη...”

“Αρθρον 35. “Οταν ἡ Διοίκησις βιάζῃ, ἀθετῇ, καταφρονῇ τά δίκαια τοῦ λαοῦ, και δέν εἰσακούγε τά παράπονά του, τό νά κάμη τότε ὁ λαός ἡ κάθε μέρος τοῦ λαοῦ ἐπανάστασιν, νά ἀρπάζῃ τά ἄρματα και νά τιμωρήσῃ τούς τυράννους του, είναι τό πλέον ιερόν ἀπό ὅλα τά δίκαια του και τό πλέον ἀπαραίτητον ἀπό ὅλα τά χρέη του.

4

“Αρθρον 1: «Ἡ Ἐλληνική Δημοκρατία είναι μία, μ’ ὅλον όπού συμπεριλαμβάνει εἰς τόν κόλπον της διάφορα γένη και Θρησκείας ... είναι ἀδιαίρετος, μ’ ὅλον όπού ποταμοί και πελάγη διαχωρίζουν τές ἐπαρχίες της, αἱ όποιαι ὅλαι είναι ἔνα συνεοφιγμένον ἀδιάλυτον σῶμα».

5

“Ως πότε, παλληκάρια, νά ζοῦμε στά στενά,
μονάχοι, σάν λιοντάρια, στές ράχες, στά βουνά;
σπηλιές νά κατοικοῦμεν, νά βλέπωμεν κλαδιά,
νά φεύγωμ’ ἀπ’ τόν κόσμον, γιά τήν πικρή σκλαβιά;
νά χάνωμεν ἀδέρφια, Πατρίδα και γονεῖς,
τούς φίλους, τά παιδά μας κι’ ὅλους τούς συγγενεῖς;
Καλλιό ‘ναι μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!
Τί σ’ ὠφελεῖ ἄν ζήσης και είσαι στή σκλαβιά;
Στοχάσου πώς σέ φένουν καθ’ ὥραν στή φωτιά.
Βεζύρης, Δραγούμανος, Ἀφέντης κι ἄν σταθῆς,
ού Τύραννος ἀδίκως σέ κάμει νά χαθῆς·

δουλεύεις ὅλ' ἡμέρα σέ ὅ, τι κι ἄν σοί πῆ,
κι αὐτός πασχίζει πάλιν τό αἷμα σου νά πιῇ.
‘Ο Σοῦτζος κι ὁ Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβής,
Γκίκας και Μαυρογένης, καθρέπτης εἰν’ νά ιδῆς.
‘Ανδρεῖοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν, κι ἀγάδες, μέ αδικον σπαθί·
κι ἀμέτρητης ἄλλοι τόσοι, και Τούρκοι και Ρωμιοί,
ζωήν και πλοῦτον χάνουν, χωρίς καμμιά ’φορμή.

‘Ελατε μ’ ἔναν ζῆλον σέ τουτὸν τὸν καιρόν,
νά κάμωμεν τὸν ὄρκον ἐπάνω στὸν Σταυρόν·
συμβούλους προκομμένους, μέ πατρωτισμόν,
νά βάλωμεν, εἰς ὅλη νά δίδουν ὄρισμόν·
οι Νόμοι νάν’ ὁ πρῶτος και μόνος ὄδηγός,
και τῆς Πατρίδος ἔνας νά γένη ἀρχηγός·
γιατί κ’ ἡ ἀναρχία ὁμοιάζει τὴν σκλαβιά·
νά ζοῦμε σά θηρία, εἰν’ πλιό σκληρή φωτιά.
Και τότε, μέ τά χέρια ψηλά στὸν οὐρανόν.
ἄς πούμε ἀπ’ τὴν καρδιά μας ἑτούτα στὸν Θεόν».

6 'Αδαμάντιος Κοραής (1748-1833)

‘Ο ’Αδαμάντιος Κοραής στή σύντομη, σεμνή και λιτή «αύτοβιογραφία» του γράφει: «Ἐγεννήθην πρωτότοκος τήν 27ην Αύγούστου τοῦ 1748 ἔτους εἰς τήν Σμύρνην ἀπό τὸν Ἰωάννην Κοραῆν Χίον τὴν πατρίδα, και τήν Θωμαϊδα Ρυσίαν, Σμυρναίαν... ὁ πατήρ μου δέν ηύτυχησε νά λάβῃ παιδείαν.. ἡ μήτηρ μου ἔλαβε ἐλευθεριωτέραν ἀνατροφήν, διότι εύτυχησε νά ἔχῃ πατέρα ’Αδαμάντιον τὸν Ρύσιον, τὸν σοφώτατον ἐκείνου τοῦ καιροῦ εἰς τήν Ἑλληνικήν φιλολογίαν ἀνδρα, ὅστις ἀπέθανεν ἐν ἔτος (1747) πρό τῆς γεννήσεώς μου... ‘Ο Πατήρ μου, ἄν και στερημένος παιδείας, ἥτο στολισμένος ἀπό τήν φύσιν μέ νοῦν δεύτατον και ἄλλα τῆς φύσεως δωρήματα πολλά, ὥστε ἐκατάλαβεν, ὅτι μόνη ἡ παιδεία τελειοποιεῖ τά δῶρα τῆς φύσεως, και ἐπιρώθη μέ τὸν ἔρωτα τῆς παιδείας.. ἀκόλουθον ἥτο νά φροντίσῃ τήν παιδείαν τῶν τέκνων του.. ὁ θάνατος τοῦ πάπιου μου τὸν ἡνάγκασε νά μᾶς παραδώσῃ εἰς τό τότε πρό μικροῦ συσταθέν Ἑλληνικόν σχολείον, τό ὅποιον ἐσχολαρχεῖτο τότε ἀπό Μοναχόν τινα, ’Ιθακήσιον τήν πατρίδα*.

‘Ο διδάσκαλος και τό σχολείον, ὡμοίαζον ὅλους τούς ἀλλοῦ διδασκάλους και τά σχολεῖα τῆς ’Ἑλλάδος, ἦγουν ἔδιδαν διδασκαλίαν πολλά πτωχήν, συνωδευομένην μέ ραβδισμόν πλουσιοπάροχον... ‘Ο πατήρ μου

* Πρόκειται γιά τὸν ’Ιερόθεο Δενδρινό, πρῶτο διδάσκαλο τῆς Εύαγγελικῆς Σχολῆς.

έπωλει μεταξωτά, έμπορευόμενος εις τό λεγόμενον Βεζεστένιον τής Σμύρνης.. δύθεν ἐπεθύμει νά ἔκτεινη τό ἐμπόριόν του και διά θαλάσσης εις τήν Ὀλλανδίαν, κατά μίμησιν τοῦ πενθεροῦ του και πάππου μου· ἀλλ' ἐπεθύμει νά ἔχῃ ἐκεὶ ἄνθρωπον οἰκεῖον.. Ἐμβῆκα λοιπόν (1772) εις πλοϊον Δανικόν και μετά 26 ήμερῶν κατευώδωθην εις Λιβόρνον, και μετ' ὀλίγας ἡμέρας, ἐκείθεν εις τό Ἀμστελόδαμον...»

‘Ο Κοραής τά χρόνια τής διαμονῆς του στήν Ὀλλανδία τά χρησιμοποιει γιά τήν πνευματική του συγκρότηση. “Ἐπειτα ἀπό ἑπτά χρόνια θά ξαναπάει στή Σμύρνη. Στά 1782 πηγαίνει στό Μομπελλιέ τής Γαλλίας, γιανά σπουδάσει ιατρική. Στά 1787 τόν βρίσκουμε στό Παρίσι, σπου θά παραμείνει ώς τό θάνατό του, 6 Ἀπριλίου τοῦ 1833.

‘Ἐδῶ ζει τήν Ἐπανάσταση, τήν θαυμάζει, τήν κρίνει και τήν ἀξιολογεῖ: «Τάς μέχρι τούτου ἀπορίας μου περί τής εις τήν πατρίδα ἐπιστροφῆς.. ἔλυσε πλέον ὄλότελα ἡ πολιτική μεταβολή τής Γαλλίας, και ἀπεφάσισα ἀμεταθέτως νά μή συζήσω εις τό ἔχης μέ τυράννους...»

Βαθιά στοχαστικός, μέ πλούσιο προβληματισμό συγκροτεῖ τήν πρωταρικότητά του μέσα ἀπό πολλές και πλούσιες ἐμπειρίες.

Συνδέει ἀναπόσπαστα στή συνείδησή του τά κλασικά γράμματα και τήν ἔλευθερία. “Οταν λέει «Δράξασθε παιδείας», ξέρει καλά ὅτι συμβουλεύει τούς πατριώτες του νά δράξουν ἔνα ὅπλο. «Ο Πάπα-τρέχας»¹ είναι ἔνα προσκλητήριο παιδείας γεμάτο ζωντάνια, λαϊκότητα και χαριτολόγο διάθεση, γιανά γίνει προσιτό στούς πολλούς.

Είναι τά χρόνια πού οι κλασικές σπουδές και ἀκόμη περισσότερο ό νεοκλασικισμός ἐπιβάλλονται στή συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου.

Στά 1798 ἡ ἔκδοση τής «Πατρικής διδασκαλίας»² και ἡ σύλληψη τοῦ Ρήγα τοῦ ἐμπνέουν ἔνα βίαιο φυλλάδιο, σπου προασπίζεται τίς φιλελεύθερες ἰδέες: είναι ή «Ἀδελφική διδασκαλία»³. Στά 1804 ἀρχίζει μεθοδικά τά τήν ἔκδοση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων. Μέσα σέ δεκαπέντε περίπου χρόνια, ώς τόν Ἀγώνα, θά ἔκδοθούν πάνω ἀπό 20 τόμοι ἀρχαίων κειμένων. Στά «προλεγόμενά» τους, πού ἔχουν τόν τίτλο «Αύτοσχέδιοι στοχασμοί», παραθέτει τίς γλωσσικές και ἐκπαιδευτικές του ἀπόψεις.

Στό γλωσσικό και στίς πολιτικές και κοινωνικές πεποιθήσεις του ἀκολουθεῖ «τή μέση ὁδό»⁴. ‘Ο Κοραής, γράφει ὁ Δημαράς, «δέν είναι ἐπαναστάτης, και ἡ σκέψη του δέν είναι ἐπαναστατική, είναι πρόμαχος τής ἐξέλιξης, τής προόδου, ἀνήκει πνευματικά στόν κύκλο τῶν ἰδεολόγων, μέ τόν ὅποιον φαίνεται νά είχε και ἀμεσες ἐπαφές»*. Υπό τόν ὅποιον φαίνεται νά είχε και ἀμεσες ἐπαφές»*.

«Λατρεύω, ἔγραφε, τήν ἔλευθερίαν, ἀλλά θά ἤθελα νά τήν βρίσκω

* Κ.Θ. Δημαρᾶ, ‘Αδ. Κοραής, σ. 31. Βλέπε ἐπίσης ειδικό κεφάλαιο γιά τόν Κοραής στοῦ G.P. Henderson, ‘Αναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ.

πάντοτε θρονιασμένη άναμεσα στή δικαιοσύνη καί τόν ἀνθρωπισμό». «Ἐλευθερία χωρίς δικαιοσύνη είναι καθαρά ληστεία». Καί γιά τή γλώσσα τά īδια: «Μήτε τύραννοι τῶν χυδαίων οὔτε δοῦλοι τῆς χυδαιότητος αὐτῶν». 'Ο Κοραής καί οἱ ὄπαδοί του πιστεύουν καί ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ δυτική παιδεία θά βοηθήσει τόν 'Ἐλληνισμό, σ' αύτή τή φάση τῆς ιστορίας του, ν' ἀποκαταστήσει τήν ἐπαφή του μέ το πνεῦμα τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητας, ώστε νά οἰκειωθεῖ πάλι τόν ἀπέραντο χῶρο της καί νά ἐπανασυνδέσει τούς δεσμούς μέ τή μεγάλη 'Ἐλληνική παράδοση. Τό σύνθημα τῆς παιδείας πρέπει νά είναι ἡ «μετακένωσις»⁵.

Μετά τό θάνατό του ἐλάχιστοι ἀπ' τούς ὄπαδούς του ἡ καί ἀπ' τούς τρίτους πού είχαν θαμπωθεὶ ἀπ' τό φέγγος τοῦ ἔργου του, παρέμειναν στή δική του γραμμή, Κούμας, Φαρμακίδης. 'Ωστόσο ὅλος ὁ Διαφωτισμός κλείνεται μέσα στή διδασκαλία τοῦ Κοραή.

Συγγράμματα

1. 'Επιστολή πρός 'Αλέξανδρον Βασιλείου.
2. «Προκήρυξις νέας ἐκδόσεως 'Ἐλληνικῶν ποιητῶν καί Συγγραφέων, ἥτις γίνεται διά δαπάνης τῶν ἀδελφῶν ΖΩΣΙΜΑΔΩΝ, διά τούς σπουδάζοντας τήν 'Ἐλληνικήν γλῶσσαν "Ἐλληνας».
3. «'Ακολουθία τῶν αὐτοσχέδιων στοχασμῶν περί τῆς 'Ἐλληνικῆς παιδείας καί γλώσσας».
4. Παπατρέχας.
5. Αύτοβιογραφία. Καί ἄλλα.

Κείμενα

1

'Ο Παπατρέχας «μέ παραστατικό τρόπο» κρίνει πῶς φερόταν πρίν μορφωθεῖ. «Οὔτε διάβολος ἦμην, πρό τῆς παιδείας, οὔτ' ἄγγελον μ' ἔκαμεν ἡ παιδεία. 'Αλλ' ὁ ἀπαίδευτος Παπᾶ Τρέχας, χωρίς νά ἡτο κακός, ἔπραττε κ' ἔλεγε πολλά κακά, διότι δέν ἤξευρεν ὁ ταλαίπωρος, οὔτε τί ἔπρασσεν, οὔτε τί ἔλεγεν». «Ἡ ἀπαίδευσία πολλήν ἐνδίδωσι ροπήν εἰς ἀδικίαν». 'Η παιδεία, τέκνον μου (τώρα τό καταλαμβάνω ὁ δυστυχής), ὅταν είναι μοιρασμένη ἀναλόγως εἰς ἔθνος ὀλόκληρον, γίνεται φραγμός καί τοῖχος εἰς τάς ἐπιχειρήσεις τῶν κακῶν ἀνθρώπων, καί ἂν δέν τῶν διορθώσῃ τήν ψυχήν, τούς ἀναγκάζει καί μή θέλοντας νά φαίνονται καλοί. Τίνας ἀδικοῦσι πλέον εύκολα οἱ ἀδικοι; τούς ἀπειδεύτους, καί διά τοῦτο ἀδυνάτους νά γνωρίσωσιν ἡ νά ὑπερασπίσωσι τά κτήματά των. Τίνας ἐκδύνουσι οι κλέπται; Τούς ἀνικάνους νά φυλάξωσι τά κτήματά των. Τίνας ἀπατῶσιν οι πλάνοι; "Οσους ἡ ἀπαίδευσία ἔκαμεν εύκόλους νά πλανῶνται».

2

Στό τέλος τοῦ 18ου καί στίς ἀρχές τοῦ 19ου αιώνα, ὅταν ἡ Εὐρώπη συνταρασσόταν ἀπό τίς ἐπαναστατικές ιδέες τῆς Γαλλικῆς 'Επανάστασης καί τούς Ναπολεόντειους πολέμους καί οἱ ἀπηχήσεις τους ἀναστάτωναν μέ κρυφές ἐλπίδες καί

χαρά τούς σκλαβωμένους, πού περίμεναν μέ ανυπομονησία τό Ναπολέοντα, είδε τό φώς τής δημοσιότητας ἔνα λαθρόβιο ἀνώνυμο φυλλάδιο, **Πατρική Διδασκαλία**, μ' ἔνα ἀδάντροπο κήρυγμα ἐθελοδουλείας, γεμάτο ἀπό γελοῖα καὶ μωρά ἐπιχειρήματα γιά τήν ύπεράσπιση τῆς «Θεόθεν» δεσποτείας τῶν τυράννων, καθώς καὶ γιά τήν καταδίκη τῶν ἀρχῶν τῆς Δημοκρατικῆς Γαλλίας.

Τό κήρυγμα τῆς σκλαβιᾶς:

«Ἐδῶ ὅμως πάλιν, ἀγαπητοί Χριστιανοί, πρέπει νά ιδῶμεν καὶ νά θαυμάσωμεν τήν ἀπειρον τοῦ Θεοῦ πρός ἡμᾶς ἀγάπην... ὁ Πάνσοφος ἡμῶν Κύριος, διά νά τήν ἀπειρον τοῦ Θεοῦ πρός ἡμᾶς ἀγάπην... ὁ Πάνσοφος ἡμῶν Κύριος, διά νά φυλάξῃ καὶ αὐθις ἀλώβητον τήν ἀγίαν καὶ ὄρθρόδοξον πίστιν ἡμῶν... καὶ νά σώσῃ φυλάξῃ καὶ αὐθις ἀλώβητον τήν ἀγίαν καὶ ὄρθρόδοξον πίστιν ἡμῶν... καὶ νά σώσῃ τούς πάντας, ἥγειρεν ἐκ τοῦ μηδενός τήν ισχυράν αὐτήν βασιλείαν τῶν τούς πάντας, ἥγειρεν ἐκ τοῦ μηδενός τήν ισχυράν αὐτήν βασιλείας.. καὶ ὑψώσε περισσότερον ἀπό Ὁθωμανῶν ἀντί τῆς τῶν Ρωμαίων ἡμῶν βασιλείας.. καὶ ὑψώσε περισσότερον ἀπό κάμε ἀλλην, διά νά ἀποδείξῃ ἀναφιβόλως, ὅτι θείψ ἐγένετο βουλήματι, καὶ ὅχι μέ με δύναμιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ νά πιστοποιήσῃ πάντας τούς πιστούς, ὅτι μέ αὐτόν τόν τρόπον εὔδόκησε νά οἰκονομήσῃ, μέγα μυστήριον, τήν σωτηρίαν δηλαδή εἰς τούς ἐκλεκτούς του λαούς.. καὶ ταῦτα μέν τά τοῦ Θεοῦ κρίματα.. ὁ πρώτος ἀποστάτης ὁ Διάβολος.. ἐμεθοδεύθη εἰς τόν τρέχοντα αιώνα μίαν ἀλλην πονηρίαν καὶ ἀπάτην ξεχωριστήν, δηλαδή τό νῦν θρυλούμενον σύστημα τῆς ἐλευθερίας...»

3

“Οταν τό παραπάνω γραπτό, πού ἐκθειάζει σάν ψυφιστή ἀρετή καὶ εύτυχία τή σκλαβιά, ἔπεσε στά χέρια τοῦ 'Αδ. Κοραή, ἔγραψε καὶ τύπωσε ἀπάντηση στό φιλότουρκο συγγραφέα μέ τόν τίτλο «**Αδελφική Διδασκαλία**». «Ο ψευδώνυμος συγγραφεύς τής πατρικής διδασκαλίας, διά νά δικαιώσῃ τούς φίλους του Ὁθωμανούς ζητεί νά μᾶς πείσῃ ὅτι τήν ισχυράν καὶ ὑψηλήν βασιλείαν αὐτῶν, καθώς αὐτός δέν αισχύνεται νά τήν ὀνομάζῃ μέ δλον τό ὅτι τήν σήμερον αὐτήν είναι ἡ ταπεινοτέρα, ἀγκαλά ἡ πλέον ἀπάνθρωπος, καὶ ἀπ' αὐτάς τάς ἐλαχίστας τής Εύρωπης τυραννίας, ὅτι λέγω, αὐτήν τήν βασιλείαν τήν ἥγειρεν οἰκονομικῶς ἡ θεία πρόνοια διά νά στηρίξῃ τούς Γραικούς κλονουμένους, καὶ χωλαίνοντας ἡδη εἰς τά τής θρησκείας. Καὶ αὐτήν τήν νομιζομένην τής θείας προνοίας οἰκονομίαν δέν ἐρυθριά νά ὀνομάζῃ μυστήριον..». «Ψεύδεται πρός τούτοις, ὅταν ὀνομάζῃ τήν ἐλευθερίαν «ἐπινόθιον τοῦ πονηροῦ διαβόλου» ἐναντίαν εἰς τήν θείαν γραφήν καὶ ἀποστολικήν διδασκαλίαν». Καὶ ὁ Κοραής τελειώνει μέ τοῦτα τά λόγια «Δέν είναι κανεῖς, νομίζω, δστις, ἀφοῦ μετά προσοχῆς ἐξετάσει δσα μέχρι τοῦ νῦν είπε, δέν ἥθελεν ἀδιστάκτως πληροφορηθῆ, ὡς ἐγώ, ὅτι τής Πατρικής διδασκαλίας ὁ συγγραφεύς είναι ἀσπονδός τις ἐχθρός τής θρησκείας καὶ τοῦ ὀνόματος τῶν Γραικῶν, φίλος πιστός τῶν Ὁθωμανῶν, τοῦ Πάπα, πάντων τῶν παρελθόντων, τῶν παρόντων καὶ μελλόντων τυράννων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους».

4

‘Εάν τό νά μακρύνεται τις ἀπό τήν κοινήν τοῦ λέγειν συνήθειαν τόσον, ὥστε νά γίνεται ἀσαφής εἰς τήν διάνοιαν καὶ παράξενος εἰς τήν ἀκοήν, είναι τυραννικόν, τό νά χυδαίζῃ πάλιν τόσον, ὥστε νά γίνεται ἀηδῆς εἰς ἐκείνους δσοις ἔλαβον ἀνατροφήν πάλιν τόσον, μέ φαίνεται δημαγωγικόν. «Οταν λέγω, ὅτι ἀπό τήν γλῶσσαν μετέχει τό ἔθνος δλον μέ δημοκρατικήν ίστητα, δέν νοῶ ὅτι πρέπει νά ἀφήσωμεν τήν μόρφωσιν καὶ δημιουργίαν αὐτής εἰς τήν ὄχλοκρατικήν φαντασίαν τῶν χυδαίων».

5

«Διά τούτο ἐσπούδασα νά δείξω εἰς τό γένος τήν ἀνάγκην νά ἔχωμεν ἀληθινούς διδασκάλους τῆς σοφίας, καὶ ὅργανα ἀρκετά εἰς τήν παράδοσιν αὐτῆς. Διδάσκαλοι ἀληθινοὶ πλέον νά λογίζονται δέν εἶναι συγχωρημένον παρά τούς διδαχθέντας εἰς αὐτήν τήν φωτισμένην Εὐρώπην, ἡ τούς δοῖς ἀκροάσθησαν τῶν ἀμέσως διδαχθέντων τά μαθήματα, ἡ καν ἀκολουθοῦν τάς συμβουλάς καὶ ὄδηγίας αὐτῶν».

«Ἄς μέ συγχωρηθῆ νά ἔξηγήσω τί σημαίνει μετακένωσις...»

«Ἡ ἑξάπλωσις καὶ διάδοσις τῆς παιδείας εἰς τό γένος μας, φίλατοι Χίοι, δέν όμοιάζει τήν κατάστασιν τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, όπόταν ἥρχισαν οἱ Εύρωπαιοὶ νά φωτίζωνται. Αύτοὶ ἔχρειάσθησαν 350 χρόνους, διά νά κατανήσωσιν όπου ἔφθασαν τήν σήμερον. Διατί; διότι ἔλαβαν τάς ἐπιστήμας ἀπό τό Ἑλληνικό γένος, ὅταν τό γένος ἡτο εἰς δυστυχίαν, καὶ ἀκολούθως τάς ἔλαβον ἀτελεῖς. Ἡτο χρεία λοιπόν μακρῶν χρόνων καὶ πολλῶν κόπων νά τάς τελειώσωσιν. Ἀλλά τήν σήμερον τῶν τελειωμένων τούτων ἐπιστημῶν ἡ μετάδοσις όμοιάζει ἀληθινόν μετακένωμα».

«Διά τήν ἀγάπην τῆς πατρίδος, φίλοι συμπατριώται, πιστεύσατε ταύτην τήν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ μετάδοσις τῶν ἐπιστημῶν εἰς τήν Ἑλλάδα, ἂν ἀκολούθησε τήν καλήν μέθοδον, είναι ἀληθινή μετακένωσις ἀπό τά κοφίνια τῶν ἀλλογενῶν εἰς τά κοφίνια τῶν Ἑλλήνων...»

Ἐλληνική Νομαρχία,

ἵτοι λόγος περί ἐλευθερίας συντεθείς τε καὶ τύποις ἐκδοθείς
ἰδίοις ἀναλώμασι πρός ὠφέλειαν τῶν Ἑλλήνων
παρά Ἀνωνύμου Ἔλληνος ἐν Ἰταλίᾳ 1806.

Οι "Ελληνες στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰώνα εἶναι πιά ὥριμοι γιά νά διεκδικήσουν τήν ἐλευθερία τους. Τίς ἐλπίδες τους καὶ τήν αὐτοπεποίθησή τους τίς ἐκφράζει ἔνα φιλελεύθερο κείμενο μέ τόν τίτλο «Ἐλληνική Νομαρχία» πού δημοσιεύτηκε ἀνώνυμα καὶ κυκλοφόρησε τό 1806, ὅχτω χρόνια περίπου μετά τό θάνατο τοῦ Ρήγα καὶ τῶν συντρόφων του καὶ 15 χρόνια πρίν ἀπ' τήν Ἐλληνική Ἐπανάσταση.

Γιά τό συγγραφέα τοῦ βιβλίου ἔχουν ὑποστηριχτεῖ πολλές γνῶμες: εἴπαν πώς μπορεῖ νά εἶναι ὁ Σπυρίδων Σπάχος ἀπ' τά Γιάννενα, ἡ ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, Ἡπειρώτης κι αὐτός, ἡ ἔνας γιατρός ἀπ' τήν Κόρινθο, ὁ Γεώργιος Καλαράς. "Ομως καμία ἀπ' τίς ὑποθέσεις αὐτές δέ φαίνεται πειστική. Τό βιβλίο πάντως εἶναι πολύ ἀξιόλογο καὶ ὁ συγγραφέας του φωτισμένος ἄνθρωπος καὶ πατριώτης. Αύστηρή ἐνότητα καὶ συστηματική διάρθρωση τό ἔργο του δέν ἔχει: μιλεῖ γιά πολλά πράγματα καὶ μέ ἀρκετή ἀταξία. Εἶναι ὅμως γραμμένο μέ δύναμη καὶ μ' ἐνάργεια, καὶ ἡ μεγάλη ἀρετή του εἶναι ὁ ἀγνός ἰδεαλισμός, τό ἡθικό βάρος, ἡ βαθιά πίστη τοῦ ἄνθρωπου πού τό ἔγραψε: ἄνθρωπου μυημένου στό πνεῦμα τοῦ Εύρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, προικισμένου μέ μάτι καθαρό καὶ

όξινη, με εύγενεια ψυχική και γενναιότητα. Σκοπός του είναι νά κάνει στούς όμογενεις ένα μάθημα πολιτικής άγωγής.. εϊδωλό του ό Νόμος (Νομαρχία). Πολιτικό καθεστώς πού άρμόζει στήν άνθρωπην ή αξιόπρεπεια και φέρνει τήν εύτυχία στά ατομα και στίς κοινωνίες: ή πολιτεία όπου άρχει ό νόμος, ή «Νομαρχία». Στηλιτεύει τό δεσποτισμό, τό καθεστώς δηλαδή, όπου Νόμος γίνεται ή αύθαίρετη βούληση ένός βίαιου άρχοντα· τούτο είναι καθεστώς δουλείας, και απ' τή δουλεία πηγάζουν όλα τά δεινά τής άνθρωπότητας. Μόνη σωτηρία είναι νά έπιβάλλεται σέ όλους, άρχοντες και άρχομενους, ό Νόμος· αύτός μόνο έξασφαλίζει τήν έλευθερία, γιατί κατά βάθος Νόμος και 'Ελευθερία συμπίπτουν».

Ο άνωνυμος συγγραφέας άφιερώνει τό έργο του στό Ρήγα¹. Στή συνέχεια άπειιθύνεται στόν άναγνώστη², έπικαλείται τά διδάγματα τής ιστορίας³, κάνει μία θεώρηση τῶν έλεεινῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τῶν ραγιάδων⁴, και καλεῖ τούς "Ελληνες νά έπιστρέψουν στήν 'Ελλάδα⁵. 'Ακόμη τούς συμβουλεύει νά μήν περιμένουν απ' τούς ξένους τή λευτεριά τους άλλα νά στηριχθοῦν στίς δικές τους δυνάμεις, γιατί τό έθνος «προχώρησε είς τά μαθήματα⁶ και διαθέτει πολεμιστές ήρωες⁷.

Αποσπάσματα

1. ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΜΒΟΝ

τοῦ μεγάλου καὶ ἀειμνήστου "Ελληνος
ΡΗΓΑ

Τοῦ ύπερ τῆς σωτηρίας τῆς 'Ελλάδος ἐσφαγιασθέντος χάριν εύγνωμοσύνης ὁ συγγραφέύς τό πονημάτιον τόδε ὡς δώρον ἀνατίθησι.

«... Δέξαι το λοιπόν μέ τό συνηθισμένον σου ἐλληνικόν ίλαρόν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα, καὶ δέξαι το πρός τούτοις ὡς ἄρραβῶνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός σου κατά τῶν τυράννων τῆς 'Ελλάδος...»

2 Προειδοποίηση πρός τόν άναγνώστη:

«⁸Ω 'Αναγνώστα!.. εἰς ἄλλο τι δέν χρησιμεύει ή παροῦσα μου ξεχωριστή ἐπιστολή εἰμή μόνον διά νά σέ εἰδοποιήσω ότι, ἀν ἵσως όμοιάζης ἐκείνους όπου προφέρουσι τό σηνομα τῆς 'Ελλάδος χωρίς νά ἀναστενάζωσι, νά μή χάσης τόν καιρό σου ματαίως εἰς τό νά ἀναγνώσῃς τό πονημάτιον μου τούτο.

3 'Η ιστορία ω 'Ελληνες είς ήμᾶς είναι ώς ή ὅρασις εἰς τούς ὄφθαλμούς.. 'Η ιστορία είναι ἔνας καθρέπτης ἀφευδής τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, δι' αὐτῆς φωτίζεται

¹ Ε.Π. Παπανούτσου, Νεοελληνική Φιλοσοφία, τ. Α' σελίς 37-38.

ό άμαθής καί ο στοχαστικός δι' αύτής προβλέπει σχεδόν τά μέλλοντα.. "Ας λάβη έπι ξειράς λοιπόν ο δύσπιστος τόν άξιάγαστον Πλούταρχον καί Ξενοφώντα τόν ήδύτατον διά νά μάθη πόσα ο άνθρωπινος νοῦς ήμπορεῖ νά πράξῃ εἰς ἐλευθέραν πολιτείαν καί νά ιδῇ ἐν ταυτῷ ὅτι δσα φαίνονται ἀδύνατα εἰς τούς δούλους μόλις είναι δύσκολα εἰς τούς ἐλευθέρους καί μεγαλοψύχους ἄνδρας. 'Η ιστορία είναι ο πλέον σοφός δάσκαλος εἰς τούς ἀνθρώπους ὃπού ἀγαπῶσι· νά μάθωσι τήν ἀλήθειαν καί μάλιστα οἱ νῦν "Ελληνες ὃπού τοσαύτην ἔχουν χρείαν..."».

4 «Πώς ούν ζῶσι; ἀδελφοί μου, φίλατοί μου "Ελληνες, ἐσείς τό ήξειρύτε, χωρίς νά σᾶς τό είπω. Οι γεωργοί, οι σεβασμωτέρα κλάσις μᾶς πολιτείας, ὁ σταθερώτερος στύλος τῆς πολιτικῆς εύτυχίας, ζῆ χειρότερα ἀπό τά ίδια τά ζῶα..."» «Ἀλλά τί νά είπω διά τούς πολίτας; Αι, αύτοί, χωρίς νά ἔχουν ὀλιγωτέρους κόπους καί μόχθους ἀπό τούς χωριάτες, ἔχουν τά βάσανα καί περισσότερα καί φοβερώτερα ἀπό αὐτούς. Οι τεχνίται δουλεύουν σχεδόν 18 ὥρας τό ήμερονύκτιον καί ποτέ δέν ήμποροῦν νά ἀναπληρώσουν τάς ἀναγκαίας χρείας των. Οι προεστοί μέ τά ὅδικα δοσίματα ὅποι τούς ἐπιφορτώνωσιν τούς ἀπράζουσιν ἀπό τό ἐν μέρος τόν ὀλίγον καρπόν τῶν ἵδρωτων των.. Πρόσθετος ἀκόμα τά ἀνυπόφορα κακά ὅποι καθημερινῶς δοκιμάζουσι ἀπό τούς ἀχρείους ἐπιστάτες τοῦ τυράννου...».

5 «... 'Ακούστε λοιπόν, ὅσοι "Ελληνες εύρισκεσθε ἔξω ἀπό τήν κοινήν πατρίδα σας καί ἐσείς οι ἴδιοι εύεργέται αύτής, τήν ἀλήθειαν γυμνήν». «"Ελληνες, ἐπιστρέψετε εύθυνας εἰς τήν πατρίδα σας, μισσεύσετε παραχρῆμα διά τήν πατρίδα σας. 'Ιδού τό χρέος σας, ίδού τό ὅτι πρέπει νά κάμητε..."»

«"Ισως, τέλος πάντων, προσμένετε νά σᾶς δώσητε τήν ἐλευθερίαν κανένας ἀπό τούς ἀλλογενεῖς δυνάστας; 'Ω Θεέ! "Εως πότε, ω "Ελληνες, νά πλανώμεθα τόσον ἀστοχάστως;... Ποίος ἀγνοεῖ ὅτι ὁ κύριος στοχασμός τῶν ἀλλογενῶν δυνάστων είναι εἰς τό προσπαθήσουν νά κάμουν τό ίδιον τῶν ὄφελος μέ τήν ζημιάν τῶν ἄλλων; 'Εσείς δέ, φίλοι μου καί σύγχρονοι νέοι.. ὅπου μέ τόσους κόπους καί ἀγρυπνίας διδάσκεσθε τάς ἐπιστήμας εἰς τάς ἀκαδημίας τῶν ἀλλογενῶν καί ὅποι ἔξι ἀνάγκης ἐγνωρίσατε τί ἐστι πατρίς... νά ξαναδώσετε εἰς τό ἐλληνικόν ὄνομα τό παλαιόν σέβας ὅποι είχεν καί ἔχασε».»

6 Πρώτη λοιπόν είναι ή προχώρησις τοῦ γένους μας εἰς τά μαθήματα. "Ω, πόση διαφορά εύρισκεται εἰς τήν Ἕλλαδα ἀπό δέκα χρόνους ἔως τήν σήμερον." «... ἔξαλειφθη εἰς τά περισσότερα μέρη ή δεισιδαιμονία τῶν γραμματικῶν καί οι νέοι ἡρήσιαν νά μεταχειρίζωνται τόν ἀξιοτιμώτερον καιρόν τῆς ζωῆς των εἰς γνώσεις ὀφελίμων καί νά τόν ἔξοδεύουν εἰς τό νά ἐκστηθίζωσι λέξεις. 'Η Λογική καί η Φυσική ἄνοιξαν τούς ὄφθαλμούς τῶν περισσοτέρων.. Τά σχολεία δέν είναι πλέον ἔρημα ὡς καί πρότερον ἀλλά τό καθ' ἐν περιέχει πενήντα καί ἑκατόν μαθητάς, οἵτινες, ἀφοῦ ἀνάγνωσαν τόν ἡδύτατο Ξενοφώντα, τόν νουνεχῆ Πλούταρχον καί τούς λοιπούς ιστορικούς φιλοσόφους τῶν προγόνων μας, ἐγνώρισαν τόν βόρβορον τῆς τυραννίας καί κλαίουσι πικρῶς διά τήν δυστυχίαν τῆς πατρίδος μας.. 'Ἐν ἐνί λόγῳ διά νά λάβῃ τό πᾶν τό ποθούμενον τέλος, ἀλλο δέν τούς λείπει εἰμή ή 'Ελευθερία...».

7 «... "Ω "Ελληνες, μάθετέ το διά παντός,, τά ἄρματα τῆς Δικαιοσύνης είναι ἀνίκητα καί οι 'Οθωμανοί θέλουν φύγει ἀπ' ἐμπροσθεν τῶν ἀρματωμένων

‘Ελλήνων». «... Μήν άλησμονήσητε πρός τούτοις, παρακαλῶ τὸ παντοτινόν παράδειγμα τῶν θαυμαστῶν Μανιατῶν. Ἰδετε ὥπού οἱ Ὁθωμανοί ποτέ δέν ἡμπόρεσαν νά τούς καταδαμάσουν, οὔτε καν νά πλησιάσωσι τολμοῦσι πλέον εἰς τά σύνορά των. Ἐνθυμηθῆτε, τέλος πάντων, ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς νίκης είναι ἡ ἀνθίστασις καὶ οἱ ‘Ἐλληνες δέν είναι οὔτε ἄγριοι οὔτε οὐτίδανῆς ψυχῆς καθώς οἱ ἔχθροι των Ὁθωμανοὶ...»

8 Κωνσταντίνος Κούμας 1777-1836

Εἶναι ἀδύνατον νά ύποταχθῇ λαός χωρίς νά θέλῃ. “Οστις ἐμπορεῖ ν' ἀποθάνῃ δέν ἐμπορεῖ νά βιασθῇ.

K.M. Κούμας.

‘Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης* καὶ ὁ Κωνσταντίνος Κοκκινάκης ἀκολούθησαν τίς γλωσσικές ίδεες τοῦ Κοραῆ. Ἐκείνος ὅμως πού «ἐσεβάσθη ὅσσο κανείς τοῦ ἀνδρός τούτου τάς γνώμας, σύμφωνα μέ τή γραπτή του μαρτυρία, είναι ὁ Κούμας**.

Γεννήθηκε στή Λάρισα στά 1777. Πρώτος δάσκαλός του ἦταν ὁ Ἰωάννης Πέζαρος. Ἡ ζωή του μοιράστηκε ἀνάμεσα στή διδασκαλία, στή συγγραφή καὶ στήν ἔκδοση βιβλίων. Διδαξε στά σχολεία τῆς Θεσαλίας. (Τσαριτσάνη, Ἀμεπλάκια), στή Σμύρνη καὶ στήν Κωνσταντινούπολη. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ (Kant) καὶ γενικά ἡ Γερμανική φιλοσοφία ἀσκησε ἐπίδραση στή διαμόρφωση τοῦ φιλοσοφικοῦ του στοχασμοῦ, καὶ σ' ὅλο γενικά τό ἔργο του. Μεγάλη δραστηριότητα ἀνέπτυξε τόν καιρό πού δίδασκε στό «Φιλολογικό Γυμνάσιο» Σμύρνης. Σύμφωνα μέ τό παράδειγμα τῶν σχολείων τῆς Εύρωπης, ἐφοδίασε τή σχολή μέ τίς ἀπαιτούμενες συσκευές.

Στή Σμύρνη ὄργάνωσε τά πρώτα χημικά καὶ φυσικά πειράματα πού παρακολουθοῦσαν πολλοί κάτοικοι¹. Ὁμως τά μηχανικά, χημικά καὶ φυσικά ὄργανα καὶ ἡ συλλογή τῶν ἐπιστημονικῶν βιβλίων μέ τά ὥποια ὁ Κούμας ἔξοπλισε τή Σχολή καὶ κυρίως ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, πού ἀντικατέστησαν τό ‘Οχτωάχι, τό Ψαλτήρι καὶ τά Μηναῖα, προκάλεσαν τήν ἀντίδραση τῶν συντηρητικῶν δασκάλων τῆς παλιάς σχολῆς (Εύαγγελικῆς Σχολῆς).

‘Ο Κοραῆς ἀπ' τό Παρίσιο γράφει συνέχεια στό φίλο του ‘Αλέξανδρο Βασιλείου, ἐμπορο καὶ λόγιο, νά συμπαρασταθεῖ στόν Κούμα². Σύμφωνα

* Τά ὄνόματα τοῦ Φαρμακίδη καὶ τοῦ Κοκκινάκη συνδέονται μέ τό λαμπρό φιλολογικό περιοδικό Λόγιος ‘Ερμῆς, πού ἔβγαινε στή Βιέννη ἀπ' τό 1811-1821.

** K. Κούμας, «Ιστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», σ. 587.

μέ τήν προτροπή τοῦ Κοραῆ ὅτι «πρέπει τῆς φωτισμένης Εύρώπης τά μαθήματα νά παραδίδονται εἰς ὅλα τά μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπαραλλάκτως, ώς εἰς τά εύνομούμενα κράτη τῆς Εύρώπης», προσπαθεῖ νά δώσει στούς μαθητές γενικές ἀρχές ὅλων τῶν ἐπιστημῶν. Παράλληλα μέ τό διδασκαλικό του ἔργο ἀναπτύσσει καὶ ἔντονη συγγραφική δραστηριότητα. Ἐκδίδει ἔργα πρωτότυπα, ἀλλά κάνει καὶ μεταφράσεις. Τό 1808 μεταφράζει τή Χημεία³ τοῦ Ἀδήτου (*ADET*).

Στό 8τομο ἔργο του «Σειρά στοιχειώδης τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν πραγματειῶν...», βλέπουμε τόν ἐπιστήμονα, τόν πρωτοπόρο πνευματικό ἄνθρωπο μέ τή βαθιά γνώση τῶν προβλημάτων τῆς χώρας του, ἀλλά καὶ τῆς ἐποχῆς του γενικότερα.

Στόν τομέα τῆς γλώσσας ὡς Κούμας παρέμεινε πιστός τῆς ὄμιλουμένης⁴, ἀντίπαλος τῆς ἀρχαίουσας καὶ τῶν ὄπαδῶν της, πού θά τούς πολεμήσει στό πρόσωπο τοῦ Νεόφυτου Δούκα^{**} μέ συνέπεια καὶ ἐπιστημονικά ἐπιχειρήματα. Ὁ Κούμας ἀνήκει στήν προοδευτική παράταξη πού θετεί οὐσιαστική καὶ πρός τίς θετικές ἐπιστῆμες στραμμένη τήν παιδεία τῶν νέων.

Στό μεγαλόπνου σέ σύλληψη σύγγραμμά του «Ιστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», Βιέννη 1830-1832, ἀφηγεῖται τήν ἀναβίωση τῆς παιδείας στήν Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα ὡς τίς μέρες μας.

Συγγράμματα

1. «Χημείας ἐπιτομή» (μετάφραση).
2. «Σειρά στοιχειώδης τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐκ διαφόρων συγγραφέων συλλεχθεῖσα, Βιέννη 1807.
3. «Χημεία τοῦ Ἀδήτου», 1808, τ. 2.
4. «Ιστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», Βιέννη 1830 -32.

* Χημείας ἐπιτομή, συγγραφεῖσα μέν γαλλιστί, διά προσταγῆς τῆς διοικήσεως, εἰς χρήσιν τῶν Λυκείων τῆς Γαλλίας, ὑπό Πέτρου Αύγούστου Ἀδήτου (Γάλλου), μεταφρασθεῖσα δέ, καὶ μετά τινων προσθηκῶν ἐκδοθεῖσα, ὑπό Κ.Μ. Κούμα, Λαρισαίου, ἐν Βιέννη τῆς Αὐστρίας 1808, τ. 2.

** Ἡ πειρώτης λόγιος ἀπ' τά "Ανω Σουδενά τῆς Ἡπείρου. Γεννήθηκε στά 1760 ἥ λίγο μετά τό 1760. Σπούδασε στά Γιάννενα καὶ στό Μέτσοβο. Στό Βουκουρέστι συμπλήρωσε τή σπουδή του κοντά στόν περίφημο λόγιο Λάμπρο Φωτιάδη. Πέθανε στά 1845. Είναι ὁ συνεπέστερος ἐκπρόσωπος τῶν ἀρχαίστων τοῦ καιροῦ του, ἀντίπαλος καὶ ἐπικριτής τῶν γλωσσικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν ἀντιλήψεων τοῦ Κοραῆ καὶ τῶν ὄπαδῶν του." Εχει ἐκδώσει, παραφράσει καὶ σχολιάσει πάρα πολλά ἀρχαῖα κείμενα. Βλέπε καὶ G.P. Henderson, 'Αναβίωση τοῦ Ἑλληνικοῦ Στοχασμοῦ κεφάλαιο 17, γιά τόν Κούμα καὶ τό Δούκα.

Κείμενα

1

«... Τήν διδασκαλίαν τῆς Φυσικῆς συνοδεύουν πολλά πειράματα διά τῶν ἀξιολογωτέρων τῆς Φυσικῆς καὶ Μαθηματικῆς ὄργανων. Παρεκτός δέ τῶν μαθητῶν, ἡδυνόμενοι καὶ ἄλλοι τῆς Σμύρνης κάτοικοι νά βλέπωσι τοιαῦτα περιέργα πράγματα, δόσακις γίνεται ἀξιόλογόν τι πείραμα συντρέχουσι τόσοι, δόσους δέν χωρεῖ ἡ μεγάλη τοῦ Γυμνασίου στοά».

2

«... Θάρρυνε τὸν Κούμαν καὶ ἐνίσχυσέ τὸν νά ὑποφέρῃ πάσης λογῆς ἐνάντια καὶ νά μή μετακινηθῇ ἀπό τὸν τόπον».

3

Σεῖς δέ, φιλόμουσοι Γραικοί, δοσοι εἰσθε μέν ἐφασταί τῶν ἐπιστημῶν, διατρίβετε δέ εἰς τόπους, ὅπου ὁ καιρός δέν τὸ συγχωρεῖ νά εύρισκωνται διδάσκαλοι καὶ σχολεῖα τῶν ἐπιστημῶν, μήν ἀπελπίζεσθε, ὅτι ἐμπορεῖτε νά μάθετε ὁρθοδοξαστικῶν τὴν θεωρίαν καὶ τῆς Χημείας, χωρίς τῆς ὥποιας τὴν σήμερον είναι ἀτελῆς πᾶσα γνῶσις τῆς Φυσικῆς ἐπιστήμης. Ἐμπορεῖτε δέ νά ἔχετε εἰς τοῦτο ὄδηγούς τούς ἐπιστήμονας ιατρούς, τῶν ὥποιων ὁ ἀριθμός πληθύνεται ἡμέραν ἔξ ἡμέρας.. Ούτοι είναι Γραικοί καὶ φιλόσοφοι Γραικοί.. τῶν ὥποιων εὐχὴ είναι τῆς 'Ελλάδος ὁ φωτισμός, καὶ ὡς τοιοῦτοι δέν παραιτοῦνται νά μεταδώσωνται εἰς τούς ὁμογενεῖς των λογίους δι, τι δύνανται, ἀφ' ὅσα ἐδιδάχθησαν εἰς τῆς Εύρώπης τάς 'Ακαδημίας». * «Ἐχοντες δέ εἰς χείρας ταύτην τοῦ 'Αδήτου, τὴν βίβλον, μέ τὴν βοήθειαν ἐκείνην, καὶ τὴν ιδικήν σας κρίσιν, θέλετε γενῆ ἰκανοί ν' ἀποδίδετε... τούς λόγους πολλῶν φαινομένων, νά ἔξεύρετε τά συστατικά τῶν σωμάτων μέρη...»

(βλ. Κ. Δημαρᾶ, ὁ Κοραής καὶ ἡ ἐποχή του, σ. 45).

4

«Κάθες ἐπιστήμη γιά νά γίνει κτῆμα σ' δόσους «ἐπιθυμούσι φιλομαθεῖς» είναι ἀνάγκη νά γράφεται «εἰς γλῶσσαν τὴν ὥποιαν λαλεῖ καὶ καταλαμβάνει τό ἔθνος ὄλον», ἐπειδὴ «ἔθνος δέν ἐμπορεῖ νά ὄνομασθῇ, ὅταν δέν ἔχῃ γλῶσσαν καταλαμβανομένην ἀπ' ὅλα τοῦ ἔθνους τά πρόσωπα».

* 'Ανώτερα Σχολεῖα

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Θέματα ελληνικής ιστορίας ἀπό τίς πηγές (1750-1850)

... ἐξ ιστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τό^{καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελές γίνεται διήγημα...}

Πολύβιος, Ιστορίαι, 1.14.7.

Μέ τό κεφάλαιο: «**Θέματα ‘Ελληνικής ‘Ιστορίας (1750-1850) από τίς πηγές**» τό άναλυτικό πρόγραμμα ύποδεικνύει ένα μεγάλο κύκλο θεμάτων, άπό τά όποια οι συγγραφεῖς μποροῦν νά έπιλεγουν μερικά, μέ κριτήριο τή σπουδαιότητά τους γιά τήν έπιστημη ή τήν παιδεία. Ή ‘Ομάδα έργασίας, πού έτοιμασε τοῦτο τό βιβλίο, δοκίμασε κι ἄλλα θέματα νά παρουσιάσει, ὅπως: Τύχες τῶν ‘Αγωνιστῶν, Δολοφονία τοῦ Καποδίστρια, ή Γ’ Σεπτεμβρίου 1843· τελικά ἀποφάσισε νά παρουσιάσει σέ τούτη τή φάση τά θέματα πού ἀκολουθοῦν· οι συγγραφεῖς, πού θά άναλάβουν τή συγγραφή νέου βιβλίου, δέ δεσμεύονται καθόλου ἀπό τήν τωρινή ἐπιλογή.

Διευκρίνιση:

Οι ἀστερίσκοι δηλώνουν ὅτι ύπαρχει διευκρινιστική ύποσημείωση στήν ἵδια σελίδα, οι ἀριθμητικοί δείκτες παραπέμπουν σέ κείμενα πηγές στό τέλος τοῦ σχετικοῦ θέματος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(γιά τά κεφάλαια α' καί β')

1. Άρχεια της 'Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τ. Α' ('Αθῆναι 1857, ἐπανέκδοση τοῦ 1971 ἀπό τή Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν 'Ελλήνων).
2. Π.Β. Δερτιλῆ, Συμβολή εἰς τήν Δημοσιονομικήν 'Ιστορίαν τοῦ 'Αγώνος τοῦ 1821 ('Επιστ. 'Επετ. τῆς 'Ανωτ. Βιομηχανικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, τ. III [1970-71] 66. 75-217).
3. Γ.Δ. Κατσούλη, Οίκονομική 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, τ. 1-2, 'Αθήνα 1974.
4. Α. Μάμουκα, Τά κατά τήν 'Αναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος, τ. 11, 'Αθήνησιν 1839-1852.
5. Γ. Μάουρερ, 'Ο 'Ελληνικός Λαός (μετ. "Ο. Ρομπάκη, ἐπιμέλεια Τ. Βουρνᾶ). 'Αθήνα 1976.
6. Μέντελσον - Μπαρτόλδου, 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, (ἐπιτομή ἀπό ἄγνωστον). 'Αθήνα 1955.
7. Γ.Π. Νάκου, Άι μεγάλαι δυνάμεις καί τά ἔθνικά κτήματα τῆς 'Ελλάδος (1821-1832). 'Επιστ. 'Επετ. τῆς Σχολῆς Νομικῶν καί Οίκον. 'Επιστημῶν τοῦ Παν/μίου Θεσσαλονίκης, τ. 9 (1970), σελ. 467-546.
8. Π.Κ. Ραπτάρχη, 'Ιστορία τῆς Οίκον. ζωῆς τῆς 'Ελλάδος, τ. Α' (1821-1826), 'Αθῆναι 1934, σ. 1-144.
9. Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως, τ. 1-4, 'Αθήνα 1971 (ἀνατύπωση τῆς β' ἐκδοσης τοῦ 1860). N.E.B.
10. Σαμουήλ Χάουε (Samuel Howe). 'Η σπατάλη τοῦ ἑλληνικοῦ δανείου. - Κερδοσκοπίες καί καταχρήσεις (περιοδ. 'Ιστορική 'Επιθεώρηση, 'Οκτ. 1971, ἀριθ. τεύχους 1, ἀφιέρωμα στό 1821).
11. 'Αμβρ. Φραντζῆ, 'Ιστορία τῆς 'Αναγεννηθείσης 'Ελλάδος, ω τόμοι 1-5, 1839.
12. Τά 'Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952. 'Αλ. Σβώλου: 'Η Συνταγματική 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος, εἰσαγωγή - ἐπιμέλεια Λ. 'Αξελός. 'Αθήνα, χ.χ.

(γιά τό κεφάλαιο γ')

1. 'Αλ. Δημαρᾶ, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε. Τεκμήρια 'Ιστορίας, τ. Α' (1821-1894). 'Αθήνα 1973.
2. 'Αντ. 'Ισηγόνη, 'Ιστορία τῆς Παιδείας (β' ἐκδ.) 'Αθῆναι 1964.
3. ('Εκδοτικῆς 'Αθήνων) 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους, τ. ΙΓ', σσ. 484-491.

4. Έλ. Κούκου, 'Ο Καποδίστριας καί ἡ Παιδεία (1827-1832). Αθῆναι 1972.
5. Χρ. Λέφα, 'Ιστορία τῆς Ἐκπαιδεύσεως (ἐκδ. ΟΕΣΒ). Αθῆναι 1942.
6. Σ.Γ. Τζουμελέα (Π.Δ. Παναγόπουλου), 'Η Ἐκπαίδευσή μας στά τελευταῖα 100 χρόνια. Αθήνα 1933.
7. Άπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα καί Πηγαί τῆς Ιστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Σειρά τρίτη: Τά περί Παιδείας, τ. 1-3.

(γιά τό κεφάλαιο δ')

1. Νικ. Βλάχου, 'Η Γένεσις τοῦ ἀγγλικοῦ, τοῦ γαλλικοῦ καί τοῦ ρωσικοῦ κόμματος ἐν Ἑλλάδι, Ἀρχεῖο Οἰκον. καί Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, τ. 19 (1939), τεῦχος α'.
2. ('Έκδοτικῆς Ἀθηνῶν), 'Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους, τ. ΙΒ', Αθῆνα 1975.
3. Δ. Κόκκινου, 'Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1-12.
4. Δ. Σ. Κωνσταντόπουλου, Διπλωματική 'Ιστορία, τεῦχος Α', Θεσσαλονίκη 1975.
5. Γ. Λάιου, 'Ανέκδοτες ἐπιστολές καί ἔγγραφα τοῦ 1821. 'Ιστορία κά ντοκουμέντα ἀπό τά αὐστριακά ἀρχεῖα, Αθῆναι: 1958.
6. 'Ι. Καποδίστρια, Αύτοβιογραφία, ἔκδ. Γαλαξία, ἐπιμ. Μιχ. Θ. Λάσκαρι.
7. Μ.Θ. Λάσκαρι, Διπλωματική 'Ιστορία τῆς Ἑλλάδος 1821-1914, Αθῆναι 1947.
8. Μέντελσον-Μπαρτόλδυ, 'Ιστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (ἐπιτομή ἀπό ἄγνωστον), Αθῆνα 1955.
9. Π. Πετρίδη, 'Η διπλωματική δρᾶσις τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ὑπέρ τῶν Ἑλλήνων (1814-1831), Θεσσαλονίκη 1974.
10. Γ. Ρούσσου, Νεώτερη 'Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους, τ. Β', Αθῆνα 1975.
11. Δ. Ρώμα, 'Ιστορικόν Ἀρχείον (ἐπιμ. Γρ. Καμπούρογλου), τόμοι 1-2, Αθῆναι 1901 καί 1906.
12. Κ. Σιμόπουλου, Πῶς είδαν οἱ ξένοι τὴν 'Ἑλλάδα τοῦ 1821. τ. Α' (1821-22), Αθῆνα 1979.
13. Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, τόμοι 1-4, Αθῆνα 1971 (ἀνατύπωση τῆς β' ἐκδοσης τοῦ 1860). N.E.B.
14. Γ. Φίνλεϋ, 'Ιστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως, μετ. 'Αλ. Κοτζιᾶ, ἔκδ. ΑΤΛΑΣ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'

**— Oι Πολιτειακές ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων
πρίν ἀπό τὴν Ἐπανάσταση τοῦ '21
καὶ ὁ Χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων
πού διαμορφώθηκαν κατά τή διάρκειά της.—**

Εἰσαγωγή

‘Η ἔρευνα τοῦ θέματος μπορεῖ νά άρχισει μέ τή διατύπωση τριῶν ἐρωτημάτων:

Ποιά μορφή πολιτεύματος ἐπεδίωκαν οι ἐπαναστατημένοι “Ἑλληνες γιά τό ἀνεξάρτητο κράτος πού ἀγωνίζονταν νά δημιουργήσουν; Ποιοί παράγοντες τούς ἐπηρέασαν στή διαμόρφωση τῶν συγκεκριμένων πολιτειακῶν κειμένων, πού είναι γνωστά ώς συντάγματα τῆς Ἐπαναστάσεως (Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ “Αστρους, τῆς Τροιζήνας); Και ἀκόμη: τό πολίτευμα πού ἐπιβλήθηκε στούς “Ἑλληνες ὕστερα ἀπό τήν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας (1832) ἡταν προϊόν δικῆς τους ἐπιλογῆς ἢ ἀποτέλεσμα ἄλλων παραγόντων; Τό ὅλο θέμα ἀναλύεται στίς παρακάτω δύο ἐνότητες.

Α' Οι πολιτειακές ἀντιλήψεις τῶν Ἑλλήνων πρίν ἀπό τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821

1. Αἱῶνες πρίν ἀπό τήν Ἐπανάσταση λειτουργοῦσε. ὁ θεσμός τῶν Κοινοτήτων, πού — μ' ὥλες τίς ἀτέλειες καί τίς τοπικές ιδιομορφίες του - είχε ἐθίσει τούς “Ἑλληνες στήν ἀντιμετώπιση τῶν κοινῶν προβλημάτων τους μέ σύστημα ἀντιπροσωπευτικό¹, στό ὅποιο είχαν δικαίωμα μέ κάποιο τρόπο νά μετέχουν ὥλοι, ἐστω κι ἂν δέν είχαν θεωρητική ἐνημέρωση γιά παράλληλες ἢ παραπλήσιες ἐξελίξεις σ' ἄλλες χῶρες.

Ἐπίσης, σέ συγγραφεῖς τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου (λ.χ. στό Ρήγα Βελεστινλή ἢ στόν ‘Ανώνυμο (συγγραφέα) τῆς Ἑλληνικῆς Νομαρχίας) βρίσκουμε διάχυτες πολιτειακές ἀντιλήψεις πού ὥλες — ἀνεξάρτητα ἀπό τήν πηγή τους — συγκλίνουν στήν ἔννοια δημοκρατικῆς διακυβέρνησης τοῦ Κράτους, πού ἔλπιζαν οἱ συγγραφεῖς ἐκείνοι ὅτι θά

δημιουργηθεί μέτα τό «φωτισμό» τοῦ Γένους καὶ τήν ἀποτίναξη τοῦ ἔνεικοῦ ζυγοῦ². Ἐξάλλου τό κίνημα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ εἶχε ξαναζωντανέψει μνῆμες πού ποτέ δέν είχαν σβήσει γιά τίς ἀρχαίες Ἑλληνικές δημοκρατίες (βλέπε σχετικά τό προηγούμενο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου).

“Οταν ἄρχισε ἡ Ἔπανάσταση καί πρόκυψε ἀπό τά πράγματα ἡ ἀνάγκη γιά πολιτειακή ὄργανωση, τότε προστέθηκε ἔνας τρίτος παράγων πιό συγκεκριμένος: οἱ Φαναριώτες καὶ γενικότερα οἱ “Ἐλληνες τοῦ ἔξωτερικοῦ, πού είχαν θεωρητική μόρφωση καὶ ἡταν φορεῖς ξενικῶν ἐπιδράσεων, κυριότατα δυτικοευρωπαϊκῶν, καὶ ἔσπευσαν νά προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους³ στόν Ἀγώνα καὶ στή διατύπωση τῶν συνταγματικῶν κειμένων, συνδέοντας βέβαια συχνά τίς ἀνάγκες τοῦ Γένους μέτα τίς προσωπικές φιλοδοξίες τους.

2. Ἀπό τούς πρώτους μῆνες τοῦ Ἀγώνα κι ὡς τό Φθινόπωρο τοῦ 1821 συγκροτήθηκαν τοπικοί ὄργανισμοί (*Πράξη τῶν Καλτετζῶν, πού ἔξελιχτηκε σέ Ὁργανισμό τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, Προσωρινή Διοίκηση τῆς Δυτικῆς Χέρουσσος Ἐλλάδος κ.ἄ.*, γιά τίς ὁποῖες θά γίνει λόγος λεπτομερέστερος, παρακάτω) μέσα σκοπό τήν ἀντιμετώπιση τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἀγώνα⁴.

“Ως τή φάση αὐτή διαπιστώνουμε ὅτι τήν πρωτοβουλία γιά τή σύμπτηξη τῶν τοπικῶν ὄργανισμῶν καὶ κυρίαρχη θέση μέσα σ' αὐτούς ἔχουν, ὅπως ἡταν ἀναμενόμενο, οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς (*φορεῖς ἄλλοτε τῆς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης*), καθώς καὶ οἱ νεοφερμένοι Φαναριώτες⁵, πού διέθεταν πολιτική πείρα (*π.χ. ὁ Μαυροκορδάτος στή Δ. Στερεά, ὁ Θ. Νέγρης στήν Ἀνατολική*).

“Ενας παράγων νέος πού ἀναδείχτηκε μέσα ἀπό τίς φλόγες τοῦ Ἀγώνα ἡταν οἱ ὄπλαρχηγοί, κυριότατα αὐτοί πού δέν ὑπηρετοῦσαν ὡς ἔμμισθοι τῶν προκρίτων - προεστῶν (*λ.χ. ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀνδρούτσος κ.ἄ.*). Ἐπιπλέον, ὑπῆρχε στίς συνειδήσεις τῶν μυημένων στή Φιλική ‘Εταιρεία ζωηρό τό αἰσθημα σύνδεσής τους μ’ αὐτή. Καὶ ἔφθασε στίς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1821 στήν Πελοπόννησο ὁ Δ. ‘Υψηλάντης, ὡς γενικός Πληρεξούσιος τῆς Ἀόρατης Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς· καὶ διεκδικοῦσε τήν ἀρχηγία τῶν ἐπιχειρήσεων. Γύρω του συσπειρώθηκαν κυρίως ὄπλαρχηγοί καὶ ὅσοι ἄλλοι δέ συμπαθοῦσαν τούς φορεῖς τῆς παλιᾶς τοπικῆς αὐτοδιοίκησης (*πρόκριτους ἢ προεστούς ἢ δῆμογέροντες ἢ κοτζαμπάσηδες*). Οἱ νέοι αὐτοί παράγοντες εὔλογο ἡταν νά διεκδικήσουν γιά τούς ἔαυτούς τους συμμετοχή στή διαχείριση τῶν κοινῶν, καθώς μάλιστα θεωροῦσαν τούς ἔαυτούς τους ἀρμοδιότερους γιά τή διεξαγωγή τοῦ πολέμου. Καί ἀνάποφευκτες ἡταν κάποιες προστριβές⁶, πού μπορεῖ κάποτε νά είχαν καὶ προσωπικό ἢ τοπικό χαρακτήρα, ἀλλά καὶ ἄφηναν νά διαφανεῖ κάποια βαθύτερη ἀντιδικία, ἀνάμεσα

σέ κείνους πού διαχειρίζονταν ώς τότε τά κοινά και οσους έπιδίωκαν τώρα συμμετοχή. "Ετσι, πρός τό τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅπου ἀναμενόταν καὶ πραγματοποιήθηκε ἡ ἄλωση τῆς Τριπολίτεως, διάχυτο ἦταν τὸ αἴτημα γιά τή συγκρότηση ἐνιαίας κεντρικῆς ἔξουσίας, γιά ὅλο τὸ ἐπαναστατημένο 'Ἐλληνισμόν.'

3. Μέσα σ' αὐτό τό κλίμα ζητήθηκε ἀπό τίς ἐπαρχίες νά στείλουν ἀντιπροσώπους (*παραστάτες*). 'Εκλογικός νόμος ἀκόμη δέν ὑπῆρχε καὶ ἀκολουθήθηκαν ἐθιμικές διαδικασίες. Πάντως, ἡ Α' 'Εθνική συνέλευση συνήλθε στήν Πιάδα, κοντά στήν ἀρχαία 'Επίδαυρο, τήν 20 Δεκεμβρίου 1821 μέσα σέ ἀτμόσφαιρα ἐπιφανειακά ἐνθουσιώδη. Τό ἐλληνικό ἔθνος ἐπρόκειτο νά διακηρύξει σέ λίγο «διά τῶν νομίμων παραστατῶν του... τήν πολιτικήν αὐτοῦ ὑπαρξίν καὶ ἀνεξαρτησίαν» ὕστερα ἀπό δουλεία μακραίων.

Οἱ παραστάτες αὐτοί (*ἀντιπρόσωποι συμβατικά αἰρετοί, μέ ἔμμεση παντως ἀνάδειξη*) ἦταν ἄνθρωποι τριῶν κυρίων κατηγοριῶν⁷: ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι, πού ἀντλοῦσαν τό κύρος τους ἀπό τή θέση τους στήν προεπαναστατική ἐλληνική κοινωνία, φιλικοί καὶ ὀπλαρχηγοί πού ἀναδείχτηκαν μέ τόν 'Αγώνα, Φαναριώτες πού ἔφεραν μαζί μέ τή ὑδρφωσή τους τίς φιλοδοξίες καὶ τίς πολιτικές συνήθειες τοῦ περιβάλλοντός τους⁸.

Δέ θά παρακολουθήσουμε τίς ἐργασίες τῆς 'Εθνοσυνελεύσεως οὕτε θά ἀσχοληθοῦμε μέ τίς ἐπιδιώξεις καὶ τά ἐπιτεύγματα ἀτόμων ἡ ὄμάδων. Σκοπός τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ εἶναι νά ἐντοπίσει τά στοιχεῖα πού συναποτελοῦν τήν πολιτειακή φυσιογνωμία τοῦ πρώτου συντάγματος (1822) καὶ τῶν ἄλλων δύο πού ἀκολούθησαν (1823, 1827).

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ* ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

a) Νικ. Πανταζόπουλος

Τό διά τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 θεσπισθέν δίκαιον καὶ οἱ "Ἐλληνες νομικοί" (*Θεσ/νίκη 1972*), σελ. 18:

«Κατά τήν α' περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως δέν δύναται βεβαίως ἀκόμη νά γίνει λόγος περί νομικής ἐπιστήμης, δηλ. θεωρίας τοῦ δικαίου ἐν 'Ελλάδi. 'Απαντᾶται

* Διευκρίνιση:

Στά κείμενα πού παρατίθενται ἐδῶ ἀπό ὅποιαδήποτε πηγή ἀκολουθεῖται ἡ γραφή τοῦ πρωτότυπου· σέ λίγες περιπτώσεις ἔχει τροποποιηθεῖ ἡ στιξη, ὥστε τό κείμενο νά είναι πιό κατανοητό γιά τό σημερινό ἀναγνώστη. Οἱ ύπογραμμίσεις πού ὑπάρχουν στά παρατιθέμενα κείμενα ἔγιναν κατά τή φάση ἐπιλογῆς (ἀπό τήν 'Ομάδα 'Εργασίας).

ομως εις τήν πρᾶξιν ἀξιόλογος νομική ἐμπειρία. Φορεῖς ταύτης είναι εις μέν το δημόσιον οἱ ἔκφράζοντες τὸ πνεῦμα τοῦ κοινοτιοῦ παραστάται (ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιῶν στὶς Ἐθνοσυνελεύσεις, τά μέλη τοῦ Βουλευτικοῦ) τῶν ἐπαναστατικῶν πολιτευμάτων καὶ οἱ κατελθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα φαναριώται, εις δέ τὸ ἴδιωτικόν οἱ ἀνώτεροι κληρικοί».

β) Δ. Α. Ζακυθηνοῦ

‘Η Τουρκοκρατία

(Αθῆναι 1957), σελ. 32:

«Τὸ νομικὸν πρόσωπον τῆς Κοινότητος διωκεῖτο ύπο Ἐπιτρόπων, δημογερόντων, ἀρχόντων, προεστώτων ἡ κοτσαμπάσσηδων, τῶν ὅποιών ὁ ἀριθμός ἐποίκιλε, ἡ δέ ἐντολὴ ἡτο ὡς ἐπί τὸ πολὺ ἐνιαύσιος. Οἱ ἄρχοντες οὗτοι ἦσαν αἰρετοί, εἰς σπανίας ὅμως περιπτώσεις διωρίζοντο ύπο τῶν ὄργάνων τοῦ κυριάρχου. Ἐξελέγοντο ύπο τοῦ λαοῦ, συνερχομένου μετά τοῦ κλήρου εἰς γενικήν συνέλευσιν (κοινήν μάζωξιν). Ἔνιστε ἡ συνέλευσις ἡτο περιωρισμένη.

‘Ἐν “Υδρα καὶ Σπέτσαις, ἀπό τοῦ ἔτους 1803, πιθανώτατα δέ καὶ πρό αὐτοῦ, μόνοι οἱ πλοιοκτῆται καὶ οἱ πλοιάρχοι είχον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν. Ἀλλαχοῦ... οἱ δημογέροντες ἔξελέγοντο ἐμμέσως, δι' ἐκλεκτόρων. Κατ' ἄρχην ἐκλέξιμοι ἦσαν πάντες οἱ κάτοικοι. Εἴς τινας ὅμως Κοινότητας... δικαίωμα τοῦ ἐκλέγεισθαι είχον μόνον οἱ ἐκπρόσωποι τῆς ἀνωτάτης τάξεως».

γ) Ι. Τ. Βισβίζη

‘Η Κοινοτική διοίκηση τῶν Ἑλλήνων κατά τὴν Τουρκοκρατία

(στό περιοδ. *L'Hellenisme Contemporain*: τόμος ἀναμνηστικός στά 500 χρόνια ἀπό τὴν ἄλωση, 1953) σελ. 189-191:

Τά πιό σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά τῶν κοινοτήτων:

Μέλη ἑκάστης κοινότητος ἦδύναντο νά είναι μόνον ἐντόπιοι, μονίμως κατοικοῦντες εἰς αὐτάς καὶ ὄντες ραγιάδες τῆς Ὑψηλῆς Πόρτας. Τὴν ἰδιότητα δέ τοῦ ραγιᾶ προσέδιδεν ἡ πληρωμή «κεφαλοχαρατζίου». Οἱ κατοικοῦντες εἰς τὴν κοινότητα μονίμως, ἔστω καὶ ἐάν ἐπλήρωντο τούς δὲλλους φόρους, δχι ὅμως καὶ κεφαλοχάρατζον, ἀπεκλείοντο πάσης μετοχῆς εἰς τάς κοινοτικάς συνελεύσεις καὶ ὑπόθεσις, πολύ δέ μαλλον τῆς διοικήσεως αὐτῆς.

‘Ο ἀποκλεισμός ούτος ἀφέωρα κυρίως τούς λεγομένους προστατευομένους, οἱ οὗτοι, καὶ ἐάν ἦσαν Ἑλληνες, ἀπέλαμβανον ἔνεης προστασίας καὶ ἦσαν ὅχι μόνον ὑπόποιοι εἰς τὴν τουρκικήν διοίκησιν, ἀλλ' ἔξεφευγον καὶ τοῦ ἐλέγχου τῆς.

Οἱ διοικοῦντες τάς κοινότητας, ὄνομαζόμενοι κοτζαμπάσσηδες, δημογέροντες, γέροντες, ἐπίτροποι ἡ προεστοί, δέν διωρίζοντο παρά τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἔξελέγοντο ύπο τῶν κατοίκων. Ή ἐκλογὴ δέ αὐτῶν συνήθως ἐπεκυροῦτο ύπο ταύτης.

‘Ο ἀριθμός τούτων δι' ἐκάστην κοινότητα ἦτο διάφορος, ἀλλά καὶ μεταβλητός.

Οἱ κοινοτικοί ἄρχοντες εἰς ὅλα σχεδόν τὰ μέρη ἔξελέγοντο δι' ἐτος, ἥδύναντο δέ νά ἐπανεκλέγωνται. Ή ἐκλογὴ τούτων ἦτο κατά κανόνα ἀμεσος καὶ ἐγίνετο ἐν κοινῇ συνελεύσει τῶν κατοίκων διά βοῆς. Ὑπῆρχον ὅμως καὶ κοινότητες ἔχουσαι ἐμμεσον, δι' ἐκλεκτόρων, σύστημα ἐκλογῆς, ὡς λ.χ. τά Ψαρά, ὅπου ἔξελέγοντο 40 ἐκλέκτορες, οἱ οἵποιοι ἀνεδείκνυον τούς δημογέροντας.

‘Εκλέξιμοι δέν ἦσαν πάντες οἱ κάτοικοι. Εἰς τάς πλείστας τῶν ἐλληνικῶν περιοχῶν οὗτοι διηροῦντο εἰς τάξεις. Ή τοιαύτη δέ διαιρεσίς τῶν κατοίκων ἐποίκιλλε κατά τόπους.

Καὶ ἄλλαχοῦ μέν αὕτη ἀπετέλει **κοινωνικήν ἀπλῶς διάκρισιν** (διαφορά ἐνδυμασίας, ἀπαγόρευσις ἐπιγαμίας μεταξύ προσώπων μή ἀνηκόντων εἰς τὴν ίδιαν τάξιν κλπ.): εἰς ἄλλα δέ μέρη εἶχε προσέτι ἐπιρροήν εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, σπανίως δέ καὶ εἰς αὐτό τὸ ἴδιωτικόν.

Συνήθως δὴ διαίρεσις εἰς τάξεις **ἀφεώρα τὸ δικαίωμα τοῦ ἑκλέγεσθαι**, ἐκλεγομένων ὡς δημογερόντων μόνον τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν. Οὕτω λ.χ. εἰς τάς Ἀθήνας ἐκ τῶν 4 κοινωνικῶν τάξεων, εἰς τάς ὄποιας διηροῦντο οἱ κάτοικοι, ἡ τῶν ἀρχόντων, εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ ἑκλέγεσθαι. Τό αὐτό ἴσχυεν εἰς τὴν "Ἀνδρον καὶ ἄλλαχοῦ.

'**Ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαιώματος τοῦ ἑκλέγεσθαι** εἰς τούς ἐπιφανεστέρους λόγῳ καταγωγῆς καὶ πλούτου κατοίκους ἀπετέλει μέχρι τινός ἀνάγκην καὶ ἐδικαιολογεῖτο· καθόσον μεταξύ αὐτῶν εύρισκοντο οἱ πλέον μορφωμέναι καὶ οἱ παρέχοντες τὰ περισσότερα ἔχέγγυα καλῆς διοικήσεως, δεδομένου μάλιστα ὅτι οὗτοι ουνήθως δέν ἔχουσκουν βιοποριστικόν ἐπάγγελμα καὶ είχον οὕτως εἰς τὴν διάθεσίν των ὅλον τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον πρός διοίκησιν τῶν κοινῶν.

'**Ἡ διάκρισις τῶν κατοίκων εἰς τάξεις** σπανιώτατα εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπί τοῦ ἴδιωτικοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ὅπου εἶχε, πρέπει νά τονισθῇ, ὅτι ἀπέβλεπεν εἰς τό συμφέρον αὐτῶν τούτων τῶν ἀποτελούντων τὴν τάξιν καὶ δέν ἔσκόπει εἰς τὴν ὥφελειαν μιᾶς τάξεως εἰς βάρος ἐτέρας. Οὕτω λ.χ. εἰς τὴν Σίφνον οἱ κάτοικοι διηροῦντο, ἀναλόγως τῆς περιουσιακῆς των καταστάσεως καὶ τοῦ εἴδους τοῦ ἐπαγγέλματος, εἰς τρεις τάξεις. Καὶ εἰς μὲν τάς δύο ἀνωτέρας ἴσχυεν ἀμιγές τό προικῶν σύστημα, εἰς δέ τὴν τρίτην τάξιν, τὴν ἀπορωτέραν, τό σύστημα τῆς κοινοκτημοσύνης τῶν συζύγων.

'Αντιθέτως **τὸ δικαίωμα τοῦ ἑκλέγειν ἀνῆκεν εἰς ὅλους** τούς κατοίκους ἀδιακρίτως κοινωνικῆς τάξεως. 'Υπῆρχον ὅμως καὶ εἰς τοῦτο ἔχαιρέσεις, κατά τάς ὄποιας οἱ δημογέροντες δέν ἔχειλέγοντο διά καθολικῆς ψηφοφορίας, ἀλλὰ μόνον παρ' ὠρισμένων τάξεων κατοίκων.

Οἱ κοινοτοί ἄρχοντες **ἡμείριοντο**. Τό ποσόν τῆς ἀμοιβῆς των, καθοριζόμενον ὑπό τῆς συνηθείας ἀνεγράφετο εἰς τό πρακτικόν (πατέντα) τῆς ἑκλογῆς των. Καὶ ἄλλαχοῦ μέν αὕτη ἡτο μόνον **χρηματική**, ὡς π.χ. εἰς τάς Ἀθήνας. Εἰς ἄλλα μέρη δέν ἐδίδετο ἀμοιβή εἰς χρῆμα, ἀλλὰ οἱ δημογέροντες ἐλάμβανον ὠρισμένα ἐκ τῶν ἐσόδων τῆς κοινότητος (λ.χ. τάς ποινικάς ὑπέρ τῆς κοινότητος ρήτρας, τινάς ἐκ τῶν κοινοτικῶν φόρων, ἔχαιρον ὀλικῶν ἡ μερικῶν ἀσυνδοσιών κλπ.). Τοῦτο ἐγίνετο εἰς τὴν Μύκονον. Εἰς τινας κοινότητας ἔχορηγείτο εἰς τούς δημογέροντας καὶ ἀμοιβή εἰς χρῆμα καὶ ὠρισμένα ἐκ τῶν κοινοτικῶν ἐσόδων. 'Υπῆρχον ὅμως καὶ κοινότητες, ὡς ἡ τῶν Ψαρῶν, εἰς τάς ὄποιας οἱ δημογέροντες οὐδεμίαν ἐλάμβανον ἀμοιβῆν.

'Αναφορικῶς πρός τὴν διοίκησιν τῶν κοινοτήτων, **τὰ καθήκοντα τῶν διοικούντων** αὐτάς ἡσαν πολλά καὶ εύρεα.

Οἱ δημογέροντες **ἐξεπροσώπουν τὴν κοινότητα** εἰς τάς μετά τῶν Τούρκων σχέσεις καὶ είχον ὑποχρέωσιν νά ἐμφανίζωνται ἐνώπιον οίασδήποτε τουρκικῆς ἀρχῆς ἢ ἐπισκεπτομένου τὸν τόπον τούρκου τιτλούχου. Τοῦτο ὅχι μόνον τούς ὑπέβαλλεν εἰς δαπάνας, διότι αἱ ἐπισκέψεις καὶ ὑποδοχαὶ τῶν τούρκων ὑπαλλήλων συνωδεύοντο ουνήθως μέ δῶρα, ἀλλ' ἡτο ἐνίστε καὶ ἐπικίνδυνον. Διά τούς λόγους δέ αὐτούς αἱ διδόμεναι εἰς τούς δημογέροντας ἀμοιβαί ἡσαν δικαιολογημέναι.

Αἱ συμβάσεις τῆς κοινότητος, ἐν αἷς καὶ αἱ τοῦ δανεισμοῦ, ουνήποντον συνήθως ἐπ' ὄνδματι τῶν διοικούντων αὐτάς **προσωπικῶς**. 'Ἐπειδή δέ δι' αὐτῶν

ἀνελαμβάνοντο πολλάκις χρηματικά ὑποχρεώσεις ἐκ μέρους τῶν δημογερόντων, εἰς τὸ πρακτικόν τῆς ἐκλογῆς των ἐτίθετο εἰδική ρήτρα, διά τῆς ὥποιας τούς ἐδίδετο ὑπόσχεσις ὅτι θ' ἀπεζημιοῦντο διά πᾶσαν χρηματικήν ζημίαν, τὴν ὥποιαν ἥθελον ὑποστῆ χάριν τῶν κοινῶν ὑποθέσεων.

Μεταξύ ὅμως τῶν σπουδαιοτέρων ἔργων τῆς κοινοτικής διοικήσεως ἡτο ἡ οἰκονομική **διαχείρισις**, καὶ μάλιστα ἡ τῶν φόρων, τῶν τε διδομένων εἰς τὸν κυρίαρχον ὡς καὶ τῶν ὑπέρ τῆς κοινότητος.

2

**α) Ρήγα Βελεστινλῆ
Νέα Πολιτική Διοίκησις (1797)**
(ἄρθρα 2, 5, 7, 10, 22)

Ρήγα Βελενστινλῆ
τά Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου
(ἀπόσπασμα)

"Ἄρθρον 2: Αὐτά τά φυσικά δίκαια είναι: πρῶτον, τό νά είμεθα ὅλοι ίσοι καὶ ὅχι ὁ ἔνας κατώτερος ἀπό τόν ἄλλον: δεύτερον, νά είμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὅχι ὁ ἔνας σκλάβος τοῦ ἀλλουνοῦ· τρίτον, νά είμεθα σίγουροι εἰς τήν ζωὴν μας καὶ κανένας νά μήν ἡμπορεῖ νά μᾶς τήν πάρει ἀδίκως καὶ κατά τήν φαντασίαν· καὶ τέταρτον, τά κτήματα, ὅπού ἔχομεν, κανένας νά μήν ἡμπορεῖ νά μᾶς ἔγγιζει, ἀλλά νά είναι ιδικά μας καὶ τῶν κληρονόμων μας.

"Ἄρθρον 5: "Ολοι οι συμπολίται ἡμποροῦν νά ἔμβουν εἰς ἀξίας καὶ δημόσια ὄφικα. Τά ἐλεύθερα γένη δέν γνωρίζουν καμμίαν ἀξίαν προτιμήσεως εἰς τάς ἐκλογάς των, παρά τήν φρόνησιν καὶ τήν προκοπήν, ἔγουν καθένας, ὅταν είναι ἀξιος καὶ προκομμένος διά μίαν δημοσίαν δούλευσιν, ἡμπορεῖ νά τήν ἀποκτήσει. 'Εξ ἐναντίας δέ μήν ὅντας ἀξιος, ἀλλά χυδαίος, δέν πρέπει νά τῷ δοθεῖ: διότι μήν ἡξεύροντας, πώς νά τήν ἔκτελέσει, προσκρούει καὶ βλάπτει τό κοινόν μέ τήν ἀμάθειαν καὶ τήν ἀνεπιτηδειότητά του.

"Ἄρθρον 7: Τό δίκαιον τοῦ νά φανερωνομεν τήν γνώμην μας, τόσον μέ τήν τυπογραφίαν, δόσον καὶ μέ ἄλλον τρόπον· τό δίκαιον τοῦ νά συναθροιζόμεθα εἰρηνικῶς· ἡ ἐλευθερία κάθε εἰδούς θρησκείας, Χριστιανισμοῦ, Τουρκισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τά λοιπά, δέν είναι ἐμποδισμένα εἰς τήν παρούσαν διοίκησιν.

"Οταν ἐμποδίζονται αὐτά τά δίκαια, είναι φανερόν, πώς προέρχεται τούτο ἀπό τυραννίαν ἢ πώς είναι ἀκόμη ἐνθύμησις τοῦ ἔξιστρακισθέντος δεσποτισμοῦ, ὅπού ἀπεδώμανεν.

"Ἄρθρον 10: Κανένας ἄνθρωπος νά μήν ἔγκαλεῖται εἰς κριτήριον, νά μή πιάνεται ἀπό τούς ἀνθρώπους τοῦ κριτοῦ καὶ νά μή φυλακώνεται κατ' ἄλλον τρόπον, παρά καθώς διορίζει ὁ νόμος· ἔγουν: ὅταν πταίσει ὁ ἄνθρωπος καὶ ὅχι κατά τήν φαντασίαν καὶ θέλησιν τοῦ κριτοῦ. Κάθε κάτοικος ὅμως ὅταν κραχθεῖ εἰς τήν κρίσιν ἢ κατά νόμον πιασθεῖ ἀπό τούς ὑπέρτεας τοῦ κριτηρίου, πρέπει νά ὑποταχθεῖ εὐθύς καὶ νά πηγαίνει νά κριθεῖ: διατί ἀντισταθεῖ καὶ δέν θέλει νά πηγαίνει εἰς τήν κρίσιν, γίνεται πταίστης· καὶ ἀρκετόν σφάλμα είναι, ὅταν ὁ νόμος κράξει κανέναν ἄνθρωπον καὶ ἔκεινος ἀντιστέκεται μέ τό

κακόν καί δέν ύπακούει νά πηγαίνει, οντας σίγουρος, ότι δέν παιδεύεται, ἀν είναι ἀθώος.

”Αρθρον 22: “Ολοι χωρίς ἔξαιρεσιν ἔχοντας χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. ‘Η πατρίς ἔχει νά καταστήσει σχολεία εις δλα τά χωρία διά τά ἀρσενικά καί τά θηλυκά παιδιά. ’Εκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ή προκοπή, μέ τήν ὅποιαν λάμπουν τά ἐλεύθερα ἔθνη. Νά ἔξηγούνται οι παλαιοὶ ιστορικοὶ ουγγραφεῖς, εις δέ τάς μεγάλας πόλεις νά παραδίδεταις. γαλλική καί ή ιταλική γλώσσα: ή δέ ἐλληνική νά είναι ἀπαραίτητος.

(Ρήγα, Νέα Πολιτική Διοίκηση, α' ἑκδοση, 1797)

β) Ανωνύμος, 'Ελληνική Νομαρχία

(1806), ἑκδοση Γ. Βαλέτα

(1957), σελ. 59:

“Η ἐλευθερία εύρισκεται εις δλούς, ώσάν ὅποι ὅλοι κοινῶς τήν ἀφιέρωσαν εις τούς νόμους, τούς ὅποιούς διέταξαν (=συνέταξαν) αύτοί οι Ἰδιοι, καί ύπακούοντάς τους καθείς ύπακούει εις τήν θέλησίν του, καί είναι ἐλεύθερος».

γ) Αδ. Κοραή,

Σημειώσεις εις τό προσωρινόν πολίτευμα τῆς 'Ελλάδος

(τό Σύνταγμα τῆς 'Επιδαύρου) τοῦ ἑτούς 1822, ἑκδ. Θ. Βολίδου (1933), σελ. 39-40.

”Αφοῦ οι “Ελληνες λάβωσιν ἄνεσιν ἀπό τούς κατά τοῦ τυράννου πολέμους, διά νά συντάξωσιν ὄριστικῶς τήν μέλλομσαν αὐτῶν πολιτείαν, νά τήν συντάξωσιν, ἀκολουθοῦντες κατά πάντα τό πολιτικόν σύστημα τῶν πολιτικῶν φιλοσόφων, καί ἀπό τήν ισχυροτέραν πάσης ἀπόδειξεως, τήν πεῖραν, ότι είναι παρά τάς σημερινάς ὅλας εύνομουμενάς πολιτείας τό τελειότερον. Εάν δέ τό 'Ελληνικόν "Εθνος, ἐπιθυμεῖ νά συντάξῃ πολιτείαν, καί πολιτείαν ἀβασιλευτον, ἔχει... ἔτοιμον παράδειγμα ν' ἀκολουθήσῃ τῆς 'Αγγλαμερικανῆς πολιτείας τό σύνταγμα».

δ) Αδ. Κοραή, "Απαντά,

Ἐκδ. Γ. Βαλέτα, Α2, σ. 783:

“Η 'Ελλάς νά μείνη, ώς ἐψηφίσθη καταρχάς, ἀβασίλευτος καί Πολιτεία αὐτόνομος, κυβερνωμένη ἀπό Βουλήν ἀντιπροσώπων ἐκλεγομένων κατ' ἔτος ἀπό τὸν λαόν... καί ἀπό Γερουσίαν ἐκλεγομένην κατά διετίαν... καί ἀπό ἔνα Κυβερνήτην κυβερνῶντα τετραετίαν, κατά τὸν Κυβερνήτην τῆς 'Αγγλαμερικανῆς Πολιτείας... Νά παρακαλέσωμεν δέ τούς Βασιλεῖς τῆς Εύρωπης νά μή μᾶς δώσουν βασιλέα καί μόνον νά ζητήσωμεν τήν Προστασίαν τῶν Γάλλων... μόνον δέ τούς Γάλλους νά δεχθῆ ή 'Ελλάς Προστάτας της καί συμβούλους καί ὅχι ἀλλούς».

3

Βλέπε πιό πάνω σημ. 1α (Ν. Πανταζόπουλου)

4

(α) Μεσσηνιακή Γερουσία τῆς 25 Μαρτίου 1825, πού μέ τήν Πράξη τῶν Καλτε(τ-)ζῶν (26 Μαΐου 1821) διευρύνεται σέ Πελοποννησιακή Γερουσία. Βλέπε καί τήν ἐπόμενη σημείωση 5.

(β) Γερουσία τῆς Δυτικῆς 'Ελλάδος. Στίς 4 Νοεμβρίου 1821, μέ πρωτοβουλία τοῦ

Αλ. Μαυροκορδάτου, συνήλθε στό Μεσολόγγι συνέλευση 30 άντιπροσώπων της Δυτικής Στερεάς. Περάτωσε τό όργανο της στίς 9 Νοεμβρίου ψηφίζοντας τόν **'Οργανισμόν της Γερουσίας της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος**, μέ τόν όποιο συγκροτήθηκε τοπική προσωρινή Διοίκησις, πού ή θητεία της όριζόταν ώς ότου «όργανοισθή ή σταθερά (κεντρική) διοίκησις». (Βλέπε: 'Α. Μάμουκα, *Tά κατά τήν Αναγέννησιν τῆς Ελλάδος, Α' 26 καὶ ἔξης).*

- (γ) Γερουσία τῆς Ανατολικής Ελλάδος ή **'Αρειος Πάγος**, Στίς 15 Νοεμβρίου 1821 συνήλθε στά Σάλωνα ὑστερά ἀπό πρωτοβουλία τοῦ Θ. Νέγρη ή Συνέλευση 70 άντιπροσώπων τῆς Ανατολικής Στερεάς. Ψήφισε τήν **Νομικήν Διάταξιν τῆς Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος** ή **'Οργανισμόν τοῦ Αρείου Πάγου** (Βλέπε, 'Α. Μάμουκα, *τά κατά τήν Αναγέννησιν, Α' 43 καὶ ἔξης).*
- (δ) Οι άντιπρόσωποι τῶν Κρητῶν στούς Αρμένους (22 Μαΐου 1822) ψήφισαν τό **Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς Νήσου Κρήτης**, ἔχοντας αύτοι ώς πρότυπο τό Σύνταγμα τῆς Επιδαύρου πού είχε προηγηθεῖ (Βλέπε, Μάμουκα, δ.π., Γ' 122 καὶ πέρα).

Πάντως ή Β' Εθνοσυνέλευση (ὅπως θά δοῦμε στό ἐπόμενο κεφάλαιο) ἔκρινε ἀναγκαῖο νά καταργήσει ὅλους τούς τοπικούς ὄργανισμούς, τίς άντιστοιχεις Γερουσίες καὶ Διοικήσεις.

5

Σχετικά μέ τήν Πράξη τῶν Καλτετζῶν παραθέτουμε:

- (α) **'Αφήγηση τοῦ Ι. Φιλήμονα**
(Δοκίμιον Ιστορικόν τῆς Ελληνικῆς Επαναστάσεως, Γ' 293-4):

«Μόλις περί τά τέλη Μαΐου καὶ μετά τήν κρίσιμον μάχην τοῦ Βαλτετσίου συνήλθον ἐν τῇ ιερᾷ μονῇ τῶν Καλτεζῶν πολλοί διαφόρων ἐπαρχῶν τῆς Πελοποννήσου πρόκριτοι καὶ τινες ὀπλαρχηγοί ἀμοιβαίως εἰδοποιηθέντες. Ἐκλογαὶ τακτικαὶ καὶ πληρεξουσιότητες ούδαμου χώραν ἔλαβον οὐχί ώς ἀγνοούμενης τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ἐν τῷ ἐν χρήσει δημογεροντικὸν οὔστημα· ἐστηρίζετο, ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς, καίτοι ἐνεργουμένης ἀτελῶς, ἀλλ' ώς μή συγχωρουμένου ἐκ τῶν περιστάσεων μέτρου τοιούτου. Καὶ ἄλλως δέ, τίνες ἄλλοι ἥθελον ἔχειν τότε τάς ψήφους τῶν ἐπαρχῶν, ἐάν αύται ήσύχαζον ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ἐψηφοφόρουν; Πραγματικῶς ἀπό τῆς συνελεύσεως ταύτης **ἔλιπον διάφορα πρόσωπα ύποληψεως** καὶ ἐπιφροής, ἡ ώς ἀναγκαιότερα ὄντα ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἡ ώς προφυλάσσοντα ἑαυτά ἀπό τοιούτων πρώτων δοκιμῶν· ἐν συνόλῳ δημοσίᾳ οὐδεὶς αὐτὴ ἔξοχόν τι, διότι ἀντιπροσύπευε τήν πολιτικήν ἀνάστασιν τῆς Ελλάδος μετά δουλείαν σκληράν τοσούτων αἰώνων.

Προεδρεύοντος τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλου αὐτοδικαίως καὶ γραμματεύοντος τοῦ Ρήγα Παλαμίδου **αύθορμήτως**, ἡ συνέλευσις αὐτή ἐπί μίαν ώς ἔγγιστα διήρκεσεν ἐβδομάδα, ώς ἀρξαμένη καὶ περαιώσασα τάς ἐργασίας ἑαυτῆς διά μιᾶς πράξεως, ἡν ὀνόμασεν **«ἀποδεικτικὸν καὶ κυρωτικὸν γράμμα»**. Τό πρακτικόν τοῦτο, συντεταγμένον καθ' ὃν ἐγράφοντο τύπον τά ἐφοδιαστικά τῶν δημογερόντων καὶ προεστώτων τῶν ἐπαρχῶν, **περιείχε τό ἄλφα καὶ τό ὠμέγα** τῶν γενομένων σκέψεων. Ἀντί παντός ἄλλου τίτλου ἔφερεν ἐπί κεφαλῆς τό γλυκύ καὶ περιληπτικόν ὄνομα **«Πατρίς»** καὶ ώς ἔξ ὀνόματος αὐτῆς περιείχε μέν τά διοικήσοντα πρόσωπα, ὡρίζε δέ καθήκοντα καὶ ὀδηγίας τινάς διά φράσεων γενικῶν, καὶ ώς κορωνίδα ὅλων ἐπέθετε τήν ἀμοιβαίαν ἡθικήν πίστιν μεταξύ

Γερουσίας και λαοῦ, ὃν ἐκάλει «δῆμον». Πᾶν ἄλλο ἀπεταμεύετο εἰς τὴν παρά τῆς θείας προνοίας φώτισιν τῶν κεκλημένων εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τόπου.

Συγκροτηθείσα ή συνέλευσις αὐτῇ ἐν τῷ μέσῳ τῆς κλαγγῆς τῶν ὅπλων, προώρισται βεβαίως, ὅπως ἀποφασίσῃ ἄνευ παρατάσεων καὶ ἀκριβολογιῶν ἀπλουστάτην τινὰ διοικητικήν σύνθεσιν· ἀλλ' ὅμως τοιαύτη πίστις καὶ τόσῳ ἀπόλυτος παραχώρησις ἔξουσίας ἐμφαίνουσι καθαρῶς, οἵαν ἔσωζον οἱ ἀνθρωποὶ αὐτῆς θρησκευτικῆν προσήλωσιν πρός τὸ ὑπέρτατον «Ον, ἀνατιθέμενοι τά ὅργανα τῆς νέας καθισταμένης ἔξουσίας εἰς μόνην τὴν συνείδησιν ἐαυτῶν καὶ εἰς τὴν ὁδηγίαν τοῦ ὑπερτάτου τούτου «Οντος».

(β) Ἀφήγηση τοῦ Ν. Σπηλιάδη

(Ἀπομνημονεύματα, Α', 143-144)

Μετά τὴν ἐν Βατέται νίκην ἡλθε καὶ ὁ Π. Μαυρομιχάλης μὲν ἐκατόν Μανιάτας εἰς τὸ Λεοντάρι, ὅπου ἀπῆλθον καὶ τινες τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου, καὶ παραλαβόντες αὐτὸν, μετέβησαν εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτεζιῶν, καὶ αὐτόθι συνήλθον καὶ ἄλλοι, ὅσοι οἱ τυχόντες, καὶ σκεψάμενοι περὶ τῶν κοινῶν συμφερόντων, ζητήσαντες καὶ λαβόντες τὴν γνώμην τῶν προκρίτων «Υδρας καὶ Σπετοῶν, ἐσύστησαν Γερουσίαν, καὶ ἐψήφισαν πρόεδρον αὐτῆς τὸν Μαυρομιχάλην, κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔγγραφον·

«Ἄριθμός πρώτος, πατρῖς.

»Η γενική εύταξια τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου καὶ ἡ αἰσιά ἐκβασις τοῦ προκειμένου ιεροῦ ἀγάνων περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ γένους μας, ἐπειδὴ καὶ ἀναγκαίως ἀπῆτουν τὴν γενικήν συνέλευσιν καὶ σκέψιν, συνηθροίσθημεν ἐπὶ τούτῳ οἱ ύπογεγραμμένοι ἀπό μέρους τῶν ἐπαρχῶν μας, ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην καὶ δόλων τῶν λοιπῶν ἀπόντων μελῶν, κατά τὴν σεβαστῆν μονὴν τῶν Καλτεζιῶν, κατ' εὐλογὸν κοινήν ἡμῶν γνώμην καὶ ἀπόφασιν καὶ δόλων τῶν ἀπόντων, ἐκλέξαντες τούς φιλογενεστάτους κυρίους, τὸν τε ἄγιον Βρεσθένης Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπους, Ἀθανάσιον Κανακάρην, Ἀναγ. Παπαγιαννόπουλον, Θεοχάρην Ρέντην καὶ Ν. Πονηρόπουλον, καθ' ὑπακοήν καὶ συγκατάνευσιν καὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινήν ἡμῶν ταύτην πρότασιν. Τούς διορίζομεν δέ νά παρευρίσκωνται μετά τοῦ ἐνδοξοτάτου κοινοῦ ἀρχιστρατήγου μας Πετρόπομπη Μαυρομιχάλη, καὶ πάντες οἱ ἀνωθεν ἐπέχοντες τὴν Γερουσίαν δικαιούμενοι τοῦ δήμου τῶν ἐπαρχῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγουμένου τῆς ἐνδοξότητος του, νά ουσκέπτωνται προβλέπωσι καὶ διοικῶσι καὶ κατά τὸ μερικόν καὶ κατά τὸ γενικόν ἀπάσας τάς ύποθέσεις, διαφοράς καὶ πᾶν δ, τι συντείνει εἰς τὴν κοινήν εύταξιν, ἀρμονίαν, ἔξοικονόμησίν τε καὶ εὔκολίαν τοῦ ιεροῦ ἀγῶνός μας καθ' ὅποιονδήποτε τρόπον ἡ θεία πρόνοια τούς φωτίσει καὶ γνωρίσωσιν ὡφέλιμον, ἔχοντες κατά τοῦτο πᾶσαν πληρεξουσιότητα χωρίς νά ἐμπορῇ τινας ν' ἀντιτείνῃ ἢ νά παρακούσῃ εἰς τὰ νεύματα καὶ διαταγάς των· καὶ τοῦτο τὸ ὑπούργημά των καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκλογή θέλει διατρέξει, καὶ θέλει ἔχει τὸ κύρος μέχρι τῆς ὅλωσεως τῆς Τριπολιτοῦς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως. Καί περὶ μέν τῆς ἀπό τὸ μέρος τῶν εἰλικρινοῦς, ἀπαθοῦς, καὶ μετά τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας καὶ σκέψεως εἰς τὸ ἀνωθεν ὑπούργημά των ἔξακολουθίας, καθώς καὶ τῆς ἀπό τὸ μέρος ἡμῶν τε καὶ ὅλων τῶν ἀπόντων ὑπακοῆς καὶ ἄνευ τίνος ἀντιστάσεως, προφασιολογίας καὶ ἀναβολῆς τῆς ἔξακολουθίας, καὶ ἐνεργείας τῶν νευμάτων καὶ διαταγῶν των, ἐλάβομεν ἀμφότερα τά μέρη τὸν πρέποντα ὄρκον ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ, ἐν βάρει συνειδότος καὶ τῆς τιμῆς μας, καὶ οὕτως ἐπεδόθη αὐτοῖς τὸ παρόν ἐνυπόγραφον ἀποδεικτικόν καὶ κυρωτικόν γράμμα μας. **1821 μαΐου 26.**

«"Ελους" Ανθιμος, Π. Κρεββατας, Δ. Καραμανος, Π. Ζαφειρόπουλος, 'Αθ. Γρηγοριάδης, 'Αθ. Κ. Κυριακός, Πέτρος Σαλομώνος, Μανόλης Μελετόπουλος, Μιχάλης Κομητας, Βασίλειος Σακελλαρίου, 'Αναγν. Παπαγεωργίου, Ν. Πετιμεζᾶς και άδελφοι μου, Κωνστ. Χρυσανθακόπουλος και άδελφοι, Δημ. Μέλιος μετά τών λοιπών καπιτανέων Αρκαδίας, ό Πρωτοσύγκελλος Αμβρόσιος του άγιου Χριστιανουπόλεως, Κανέλλος Δελιγιάννης, Ν. Ταμπακόπουλος, Δ. Παπατσώνης, Κωνστ. Ζαφειρόπουλος, Ν. Σπηλιώτης Παναγ. Μερίκας, Θεοδ. Πουλόπουλος, Παναγ. Γολόπουλος, Σακελλάριος Παπαφώτου, Γ. Αγαλόπουλος, 'Αναγν. Τζιορτζάκης, Ν. Παλλαδᾶς, Αθανάσιος Κυριακός, Ρήγας Παλαμίδης, Παπαπαναγιώτης Παπαλεξίου».

'Η Γερουσία αὕτη μετέβη εἰς Στεμνίτζαν, κωμόπολιν τῆς Καρυταίνης, ώς εἰς τόπον παρέχοντα ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν, διὰ νά ἐνεργῇ τὰ χρέη της: ἐπομένως ἦλθεν εἰς τὰ Τρίκορφα, ὅπου καὶ διέμενε. Διέταξε δέ καὶ συνετάθησαν εἰς δόλας τάς ἐπαρχίας τοπικά συστήματα, εἰς ἄλλας μὲν Ἐφορεία, εἰς ἄλλας δέ Δημογεροντεῖαι εἰς δέ τὴν Καλαμάταν δωρίσθησαν δώδεκα καὶ ὠνόμασθησαν Σύγκλητος. Προσέλαβον δέ καὶ γραμματέα, τὸν ὅποιον ὠνόμασαν Ἀρχικαγγελάριον. Τά δέ χρέη των συνισταντο εἰς τὸ νά φροντίζωσι διά τὴν εύταξιν καὶ ἡσυχίαν τοῦ τόπου, διὰ τὴν ἀποστολήν εἰς τά στρατόπεδα τῶν δυναμένων νά φέρωσι τά σπιλα πολιτῶν, καὶ τὴν προμήθειαν τῶν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων καὶ λοιπῶν ἀναγκαίων· ἡ δέ Γερουσία δέν ήτον ἀσυντελής εἰς τό ἔθνος...]

6

Σημειώθηκαν διάφορα ἐπεισόδια (στά βέρβαινα, στά Τρίκορφα) τό καλοκαίρι τοῦ 1821 (ὕστερα ἀπό τὴν ἀφίξη τοῦ Δ. 'Υψηλάντη) μεταξύ προκρίτων ἀπό τό ἔνα μέρος καὶ ὀπλαρχηγῶν καὶ στρατιωτῶν ἀπό τό ἄλλο.

Παραθέτουμε σχετικές ἀφηγήσεις τῶν:

(a) Ν. Σπηλιάδη 'Απομνημονεύματα (Α' 203-13)

'Ἐν ω δέ ὁ Γ. ἐπίτροπος (ὁ Ἀλέξανδρος 'Υψηλάντης) τῆς Αρχῆς, ώς ἐγκληματίας ἡ ὡς αἰχμάλωτος πολέμου θεωρούμενος ύπό τῆς Αύστριας, καθείργεται, ὁ πληρεξούσιος ἐκείνου Δημάτριος 'Υψηλάντης ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ τὴν 8 Ιουνίου ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον 'Υδραν, συνωδευμένος ἀπό τὸν Παναγιώτην Α. 'Αναγνωστόπουλον, τὸν 'Αλ. Κατακουζινόν, τὸν Γ. Τυπάλδον Κοζάκην καὶ ἄλλους. "Ἐφθασε δέ ὅτε ἡ παρουσία του, πρό πάντων διότι τό κίνημα τοῦ ὀδελφοῦ του ἀπεδοκιμάσθη ἀπό τὸν Αὐτοκράτορα 'Αλέξανδρον, δέν ἦτο δυνατόν ν' ἀποτελέσῃ εὐχῆς ἥξια δι' ἐαυτὸν καὶ διὰ τὴν πατρίδα, καθότι εἴπετο νά πειριμένη ἀπό τὴν τύχην ἐκείνου τὴν δύναμιν του· καὶ μ' ὅλον τοῦτο εἰς τὴν ἐνεστώσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ὠφέλησε μεγάλως, ἐπειδὴ οἱ μέν Τούρκοι ἀκούσαντες ὅτι ὁ 'Υψηλάντης ἔφθασεν ἀπό τὴν 'Ρωσίαν, ἀπενεκρώθησαν, συμπεράναντες ὅτι ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων ήτον ἔργον τῆς 'Ρωσίας, ώς ἐπιμόνως καὶ ὁ Σουλτάνος καὶ ἄπασα ἡ Εύρωπη τοιαύτην τὴν ἐθεώρησαν· οἱ δ' 'Ελληνες ἐν γένει ἤλπισαν τιούλι πλέον νά ἐπιτύχωσιν εἰς τὸν ἄγωνά των....

Παρουσιασθείς εἰς 'Υδραν ώς πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου τῆς Αρχῆς, ύποδέχεται καὶ ἀναγνωρίζεται ύπό τῶν προκρίτων· μεταβαίνει εἰς Σπέτσας καὶ ἀναγνωρίζεται ὡσαύτως· ἐκεῖθεν μεταβαίνει εἰς "Αστρος συνωδευμένος μέ τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης, ἐπί τούτῳ σταλέντα ύπό τῶν Πελοποννησίων, ὅπου, ἀφ' οὐ τόν ύπεδέχθησαν τά μέλη τῆς Γερουσίας καὶ πολλοί τῶν προκρίτων τῆς

Πελοποννήσου και της Στερεάς Έλλαδος και τῶν Νήσων, καί τῶν ὀπιλαρχηγῶν καὶ στρατιωτῶν, μετέβησαν ὥδοι εἰς τό ἐν Βερβένοις στρατόπεδον νά συμβουλευθῶσι περὶ τῶν πραγμάτων. Αὐτόθι ὁ Ὑψηλάντης ἀνέγνω τό ἔγγραφον, δι' οὐ ἀποκαθίστατο πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, καὶ οἱ "Ελληνες ἐπευφήμησαν.....

Τότε οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὸν διεφιλονείκησαν τό δικαίωμα τῆς ἐπ' ὄνδρατί του παραδόσεως τοῦ εἰρημένου φρουρίου, τὸν εἶπον ὅτι ἐπρεπε νά παραδοθῇ ἐν ὄνδρατι τοῦ ἔθνους, καὶ τὸν δίδουσι νά ἐννοήσῃ ὅτι δέν τὸν ἀναγνωρίζουσιν ὡς τοιοῦτον ὅποιος ἐπαρουσιάσθη, καὶ δέν τὸν παραχωροῦσι τὴν ἔξουσίαν, τὴν ὃποίαν ἐν ὄνδρατι τῆς Ἀρχῆς τῆς ἐταιρείας ἀντιποιεῖται. Αὐτοὶ ζητοῦσι νά ἐπικυρώσῃ τὴν Γερουσίαν τῶν, νά διευθύνῃ δέ τὰ πράγματα, καὶ νά κινῃ τά στρατεύματα, παρά τῶν συγγενῶν καὶ τῶν οἰκείων τῶν διοικούμενα, κατά τάς ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας, ἡτις ἔμελλε νά ἦναι τό συμβούλιον του· πρό ὀλίγου μάλιστα ἐφέροντο νά τὸν ψηφίσωσι καὶ αὐτὸν ἀπλοῦν μέλος, μίαν καὶ μόνην ψῆφον ἔχοντα εἰς τάς ἀποφάσεις τῆς. 'Ο δέ Ὑψηλάντης κατά τὴν ἔννοιαν τοῦ τίτλου, πληρεξούσιος τοῦ Γ. ἐπιτρόπου, ἀναπτυχθεῖσαν ὑπό τοῦ Νεοφύτου Βάμβα, τὸν ὄποιον ἔχει ἀρχικαγγελάριον καὶ σύμβουλον, ἔννοει νά ἦναι ὑπέρτατος ἄρχων καὶ νά διευθύνῃ τά τε πολιτικά καὶ τά πολεμικά κατά τίνας ὅρους· νά ἦναι δέ ὁ πληρεξούσιος ἀρχιοτράπηγος τῆς Ἐλλάδος, καὶ τά στρατεύματα νά ἔχαρτωνται καὶ νά διευθύνωνται ἀπολύτως ἀπό αὐτόν· θέλει καὶ νά διορισθῇ ἀντί τῆς Γερουσίας εἰδός τι συμβουλίου, νά χρησιμεύσῃ ὡς φροντιστήριον, διά νά προμηθεύῃ τ' ἀναγκαῖα διά τὸν πόλεμον...

'Ο Ὑψηλάντης δίδει καὶ ἔγγραφον σχέδιον εἰς τέλος, διαλαμβάνον «Νά συστηθῶσιν ἐφορεῖαι εἰς τάς εἰκοσιτέσσαρας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, ἐκλεγομένων πέντε ἐφόρων ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων καὶ φρονιμωτέρων, οἵτινες νά φέρωσιν ἔγγραφον πληρεξουσιότητος ὑπό τῶν ἐκλογέων, καὶ νά δίδωσιν ἔγγράφως ὑπόσχεσιν εἰς τὸν πληρεξούσιον περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν χρεῶν τῶν. Οἱ ἐφόροι οὕτοι νά ἐκλέξωσιν ἀναμεταξύ τῶν τὸν ἀξιώτερον καὶ νά τὸν στείλωσι μέλος τῆς γενικῆς βουλῆς μέ πληρεξουσιότητα, καὶ ἡ ἐκλογὴ του νά ἐπικυρώνεται ἀπό τὸν πληρεξούσιον· οἱ λοιποὶ τέσσαρες δέ μὲν νά φροντίσῃ διά τὰς τροφάς καὶ λοιπά ἀναγκαῖα τοῦ στρατοῦ· δέ νά στρατολογῇ καὶ νά προμηθεύῃ πυρίτιδα καὶ λοιπά διά τὸν πόλεμον· δέ νά προμηθεύῃ τὰ ἀναγκαιοῦντα φορτηγά ζῶα· δέ νά εἰσπράττῃ τὰς συνεισφοράς τῶν ὁμογενῶν καὶ τά παρά τῆς βουλῆς διορισθόδομενα δοσίματα. Οὕτοι νά ἔχωσιν ὑπόσφόρους εἰς τάς πόλεις καὶ τά χωρία ἕκάστης ἐπαρχίας, οἵτινες νά ύποτάσσωνται εἰς τάς διαταγάς τῆς βουλῆς. Οἱ εἴκοσι τέσσαρες ἐφόροι ἀποτελοῦσι τὴν βουλήν, καὶ πρόεδρος ταύτης είναι ὁ πληρεξούσιος· ἐνεργοῦσι διά τῶν πλειόνων ψήφων, καὶ εἰς διχοψηφίαν ἡ ψῆφος τοῦ προέδρου ὑπερισχύει· ἔξ ὧν οἱ μὲν διορίζονται ταμίαι ὑπόλογοι τῶν εἰσοπραττομένων κατά μῆνα· οἱ δέ νά εἰσπράττωσι τά δοσίματα, οἱ δέ νά δαπανῶσιν, οἱ δέ νά προνοώσι τῶν ἀναγκαίων τοῦ στρατοῦ· οἱ δέ νά φροντίζωσι τῆς σύναξιν τῶν γεννημάτων ἀπό τά τουρκικά κτήματα καὶ ἄλλων τακτικῶν δοσιμάτων εἰς προϊόντα τῆς γῆς. 'Η ἑθνικὴ βουλή θέλει εἰναι τό ἀνώτατον κριτήριον· οἱ ἐφόροι θ' ἀποτελῶσι τό δεύτερον κριτήριον, καὶ οἱ ύποεφόροι τό τρίτον. 'Ο πληρεξούσιος ἔχει τό δικαίωμα τῆς χάριτος ἡ τοῦ μεταβάλλειν τὴν ποινήν τοῦ θανάτου.' ΑΛΛ' οἱ ὀλιγαρχικοὶ προβάλλουσιν ἰδικόν τῶν σχέδιον ὡς ἔκ μέρους τοῦ λαοῦ. «Ο λαός ἕκάστης ἐπαρχίας νά ἐκλέγῃ τούς ἀξιωτέρους τῶν κατοίκων διά τῶν ψήφων, καὶ νά τούς δίδῃ πληρεξουσιότητα διά νά ἐκλέξωι τούς γενικούς ἐφόρους ἔξ τὸν ἀριθμόν· οὕτοι δέ μέ τούς παρά τοῦ λαοῦ

έκλεγμένους νά έκλεξωσι τούς ύποεφόρους τῶν πόλεων καὶ χωρίων. Οἱ Γ. ἔφοροι νά φροντίζωσι διά τὴν οἰκονομίαν καὶ κυβέρνησιν τῆς τε πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς, καὶ εἰς τοῦτο θέλουν ὁδηγεῖ καὶ διατάττει καὶ τούς ύποεφόρους. Οἱ Γ. ἔφοροι θέλουν ἐκλέγει τὸν ἀξιώτερον ἀναμεταξὺ τῶν καὶ νά τὸν στέλλωσι μέλος τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου. Οἱ σταλησόμενοι ἔξι ἑκάστης ἐπαρχίας εἰκοσιτέσσαρες Γερουσιασταὶ μετά τοῦ ἐνδοξοτάτου Π. Μαυρομιχάλη, προηγουμένου κατά τό ἐν Καλτεζιαὶ γενόμενον σύστημα, θέλουν ἐπέχει τὴν Γερουσίαν τοῦ λαοῦ τῆς Πελοποννήσου. Αὕτη δέ ἡ Γερουσία νά παρευρίσκεται μετά τοῦ Ὑψηλοτάτου πρίγκιπος Δημητρίου Ὑψηλάντου, ἀπεσταλμένου παρὰ τοῦ Γ. ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς, καὶ συμφώνων νά σκέπτωνται καὶ μέ ψήφους ' ἀποφαίζωσι καὶ διοικῶσι τά πολιτικά καὶ στρατιωτικά εἰς τρόπον ὥστε μήτε ἡ Γερουσία νά ἐνεργῇ τι χωρὶς τῆν συγκατάθεσιν τοῦ πρίγκιπος, μήτε ὁ πρίγκιψ χωρὶς τῆν συγκατάθεσιν τῆς Γερουσίας. Πάντες οἱ Γερουσιασταὶ θέλουν εἶναι **ἰσόψηφοι**: ὁ δέ πρίγκιψ θέλει εἶναι πρόεδρος καὶ νά ἔχῃ τὴν ὑπεροχήν περισσοτέρων μίαν ψῆφον, καὶ αἱ περισσότεραι ψήφοι θέλουν ἔχει τὴν κυριότητα· δικαίωμα τῆς χάριτος δέν τὸν ἔδωκαν· εἰς δέ τά περὶ τῶν κριτηρίων δέν διεφώνουν. **Μετά πολλὰς φιλονεικίας τά πράγματα συνεβιβάσθησαν εἰς τό φαινόμενον, καὶ ἀπεφασίσθη νά μεινή προσωρινῶς τό καθεστώς σύστημα τῆς Γερουσίας, προστιθεμένων τοῦ τε Γερ. Π. Πατρῶν, τοῦ Ἀστομ. Ζαΐμη καὶ τοῦ Γεωργίου Παγωνοπούλου· νά μεταβῇ δ' αὐτῷ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαβρύτων, ὅπου ἐκρίθη ἀρμοδιώτερά ἡ διαμονή τῆς, καὶ ἐπομένως οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας ἀνέχρησαν, μεθ' ὧν καὶ τά νεωστὶ διορισθέντα μέλη τῆς Γερουσίας, διά νά ἐτοιμάσωσι τ' ἀπαιτούμενα εἰς ύποδοχήν τῆς Κυβερνήσεως.. Οἱ πλειότεροι τῶν ὀλιγαρχικῶν, τῆς Πελοποννήσου πρό πάντων, ἄμα λαβόντες τά ὅπλα ἐφαντάσθησαν νά συστήσωσι τὸν τιμαριωτισμόν εἰς τὴν Ἐλλάδα, ἀμειβόμενοι μέ τὴν ἔξουσίαν καὶ δύναμιν τῶν Τούρκων τοπαρχῶν εἰς τάς ἐπαρχίας ἔκαστοι, ἀντί τῆς ἔξουσίας καὶ δυνάμεως τῆς ὅποιαν είχον ὡς προεστῶτες ύπό τούς Τούρκους· ἀλλ' οἱ τιμαριώται τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Εύρωπης ἥσαν πολυκτήμονες, καὶ είχον ύποχειρίους τούς κατοικοῦντας εἰς τά τιμάριά των καὶ καλλιεργοῦντας τά γαίας των, καὶ τούς μετεχειρίζοντα καὶ εἰς τὸν πόλεμον· είχον ἄρα πραγματικήν δύναμιν: είχον πλούτη, είχον καὶ ὅπλα· ἥσαν καὶ οἱ ἰδιοὶ πολεμικοί, καὶ δέν θελον νά ἔξαρτώνται αἱ ζωαὶ καὶ τά ὑπάρχοντά των ἀπό τὴν ὑπερτάτην ἔξουσίαν τῶν βασιλέων. "Απαντες ούτοι ἦνώθησαν εἰς δλα τά μέρη τῆς Εύρωπης κατ' αὐτῆς τῆς ἔξουσίας, καὶ τῆν ιδίαν ἔξουσίαν ἔξησκησαν ἐπὶ τῶν ὑπηκόων των αὐτῶν, καὶ ἡ Εύρωπη διφθήθη πλέον ἡ πεντακόσια ἔπη κατ' αὐτόν τὸν τρόπον. **Τόν τιμαριωτισμόν ἀποτάζονται καὶ οἱ ὀλιγαρχικοί εἰς τὴν Ἐλλάδα· ἀλλ'** είναι πρό πάντων πτωχοί· ἀν δέ τινες ἔχωσιν ὀλίγα κτήματα, τά ἔξ αὐτῶν εἰσօδήματα δέν ἐπαρκοῦσιν εἰς τάς ἀνάγκας των. 'Ἐφαντάσθησαν λοιπόν νά ἔχωσιν ύπό τὴν διοίκησιν τῶν τά ὅπλα τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ διά τῶν ὅπλων νά κατακυρίευσωσιν εἰς αὐτάς ἀποκαθιστάμενοι βασιλίσκοι, καὶ ν' ἀρπάζωσι διά τῶν ὅπλων τά δημόσια εἰσօδήματα, καὶ διά τούτων νά διατηρώσι καὶ τά ὅπλα αὐτά, καὶ τήν πολιτικήν ἔξουσίαν εἰς ἑαυτούς. 'Ο δ' ἀρχηγός τῆς Ἐλλάδος, ἡ ἡ Κυβέρνησις τοῦ ἔθνους νά μή δύναται νά διατάξῃ ἡ νά ἐνεργήσῃ, εἰμή δ, τι ἀν τῆν υπαγορεύσωσιν αὐτοί, καὶ ὅταν θελήσωσι, νά τήν καταπολεμῶσιν ὅλοι ὄμοι, ἡ καὶ νά καταπολεμῶσιν ἀλλήλους, ἐνασχολοῦντες ἀσπίποτε τό ἔθνος εἰς ἐμφυλίους ταραχάς καὶ αἰματοχυσίας. Διά τοῦτο ἀφ' οὐ ἥλθεν ὁ Ἀναγνώστης Δελιγιάννης εἰς τά Τρίκορφα, ἐπιπλήττει τόν ἀδελφόν του Κανέλλον παραχωρήσαντα εἰς τόν Κολοκοτρώνην τά ὅπλα (=τήν ἀρχηγία τῶν ἐνόπλων) τῆς ἐπαρχίας Καρυταίνης, ώς ἀν εἰ ἀνήκον**

οι Καρυτίνοι εἰς τὴν οἰκογένειάν των, καὶ ἔχρεώστουν νά διοικῶνται παρ' αὐτῶν, ἀν καὶ ἀπολέμων, εἰς τὸν πόλεμον. 'Αλλ' ὁ μὲν Κανέλλος κατ'- ἐκείνην τὴν περίστασιν τοῦ περὶ τῶν ὅλων ἐπικειμένου κινδύνου **ἔσειξε καὶ φρόνσιν καὶ ἄγάπην πρός τὴν πατρίδα, προθυμηθείς** νά ψιφισθῇ ὑπὸ τῶν προκρίτων ἀρχιστράτηγος καὶ νά διοικῇ τὰ ὅπλα τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ὁ γέρων Κολοκοτρώνης, ὁ ἀνθρωπος τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ παρά πάντων πολέμαρχος θεωρούμενος. Οἱ δ' 'Ελληνες, οἵτινες ἔλαβον τὰ ὅπλα, ἀποφασίσαντες νά ἀποθάνωσιν ἡ νά ζήσωσιν ἐλεύθεροι, πρό πάντων οἱ μυρίους ὑποστάντες κινδύνους διά νά ἐπαναστήσωσι τὸ ἔθνος κατά τῶν τυράννων, καὶ μάλιστα ὁ ἀρχιμανδρίτης **Δικαῖος**, ὁ 'Ἀναγνωσταράς καὶ ἄλλοι ἐταῖροι ἐνθουσιασταὶ τῆς ἐλευθερίας, μεταξύ τῶν ὅπιών εἰσιν οἱ φρονοῦντες ὅτι οἱ πλειότεροι τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐτυράννουν τούς χριστιανούς πολὺ ἀπανθρωπότερον ἢ οἱ Τούρκοι, ὅτι δέν θ' ἀπομάθωσιν διά τούς ἀπαλῶν ὄνυχων ἔμαθον ἐν ὦ μάλιστα ἐγγράσαν εἰς τάς ἔξεις τῶν, καὶ ἐπομένως **δέν ἀγαπῶσι τὴν ισονομίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν** θεωροῦντες δέ ὅτι εἰς τάς πολιτικάς μεταβολάς εἰν' ἀδύνατον νά στερεωθῇ νέα τάξις πραγμάτων, ἀν δέν καθαρισθῇ ἡ πόλις ἀπό τούς εύρισκοντας τὴν τροφήν καὶ τὴν ζωὴν τῶν εἰς τὴν παλαιάν: βλέποντες τούς ὀλιγαρχικούς ὅτι φιλονεικούσι περὶ τῆς πολιτικῆς ἔξουσίας καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων μέ τὸν 'Υψηλάντην, καὶ θέλουσι νά τὸν ὑποβάλωσιν εἰς τάς ἀποφάσεις τῆς Γερουσίας τῶν, καὶ ἀντιποιοῦνται τά ὅπλα τῆς πατρίδος: συλλογιζόμενοι ὅτι αὐτός εἶναι ὁ ἀρχηγός, ὅστις διωρίσθη ἀπό τὸν Γ. ἐπίτροπον τῆς Ἀρχῆς, τὸν ἀρχηγόν τῆς ἐπαναστάσεως, πηληρεξούσιος αὐτοῦ εἰς τὴν 'Ελλάδα καὶ ἀρχιστράτηγος, καὶ ὅτι **διά νά εὐδοκιμῆσῃ ἡ ἐπανάστασις ἀνάγκη εἰς καὶ μόνος ἀρχηγός νά ύπαρχῃ καὶ νά διευθύνῃ τά τε πολιτικά καὶ τά πολεμικά** φοβούμενοι δέ μή ἀντενεργοῦντες εἰς αὐτὸν διά τά ἴδια τέλη καὶ συμφέροντα, ματαιώσωι τὸν σκοπὸν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ προιξενήσωσιν ἐπομένως τοῦ ἔθνους τὸν ὄλεθρον, νομίζουσι καὶ τό ἐγκλημα αὐτό ἀναγκαῖον διά τὴν κοινήν σωτηρίαν: καὶ **αὐτοί προδιέθηκαν ἥδη τούς 'Ελληνας ἐναντίον τῶν ὀλιγαρχικῶν**. 'Ο δέ 'Υψηλάντης νομίζει χρέος του πρός τὸν Γ. ἐπίτροπον τῆς Ἀρχῆς, εἴτε φανταστῆς εἴτε πραγματικῆς, πρός τε τὴν πατρίδην καὶ πρός τὸν ἔαυτόν του νά μή ὑπειχεῖ εἰς τό αὐτογνῶμον γερουσίας **συνεστηκίας ὅχι κατ' ἐκλογήν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῆς μελῶν καὶ τῶν τυχόντων κατά τά Τρίκορφα ὀλιγαρχικῶν** ἡ τῶν ὅπαδῶν τῶν, καὶ δέν ὑπεικεῖ εἰς τὴν γενομένην ἀπόφασιν. 'Οθεν, ἀφ' οὐ ἥρχισαν καὶ πάλιν **φιλονεικίαι μεταξύ 'Υψηλάντου καὶ Γερουσίας**, καὶ προύβαλλον ἐκατέρωθεν ἄρθρα διοργανισμοῦ πολιτικοῦ συστήματος ἀντιπίποντα πρός ἄλληλα, καὶ ὁ 'Υψηλάντης ἐπέμεινες ζητῶν πρό πάντων τὴν μετά πηληρεξουσιότητος ἀρχιστράτηγίαν καὶ διοίκησιν τῶν στρατευμάτων, καὶ οἱ Γερουσιασταὶ ἀντέτεινον, καὶ πρός τοῖς ἄλλοις τὸν εἴπον, ὅτι: ἀν δέν ἥθελε νά δεσχθῇ διά τὸν παρεχώρουν ἡμπόρει καὶ νά φύγῃ, ὡς τούς ἡπειλήσουν αὐτός ἐκείνος ἐπ' ἐλπίδι νά τούς ύποχρεώσῃ νά ἐνδώσωσιν τέλος ἀναχωρεῖ διά τὴν Καλαμάταν, ὅθεν ἐμελλε τάχα νά ἀποπλεύσῃ εἰς τὴν Στερ. 'Ελλάδα. Τότε δή **στρατιώται τίνες ἡγουμένου τοῦ Συμρναίου Γεωργίου Σπηλιωτοπούλου ἐκίνηθσαν** ὡς ἀν διά νά φονεύσωσι τούς ὀλιγαρχικούς, καὶ ἥδη τουφεκίζοντες εἰς σημείον τοῦ νά συναχθῇ εἰς τά Βέρβενα ὄλος ὁ **στρατός**, ἐφώναζον καὶ τούς ἡπειλούν, διότι: τάχα ἥθελον νά διώξωσιν, ὡς ἔλεγον, τὸν αὐθέντην, ὅστις ἥθετε νά ἐλευθερώσῃ τὴν πατρίδα. **Αὐτοὶ δέ ἐκλεισθησαν εἰς τό κατάλυμα τοῦ Π. Μαυρομιχάλη**, ὅπου εύρεθησαν συνηγμένοι καὶ τίνες Μανιᾶται ὡς καὶ ἄλλοι Πελοποννήσιοι, στρατιώται τῶν κεκλεισμένων, συνηθροίσθησαν πρό τῆς θύρας τοῦ είρημένου καταλύματος νά φυλάξωσι τούς ἀρχηγούς τῶν. 'Αλλά τί

ηδύναντο νά κάμωσιν όλιγιστοι πρός πλείστους, αν δέν ήτο μετ' έκεινων καί ο **Κολοκοτρώνης κεκλεισμένος κατά τύχην**. Ούτος θέλει νά έξελθη, νά καθησυχάσῃ τήν όχλαγωγίαν· ἀλλ’ οι Δελιγιάνναι καί ἄλλοι όλιγαρχικοί δέν τόν ἀφίνουσι, διότι τόν ύποπτεύουσι καί αὐτόν ώς ύποκινήσαντα τούς στρατιώτας· έξηλθε μ’ ὅλον τοῦτο, καί οι στρατιώται τόν περιεκύκλωσαν καί ἐφώναζον: θά τούς φονεύσωμεν· ἔδιωξαν τόν αὐθέντην· μᾶς ἐτυράννουν τοσοῦτον χρόνον ώς **Τοῦρκοι καὶ αὐτοὶ τώρα θά μᾶς ἀπολέσωσι διά τά τέλη των**. ‘Ο δέ Κολοκοτρώνης, ἀφ’ οὐ τούς ἀπεμάκρυνεν ἀπό τοῦ Μαυρομιχάλη τό κατάλυμα, ἡσυχάσατε, τούς λέγει, “Ελληνες· ὁ αὐθέντης δέν φεύγει· σᾶς ἐγγυῶμαι ἐγώ περί τούτου· ἀλλ’ ἂν θέλετε νά τούς φονεύσετε, φονεύσατε πρώτων ἐμέ, καί ἔπειτα κάμετε ὅ, τι θέλετε....’

(β) Φωτάκου

‘Απομνημονεύματα

[εκδ. 1955] σελ. 154-157

Μετά 4 ήμέρας ἔλαβεν ή “Εφορία τῆς Πελοποννήσου τό ἀκόλουθον γράμμα ἀπό τόν Δ. ‘Υψηλάντην ὅτι ἤλθεν εἰς “Υδραν:

Ἐύγενέστατοι καὶ φιλογενέστατοι “Εφοροι τῆς Πελοποννήσου

Μετά ἐπίπονον ὄδοιπορίαν καί θαλασσοπορίαν ὁ παντοδύναμος θεός καί ὑπέρτατος προστάτης τῆς κοινῆς πατρίδος μετ’ ἡξιώσε νά φθάσω εἰς “Υδραν κατά πρᾶτον, ἔξ ἡς στέλλω τό παρόν· δηλοποιῶ εἰς τήν φιλογένειάν σας, ὅτι ἀποστέλλομαι παρά τοῦ ἀρχιστρατήγου ‘Αλεξάνδρου ‘Υψηλάντου τοῦ σεβαστοῦ μοι αὐταδέλφου πληρεξούσιος στρατηγός τῆς Πελοποννήσου καί τῶν ἄλλων μερῶν τῆς ‘Ελλάδος· διό μετά τόν ἐν Χριστῷ ἀσπασμόν σᾶς προβάλω νά φανερώσητε τήν ἀφίξιν μου εἰς τούς γενικούς καπεταναίους καί εἰς ὅσα ἄλλα μέρη θέλετε ἐγκρίνει· ἐπειδή δέ ἔμαθον, ὅτι οι πολιορκοῦντες τήν Τριπολιτσᾶν ἡτομάζοντο νά κάμουν ρεοσάλτον, ἐγκρίνω, διά νά μή γίνη αἱματοχυσία πολλή, νά προαιμένωσι τόν αὐτόθι ἐρχομόν μου καί ἵσως παραδοθοῦν μετ’ συνθήκας. Πρός τούτοις παρακαλῶ νά μοῦ γράψητε διά τῶν ἐπιφερόντων τό παρόν μου Κωνσταντίνου Καντιώτου καί Γεωργίου ‘Αντωνοπούλου, τούς ὅποίους καί σᾶς συσταίνω ώς φιλογενεστάτους καί ἀξιοπίστους, εἰς ποῖον μέρος πρέπει νά ξεμβαρκαρισθῶ. Ταύτα καί μένω τῇ 6 ‘Ιουνίου “Υδρα.

Τῆς φιλογενείας ύμῶν
‘Ο πατρώτης
Δημήτριος ‘Υψηλάντης
πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς

‘Απεφάσισαν λοιπόν τότε πολλοί νά ύπάγουν νά τόν προϋπαντήσουν εἰς τό “Αστρος· καί ἐπῆγαν ὁ Πετρόμπετς, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ζαΐμης, ὁ Κανέλ. Δεληγιάννης, ὁ Π. Γιατράκος, ὁ Κεφαλαῖς, ὁ Ἀρχ. Φλέσας, ὁ ‘Αναγνωσταράς, ὁ Π. Πατρών, ὁ Βρεσθένης, ὁ “Ελους, ὁ Σωτηράκης Χαραλάμπης, ὁ Θάνος Κανακάρης, Ὁ Ρήγας Παλαμήδης, ὁ Νικόλ. Ταμπακόπουλος καί ἄλλοι πολλοί.

“Οταν ἔφθασεν εἰς τό “Αστρος μέ τό καράβι, τοῦ ἔγινε μεγάλη ὑποδοχή, ἔρριψαν πολλά κανόνια, τοῦ ἐπλεζαν στεφάνους, καί δλη ἡ ἐπαρχία τοῦ ‘Αγίου Πέτρου ἐκατέβηκεν ἐκεὶ διά νά τόν ύποδεχθῇ καί νά τόν πολυχρονήσῃ. “Εφερε μαζύ του ὁ Πρίγκηψ τόν Π. ‘Αναγνωστόπουλον, τόν Νεόφυτον Βάμβαν, τόν Καντακούζηνόν, τόν Γ. Τυπάλδον, τόν Γ. ‘Αντωνόπουλον καί τόν Σάλαν ώς

ύπασπιστήν του, τόν Α. Πάικον, τόν 'Εμμ. Βασιλειάδην, τόν Φρ. Μαύρον, τόν Ι. Λιβέριον, τόν Κ. Καντιώτην, τόν Στέφ. Βαλιάνον, τόν Διον. 'Ορφανόν, τόν Ν. Φλογαΐτην καὶ ἄλλους. Οἱ δέ περισσότεροι ἔξι αὐτῶν ἡσαν ὑπάλληλοι τοῦ 'Υψηλάντου καὶ ἤλθαν εἰς τὰ Τρίκορφα, δέν ἐβγήκαν δέ ἀπό τό πλοίον ὅλοι μαζύ. 'Από τό "Αστρος ἐπεράσαμεν εἰς τόν "Αγιον Ἰωάννην, καὶ ἀπό ἐκεῖ, ἀφοῦ τήν ἐπαύριον ἐγευματίσαμεν εἰς τίς Καμάρες τοῦ 'Αγίου Πέτρου, ἐφθάσαμεν εἰς τά Βέρβενα.

Καθώς ὁ 'Υψηλάντης ἐκατέβη εἰς τά Βέρβενα εύθύς ἐζήτησε φρουράν παρά τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ὁ ὥποιος διέταξεν ἀπό τό 'Αγιοπετρίτικον σῶμα ἐκατόν στρατιώτας νά τόν φρουροῦν προσωρινῶς. Τήν δέ ἐπαύριον ἔγινε παράταξις εἰς τά 'Αλώνια τών Βερβένων καὶ ἐκεῖ ἀφοῦ ἐψάλη δοξολογία ἀπό τούς ἀρχιερεῖς, ἀνέβη ὁ Ν. Βάμβας ἐπάνω εἰς τό ύψηλότερον μέρος, τό ὥποιον είχαν φτιάσει ἐπίτηδες, καὶ ἀνέγνωσε τά γεγραφα, διά τών ὧδιων ἐδιωρίζετο ὁ Δ. 'Υψηλάντης πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ πληρεξουσίου ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς· καὶ μετά τό τέλος τῆς ἀναγνώσεως τών ἐφώναξαν "Ζήτω ἡ πατρίς, Ζήτω ὁ 'Υψηλάντης", καὶ ἔρριψαν πολλά κανόνια καὶ τουφέκια.

Μετά τοῦτο ἐζήτησεν ὁ 'Υψηλάντης τήν διάλυσιν τῆς ἐν Καλτεζαΐς Γερουσίας καὶ προσέστι νά τοῦ δοθῇ ἐγγράφως ἡ πληρεξουσίοτης νά διοική. Τοῦτο ὅμως δέν ἐπαραδέχθησαν οἱ ἀρχοντες· καὶ ὁ 'Υψηλάντης τότε ἐδυσαρεστήθη καὶ ἡτοιμάζετο νά φύγῃ διά τάς Καλάμας.

Ούτος διόλου δέν ἀντέπραττεν εἰς τά σχέδια τών προκρίτων καὶ ίδιως τῶν 'Αχαιῶν, ἐξ ἐναντίας δέ ούτοι ἀντέπραττον εἰς τά σχέδια ἐκείνου, τά ὥποια ἡσαν καλά διά τήν σωτηρίαν τοῦ ἔθνους. Καὶ τών προκρίτων ἐπίσης ἡ γνώμη δέν ἦτο κακή διά τήν πατρίδα, ἀλλ' ἐπειδή ούτοι ἡσαν συνηθισμένοι νά ἄρχουν τούς ἐκπρίευσε πολὺ φόβος ἀπό τόν 'Υψηλάντην, διότι αὐτός ἐπεριστοιχίθη ἀπό τό σύστημα τών Κλεφτοκαπεταναίων, καὶ ἀπό τόν μικρὸν λαόν, οἵτινες τόν ἡγάπησαν καὶ τόν ἐσεβάσθησαν ὡς ἄνδρα κοινωφελή καὶ ἐνάρετον, καὶ τόν ἐθεώρησαν ὡς φραγμόν εἰς τήν μεταξύ των ἀντίκηλίαν περί τοῦ ποίος νά γίνη πρώτος τών ἄλλων.

'Ο 'Υψηλάντης δέν είχε καμμίαν πλεονεξίαν, οὕτε ἐπιθυμίαν εἰς ὑλικά συμφέροντα, καὶ δι' αὐτό τοῦτο ἐκέρδισε τήν ἀγάπην τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ, καὶ δηγειρε τήν ἀντίπραξιν τών ἀρχόντων εἰς τά ἐπιχειρήματα αὐτοῦ, καὶ διότι ἄλλως ἔδιδεν ἐλευθερίαν εἰς τούς λαούς νά ἔχωσι ψήφον καὶ χωρίς τῆς ψήφου των νά μη ἔρχωνται ἀντιπρόσωποι αὐτοχειροτόνητοι, καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ ἀνίκανοι, εἰς τάς συνελεύσεις καὶ εἰς τά πολιτικά καὶ διοικητικά πράγματα, ἀλλά νά προτιμῶνται οἱ ικανοί.

'Αλλά ταῦτα δέν ἥρεσαν εἰς τούς κοτζαμπάσθες, διότι ούτω πως ὁ λαός ἐφωτίζετο. 'Η δέ φιλοτιμία καὶ ἡ φιλοδοξία τών προκρίτων ἔφερε τά πράγματα εἰς τόν Δ. 'Υψηλάντην καὶ εἰς τόν Θ. Κολοκοτρώνην, τόν ὥποιον μάλιστα ἐφόδησαν, καὶ ἀντενέργησαν νά μη κυριεύσῃ τάς Πάτρας, ὡς κατωτέρω θέλομεν διηγηθῆ, Φοβούμενοι μήπως γίνηται κέντρον τῆς φατρίας τών 'Υψηλαντών. Τοιαύται ὑποψίαι τούς κατέλαβον.

'Η δέ ραδιουργία τών Πελοποννησίων ἐνώθη μέ τών Φαναριωτών τήν μηχανορραφίαν καὶ ἀρχομανίαν, καὶ ίδιως μέ τήν τοῦ Α. Μαυροκορδάτου, Κωστάκη Καρατζᾶ καὶ τοῦ Θεοδώρου Νέγρη, ὡς καὶ τών Δυτικοελλαδιτών, οἵτινες ἡθέλουσαν νά κάμουν ἀλλοι ίδικόν των πολιτικὸν σύστημα, διότι ἐσύστησαν εἰς τήν πατρίδα τών Δυτικήν 'Ελλάδα πριγκηπάτον, καὶ πρίγκηπα αὐτοῦ ἔξελεξαν τόν Α. Μαυροκορδάτον. Οὕτω πως οἱ Φαναριώται τούς ἐγέλασαν, διότι μη ἔχοντες καμμίαν πολιτικήν δύναμιν ἐπῆραν τήν τών ἐντοπίων, τούς ὥποιούς

είχαν ἔρμαιον εἰς τάς θελήσεις των, τούς ἐχόρταιναν ὅλο σχέδια καλά δι' αὐτούς, καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεὶ τούς ἔρριπταν τὸν φόβον λέγοντες εἰς αὐτούς τί θά πάθουν ἀπό τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν Κολοκοτρώνην, ὅταν λείψουν αὐτοὶ ἀπό τὰ πράγματα. Διά τοιούτων ἀπατηλῶν μέσων οἱ περὶ τὸν Μαυροκορδάτον ἐδιαίρεσαν τοὺς πτωχούς τῷ πνεύματι, καὶ ἀπεφάσισαν νά καταβάλουν τὸν Ὑψηλάντην. **Ἡ δυστυχία τῆς Ἐλλάδος ὑπῆρξε,** διότι δέν εὑρέθη ἔξοχον πνεῦμα εἰς τὸν Ὑψηλάντην διά νά τούς καταστρέψῃ, ἀλλ' ἔχων ἄγαθοῦ ἀνθρώπου σπλάγχνα καὶ πατριωτισμόν, ἀφῆκεν αὐτούς νά ἀντιπράττωσιν εἰς τὰ καλά τῆς πατρίδος.

ΛΑΪΚΗ ΣΤΑΣΙΣ

'Ἄλλα προτοῦ νά φύγη ὁ Ὑψηλάντης διά τὸ Λεοντάρι **ἀνεφάνη ὀχλαγωγία διά νά σκοτώσουν τούς προῦχοντας**, οἱ ὅποιοι δέν ἡθέλησαν νά ἀφῆσουν ἐλευθέραν τήν διοίκησιν, ὡς ἦθελεν οἱ Ὑψηλάντης καὶ αὐτήν τήν ἐκίνησεν ὁ Σωτηράκης 'ιωάννου Παπαγιαννόπουλος ἀπό Βαλτεσινίκον τῆς Γόρτυνος· αὐτός μέ ἄλλους πολλούς τήν είχεν ὀργανίσει πρό ἡμερῶν.

'Ἄλλ' ὁ **Κολοκοτρώνης ἐβγῆκε καὶ τούς καθησύχασε διά τῆς δημηγορίας του**, ἀφοῦ ἔγινε πρώτα σύντροφός των καὶ τούς ἐβγαλε ἔξιμακρα τοῦ χωριοῦ διά νά τούς ὄμιλήσῃ. Τούς είπεν, διτι θά τούς ὄμιλήσῃ καὶ ἐπειτα ἀπό τήν ὄμιλίαν ὅ,τι ἀποφασίσουν θά τούς είναι σύντροφός των' διότι καὶ αὐτός ἐπιθυμεῖ τόν σκοτωμόν τῶν ἀρχόντων. "Ἐπειτα τούς ἔφερε διάφορα παραδείγματα καὶ λόγους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ εἰς τὸ τέλος είπεν:

—'Ἄλλ' ἂν τούς σκοτώσωμεν, νά τόν βεβαιώσουν τί θά είπῃ ὁ κόσμος καὶ οἱ λοιποὶ χριστιανοὶ καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης· θά τό ἐπαινέσουν; ἢ θέλουν τό κατηγορήσει; Θά είποῦν διτι, οἱ "Ἐλληνες δέν ἐπαναστάθησαν νά σκοτώσουν τούς Τούρκους, τούς τυράννους των, ἀλλά σκοτώνονται οἱ ἴδιοι μεταξύ των καὶ σκοτώνουν τούς προκρίτους των καὶ δέν είναι ἀξιοί ἐλευθερίας!

Οι λόγοι αὐτοὶ ἔκαμαν τό πλήθος καὶ διελύθη, ἀφοῦ τούς ὑπεσχέθη, διτι θά τούς φέρη ὀπίσω τόν Ὑψηλάντην.

Εἰς δέ τήν ἀνωμαλίαν ταύτην τῶν Βερβένων ὁ Κανέλος Δεληγιάννης ἐκράτει τόν Κολοκοτρώνην ἀπό ἀγάπην καὶ φιλοπατρίαν, φοβούμενος μήπως γίνη θύμα τῆς ὀχλαγωγίας, καὶ ὄχι, ώς λέγεται, διτι τόν ὑπώπτευαν μήν ἐνωθῇ μέ τόν ὄχλον. Μάλιστα δέ τότε ἥσαν καὶ οἱ δύο ἀγαπημένοι καὶ ἐνωμένοι...

(γ) 'Ι. Φιλήμονα (Δοκίμιον 'Ιστορικόν Δ' 89):

"Ηδη οἱ στασιασταὶ ἐπίλησίσαν πρός τό κατάλυμα τοῦ Μαυρομιχάλου κράζοντες: «Θέλομεν τόν ἀφέντη μας! Αὔτός ἡλθε νά σώσῃ τήν πατρίδα, καὶ οἱ κοτοσμητίδες θέλησαν νά τόν διώξουν. Σκότωμα τούς τυράννους!!» καὶ ἄλλα πάμπολλα. Παρά τῷ Μαυρομιχάλῃ εύρεθησαν ὁ Κολοκοτρώνης, Κρεββατάς, Δεληγιάνναι καὶ ἄλλοι, οἱ μέν κατά σύμπτωσιν, οἱ δέ προσφυγόντες ἔνεκα φόβου. Όλιγοι Λάκωνες στρατιώται τοῦ Μαυρομιχάλου καὶ ἔτεροι τῶν προκρίτων διετέθησαν πρός ὑπεράσπισιν τῆς οἰκίας. 'Ο Μαυρομιχάλης πρώτος ἀπέτεινε λόγους τινάς πρός τό πλήθος, ὑποχνούμενος αὐτῷ οὐχί μόνον τήν ἐπιστροφήν, ἀλλὰ καὶ τήν ἀναγνώρισιν τοῦ ὄργανισμοῦ τοῦ Ὑψηλάντου. 'Ἐπιμένοντος ὅμως τούτου καὶ μή διαλυμένου, ἀπεφάσισεν ὁ Κολοκοτρώνης, ἵνα ἔξελθη καὶ ὄμιλήσῃ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ. 'Αποτρεπόμενος δέ παρά τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννου καὶ τῶν ἄλλων, λόγω μέν, ἵνα μή κινδυνεύσῃ, φόβῳ δέ, ἵνα μή ἐνωθῇ καὶ ούτος

μετά τών έξω, παρετήρησεν άγανακτών: «*Άφτε με νά φύγω, γιατί, δ' γένη άρχη και πέση ένα τουφέκι, όλους θά μάς σκοτώσουν*». Τελευταίον, τής οίκιας τοῦ Μαυρομιχάλου ἀπειλουμένης σφοδρότερον, ὁ Κολοκοτρώνης ἐξῆλθε μετά τοῦ σιού αὐτοῦ *'Ιωάννου* καὶ ὀλίγων στρατιωτῶν, κράξας εὐθύς μεγάλῃ τῇ φωνῇ: «*"Ελληνες!! τί θέλετε; ἔλατε μαζὴ μου"*· κυκλωθεὶς δέ προεχώρει ἐπιτηδείως, ὅπως ἀπομακρύνῃ τὸ πλῆθος ἐκ τῆς τοῦ Μαυρομιχάλου.

(δ) Σέ ουνάρτηση μέ τήν ύποφώσκουσα ἀντίθεση προκρίτων —*'Υψηλάντη* δέ φαίνεται ἀσκοπο νά παρατεθεῖ ἔνα ἀπόσπασμα ἀπό τήν προκήρυξη τοῦ *'Υψηλάντη* (τῆς 6/18 *'Οκτωβρίου 1821*), μέ τήν ὅποια καλοῦσε τὸ λαό νά ἐκλέξει ἀντιπροσώπους γιά τήν *'Εθνοσυνέλευση* (τῆς *'Επιδαύρου*). *'Υπογράμμιζε* δτὶ ὁ ἀγώνας δέν ήταν μόνο γιά ἀπελευθέρωση ἀπό τόν ξένο δυνάστη, ἀλλά καὶ ἀπό κάθε ἄλλη ἀδικία, μεροληψία, τυραννία. *'Ηλθον, ἔγραφε, διά νά διεκδικήσω τήν τιμήν, τήν ζωήν, τήν περιουσίαν σας: ήλθον νά σᾶς δώσω νόμους δικαίου, δικαστήρια ἀμερόληπτα...* Καιρός είναι νά παύσει πλέον ἡ τυραννία ὅχι μόνο τῶν Τούρκων ἀλλά καὶ ἡ τυραννία τῶν ἀτόμων ἐκείνων, τά ὅποια συμμεριζόμενα τῶν Τούρκων τά αἰσθήματα, ζητοῦν νά καταπιέζουν τόν λαόν..... (Βλέπε: *Tά ἐλληνικά Συντάγματα 1822-1952*, σελ. 20)

7 'Εκλογικός νόμος δέν ύπηρχε¹ Ψηφίστηκε ἀργότερα (9 Νοεμβρίου 1822, ἀριθ. 17). Γιά τόν τρόπο *«έκλογῆς»* τῶν πρώτων *«παραστατῶν»* βλέπε παραπάνω: (α) σημ. 1 (γ) (*μελέτημα τοῦ I. T. Βιοβίζη*) καὶ (β) στή σημ. 5 (α) τήν ἀφήγηση τοῦ I. Φιλήμονα.

8 Γράφει σχετικά ὁ **Σπηλιάδης**
(Απομνημονεύματα Δ' α, σελ. 232):

«πολλοί ἐκ τῶν λογίων μας, οἱ ὅποιοι ἀνετράφησαν εἰς τήν Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπιστρέφουν εἰς τήν πατρίδα στολισμένοι μὲν μέ πολλάς γνώσεις ὀφελίμους εἰς τήν κοινωνίαν ἀλλά καὶ μέ τήν ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ διαφθοράν καὶ κακοήθειαν καὶ μέ τήν καταστρεπτικήν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀθρησκίαν».

**Β' 'Ο πολιτειακός χαρακτήρας τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγώνα
τῆς Ἀνεξαρτησίας'
(δημοκρατικός καὶ φιλελεύθερος)**

1. Λέγοντας πολιτεύματα τοῦ Ἀγώνα ἐννοοῦμε τά πολιτειακά κείμενα πού συντάχτηκαν ἀπό τούς πρώτους μῆνες τῆς Ἐπανάστασης κι ὡς τὴν ἄφιξη τοῦ Καποδίστρια. Τά διακρίνουμε σέ δυό κατηγορίες: (α) Τοπικούς Ὁργανισμούς πού είχαν χαρακτήρα τοπικό (βλ. σημ. 4 τοῦ προηγούμενου μαθήματος) καὶ (β) Γενικά Πολιτεύματα πού ἀπευθύνονταν σέ δὴ τὴν ἐπαναστατημένη καὶ ἐπαναστατικά ἐλεύθερη χώρα.

Οἱ κυριότεροι Τοπικοί Ὁργανισμοί είναι τέσσερις:

- α. 'Ο Ὁργανισμός τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Δυτικῆς Χέρσου 'Ελλάδος (ψηφίστηκε στὸ Μεσολόγγι τὴν 9 Νοεμβρίου 1821).
- β. 'Η Νομική Διάταξη τῆς Ἀντατολικῆς Χέρσου 'Ελλάδος (ψηφίστηκε στὰ Σάλωνα τὴν 15 Νοεμβρίου 1821).
- γ. 'Ο Ὁργανισμός τῆς Πελοποννησίας. Γερουσίας (ψηφίστηκε στὴν Ἐπίδαιρο στὶς 27 Δεκεμβρίου 1821).
- δ. Τό Προσωρινόν Πολίτευμα τῆς νήσου Κρήτης (ψηφίστηκε στούς Ἄρμένους στὶς 20 Μαΐου 1822).

Τά Τοπικά αὐτά πολιτεύματα, τά πρῶτα «ἄνθη ἐλεύθερίας», ψηφίστηκαν ἀπό τοπικές συνελεύσεις (πού είχαν συγκληθεῖ χωρίς προϋπάρχοντα ἔκλογικό νόμο) μέ συμμετοχή κυρίως προεστῶν καὶ ὀπλαρχηγῶν, δηλαδὴ τῆς ἡγεσίας πού προϋπήρχε καὶ τῆς ἡγεσίας πού τώρα ἔβγαινε στό προσκήνιο μέσα ἀπό τίς φλόγες τοῦ Ἀγώνα. Ὁργάνωσαν τοπικές διοικήσεις μέ βάση ἀποκεντρωτική, σκόπευαν σέ ἀντιμετώπιση τῶν τοπικῶν ἀναγκῶν καὶ ὑποδήλων (τό 1 καὶ 4 καὶ μέ τὸν τίτλο τους) τὴν προσωρινότητά τους. Οἱ ἀνάγκες δημαρχίας τοῦ Ἀγώνα καὶ στοιχειώδης πολιτική σύνεση ὑποδείκνυαν τὸν παραμερισμό τοῦ τοπικιστικοῦ πνεύματος καὶ τῇ δημιουργίᾳ Κεντρικῆς διοίκησης.

'Η πρώτη Ἐθνοσυνέλευση (βλ. παρακάτω) μέ σαφήνεια διατύπωσε τὴν πολιτική βούλησή της: οἱ Τοπικοί Ὁργανισμοί νά ύπαγονται στὴν Κεντρική Διοίκηση²: ἡ δεύτερη Ἐθνοσυνέλευση μέ τὸ ψήφισμα τῆς 30 Μαρτίου 1823 θεώρησε σκόπιμο νά καταργήσει τίς τοπικές γερουσίες.

Τά γενικά πολιτεύματα τοῦ Ἀγώνα, τά ὁποῖα ψηφίστηκαν ἀπό ἀντίστοιχες Ἐθνοσυνελεύσεις είναι 3*:

* Κατά τή διάρκεια τοῦ Ἀγώνα τῆς Ἀνεξαρτησίας πραγματοποιήθηκαν περισσότερες ἀπό τρεῖς Ἐθνοσυνελεύσεις, κάποτε μάλιστα μέσα σέ κλίμα σύγχυσης ἢ ἀντεγκλήσεων· ἐμεῖς δημαρχίας περιορίζόμαστε σέ κείνες μόνο πού ψήφισαν συνταγματικά κείμενα καὶ είναι οἱ ἀκόλουθες:
Α' Ἐθνοσυνέλευση στὴν Ἐπίδαιρο (1821-22)

- α. Τό Προσωρινό Πολίτευμα τής 'Ελλάδος ή Σύνταγμα τής 'Επιδαύρου (ψηφίστηκε από τήν Α' 'Εθνοσυνέλευση στήν 'Επίδαυρο τήν 1 Ιανουαρίου 1822).
- β. Νόμος τής 'Επιδαύρου, ήτοι προσωρινό Πολίτευμα τής 'Ελλάδος (πρόκειται για άναθεώρηση τοῦ προηγουμένου στά μή βασικά σημεῖα του· ψηφίστηκε από τήν Β' 'Εθνοσυνέλευση στό "Αστρος τήν 29 Μαρτίου 1823).
- γ. Πολιτικόν Σύνταγμα τής 'Ελλάδος (ψηφίστηκε από τήν Γ' 'Εθνοσυνέλευση στήν Τροιζήνα, τήν 1 Μαΐου 1827⁹. Είναι πληρέστερο από τά δύο προηγούμενα καὶ θεωρεῖται ὅτι ήταν τό πιό δημοκρατικό καὶ φιλελεύθερο σύνταγμα τῆς ἐποχῆς του⁴.

2. Τά συνταγματικά κείμενα τοῦ 'Αγώνα προέρχονται ώς πρός τό περιεχόμενο καὶ τή μορφή τους, από ποικίλες ἐπιδράσεις. Πρῶτα θυμίζουμε τίς τοπικές συνήθειες (τοπική αὐτοδιοίκηση κτλ.) καὶ τίς προσωπικές βλέψεις καὶ τούς ἀνταγωνισμούς — ἔκδηλους ἢ ἀφανέρωτους — για τούς ὅποιους ἔγινε λόγος στό προηγούμενο μέρος.

"Ἐπειτα είναι οἱ ἀναμνήσεις από τήν ἑλληνική κλασική ἀρχαιότητα πού μέ ίδιαίτερη ἔμφαση ἀναβίωσαν στά χρόνια τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, ὅπως εϊδαμε στό κεφ. 2. Είναι ἀκόμη οἱ ἐπιδράσεις από τόν πολιτειακό στοχασμό καὶ τίς μεγάλες 'Ἐπαναστάσεις τοῦ 18ου αἰώνα (ἀμερικανική διακήρυξη τῆς 'Ανεξαρτησίας, 4 Ιουλίου 1776, Γαλλική Διακήρυξη τῶν Δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Πολίτη, 26 Αὔγ. 1789, καθώς καὶ τά συνταγματικά κείμενα τῆς Γαλλικῆς 'Ἐπανάστασης, κυρίως τοῦ 1793 καὶ 1795). Τέλος, είναι τά ίδια τά κείμενα πολιτειακοῦ στοχασμοῦ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Θυμίζουμε ίδιαίτερα τή «Νέα Πολιτική Διοίκηση» τοῦ Ρήγα καὶ τήν «'Ελληνική Νομαρχία». Καὶ δέν πρέπει νά θεωρήσουμε ἄγνωστα τά συντάγματα τῶν 'Επτά Νησιῶν τοῦ Ιονίου (1803, 1817), τά ὅποια βέβαια συντάχτηκαν κάτω ἀπό τήν ἐπίνευση ξένων «προστατῶν», ἀλλά ὑπῆρξαν ὅπωσδήποτε τά πρῶτα συνταγματικά κείμενα πού δοκιμάστηκαν στόν ἑλληνικό χῶρο πρίν ἀπό τό 1821.

"Ολες οἱ παραπάνω ἐπιδράσεις, πού φορεῖς τους ὑπῆρξαν οἱ ἐπαναστατημένοι "Ελληνες (ντόπιοι καὶ νεοφερμένοι) καὶ οἱ ἐκτιμήσεις τῶν συγκεκριμένων τότε ἀναγκῶν καὶ, ἀναμφίβολα, καὶ οἱ προσωπικές

B' 'Εθνοσυνέλευση στό "Αστρος Κυνουρίας (1823)

Γ' 'Εθνοσυνέλευση στήν Τροιζήνα (1827)

Τό καλοκαίρι τοῦ 1829 (ἐπί Καποδίστρια) συνήλθε ἡ Δ' 'Εθνοσυνέλευση στό "Αργος, ἡ ὅποια βασικά ἔδωσε τήν ἔγκρισή της γιά τήν πολιτική τοῦ Καποδίστρια.

έπιδιώξεις, όδήγησαν στή σύνταξη τῶν τοπικῶν καί γενικῶν Πολιτευμάτων τοῦ Ἀγώνα, πού ὅλα τους ἔχουν **χαρακτήρα δημοκρατικό καὶ φιλελεύθερο**.

3. Πρίν ὅμως ἐπιχειρηθεῖ τεκμηρίωση αὐτοῦ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν συνταγματικῶν κειμένων εἶναι ἀνάγκη νά γίνει διευκρίνιση τῶν ὅρων: «**δημοκρατικό καὶ φιλελεύθερο**⁵».

Δημοκρατικό είναι τό πολίτευμα, ὅπου ίεραρχικά ἀνώτερο ὅργανο τῆς πολιτείας είναι ὁ λαός· αὐτός ἔχει κυρίαρχη ἔξουσία· ἡ βούλησή του είναι ἡ ἀνώτερη πολιτειακή βούληση, στήν όποια ὑποτάσσονται τά ὅργανα τῆς πολιτείας καὶ τά ἄτομα. Δημοκρατία είναι τό πολίτευμα ὅπου οὐσιαστικά τή νομοθετική ἔξουσία ἀσκεῖ ὁ λαός ἅμεσα (ὅπως ἦταν στήν ἀρχαιότητα) ἡ ἔμμεσα μέ αίρετούς ἀντιπροσώπους του, ὅπως γίνεται σήμερα στήν κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Φιλελεύθερο είναι τό πολίτευμα πού σέβεται τήν προσωπικότητα τοῦ πολίτη καὶ τοῦ ἀναγνωρίζει ἐλευθερίες. Κατά τή φιλελεύθερη βιοθεωρία τό ἄτομο δέν είναι ἀπόλο κύτταρο τοῦ κοινωνικοῦ ὅργανισμοῦ, ὑποταγμένο σέ κοινωνιοκρατικούς σκοπούς· ἔχει ὄντότητα χωριστή, ἀξία αὐτοτελή, προσωπικότητα σεβαστή. ‘Η ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς ἀξίας ἀπό τήν πλευρά τῆς πολιτικής ἔξουσίας ἐπιβάλλει στήν ἔξουσία περιορισμούς, προσδιορίζει γιά τόν πολίτη ἀτομικές ἐλευθερίες καὶ τίς περιφρουρεῖ. ‘Η πολιτεία ἀναγνωρίζει κάποια δρια ἐλευθερίας τοῦ πολίτη ἀπαραβίαστα καὶ μία κατηγορία ἀγαθῶν, τά όποια ἀπολαμβάνει ὁ πολίτης, ἐνῶ ἡ πολιτεία δέν μπορεῖ νά τά θίξει παρά μόνο ὡς κάποιο δριο καὶ ὅταν συντρέχουν εἰδικές προϋποθέσεις, πού κάνουν τήν ἐπέμβασή της ἀναγκαία γιά χάρη τῆς ἐλευθερίας τῶν ἄλλων πολιτῶν.

Δημοκρατία καὶ φιλελεύθερισμός δέν είναι ταυτόσημες ἔννοιες· ἡ δημοκρατία ἀναφέρεται στήν ὄργανωση τῆς πολιτείας, ὁ φιλελεύθερισμός στήσ σχέσεις ἀτόμων καὶ πολιτείας ὄργανωμένης. Δέν είναι ὅμως καὶ ἀσχετες οἱ δυό ἔννοιες μεταξύ τους· ἡ γνήσια δημοκρατία προϋποθέτει τό φιλελεύθερισμό (προσωπική ἐλευθερία, ἐλευθερία γνώμης, ἐλευθερία τοῦ τύπου κτλ.)· καὶ ὁ φιλελεύθερισμός μπορεῖ νά πραγματωθεῖ μόνο μέσα σέ καθεστώς δημοκρατίας.

4. ‘Ο φιλελεύθερος καὶ δημοκρατικός χαρακτήρας τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγώνα διαφαίνεται κυρίως ἀπό τά ἄρθρα τους γιά τά ἀτομικά δικαιώματα ⁶ καὶ γιά τή δομή τῆς νεοσύστατης πολιτείας⁷.

a. “Ως πρός τό πρώτο θέμα (τοῦ φιλελεύθερου χαρακτήρα) παρατηροῦμε ὅτι σύμφωνα μέ τά σχετικά ἄρθρα τῶν 3 συνταγμάτων:
— ὅλοι οἱ “Ἐλληνες είναι «ὅμιοι» (κατά τό πρώτο Σύνταγμα) ἡ «ἴσοι», (κατά τά ἐπόμενα συντάγματα) ἐνώπιον τῶν νόμων.

- έχουν τά ίδια πολιτικά δικαιώματα.
- διορίζονται στά διάφορα ύπουργήματα άναλογα με τήν «άξιότητά» τους.
- έχουν δικαιώμα νά άναφέρονται στίς 'Αρχές.
- είναι δλων ή περιουσία, ή τιμή και ή άσφαλεια κάτω άπο τήν προστασία τῶν νόμων.
- είναι έλευθεροι νά διατυπώνουν τίς γνωμες τους μέ κάποιες προϋποθέσεις (ἀρθρο γιά τόν "τύπο" δέν ύπάρχει στό πρώτο Σύνταγμα).
- στήν έλληνική έπικράτεια καταργεῖται ή δουλεία κτλ.
- στήν έλληνική έπικράτεια άπαγορεύονται τά βασανιστήρια, κτλ. κτλ.

'Επίσης, σέ αλλα σημεία (ἀρθρα) γίνεται λόγος γιά ύποχρέωση τής Πολιτείας νά προστατεύσει χήρες και όρφανά και νά άνταμείψει όσους κάνουν θυσίες γιά τόν 'Αγώνα.

'Επίσης, εισάγεται μέ τό πρώτο ἄρθρο τῶν Συνταγμάτων άνεξιθρησκία, μολονότι προβάλλεται ώς έπισημη θρησκεία ή 'Ορθόδοξη 'Ανατολική⁸.

Τέλος, ύπόσχεται ή Πολιτεία νά όργανώσει συστηματική έκπαίδευση τής νεολαίας σέ όλη τήν έπικράτεια⁹ μέ τήν άλληλοδιδακτική μέθοδο, πού κρινόταν άναγκαία τότε λόγω γενικής πενίας, άλλα και χαρακτηρίζει δικαιώμα τῶν πολιτῶν νά έκλεγουν δασκάλους γιά τή μόρφωσή τους¹⁰.

Πρόβλημα γλώσσας δέν τίθεται μέ τά γενικά συνταγματικά κείμενα τοῦ 'Αγώνα: ήταν πολύ ζωντανό τό αίτημα τοῦ Διαφωτισμοῦ γιά γλώσσα κατανοητή άπο τό λαό και άντηχούσε άκομη τό κήρυγμα τοῦ Ρήγα και ή διδασκαλία τοῦ Κοραῆ¹¹. έξαλλου δέν είχε θεσμοθετηθεῖ (ὅπως ξινείς άπο τήν 'Αντιβασιλεία ἀργότερα) ή συστηματική άρχαιολατρία, ώστε νά άντιπροβάλλεται ώς έπισημη γλώσσα άλλη άπο έκεινη πού μιλοῦσε και έννοούσε ό τότε 'Ελληνισμός. Μόνο στή Νομική Διάταξη τής 'Ανατολικής Χέρσου 'Ελλάδος όριζεται ότι: «τήν σημερινήν γλώσσαν άναγνωρίζει ώς έπικρατοῦσαν γλώσσαν τής 'Ελλάδος»¹².

Σέ συνάρτηση μέ τίς άτομικές έλευθερίες άναφέρεται και ή **άνεξαρτησία τής δικαιοσύνης**, πού έχει άλλωστε χαρακτηριστεῖ Παλλάδιο τῶν άτομικῶν έλευθεριῶν, γιατί αύτή τίς προστατεύει και άποτελεί προϋπόθεση, γιά νά μήν καταντοῦν οι 'έλευθερίες φενάκη. "Ολα λοιπόν τά συντάγματα τοῦ 'Αγώνα καθιέρωναν τήν άνεξαρτησία τής δικαιοσύνης έξουσίας¹³.

β. 'Η δημοκρατικότητα τῶν πολιτευμάτων τοῦ 'Αγώνα καταφαίνεται άπο τή θέση πού έχει στήν πολιτειακή δομή ή λαός, άπο τή διάκριση και δόμηση τῶν έξουσιῶν, άπο τήν άναγνώριση δικαιώματος ψήφου σέ

όλους τούς ένηλικους πολίτες, από τήν άναγνώριση τοῦ δικαιώματος τοῦ πολίτη σέ όλους τούς μόνιμους κατοίκους τῆς 'Επικράτειας. Εἰδικότερα:

Τήν 'Επανάσταση ἔκανε **όλοκληρο τό έθνος**, όχι μία τάξη άνθρωπων· τοῦτο φαίνεται σ' όλες τίς διακηρύξεις τῶν ἐπαναστατῶν, τοπικές καὶ γενικές· τό ἑλληνικό ἔθνος διεκδικοῦσε πολιτική ὑπαρξὴ καὶ άνεξαρτησία καὶ τό ἔθνος ἀνακηρύσσεται κυρίαρχο ὅργανο στή νεοπαγή πολιτείᾳ· πανηγυρική καὶ σαφής είναι ἡ διατύπωση τοῦ ἄρθρου 5 τοῦ συντάγματος τῆς Τροιζήνας: «ἡ κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τό ἔθνος· πᾶσα ἔξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ καὶ ὑπάρχει ὑπέρ αὐτοῦ».

'**Η νομοθετική ἔξουσία** ἀσκεῖται ἔμμεσα, μέ αντιπροσώπους· ἔτσι καθιερώνεται (μέ δλα τά συντάγματα τῆς 'Επανάστασης) ἡ κοινοβουλευτική δημοκρατία· **Παράγοντες τῆς νομοθετικῆς ἔξουσίας** είναι τό βουλευτικό (βουλή) καὶ τό ἑκτελεστικό (ἡ κυβέρνηση) ἢ ἀργότερα ὁ Κυβερνήτης. Κατά τό πρώτο σύνταγμα οἱ δυό παράγοντες ī-σοσταθμίζονται· μέ τό δεύτερο σύνταγμα τό βουλευτικό ἐνισχύεται, ἐνῶ τό ἑκτελεστικό διατηρεῖ ἕνα δικαίωμα ἀναβλητικῆς ἀρνησικυρίας· μέ τήν ἀφίξη τοῦ Καποδίστρια τό βουλευτικό ἐκχωρεῖ γιά ὄρισμένο χρονικό διάστημα στόν Κυβερνήτη ἔκτακτες ἔξουσίες· ἀλλά πρόκειται γιά θελημένη καὶ χρονικά περιορισμένη παραχώρηση.

Τά μέλη τοῦ νομοθετικοῦ καὶ τοῦ ἑκτελεστικοῦ είναι αἰρετά· ἄρα σέ τακτά (μικρά) διαστήματα ἡ ἔξουσία ξαναγυρίζει στό λαό. Καὶ δλοι οἱ μόνιμοι κάτοικοι είναι πολίτες¹⁴ καὶ ἔχουν δλοι δικαίωμα ψήφου. Αύτά ὄριζονταν σέ μιά περίοδο πού καθολικό δικαίωμα ψήφου δέν ἵσχυε οὔτε στήν 'Αγγλία οὔτε στίς 'Ενωμένες Πολιτείες τῆς 'Αμερικῆς¹⁵, ἡταν ὅμως σύμφωνο μέ τίς συνήθειες τῶν 'Ελλήνων καὶ τήν πνευματική - ἰδεολογική προεργασία πού είχε συντελεστεῖ μέ τόν Νοελληνικό Διαφωτισμό.

5. Τώρα, πῶς ἀπό δλη αύτή τήν πολιτειακή προετοιμασία καὶ τίς σαφεῖς πολιτειακές διακηρύξεις ἔφτασαν τά πολιτειακά πράγματα στό λεγόμενο 'Ηγεμονικό Σύνταγμα τοῦ 1832¹⁶ (πού ποτέ δέν ἐφαρμόστηκε, γιατί μέ τήν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα καὶ τήν ἀφίξη τῆς 'Αντιβασιλείας δόθηκε λύση ἀκόμη πιό μοναρχική), αύτό δέν μπορεῖ νά ἐννοθεῖ παρά μόνο μέ παράλληλη ιστόρηση τής ἔξωτερικής πολιτικῆς τῆς περιόδου 1821-1832· ἴδιαίτερα ἐνδιαφέρει ἡ παράγραφος πού ἀναφέρεται στό διπλωματικό ὄργασμό τοῦ 1830-1832 γιά τή ρύθμιση τοῦ 'Ελληνικοῦ Ζητήματος¹⁷.

* ἀντίδιαστέλλεται πρός τό δικαίωμα ἀπόλυτης ἀρνησικυρίας, πού δηγεῖ σέ ἀδιέξοδο τήν πολιτική ζωής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1 Βάση τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ είναι τὸ φυλλάδιο Χ. Φραγκίστα, Τό δημοκρατικόν καὶ Φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν πολιτευμάτων τοῦ 'Αγῶνος, Θεσ/κη 1953.

2 Σύνταγμα τῆς 'Επιδαύρου, Παράρτημα, παράγραφος ρα':
Αἱ Γερουσίαι καὶ ὁ 'Αρειος Πάγος (= = ἔτοι λεγόταν ἡ τοπική διοίκηση τῆς Ανατολικῆς Στερεάς) καὶ πᾶσα κατά μέρος κεντρική τῆς 'Ελλάδος Διοίκησις, οργανισθείσα πρό τῆς Παρούσης Γενικής τοῦ 'Εθνους Συνελεύσεως, ὑπόκεινται εξίσου ἐντελῶς εἰς τάς ἀποφάσεις τῆς Διοικήσεως'.

3 Τὸ Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας ἰσχυσε ὡς τήν ἄφιξη τοῦ Καποδίστρια, πρώτου Κυβερνήτη: μέ ψήφισμά της τῆς 18 Ἰανουαρίου 1828 ἡ Ἱδια Γ' 'Εθνοσυνέλευση αποφάσισε τήν ἀναστολὴ τοῦ συντάγματος, γιά νά διευκολύνει τόν κυβερνήτη προσωρινά στούς γρήγορους χειρισμούς πού ἀπαιτοῦσαν οἱ περιστάσεις (κυρίως ἐσωτερική ὁργάνωση, στρατιωτικές ἐπιχειρήσεις καὶ διπλωματικές διαπραγματεύσεις γιά τά σύνορα). Τήν ἀναστολὴ ἐπίκυρωσε καὶ ἡ Δ' 'Εθνοσυνέλευση τοῦ 'Αργους μέ ψήφισμα τῆς 22 Ἰανουαρίου 1829· (βλ. Φραγκίστα, δ.π., σελ. 19, σημ. 10).

4 Α. Σβάλου, Συνταγματική 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος, σελ. 50 κ.ἔ. Φραγκίστα, δ.π. σελ. 5.

5 'Ακολουθοῦμε βασικά τήν Ἱδια πηγή, Φραγκίστα, δ.π. σελ. 7-9. 'Επίσης: Λουκᾶ Αξελοῦ (ἐπιμέλεια), Τά 'Ελληνικά Συντάγματα 1822-1952, σελ. 26 κ.ἔ.

6 A. Σύνταγμα τῆς 'Επιδαύρου, τμῆμα B':

Γενικά Δικαιώματα τῶν κατοίκων τῆς 'Επικρατείας τῆς 'Ελλάδος

§ β' - "Οοσι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς 'Επικρατείας τῆς 'Ελλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσίν 'Ελληνες, καὶ ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινός διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων.

§ γ' - "Οολοι οἱ 'Ελληνες εἰσίν **ὅμοιοι ἐνώπιον** τῶν νόμων ἄνευ τινός ἔξαιρεσεως ἢ βαθμοῦ, ἢ κλάσεως, ἢ ἀξιώματος.

§ δ' - "Οοσι ἔξωθεν ἐλάθοντες κατοικήσωσιν ἢ παροικήσωσιν εἰς τήν 'Επικράτειαν τῆς 'Ελλάδος, εἰσίν **ὅμοιοι** μέ τούς αὐτόχθονες κατοίκους ἐνώπιον τῶν Νόμων.

§ ε' - 'Η Διοίκησις θέλει φροντίσει νά ἐκδώση προσεχῶς νόμον περί πολιτογραφήσεως τῶν ξένων, οσοι ἔχουσι τήν ἐπιθυμίαν νά γίνωσιν 'Ελληνες.

§ στ' - "Οολοι οἱ 'Ελληνες, εἰς ὅλα τά ἀξιώματα καὶ τιμάς ἔχουσι τό αὐτό δικαιώμα: δοτήρ δέ τούτων μόνη ἡ ἀξιότης ἔκαστου.

§ ζ' - 'Η **ιδιοκτησία, τιμή καὶ ἀσφάλεια** ἔκάστου τῶν 'Ελλήνων, είναι ὑπό τήν προστασίαν τῶν νόμων.

§ η' - "Οολαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νά διανέμωνται δικαιώς εἰς ὅλας τάξεις καὶ κλάσεις τῶν κατοίκων, καθ' ὅλην τήν ἔκτασιν τῆς 'Ελληνικῆς 'Επικρατείας: κάμμια δέ εἰσπραξις δέν γίνεται ἄνευ προεκδοθέντος Νόμου.

καί θ' - Τά βασανιστήρια καταργοῦνται διά παντός, καθώς καί ή ποινή τῆς δημεύσεως.

Β. Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου (ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου ἀπό τή β' ἔθνουσνέλευση στὸ "Ἀστρος"):

ΚΕΦ. Β': Πολιτικά δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Περὶ τῶν Πολιτικῶν Δικαιωμάτων τῶν Ἑλλήνων

§ β'. "Οσοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ἐλλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, εἰσίν "Ἑλληνες, καί ἀπολαμβάνουσιν ἄνευ τινός διαφορᾶς ὅλων τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὄμοιως "Ἑλληνές εἰσι, καί τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων ἀπολαμβάνουσιν, ὅσοι ἔχωθεν ἐλθόντες, καί τὴν Ἐλληνικήν φωνὴν πάτριον ἔχοντες, καί εἰς Χριστόν πιστεύοντες ζητήσωσι, παρρησιαζόμενοι εἰς τοπικήν Ἐλληνικής Ἐπαρχίας Ἀρχήν, νά ἔγκαταριθμηθῶσι δι' αὐτῆς εἰς τούς πολίτας "Ἑλληνας.

γ'. "Ολοι οἱ "Ἑλληνες εἰσίν **Ισοί ἐνώπιον** τῶν Νόμων, ἄνευ τινός ἔξαιρέσεως.

δ' "Οσοι ἔχωθεν ἐλθόντες κατοικήσωσιν, ἢ παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν τῆς Ἐλλάδος, **εἰσίν ισοί μὲ τούς** "Ἑλληνας ἐνώπιον τῶν Νόμων.

ε'. "Ολοι οἱ "Ἑλληνες εἰναι δεκτοί ἐπίσης εἰς τά πολιτικά καί στρατιωτικά, καί εἰς ὅλας ἐν γένει τάς τιμάς· δοτήρ δέ τούτων μόνη ἐκάστου ἢ ἀξιότης.

στ'. Ή ιδιοκτησία, τιμή, καί ἀσφάλεια ἐκάστου "Ἑλληνος, καί παντός ἀνθρώπου, ἐντός τῆς Ἐπικρατείας εύρισκομένου, εἰναι ύπο τὴν προστασίαν τῶν Νόμων.

ζ'. "Ολαι αἱ εἰσπράξεις πρέπει νά διανέμωνται δικαιώς, καί ἀναλόγως εἰς ὅλους τούς κατοικους τῆς Ἐπικρατείας· κάμμια δ' εἰσπράξις δέν γίνεται ἄνευ προεκδιθέντος Νόμου· καί κάνένας Νόμος περὶ εἰσπράξεως δέν ἐκδίδεται, ειμή διά ἐν καί μόνον ἔτος.

η'. Οἱ "Ἑλληνες ἔχουσι τό δικαιόμα νά κοινοποιῶσιν ἄλλως τε καί διά τῶν τύπων τάς δοξασίας των, ἀλλά μέ τούς ἀκολούθους τρεῖς ὅρους·

α'. Νά μή γίνεται λόγος κατά τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

β'. Νά μήν ἀντιβαίνουσιν εἰς τάς κοινῶς ἀποδεδεγμένας ἀρχάς τῆς ἡθικῆς.

γ'. Νά ἀποφεύγωσι πάσαν προσωπικήν ὕβριν.

θ'. Εἰς τήν Ἐλληνικήν Ἐπικράτειαν οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἀνθρωπος· ἀργυρώνητος δέ παντός γένους, καί πάσης θρησκείας, ἂμα πατήσας τό Ἐλληνικόν ἔδαφος, εἰναι ἐλεύθερος, καί ἀπό τόν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.

ι'. Κάνενας δέν δύναται νά βιασθῇ νά διαφύγῃ τό ἀνήκον κριτήριον.

ια'. Καθένας δύναται νά ἀναφέρηται πρός τό Βουλευτικόν ἐγγράφως προβάλλων τήν γνώμην του περὶ παντός πράγματος.

ιβ'. "Η Διοίκησις πολιτογραφεῖ ἀλλοεθνεῖς κατά τούς ἀκολούθους ὅρους·

α'. Νά διατρίψωσι πέντε ὄλοκληρα ἔτη, καί εἰς τό διάστημα τοῦτο νά μήν ἀποδειχθῶσι ποτέ ἐγκληματίαι, καί νά ἀποκτήσωσιν ἐντός τοῦ πενταετοῦς διαστήματος ἀκίνητα κτήματα ἐν τῇ Ἐπικρατείᾳ.

β'. Τά μεγάλα ἀνδραγαθήματα, καί αἱ σημαντικαί ἐκδουλεύσεις εἰς τάς χρείας

τῆς Πατριδος, ἐνούμεναι μέ τήν χρηστότητα τῶν ἡθῶν, είναι δικαιώματα ικανά εἰς πολιτογράφησιν.

ιγ'. 'Ο πολιτογραφούμενος ἀπολαμβάνει ἀμέσως τά δικαιώματα, κατά τούς §. β'. στ'. καὶ η'. τό δέ δικαιόματα τοῦ Παραστάτου, μετά δέκα ἔτη τῆς πολιτογραφήσεως.

καὶ παρ. πε' (ἐπαναλαμβάνεται ἀκριβῶς τό θ' ἄρθρο τῆς Ἐπιδαύρου).

Γ. Πολιτικόν Σύνταγμα (τῆς γ' Ἐθνοσυνέλευσης στὴν Τροιζήνα).

Κεφάλαιο Γ': Δημόσιο Δίκαιο τῶν Ἑλλήνων:

5. 'Η Κυριαρχία ἐνυπάρχει εἰς τό "Ἐθνος· πᾶσα ἔξουσία πηγάζει ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὑπάρχει ὑπέρ αὐτοῦ.

6. "Ἐλληνες είναι:

α'. "Οσοι αὐτόχθονες τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπικρατείας, πιστεύουσιν εἰς Χριστόν.

β'. "Οσοι ἀπό τούς ύπο τόν Ὁθωμανικὸν ζυγόν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν, ἥλθαν καὶ θά ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἐλληνικήν Ἐπικράτειαν, διά νά συναγωνισθῶσιν ἢ νά κατοικήσωσιν εἰς αὐτήν.

γ'. "Οσοι εἰς ἔνεας Ἐπικρατείας, είναι γεννημένοι ἀπό πατέρα "Ἐλληνα.

δ'. "Οσοι αὐτόχθονες καὶ μή, καὶ οἱ τούτων ἀπόγονοι, πολιτογραφηθέντες εἰς ἔνεας Ἐπικρατείας πρό τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος Συντάγματος, ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἐλληνικήν Ἐπικράτειαν, καὶ ὄρκισθῶσι τόν Ἐλληνικόν ὄρκον.

ε'. "Οσοι ξένοι ἔλθωσι καὶ πολιτογραφηθῶσιν.

7. "Ολοι οἱ "Ἐλληνες είναι **ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων**.

8. "Ολοι οἱ "Ἐλληνες είναι δεκτοί, ἕκαστος **κατά τό μέτρον τῆς προσωπικῆς του ἀξίας**, εἰς ὅλα τά δημόσια ἐπαγγέλματα, πολιτικά καὶ στρατιωτικά.

Τό δικαίωμα τῆς Ἀντιπροσωπείας καὶ Πληρεξουσιότητος θά κανονισθῇ εἰς τόν περὶ ἐκλογῆς νόμον, δὲ οποῖος θά ἐπιδιορθωθῇ καὶ δημοσιευθῇ ἀπό τήν Βουλήν.

9. "Οσοι ξένοι ἔλθωσιν νά κατοικήσωσιν ἢ νά παροικήσωσιν εἰς τὴν Ἐλληνικήν Ἐπικράτειαν, είναι **ἴσοι ἐνώπιον τῶν πολιτικῶν Νόμων**.

10. Αἱ εἰσπράξεις διανέμονται εἰς ὅλους τούς κατοίκους τῆς Ἐπικρατείας δικαιώς, καὶ **ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἔκάστου**. Κάμμια δέ εἰσπράξις δέν γίνεται χωρὶς προεκδομένον νόμον, καὶ κάνεις νόμος περὶ εἰσπράξεως δέν ἐκδίδεται ειμῆ δι' ἓν καὶ μόνον ἔτος.

11. 'Ο νόμος ἀσφαλίζει **τήν προσωπικήν ἔκάστου ἐλευθερίαν**· κάνεις δέν ἡμπορεῖ νά ἐναχθῇ ἡ φυλακωθῆ εἰμή κατά τούς νομικούς τύπους.

12. 'Η ζωή, ἡ τιμή καὶ τά κτήματα ἔκάστου, ἐντός τῆς Ἐπικρατείας εύρισκομένου, είναι ὑπό τήν προστασίαν τῶν νόμων.

13. Κάμμια διαταγή περὶ ἔξετάσεως καὶ συλλήψεως ὁποιωνδήποτε προσώπων καὶ πραγμάτων δέν ἡμπορεῖ νά ἐκδοθῇ, χωρὶς νά στηρίζεται εἰς ικανά δείγματα, καὶ νά περιγράφῃ τόν τόπον τῆς ἔξετάσεως, καὶ τά πρόσωπα καὶ πράγματα τά οποία πρέπει νά συλληφθῶσιν.

14. Εἰς ὅλας τάς ἐγκληματικάς διαδικασίας ἔκαστος ἔχει τό δικαίωμα νά ζητῇ τήν αιτίαν καὶ φύσιν τῆς εἰς αὐτόν προσαφθείσης κατηγορίας, νά ἀντεξετάζεται πρός τούς κατηγόρους καὶ τούς μάρτυρας, νά παρουσιάζῃ μαρτυρίας ὑπέρ

έσαυτοῦ, νά λαμβάνη εἰς βοήθειάν του συμβούλους, καί νά ζητῇ ταχεῖαν ἀπόφασιν ἀπό τό δικαστήριον.

15. "Εκαστος πρό τῆς καταδίκης του δέν λογίζεται ἔνοχος.

16. Κάνεις δέν κρίνεται δίς δί' ἐν καί τό αὐτό ἀμάρτημα, καί δέν καταδικάζεται ούδε προσωρινῶς στερεῖται τά κτήματά του, χωρίς προηγουμένην διαιδικασίαν. Πᾶσα δέ ὑπόθεσις, ἀπαξ ὄριστικῶς δικασθεῖσα δέν ἀναθεωρεῖται.

17. 'Η Κυβέρνησις ἡμπορεῖ ν' ἀπαιτήσῃ τήν θυσίαν τῶν κτημάτων τινός διά δημόσιον ὄφελος, ἀποχρώντως ἀποδεειγμένον, ἀλλά διά προηγουμένης ἀποζημιώσεως.

18. Άλι βάσανοι καί αἱ δημεύσεις ἀπαγορεύονται.

19. 'Ο νόμος δέν ἡμπορεῖ νά ἔχῃ ὀπισθενεργόν δύναμιν (ἀναδρομική ισχύ).

20. Οι "Ἐλληνες ἔχουσι τό δικαίωμα νά συσταίνωσι καταστήματα παντός εἶδους, παιδείας, φιλανθρωπίας, βιομηχανίας καί τεχνῶν, καί νά ἐκλέγωσι διδασκάλους διά τήν ἐκπαίδευσίν των.

21. Εἰς τήν 'Ἐλληνικήν 'Επικράτειαν, οὔτε πωλεῖται, οὔτε ἀγοράζεται ἄνθρωπος. 'Αργυρώνητος δέ ἡ δοῦλος παντός γένους καί πάσης θρησκείας, καθώς πατήσῃ τό 'Ἐλληνικόν ἔδαφος, εἰναι ἐλεύθερος καί ἀπό τόν δεσπότην αὐτοῦ ἀκαταζήτητος.

22. Κάνεις δέν δύναται ν' ἀποφύγῃ τό ἀνήκον δικαστήριον, ούδε νά ἐμποδισθῇ ἀπό το νά καταφύγῃ εἰς αὐτό.

23. Κανείς δέν δύναται νά μείνῃ εἰς φυλακήν πλέον τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὥρων, χωρίς νά πληροφορηθῇ ἐπισήμως τάς αἰτίας τῆς φυλακώσεώς του· καί πλειότερον τῶν τριῶν ἡμερῶν, χωρίς ν' ἀρχίσῃ ἡ ἔξετασις.

24. 'Ο Κλῆρος, κατά τούς κανόνας τής 'Αγίας καί 'Ιερᾶς ἡμῶν 'Εκκλησίας, δέν ἐμπεριπλέκεται εἰς κάνεν δημόσιον ὑπούργημα· μόνοι δέ οι Πρεσβύτεροι ἔχουσι τό δικαίωμα τοῦ ἐκλογέως.

25. Καθείς δύναται ν' ἀναφέρεται πρός τήν Βουλήν ἐγγράφως, προβάλλων τήν γνώμην του περὶ παντός δημοσίου πράγματος.

26. Οι "Ἐλληνες ἔχουσι τό δικαίωμα, χωρίς προεξέτασιν νά γράφωσι καί νά δημοσιεύωσιν ἐλευθέρως διά τοῦ τύπου ἡ ἀλλέως τούς στοχασμούς καί τάς γνώμας των, φυλάττοντες τούς ἀκολούθους δρους·

α'. Νά μήν ἀντιβαίνωσιν εἰς τάς ἀρχάς τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

β'. Νά μήν ἀντιβαίνωσιν εἰς τήν σεμνότητα.

γ'. Ν' ἀποφεύγωσι πᾶσαν προσωπικήν ὕβριν· καί συκοφαντίαν.

27. Κάνενας τίτλος εύγενείας δέν δίδεται ἀπό τήν 'Ἐλληνικήν Πολιτείαν· καί κάνεις "Ἐλλην εἰς αὐτήν δέν ἡμπορεῖ, χωρίς τήν συγκατάθεσιν τοῦ Κυβερνήτου, νά λάβῃ ὑπούργημα, δῶρον, ἀμοιβήν, ἀξίωμα ἡ τίτλον παντός εἶδους ἀπό κάνενα Μονάρχην, 'Ηγεμόνα, ἡ ἀπό ἔξωτερικήν 'Επικράτειαν.

28. Τά ἐπίθετα 'Ἐκλαμπρότατος, 'Ἐξοχώτατος, κ.τ.λ. δέν δίδονται εἰς κάνενα "Ἐλληνα ἐντός τής 'Επικρατείας.

Εἰς μόνον τόν Κυβερνήτον δίδεται τό ἐπίθετον 'Ἐξοχώτατος· ἀλλά καί τούτο συμπάνει μέ τό ἀξίωμά του.

29. Κάνεις αὐτόχθων, ἡ πολιτογραφημένος "Ἐλλην, κατοικῶν εἰς τήν 'Ἐλληνικήν 'Επικράτειαν καί ἀπολαμβάνων τά δικαιώματα τοῦ πολίτου, δέν δύναται νά καταφύγῃ εἰς προστασίαν ξένης Δυνάμεως· ἀλλέως παύει νά ἦναι πολίτης "Ἐλλην.

Κεφάλαιον Δ' Περί Πολιτογραφήσεως

30. 'Η Κυβέρνησις πολιτογραφεῖ τούς ξένους, ὅσοι ἀπό τοπικήν Ἀρχήν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας φέρωσιν ἀποδείξεις ἀποχρώσας:

α'. "Οτι διέτριψαν ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας τρία ὄλοκληρα ἔτη.

β'. "Οτι εἰς τὸ διάστημα τοῦτο δέν ύπεπεσαν εἰς ἐγκληματικήν καταδίκην.

γ'. "Οτι ἀπέκτησαν εἰς τὴν Ἐπικράτειαν ἀκίνητα κτήματα, τ' ὀλιγώτερον ἑκατόν ταλλήρων.

31. Τά μεγάλα ἀνδραγαθήματα καὶ αἱ ἀποδεδειγμέναι σημαντικὰ ἐκδουλεύσεις εἰς τὰς χρείας τῆς Πατρίδος είναι καθ' ἐαυτά ἰκανά δικαιώματα εἰς πολιτογράφησιν.

32. 'Η Κυβέρνησις ἔχει τὸ δικαίωμα νά πολιτογραφῇ καὶ ἐκείνους τούς ξένους, ὅσοι συστήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα σημαντικά καταστήματα, συντείνοντα εἰς τὴν πρόοδον τῶν τεχνῶν, τοῦ ἐμπορίου, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἡμπορεῖ δέ νά συντέμῃ τὸν εἰς πολιτογράφησιν ἀπαιτούμενον καιρόν, ὅχι ὅμως νά τὸν καταντᾶ ὀλιγώτερον ἐνός ἔτους.

33. "Οστις ξένος ὑπηρέτησεν, ἢ ὑπηρετήσῃ πολεμικῶς δύο ἔτη τὴν Ἑλλάδα, ἔχων τὰς ἀνάγκαίας τῆς ὑπηρεσίας του ἀποδείξεις, είναι δι' αὐτό τοῦτο "Ἐλλην.

34. 'Ο πολιτογραφημένος ἀπόλαμβάνει ἀμέσως ὅλα τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου.

Τὸ δικαίωμα τῆς πληρεξουσιότητος καὶ ἀντιπροσωπείας θά κανονισθῇ εἰς τὸν περί ἐκλογῆς Νόμον.

35. 'Ο πολιτογραφούμενος ὄρκιζεται τὸν Ἐλληνικὸν ὄρκον.

7

Στὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαιύρου (1822), τμῆμα γ':

Περὶ Σχηματισμοῦ τῆς Διοικήσεως (ἀρθρα θ' - κδ').

— Στὸ Νόμο τῆς Ἐπιδαιύρου (1823), κεφ. γ':

Περὶ Σχηματισμοῦ Διοικήσεως (ἀρθρα ιδ' - κστ').

— Στὸ Πολιτικὸ Σύνταγμα (τῆς Τροιζήνας, 1827):
κεφ. Ε' (ἀρθρα 36 - 42).

Περί συντάξεως τῆς Ἐλληνικῆς Πολιτείας

36. 'Η κυριαρχία τοῦ "Ἐθνους διαιρεῖται εἰς τρεῖς ἔξουσίας· Νομοθετικήν, Νομοτελεστικήν καὶ Δικαστικήν.

37. 'Η Νομοθετική κατασκευάζει τούς νόμους.

38. 'Η Νομοτελεστική ἐπικυρώνει αὐτοὺς κατά τὸ 73 ἄρθρον καὶ τούς ἐκτελεῖ.

39. 'Η Δικαστική τούς προσαρμόζει (ἐφαρμόζει).

40. 'Η Νομοθετική δέουσια ἀνήκει ἰδιαιτέρως εἰς τὸ σῶμα τῶν Ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον ὄνομάζεται Βουλὴ.

41. 'Η Νομοτελεστική ἀνήκει εἰς ἔνα μόνον, ὄνομαζόμενον Κυβερνήτην.
ἔχοντα διαφόρους ὑπ' αὐτὸν Γραμματεῖς τῆς Ἐπικρατείας (ὑπουργούς).

42. 'Η Δικαστική εἰς τὰ διάφορα Δικαστήρια.

8

• αρακτηριστική είναι ἡ διατύπωση τοῦ ἄρθρου 1 τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας:

«Καθείς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαγγέλλεται τὴν θρησκείαν του ἐλευθέρως καὶ διά τὴν λατρείαν αὐτῆς ἔχει ἵσην ύπεράσπισιν. 'Η δέ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ είναι θρησκεία τῆς Ἐπικρατείας·' ώς πρός τὸ θέμα αὐτό

τά Συντάγματα τοῦ Ἀγώνα ἀκολουθοῦν ἀνάλογη διάταξη τοῦ Συντάγματος τῶν Ἰονίων Νήσων (τοῦ 1817).

9

Αρθρο πζ' τοῦ νόμου τῆς Ἐπιδαύρου (Συντάγματος τοῦ "Αστρους":

Συστηματικῶς νά ὄργανοισθή ἡ ἐκπαιδευσίς τῆς νεολαίας καὶ νά εἰσαχθῇ καθ' οἶνην τῆν Ἐπικράτειαν ἡ Ἀλληλοδιδακτική μέθοδος ἀπό τὴν Διοίκησιν.

10

"Αρθρο 20 τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας:

Οἱ Ἑλληνες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νά ... νά ... καὶ νά ἐκλέγωσι διδασκάλους διά τῆν ἐκπαιδευσίν τῶν.

Ο Ρήγας (Νέα Πολιτική Διοίκησις, Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου, ἄρθρο 22) ἀπαιτοῦσε:

“Ολοὶ χωρίς ἔξαιρεσιν ἔχουν χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. Ἡ πατρίς ἔχει νά καταστήσει σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωριά διά τὰ ἀρσενικά καὶ θηλυκά παιδία. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή μέ τὴν ὥποιαν λάμπουν τά ἐλεύθερα ἔθνη” (βλέπε καὶ σημείωση 2α τοῦ προηγούμενου κεφαλαίου).

Ἀνάλογα ἄρθρα γιὰ τὴν παιδεία καὶ τὴν ἐκπαιδευσίν ὑπάρχουν στὸ γαλλικό σύνταγμα τῆς 8 FRUCTIDOR τοῦ ἔτους 3 (ἄρθρα 298 καὶ 300) καὶ στὸ σύνταγμα τῆς Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Δημοκρατίας τῆς 30 Ἰουνίου 1797 (ἄρθρα 299 καὶ 358). Βλέπε περισσότερα στοιχεῖα, Φραγκίστα, ὁ.π., σ. 27, (σημ. 56, 57).

11

Ο Ρήγας (Νέα Πολιτική Διοίκησις, Ἀρχή νομοθετημένης πράξεως, ἄρθρο 53) ὄριζε:

ὅλοι οἱ νόμοι καὶ αἱ προσταγαὶ γίνονται εἰς τὴν ἀπλήν τῶν Ἑλλήνων γλώσσαν...

12

Γιὰ πρώτη φορά στά συνταγματικά κείμενα τῶν Ἰονίων νήσων (1803, 1817) γινόνταν λόγος γιὰ τὴ γλώσσα, ἀπό κίνητρα ὅμως διαφορετικά: ἔπρεπε δηλαδὴ νά ἐκτοπιστεῖ ἡ ἵταλική, πού εἶχε καθιερωθεῖ ὡς ἐπίσημη γλώσσα κατά τὴν μακριώνη Ἐνετοκρατία.

Εἶναι ὅμως χαρακτηριστική ἡ φράση μέ τὴν ὥποια τὸ σύνταγμα τοῦ 1803 (ἄρθρο 211) ὄριζε τὴν ἀπαιτούμενη γλώσσική μορφή: ἔθνικη ἐλληνική λαϊκή γλώσσα (LINGUA NAZIONALE GRECA VOLGARE): «ἀπό τοῦ ἔτους 1820 οὐδεὶς δύναται νά ἐκλεγῃ διὰ πρώτην φοράν δημόσιος ὑπάλληλος ἢ δέν γνωρίζῃ νά ἀναγινώσκῃ καὶ νά γράψῃ εἰς τὴν ἔθνικήν ἐλληνικήν λαϊκήν γλώσσαν».

13

Στό Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου τὸ ἄρθρο πζ' ὄριζε: Τό δικαστικόν είναι ἀνεξάρτητον ἀπό τάς ἄλλας δύο δυνάμεις (τῆν Ἐκτελεστικήν καὶ Βουλευτικήν). Τό Σύνταγμα τοῦ "Αστρους, ἄρθρο οα'", ἐπαναλαμβάνει τὴν ἴδια ρήτρα. Τέλος, τό Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας, ἄρθρο 133, ὄριζε: Ἡ Δικαστική ἔξουσία είναι ἀνεξάρτητος ἀπό τάς ἄλλας δύο εἰς τάς ἀποφάσεις τῆς.

Ἄξιοπαρατήρητο καὶ τούτο: τό ἄρθρο 19 τῆς Τροιζήνας γράφει: «ὁ νόμος δέν ἡμπορεῖ νά ἔχει ὄπισθενεργόν δύναμιν (ἀναδρομική ἰσχύ). Συνήθως ἡ ρήτρα αὐτή περιέχεται στά συντάγματα μόνο γιὰ τοὺς ποινικούς νόμους. Ἄλλα καὶ ἡ γενικότερη ἀπαγόρευση ἀναδρομικότητας πού πρόβλεπε τό σύνταγμα τῆς Τροιζήνας είναι ρήτρα σοφή, γιατί προλαβαίνει πολλές εκτροπές καὶ ντροπές τῆς νομοθετικῆς ἔξουσίας.

14

Κατά τό ἄρθρο 2 τοῦ συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου:

“Ἐλληνες πολίτες είναι: «δοοι αὐτόχθονες κάτοικοι τῆς Ἐπικρατείας τῆς Ελλάδος πιστεύουσιν εἰς Χριστόν».

Γιά τὸν ὥρο αὐτόχθονες ὁ Κοραής σημείωνε: «ἄλλο δέν ἡμπορεῖ νά σημάνη

έδω παρά τό γεννημένοι είσι τήν 'Ελλάδα». 'Εξάλου στό σύνταγμα τοῦ "Αστρους ἔσπευσαν νά προσθέσουν (άρθρο 2): όμοιως "Ελληνες εἰσί ... κτλ. (βλ. σημ. 6. ὅπου τά σχετικά ἄρθρα). Μέ τίς διευκρινίσεις πού περιλαμβάνονται στό ἄρθρο 6 τοῦ Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας (βλ. ἐπίσης σημ. 6) αἱρεται ὁ τοπικιστικός όρος τοῦ αὐτοχθονισμοῦ. "Οσο γιά τὸν περιορισμό τοῦ ἑκλογικοῦ δικαιώματος μόνο σέ Χριστιανούς (πού περιέχεται στήν παραπάνω ρήτρα τοῦ ἄρθρου 2 τῆς Ἐπιδαύρου: «δσοι ... πιστεύουσιν εἰς Χριστόν») πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι: (a) ἀποτελεῖ βέβαια ἀπόκλιση ἀπό τούς ὄραματισμούς τοῦ Ρήγα (Πολιτική Διοίκησις, ἄρθρο 7 - Ἀρχὴ τῆς νομοθετημένης Πράξεως): «ὁ αὐτοκράτωρ λαὸς εἶναι δολοὶ οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου τούτου χωρίς ἐξαίρεσιν θρησκείας καὶ διαλέκτου ...» (β) δικαιολογεῖται ὅμως μέσα στὸ κλίμα τῆς ἔνοπλης τότε ἀντιδικιας καὶ (γ) οὐσιαστικά πολύ λίγους ἀνθρώπους ἐξαιροῦσε ἀλλόθρησκους, ὥστε νά μή νοθεύεται ἡ ἔννοια τῆς καθολικῆς ψήφου: ἀμβλύνεται τό αἰσθημα στέρησης ψήφου στούς ἀλλόθρησκους ἀπό τό γεγονός ὅτι αὐτοί ήταν σεβαστοί, σύμφωνα μέ ὅσα περιέχονταν στά κείμενα τῶν συνταγμάτων περί ἀνεξιθρησκίας.

15

βλ. σχετικά, Φραγκίστα, ὥ.π. σελ. 11.

'Ο πρώτος ἑκλογικός νόμος ψηφίστηκε 9 Νοεμβρίου 1822 καί ὅριζε: «εἰς Εκαστὸν χωρίον ὃ λαός καλεῖται νά ἐκλέξῃ κοινῶν εύποληπτους ἄνδρας» ... Τό σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (άρθρο 18) πρόβλεπε τή σύνταξη τέτοιου νόμου: θέλει ἐκδοθῆ παρά τῆς Διοικήσεως Νόμος προσωρινός περί ἑκλογῆς Προστατῶν ... Τά ἐπόμενα δύο συντάγματα προϋποθέτουν τόν ἑκλογικό νόμο ("Αστρους, ἄρθρο 17" καὶ Τροιζήνας 45): τό τελευταίο αὐτό τῆς Τροιζήνας γράφει λακωνικά καὶ δημοκρατικά: «Οι ἀντιπρόσωποι ἐκλέγονται ἀπό τόν λαόν κατά τόν περί ἑκλογῆς νόμον».

16

Τό 'Ηγεμονικόν Σύνταγμα ψηφίστηκε ἀπό τήν Ε' 'Εθνοσυνέλευση στίς 15 Μαρτίου 1832.

'Ο Καποδίστριας είχε δολοφονηθεῖ καὶ οἱ Προστάτριες Δυνάμεις ἐργάζονταν γιά νά βροῦν ἡγεμόνα γιά τόν ἐλληνικό θρόνο. 'Από ἐλληνική πλευρά ψηφίστηκε ἀνάλογο Σύνταγμα. (Βλέπε Κεφ. 'Εξωτερική Πολιτική, § 15).

Μερικά ἄρθρα του μιλοῦν εὐγλωττα γιά τή διαφορά μέ τά προηγούμενα ἄρθρα: (53-60, 217-226 καὶ 234).

Περί Συντάξεως τῆς Πολιτείας

53. 'Η 'Ελληνική 'Επικράτεια είναι 'Ηγεμονία διαδοχική, Συνταγματική καὶ Κοινοβουλευτική, ἐνεργούμενου τοῦ πολιτικοῦ Κράτους ἀντιπροσωπικῆς ὑπέρ τοῦ 'Εθνους ὑπό διαφόρων Ἀρχῶν.

54. Τό πολιτικόν Κράτος διαιρεῖται εἰς τρεῖς 'Εξουσίας εἰς Νομοθετικήν, Νομοτελεστικήν καὶ Δικαστικήν.

55. 'Η Νομοθετική ἔξουσία θέτει τούς νόμους.

56. 'Η Νομοτελεστική τούς ἐπικυρώνει, τούς δημοσιεύει καὶ τούς ἐκτελεῖ.

57. 'Η Δικαστική τούς ἐφαρμόζει ιδίως εἰς ἐκάστου τάς πράξεις καὶ τά δίκαια.

58. 'Η Νομοθετική ἔξουσία ἐνεργείται κοινῶς ὑπό τοῦ 'Ηγεμόνος, ὑπό τῆς Γερουσίας καὶ ὑπό τῆς Βουλῆς τῶν 'Αντιπροσώπων τοῦ Λαοῦ.

59. 'Η Νομοτελεστική ἔξουσία ἀνήκει εἰς ἓν μόνον διαδοχικόν 'Ηγεμόνα τοῦ 'Εθνους, τήν ὅποιαν ἐνεργεῖ διά διαφόρων ὑπουργῶν.

60. 'Η δικαστική ἀνήκει εἰς τά διάφορα Δικαστήρια καὶ ἐνεργείται ὑπό τῶν Δικαστῶν ἐν ὄνδματι τοῦ 'Ηγεμόνος.

Περί τοῦ Νομοτελεστικοῦ

§ 1 Περί τῆς ἔξουσίας τοῦ 'Ηγεμόνος

217. 'Η 'Ηγεμονία τῆς 'Ελλάδος είναι Συνταγματική καὶ διαδοχική ἀπό πατέρα

εις γνήσιον οιόν διαδιδομένη κατά πρωτοτοκίαν ἀρρενογονίας.

218. "Οταν ὁ διάδοχος διαιμείνη ἄκληρος, ἡ διαδοχὴ εἰς τὴν Ἡγεμονίαν διαδίδεται κατά τάξιν τῆς γεννήσεως μεταξύ τῶν γνησίων ἀδελφῶν του, καὶ τῶν ἐκ τούτων πρωτοτόκων ὅταν δ' ἐκλείψῃ ἡ ἀρρενογονία αὐτῆς τῆς γενεᾶς τότε γίνεται ἡ σιοθέτησις.

219. Αἱ θυγατέρες καὶ οἱ ἔξι αὐτῶν γεννώμενοι ἀποκλείονται ἀπό τὴν διαδοχὴν.

220. 'Ο διάδοχος πρεσβεύει τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῆς Ἐπικρατείας, καὶ ἀναλαμβάνει τὴν Ἡγεμονικήν Ἐξουσίαν ἣμα γεννῆ ἐνῆλιξ ἥγουν ἣμα φθάση τό 25 ἔτος τῆς ἡλικίας του.

221. 'Ο ἡγεμών είναι ὁ ὑπέρτατος Ἀρχων τῆς Πολιτείας καὶ πρῶτος Πολίτης καὶ Ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἑλληνικοῦ Εθνους.

222. "Εχει τὸν Νομοτελεστικὸν Ἐξουσίαν ἀσυμμερίστως.

223. Συμμετέχει τῆς Νομοθετικῆς Ἐξουσίας, ὡς προβάλλων προβουλεύματα καὶ ἐπικυρώνων καὶ δημοσιεύων τοὺς νόμους.

224. Ἐνεργεῖ τὴν πρός ἐκτέλεσιν τῶν νόμων Κυβερνητικὴν Ἐξουσίαν διά διαφόρων Ὑπουργῶν, καὶ τὴν ἐνοπλὸν δύναμιν τοῦ Κράτους διά διαφόρων Ἀξιωματικῶν.

225. 'Εκλέγει κατά τὴν βούλησίν του καὶ ἀλλάσσει τούς Ὑπουργούς Γραμματεῖς.

226. 'Εκλέγει τούς Γερουσιαστάς κατά τὸ 167 ἄρθρον.

234. 'Ο ἡγεμών είναι ἀνέύθυνος καὶ ἀπαραβίαστος. Οἱ ύπ' αὐτὸν καὶ ἐπ' ὄνόματι αὐτοῦ ἐνεργοῦντες Ὑπουργοί Γραμματεῖς είναι ὑπεύθυνοι.

Τό ψήφισμα μὲ τό ὅποιο ἡ E' Ἐθνοσυνέλευση συνόδευσε (15 Μαρτίου 1832) τό Ἡγεμονικό Σύνταγμα ἐγραφε στό ἐδάφιο B': «Θέλει καθυποβληθῆ εἰς τὸν ἐκλεχθέντα Κυριάρχην Ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος, διά νά ἐπικυρωθῇ».

17

Προενημερωτικά παρατίθεται ἐδῶ τό ἄρθρο 3 τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 22 Ἰανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830, τό ὅποιο ὑπόγραψαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Προστατριῶν Δυνάμεων (Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας) γιά νά λύσουν τό Ἑλληνικό Ζήτημα:

«Η Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση θά είναι μοναρχικὴ καὶ κληρονομικὴ «κατά τάξιν πρωτοτοκίας» θά τὴν ἐμπιστευτοῦμε σέ ἡγεμόνα μή προερχόμενο ἀπό τίς βασιλικές οἰκογένειες τῶν χωρῶν πού ὑπόγραψαν τὴ συνθήκη τῆς 6 Ἰουλίου 1827 (ἢ ὅποια εἶχε ὀδηγήσει τελικὰ στὴ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου). Ο ἡγεμόνας αὐτὸς θά φέρει τό τίτλο «Ἡγεμὼν Κυριάρχης τῆς Ἑλλάδος». 'Η ἑκλογή του θά είναι ἀντικείμενο διακοινώσεων καὶ συμφωνιῶν μεταγενεστέρων».

Τό πρωτότυπο κείμενο τοῦ Πρωτοκόλλου περιλαμβάνεται στό βιβλίο: CH. STRUPP, LA SITUATION INTERNATIONALE DE LA GRECE 1829-1919. σελ. 72. Μετάφραστη τοῦ κείμενου τοῦ Πρωτοκόλου στό βιβλίο, Γ.Α. Ράλλη καὶ Α.Γ. Ράλλη, Κώδικες, τόμ. Δ', σελ. 84.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

Tá Oίκονομικά τοῦ Ἀγάνα

Ἡ αίματηρή πάλη πού κράτησε 8 χρόνια δέν μποροῦσε νά συντηρθεῖ μόνο μέ τόν ἐνθουσιασμό και τήν αύτοθυσία τῶν ἀγωνιστῶν. Χρειαζόταν χρήματα γιά ἀγορά ὅπλων και ἐφοδίων, γιά μισθοδοσία τῶν στρατιωτῶν και τῶν ναυτῶν, γιά συντήρηση τοῦ στόλου, πληρωμή τῶν ὑπαλλήλων τῆς Διοικήσεως, ἀργότερα γιά ἀγορά πλοίων, γιά ἀποζημώσεις, γιά ἀπόσβεση τῶν δανείων.

Παρακάτω ἔξετάζονται τά ἀκόλουθα ἐπιμέρους θέματα:

- α. Δημοσιονομική ἀντιμετώπιση.
- β. "Εσοδα.
- γ. Τό πρόβλημα τῶν ἐθνικῶν κτημάτων.

1. Δημοσιονομική πολιτική

Ἡ παράταση και ἡ μορφή τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων ἀπαιτοῦσαν διοικητική ὀργάνωση και οἰκονομικό σχεδιασμό, γιά νά ἀντιμετωπιστεῖ τό δέξιτατο οἰκονομικό πρόβλημα. Ἡ δυνατότητα αύτοσυντήρησης τῶν ἀγωνιστῶν ἦταν πολύ περιορισμένη καί δέν μποροῦσε νά παραταθεῖ πέρα ἀπό μερικούς μῆνες. Οἱ προσφορές τῶν εὐπορότερων (*προκρίτων και πλοιοκτητῶν*) ὁσοδήποτε γενναίες και ἄν ἦταν, δέν ἦταν δυνατό νά συντηρήσουν μακροχρόνιο ἀγώνα(ἀξίζει νά σημειωθεῖ και τοῦτο, ὅτι ὁ ἐμποροναυτικός κόσμος τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων είχε γνωρίσει οἰκονομική κάμψη σοβαρή ὕστερα ἀπό τήν πτώση τοῦ Ναπολέοντα (1815) και τήν ἀπερίσπαστη ἐπαναδραστηριοποίηση τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ ἐμπορικοῦ κόσμου στό μεσογειακό χώρῳ).

Δέν μπορεῖ νά ισχυριστεῖ κανείς ὅτι κατά τή διάρκεια τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπῆρξε ὀργανωμένη ἐπιμελητεία και ὑπουργεία οἰκονομικῶν και πολέμου. "Ομως τήν ἀνάγκη γιά τήν ὀργάνωση οἰκονομικῶν ὑπηρεσιῶν τή διακρίνουμε ἀπό τά πρώτα βήματα τῆς πολιτικῆς συγκρότησης.

‘Η Α’ ‘Εθνοσυνέλευση, (Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, 1822) προνοεῖ: «Τό Βουλευτικόν ἀπεργαζόμενον ἐγκρίνει εἰς τήν ἀρχήν ἐκάστου ἔτους τόν ὑποθετικόν λογαριασμόν (προϋπολογισμό) τῶν προσόδων καὶ ἔξοδων, ὁ ὅποιος καθυποβάλλεται διά τήν ἐπίκρισίν του (ἐγκριση) ἀπό τό ‘Ἐκτελεστικόν... Εἰς δέ τό τέλος τοῦ ἔτους ἐπιθεωρεῖ τόν καθολικόν λογαριασμόν τῶν ἐσόδων καὶ ἔξοδων». Ἀνάλογες ἀποφάσεις πῆραν καὶ οἱ ἐπόμενες ἐθνοσυνελεύσεις. Σχεδιάστηκε λοιπόν δημοσιονομική λειτουργία (Προϋπολογισμός, Ἀπολογισμός, Ἐλεγχος) πού προϋποθέτει: ἔσοδα, δαπάνες καὶ ἀπόδοση λογαριασμοῦ.

Παράλληλα διαπιστώνουμε τό διορισμό ἀρμόδιων ὑπουργῶν¹: ἀλλά οὕτε ἡ εἰσπραξὴ ἐσόδων ἦταν κανονική, οὕτε ἡ διαχείριση φαίνεται νά ἦταν πάντα ἄψογη καὶ δέ σπανίζαν οἱ ἐπικρίσεις². Δέν ἔχουμε πλήρη στοιχεία δημοσιονομικῆς πολιτικῆς κατά τήν ἐπανάστασην: ὁ Καποδίστριας συγκρότησε μιά Λογιστική Ἐπιτροπή, ἡ ὅποια συνέταξε σχετική ἐκθεση γιά τήν ὅλη οἰκονομική διαχείριση καὶ τήν ὑπέβαλε στή Δ’ ‘Εθνοσυνέλευση (1829)³.

2. “Εσοδα:

α) ‘Έκούσιες εἰσφορές

“Ἐνα μέρος ἀπό τίς δαπάνες γιά τήν πολεμική προσπάθεια τοῦ ἔθνους καλύφτηκε ἀπό ἔκούσιες εἰσφορές, ιδιαίτερα στήν ἀρχή, ἀλλά καὶ ἀργότερα, σέ κρισμες στιγμές⁴. Τά χρηματικά ποσά πού εἶχε συγκεντρώσει ἡ Φιλική Ἐταιρεία είχαν δαπανηθεῖ νωρίς γιά ὄργανωτικούς σκοπούς. Δέν ἔλειψαν οἱ ἔρανοι σέ δύσκολες ὥρες, ὅπως ὑστερα ἀπό τήν πτώση τοῦ Μεσοολογγίου. Χαρακτηριστικό είναι τό περιστατικό τοῦ ‘Ιουνίου τοῦ 1826 στό Ναύπλιο, ὅπου ὁ Γ. Γεννάδιος, δάσκαλος, στήν πλατεία τοῦ Πλατάνου μίλησε μέ λόγια συγκινητικά γιά τήν ἀνάγκη τοῦ Ἀγώνα καὶ πρόσφερε πρῶτος τίς μικρές του οἰκονομίες. Τότε ἦταν πού προσῆλθε καὶ πρόσφερε τόν ὅβολό της ἐπευφημούμενη ἀπό τό πλῆθος μιά γνωστή ζητιάνα ἀπό τίς Κυδωνίες, ἡ παροιμιακή Ψωροκώσταινα.

β) “Εσοδα ἀπό λεῖες

‘Ἐπειδὴ ἡ ἀνοργάνωτη ἐπιμελητεία τῶν ἐπαναστατῶν δέν ἐπαρκοῦσε γιά νά καλύψει τίς ἀνάγκες τους, ἀλλά καὶ σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς ἐποχῆς οἱ Ἰδιοί οἱ πολεμιστές προσπαθοῦσαν νά πορίζονται τά ἀναγκαῖα ἀπό τίς λεῖες τοῦ πολέμου, οἱ ὅποιες βέβαια δέν ἦταν εὔκολο — ἢ ἦταν ἐντελῶς ἀδύνατο — νά ἐλέγχονται ἀπό τή Διοίκηση. ‘Ἡ ἐκταση τής λείας ποίκιλλε ἀνάλογα μέ τίς περιστάσεις. “Υστερα ἀπό τήν καταστροφή τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη στά Δερβενάκια λ.χ. τό πλῆθος τῶν λαφύρων ἦταν τέτοιο καὶ ὁ ἀριθμός ἐκείνων πού τά καρπώθηκαν τόσος, ὥστε λεγόταν ὅτι ὁ Θεός ἔστειλε τή στρατιά τοῦ Δράμαλη, γιά νά προμηθεύ-

σει τούς "Ελληνες όπλα και χρήματα.

Σημαντική λεία ἔπεσε στά χέρια τῶν 'Ελλήνων μέ τήν ἄλωση τῆς Τριπολίτσας⁵, τήν πτώση τῆς Κορίνθου⁶, τοῦ Ναυπλίου⁷. Πολλά λάφυρα ἀποκόμισαν οἱ νικητές στή μάχη τῶν Βασιλικῶν⁸. Μέ τή συμφωνία τῆς 9 Ιουνίου 1822 ὀλόκληρη ἡ περιουσία τῶν Τούρκων τῆς 'Αθήνας περιερχόταν στά χέρια τῶν πολιορκητῶν⁹. Στή θάλασσα, ἐπειδή ἡ ὁργάνωση τοῦ στόλου ἦταν ἀρτιότερη, ἡ λεία γιά τούς ναῦτες ἦταν μικρότερη, ἐλεγχόμενη, πράγμα πού δημιουργούσε μάλιστα και κάποιες δυσαρέσκειες τῶν ναυτῶν.

Εύνόητο ἀπό τά παραπάνω τό συμπέρασμα ὅτι οἱ λεῖες πολέμου ἀποτελοῦσαν ἄμεση και εὐκαιριακή και ὅχι τακτική ἐνίσχυση γιά τούς πολεμιστές και τούς ἀρχηγούς τους, ὅχι ὅμως ἔσοδο ὑπολογίσιμο γιά τή Διοίκηση.

γ) 'Εσωτερικά δάνεια

Κατά τά πρώτα ἔτη τοῦ 'Αγώνα οἱ κυβερνήσεις κατέφυγαν στόν ἐσωτερικό δανεισμό· ἦταν ὅμως δύσκολο νά τελεσφορήσουν τέτοιες προσπάθειες μέσα σέ συνθήκες πολέμου πού δημιουργοῦν εὐλογη ἀβεβαιότητα· ἄλλωστε ὁ λαός δέν ἦταν συνηθισμένος σέ τέτοιου εἴδους οἰκονομικές σχέσεις. "Ετσι τά δάνεια πήραν τή μορφή ἀναγκαστικής εἰσφορᾶς (φορολογία). 'Αναφέρουμε τίς ἀκόλουθες περιπτώσεις:

α) 'Ομοιογιακό δάνειο 5 ἑκατομμύρια γρόσια μέ τόκο 8% και ἐξόφληση σέ 3 χρόνια. Γιά τή σύναψή του τό Βουλευτικό Ψήφισε εἰδικούς νόμους (τῆς 18-1-1822 και τῆς 20-1-1822)¹⁰.

β) Μέ ἄλλο νόμο (8-4-1822) ἀποφασίστηκε ἡ ἐκποίηση ιερῶν σκευῶν τῶν μοναστηρίων και τῶν ἐκκλησιῶν¹¹, γιατί κρίθηκε ὅτι ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους ἦταν ιερότερος σκοπός.

γ) Προσπάθεια γιά ἐσωτερικό δάνειο μέχρι 100.000 τάληρα τόν τέταρτο χρόνο τῆς 'Επαναστάσεως (Νόμος ΝΑ' τῆς 24-12-1825) μέ τόκο 8% φαίνεται ὅτι δέν ἀπέδωσε.

δ) Φορολογία

Σέ όμαλές περιστάσεις ἡ φορολογία (ἄμεση και ἔμμεση) ἀποτελεῖ τό βασικότερο ἔσοδο τοῦ Κράτους, ἀλλά τότε οἱ περιστάσεις ἦταν δυσμενεῖς και τό φορολογικό σύστημα ἀτελές. Βασικά διατηρήθηκε μέ θέσπισμα τοῦ Βουλευτικοῦ¹² τό σύστημα πού ἵσχυε κατά τήν προεπαναστατική περίοδο· ἐπρόκειτο γιά τήν εἰσπραξή τῆς δεκάτης, δηλ. μέρους 10% ἀπό τό ἀκαθάριστο εἰσόδημα.

Γιά τήν ἐξεύρεση χρημάτων ἔγιναν πολλές ἄλλες σκέψεις¹³ και προτάθηκαν μεταρρυθμίσεις¹⁴, ἀλλά σέ ὥρες πολέμου δέν ἦταν εὔκολο νά πραγματοποιηθοῦν. Τά ἔσοδα ἀπό τούς φόρους ούσιαστικά δέν

εισπράττονταν τότε, γιατί δέν ύπηρχαν είσοδήματα στάθερά, άφού οι καλλιεργητές ήταν στρατιώτες της Ανεξαρτησίας, και δέν έλειπαν λεηλασίες ή άλλου είδους καταστροφές και τό έμπόριο δέ διεξαγόταν όμαλά. Οι λεηλασίες των Τούρκων πού ύποχωρούσαν, ή παρουσία τοῦ τουρκικοῦ στόλου, άργότερα οι συστηματικές καταστροφές τοῦ Ιμπράνημ, μείωναν τήν παραγωγή, παρέλυαν τό έμπόριο και τελικά έκμηδένιζαν τά έσοδα άπό τή φορολογία.

ε) Εισφορές και έρανοι από τό έξωτερικό

’Από τήν πρώτη στιγμή ό όληνικός άγωνας κέρδισε φίλους στήν Εύρωπη· ένεργότερη ίμως συμπαράσταση έκδηλώθηκε ύστερα από τά θρυλικά πολεμικά κατορθώματα τοῦ β' έτους. Σέ διάφορες πόλεις τής Δ. Εύρωπης συγκροτήθηκαν ’Επιτροπές γιά τή συγκέντρωση χρημάτων και τήν άγορά έφοδίων γιά τό μαχόμενο ’Ελληνισμό. Οι πιο δραστήριες έπιτροπές ήταν στό Παρίσι, στή Γενεύη, στό Μόναχο, στό Λονδίνο.

στ) Τά έξωτερικά δάνεια

’Η σύναψη δανείων στό έξωτερικό συνδέεται μέ τήν έξωτερική πολιτική (γιά τήν όποια γίνεται λόγος έκτενής σέ άλλο κεφάλαιο).’ Από τήν πλευρά τής χώρας πού ένθαρρυνε τούς τραπεζιτικούς κύκλους της γιά τή χορήγηση τών δανείων, ή απόφαση αύτή σήμαινε ένεργο ένδιαφέρον γιά τίς έξελίξεις στόν έλληνικό χώρο και αποτελούσε προεγγραφή γιά μελλοντικές σχέσεις όχι βέβαια άφιλοκερδεῖς.

Και τά δύο δάνεια χορηγήθηκαν από άγγλικές τράπεζες· τό πρώτο ύπογράφηκε γιά όνομαστικό κεφάλαιο 800 χιλιάδες λίρες και τό δεύτερο γιά 2 έκατομμύρια λίρες. Στίς έλληνικές κυβερνήσεις περιήλθε μέρος μόνο από τά χρήματα τών δανείων· τά ύπόλοιπα παρακρατήθηκαν γιά τόκους, προμήθειες και αλλες δαπάνες.

Πολλές ύπηρξαν οι έπικρίσεις γιά τούς έπαχθεῖς όρους τών δανείων και τή διασπάθισή τους από τίς κυβερνήσεις τών έτῶν 1825-26¹⁵. Τό χειρότερο ίμως ήταν ίτι γιά τά δάνεια αυτά ύποθηκεύτηκαν τά λεγόμενα «έθνικά κτήματα» (γιά τά όποια γίνεται λόγος παρακάτω), πράγμα πού δυσχέρανε πολύ τήν έσωτερική πολιτική ζωή (άδρανούσε κάθε κίνηση γιά αποκατάσταση άκτημόνων, άγωνιστων, άλυτρωτων άδερφών· έτοι εχανε και τό κράτος τή δυνατότητα νά αύξησει τά είσοδήματά του από τήν έκποίηση τών κτημάτων και τήν αύξηση τής παραγωγῆς).

’Η πιό σημαντική πτυχή τής σύναψης τών δανείων ήταν αύτή πού ύποδηλώθηκε πιό πάνω: σήμαινε άναγνώριση τοῦ άγωνιζόμενου έθνους ώς έμπολεμου κράτους και δημιουργούσε «προστάτες», πού ένδιαφέρονταν νά έξασφαλίσουν τήν έπιστροφή τών χρημάτων τους¹⁶ και ίσως άλλες συμφερότερες γι' αύτούς σχέσεις.

3. Τά έθνικά κτήματα

Στά διάφορα κείμενα τής έποχής του 1821 ό όρος έθνικά κτήματα δέν είναι σταθερός ούτε πάντα σαφής· συναντάμε και τούς όρους: έθνική γη, έθνικά χωράφια, έθνικοι τόποι· όλοι όμως αύτοί οι όροι έκφραζουν τήν αισιοδοξία, τή βεβαιότητα πού ένιωθαν οι "Ελληνες ότι είχαν άνακτήσει τήν πατρώα γη, πού τούς τήν είχε στερήσει ή τουρκική κατάκτηση. Μέ τόν όρο έθνικά κτήματα νοοῦνται όσα πρίν από τήν 'Επανάσταση άνηκαν στό Σουλτάνο, σέ τουρκικά θρησκευτικά ιδρύματα ή σέ Τούρκους, άξιωματούχους ή ιδιώτες, πού έφευγαν από όπου έπικρατούσε ή 'Επανάσταση' αύτά τά κτήματα οι άντιπρόσωποι τού έπαναστατημένου έθνους τά άνακτρυζαν έθνική περιουσία σύμφωνα μέ τό έπαναστατικό δίκαιο. Καί πολύ σωστά προτιμήθηκε ό όρος έθνικά (άντι γιά τό μεταγενέστερο δημόσια), γιατί τότε δέν ύπηρχε άκομα έλληνικό κράτος, άλλα έθνος έπαναστατημένο.

Ειδικότερα οι έρευνητές διακρίνουν δύο γενικές κατηγορίες κτημάτων: τά φθαρτά (σπίτια, μύλοι, έργαστήρια, μαγαζιά, χάνια, λουτρά, φούρνοι, έλαιοτριβεία κτλ.) και τά αφθαρτά (καλλιεργήσιμη γη, βοσκοτόπια, έλαιωνες, άμπελώνες, δάση κτλ.). Μελετώντας κανείς τά συνταγματικά κείμενα τού 'Αγώνα μπορεί νά συμπεράνει τά άκολουθα:

α) "Οπου γίνεται λόγος γιά έθνικά κτήματα νοοῦνται τά αφθαρτα.

β) Τή διαχείριση τών κτημάτων αύτών τήν πήρε από τούς τοπικούς δργανισμούς ή Συνέλευση.

γ) Πάντως γιά τή διαχείριση και διάθεση τής έθνικής γής ύποβόσκει διαμάχη άνάμεσα στή νομοθετική και τήν έκτελεστική έξουσία.

'Υπολογίζεται ότι τά έθνικά κτήματα ήταν 6-10 έκατ. στρέμματα, πού μπορούσαν:

α) Νά ύποθηκευτούν γιά τή σύναψη δανείων.

β) Νά έκποιηθούν πρώτα τά φθαρτά και, αν οι άνάγκες όδηγούσαν και στήν έκποίηση τών αφθάρτων,

γ) νά χρησιμεύσουν ώς έγγυηση γιά τήν ίδρυση έθνικής χρηματιστικής Τράπεζας ή ώς κάλυψη γιά τήν έκδοση χαρτονομίσματος.

δ) Νά διανεμηθούν στούς άκτημονες, σύμφωνα άλλωστε και μέ τίς προσδοκίες τών έπαναστατημένων 'Ελλήνων και τίς πραγματικές άνάγκες τής έλληνικής κοινωνίας· στήν τελευταία αύτή περίπτωση ένα κοινωνικό πρόβλημα θά έβρισκε θεραπεία και παράλληλα θά μεγάλωνε ή παραγωγή και ή άπόδοση τής φορολογίας.

Τό ζήτημα τών έθνικών γαιῶν άπασχόλησε από τούς πρώτους μῆνες τήν Πελοποννησιακή Γερουσία¹⁷, έπειτα τήν Α' 'Εθνοσυνέλευση, πού μέ συνταγματική ρήτρα παραχώρησε στό 'Έκτελεστικό τήν άρμοδιότητα νά συνάπτει δάνεια μέ ύποθήκη τά έθνικά κτήματα και νά έκποιει μέρος από αύτά άνάλογα μέ τίς άνάγκες¹⁸. 'Ανάλογες διατάξεις έχουν περιλη-

φθεῖ στά συντάγματα "Αστρους"¹⁹ και Τροιζήνας²⁰. Σέ ώρες όξύτερων άναγκών έκδόθηκαν νόμοι για έκποιηση γαιῶν²¹ (νόμος ΛΒ'/16-6-1824 και ΝΓ'/6-2-1826)· ἀλλά στίς ώρες έκεινες άγοραστές δέν μπορούσαν νά είναι οι ἀκτήμονες.²² Από τίς συνταγματικές διατάξεις²³ μαθαίνουμε πῶς είδαν τό πρόβλημα οι ἐπίσημοι ἡ τουλάχιστο (μαθαίνουμε) ποιές ἀπόψεις ἐπικράτησαν. 'Υπῆρχε ὅμως και ἡ λύση πού ύποστηρίχθηκε — ὅπως ἦταν δίκαιο και ἀναμενόμενο — ἀπό τούς ἀγωνιστές, ἀλλά δυστυχῶς δέν ἔγινε δεκτή· ἔτοι τό πρόβλημα ἔμεινε ἄλυτο γιά πολλές δεκαετίες κι ἔγινε πληγή κοινωνική και ἀνάσχεση στήν οἰκονομική ἐξέλιξη τῆς χώρας. Τό θέμα ἀπασχόλησε βέβαια τόν Καποδίστρια²³ και τίς κυβερνήσεις τοῦ ἐλεύθερου κράτους, ἀλλά τά μέτρα πού κάθε φορά υἱοθετοῦνταν δέν κρίνονταν σωστά και οι ἀρμόδιοι ἐπικρίνονταν σφοδρά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

Υπουργοί οἰκονομικῶν:

Πανούτσος Νοταρᾶς (ἀπό 15.1.1822)

Α. Σπηλιώτακης (ἀπό 27-3-1823)

Χ. Περούκας (ἀπό 28-8-1823)

ΣΠ. Παπαλεξόπουλος (ἀπό 25-11-1823)

Ν. Πονηρόπουλος (ἀπό 13-7-1824)

Ν. Οίκονόμου (ἀπό 1-3--1826)

"Οταν ἥλθε ὁ Καποδίστριας βρῆκε ύπουργό τῶν Οἰκονομικῶν τόν Π.Ν. Λοιδωρίκη.

2

'Α. Μάρουκα

Τά κατά τήν 'Αναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος,

Η', 151-163:

'Αναφορά τῆς ἐπί τῶν 'Εθνικῶν Λογαριασμῶν 'Επιτροπῆς, ἥτις παριστάνει τήν διαχείρισην τῆς προλαβούσης Κυβερνήσεως ἄχρι τέλους τῆς Γ' περιόδου και προβάλλει εἰς τήν Συνέλευσιν νά διακηρύξει διά τοῦ τύπου... κτλ.

'Αρθ. 153.

Πρός τήν Σεβαστήν Γ.' 'Εθνικήν Συνέλευσιν

'Η ἐπί τῶν 'Εθνικῶν λογαριασμῶν 'Επιτροπή

'Ο σκοπός τόν ὁποίον ἀνέλαβεν ἐν 'Επιδαυρῷ ἡ Σ. αὕτη 'Εθνική Συνέλευσις εἰς τό νά ἐπεξεργασθῶσιν οἱ παρελθόντες 'Εθνικοί λογαριασμοί, είναι ἔν ἀπό τά πράγματα ἔκεινα, ὅσα στερεόνουν ἀληθῶς τάς 'Επικρατείας· ἡ δέ 'Επιτροπή

αύτής, δυνάμει τοῦ ύπ' ἄρ. ΙΕ'. Θεσπίσματος, ἐσύστησεν ἐπί τούτῳ τῇ 28 τοῦ παρελθόντος 'Απριλίου δύ' ἐγγράφου της ύπ' ἄρ. 38 'Επιτροπήν, ἣ τὶς ἐξετέλεσε μέχρι τοῦδε τὸ κατά δύναμιν τὰ χρέα της. 'Αλλά, διά νά ἐκτελεσθή καλῶς ὁ ἀνωτέρω σκοπός, εἰναι χρεία καὶ νά δώσῃ ἡ Σ. 'Εθνική Συνέλευσις ὅμμα προσεκτικόν καὶ ὁδυδερκές εἰς τάς μέχρι τοῦδε γενηθείσας ἐπεξεργασίας τῶν 'Εθνικῶν τούτων λογαριασμῶν, καὶ οὕτω διά τούτου νά δυνηθῇ νά γνωρίσῃ ὄπωσούν ἀρκετῶς τούς τρόπους, διά τῶν ὅποιων τό 'Εθνος πρέπει εἰς τό ἔξῆς νά ἐμπιστεύναται τά Δημόσια πράγματα.

'Η ἐπί τῶν ἔθνικων λογαριασμῶν αὕτη 'Επιτροπή, ἀναλαβούσα εύθυνς τά χρέα της, καὶ παρατηρήσασα ὅτι τά 'Εθνικά Κατάστιχα είναι νοθευμένα, καὶ πλήρη ἀπό ταχρήσεις, πλαστοπαρτίδας, ἐλλείψεις, λάθη καὶ ἀνωμαλίας, ὑπεχρεώθη ἐκ τούτου νά καταστρώῃ ἀτομικάς παρτίδας 3500 περίπου εἰς τρία Βιβλία ύπ' ἄρ. Α.' Β.' καὶ Γ.' Πολιτικόν, Ναυτικόν, καὶ Πολεμικόν.

Μετά δέ τήν ἀνωτέρω πρᾶξίν της ἔκαμε καὶ ἄλλο Βιβλίον ύπ' ἄρ. Δ.' εἰς τό ὄποιον κατέγραψε πολλάς τῶν μέχρι τοῦδε ἐπεξεργασίων της, ἀπό τάς ὅποιας διά νά λάβῃ πλέον ἔγκαιρως καὶ εύκόλως ἡ Σ. 'Εθνική Συνέλευσις ἀρκετάς περὶ τούτου πληροφορίας, ἐκθέτει τινάς ἐν περιλήψει εἰς τήν παροῦσαν 'Αναφοράν της, ὡς ἀκόλουθως....

δ' — Δέν είναι σημειωμένα μηδόλως εἰς τά Κατάστιχα εἰς ποια μέρη ἐδόθησαν ἡ ἐστάλησαν πρός Κοινήν χρῆσιν τά μεγάλης ποσότητος Γεννήματα, Πολεμοφόδια, ἡ ξυλικὴ καὶ ἄλλα τοιαύτα, σσα ἡγοράσθησαν διά δημοσίων χρημάτων παρά τοῦ 'Υπουργείου τής Οικονομίας, καὶ μήτε Κατάστιχα 'Αποθηκῶν εύρισκονται, ὅπερ είναι σημεῖον καταχρήσεων.

ε' — Εἰς τά Κατάστιχα εύρισκονται καὶ παράνομοι πωλήσεις 'Εθνικῶν κτημάτων, καὶ ἀνύπαρκτοι πληρωμαί αὐτῶν, ὡς ἐπράξεις κατά τοῦτο καὶ ὁ 'Υπουργός τής Οικονομίας τής Γ' Περιόδου εἰς τά παρ' αὐτοῦ ἀγορασθέντα 'Εθνικά κτήματα....

θ' — 'Η τιμή τῶν ἐν 'Επιδαύρῳ 'Εθνικῶν Μύλων, τούς ὅποίους ἥγόρασεν ὁ Ιωάννης Πάγκαλος μετά τοῦ Γεωργαλά Πίγκου δέν είναι περασμένη μηδόλως εἰς τά 'Εθνικά Κατάστιχα, καθώς μήτε ἡ πληρωμή τῶν αὐτῶν Μύλων, ὡς είς Σελ. 88. τοῦ Δ'. βιβλίου τής 'Επιτροπῆς ταύτης....

ιβ' — Πρός χρέος τής Παρτίδος τής ἐν Λονδίνῳ 'Επιτροπῆς δέν είναι μηδαμῶς περασμένη ἡ ποσότης τῶν ἐκείσεως γενηθέντων δανείων τοῦ 'Ἐλληνικοῦ 'Εθνους, μήτε αἱ πρός τήν αὐτήν 'Επιτροπήν τραβιχθείσαι Συναλλαγματικά είναι περασμέναι κατά τάξιν. "Οσαι δέ ἐκ τῶν Συναλλαγματικῶν τούτων ἐπετράφησαν ἀπλήρωτοι, δέν είναι καὶ αὗται μηδαμῶς περασμέναι εἰς τά 'Εθνικά Κατάστιχα, καθώς καὶ ὅλα τά Πολεμοφόδια, σσα ἐστάλησαν παρά τής αὐτῆς 'Επιτροπῆς εἰς τήν Διοίκησιν.

ιγ' — Μήτε αἱ λειταὶ είναι περασμέναι εἰς τά ἔθνικά Κατάστιχα, καθώς μήτε καὶ τά ἐκ τῶν λειτῶν τούτων διορισθέντα ἔθνικά δικαιώματα.

ιδ' — 'Αλλά καὶ αἱ δοσοληψίαι τοῦ 'Υπουργείου τῶν Ναυτικῶν, καὶ ἄλλων τινῶν 'Υπουργείων, καθώς καὶ αἱ τοῦ Γεν. Διευθυντείου τής Δυτικῆς 'Ελλάδος δέν είναι περασμέναι ἐντελῶς τε καὶ κατά τάξιν εἰς τά Κατάστιχα τοῦ 'Υπουργείου τής Οικονομίας....

4. Πολλά χρήματα καὶ ἄλλα πράγματα τά ὅποια ἐδίοντο ἀπό τό 'Υπουργείον τής Οικονομίας πρός διαφόρους δέν είναι σημειωμένα πρός χρέος τῶν Παρτίδων αὐτῶν, ἀλλ' εἰς χρέος ἄλλων Παρτίδων.

5. Πολλών 'Επαρχιῶν αἱ πρόσοδοι εἰναι σημειωμέναι εἰς τὰ Κατάστιχα, ποιαὶ μὲν ἀτελῶς, ποιαὶ δέ μηδόλως' ὥπερ καὶ τοῦτο εἶναι ἔλλειψις μεγίστη.

'Ἐκ δέ τῶν συνεισφορῶν, αἱ ὅποιαι ἐδόθησαν πρός τὸ "Ἐθνος ἀπό τούς Φιλέλληνας καὶ "Ελληνας, ἑκτός καὶ ἐντός τῆς 'Επικρατείας, ἀπ' ἀρχῆς τοῦ 'Ιεροῦ ἀγῶνός του μέχρι τέλους τῆς Γ'. Περιόδου, καὶ αἱ ὅποιαι ἐμποροῦν νά ἀναβαίνουν εἰς Μιλλόνια Γροσίων, δέν εὐρίσκονται περασμέναι εἰς τὰ Κατάστιχα, εἰμὶ μόνον μερικαὶ ἐκαποντάδες χιλιάδων Γροσίων· τὸ ἵδιον δέ τρέχει καὶ εἰς τούς κατά καιρούς διαφόρους δοθέντας ἐράνους. Ταῦτα δέ, καθὼς καὶ τά ἐκ τῶν 'Εθνικῶν διά τούπου ὄμολογιῶν, καὶ τῶν πωλητηρίων 'Εθνικῶν κτημάτων, **παρακινοῦν τήν ἐπί τῶν 'Εθνικῶν λογαριασμῶν 'Επιτροπήν, νά βάλῃ ὑπ' ὅψιν τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, ἵνα προκηρύξῃ διά τύπου τά ἀκόλουθα:**

A.' "Οσοι ἑκτός καὶ ἐντός τῆς 'Ελλάδος ἀπέστειλον ἢ ἔδοσαν συνεισφοράς πρός τὸ "Ἐθνος, νά τῷ εἰδοποιήσωσι τακτικῶς περὶ τούτου.

B.' "Οσοι ἐντός τῆς 'Επικρατείας ἔδοσαν ἐράνους πρός τὸ "Ἐθνος, νά πράξωσι τό αὐτό.

G.' "Οσοι ἑκτός καὶ ἐντός τῆς 'Επικρατείας ἔχουν ἀνά χεῖρας 'Εθνικάς διά τύπου ὄμολογίας, νά τάς ἀποστείλωσιν, ἢ νά τάς παρρησιάσωσι τακτικῶς μεταξύ μιᾶς εὐλογοφανοῦς διορίας· καὶ παρελθούσης τῆς διορίας ταύτης, νά θεωρῶνται ἀκυροὶ καὶ ώς χαρτί ἄγραφον.

Δ.' "Οσοι ἔχουν ἀνά χεῖρας Πωλητήρια 'Εθνικῶν κτημάτων τῆς 'Επικρατείας, νά τά παρρησιάσωσι τακτικῶς μεταξύ μιᾶς εὐλογοφανοῦς διορίας, διά νά ἐπικυρωθῶσιν ὅσα ἔξ αὐτῶν εὔρεθωσι νόμιμα· παρελθούσης δέ τῆς διορίας ταύτης, νά θεωρῶνται καὶ ταύτα ἀκυρα, καὶ ώς χαρτί ἄγραφον.

Ταῦτα καὶ ἄλλα τοιαύτα ἐξετέλεσε μέχρι τοῦδε διά τῶν ἐπειχεργασιῶν τῆς ἡ ἐπί τῶν 'Εθνικῶν λογαριασμῶν 'Επιτροπή, ἐκ τῶν ὁπίων καὶ παριστάνει τά παρόντα εἰς τήν ἐπίκρισιν τῆς Σεβ. Γ.' 'Εθνικῆς Συνελεύσεως. Παρακαλοῦν δέ τά μέλη τῆς 'Επιτροπῆς ταύτης τήν Σ. ταύτην Συνέλευσιν, ἵνα ἀκροασθῇ εὐμενῶς καὶ τήν μερικήν αὐτῶν ἀναφοράν.

'Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 11 Ἀπριλίου 1827.

K. Πολυάδης Χριστόδουλος Οἰκονομίδης

K. Τασσίκας. 'Αθανάσιος Σκανδαλίδης.

M.K. Πάγκαλος.

'Ο α'. *Γραμματεύς*
'Ιωάννης Γεωργίου.

3

**'Ανδρ. Μάρουκα
Τά κατά τήν ἀναγέννησιν τῆς 'Ελλάδος
Τόμ. IA', 657-663.**

'Αριθ. 643.

**Πρός τήν Σεβαστήν Δ'. 'Εθνικήν τῶν 'Ελλήνων
Συνέλευσιν**

'Η ἐπί τῶν 'Εθν. λογαριασμῶν Λογιστική 'Επιτροπή

Δυνάμει τοῦ § α' τοῦ ὑπ' ἀριθ. Z' (β) Ψηφίσματος τῆς ἐν 'Επιδαύρῳ Γ.' 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, διορισθεῖσα ἡ Λογιστική 'Επιτροπή πρός θεώρησιν καὶ

έπειξεργασίαν τῶν Ἐθνικῶν λογαριασμῶν ἀπό Α' μέχρι τέλους τῆς Γ' περιόδου, παρέστησε διά τῆς ὑπ' ἀριθ. 153 ἀναφορᾶς της εἰς τὴν ἐν Τροιζῆνι Γ.' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὰς ἔως τότε ἐπειξεργασίας της....

Σεβαστή Ἐθνική Συνέλευσις! ἀκολουθήσασα ἡ Λογιστική τὰ καθήκοντά της, ἵδιού ἐκθέτει τὸν διά πολλῶν μόχθων καρπόν τῶν μέχρι σήμερον ἐπειξεργασιῶν της, ὡς ἀκολούθως.

Αἱ διά τύπου Ἐθνικαὶ ὄμοιογίαι σύγκεινται ἐκ πέντε Κλάσεων εἰς κομμάτια 17,250, τῶν ὁποίων ὄμοιογιῶν ἡ ὀλικὴ ποσότης εἶναι Γρ. 5,000,000, καὶ αἱ ὄποιαι ἐξεδόθησαν δυνάμει τοῦ δεκάτου Νόμου ἐπί τῆς Α' περιόδου· ἐξ αὐτῶν δέ ὅσαι ἐξοδεύθησαν διά χρέος τοῦ "Ἐθνους" εἶναι κομμάτια 3,688 ἐκ Γρ. 1,471,000, αἱ δέ μη ἐξοδεύθεισαν καὶ εὑρισκόμεναι ἀνά χειρας εἶναι κομμάτια 406 ἐκ Γρ. 40,600. "Οθεν, Ἐθνικαὶ διά τύπου ὄμοιογίαι, αἱ ὄποιαι μήτε ὑπάρχουν, μήτε φαίνονται ποιῦ ἐξοδεύθησαν, εἶναι κομμάτια 13,154 ἐκ Γρ. 3,486,900 καὶ λείπουν.

Ἐκ τῶν Ἐθνικῶν Προσόδων τῶν ἑταῖρων 1822, 1823 καὶ 1824 εἶναι πολλαί, τῶν ὁποίων μήτε ἡ πώλησις, μήτε ἡ πληρωμή εἶναι σημειωμένη εἰς τά Ἐθνικά κατάστιχα· ἐξ ἑκείνων δέ, ὅσαι εἶναι σημειωμέναι εἰς τά Ἐθνικά κατάστιχα, ἄλλαι δέ κατακρατοῦνται μέχρι τοῦδε, καὶ τῶν κατακρατουμένων ἡ ποσότης ἀναβαίνει εἰς Γρ. 5,000,367: 11/40.

Ἐκ τῶν Ἐθνικῶν φθαρτῶν κτημάτων, ἄλλα μὲν ἐπωλήθησαν ἡ ἐπληρώθησαν παρανόμως, καὶ ἄλλα δέν ἐπληρώθησαν μηδόλως· μερικῶν δέ, διά τὰ ὄποια εἶναι πωλητήρια ἐκδεδομένα, μήτε ἡ πώλησις, μήτε ἡ πληρωμή εἶναι σημειωμένη εἰς τά Ἐθνικά κατάστιχα· ἐκ μόνων δέ τῶν παρανόμως κατακρατουμένων Ἐθνικῶν Μύλων, δύναται τὸ Ἐθνικόν Ταμεῖον νά συνάξῃ κατ' ἔτος εἰσόδημα ἐνός περίπου μιλιονίου Γροσίων.

Ἐξ ἀποζημιώσεων παρανόμων, γενομένων κατά καιρούς εἰς διαφόρους, συμποοῦνται Γρ. 3,577,260: 20/40.

Προσέτι τὸ Ἐθνικόν Ταμεῖον ἔχει νά λαμβάνη καὶ ἐξ ἄλλων ὑποθέσεων ἀπό διαφόρους ικανήν ποσότητα χρημάτων· εἶναι δέ καὶ ἄλλη ίκανή ποσότης χρημάτων, περὶ τῆς ὁποίας χρεωστοῦν διάφοροι νά δώσουν λόγον· ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ ἀποδεικτικά καὶ διαταγαί, αἱ ὄποιαι ἐπληρώθησαν δίς διά τὴν αὐτήν ὑπόθεσιν, καὶ τὴν αὐτήν ποσότητα χρημάτων.

Ταῦτα πάντα κατέστρωσεν ἡ Λογιστική εἰς τὸ τέταρτον βιβλίον της, μέσητού τούτοις καὶ ἀναγκαίας ἀποδείξεις.

Πρός τούτοις ἡ Λογιστική, βλέπουσα τὴν μεγάλην ἀνωμαλίαν τῶν Ἐθνικῶν καταστίχων, κατέστρωσεν ἐξ αὐτῶν εἰς τρία βιβλία της, εἰς μέν τὸ πρῶτον τούς λογαριασμούς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ πολιτικοί, εἰς δέ τὸ δεύτερον τούς λογαριασμούς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ στρατιωτικοί, καὶ εἰς τὸ τρίτον τούς λογαριασμούς, δι' ὅσα ἔλαβον οἱ ναυτικοί.

Διά δέ τὴν αὐτήν ἀνωμαλίαν τῶν καταστίχων, καὶ τὴν ἔλλειψιν πολλοτάτων λογαριασμῶν, ἡτον ἀδύνατον νά γνωρισθῇ εὐκόλως καὶ εἰς κάθε καιρόν ἡ κατάστασις τῆς δοσοληψίας τοῦ "Ἐθνους", δηλαδὴ ὅσα κατὰ καιροὺς ἀπὸ διαφόρους ἔλαβεν, ὅσα πρός διαφόρους ἔδωκεν, ὅσα χρεωστεῖ, καὶ ὅσα ἔχει νά λαμβάνῃ.

"Οθεν ἡ Λογιστική κατέβαλε κόπους καὶ εἰς αὐτό τὸ πολύμοχθον ἔργον, διά νά δώσῃ εὐκόλωτέρως εἰς τό "Ἐθνος πληροφορίας ἐπί τῆς καταστάσεως τῆς δοσοληψίας του, ἐμπιεριεχομένης εἰς τά κατάστιχα ἀπό Α' περιόδου μέχρι τέλους τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Λοιπόν τό "Ἐθνος ἔλαβεν·

'Από Εθνικάς Προσόδους τής Πελοποννήσου, τής Στερεάς Ελλάδος καὶ τῶν Νήσων τοῦ Αιγαίου Πελάγους	Γρ.	16,087,219:	5
'Από τὸ Δάνειον τοῦ Λονδίνου	»	27,915,321:	17
'Από ἀνά ψυχῆν, ἐράνους, καὶ ἐσωτερικάς αὐτοπροαιρέτους συνεισφοράς	»	844,426:	6
'Από λάφυρα τῆς Κορίνθου κτλ.	»	929,051:	—
'Από ἔξωτερικάς αὐτοπροαιρέτους συνεισφοράς τῆς Εύρωπης καὶ Ἀμερικῆς	»	663,981:	—
'Από δασμούς	»	67,747:	24
'Από λείας	»	428,258:	3
'Από ἐκποιήσεις Ἐθνικῶν φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων κτημάτων εἰς Διαταγάς, Ἀποδεικτικά, Ἐθνικάς διά τύπου Ὄμοιογίας καὶ ὀλίγα μετρητά	»	3,451,372:	38
'Από τὰ τάλληρα 10 χιλιάδες τοῦ Γόρδωνος	»	120,000:	—
'Από τὰ χρήματα τῆς Φρεγάδος Ἐλλάδος διά τοῦ "Αὔδεκ καὶ Κοντοστάύλου"	»	63,400:	—
'Από λείψανον Ἐθνικῶν διά τύπου ὄμοιογιῶν, διοθεισῶν πρός διαφόρους διά ύποθέσεις τοῦ "Ἐθνους"	»	1,201,384:	—
'Από λείψανον ἐσωτερικῶν δανείων, ὡς τὰ Ἀποδεικτικά καὶ Διαταγαί τῆς Διοικήσεως	»	722,911:	20
	Γρ.	52,495,072:	33

Ταῦτα τὰ Γρ. 52,495,072: 33/40 είναι ἡ ὅλική ποσότης, τὴν ὁποίαν ἔλαβε τὸ "Ἐθνος" ἀπ' ἀρχῆς τῆς Α' περιόδου μέχρι τέλους τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, κατά τὰ κατάστιχα τοῦ "Ὑπουργείου τῆς Οἰκονομίας, τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, τῶν δύο Ταμείων τῆς Γ' περιόδου, καὶ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Γενικοῦ Ἐπάρχου τῆς Αιτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, καὶ τοῦ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδος, καὶ κατά τὸν λογαριασμὸν τοῦ Ἀρείου Πάγου.

"Ἀλλ' εἰς τὰ ἀνωτέρω Γρ. 27,915,321: 17/40 συμπεριλαμβάνονται καὶ αἱ εἰς βάρος τῆς ἐν Λονδίνῳ Ἐπιτροπῆς Συναλλαγματικαὶ τῆς Διοικήσεως, συνιστάμεναι ἐκ Γροσίων 4,428,421: 12, ἀπό τὰς ὁποίας ἄλλαι μὲν ἐπληρώθησαν, ἄλλαι δέ δέντιν ἐπληρώθησαν· καὶ ἐπειδὴ οἱ λογαριασμοὶ τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης ἐλλείπουν εἰσέτι, δέν είναι γνωστόν πόσαι ἐκ τῶν Συναλλαγματικῶν τούτων ἐπληρώθησαν ἢ δέντιν ἐπληρώθησαν.

"Ετι, ἡ ἐν Λονδίνῳ αὕτη Ἐπιτροπή ἔστειλεν εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ πολεμοφόδια, ἐνδύματα κ.τ.λ. τὰ ὁποῖα ὅμως δέν είναι σημειωμένα μηδόλως εἰς τὰ κατάστιχα τοῦ "Ὑπουργείου τῆς Οἰκονομίας καὶ τῶν δύο Ταμείων" ἀλλ' εἰς τὰ κατάστιχα τοῦ "Ὑπουργείου τοῦ Πολέμου είναι σημειωμένα αὐτά, πλήν δχι καὶ ἡ τιμὴ των, ἡ ὁποία διά τοῦτο δέν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὰ ἀνωτέρω Γρ. 27,915,321: 17.

"Από τὰ ἀνωτέρω Γρ. 52,495,072:33 χρεωστεῖται ἐν μέρος αὐτῶν ἀπό διαφόρους εἰς τὸ "Ἐθνος", ὡς παριστάνεται περὶ τὰς ἀρχάς τῆς παρούσης ἀναφορᾶς· ἀφ' οὐ δέ τὰ ύπολοιπα τῶν Γροσίων τούτων ἐξαδεύθησαν διά διαφόρους Ἐθνικάς ύποθέσεις, εἰς τὸ Ναυτικόν, εἰς τὸ Στρατιωτικόν, εἰς τὸ Πολιτικόν καὶ εἰς ἄλλους, ἔμεινε προσέτι νά χρεωστῇ τὸ "Ἐθνος", ὡς ἐπομένως.

Πρός τό πολιτικόν.....	Γρ.	1,442,831:21
Πρός τό Στρατιωτικόν	»	20,746,005:14
Πρός τό Ναυτικόν	»	6,306,116:10
Πρός διαφόρους έκ διαφόρων ύποθέσεων	»	4,169,284:24
Πρός διαφόρους έκ λειψάνου έσωτερικῶν δανείων	»	727,911:20
Πρός διαφόρους έκ λειψάνου 'Εθνικῶν διά τύπου όμολογι- ών	»	1,201,384:—
	Γρ.	34,593,533: 9

Ταῦτα τά Γρ. 34,593,533: 9 είναι τό έσωτερικόν τοῦ "Εθνους χρέος, καὶ ουνίσταται εἰς χρηματικά ἀποδεικτικά καὶ διαταγάς, καθώς καὶ εἰς ἑθνικάς διά τύπου όμολογίας, τά ὅποια ὅλα είναι παρά τῆς Λογιστικῆς καταστρωμένα ἐν πρός ἐν, πρός ποίους χρεωστοῦνται καὶ διά ποιάς αἰτίας.

Διά νά ομικρυνθῇ δέ ἀρκετῶς τό χρέος τοῦτο, ἡ Λογιστική προτείνει εἰς τήν Σεβαστήν 'Εθνικήν Συνέλευσιν τά ἐπόμενα.

A.' Αἱ 'Ἐπαρχίαι τίς 'Ἐπικρατείας νά ἀποστείλωσι τούς λογαρισμούς των, ἀποβλέποντας τάς 'Εθνικάς προσόδους, καὶ ὅσα χρήματα ἐπλήρωσαν διά διαταγῶν καὶ ἄνευ διαταγῶν τῶν παρελθουσῶν Διοικήσεων.

B.' "Οοοι ἐντός καὶ ἔκτός τῆς 'Ἐπικρατείας ἔδοσαν ουνεισφοράς πρός τό "Εθνος μέχρι τέλους τῆς Διοικητικῆς 'Ἐπιτροπῆς, νά ειδοποιήσωσι τακτικῶς περί τούτου τήν Κυβέρνησιν.

Γ.' "Οοοι ἐντός καὶ ἔκτός τῆς 'Ἐπικρατείας ἔχουν ἀνά χειράς των ἑθνικάς διά τύπου όμολογίας, νά τάς παρησιάσωσι τακτικῶς πρός τήν Κυβέρνησιν ἐντός μιᾶς προθεσμίας.

Ταῦτα παριστάνει ἐν ουνόψει ἡ Λογιστική. ἐφ' ὅσα ἀποβλέπουν τά καθήκοντά της, ἐμπιστευθέντα εἰς αὐτήν παρά τοῦ "Εθνους, παρακαλοῦσα τήν Σεβαστήν Συνέλευσιν, ἵνα ἀναγνώσῃ εὑμενῶς καὶ τήν δευτέραν ἀναφοράν τῆς.

'Ἐν "Αργει τῇ 18 Ιουλίου 1829.

M. K. Πάγκαλος
Χριστόδουλος Οικονομίδης
Αθανάσιος Σκανδαλήδης
Κ. Πολυάδης
Κ. Τασσίκας

'Ο Γραμματεύς
Ιωάννης Γεωργίου

G. Maurer
'Ελλην. λαός, σσ. 354-55:

Εἶναι, μά τήν ἀλήθεια, συγκινητικό ὅταν διαβάζει κανείς μέ πόση προθυμία βοήθησαν οἱ ἄνθρωποι αὐτοί τὸν τόπο τους. Μόνον τά δυσ ἀδέλφια Κουντουριώτη, ὁ Λάζαρος κι' ὁ Γεώργιος, ἔδωσαν ἐνάμισυ ἑκατομμύριο φράγκα. Οἱ ἀδέλφοι Σταμάτης καὶ Βασίλης Βουδούρη ἀπό πεντακόσιες πενήντα χιλιάδες ὁ καθένας. 'Η οικογένεια Τσαμαδοῦ τετρακόσιες χιλιάδες. 'Ο 'Ιάκωβος Τομπάζης μέ τὸν ἀδερφό του Μανώλη τριακόσιες πενήντα χιλιάδες. 'Ο 'Ιωάννης 'Ορλάνδος τριακόσιες χιλιάδες. 'Ο 'Ανδρέας Μιαούλης διακόσιες πενήντα χιλιάδες καὶ ἄλλα τόσα ὁ Δημήτριος Βούλγαρης. 'Ο 'Ιωάννης κι' ὁ Φραγκίσκος Βούλγαρης — θείοι τοῦ Δημήτρη Βούλγαρη — διακόσιες χιλιάδες. Τ' ἀδέλφια 'Αναγνώστης καὶ

Νικόλαος Οίκονόμου κι' αύτοί διακόσιες χιλιάδες. 'Ο 'Αναγνώστης Φῶνος ἑκατόν πενήντα χιλιάδες. 'Ο πεθερός του πλοίαρχου Σαχίνη διακόσιες πενήντα χιλιάδες φράγκα, καὶ ἄλλοι πολλοὶ διάφορα ποσά 'Ἄλλα κι' ὅσοι δέν εἶχαν μετρητά, ἔδιναν σέ εἰδος. Οι νησιώτες, λόγου χάρη, ἔδωσαν τά πλοῖα τους, οἱ Ρουμελιώτες ὅτι πολύτιμο εἶχαν μέσ' στό σπίτι τους, κι' ἄλλοι ὀλόκληρη τήν περιουσία τους.

Δέν ήσαν ὥμως μονάχα οἱ "Ἐλληνες, μά κι' ὀλόκληρος ὁ χριστιανικός κόσμος ἔνιωσε τήν ἀνάγκη νά συντρέξει τόν ιερόν ἀγώνα τῶν Ἐλλήνων. Παντοῦ σχηματίζονταν ἐπιτροπές, στό Λονδίνο, στό Παρίσι, στό Μόναχο, σ' ὅλες τίς πρωτεύουσες καὶ τίς μεγάλες πόλεις τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ στήν Ἀμερική. Τίς ἐπιτροπές αὐτές τίς καθοδηγοῦσαν δουκες, κόμητες, λόγιοι, μεγαλέμποροι, ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, ἡ ἀφρόκρεμα τῆς κάθε τάξης. Σκοπός τους ἦταν νά συγκεντρώσουσαν χρήματα καὶ ὅ.τι ἄλλο θά μποροῦσε νά είναι χρήσιμο γιά τούς ἥρωες τῆς μικρῆς Ἐλλάδας, ἀκόμη καὶ νά βοηθήσουν τήν ἐλληνική νεολαία στίς σπουδές της στό ἔξωτερικό.' Σ' ὅλη αὐτή τήν κίνηση, ἡ καλύτερη δουλειά ἔγινε ἀπό τίς ἐπιτροπές του Παρισιοῦ, τῆς Γενεύης καὶ τοῦ Μονάχου.

5

(α) Σπ. Τρικούπη

'Ιστορία τῆς Ἐλλην. Ἐπαναστάσεως

B,' 90-91:

Οἱ ἐπισημότεροι δέ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἦταν ὁ κεχαγιάμπεης, ὁ καϊμακάμης, ὁ Κιαμίλιμπεης, ὁ Μουσταφάμπεης... καὶ αἱ παρά τῷ Μαυρομιχάλῃ γυκαίκες τῶν πασάδων. "Ἀπειρα καὶ πολύτιμα ἦσαν τά λάφυρα, ἀλλ' ὅλα διητράγησαν ἄνευ παραμικρᾶς ώφελειας τοῦ κοινοῦ, ἀν καὶ ἥλπιζετο νά θεραπευθῶσιν ὅπωσοῦν ἔκειθεν αἱ κατεπείγουσαι ἀνάγκαι τῆς πατριδος. Τόση δέ ἡτον ἡ ἐπισυμβάσα λεηλασία, ώστε αἱ πλεῖσται τῶν οἰκιῶν ἐγυμνώθησαν καὶ αὐτῆς τῆς ξυλώσεως τῶν.

(β) Σπ. Τρικούπη

B,' 176-177

'Η 'Ἐλλάς, ἀν καὶ εἶχε μεγάλην ἀπόφασιν, εἶχε μηδαμινούς πόρους. Εὔτυχής πόλεμος ἐνός ἔτους χρηστάς ἐνέπνευσε τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας· ἀλλ' ὁ πόλεμος «δεῖται χρημάτων καὶ ἄνευ τούτων οὐδέν ἐστι γενέσθαι τῶν δεόντων» τό δέ ταμεῖον τῆς Ἐλλάδος ἡτο πάντη κενόν· ἀλλὰ συνέπεσε νά λάβωσιν οἱ "Ἐλληνες χρηματικά βοηθήματα παρ' αὐτοῦ τοῦ ἔχθροῦ των Χουρσήδη, ἄτινα, ἀν καὶ μικρά, ἦσαν μεγάλα διά τούς μηδέν ἔχοντας καὶ τούς διά μικρῶν μεγάλα πράττοντας. 'Ιδού δέ πως τά ἔλαβαν. Εἴδαμεν, δτι ἐπί τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολίτεως ἡχηραίμπεησαν αἱ γυναικες τοῦ Χουρσήδη καὶ Μεχμέτη, ὁ καϊμακάμης, ὁ κεχαγιάμπεης καὶ ἄλλοι. Πρό τινος καιροῦ διεπραγματεύετο μεταξύ τοῦ Χουρσήδη καὶ τῶν 'Ἐλλήνων ἡ ἀνταλλαγή τῶν αἰχμαλῶτων τούτων καὶ τῶν παρά τῷ 'Αλῆ ὁμηρεύοντων Σουλιωτῶν πεσόντων μετά τήν καταστροφήν του εἰς χειρας τοῦ νικητοῦ Χουρσήδη, ἤγουν τῆς γυναικός καὶ τῶν τέκνων τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ ἀδελφοῦ του Κώστα, τοῦ Ναστούλη Νταγκλή, τοῦ Κώστα Τζαβέλλα, τοῦ Κίτου Κωλιοδημήτρη καὶ τοῦ προεστώτος τῆς Λεβαδίας Νικολάου Νάκου. Πέντε μῆνας δήρκησεν ἡ διαπραγμάτευσις αὕτη καὶ ἀπεπερατώθη διά τῆς μεσιτείας τοῦ μεγάλου ἀρμοστοῦ τῶν ιονίων νήσων τὸν 'Απρίλιον, καθ' ὅν ἔγινεν ἡ ἀνταλλαγή, καὶ ἔλαβε τὸ ἔλληνικὸν ταμεῖον ἐπί λόγῳ λύτρων διστῆλα 80,000. 'Η ἔλληνική κυβέρνησις ἔξεδωκε διφόρους νόμους περὶ ἔξωτερικοῦ δανείου, περὶ συνεισφορῶν, περὶ φορολογιῶν καὶ περὶ συνάξεως τῶν ἀργυρῶν καὶ χρυσῶν σκευῶν τῶν μοναστηρίων καὶ ἐκκλησιῶν· ἐξήρεσε δέ μόνον τά εἰς τελετήν τῶν

ιερῶν μυστηρίων καὶ τά χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ κοσμήματα τῶν εἰκόνων· ἀλλ' ὅλιγον ὥφελήθη ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων· ὥστε, ἐν ὧ αἱ χρεῖαι τῆς ἡσαν μεγάλαι, οἱ χρηματικοί τῆς πόροι ἡσαν πάντοτε μηδαμινοί.

6

Σπ. Τρικούπη

ὅ.π. B., 126-127:

Ἄφ' οὐ δ' ἐβεβαιώθησαν οἱ ἔγκλειστοι, ὅτι πᾶσα ἐλπίς ἐπικουρίας ἔξαθεν εμπαταώθη, οἱ Ἀλβανοί πρόθυμοι, ὡς τούς εἴδαμεν καὶ ἄλλοτε, ν' ἀποχωρίζωνται τῶν ὁμοπίστων ἐπ' ίδιοτελείᾳ, ἀπεχωρίσθησαν καὶ ἐν τῇ παρούσῃ περιστάσει, καὶ τῇ συνεργείᾳ τοῦ Πλαπούτα καὶ τῇ μεσιτείᾳ τοῦ γνωστοῦ αὐτοῖς Πανουργιά, εύρεθέντος ἐν Κορίνθῳ, ἐσυμβιβάσθησαν μόνον, καὶ ἐξῆλθαν 150 τὴν 10 Ἰανουαρίου, φέροντες τά ὅπλα, τάς ἀποσκευάς των καὶ ἀνά χίλια γρόσια προσδιωρίσθη δὲ ἡ ποσδήτης αὔτη ὅχι διότι ἐμελέτων οἱ "Ελληνες νά κρατήσωι τά περισσεύοντα τῆς περιουσίας των, ἀλλ' ἵνα μή ιδιοπιθώσιν οὗτοι τά τῶν ὅλων ἔγκλειστον" ἐπέβησαν δὲ εἰς τέσσαρα ἑλληνικά πλοιάρια πρός διαπορθμευσιν· ἀλλά τό ήμισυ μόλις διεσώθη, καταποντισθέντων ἡ φονευθέντων τῶν ἄλλων παρασπόνδως. Ἀπελπισθέντες δέ οἱ ἐναπομείναντες Τούρκοι ἐσυμβιβάσθησαν καὶ οὗτοι μετά τῶν ἐπί τῷ σκοπῷ τούτῳ σταλέντων παρὰ τῶν Ἐπιδαύρωφ ὑπό τούς ὅρους νά παραδώδωδι τὴν ἀκρόπολιν, ὅλα τά ὅπλα, ὅλην τὴν κινητήν περιουσίαν, ἐκτός δύο τῶν πενιχροτέρων ἐνδυμασιῶν καὶ μικρὰς τινος χρηματικῆς ποσότητος εἰς χρήσιν ἐκάστου, καὶ νά μετακομισθῶσιν ὑπ' οὐδετέρων σημαίαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν.

Μετά τόν συμβιβασμὸν τούτον εἰσῆλθε τό ύπό τόν Βαλέστον τακτικὸν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τὴν 14 ὑπό τήν εὐλογίαν τοῦ παρευρεθέντος ἐπισκόπου Δαμαλῶν. Προπορευόμενος δέ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ βαστῶν ἑλληνικήν σημαίαν ἐσταύρωσε δι' αὐτῆς τήν πύλην καὶ τῇ ἔστησεν ἐπί τῶν ἐπάλξεων· ἀφωπλισθησαν μετά ταύτα οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, παρέδωκαν τά πράγματά των, ἀτινα διηρπάγησαν, παρέδωκαν καὶ τά χρήματα καὶ τά πετράδιά των χρησιμεύσαντα εἰς μίσθωσιν τοῦ ναυτικοῦ, καὶ κατέβησαν εἰς τήν πόλιν ἀναμένοντες τό πλοίον εἰς διαβίβασιν των, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι κατεστράφησαν μετά τίνας ἡμέρας παρά τά συνομολογηθέντα καὶ οἱ λοιποὶ τῆδε κάκεισε διεσπάρησαν ἡ ἐδουλώθησαν· ὁ δέ Κιαμίλμπεης, ἐπί λόγῳ ὅτι δέν ἦθελε ν' ἀνακαλύψῃ τά κατά τήν πάγκοινον γνώμην κρυπτόμενα πλούτη του, ἔπαθε πολλά κακά, ἀλλά δέν ἐθανατώθη ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θά τ' ἀνεκάλυπτε βραδύτερον.

7

Σπ. Τρικούπη

ὅ.π. B., 313

Οἱ "Ελληνες παρέλαβαν τά κάτω φρούρια καὶ διώρισάν τινας εἰς σύναξιν καὶ ἀπόθεσιν ἐν δύο ζαμιοῖς, ἐπί καταγραφῆ, τῶν πραγμάτων τῶν Τούρκων. Φόβος μέγας ἐπεκράτει μή ἐπάθαιναν οἱ Ναυπλιεῖς ὅσα ἔπαθαν οἱ συνάδελφοί των ἐν Νεοκάστρῳ, ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Ἀθήναις· ὁ Κολοκοτρώνης, μή θέλων νά συμβῇ τοιοῦτόν τι, μηδέ νά διαρπαγῇ ἡ περιουσία, ἔκλεισεν ἔξω τῆς πύλης τοῦ φρουρίου τούς συρρεύσαντας ἐπί λαφυραγιά στρατιώτας· ἀλλ' οὗτοι ἡπειλήσαν νά εἰσέλθωσι διά τῆς βίσας, νά σφάξωσι τούς Τούρκους καὶ νά διαρπάσωσι τά υπάρχοντά των· δι' ὅ πᾶσα ἀναβολή ἀπόπλου ἦτον ἐπικίνδυνος. Καλῇ τύχῃ κατέπλευσε τήν 12 Δεκεμβρίου εἰς τόν λιμένα τοῦ Ναυπλίου ὁ Χαμιλτών ἐπί τῆς

Καμβρίας και παρέλαβε συναινέσει τῶν Ἑλλήνων 400, παρέλαβαν και τούς λοιπούς τά έλληνικά πλοια ύπό τὴν ὁδηγίαν τοῦ Μιαούλη ἐπί μισθῷ ἑκατόν δέκα χιλιάδων γροσίων πληρωθέντων ἐκ τῶν λαφύρων, και οὕτως ἀπεβίβασαν τούς αἰχμαλώτους ὃ μέν Χαμιλτών εἰς Σμύρνην, ὅ δέ Μιαούλης εἰς Κουσάντασι. Μόνοι ὡς αἰχμαλώτοι ἐκρατήθησαν ἐν Ναυπλίῳ ὁ πρώην φρούραρχος Σελήμπασας και ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλῆς, ὡς μὴ θελήσαντες νά ύπογράψωσι τὴν συνθήκην· ἀλλ' ὅχι μόνον δέν ἦνωλήθησαν οὐδὲ αὐτοί οὐδὲ οἱ περὶ αὐτούς, ἀλλά και εἰς ἄκρον ἐπεριποίηθησαν τροφοδοτούμενοι πλουσιοπαρόχως και ζῶντες ἐν ἀνέσει μέχρις οὐ ἀπελύθησαν. Οἱ "Ἐλληνες διεμερίσαντο μεταξύ των τά ἐναποταμιευθέντα πράγματα τῶν Τούρκων ἀνευ οὐδεμιᾶς ὠφελείας τοῦ τραμείου· τά πολυτιμότερα δέ αὐτῶν διηρητάγησαν ύπό τῶν ἀρχηγῶν.

8

Σπ. Τρικούπη,
ὅ.π., Β', 68:

Πάμπολλα και πλουσιώτατα ἡσαν τά εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων πεσόντα λάφυρα, ἐν οἰς και 800 ἵπποι, 2 κανόνια και 18 σημαῖαι. Μετά τὴν μάχην οἱ μέν ἔχθροι συνηνώθησαν πάλιν εἰς Πλατανιάν, ἐνδιενυκτέρευσαν, και τὴν ἐπιοῦσαν ἐπανέκαμψαν εἰς Ζητοῦνι τόσον ἔμφοβοι, ὥστε ἔκοψαν ἐπί τῆς φυγῆς τὴν γέφυραν τοῦ Σπερχειοῦ. Οἱ δέ "Ἐλληνες ἐκίνησαν κατ' αὐτῶν τὴν ἐπαύριον, ἀλλά δέν τούς ἐπρόφθασαν και ἐστρατοπέδευσαν ἐν Δαμάστα. Εἰς τόσην δέ ἀταξίαν ἐπεσαν οἱ ἔχθροι φεύγοντες, ὥστε οι λαφυραγωγοῦντες "Ἐλληνες εὑρισκαν και τάς ἀκολούθους ἡμέρας τῆς μάχης περιπλανωμένους ἀνθρώπους και ζῷα. Τοιουτοτρόπως ἐματαιώθη ἡ κατά τῆς Πελοποννήσου αὕτη ἐκστρατεία.

9

Σπ. Τρικούπη,
ὅ.π., Β, 228:

Οἱ πρόξενοι δέν ἀνέδεχθησαν τὴν εὐθύνην· ύπεσχέθησαν ὅμως νά καταβάλωσι πᾶσαν δυνατήν φροντίδα εἰς διατήρησιν τῆς συνθήκης. Διέτριβαν πρό τινων ἡμερῶν ἐν Ἀθήναις ὁ Ἀνδρέας Καλαμογδάρτης και ὁ Ἀλέξανδρος Ἀξιώτης, ὡς ἀντιπρόσωποι ὃ μέν πρώτος τῆς κυβερνήσεως ὅ δέ ἄλλος τοῦ Ἀρείου πάγου, εἰς παραλαβήν τοῦ κινδυνεύοντος φρουρίου και καταγραφήν τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. "Η παρουσία τούτων ἐθάρρυνε τούς δικαίως φοβουμένους τὴν παρασόνδησιν Τούρκους· τούς ἐθάρρυνε και ὄρκος δοθεὶς παρά τῶν ισχυόντων Ἑλλήνων ἐπί τοῦ Εὔαγγελίου ἐνώπιον τοῦ μητροπολίτου· και οὕτως ύπεγράφη συνθήκη τὴν 9 ἐν τῷ αὐστριακῷ προξενείῳ και κατά ῥητήν αἴτησιν τῶν Τούρκων ἐνώπιον τῶν προξένων, ἀλλ' ὅχι και ύπό τὴν ἐγγύησίν των. Οἱ όροι δέ τῆς συνθήκης ἡσαν ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου και παντός ὅπλου δημοσίου ἡ ἰδιαιτέρου, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς και τῆς τιμῆς τῶν Τούρκων, ἡ ἀδεια νά κατοικήσωσιν ἐν τῇ πόλει ἡ νά διαβιβασθῶσιν εἰς Ἀσίαν ύπό οὐδετέρων σημαίαν ἀνεξόδως, ἡ μεταξύ αὐτῶν και τῶν Ἑλλήνων ισομοιρία παντός ἀργυροῦ, χρυσοῦ και πολυτίμου εἰδους, ἡ τελεία ἀπόδοσις πάσης περιουσίας ἐλληνικῆς, και ἡ μεταβίβασις πάσης ἀκινήτου τουρκικῆς εἰς τὴν κυριότητα τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως.

ΚΩΔΙΞ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ

'Αριθ. 1 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΑΤΟ:

Διά τὴν ἐπικειμένην ἀνάγκην τοῦ νάοικονομῆσαιν αἱ μεγάλαι χρηματικαὶ χρεῖαι τῆς Διοικήσεως·

Διά τὴν παρούσαν ἔλλειψιν χρημάτων ἀπό τὸ ταμεῖον καὶ διὰ τὴν βραδύτητα τῶν εἰσπράξεων ἐν καιρῷ ἐσωτερικοῦ πολέμου·

§ α'. Θέλει ληφθῆ δάνειον πέντε μιλιουνίων γροσίων.

§ β'. Τὸ δάνειον αὐτὸ θέλει διαιρεθῆ εἰς πέντε κλάσεις, δηλαδή:

α'.	κλάσις	γρόσια	1.000.000
β'.	"	"	1.125.000
γ'.	"	"	1.000.000
δ'.	"	"	1.000.000
ε'.	"	"	875.000

§ γ'. Ἡ πρώτη κλάσις θέλει διαιρεθῆ εἰς χιλίας ὁμολογίας, ἀνά χίλια γρόσια, ἡ δευτέρα εἰς χιλίας πεντακοσίας, ἀνά ἑπτακόσια πενήντα, ἡ τρίτη εἰς δύω χιλιάδας, ἀνά πεντακόσια, ἡ τετάρτη εἰς τέσσαρας χιλιάδας ὁμολογίας, ἀνά διακόσια πενήντα, καὶ ἡ πέμπτη εἰς ὅκτω χιλιάδας ἑπτακόσια πεντήκοντα, ἀνά ἑκατόν γρόσια ἑκάστη.

§ δ'. Ἡ ὅλη ποσότης τοῦ δανείου θέλει ἐξοφληθῆ εἰς τρία ἔτη, ἀνά ἓν τρίτον ἐξ ἑκάστης κλάσεως κατ' ἔτος.

§ ε'. Προσδιορίζεται τόκος ὅκτω τά ἑκατόν διά τὸ ρηθέν δάνειον, καὶ θέλει πληρώνεται ἀπό τὸ ταμεῖον εἰς τὸ τέλος ἑκάστης ἔξαμηνίας.

§ ζ'. Αἱ ὁμολογίαι αὐτοῦ τοῦ δανείου δχι μόνον είναι δεκταὶ εἰς τὸ ταμεῖον ἀντί μετρητῶν διά τὴν ἀγοράν ἑθνικῶν κτημάτων, ἀλλά καὶ οἱ προσφέροντες αὐτάς προτιμῶνται ἀπό τούς προσφέροντας μετρητά δι' αὐτό τὸ τέλος.

§ η'. Αἱ αὐταὶ ὁμολογίαι πραγματεύονται καὶ είναι δεκταὶ εἰς τά συναλλάγματα.

§ θ'. Θέλει προσδιορισθῆ κώδιξ ιδιαίτερος δι' αὐτό τὸ δάνειον, ἐνῷ θέλουν φυλάττονται τά ἀπαράλλακτα ἀντίτυπα τῶν ὁμολογιῶν κατά κλάσιν καὶ κατά τάξιν.

§ ι'. Αἱ ὁμολογίαι θέλουν φέρει τάς ύπογραφάς τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ σώματος, τοῦ 'Αρχιγραμματέως τῆς Ἐπικρατείας καὶ τοῦ Μινιστρου τῆς Οἰκονομίας.

§ ι'. 'Ο Μινιστρος τῆς Οἰκονομίας θέλει λάβει τά ἀναγκαῖα μέτρα διά τὸν ἀσφαλέστερον σχηματισμὸν τῶν ἀνωτέρω ὁμολογιῶν, τὴν διανομὴν αὐτῶν καὶ ἐν γένει διά τὴν ἀκριβῆ ἑκτέλεσιν τοῦ παρόντος θεσπίσματος, τό ὅποιον θέλει ἐκδοθῆ διά τύπων καὶ καταγραφῆ εἰς τὸν Κώδικα τῶν νόμων.

'Ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ ιη' 'Ιανουαρίου οωκβ'

ό ἀντιπρόεδρος
Π. Μαυρομιχάλης.

Ἄριθ. 3 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΑΤΟ:

Ἐπειδὴ τὸ δάνειον τῶν πέντε μιλιουνίων, θεσπισθέν διά τοῦ νόμου τοῦ ἐκδοθέντος κατά τὴν ιη' Ἰανουαρίου τοῦ παρόντος ἔτους, ἐνδέχεται νά μήν ἔξαρκήσῃ εἰς τάς προκειμένας χρείας τῆς Διοικήσεως·

Ἐπειδὴ διηρημένον ὃν τὸ ρηθέν δάνειον εἰς πολλάς ὁμολογίας μικρᾶς ποιότητος, εἰμπορεῖ νά λάβῃ πέρας βραδύτερον·

Ἐπειδὴ, τέλος, ἡ παροῦσα κατάστασις τῶν πραγμάτων ἀπαιτεῖ τό νά εύρεθωσι τρόποι διάφοροι, διά νά προικισθῇ τό ταμείον τοῦ ἔθνους μέ ποσότητα ἵκανήν χρημάτων·

α'. Θέλει ληφθῇ δάνειον ἐτέρων δύω μιλιουνίων γροσίων, ἐκτός τῶν προαποφασισθέντων πέντε μιλιουνίων.

β'. Τό δάνειον αὐτό θέλει διαιρεθῇ εἰς τέσσαρας κλάσεις, δηλαδή:

Πρώτη	κλάσις	γρόσια	400.000	
Δευτέρα	»	»	600.000	2.000.000, ἥτοι,
Τρίτη	»	»	500.000	δύω μιλιούνια.
Τετάρτη	»	»	500.000	

γ'. Ἡ πρώτη κλάσις θέλει διαιρεθῇ εἰς τέσσαρας ὁμολογίας, ἀνά ἑκατόν χιλιάδας γρόσια ἐκάστη· ἡ δευτέρα εἰς ὅκτω ὁμολογίας, ἀνά ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδας γρόσια· ἡ τρίτη εἰς δέκα ὁμολογίας, ἀνά πεντήκοντα χιλιάδας, καὶ ἡ τετάρτη εἰς εἴκοσι ὁμολογίας, ἀνά εἴκοσι πέντε χιλιάδας γρόσια ἐκάστη.

δ'. Τό δάνειον αὐτό θέλει ἔξοφληθῇ εἰς τρία ἔτη.

ε'. Τά ἄρθρα ε', ζ', η', θ' τοῦ προεκδοθέντος νόμου περὶ τοῦ δανείου τῶν πέντε μιλιουνίων φυλάττονται τά αὐτά καὶ διὰ τό παρόν δάνειον.

ζ'. Αἱ ὁμολογίαι τῶν τεσσάρων αὐτῶν κλάσεων διά μόνων μετρητῶν ἀγοράζονται.

ζ'. Ἡ Διοίκησις ὀφείλει νά ἀμειψή τούς ἀγοραστάς τῶν ὁμολογιῶν τοῦ παρόντος δανείου ἐκ τοῦ ἀναλόγου διά τῶν συστηθησομένων παρασήμων τιμῆς.

η'. Ὁ Μινίστρος τῆς Οἰκονομίας θέλει λάβει τά ἀναγκαῖα μέτρα διά τόν ἀσφαλέστερον σχηματισμόν τῶν ἀνωτέρω ὁμολογιῶν καὶ διά τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος νόμου, ὅστις θέλει ἐκδοθῇ διά τύπου καὶ καταγραφῇ εἰς τόν Κώδικα τῶν νόμων.

Ἐν Ἐπιδαύρῳ τῇ κ' Ἰανουαρίου ᾥκβ'.

‘Ο Ἀντιπρόεδρος
Πετρόπετης Μαυρομιχάλης.
‘Υπογράφεται ὁ Πρώτος γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ
‘Ιω. Σκανδαλίδης.

‘Επικυροῦται
‘Α. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος.
‘Ο Ἀρχιγραμματεύς τῆς ἐπικρατείας, Μινίστρος τῶν ἔξωτερικῶν
ύποθέσεων, Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῶν Μινίστρων
Θ. Νέγρης.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

Αριθ. 9 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΝ ΣΩΜΑ ΕΘΕΣΠΙΣΑΤΟ:

Ἐπειδὴ νέος στόλος ἔχθρικός, ἐκπλεύσας ἀπό τὸν Ἐλλήσπονδον, διευθύνεται καθ' ἡμῶν·

Ἐπειδὴ ὁ ἄσπονδος ἡμῶν ἔχθρος, καίτοι πολλάκις νικηθεὶς ἀπό τὰ ὅπλα μας, ἐπιμένει μεταχειρίζόμενος ὅλα τὰ δυνατά μέσα, διὰ νά ἐκπληρώσῃ τούς ἐκδικητούς αὐτοῦ σκοπούς ἐναντίον τῆς πατρίδος καὶ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν θρησκείας·

Ἐπειδὴ, ἐφ' ὅσον φαίνεται μεγαλειτέρα ἡ ἐπιμονὴ τοῦ ἔχθρου πρός κατόρθωσιν τῶν ἀδίκων καὶ ἀνόσιων σκοπῶν του, ἐπὶ τοσούτον ὄφειλομεν καὶ ἡμεῖς, θαρροῦντες εἰς τὴν θείαν ἀντίληψιν, εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ εἰς τὰς προτητέρας μας τύχας, νά διπλασιάσωμεν τὴν προθυμιαν μας, καὶ νά δειξωμεν εἰς τὸν ἔχθρον καὶ εἰς δόλον τὸν κόδομον, ὅτι ἀπέφασίσαμεν νά θυσιάσωμεν τὸ πᾶν, διὰ νά ύπερασπισθῶμεν τὴν πίστην, πατρίδα, ἐλευθερίαν, τιμὴν, τὰ ύπάρχοντα καὶ τὴν ιδίαν μας ὑπαρξίν·

Ἐπειδὴ, ὥμολογουμένως, τὸ ἀρμοδιώτερον μέσον εἰς ματαίωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ ἔχθρου είναι ἡ ταχίστη ἐκπλευσις τοῦ ἐθνικοῦ στόλου, ἡ δέ στέρησις τῶν χρημάτων είναι τὸ μόνον ἐμπόδιον τοῦ ἀναγκαίου τούτου ἐπιχειρήματος, καὶ ἐπομένων μᾶς ἀναγκάζει νά προσδράμωμεν εἰς ἀμέσους πηγάς, ὅσαι εἰμποροῦν νά μᾶς δώσωσιν ἐκ τοῦ προχείρου τὴν ἀπαιτούμενην χρηματικήν ποσότητα·

Ἐπειδὴ μόνας ἄμεσος πηγαί, ὅποῦ πρέπει νά καταφύγωμεν εἰς τοιαύτην κατεπείγουσαν χρείαν, είναι ὁ χρυσός καὶ ὁ ἄργυρος τῶν Μοναστηρίων καὶ Ἑκκλησιῶν, μέταλλα, τὰ ὁποῖα γινόμενα νομίσματα, προσφέρουσι τὸ ἐτοιμότατον μέσον διὰ νά πλουτήσῃ τὸ ἐθνικόν ταμείον, καὶ οὕτω νά κατασταθῇ ἐπιτήδειον εἰς τὸ νά παρέξῃ τὰς ἀπαιτουμένας δαπάνας πρός ύπεράσπισιν τῆς πατρίδος· ἡ δέ ἀφαίρεσις αὐτῇ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἀπλῶν κοσμημάτων καὶ ἔργων πολυτελείας θεωρουμένων, δέν ἀντιβαίνει ποσῶς εἰς τὸ πρός τὴν ἀγίαν Ἑκκλησίαν ὄφειλόμενον σέβας, τῆς ὁποίας ὁ θεμελιωτής καὶ νυμφίος ἡγάπησε τὴν ἀπλότητα, ταπείνωσιν καὶ πτωχείαν·

θ'. Ἡ Διοίκησις θέλει λάβει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα καὶ τὴν ἀνήκουσαν προσοχὴν διά τὴν ταχείαν καὶ ἀσφαλή μετακόμισιν τῶν εἰρημένων σκευῶν εἰς τὸν τόπον, δόσις παρ' αὐτῆς θέλει διορισθῆ.

ι'. Τά εἰρημένα σκεύη νά μεταβληθῶσιν εἰς νομίσματα, διά νά ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς μεγίστας τῆς πατρίδος χρείας.

ια'. Νόμος ιδιαίτερος θέλει διορίσει καὶ διατάξει ὅσα ἀπαιτούνται διά τὴν νομισματοκοπίαν.

ιβ'. Ο Μινιστρος τῆς Θρησκείας καὶ τῆς Οἰκονομίας, ἔκαστος κατά τὸ ἀνήκον αὐτῷ μέρος, νά φροντίσωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος νόμου, δόσις τυπωθείς, θέλει δημοσιευθῆ καὶ προστεθῆ εἰς τὴν συλλογήν τῶν νόμων.

Ἐν Κορίνθῳ, τῇ 5 Ἀπριλίου 1822.

‘Ο Ἀντιπρόεδρος
Σωτήριος Χαραλάμπης
Προσυπογράφεται ὁ Πρώτος γραμματεὺς τοῦ Βουλευτικοῦ

'Επικυροῦται

'Α. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος.

'Ο Μινίστρος, 'Αρχιγραμματεύς της ἐπικρατείας καὶ τῶν

ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων

Θ. Νέγρης.

12

('Αρχεῖα 'Ελληνικῆς Παλιγγενεσίας A', 158-59):

Αριθ. 10 τοῦ Κώδικος τῶν νόμων.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό Βουλευτικόν σώμα ἡ θεσπίσατο καὶ τό Ἐκτελεστικόν ἐπεκύρωσε τάξει:

'Ἐπειδὴ αἱ ἑκ τῆς γῆς πρόσοδοι εἰναι κυριώτεραι τῶν προσόδων τῆς Διοικησίας'

'Ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς τυραννίας οὕτε ἐπίσης καὶ δικαίως ἡσαν μερισμέναι, καὶ μεγάλαι καταχρήσεις εἰσεχώρουν εἰς τὴν εἰσπραξίν αὐτῶν·

'Ἐπειδὴ ἡ Διοίκησις χρεωστεῖ καὶ μέ τὴν ἴσην καὶ δικαίαν διάταξιν αὐτῶν νά φροντίσῃ καὶ τάς προϋπαρχόύσας καταχρήσεις νά καταλύσῃ, ἐπὶ τοῦ παρόντος ὅμως δέν ἡμπορεῖ νά κάμη ὄλας τάς προαπαιτουμένας ἀκριβεῖς ἔξετάσεις, διά νά φθάσῃ τὴν ἐπιθυμητήν τελειότητα:

α'. 'Από τούς καρπούς, γεννήματα καὶ ὄλα ἐν γένει τά προϊόντα τῶν διαφόρων ιδιοκτητῶν γῆς νά λαμβάνεται τό δέκατον.

β'. Οἱ ιδιαίτεροι κῆποι, ὅσοι ιδιόκτητοι ὄντες χρησιμεύουν εἰς τάς οἰκιακάς χρείας τῶν κυρίων αὐτῶν, ἔξαιροῦνται τοῦ ἀνωτέρου ἄρθρου καὶ μένουσιν ἐλεύθεροι ἀπό κάθε δόσιμον.

γ'. 'Από τούς καρπούς, γεννήματα καὶ ὄλα τά προϊόντα τῶν ἐθνικῶν κτημάτων (ἔξαιρουμένων τῶν ὄριζών καὶ ἐλαιών καὶ τῶν δι' ἀποκοπῆς διδομένων) νά λαμβάνωνται εἰς τά δέκα μέρη τρία μόνον.

δ'. 'Από τά ὄριζα νά λαμβάνωνται εἰς τά δέκα δύω.

ε'. Τά περι ἐθνικῶν ἐλαιών θέλουν διαταχθῆ δι' ιδιαιτέρου νόμου.

σ'. Τά δέκατα ἑκάστης ἐπαρχίας μεταφέρονται εἰς τά ἑκπαλαι συνήθη καὶ προσδιωρισμένα μέρη.

'Ο Μινίστρος τῆς Οἰκονομίας νά ἐνεργήσῃ τόν παρόντα νόμον.

'Εδόθη ἐν Κορίνθῳ τῇ κε' 'Απριλίου ἀωκβ'

'Ο 'Ἀντιπρόεδρος

Σωτήριος^{ος} Χαραλάμπης.

Προσυπογράφεται ό Πρώτος γραμματεύς τοῦ βουλευτικοῦ

'Επικυροῦται

'Α. Μαυροκορδάτος, Πρόεδρος.

'Ο Μινίστρος, 'Αρχιγραμματεύς της ἐπικρατείας καὶ

τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων

Θ. Νέγρης.

Α. Μάμουκα,
Τά κατά τήν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος,
H', 39 καὶ H', 81-83:

- (α) ζ'—'Ανεγνώσθη ἀναφορά τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Κολοκοτρώνη προβάλλοντος πόρον τοῦ Ταμείου ἀπό τά Πλοιάρια, καὶ ἀπό τὸν Ἐσφράγιστον χάρτην. ἐμεινεν εἰς σκέψιν.
- (β) ζ—'Ἐπροβλήθη καὶ αὐθις νά διορισθῶσιν αἱ δασμοφοραὶ καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν, καὶ νά εἰσπράττωνται κατά τὴν προλαβοῦσαν τῆς Διοικήσεως διάταξιν, ἔωσοῦ κάμη νέαν διάταξιν περὶ τούτων ἡ Βουλὴ βάσιν ἔχουσα τὴν ἀποφυγὴν τῆς πολυτελείας, τὴν βελτίωσιν τοῦ ἐμπορίου, καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν πρός ζωὴν ἀναγκαίων εἰσαγωγῆς τε καὶ ἔξαγωγῆς ὅτε θέλει ἀποφασίσει καὶ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἡ τὴν εῖσπραξιν. Ἐν τοσούτῳ νά ἐπιβληθῇ δασμός εἰς τὰ γεννήματα.'

Α. Μάμουκα,
Τά κατά τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος,
H', 88 καὶ Θ', 16:

- (α) Νά καταργηθῇ τὸ μέχρι τοῦτο ἀπαίτούμενον τρίτον ἀπό τάς ἐπικαρπίας τῶν Ἐθνικῶν Γαιῶν, καὶ νά ἀντικατασταθῇ τὸ στρεμματιάτικον, ἐνοικιαζομένης τῆς Γῆς διά πέντε χρόνους ἡ ἐπτά: νά προσδιορισθῇ ἐνοίκιον εἰς ὅλα τὰ καρποφόρα δέννα καὶ φυτά ἐνοικιαζόμενα διά δέκα χρόνους: νά συνάγεται ἀπό ὅλας τάς ἐπικαρπίας τό δέκατον μόνον.

'Ἀπεφασίσθη νά παραδοθῇ τό σχέδιον τούτῳ εἰς τὴν Βουλήν, καὶ αὕτη νά τό ἐπεξεργασθῇ, καὶ νά νομοθετήσῃ τό κοινωφελέστερον.'

- (β) **Πρακτικά τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ'.**

ι· 'Ανεγνώσθη καὶ ἐτέρα τοῦ αύτοῦ προβάλλοντος νά καταργηθοῦν τά παρά τῶν ποιμένων πληρονόμενα τοπιάτικα καὶ Νόμιστρα, καθό παθόντων ὅλα τά κακά μετά τὴν ἐπανάστασιν τόσον ἀπό τὸν ἔχθρόν, ὅσον ἀπό τὸν στρατιώτην.

'Ἐνεκρίθη τό πρόβλημα, καὶ διευθύνθη ἡ ἀναφορά του πρός τὴν Ἀντικυβερνητικήν 'Ἐπιτροπήν διά νά ἐνεργηθῇ.'

α. Samuel Howe,
Ἡ Σπατάλη τοῦ Ἑλληνικοῦ Δανείου: κερδοσκοπίες καὶ καταχρήσεις
 (ἀπό τό περιοδ. Ἰστορική Ἐπιθεώρηση, τεῦχος Ὁκτωβρίου 1971, σελ. 73-76)

Τίποτα δέν μπορεῖ νά περιγράψει τή δίκαιη ἀπορία τῆς Ἑλλάδας, πού διόρισε κυβερνητικό ἀντιπρόσωπο (τόν κ. Σπανιολάκη) γιά νά πάει στό Λονδίνο, νά δεῖ πού πήγε αὐτό τό τεράστιο ποσό καὶ ἄν ἦταν δυνατόν νά σωθεῖ κάτι γιά τίς τωρινές ἀνάγκες τῆς χώρας. "Αμα ἔφτασε αὐτός στό Λονδίνο, βρήκε νά τρώγωνται μεταξύ τους τά ἐκεὶ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς, οἱ ὁμολογιοῦχοι καὶ οἱ "Ἑλληνες" Ἀντιπρόσωποι. Στόν τύπο δημοσιεύονταν κατηγορίες καὶ ἀντεγκλήσεις πού ξεσκέπαζαν αἰσχρή παραμέληση τοῦ καθήκοντος, καταχρήσεις καὶ ὀλοφάνερες κλεψίες, σέ τέτοιο βαθμό, πού φυσικά ὅπου καὶ νά γινόταν θά 'ταν αἰσχος μά πολύ περισσότερο ἐδῶ, πού τά χρήματα αὐτά χρειάζονταν γιά

τήν σωτηρία όλοκλήρου τοῦ "Εθνους. Καί ὅλα αὐτά ἔγιναν ἀπό ἀνθρώπους πού στό στόμα τους είχαν συνεχῶς τή λέξη ἐλευθερία, πατριωτισμός, φιλανθρωπία καὶ φιλελληνισμός. 'Ακόμα τὸ κοινό δέν ἔχει ἵδεα γιά τὴν ἀδιάντροπη σπατάλην ἐνός μεγάλου μέρους τοῦ δανείου καὶ γιά τίς ἀπειράριθμες καταχρήσεις πού γίνανε. "Οσα ὅμως ειπώθηκαν είναι ἀρκετά, γιά νά μᾶς διαφωτίσουν καὶ νά δειξίουν πώς ἡ Ἐπιτροπή τοῦ Λονδίνου ἀμέλησε ἀφάνταστα τὸ καθῆκον τῆς καὶ πώς πολλά ἀπό τὰ μέλη της κερδοσκοπούσαν σέ βάρος τῆς δυστυχίας τῆς Ἑλλάδας. Αὐτοί πάλι ἔκαναν σφάλματα ὥπως θά λέγαμε γιά ἀνθρώπους μέλιγότερη σημασία. Είναι ἀκόμα γνωστό πώς ὁ Ὁρλάνδος καὶ ὁ Λουριώτης, ἀποδείχτηκαν ἀνόητοι καὶ ἀφελεῖς.

Τό πρώτο δάνειο γιά 800.000 λίρες είχαν διαπραγματευθεῖ με τόκο 59%, τό δεύτερο, 2.000.000 λίρες, πρός 55,5%.

Τό καθαρό ποσό τῶν δύο δανείων ἔφτανε τά ἔξι ἑκατομμύρια ἑδακόσιες χιλ. δολλάρια. 'Απ' αὐτά ἡ Ἑλλάδα πήρε μοναχά κάπου δύο ἑκατομμύρια δολλάρια. Τί γίνανε τά ὑπόλοιπα; Τό μόνο πού έρουμε πώς 750.000 δολ. στάλθηκαν στίς 'Ηνωμένες Πολιτείες γιά ν' ἀγορασθούν οἱ φρεγάτες. Τή μιά ἀπ' αὐτές πού κόστισε 300.000 δολ., τήν ἔστειλαν στήν Ἑλλάδα. Τά ύπόλοιπα ὅμως 450.000 δολ. τά κατασπατάλησαν πρός ὄφελος Ἀμερικανῶν ιδιωτῶν. "Αλλες 800.000 δολλάρια χρησίμεψαν γιά τό φτιάχμιο καὶ τόν ἔξοπλισμό ἔξι ἀτμοπλοίων, ἀπό τά ὧποια μοναχά ἔνα ἔφτασε στήν Ἑλλάδα.

Μόνο αὐτά τά ποσά μποροῦν νά ύπολογιστοῦν. Οἱ ἀντιπρόσωποι ζοῦσαν τή μεγάλη ζωή καὶ δέ δίνανε λογαριασμό σέ κανέναν. Μερικοί τής Ἐπιτροπῆς τοῦ Λονδίνου είχαν κάνει κάποιο ἐλεγχό γιά τή χρησιμοποίηση τοῦ δανείου, μά δέν είχαν καμμία διάθεση νά ικανοποιήσουν τήν περιέργεια τοῦ κοινοῦ. Μά οἱ όμολογιούχοι καὶ ὅσοι είχαν ἀνακατευθεῖ μέτό δάνειο διαμαρτύρονταν ἔντονα καὶ ζητοῦσαν ν' ἀποδοθεῖ λογαριασμός. Γ' αὐτό, ἀναγκάστηκαν στό τέλος νά παρουσιάσουν ἔνα μπαλωμένο λογαριασμό, μ' ἔνα σωρό ἀντιφάσεις καὶ χωρίς ἀποδείξεις.

ΠΡΩΤΟ ΔΑΝΕΙΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ ΔΑΝΕΙΟ

Στή διανομή αὐτοῦ τοῦ δανείου ἡ Ἑλληνική Ἐπιτροπή ἐπίσημα δέν είχε ἀνακατευτεῖ. Τό βάρος τής εύθυνης πέφτει πάνω στούς δύο "Ελληνες Ἀντιπρόσωπους. "Ολες οἱ ἀπάτες δέν μποροῦν ν' ἀναφερθοῦν ἐδῶ, μά μερικές πολύ χτυπητές μπορεῖ νά σημειωθοῦν. Οἱ κ.κ. Ριχάρντοι, ἐνήργησαν ἀπλῶς σάν ἔμποροι καὶ ύπάρχουν δικαιολογητικά πού δείχνουν πώς ἐνεργήσαν σάν τίμοι ἔμποροι. Φαίνεται πώς πλήρωσαν 10.000 λίρες στόν κ. "Ηοτχοπ καὶ 6.500 στούς κ.κ. Λόύντ καὶ Σία. Καὶ είναι βέβαιο πώς ἄφησαν γιά τήν Ἑλληνική Κυβέρνηση 7.500 λίρες, γιά ν' ἀγοραστοῦν οἱ ύποτιμημένες όμολογίες πρός 14%. Τό ἀλλο κοντύλι μεσοτεία στόν Μπόνφιλ. Φαίνεται πώς αὐτό ἡταν ὀλωσδιόλου φεύτικο. Τά κόδματα λέγανε, πώς τά λεφτά πληρώθηκαν γιά χασοῦρες ἀπό κερδοσκοπίες τοῦ πρώτου δανείου.

Στό τεράστιο ποσόν τῶν 113.000 λιρῶν, πού διατέθηκε γιά νά ἔξαγορασθοῦν οἱ όμολογίες τοῦ πρώτου δανείου, φαίνεται πώς καλύφθηκαν πολλές καταχρήσεις. 'Η μία είναι αὐτή τής ἔξαγορᾶς τῶν όμολογῶν κατά τούς μῆνες Ὁκτώβριο καὶ Νοέμβριο σέ χρέωση τής Κυβερνήσεως μέ 54 καὶ 56%. "Οταν ὅλο αὐτό τό

διάστημα οι όμολογίες πουλιόνταν στήν άγορά μέ 22%. Τή διαφορά τήν τοέπωσαν μέ πανουργία.

Δυό χιιλιάδες έξακόσιες ένενήντα πέντε λίρες χάθηκαν από σφάλμα τού Μαυροκορδάτου, κάποιου "Ελληνα έμπόρου στό Λονδίνο. Τά βιβλία τού κ. Μαυροκορδάτου παρουσιάζουν τό δάνειο μόνο μέ 500 λίρες. Αύτές δικαιολογήθηκαν πώς αποτελούσαν χρήματα, πού ή 'Ελληνική Κυβέρνηση χρωστούσε στόν κ. Μαυροκορδάτο. Μά γιατί δέ διατύπωσαν άξιώσεις τότε πού ό Μαυροκορδάτος χρεωκόπησε καί ή περιουσία του μοιράστηκε στούς πιστωτές του;

Μόνο ποσό 1200 λιρῶν χρεωθήκε σάν εγγραφή από τήν Καλκούτα. Μά οι σχεδιαστές αύτού τού περίφημου λαμπού ήσαν πολύ άνόητοι, λές καί δέν ήξεραν πώς υπάρχουν κι ἄλλοι πού ένδιαφέρονται γιά τίς ύποθέσεις τής 'Ελλάδας κι ὅτι θά ψάξουν γιά τούς λαμπούς τής 'Επιτροπής στήν Καλκούτα καί θά δοῦν πώς τό έμβασμα ήταν 2.200 λίρες.

Οι 'Αντιπρόσωποι ήταν οί κ.κ. 'Ορλάνδος, Λουριώτης καί Ζαΐμης. Μά ο τελευταίος ήταν κύριος (πραγματικός κύριος) καί ἀπαλλάσσεται από κάθε άναμιξη σ' αύτές τίς δουλειές, γιατί άπουσιάζε.

Γιατί πληρώθηκε τό ποσό τῶν 11.200 λιρῶν γιά ν' άγοραστοῦν 21.000 λίρες όμολογίες πρός 53%, μιά καί τήν ἴδια ἐποχή αύτές οι όμολογίες δέν πιάνανε παραπάνω από 26% στήν άγορά; Αύτή είναι ἐπικίνδυνη καί δύσκολη ἐρώτηση. 'Η ἀπάντηση δόθηκε τόσο δύσκολα, δσο δύσκολα βγαίνει ἔνα ἄγριο θηρίο ἀπό τήν κρυψώνα του, γιατί ἀφοροῦσε τήν ύπόληψη ψύχλων προσώπων. Μά δέν είναι καιρός γιά σεβασμό. Στό τέλος ἔγινε γνωστό πώς ἐπρόκειτο γιά τό συμφέρον τῶν κ.κ. Μπόουρινγκ καί Χιούμ. 'Ο Τζών Μπόουριν, ποιητής, φιλάνθρωπος καί φιλέλληνας, ήταν στή Γραμματεία τῆς 'Ελληνικῆς 'Επιτροπῆς στό Λονδίνο καί σ' αύτή τή δουλειά ἐργάστηκε πραγματικά σκληρά. 'Η ἀλήθεια είναι πώς ἔκανε πολλές ἐπιδείξεις μέ ἀσήμαντες ἀγαθοεργίες γιά τήν ύποθέση τής ἐλευθερίας καί τής καταπεζόμενης ἀνθρωπότητας. Είχε ὅμως καί κάποιο λόγο γιά νά τά κάνει αύτά. Τό λιγότερο ἐπρεπε νά πάρει δημόσιο ἐπαίνο γιατί δέν πληρώθηκε. 'Ω, όχι. 'Ηθελε νά 'χει τήν ικανοποίηση πώς ύπηρετήσε τήν 'Ελλάδα θέτελοντικά. Τή συνειδησή του δέν τή βάραινε ἡ σκέψη πώς πήρε ἔστο κι ἔνα δολλάριο ἀπό τήν πάσχουσα 'Ελλάδα. Είχε κιόλας κερδίσει 50.000 δολλάρια ἀπό τόν πόλεμο στήν 'Ελλάδα (άρκετά νόμιμα). Τώρα θέλησε νά βγάλει χρήματα κερδοσκοπώντας μέ τίς 'Ελληνικές όμολογίες. 'Γ' αύτό τοποθέτησε 25.000 λίρες σε 'Ελληνικά χρεωγράφα, μέ τήν ἐλπίδα πώς θά ἀνεβούν σύντομα. Δυστυχώς γι' αύτόν μέσα σε λίγες μέρες πέσανε. 'Ο Μπόουρινγκ πανικοβλήθηκε μήν πέσουν περισσότερο. Τρέχει λοιπόν στούς 'Αντιπρόσωπους καί μέ παρακάλια καί μέ μαρτυρίες γιά τίς πιστές ύπηρεσίες του στήν 'Ελλάδα, γιά τήν ἀπό μέρους τους σκληρότητα νά τόν ἀφήσουν νά καταστραφή καί νά καταντήσει νά ζητιανεύει μέ τή φαμίλια του μόνο καί μόνο ἀπό ἀφοσίωση του στήν 'Ελλάδα, ζητά ἀπό τούς ἀντιπρόσωπους νά πάρουν πίσω τίς όμολογίες, πού τίς είχε ἀγόρασει μόνο καί μόνο γιά νά κρατήθει ψηλά ἡ πίστη τού δανείου. Οι ἀντιπρόσωποι είναι ἀδύναμοι, ἀρκετά ἐγκληματίες καί πάιρουν τίς πεσμένες όμολογίες ἀπό τά χέρια του χρεώνοντάς τής στό ἀρτίο στήν 'Ελληνική Κυβέρνηση. 'Ο κ. Μπόουρινγκ ἀναπνέει, σώθηκε ἀπό τήν καταστροφή καί μπορεῖ τώρα νά συνεχίσει τίς ἀφιλοκερδείς ύπηρεσίες του στήν ἀγαπημένη του 'Ελλάδα.....

"Ας δοῦμε τώρα τόν όνομαστό Σκωτσέζο οίκονομολόγο, τό φίλο τής ἐλευθερίας καί τών δικαιωμάτων τού ἀνθρώπου, τόν 'Ιωσήφ Χιούμ Μ.Ρ. (μέλος τού Κοινοβουλίου).

Αύτός ό φιλέλληνας είχε κάνει πολύ θόρυβο πώς είχε ύπηρετήσει τά συμφέροντα της 'Ελλάδας από την άρχη του άγωνα της. 'Ηταν πλούσιος, άκουστος και δραστήριος έπιχειρηματίας. Μόνιμο μέλος της 'Ελληνικής 'Επιτροπής. Για την άγνότητα των έλατηριών ένός τέτοιου άνθρωπου δέν μπορούσε νά ύπάρχει άμφιβολία. "Αμα άνοιχαν οι έγγραφές γιά τό έλληνικό δάνειο, ό κ. Χιούμ ϋγραψε τό 'νομά του γιά όμολογίες 10.000 λιρών μέ 59%, λέγοντας πώς θά τίς κρατήσει, άδιαφορώντας ἄν έπεφτε ή άνεβαινε ή τιμή τους. Σέ λίγο οι όμολογίες πέσανε. 'Ο κ. Χιούμ άρχισε νά ύπολογίζει τή χασούρα. 'Ηταν σοβαρή. Οι όμολογίες πέφτανε ραγδαία. Μέ ποιο πρόσχημα νά πουλήσει; Αύτό τόν άπασχολούσε και τόν δυσκόλευε. Ξαφνικά προφασίζεται πώς οι 'Αντιπρόσωποι τόν πρόσβαλαν σέ κάποια άποστολή και άνακοινώνει τήν άπόφασή του νά πουλήσει. Οι 'Αντιπρόσωποι ταραγμένοι χρησιμοποιούν κάθε τρόπο γιά νά τόν καλμάρουν, διαβεβαιώνοντάς τον πώς δέν είχαν καμμά πρόθεση νά τόν θίξουν. 'Ο κ. Χιούμ είναι άδιαλλακτος. Η τιμιότητά του έθιγη άπό τήν εϊδηση τά «'Ελληνικά χρεώγραφα πέφτουν» και τόν παρακίνησε νά ξεπουλήσει μέ άπωλεια 1.600 λιρών, πρός μεγάλη ζημιά τής 'Ελληνικής πίστης στήν άγορά. Μά σέ λίγο τά 'Ελληνικά χρεώγραφα άνεβαίνουν και φτάνουν στό άρτιο. 'Αμέσως ή εύαισθησία γιά τήν τιμιότητά του έξαφανίζεται. Γρήγορα ήρέμησε και σκέφτεται πώς νά ξαναπάρει πίσω τίς 1.600 λίρες. Πρότεινε νά τού πληρώσουν τό ποσον αύτό οι 'Αντιπρόσωποι. Αύτοί μένουν κατάπληκτοι μά άπό φόβο μή χάσουν έναν άνθρωπο σάν τόν Χιούμ — τόν σοβαρό έπιχειρηματία τής 'Επιτροπής, πού γνωρίζει καλά τήν πραγματική κατάσταση και τίς προσδοκίες τής 'Ελλάδας και πού ή δημόσια άποχωρησή του άπό τήν ύπόθεση θά ζημίωνε πολύ τόν άγωνα, ζυγιάζοντάς τα ολα αύτά και έροντας πόσο και αύτοί οι ίδιοι βρίσκονταν έξω άπό τό οστό δρόμο, πληρώνουν τόν κ. Χιούμ και χρεώνουνε τή χασούρα πού έπαθε, κερδοσκοπώντας, στά 'Ελληνικά όμολογα.

Αύτές οι έρευνες θά 'πρεπε νά προχωρήσουν άκόμα περισσότερο. Θά 'πρεπε νά ξεσκεπαστούν κάτι τέτοια γεγονότα, όχι μονάχα στό Λονδίνο μά παντού όπου οι "Ελληνες ζήτησαν βοήθεια. Μά και αύτά πού έχουν είπωθεί γιά τή φτωχιά 'Ελλάδα είναι άρκετά γιά νά κοκκινίζει όποιος άποκαλείται Φιλέλληνας.

Οι άποκαλύψεις πού γίνανε τότε, είχαν ένοχοποιήσει πολλούς, πού ώς έκεινη τή στιγμή τό σνομά τους ήταν καθαρό. Σχεδόν όλα τά μέλη τής 'Ελληνικής 'Επιτροπής κατηγορούνται γιά άμελεια καθήκοντος και γιά προδοτική άγνοια τών στερήσεων και τής πραγματικής κατάστασης τής 'Ελλάδας. "Οσο γιά τά εϊδη πού στείλανε στήν 'Ελλάδα, ᄀ έξαιρέσουμε τά τυπογραφικά πιεστήρια, όλα τ' άλλα ήταν άχρηστα. 'Ο Σέρ Φράνσις Μπάρντιτ, ό Χόμπτχαουζ, ό "Ελις και άλλα οπουδαία άνόματα είναι άνακατεμένα στίς καταχρήσεις. Μά ό "Ελις πραγματοποίησε ό, τι είχε άναλάβει. Και ό Μπάρντιτ και ό Χόμπτχαουζ κατηγορούνται γι' άμελεια καθήκοντος. "Ένας πομπώδης λόγος ή μά πρόποση, ένων άπολαμβάνουν ένα δημοφόρο δείπνο σέ μια ταβέρνα τού Λονδίνου πρός εύόδωση τής 'Ελληνικής ύπόθεσης και μέ έξοδα τής 'Ελλάδας, αύτό ήταν όλο και όλο πού πρόσφεραν.

Πού είναι αύτοί πού άρνούνται όχι μόνο βοήθεια, άλλα άκόμα τή συμπάθειά τους στήν 'Ελλάδα, γιατί οι ναυτικοί τής είναι πειρατές, οι έμποροι της άπατεωνες και οι στρατιώτες της σκληροί; Πού είναι αύτοί οι κ.κ., πού προσπαθούν νά άμβλύνουν τό πνεύμα τής άγαπτης πρός τόν άνθρωπο, πού πνείει πάνω σέ αύτή τή γη, λέγοντας πώς οι "Ελληνες άξιζουν νά 'ναι σκλάβοι; "Ας έρθουν νά έξετάσουν τήν διαγωγή τών τιμών Φιλελλήνων, πού γιά αύτούς μιλήσαμε, και άς πούν, ᄀ αύτοί είχαν άνατραφεί μέσα στό σκοτάδι, κάτω άπό τό βούρδουλα τού τυράννου, ή διαγωγή τους θά 'ταν καλύτερη άπό τών 'Ελλήνων;

**β. Μέντελσον-Μπαρτόλδου,
Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως,
(σελ. 139-141)**

Tά άγγεια δάνεια

Φοβερή άδρανεια έπικρατούσε στήν κυβέρνηση περί τήν έκτελεση τού έθνικοῦ καθήκοντος. Οι προπαρασκευές κατά τῶν Τούρκων καὶ Αιγυπτίων γίνονταν τόσο νωχελικά σά νά ἦταν ὁ πόλεμος ψεύτικος.

Καὶ δύμας στή διάθεσή της είχε ἀσφαλεῖς καὶ τακτικούς πόρους πού οἱ προκατόχες της κυβερνήσεις στερούνταν. Τό ἀποφασισμένο ἀπό τή δεύτερη έθνική συνέλευση δάνειο είχε ἐπιτευχθεῖ στό Λονδίνο στίς ἀρχές τοῦ 1824. Περισσότερο τό δόνομα τοῦ Μπάυρον, παρά κάθε ἄλλη ἐγγύηση, ὅπως ὁ λόγος τῆς κυβερνήσεως καὶ ἡ ὑποθήκευση τῶν έθνικῶν κτημάτων, τῶν τελωνείων, ἀλυκῶν καὶ ἰχθυοτροφείων, είχε κάνει τούς "Ἄγγειος ν' ἀνοίξουν τά πουγγιά τους.

Τούς "Ελληνες ἀπεσταλμένους στό Λονδίνο γιά τό δάνειο **Ορλάνδο καὶ Λουριώτη** βοήθησε τήν ἄνοιξη τοῦ 1824 ἡ εύνοική σύμπτωση, ὅτι τήν ἐποχή ἐκείνη συγκινούσε τόν ἐμπορικό κόσμο τῆς Ἀγγλίας ὁ πόθος ὑπερπόντιων ἐπιχειρήσεων. Τό δάνειο ὑπογράφηκε στήν κατοικία τοῦ λόρδου δημάρχου μέ τόν ἐμπορικό οίκο Ρίκορντ, ὑστερά ἀπό ἔνα πλούσιο τραπέζι, στό ὅποιο παρευρίσκονταν ὁ δούκας τοῦ Σωδεξ καὶ ἡ ἀντιπολίτευση, είχε δέ ὄνομαστική ἀξία 800.000 λιρῶν στερλινῶν.

"Ἐνα δεύτερο δάνειο, πού ἐγκρίθηκε στίς ἀρχές τοῦ 1825 ἔδωσε στήν κυβέρνηση Κουντουριώτη 2.000.000 λίρες. Ἀπό τά χρήματα αὐτά, ἐννοεῖται, λίγα ἔφτασαν στήν Ἐλλάδα. Οι δύο ἔλληνες ἀντιπρόσωποι ἔπεσαν στά νύχια τῶν Ἑγγλέζων σαράφηδων, πού κατάφεραν νά τούς ξεγελάσουν. Τά δάνεια συμφωνήθηκαν πρός 59% καὶ 55 1/2% καὶ στά χέρια τῶν Ἐλλήνων ἔφτασαν ἀπό μέν το πρώτο κάπου 300.000 λίρες καὶ ἀπό τό δεύτερο κάπου **600.000**. Τά υπόλοιπα κρατήθηκαν σάν **μεσιτικά, προμήθεια, τόκοι, χρεωλύσια**, καὶ ὅπως ἀλλιώς ὄνομάζονται συνήθως τά ἄτιμα μέσα μέ τά ὄποια οἱ τραπεζίτες καλύπτουν τά κέρδη τους καὶ ἐκμεταλλεύονται τήν ἀμάθεια τοῦ πλήθους.

'Ανάγκη υπῆρξε ἀκόμα νά μοιραστοῦν δῶρα σέ «φίλους τῆς Ελλάδος πού πρόσφεραν οπουδαίες ύπηρεσίες» νά κρατηθοῦν **όδοιπορικά, ναῦλοι** καὶ νά πληρωθοῦν **ἔφημερίδες**. 'Ο λόρδος Κόχραν προσλήφθηκε ναύαρχος τῶν Ἐλλήνων μέ μισθό. Καὶ μόνη ἡ πρόσληψή του, ἐπειδή είχε πολεμικές περγαμηνές στή Βραζιλία, ἔφτασε γιά νά υψωθοῦν οἱ τιμές τῶν ἐλληνικῶν χρεωγράφων καὶ νά κερδοσκοπήσουν οἱ Ρίκορντ. 'Υπειθετο ὅτι ὁ Κόχραν μέ ἔνα μικρό ἀτμοκίνητο θά συνέτριβε τόν τουρκικό στόλο. Θά βομβάρδιζε τήν Κωνσταντινούπολη καὶ θά ἔκανε περιττή κάθε πολεμική ἐνέργεια τῶν Ἐλλήνων!

'Ο μεγάλος ἐκείνος **Θαλασσόλυκος** τοσπώσε 37.000 λίρες καὶ κλείστηκαν γι' αὐτόν σ' ἔνα ναυπηγείο ἀντί ύπερογκών τιμῶν ἔξι συφοριασμένα καὶ βραδυκίνητα ἀτμόπλοια, πού τάχε παραγγειλεὶ ἡ Αιγυπτιακή κυβέρνηση καὶ ἀρνήθηκε νά τά παραλάβει ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς κατασκευῆς τους. Μέ τά ἔξι αὐτά σαπιοκάραβα ἐπρόκειτο νά βυθιστεῖ ὁ τουρκικός στόλος!

'Οι τιμές πού συμφωνήθηκαν είταν 130.000 λίρες, μέ τόν όρο νά βρίσκονται στήν Ἐλλάδα στά τέλη τοῦ 1825. 'Ομως ἔνα μόνο κατάφερε νά κατατελεύσει, ἡ **Καρτερία**, τό φθινόπωρο τοῦ 1826· ἄλλα δύο ἔφτασαν στά 1827 καὶ τά τρία τά υπόλοιπα διαλύθηκαν γιά παλιοσίδερα στά ναυπηγεία τοῦ Λονδίνου. 'Ο μέγας στόλαρχος Κόχραν μόλις τήν ἄνοιξη τοῦ 1827 κατάφερε νά φτάσει στήν Ἐλλάδα!

Έκτος τούτου στάλθηκε στήν 'Αμερική ένας Γάλλος στρατηγός τοῦ ιππικοῦ όνομαζόμενος Παλεμάν, ό όποιος ἄν καί είχε μεσάνυχτα ἀπό ναυτική τέχνη, ἐλαβε ἐντολή, ἀφοῦ πληρώθηκε ἀδρότατα, νά παραγγείλει ἐκεὶ δυό φρεγάτες γιά λογαριασμό τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. "Αν καί ἡ τιμή τους ὁρίστηκε σέ 160.000 λίρες, οἱ ληστρικοί οἰκοι πού ἀνέλαβαν τήν κατασκευὴ τους ἀπαίτησαν τά διπλά κι' ἔτσι βραδύτατα ἄρχισαν νά ἐτοιμάζουν τά πλοϊα. 'Επειδή μάλιστα ὃ ἔνας οἰκος κινδύνευε νά χρεωκοπήσει οἱ ἀντιπρόσωποι **Παλεμάν** καὶ **Κοντόσταυλος** εὐχαριστήθηκαν παραλαβαίνοντας μόνο τή μιά, πού ὄνομάστηκε «Ἐλλάς» καὶ κατέπλευσε στήν 'Ἑλλάδα τέλη τοῦ 1826.

'Αλλά οὔτε καὶ τό κουτσουρεμένο ὑπόλοιπο τῶν δανείων παραδόθηκε ἔγκαιρα καὶ πρόθυμα στήν 'Ἑλλάδα. 'Η πρώτη δόση τοῦ δανείου ἀπό 80.000 λίρες ἔμεινε στή Ζάκυνθο καὶ δέν παραδινόταν στήν Κυβέρνηση, γιατί ὁ Μπάϋρον, πού ἀπαιτούνταν ἡ ἐντολὴ του, είχε πιά πεθάνει, ἡ δέ Ιονική κυβέρνηση παρενέβαλε προσκόμματα γιά τήν ἐξάγωγή του. Μόλις στά τέλη τοῦ 1824 στάλθηκε ἀπό τό Λονδίνο ἡ ἐντολὴ νά παραδοθεῖ.

'Υπῆρχε ὅμως ἐλπίδα ὅτι περισσώθηκε ἀπό τά νύχια τῶν τοκογλύφων νά φτάσει στά χέρια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ; 'Ο Ἰδιος ὁ Μπάϋρον στό κρεββάτι τοῦ ψυχομαχητοῦ του ἀνησυχοῦσε ὅν τά δάνεια θάπεφταν σέ καλά χέρια καὶ φοβόταν ὅτι ἡ ίδιοτέλεια ὄρισμένων φατριαστῶν παρά τό ἔθνος θά καρπωνόταν τά χρήματα τῶν δανείων.

16

G. Maurer
Ο 'Ελληνικός Λαός
σελ. 353.

'Η κυβέρνηση, ἀπ' τά πρώτα χρόνια τῆς 'Επανάστασης, σκέφτηκε νά συνάψει ἐσωτερικά καὶ ἔξωτερικά δάνεια.

Τό ἄρθρο 62 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1822 τῆς ἔδωσε τή σχετική ἔξουσιοδότηση, καθώς καὶ τό δικαίωμα νά ύποθηκεύσει γι' αὐτό τό σκοπό τά θέτικα κτήματα.

'Αποφασίστηκε νά συναφτοῦν δυό ἐσωτερικά δάνεια, τό ἔνα γιά 5.000.000 τουρκικά πιάστρα, καὶ τό δεύτερο γιά 2.000.000 πιάστρα. 'Επειδή ὅμως κανείς δέν ἐδειξε προθυμία οὔτε γιά τό ἔνα οὔτε γιά τό ἄλλο, μέ διάταγμα τῆς 4ης Μαρτίου 1822, τό πρώτο, τῶν πέντε ἐκατομμυρίων, κηρύχτηκε ἀναγκαστικό δάνειο καὶ ὑποχρεώθηκαν νά τό καλύψουν ὁ κλῆρος, οἱ ἐμποροί, οἱσοι είχαν ἀκίνητα καὶ γενικά ὅλοι οἱ πλούσιοι.

'Αλλά ὅταν ἀποδείχτηκε ὅτι καὶ τό ἀναγκαστικό αύτό δάνειο δέν ἐπαρκοῦσε γιά νά καλυφτοῦν οἱ ἀμεσες ἀνάγκες, ἀποφασίστηκε στίς 9 Μαρτίου 1822 νά συναφτεῖ ἔνα ἔξωτερικό δάνειο ἀπό 1.000.000 ισπανικά τάληρα. Μόνον ὅμως ὕστερα ἀπό δυό χρόνια, ἐπί κυβερνήσεως Γεωργ. Κουντουριώτη, καὶ μέ τή μεσοδάβηση τοῦ φίλου του Μαυροκορδάτου, οἱ διαπραγματεύσεις ἔφτασαν σ' ἔνα ἀποτέλεσμα. Πήγε στό Λονδίνο μιά ἐπιτροπή, ἀπό τό γαμπρό τοῦ Κουντουριώτη, 'Ιωάννη 'Ορλάνδο, καὶ δυό ἄλλους ἀνθρώπους τοῦ Μαυροκορδάτου, τόν 'Ανδρέα Λουριώτη καὶ τόν 'Ιωάννη Ζαΐμη, καὶ ὅταν τραβήχτηκε ὁ Ζαΐμης τόν ἀντικατέστησε ὁ Σπανιολάκης. Μέσα σέ πολύ μικρό διάστημα, ἡ ἐπιτροπή ἔκλεισε συμφωνία γιά δυό δάνεια, τό ἔνα πίσω ἀπ' τ' ἄλλο, τό πρώτο μέ 59% καὶ τό δεύτερο μέ 55%. 'Αλλά δέν ἔφτανε πού τά δάνεια αύτά συνομολογήθηκαν μέ τόσο δυσμενείς ὄρους, καταβλήθηκαν ἐπιπλέον καὶ πρωτάκουστα ποσά γιά προμήθειες. 'Από τά δάνεια αύτά, ἡ 'Αμερική πήρε 700.000 ισπανικά πιάστρα γιά

μιά μοναδική φρεγάτα, για την οποία στέλνεται στην Ελλάδα μόνον μεταφέρομενος στην πόλη της Αθήνας. Το πλήρωμα αποτελείται από 150.000 λίρες στερλίνες, 36.000 λίρες στερλίνες πήρε όλος ο στόλος της Ελλάδας καθώς η πόλη της Αθήνας δεν έχει την ικανότητα να αποτελέσει την θέση για την επίσημη παρέλαση της Ελλάδας.

17

Η Πελοποννησιακή Γερουσία έξεδωσε τήν άκολουθη έγκυκλιο:

Φιλογενέστατοι έφοροι, Γενναίωταί σας στρατηγοί και λοιποί άπαξάπαντες πάτοικοι των έπαρχων της Πελοποννήσου, χαίρετε.

«Προβλέποντες διά τήν εύκολιάν καί οίκονομίαν της ζωοτροφίας τῶν στρατευμάτων μας, καί διά κάθε κοινῆς εύταξιαν, καί διά τήν καλήν ἀρμονίαν καί ἀποκατάστασιν τῶν ύποθέσεων τῆς πατρίδας μας, κοινῆ καί εὐλόγων γνώμης ἀποφασίζομεν κατά τήν διθεῖσαν ἡμῖν πληρεξουσιότητα.

α^{ον} Νά ξέχετε ἐν τῷ μεταξύ σας ἀγάπην καί ὅμονοιαν ἀδολον καί χριστιανικήν... στ^{ον} «Ολα τά Τουρκικά χωράφια ὃποιού είναι σπαρμένα ὑποκάτω εἰς τρίτον καί σέμπρους, νά τό δώσουν εἰς τό κοινόν, διά μέν δεκατίαν εἰς τά δέκα ἔνα, διά δέ τρίτον εἰς τά πέντε ἔνα ὄποιού γίνονται ὅλα εἰς τά δέκα τρία, δσα δέ χωράφια τουρκικά είναι σπαρμένα παρασπόρια, καί σπαρμένα ἀπό αὐτούς τούς Τούρκους, χωρίς νά είναι υποκάτω εἰς τρίτον καί σέμπρους νά συναχθῇ ὅλος ὁ καρπός των διά λογαριασμὸν τοῦ κοινοῦ, εὐγάζοντες τά νόμιμα ἔξεδα τῆς συνάξεως τῶν, τά δέ χωράφια ὅλων ἡμῶν τῶν χριστιανῶν νά δώσουν εἰς τά δέκα ἔνα· κατά τόν ἄνωθεν τρόπον νά γένη καί νά ἀκολουθήσῃ εἰς ὅλα τά λοιπά εἰσοδήματα τουρκικά καί χριστιανικά, καί οι ἄνωθεν καρποί καί εἰσοδήματα ἀφ' οὐ συναχθῶσι διά τῆς ἐπιστασίας τῶν ἐφόρων, νά βαλθῶσιν ἀπό αὐτούς καί εἰς μέρος ἀσφαλές μέ καταγραφήν καθαροῦ λογαριασμοῦ.

ζ^{ον} «Οσα πράγματα Τουρκικά, δηλαδή πρόβατα βόες, ἀγελάδια, ἄλογα, καί λοιπά εύρισκονται, οι έφοροι νά τά ξέτασετε, καί καταγράψετε, φυλάττοντες δι' αύτά καθαρόν λογαριασμόν, οσα ὅμως ἔως τώρα ἔχωδεύθησαν, ἢ ἐπάρθησαν ἀπό τόν ἔνα καί ἄλλον, νά τά ξέτασετε καί αύτά μέ ἀκρίβειαν, καί νά φυλάξετε καταγραφήν καθαράν πόσα ἔχωδεύθησαν, ἢ ἐπάρθησαν, καί ποιοι τά ἐπήραν, στέλλοντες καί πρός ἡμᾶς καταλόγους νά τά γνωρίσῃ ἢ Διοίκησις.

(Φραντζῆς, 'Επιτομή, B 244-245)

18

Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου (1822)

§ Εγ' — Τό 'Εκτελεστικόν σῶμα ἔχει τό δικαίωμα νά λαμβάνῃ δάνεια, εἴτε ἐσωθεν, εἴτε ἐξωθεν τῆς Ἐπικρατείας, καί νά καθυποβάλλῃ εἰς ύποθήκην ἐθνικά κτήματα μέ τήν συγκατάθεσιν ὅμως τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος.

§ Εδ' — "Έχει ὅμοιώς τό δικαίωμα τῆς ἐκποιήσεως μέρους ἐθνικῶν κτημάτων, ἀναλόγου μέ τάς χρείας, καί τούτο ὅμως διά τῆς συγκαταθέσεως τοῦ Βουλευτικοῦ.

(Μάμουκας, B 26)

19

Σύνταγμα τοῦ "Αστρους" (1823)

λέ. Τό Βουλευτικόν ἀποφασίζει περὶ δανείων, μέ τήν ἐγγύησιν τοῦ ἔθνους

λαμβανομένων, καί περί έκποιήσεως μέρους, ἐξ ἀπάντων τῶν ἑθνικῶν κτημάτων, ἀναλόγου μέ τὴν χρείαν. "Οταν δ' ἔχῃ νά έκποιήσῃ, ἡ πώλησις αὕτη γίνεται ἀναλόγως εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας, καί νά προκηρύττη τακτικῶς τὴν πώλησιν ἡ Διοίκησις εἰς ὅλας τὰ ἐπαρχίας καί νά ἔχωσι τὴν προτίμησιν εἰς τὴν ἀγοράν οἱ Ἑλληνες.

(Μάμουκας, Β' 134)

20

Σύνταγμα τῆς Τροιζήνας (1827)

80. Ἀποφασίζει διά νόμου περὶ δανείου μέ τὴν ἐγγύησιν τοῦ "Ἐθνους, καὶ δι' υποθήκην τῶν ἑθνικῶν κτημάτων.

81. Νομοθετεῖ περὶ ἐκποιήσεως τῶν ἑθνικῶν κτημάτων, ὅσα ὑπόκεινται εἰς φθοράν.

(Μάμουκας, Θ' 139)

21

Νόμος ΛΒ / 16.6.1824:

'Επειδὴ καὶ τά ύποκείμενα εἰς φθοράν κτήματα διά τὴν κακὴν τῶν περισσοτέρων ἐκ ξύλων οἰκοδόμην φθείρονταν κατ' ἔτος καὶ περισσότερον ὡς ἐκ τῆς ἀμελείας τῶν ἐνοικούντων ἡ ἐνοικιαστῶν. 'Επειδὴ ἐκ τούτων τὸ ἑθνικόν κτῆμα ἀνημιῶνται μεγάλως, κατακρημνιζόμενων τῶν οἰκοδομημάτων. 'Επειδὴ τὸ δάνειζημιώνται κατά τὸ παρόν διά τὸν θάνατον τοῦ μακαρίτου λόρδου Βύρωνος καὶ διά τὴν αἰφνιδίων ἀναχώρησιν τοῦ συνταγματάρχου Στανίδ. 'Επειδὴ πόρος ἀνάλογος μέ τὰς ἀνάγκας δέν εύρισκεται διά τὸ παρόν. Τό Βουλευτικόν ἐθεσπίσατο. Άδυνάμει τῆς ἥσε τοῦ ὄργανικοῦ νόμου' νά γίνη ἐκποίησις ἑθνικῶν κτημάτων, κατά τὸ ψήφισμα ΛΒ', δηλ. ἐργαστηρίων, σπιτιών καὶ σπιτοπόνων, μύλων, μαγαζίων, χανίων, λουτρῶν, τζαμίων, μεδρεσέδων, φούρνων καὶ ἐλαιοτριβείων. Β' Διά προκηρύξεως τῆς διοικήσεως νά δηλοποιηθῇ ἄπασα ἡ ἐπικράτεια, κατά τὸν διοργανικόν νόμον. Γ' Εἰς ἑκάστην ἐπαρχίαν τῆς 'Ἐλλάδος νά γίνη ἐκποίησις περίπου τοῦ 1/4 μέρους τῶν ἑθνικῶν φθαρτῶν κτημάτων. Δ' 'Η ἀγορά θέλει γείνει δι' ἐτοίμων εἰς χείρας μετρητῶν, τῶν ὄποιων τὸ 1/5 εἰνες δεκτό κατά τὸ παρόν εἰς ἑθνικάς μοιλογίας. Ε' Τό 'Υπουργείον τῶν ἑσωτερικῶν νά διορίση ἔνα ἀρχιτεκτόνα δόκιμον νά δώσῃ σχέδιον μετασχηματισμοῦ τῶν ἀγιουτῶν, ὅπου εύρισκονται ἀπλοὶ τόποι τῶν οἰκιῶν καὶ συμμετρίαν τῶν νεοκτισμένων, τὸ δέ τῆς Οἰκονομίας, ἄνθρωπον εἰδήμονα τῆς ἐκτιμήσεως. 'Αμφότεροι δέ οὗτοι νά συνεπιστατῶσι μετά τοῦ Ἐπάρχου καὶ τοῦ ἐπιστάτου ἑκάστης ἐπαρχίας εἰς τὴν ἐκποίησιν. ΣΤ' 'Η πρώτη πώλησις θέλει γίνεσθαι εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας. Αὕτη στελλομένη εἰς τὸ 'Υπουργείον τῆς Οἰκονομίας, θέλει διακηρύττη-ἐπαρχίας. Αὕτη στελλομένη εἰς τὸ παλαιότερον τῆς Οἰκονομίας, θέλει διαποτίστηται ὅπου διατρίβει ἡ διοίκησις διά νά γίνηται ἡ τελευταία πώλησις εἰς ὅποιον προσφέρει τὴν περισσότεραν τιμὴν καὶ μετά τὴν καταμέτρησην τῶν χρημάτων θέλει λαμβάνει τὸ πωλητήριον ἔγγραφον. Ζ' Εἰς ὅποιαν ἡμέραν φθάσει μέρος θέλει τοῦ δανείου εἰς χείρας τῆς διοικήσεως νά παύση ἡ ἐκποίησις. Η' Τά 'Υπουργεία τῶν ἑσωτερικῶν καὶ Οἰκονομίας θέλουσιν ἐπιστατήσει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ παρόντος νόμου'.

(Ν. Κολυβᾶ, Ἰστορικόν σημείωμα, 24-25)

· Βλέπε παραπάνω σημείωση 3· «όργανικός νόμος» είναι τὸ Σύνταγμα τῆς Επιδαύρου, ὅπως ἀναθεωρήθηκε στὸ "Ἀστρος".

«Ἐπειδὴ ὁ ἔχθρος συνεκέντωσεν ὅλας σχεδόν τάς δυνάμεις του εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, τὸ όποιον διὰ ν' ἀντισταθῆ τοῦ λοιποῦ μὲ τὴν αὐτήν γενναιότητα καὶ ἐπιτυχίαν, εἰνε ἀνάγκη νά ἐφοδιασθῇ μὲ ὅλα τ' ἀναγκαῖα. Ἐπειδὴ διὰ τὴν πρόβλεψιν τῶν ὅσων ἀφεύκτως ἀναγκαιοῦσιν, δηλ. τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων, ικανῶν μισθῶν καὶ σιτηρεσίων τῆς φρουρᾶς, ἐπισκευῶν διαφόρων τοῦ φρουρίου, ικανῆς ναυτικῆς δυνάμεως εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ ἔχθρικού στόλου, καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἀναποφεύκτων γεννικῶν ἀναγκῶν τῆς Πατρίδος, ἀπαιτεῖται πόρος ικανός καὶ πρόσχειρος. Ἐπειδὴ ὁ ἐκ τοῦ δανείου πόρος ἔπαισε πρός τὸ πάρον καὶ ὁ ἐκ τῆς ὑποθήκης δέν ἐνηργήθη, οὐδέ ἄλλος προχειρότερος εὔρισκεται παρά ὁ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως μέρους Ἐθνικῶν κτημάτων. θεωρηθέντων τοῦ § ΛΕ' τοῦ ὄργανικοῦ νόμου καὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Ν' νόμου: Τό Βουλευτικόν ἔθεσπίσατο:

Α') Νά γίνη ἐκποίησις μέρους Ἐθνικῶν κτημάτων, δηλ. γῆς καλλιεργημένης ἢ μὴ σταφιδῶν, ἀμπελώνων, ἐλαιώνων, περιβολίων καὶ παντός εἰδους δένδρων, δι' ὄκτακοσίας χιλιάδας ισπανικά τάλληρα.

Β') Ἡ καταβολὴ τῆς τιμῆς τοῦ ἀγοραστοῦ νά γίνεται κατά μέν το ἡμισου τοῖς μετρητοῖς, κατά δὲ τὸ ἄλλο ἡμισου εἰς διαταγάς ἢ εἰς Ἐθνικάς ὄμοιογίας.

Γ') Τά ἐκ τῆς ἐκποιήσεως ταύτης χρήματα νά χρησιμεύσωσιν εἰς τάς ἐπικειμένας ἀναποφεύκτους ἀνάγκας τῆς Πατρίδος καὶ κατ' ἔξοχήν εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ Μεσολογγίου, δηλ. εἰς προμήθειαν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων διὰ τὴν φρουράν καὶ τά ἔξωθεν στρατεύματα, εἰς ἀπόδοσιν μισθοῦ καὶ σιτηρεσίου τῆς φρουρᾶς, εἰς τάς ἀναγκαίας ἐπισκευάς τοῦ φρουρίου καὶ εἰς τὴν ναυτικήν δύναμιν.

Δ') Νά ἀποφασισθῇ δι' ιδιαιτέρας διατάξεως ὁ τρόπος διά τοῦ ὄποιου θέλει γίνεσθαι τακτική ἢ ἐκποίησις, ἐπιστατούσης εἰς τοῦτο ἐπταμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἥτις θέλει διορισθῆ, συναινέσι ἀμφοτέρων τῶν συγκροτούντων τὴν προσωρινήν διοικήσιν σωμάτων».

(Ν. Κολυβᾶ, ὁ.π., σελ. 29-30)

Τά ἔθνικά κτήματα

Τό ζωτικό ὀστόσο πρόβλημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ είταν τά λεγόμενα ἔθνικά κτήματα, τά πρώην δηλαδή τουρκικά τσιφλίκια πού περιήλθαν στά χέρια τοῦ κράτους. Είταν τόσα πολλά ὥστε ἀποτελούσαν τά 4-5 δέκατα τοῦ ὄλου Ἐθνικοῦ ἐδάφους. Ἡ ἐπιτροπή πού διόρισε ὁ Καποδίστριας γιά τὴν καταγραφή τους δέν ἀνταποκρίθηκε καθόλου στον προσορισμό της, ἐπαιρεν παχυλές ἀμοιβές χωρίς νά κάνει ἀπολύτως τίποτε, ἐνῶ ἡ ὑπόσχεση τῆς διανομῆς τῆς ἔθνικῆς γῆς στούς ἀγωνιστές ὀλοένα ἀναβαλλόταν χωρίς νά πραγματοποιεῖται ποτέ.

Οι "Ἐλληνες περίμεναν τή διανομή αὐτή γιά νά μπει τέρμα στά δεινά τους. Τά σχέδια λοιπόν γιά τή διανομή τους είταν τολμηρά καὶ τίς πιο πολλές φορές τυχοδιωκτικά. Ο Πονηρόπουλος ὑπέβαλε σχέδιο στήν κυβέρνηση σύμφωνα μέ τό ὄποιο ὑπήρχαν στήν Ἐλλάδα 68.000 γεωργικές οἰκογένειες. Στήν καθεμιά παραχωρούνταν 100 στρέμματα γῆς πρός δρχ. 30 τό στρέμμα. Τό κράτος ἐτοι θά εισέπραττε 204.000.000 δρχ. μέσα σε μιά 30ετή προθεσμία καὶ μέ τόκο 6%. "Ετοι ή Κυβέρνηση θά είχε ἐτήσιο εισόδημα 20.400.000 δρχ. "Ωστόσο ή διανομή αὐτή

είταν άδύνατη, άκόμα κι αν καταρτιζόταν πλήρες κτηματολόγιο, γιατί όλοι είχαν
άξιώσεις στην έθνική γῆ....

‘Η παρέλκυση του ζητήματος δημιούργησε ταραχές στή χώρα (“Υδρα, Μάνη)
και τότε ο Καποδίστριας άναγκαστηκε νά ξαναπιάσει τό ζήτημα. “Ερριξε τήν
εύθυνη στή Γερουσία, κατηγόρησε τούς μεγαλοϊδιοκτήτες ότι ήθελαν νά
σφετεριστοῦν τά έθνικά κτήματα....

(Μέντελσον, 186-187)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

Παιδεία

1. 'Η παιδεία τοῦ Ἀγωνιζόμενου "Ἐθνους"
2. 'Η Ὁργάνωση Ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ Ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους
 - A' 'Η περίοδος Καποδίστρια
 - B' 'Η περίοδος τῆς Ἀντιβασιλείας

1. 'Η παιδεία τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους

'Η προεπαναστατική παιδεία ἀντικειμενικό σκοπό είχε τή δημιουργία τῶν προϋποθέσεων ἐκείνων, πού θά ὀδηγοῦσαν στή δυναμική διεκδίκηση τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Γένους¹. Ἀπό τά χρόνια ὅμως τῆς Ἐπανάστασης κύριο μέλημά της θά είναι ό «φωτισμός» τοῦ λαοῦ, ἡ ἀνύψωση τῆς πνευματικῆς στάθμης του, προκειμένου ν' ἀκολουθήσει τό δρόμο δίπλα στά ἄλλα ἐλεύθερα κράτη, ν' ἀνταποκριθεῖ δηλ. στίς ἀνάγκες τῆς εἰρηνικῆς περιόδου. "Ἐπρεπε, λοιπόν, νά ὄργανωθεῖ ἡ παιδεία τοῦ ταπεινωμένου ραγιᾶ, στήν ἀναγέννηση τοῦ ὅποίου είχαν πιστέψει οἱ ἐνθουσιώδεις πρώτοι πνευματικοί ἄνθρωποι τοῦ ἐλεύθερου κράτους.

Τό πρώτο σύνταγμα ὅμως τοῦ 1822 δέν πρόβλεπε τήν ἴδρυση αὐτοτελοῦς 'Υπουργείου Παιδείας, ἀλλά οἱ ἀρμοδιότητες τοῦ 'Υπουργείου αὐτοῦ είχαν ἐκχωρηθεῖ στό 'Υπουργείο Εσωτερικῶν, πού κατέβαλλε φιλότιμες προσπάθειες γιά τή σύσταση σχολείων καί γενικότερα γιά τήν ὄργάνωση ἐνός σχεδίου βασικῆς παιδείας, πού καί ἀγνές προθέσεις πρόδιδε καί σωστή ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος ἀποτελοῦσε. Μέσα στίς φλόγες τοῦ πολέμου ὁ Μινίστρος ('Υπουργός) τῶν Εσωτερικῶν Παπαφλέσσας παραγγέλλει: «Είναι ἀνάγκη νά γίνη ἀρχή καί νά συσταθοῦν καί νά ἐξοικονομηθοῦν σχολεῖα, ὅσα καί ὅπως ἡ περίστασις συγχωρεῖ» (ἐπιτρέπει).

Παράλληλα ἡ Πελοποννησιακή Γερουσία (1822)² ἔκανε ἐνέργειες γιά

τή συγκρότηση οχολείων, όπου ήταν δυνατό, και άναζητούσε αξιούς δασκάλους νά διδάξουν έλληνικά, μαθηματικά και ξένες γλώσσες, Ιταλικά και Γαλλικά. Προσκαλούσε «καὶ τὴν φιλομαθῆ νεολαίαν ἀφ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον νά συντρέξῃ διά νά διδαχθῆ ἀμισθί, κηρύττουσα ὅτι κάθε μαθητής δέν θά ἔξοδεύσῃ ἄλλο τι παρά διά τά βιβλία του και διά τήν ζωτροφίαν του».

'Επίσημα γιά όργανωση ἐκπαιδεύσεως ἔκανε λόγο ή 'Εθνοσυνέλευση τοῦ "Αστρους" (1823)³, πού θέσπισε και τήν ἀλληλοδιδακτική⁴ μέθοδο, μέ τήν ὁποία ὁ δάσκαλος, ἔχοντας ώς βοηθούς προχωρημένους μαθητές, τούς «πρωτόσχολους», μπορεῖ νά διδάξει πιό πολλούς.

Συστηματικότερη ὅμως προσπάθεια ἀντιμετωπίσεως τοῦ θέματος φαίνεται πώς ἔγινε τό 1824 ἀπό Πενταμελή 'Επιτροπή μέ πρόεδρο τόν "Ανθιμο Γαζῆ"⁵. 'Ο καινούργιος ὄργανισμός, πού συνέταξε ή 'Επιτροπή, καθιέρων τρεῖς βαθμίδες ἐκπαιδεύσεως. Στά σχολεῖα τῆς πρώτης βαθμίδας ὁ μαθητής ἔπειτε νά μάθει νά διαβάζει, νά γράφει και νά λογαριάζει. Στή δεύτερη, πού περιελάμβανε τά Λύκεια, ἔνα στήν πρωτεύουσα κάθε 'Επαρχίας, θά διδάσκονταν ἀρχαία ἔλληνικά, λατινικά, γαλλικά και στοιχεῖα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν και τῆς φιλοσοφίας. Στήν Τρίτη βαθμίδα προβλεπόταν ἴδρυση Πανεπιστημίου μέ τέσσερις σχολές, θεολογίας, φιλοσοφίας, νομικής και ιατρικής, ἄλλα οι συντάκτες τοῦ σχεδίου δέ θεωροῦσαν τότε πρόσφορες τίς συνθήκες γιά ἴδρυση Πανεπιστημίου. 'Αξίζει ὅμως ἐδῶ νά σημεωθεῖ ή ὅχι τυχαία σύμπτωση ὅτι ὁ 1824 ἴδρυόταν ἀπό τόν GUILFORD ή 'Ιόνιος 'Ακαδημία (μέ τίς ἵδιες ἀκριβῶς σχολές) στήν Κέρκυρα.

'Αποφασιστικό ρόλο στά θέματα τῆς Παιδείας ἔπαιξε ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης⁶, πρῶτος "Εφόρας τῆς Παιδείας, και ἰδιαίτερα ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς, πού ἀνέλαβε μετά ἀπ' αὐτόν (1824) και ἀσκησε τά καθήκοντά του ὡς τόν ἑρχομό τοῦ Καποδίστρια.

Τέλος, τό Σύνταγμα τοῦ 1827 ἔθεσε σέ ρεαλιστικότερη βάση τό πρόβλημα τῆς Παιδείας τοῦ λαοῦ και ψήφισε και θέση 'Υπουργοῦ Παιδείας.

'Από τήν προσπάθεια αύτή τῶν ἐπισήμων φορέων γιά τή μόρφωση και προκοπή τοῦ λαοῦ δέν ἔλειψε και ή ἰδιωτική πρωτοβουλία. Συγκινητικό ήταν τό ἐνδιαφέρον τῶν κατοίκων τῶν περιοχῶν τῆς χώρας, πού πρίν ἀπό λίγο εἶχαν ἀποτινάξει τό ζυγό τῆς δουλείας, «νά ἀνακαλέσουν τάς Μούσας εἰς τήν πατρίδα των»⁷.

'Απευθύνουν οι τοπικοί παράγοντες ἐκκλήσεις πρός τούς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων γιά χορήγηση βιβλίων⁸ και κινητοποιοῦνται ὄλες οι διαθέσιμες δυνάμεις μέ τήν προσδοκία ὅτι τώρα ή παιδεία θά ἐτοιμάσει καλούς πολίτες⁹.

"Αν μέσα σέ ὅλη αύτή τή συγκινητική και ἀξιοθαύμαστη φιλεκπαιδευ-

τική δραστηριότητα διακρίνουμε άκομη ρωμαλέα τήν ορμή τοῦ Διαφωτισμοῦ, δέν παραβλέπουμε ότι ό αγώνας γιά τήν παιδεία συναντοῦσες ἀντιδράσεις φανερές ή ύπονοούμενες (γιά τό πρόγραμμα, γιά τή μέθοδο), πού οι φίλοι τῆς παιδείας προσπαθοῦσαν νά ξεπεράσουν μέ τήν πειθώ τῶν λόγων, πού άπορρέει ἀπό τήν αἰσθηση ότι ἔχουν δίκιο καί ότι ἐργάζονται γιά τό καλό τοῦ συνόλου¹⁰.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1 Ρήγα Βελεστινλή,
Τά δίκαια τοῦ ἀνθρώπου
(1797), ἀρθρο 22:

"Ολοι χωρίς ἔξαίρεσιν ἔχουν χρέος νά ἡξεύρουν γράμματα. 'Η πατρίς ἔχει νά καταστήσῃ σχολεία εἰς ὅλα τά χωρία διά τά ἀρσενικά καί τά θηλυκά παιδιά. 'Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή, μέ τήν ὄποιαν λάμπουν τά ἐλεύθερα ἔθνη. Νά ἔξηγοῦνται οι παλαιοὶ ιστορικοί ουγγραφεῖς, εἰς δέ τάς μεγάλας πόλεις νά παραδίδεται ἡ ιταλική καί ἡ γαλλική· ἡ δέ ἐλληνική νά είναι ἀπαραίτητος.

βλέπε γενικότερα τό μέρος δεύτερο: Νεοελληνικός Διαφωτισμός.

2 (a) Προκήρυξη τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας (τῆς 16 Μαρτίου 1822)

Κάθε πεφωτισμένη Διοίκησις ἔχει χρέος νά φροντίζῃ διά τήν ἀνατροφήν τῶν πολιτῶν, διά τήν ἡθικήν καί διά τήν καλήν νομοθεσίαν, καθότι δι' αὐτῶν ὁ ἀνθρωπος ἔξ ἀπαλῶν ὄνυχων ταυτίζεται μέ τήν ἀρετήν, γνωρίζει τά καθήκοντά του πρός τόν Θεόν, πρός τήν πατρίδα καί πρός τούς ὄμοιούς του, καί χειραγωγεῖται εἰς τήν ὄδόν τῆς εὐδαίμονίας. Οι Λυκοῦργοι καί Σόλωνες ἐπλαστούργησαν Σωκράτας, Φωκίωνας, Θεμιστοκλέας, Ἀριστείδας, Δημοσθένας, Πλάτωνας καί ὄλους τούς ἀθανάτους ἡρωας τῆς Ἑλλάδος..... "Αρα ὁ ἀνθρωπος δέν γεννᾶται φύσει κακοῦργος ἡ ἐνάρετος, ἀλλ' ἡ διοίκησις τόν ἀποκατασταίνει τοιουτότροπον. Διά τοῦτο ἡ σεβαστή Πελοποννησιακή Γερουσία, μ' ὅλας τάς πολυμερίμνους καί κατεπειγούσας ἀνάγκας τῆς πατρίδος, ἔλαβε πατριωτικήν κηδεμονίαν διά τήν ἀγωγήν τῆς νεολαίας προθυμουμένη νά συστήσῃ σχολείον εἰς ταύτην τήν πόλιν, ἀνάλογον τῆς παρούσης περιστάσεως, διά τοῦ διωρισμένου ἐπί τούτου ἐφόρου Ἀρχιμανδρίτου κυρίου Γρηγορίου Δικαίου τοῦ καί Γερουσιαστοῦ. Προσκαλεῖ δέ ἀξίους διδασκάλους διά νά διδάξουν διά τῆς **Λαγκαστερίου μεθόδου** (ἀλληλοδιδακτικῆς) κοινά γράμματα, ἐλληνικά, μαθηματικά, καί πρός τούτοις τήν ιταλικήν καί γαλλικήν διάλεκτον· προσκαλεῖ δέ καί τήν φιλομαθή νεολαίαν ἀφ' ὅλην τήν Πελοπόννησον νά συντρέξῃ ἐδῶ διά νά διδαχθῇ ἀμισθί, κηρύττουσα ότι κάθε μαθητής δέν θά ἔξιδεύσῃ ἀλλο τι παρά διά τά βιβλία του καί διά τήν ζωτροφίαν του. Διατάττει δέ τούς γονεῖς νά μή παραμελήσουν τό ιερόν χρέος των, ἀλλά νά φροντίσουν ἐπιμόνως διά τήν παιδείαν τῶν τέκνων των.

τῆ 16 Μαρτίου Τριπολιτσά

(β) Προκήρυξη τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας τῆς 27 Ἀπριλίου 1822

Φίλαταί Συμπολίται! 'Η Κεντρική αὐτή Διοίκησις λαμβάνει τὴν εύχαριστησιν νά σᾶς εἰδοποιήσῃ, ὅτι καθ' ὅσον ἐπιτρέπει κατά τὸ παρόν ἡ περίστασις τῆς πατρίδος ἐσύστησε τὸ σχολεῖον εἰς ταύτην τὴν μητρόπολιν [...] καὶ ἐπομένως θά λάβῃ πρόνοιαν νά τὸ καταστήσῃ τελειότερον, καὶ νά τὸ στολίσῃ μὲ παντός εῖδους διδασκάλους καὶ μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, ὅσα συντείνουν εἰς τὸ νά πολλαπλασιάσουν τὰ φῶτα εἰς τὴν πατρίδα μας. Πατρώται! 'Η παιδεία είναι τόσον ἀναγκαία εἰς τὸν ἄνθρωπον διά τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λογικοῦ του, ὅσον είναι ἀναγκαία ἡ τροφή διά τὴν συντήρησιν τῆς ζωῆς του. [...] Εὔκολον είναι, ἀδελφοί, νά συμπεράνητε ὅλα τὰ ἀγάθα, ὅσα ἀναγκαίως ἐπιφέρει ἡ παιδεία εἰς τάς πολιτικάς κοινωνίας, ἀρκεῖ μόνον νά κάμετε μικράν σύγκρισιν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης μέ τά πανάθλια τῆς Ἀσίας ἀνδράποδα, διά νά γνωρίσητε πραγματικῶς τὴν ἀλήθειαν. 'Η φιλοσοφία ὑψώσει τὴν περικλεστάτην Εὐρώπην εἰς τὸν ἀνώτατον βαθύμον τῆς δόξης καὶ τῆς λαμπρότητος, δι' αὐτῆς οἱ Εὐρωπαῖοι ὀδηγγήθησαν εἰς ὥφελιμωτάτας ἀνακαλύψεις καὶ ἀληθείας, εισέδυσαν εἰς τά μιστήρια τῆς φύσεως, ἐρρύθμισαν τά ἡθη των, ἐτελειοποίησαν τὴν νομοθεσίαν των, ἀπεκατέστησαν φιλάνθρωποι, φιλοδικαῖοι, εὐεργέται τοῦ εἰδους των, καὶ ἀπολαύσουν τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας, ἡ δέ ἀμάθεια κατακρατεῖ εἰς κτηνῶδη κατάστασιν τοσαῦτα μιλιούντια κατοίκων τῆς Ἀσίας, τὰ ὄποια, μή γνωρίζοντα παντάπαισι τὸ τέλος διά τὸ ὅποιον ἐγεννήθησαν εἰς τὸν κόσμον, μή διαφέροντα ἀπό τὰ ἀλογα ζῶα παρὰ κατὰ τὴν μορφήν, ἀτιμάζουν τό κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν πλάσμα τοῦ πανόρθου δημιουργοῦ, καὶ είναι ὄνειδος καὶ ἔξουθενημα ὅλων τῶν λαῶν τῆς οἰκουμένης. Αὐτή αὐτῇ ἡ ἀμάθεια τῶν παρανόμων καὶ θεοστυγῶν δεσποτῶν μας, πολλαπλασιάσασα ἐπ' ἀπειρον τά μιστά ἐγκλήματα ἐπαπειλεῖ τὴν πανωλεθρίαν των· ἡ ἀμάθεια ἐπερικράτει τό γένος εἰς τὰ δεσμά τῆς δουλείας, ἡτις ἀτιμάζει τὴν κτίσιν καὶ τὸν κτίστην, ἡ ἀμάθεια μᾶς κατέστησεν εἰς ἐκείνην τὴν φρικώδη κτηνωδίαν καὶ βαρβαρότητα, ἐξ αἰτίας τῆς ὥποιας ἐδοκιμάσαμεν τοσαύτας δυστυχίας καὶ ἀθλιότητας. [...]

Μόλις δέ ἔλαμψαν ὄπωσοῦν τὰ φῶτα εἰς τὴν πατρίδα μας, καὶ εἰς τὸ βραχύτατον διάστημα σχεδόν δέκα χρόνων, ἀρχίσαμεν νά κάμωμεν χρῆσιν τοῦ λογικοῦ, ὅπου μᾶς ἔχαρισεν ὁ Θεός, ἐγνωρίσαμεν τὴν ἀξία μας, ἐκαταλάβαμεν τά δίκαια μας, ὑψώθημεν εἰς τὴν ἀληθῆ κατάστασιν πού ἀπεφασίσαμεν νά ἀποθάνωμεν ἡ νά ζήσωμεν ἐλεύθεροι καὶ αὐτόνομοι. Καὶ Θεοῦ συνεργοῦντος ίδού ἡ σταυροφόρος σημαία μας κυματούμενή κατά ξηράν τε καὶ θάλασσαν, ἀναγγέλλει τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν πολιτικήν μας ὑπαρξίν. Πόσον δύσκολον πρᾶγμα ἦτον ἀληθινά τὸ νά ἀποείσωμεν ἐκείνον τὸν ὑπέρβαρον ζυγόν τῆς θεομισθού τυραννίας! 'Ανατριχιάζει ὁ αἰσθητικός ἄνθρωπος, ὅταν φαντασθῇ τά ἀνυπέρβλητα ἐκεῖνα ἐμπόδια, ὅπου ἀλλεπαλλήλως ὑπεσωρεύοντο καὶ κατεσκότιζον καὶ αὐτήν τὴν ὁδούς ερκεστάτην διάνοιαν! Καὶ μόλον τοῦτο, ἀγαθή τύχη, ὑπερέβημεν ἄχρι τοῦδε τάς δυσκολίας, εἰδομεν τὴν βδελυράν καὶ μισάνθρωπον τυραννίαν τοῦ ἐναγοῦς ισλαμισμοῦ ταπεινωμένην καὶ κατησχυσμένην, ἀπεδείξαμεν ὅτι τὸ ἄδικον δικαίωμα τοῦ ισχυροτέρου είναι ἀνύποτατον εἰς τὴν φύσιν καὶ ὀλέθριον εἰς τούς ἀντιλήπτοράς του, καὶ ἡδη ἀπολαύσομεν ὄπωσοῦν τῆς φιλτάτης ἐλευθερίας καὶ τῆς γλυκείας ἐλπίδος τοῦ νά τὴν ἀποκτήσωμεν παντελῶς, διά νά εύδαιμονήσωμεν. 'Αλλά πόσον δύσκολώτερον είναι, ἀγαπητοί ἀδελφοί, τό νά φυλάξωμεν τὴν ἀνεξαρτήσιαν μας! Πόσον ἐργαδέστερον είναι τό νά διοικηθῶ μεν νουνεχώς διά νά φανώμεν ἄξιοι τῶν προγόνων μας εἰς τὰ δῆματα τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης!..... "Οταν δέν ἡξεύρωμεν τὴν ἐπιστήμην τῆς πολιτικῆς,

καθ' ολην τήν ξέκτασιν τῆς σημασίας τῆς λέξεως, πῶς είναι δυνατόν νά διοικηθώμεν καλῶς καὶ νά τελεσφορήσωμεν; 'Η διοίκησις ἀπαίτει πρό πάντων καλήν νομοθεσίαν· ὁ νομοθέτης διά νά είναι καλός ὄφειλει νά γνωρίζῃ τήν φύσιν καὶ τήν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου, διά νά γνωρίζῃ δέ τό ἀνθρωπὸν ὄφειλει νά είναι φιλόσοφος, διά νά γένη φιλόσοφος ὄφειλει νά διδαχθῇ ὅσα μαθήματα συνιστῶσι τήν φιλοσοφίαν, διά νά διδαχθῇ χρειάζεται σχολεῖον, διδασκάλους, βιβλία, ἐκ τούτων δέ πηγάζουν τά φῶτα καὶ ἀπολαμβάνοντες τά φῶτα ἡμποροῦμεν νά εὐδοκιμήσωμεν, καὶ νά διατηρήσωμεν τήν ἀνέξαρτησίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπικρατείας μας. [...]

Διά νά ἀπόφυγωμεν ὅλα τά δεινά τῆς ἀμαθείας, καὶ διά νά φανῶμεν ἕξιοι ἀπόγονοι τοῦ Λυκούργου καὶ Σόλωνος, ἔχομεν ἀνάγκην τῶν φύτων. Προθυμήθητε λοιπόν, παῖδες Ἑλλήνων, καὶ συνδράμετε, ὅση δύναμις, διά νά ἀνακαλέσωμεν τάς Μούσας εἰς τήν παλαιάν ἐστίαν τῶν, μάλιστα δέ ὅσοι κατά τήν παροῦσαν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος ἔχετε τήν καλήν τύχην νά ὄνομάζεσθε πατέρες. Μήν ἀμελήσητε τήν παιδείαν τῶν ἀγαπητῶν Σας τέκνων, ἀρρένων τε καὶ θηλέων, μη ἀγνωνίζεσθε διά νά τούς ἀφίσητε κληρονομίαν χρημάτων, ἀλλά δαπανήσατε μετά χαρᾶς τά εύπατέλη χρήματα, διά νά τούς προμηθεύσητε τόν ἀληθῆ καὶ ἄσυλον θησαυρὸν τῆς παιδείας, καὶ νά τά ἀποκαταστήσητε ἕξια τέκνα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὄφέλιμα εἰς τόν ἑαυτὸν τῶν καὶ τούς ὄμοιοὺς τῶν. Στοχασθῆτε ὅτι ἡ πατρίς ἔχει μεγιστην ἀνάγκην ἀπ' αὐτὰ διά νά τήν δουλεύουσιν εἰς τά πολιτικά, εἰς τά στρατιωτικά, καὶ εἰς ὅλα τά ἔνδοξα ὑπουργήματα· χρειάζονται ἀνθρωποι πεπαιδευμένοι καὶ ἐνάρετοι. Στοχασθῆτε ὅτι ἂν παραμελήσητε τό ιερόν χρέος Σας, ὑποπίπτετε εἰς τήν ὄργην τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Πατρίδος, ἥτις εἰς τήν ἀνατροφήν τῶν τέκνων της ἔχει ὀλας τάς ἀγαθάς της ἐλπίδας. Στείλατε λοιπόν εἰς τά σχολεῖα διά νά γίνουν εὔσεβεῖς, τίμοι, καὶ ἐνάρετοι πολῖται. "Ἄλλο δέν θά ἔξοδεύσετε παρά διά τήν ἐνδυμασίαν καὶ ζωτροφίαν τῶν καὶ διά τά βιβλία τῶν. Λοιπόν κάμετε τό χρέος Σας, διά νά Σᾶς τ' ἀναπληρώσουν καὶ αὐτά εὐγνωμόνως εἰς τό γῆρας Σας. 'Υγιαίνετε.

Τριπόλει, τήν 27 Ἀπριλίου 1822

'Από τό βιβλίο τοῦ 'Α.Κ. Δημαρά. 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε, Α. 4-8

**"Ἄρθρο πζ' τοῦ συντάγματος τοῦ "Αστρους
(Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου):**

«Συστηματικῶς νά ὄργανοισθῇ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας καὶ νά εἰσαχθῇ καθ' ολην τήν Ἐπικράτειαν ἡ Ἀλληλοδιδακτική μέθοδος ἀπό τήν Διοίκησιν».

"Η ἀλληλοδιδακτική μέθοδος χρησιμοποιήθηκε ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου αἰ. στήν Αγγλία, τελειοποιήθηκε τό 180 αἱώνα στή Γαλλία ἀπό τόν Sarazin. 'Ονομάστηκε ἔτσι γιά τό λόγο ὅτι μέ τήν καθοδήγηση τοῦ δασκάλου χρησιμοποιοῦνταν οἱ καλύτεροι μαθητές (οἱ «πρωτόσχολοι»), γιά νά διδάσκουν τούς ύπόλοιπους (οἱ μαθητές δίδασκαν ἀλλήλους). Τήν ἀλληλοδιδακτική στήν Ἑλλάδα εἰσήγαγε ἐπίσημα ὁ Ἰω. Κοκκώνης στά χρόνια τοῦ Καποδίστρια, μεταφράζοντας (1830) τόν 'Οδηγό τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου τοῦ Sarazin.

Τίς ἀρετές τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς συγκριτικά παρουσιάζει τό συνημμένο κείμενο (Χρ. Λέφα, 'Ιστορία τῆς Ἐκπαίδευσεως, Ἀθῆναι 1942, σελ. 136-40):

Εις τὸν τρόπον τοῦ διδάσκειν ἀτομικῶς καθένα μαθητὴν, ἂν ὁ διδάσκαλος ἔχῃ 60 μαθητάς, δέν δύναται νά δώσῃ εἰς 3 ὥρων διάστημα, πλειότερον καιρόν τῶν τριών λεπτῶν εἰς καθένα· καὶ ἐνῷ ἐπιστατεῖ ἔνα νά σπουδάζῃ, οἱ λοιποί 59 δέν κάμνουσι τίποτε, ἢ κάμνουσι τι κακῶς.

Κατά τὸν τρόπον τὸν συνδιδακτικὸν, χρειάζονται διδάσκαλοι ισάριθμοι μέ τὰς ὅσας κλάσεις ἡθελε σχηματίσει, καθώς γίνεται εἰς τὰ λύκεια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῶν Ἀδελφῶν. Ἄλλ’ ἄν δέν θέλῃς νά πολυπλασιάσῃς τοὺς διδασκάλους, κατ’ ἀνάγκην πρέπει νά συγκατατάξῃς μαθητάς ἀνίσων δυνάμεων εἰς μίαν καὶ τήν αὐτήν κλάσιν.

Εἰς τὰ τελειότερα τῶν σχολείων τῆς παλαιᾶς μεθόδου βλέπεις ἐπικρατοῦσαν τήν ἀταξίαν, τήν ἀκαθαρσίαν καὶ τήν ἀηδίαν τῶν μαθητῶν.

Εἰς τήν ἀλληλοδιδακτικήν μέθοδον, ἂν ἡ παράδοσις είναι τριών ὥρων, καθείς τῶν μαθητῶν, ὀσσοδήποτε καὶ ἀν είναι ὁ ἀριθμός αὐτῶν, σπουδάζει τριών ὥρων μάθημα, τό ὅποιον δέν τοῦ διδεῖ κανένα κόπον.

Κατά τήν ἀλληλοδιδακτικήν μέθοδον, εἰς μόνος διδάσκαλος χρειάζεται εἰς ἔν σχολεῖον, καὶ ἐξακοσίους μαθητάς ἔχον· αἱ δέ κλάσεις είναι πολλαπλάσιοι, ὥστε ὁ νεοερχόμενος μαθητής εύρισκει πάντοτε ἔν τμῆμα συγκροτούμενον ὑπό μαθητῶν ἔχοντων ἴσην μ’ αὐτὸν μάθησιν· αἱ πρόσδοι του δέν ἐμποδίζονται, οὐδὲ ἀυτός ἐμποδίζει ποσῶς τάς τῶν ἄλλων.

Εἰς τὰ ἀλληλοδιδακτικά οἱ μαθηταὶ διακρίνονται διά τήν καθαριότητα, τήν εὔσχημοσύνην καὶ τήν ψυχικήν εύχαριστησιν, ἡτις λάμπει εἰς τό πρόσωπόν των. Ἡ εύταξία είναι ἐντελής, ἡ εύκοσμία είναι ἔν τῶν κυριωτέρων πραγμάτων εἰς τήν ἀλληλοδιδακτικήν μέθοδον καὶ καθείς ἔξεύρει πόσην ἐπιπρόην δύνανται νά ἔχωσιν εἰς τό ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς ὅλαι αἱ ἔξεις αἱ ἀποκτώμεναι εἰς τήν παιδικήν ἡλικίαν.

“Ἄλλοτε ἐπρεπεν οἱ μαθηταὶ νά μένωσιν ἀκίνητοι ὀλοκλήρους ὥρας, καθήμενοι μέ σταυρωμένας τάς χείρας· πράγμα, τό ὅποιον είναι ἐναντίον τῆς παιδικῆς φύσεως, ἡτις ἔχει χρείαν κινήσεως καὶ διασκεδάσεως. Διά τοῦτο δέ ἐφαίνοντο τά παιδία ἀποκτώντα σύνωρα προδιάθεσίν τινα εἰς τάς ἀρωστίας τῆς κεφαλῆς, τοῦ στήθους, τῆς κοιλίας κλπ.

‘Ο τρόπος τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς ἀρμόζει κάλλιον εἰς τά παιδία. Δι’ αὐτοῦ ὀλίγον καιρόν μένουσιν εἰς μίαν ἀσκησιν γινομένην εἰς τά θρανία· ἐπειτα κινοῦνται, διά νά ὑπάγωσι, μετά πολλῆς εύταξίας, νά σπουδάσωσιν εἰς πίνακας γύρω τοῦ διδακτηρίου· καὶ μετ’ ὀλίγον νά ἐπιστρέψωσι πάλιν εἰς τά θρανία. Τοῦτο ζητεῖ καὶ ἡ παιδική ἡλικία· τό σῶμα διά ν’ ἀναπτυχθῇ ἔχει χρείαν κινήσεως, καὶ τό πνεῦμα χρειάζεται ψυχαγωγίαν καὶ διασκέδασιν.

“Ἄλλοτε ἔχρειάζετό τις 4,5 ἢ 6 χρόνους διά νά μάθῃ μετά πολλοῦ κόπου

τήν σήμερον τό ήσιμυ ἢ τό τρίτον αύτοῦ τοῦ καιροῦ ἀρκεῖ εἰς τά παιδία

μόλις ν' ἀναγινώσκῃ δύλιγον, νά γράφη καί νά λογαριάζῃ· καί ούτος ὁ καιρός ήτο προσέτι ἀγδίας καί πικρίας καιρός. Τίς ἀπό ήμᾶς ἐλησμόνης τά σσα πύρινα δάκρυα ἔχουσεν ἐπάνω εἰς τήν φυλλάδα του;

διά νά μάθωσιν τά αύτά· ἀλλά καλύτερον, χωρίς ραβδισμούς καί λύπας, καί χωρίς νά παθάινωσί τι βλαβερόν τῆς ύγειας των. Ἐάν μείνωσιν εἰς τό σχολεῖον ὅσον καιρόν ἔμενον ἄλλοτε εἰς τά τῆς ἄλλης μεθόδου, θέλουν μάθει πλειότερα καί θέλουν γεννή ἀξιώτερα εἰς τό νά ἐκπληρώσωσι τά χρέη τῆς τάξεως, τήν ὅποιαν θέλουν λάβει ἐμβαίνοντα εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Δέν θέλουν δέ ζητήσει ν' ἀναβῶσιν ύψηλότερα, ώς εἴπαν τινές· διότι εἰς τά σχολεῖα μας δέν τούς παραδίδεται ἄλλο παρά τά τῆς κοινῆς προπαιδείας μαθήματα. (Φανερό δτι δίνεται ἀπάντηση σέ επικρίσεις συντηρητικῶν στοιχείων).

Οἱ μή εὕποροι γονεῖς δέν ἐδύναντο νά πληρώνωσι διά τήν διδασκαλίαν τῶν τέκνων των· ἔπειτα δέν ἡσαν οὐδέ ἀρκετά σχολεῖα δημόσια, διά νά διδάσκωνται τά παιδία ἀμισθί. Ἐκ τούτου πολλά ἔμεναν ἀμαθή καί παντάπαισιν ἀπαίδευτα καί ἀνάγωγα. Ἡτο ἡ νεολαία ὡς φυτοκομείον, ἐκ τοῦ ὅποιου ἐξήρχοντο μετέπειτα κακοί ἄνδρες, διά νά ύπαγουν νά γεμίσωσι τάς φυλακάς, τά δεσμωτήρια καί τά κάτεργα· ἐρεύνησον περί τούτου τά κατάστιχα τῶν ἀποφάσεων ὅλων τῶν δικαστηρίων.

Διά τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου τά εἰς διδασκαλίαν ἀπαιτούμενα ἔξοδα είναι πολύ ὀλιγώτερα. Εἰς τά Παρίσια ἔχομεν σχολεῖα ἐκ 400 μαθητῶν, καθέν τῶν ὅποιων διευθύνεται ὑπό ἐνός μόνον διδασκάλου. "Αν ἔδιδες ἀπό ἔνα βιβλίον εἰς καθένα μαθητήν, ίδού εὐθύς 400 τόμοι, καί πολλάκις χρειάζεται εἰς πλειότερον ἀπό ἔνα τόμον. Τά βιβλία φθείρονται εἰς τάς χεῖρας τῶν μαθητῶν, καί ἔξ ἀνάγκης πρέπει νά τοῖς δίδης ἄλλα νέα. Τό αύτό πρέπει νά κάμνης διά τό χαρτίον, τάς γραφίδας κλπ. Ὄπόστι δαπάνη! Εἰς τά ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα ἔν ἀντίτυπον τῆς συλλογῆς τῶν πινάκων τῆς ἀναγνώσεως πωλεῖται 8 φράγ. (9 Φοίν. 12 λεπτά). Ἐμποροῦν ταύτοχρόνως νά μεταχειρισθῶσιν αύτό πλειότεροι τῶν 400 μαθητῶν, καί διαρκεῖ προσέτι καί πολλούς χρόνους· τό αύτό ἐμποροῦμεν νά ειπωμεν καί περί τῶν λοιπῶν. Δέν θέλομεν ἀπαντήσει εἰς τήν ἀντίρρησιν, τήν ὅποιαν ἀνθυπέβαλάν τινες, δτι οι μαθηταί δέν ἐμποροῦν νά μάθωσιν εἰς τούς πίνακας ν' ἀναγινώσκωσιν· είναι τή ἀληθεία λόγοι νηπίων. Μεταχειριζόμεθα, ἀρχίζοντες τήν γραφήν, ἀβάκια ἀντί χαρτίου· ἐκ τούτου προέρχεται μεγίστη οικονομία χρηματική. "Ας μή

εῖπωσι δέ καὶ διά τοῦτο, ὅτι οἱ μαθηταὶ δέν ἐμποροῦν νά μάθωσι τό γράψιμον ἐπί τῶν πλακῶν γράφοντες· ἵδε τά πράγματα· πήγαινε εἰς τά σχολεῖα νά πληροφορηθῆς.

Εἶπαν ὅτι τά τῆς θρησκείας παραμελοῦνται εἰς τά τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς σχολεῖα.

Εἶναι ψευδές· ἔφεραν ταύτην τήν ἀντίρρησιν, ὅτε εἰδαν ὅτι ὅλαι αἱ ἄλλαι ἀναιροῦνται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. (Τά ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα, πού ἐνθάρρυναν τήν πρωτοβουλία καὶ καλλιεργοῦσσαν φιλελευθερο πνεῦμα καὶ δημιουργίκοττα, κατηγορήθηκαν ὡς σχολεῖα τοῦ διαβόλου).

5 Τι β. καὶ Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί τῆς Ἰστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναπασεως, σειρά τρίτη, τά περὶ Παιδείας, τ. 1 (1968), σελ. 47 κ.ἔ. ὅπου καταχωρίζεται τό κείμενο τῆς ἐπιτροπῆς παιδείας τοῦ 1824.

ΣΧΕΔΙΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

Περίληψη τῶν πορισμάτων εἰδικῆς ἐπιτροπῆς βουλευτῶν, ὅπως δημοσιεύτηκε στήν ἐφημερίδα «Ο Φίλος τοῦ Νόμου» μετά τήν ὑπόβολή τους στό Βουλευτικό Σῶμα καὶ τήν ἔγκρισή τους ἀπ' αὐτό

Τρία εἰδή σχολείων νά συστηθῶσιν εἰς τήν Ἑλληνικήν ἐπικράτειαν διά τήν εὔτυχή πρόδον τοῦ φωτισμοῦ καὶ τήν ἐκείθεν εύδαιμονίαν τοῦ γένους.

Τό πρώτον εἰδὸς νά ἐμπεριλαμβάνη τά σχολεῖα διά τήν προκαταρκτικήν καὶ δημώδη ἀγωγήν, διά τής ὁποίας ὁ μαθητής νά διδάσκεται μόνον τό νά διαβάζῃ, γράφῃ καὶ λογαριάζῃ.

Τό δεύτερον νά ἐμπεριλαμβάνη τά λύκεια, τῶν ὁποίων ἡ σύστασις νά γένη εἰς τήν πρωτεύουσαν ἐκάστης ἐπαρχίας ἡ κάν τῶν σημαντικωτέρων. Εἰς αὐτά νά διδάσκεται ὁ μαθητής μ' ὅλην τήν ἀπαιτούμενην γραμματοκριτικήν ἐντέλειαν τήν προπατορικήν μας γλώσσαν, νά σπουδάζῃ τήν λατινικήν καὶ γαλλικήν, καὶ νά ἀκροάζεται στοιχειώδη μαθήματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τής φιλοσοφίας.

Τό τρίτον καὶ τελευταίον, νά συστηθῇ ἐν τούλαχιστον Πανεπιστήμιον εἰς τήν Ἑλλάδα, ἐμπεριλαμβάνον τούς τέσσαρας μεγάλους κλάδους τής ἐπιστημονικῆς παιδείας, ἥγουν τής θεολογίας, φιλοσοφίας, νομικής καὶ ιατρικής, ὅπου νά σπουδάζωσιν ὅσοι προτετελεσμένοι εἰς τά λύκεια θέλουν νά τελειοποιηθῶσιν εἰς τίνα ἐπιστήμην καὶ νά τήν μάθωσιν ὡς ἐπάγγελμα.

‘Αλλ’ ἐπειδὴ τοιοῦτον σχέδιον δέν είναι τοῦ παρόντος καιροῦ νά βαλθῇ εἰς πρᾶξιν καθ' ὅλην τήν ἔκτασίν του ἡ ἐπιτροπή περιορίζεται εἰς μόνον τό πρώτον είδος, τό ὁποίον κοινῶς ὀνομαζόμενον ἀλληλοδιδασκαλία είναι ἀναγκαίστατον καὶ κοινωφελέστατον εἰς τήν Ἑλλάδα, καὶ ἐν ταύτῳ ὀλιγοδάπανον διά τήν ἐπικράτειαν, καὶ ἀνέξιδον διά τόν μαθητήν.[...]

(‘Α. Δημαρά, ‘Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε, Α, 10-11)

(α) Διορισμός τοῦ Φαρμακίδη ώς 'Εφόρου τῆς Παιδείας:

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ

Πρός τὸν Ἐκλαμπρότατον Πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ

Τό Βουλευτικόν αἰοθανόμενον τὴν ἀνάγκην ὃπού ἔχει ἡ πατρίς διὰ τὴν καλήν ἀνατροφήν τῶν παιδῶν, κρηπῆδα τῆς εὐτυχίας τῶν ἔθνῶν, ἐσκέφθη περὶ τοῦ ἀξιολόγου τούτου ἀντικειμένου, καὶ ἐπειδὴ εἰς ἐπιτυχίαν τούτου τοῦ σωτηρίου σκοποῦ ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀνθρωπος νά διορισθῇ ἔφορος κατά τὴν § λζ' τοῦ ὄργανικοῦ νόμου, τοιοῦτον ἐνέκρινε τὸν κύριον Θεόκλητον Φαρμακίδην, καὶ τῷ ἐνεπιστεύθῃ τὸ ψύχηλόν τοῦτο ὑπούργημα, ὅνομάσαν αὐτὸν ἔφορον τῆς παιδείας καὶ ἡθικῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδῶν. Τό Σεβαστόν οὖν Ἐκτελεστικόν ἄς δώσῃ τάς περὶ τούτου ἀναγκαίας διαταγάς.

Τῇ 5 Ἰουλίου 1823, ἐν Τριπολιτζᾷ

‘Ο ἀντιπρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ

Βρεσθένης Θεοδώρητος

‘Ο α' Γραμματεύς

‘Ιω. Σκανδαλίδης

(Ἄ.Β. Δασκαλάκης, δ.π., σελ. 38)

(β) Χρέη καὶ δικαιώματα τοῦ 'Εφόρου τῆς Παιδείας

Διάταγμα τοῦ 'Υπουργοῦ 'Εσωτερικῶν Γρηγορίου Δικαίου (Παπαφλέσσα).

“Ἐφορος τῆς Παιδείας τὴν ἐποχή αὐτή ἡταν ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς

Χρέη

α) Νά περιέλθῃ καὶ νά ἐπισκεφθῇ αὐτοπροσώπως ὅσα τῶν σχολείων συγχωροῦν αἱ περιστάσεις· καὶ μέ τὸν καιρὸν καὶ ὅλα ὅσα εἶναι δυνατόν.

β) Ἐν τοσούτῳ νά πληροφορηθῇ πόσα σχολεῖα εύρισκονται πρός τό παρόν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν, τόσον τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου ὅσον καὶ ἄλλα, καὶ ποὺ τὸ καθ' ἔν· καὶ νά ιδεάσῃ τὴν Διοίκησιν.

γ) Νά φροντίσῃ νά πληροφορηθῇ περὶ τῶν εἰς αὐτά διδασκόντων διδασκάλων, καὶ τῆς αὐτῶν διαγνωγῆς καὶ ίκανότηος· καὶ περὶ τῶν μαθημάτων ὅπου παραδίδονται εἰς κάθε σχολεῖον· καὶ περὶ τῆς τάξεως καὶ μεθόδων τῆς παραδόσεως. Καὶ νά εισάξῃ (ὅπου λείπει) μέθοδον τὴν ἀπλουστέραν, εύκολωτέραν καὶ ἐπιτηδειοτέραν νά ἐπιτυγχάνῃ τὴν παιδεύσιν τῶν νέων καὶ εἰς ἄλλας μὲν μαθήσεις, ἔξαιρέτως ὅμως εἰς τὴν τῆς [άρχαιας] Ἑλληνικῆς γλώσσης, διά νά μή κατατρίβωσιν εἰς αὐτὴν οἱ νέοι ἀνώφελῶς τὸν πολύτιμον καιρὸν τῆς ἡλικίας των.

δ) Νά λάβῃ πρόνοιαν μετά τῶν Ἐπιτρόπων τῶν σχολείων διά νά διορίζωνται παντοῦ διδάσκαλοι τίμιοι, χρηστοήθεις, ἐνάρετοι, θεοσεβεῖς, σώφρονες, ὥστε νά δίδουν καλὸν παράδειγμα καὶ νά ἐμποτίζουν τὴν ἀρετὴν καὶ τὸν ἀληθῆ πατρωτισμὸν εἰς τοὺς νέους καὶ τούς προκομμένους, ὅσον ἐνδέχεται ἔκαστος εἰς τό εἶδος του, διά νά μή καταργήται ὁ τόπος καὶ παραλύεται ἡ νεότης.

ε) Νά [συναντηθῇ] μέ τούς ἐπιτρόπους καὶ διδάσκαλους τῶν σχολείων καὶ νά συνεννοηθῇ μετ' αὐτῶν, ὥστε τὰ ὄντα σχολεῖα νά μεταβληθῶσιν ἐπί τὸ κρείττον· καὶ ὅπου ὁ τόπος εἶναι ίκανός νά συστήσῃ νά συσταθῶσι καὶ ἀλληλοδιδακτικά· καὶ ἄλλα ἀνάλογα μέ τὴν δύναμιν καὶ κατάστασιν τοῦ τόπου.

στ) Νά ἐρευνήσῃ νά μάθῃ ὁποίους καὶ πόθεν ἔχει τούς πόρους καὶ τάς

προσόδους πᾶν σχολείον, καί ἄν αύταί ἔξιδεύωνται εἰς τάς καθαυτό χρείας τοῦ σχολείου ἡ ἀναλίσκωνται εἰς μάτην, καί νά εἰδοποιησή τήν Διοίκησιν.

ζ) Νά ἔχῃ ἐπιστολικὸν συνάλλαγμα μέ τούς διδασκάλους καί ἐπιτρόπους τῶν σχολείων, διά νά εἰδοποιούνται, ἀπό καιροῦ εἰς καιρόν, περὶ τῆς καταστάσεως ἐκάστου σχολείου, τῆς προσόδου τῶν μαθητῶν καί ὅσα ἄλλα ἀφορῶσι τήν βελτίωσιν τῶν σχολείων.

η) Νά συνεπιμεληθῇ μέ τούς ἐπιτρόπους τῶν σχολείων νά προβλεψθῶσι τά σχολεία μέ τά ἀναγκαῖα εἰς χρήσιν αὐτῶν βιβλία, καί νά πλουτισθῶσιν, ὅπου είναι δυνατόν, καί μέ βιβλιοθήκας, ἀναλόγους μέ τά δυνάμεις καί τήν κατάστασιν ἐκάστου τύπου.

θ) Νά δώσῃ παραγγελίαν εἰς τούς κατά τόπους ἐπάρχους καί δημογέροντας καί ἐπιτρόπους καί διδασκάλους τῶν σχολείων, διά νά συνάξουν τάς ἀρχαιότητας, ὅπου κατά καιρούς εύρισκονται εἰς κάθε τόπον: νομίσματα δηλαδή, ἀγάλματα, ἐπιγραφάς καί ὅ,τι ἄλλο λείψανον ἀρχαιότητος, διά νά τά ἀποταμεύσουν εἰς τά σχολεία, διά ν' ἀποκτήσῃ μέ τόν καιρόν, πᾶν σχολείον τό Μουσεῖον του' πράγμα ἀναγκαιότατον διά τήν ιστορίαν, διά τήν ἀνακάλυψιν τῶν ἀρχαίων ὄνομασιν τῶν πόλεων καί τόπων, διά τήν γνώρισιν τῆς δεξιότητος τῶν προγόνων μας· καί διά τήν ύπόληψιν τήν ὁποίαν δικαιών ἔχουσιν εἰς τά τοιαῦτα τά σοφά τῆς Εὐρώπης ἔθνη, οἱ ὁποῖοι μᾶς μέμφονται, διότι τά χαρίζομεν ἡ τά πωλοῦμεν ἀντί μικροῦ τιμήματος εἰς τούς θαμίζοντας εἰς τήν Ἑλλάδα περιηγητάς τῶν.

ι) Νά καθυποβάλῃ εἰς τήν Διοίκησιν σχέδιον τῆς τάξεως τῶν ἑλληνικῶν μαθημάτων, τῆς μεθόδου τῆς παραδόσεως, τῆς διαρκείας, εἰ δυνατόν, ἐκάστου μαθήματος, μάλιστα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, διά νά μήν είναι ἀπεριόριστος ἡ περὶ ταύτην σπουδὴ καί καταναλίσκεται εἰς μάτην ὁ πολυτιμότερος καιρός τῆς νεότητος, τό ὁποίον θεωρηθέν, ἐπικριθέν καί ἐπικυρωθέν ύπό τής Διοικήσεως, νά διαδοθῇ εἰς τά σχολεία τῆς Ἐπικρατείας καί νά ἀκολουθήται, ἔως νά εύρεθῇ καλύτερον.

Δικαιώματα τοῦ αύτοῦ

α) Νά λαμβάνῃ παρά τῆς Διοικήσεως τήν ἀναγκαίαν συνδρομήν εἰς τό νά διευθετῶνται κατά τό δέον τά ἀφορῶντα τήν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας.

β) Νά εἰσακούεται εἰς τούς ἐπιτρόπους τῶν σχολείων, εἰς ὅσα ἡθελε προβάλει [=προτείνει] διά τήν βελτίωσιν τῶν σχολείων.

γ) Νά πείθωνται οἱ διδάσκαλοι, εἰς ὅσα εὐλογα καί ὠφέλιμα ἡθελε προτείνει εἰς αὐτούς πρός μεταρρύθμισιν καί βελτίωσιν τῶν σχολικῶν πραγμάτων.

δ) Οἱ ἐπίτροποι καί διδάσκαλοι τῶν σχολείων εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ὁποίων ἡθελεν ἔλθει, νά δείχνωσιν εἰς αὐτόν τήν ἀναγκαίαν δεξιώσιν ἐν ὅσῳ διατρίψῃ παρ' αὐτοῖς, καί εὔκολιάν νά μεταβαίνῃ ἐκείθεν εἰς ἄλλα σχολεία.

ε) Οἱ ἐπαρχοι νά δίδωσι χείρα βοηθείας εἰς ἐκτέλεσιν τῶν χρεῶν του.

'Ἐν Ναυπλίῳ, τῇ 10 Φεβρουαρίου 1825

(Α.Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση..., Α' 13-15)

7 (α) Οι ἔφοροι τῆς Τριπολιτσᾶς ζητοῦν ἀπό τή Γερουσία ἐνίσχυση γιά τή λειτουργία τοῦ σχολείου τους

Είναι ἀπερίγραπτος καί ἀνεκδίγητος ἡ εὐχαριστία, τήν ὁποίαν ἡ πολιτεία αὕτη χρεωστεῖ νά ὁμολογῇ νυχθμέρως καί κατά διαδοχήν τά αὐτῆς τέκνα καί ἔγγονα πρός τήν σεβαστήν ταύτην καί πανένδοξον Γ[ερουσίαν]. 'Η σεβαστότης

της, γνωρίζουσα ώς φιλόμουσος σύσην ὥφελειαν, σύσην κέρδος, σύσην γνῶσιν θείαν καὶ ἀνθρώπινον προξενοῦσιν εἰς τούς ἀνθρώπους τά γράμματα, καὶ ὅτι δὶ' αὐτῶν τά πάντα διορθοῦντα καὶ εὔκολύνοντα καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν εἰς ὑψηλάς θεωρίας καὶ νοήματα ἀναβιβάζοντα, ἐξάγουσιν αὐτὸν ἀπό τὰ χαμερπῆ εἰς τὰ ὑψηλότατα καὶ ἐλεύθερα φρονήματα, πρός τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς παρὰ πάντων ἐκθειαζομένοις κατορθώμασι τοῖς καὶ τυφλῷ δῆλον, ἐσύστησε διὰ τῆς προνοίας καὶ προστασίας της εἰς ταύτην τὴν δυστυχῆ πόλιν τὸ σχολεῖον τῆς Ἀλληλοδιδακτικῆς διὰ τὰ ἀμάθη ἀνήλικα καὶ φρενονηπάζοντα τέκνα τῆς τὸ ὅποιον ἔχαρισεν εἰς αὐτήν ωσάν μίαν αἰώνιου μνημοσύνου παρακαταθήκην δὶ' οὐ ἔνεκεν ἀπαντεῖς ἡμεῖς οἱ εὐτελεῖς κάτοικοι αἴρομεν χείρας πρός Θεόν ἵκετιδας ὑπέρ τῆς ὑμέτερας σεβαστότητος, καὶ ἐπομένως παρακαλοῦμεν θερμῶς καὶ δεδόμεθα νά βάλλητε πρός καλλίστην ἀρχήν καὶ τὸ καλλιστότατον τέλος διὰ τὸ αὐτό κοινωφελές σχολεῖον. — Ὁ Διδάσκαλος καλός, ἡ τέχνη του ἀρίστη, τὰ ἀναγκαῖα του ἐλληπιτή, ἡμεῖς πτωχοὶ καὶ γεγυμνωμένοι καὶ ἀνέν τινός ἐπικερδούς ἐπιχειρήματος καθήμενοι. Ὁ διδάσκαλος μόνος πρός τὸ παρόν, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν ἡμέραν παρ' ἡμέραν πληθυνομένων, θά χρειασθῇ βέβαια καὶ βοηθόν πρόσοδος ὅμως τῶν ἀναγκαίων οὐδεμία, καὶ ταύτης ἀπούσης εἰς τὸν πάγον τὸ κτήριον. Εἶναι ὅμως πρόσοδος, ἔστι τρόπος, εἰναι οἰκονομία, ἀνὴ σεβαστὴ Δ[ιοίκησις] ἐπιτάξῃ, ἀνὴ φιλόμουσος καὶ φιλογενής Γερουσία θελήσῃ, τὰ πέριξ τοῦ σχολείου ἐθνικά ἔργαστηρια, δέκα ἐννέα ὄντα (ἀτινα καὶ ἐπί τυραννίας διὰ τὸ αὐτό τζαμί ἔχρησιμευον, πολλῷ μᾶλλον ἡδη ἐπί τῆς Ἐλευθερίας) ἔχουν τινά περὶ τῶν διδασκάλων μισθόν, ἐνας μύλος ἐνδον τοῦ κάστρου καὶ δύο ἔξωθεν τούτου ἐθνικοί, ἀρκούσιν ὄπωσαν διὰ τὸν μισθόν αὐτῶν καὶ οἰκονομοῦνται πρός τὸ παρόν ὄλιγαρκῶς οἱ διδάσκαλοι. Αὐτά ταῦτα παρακαλοῦμεν ἔργαστηρια καὶ μύλους νά τὰ χαρίσῃ η [Σεβαστὴ] Δ[ιοίκησις] πρός τὸ σχολεῖον, χάριν ἡμῶν τῶν πτωχῶν πολιτείας καὶ ἐπαρχίας μὲν αὐτά δεδόμεθα νά παροικήσῃ τοῦτο τὸ σχολεῖον, νά φωτίσῃ τοὺς τυφλούς, νά μαθητεύσῃ τοὺς ἀμαθεῖς καὶ νά πλουτίσῃ τοὺς ἐνδεεῖς παιδείας καὶ μαθήσεως. Οὐδέν τούτο πρός τὸ γένος, οὐδέν πρός τὸ ὄλον, οὐδέν κατάκριψι, ἀλλὰ φήμη παντοτινή καὶ ἐπαινος αἰώνιος. Οὐδεμία ζημία κοινή, ἀλλὰ κέρδος καὶ μισθοί παρά Θεοῦ ἀπειροπλάσιοι. Λοιπόν ἄς γενή παρακαλοῦμεν τοῦτό μας τὸ ταπεινόν καὶ ἐπωφελές αἴτημα, ἄς ἐπικυρωθῆ, οἵς τρόποις οἰδε, τουτό μας τὸ πρόβλημα, ἄς λάβωμεν καὶ ἡμεῖς παρά τῆς [Σεβαστῆς] Γερουσίας τοῦτο τὸ δῶρον καὶ χάρισμα. Πολλά οἰκονόμησε, πολλά θεοσεβῶς ἐκατόρθωσεν, ἄς κατορθώσῃ καὶ τοῦτο τὸ ὅπερ ἀναμφιβόλως καὶ ἀνυπομόνως ἀπεκδεχόμεθα αἴτημα καὶ εἴη εἰς μακραίωνας εὐδαιμονοῦσα καὶ ἐν ἀμφοτέροις ὕγιαινουσα.

1823 Ιανουαρίου 20. Ἐν Τρίπολι. [Ιτζά].

Οἱ Ἔφοροι τῆς Ἐπαρχίας δοῦλοι ὑποκλινεῖς
Οἱ Ὑπέφοροι τῆς πολιτείας
Εὐγένιος Σταυρόπουλος
Βασιλείος Ἀθανασόπουλος
Γεώργιος Γιαννουκόπουλος

(Α.Β. Δασκαλάκη, σ.π., σελ. 35-36)

(β) Η πελοποννησιακή Γερουσία ἀνταποκρίνεται

Ἐπειδὴ ἡ αἴτησις τῶν ύποφαινομένων πολιτῶν πατριωτική καὶ θεάρεστος, ἐπειδὴ τὸ σχολεῖον τοῦτο κρίνεται χρήσιμον ὥχι μόνον εἰς τὴν νεολαίαν τῆς

πόλεως ταύτης καὶ ἐπαρχίας, ἀλλά καὶ ὅλης τῆς Πελοποννήσου, ἐπειδὴ τὸ δῶρον τοῦτο ὡς πρός τὸ ὄλον τοῦ ἔθνους οὐδέν, ἀλλά μεγίστη ἡ ἐξ αὐτοῦ πρός τὴν πατρίδα ὥφελεια, ἐπειδὴ ἡ καθέδρα τῆς Κεντρικῆς Διοικήσεως εἰς ταύτην τὴν πόλιν ὀφείλει εὐγνωμοσύνην εἰς αὐτήν ὅχι μόνον διά λόγου ἀλλά καὶ δι' ἔργου, δι' ὅλα ταῦτα ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου ἀποδεχομένη, ἐπικυροῖ τὴν εἰς τὸ παρόν ἔγγραφον αἴτησιν τῶν πολιτῶν τούτων, δηλ. τὰ δεκαεννέα ἐργαστήρια τὰ πέριξ τοῦ σχολείου ὅντα, τούς τρεῖς ἑθνικούς μύλους, τούς δύο ἔξαθεν καὶ τὸν ἕνα ἔσωθεν τοῦ τείχους, τὰ καὶ ἐπί Τουρκίας εἰς αὐτὸν ἀναγόμενα, αὐτά χαρίζουσα προικίζει τό iερόν τοῦτο σχολείον, ὥστε νά μένωσι κτήμα αἰώνιον αὐτοῦ καὶ νά πληρώνωνται οἱ μισθοί τῶν κατά καιρόν διδασκάλων καὶ νά φωτίζωνται οἱ πρός αὐτό προσερχόμενοι μαθηταί. Οὕτω γενέσθω.

'Ἐν Τριπολιτζᾷ, 1823 ἵανουαρίου 31.

Ἀσημάκης Φωτήλας, Ἀντιπρόεδρος
Ο Ἀρχ[ιμανδρίτης] Γρηγόριος [Δικαίος]
Ο Μοθ[ώνης] Κύριλλος
Ο Πρωτοσύγκελλος Ἀμβρόσιος
Ἀναγνώστης Παπαγιαννακόπουλος
Γ[εώργιος] Μπάρμπογλης
Νικόλας Τζαννέτου
Ιωάννης Γ. Οικονομίδης
Σπύρος Φραγκεσκόπουλος
Κωνσταντίνος Ζαφειρόπουλος
Παναγιώτης Καλογεράς
Δημήτριος Καλαμαριώτης
Ηλίας Καράπαυλος
Γιαννάκης Π. Κυριακός

(Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 36-37)

(γ) "Ιδρυση σχολείου στήν Αθήνα

ΔΙΑΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

Οι Ἀθηναῖοι καὶ μεταξύ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου περιστάσεων, πρό πολλοῦ ἥρχισαν νά ἐπιθυμοῦν τάς Μούσας εἰς τὴν πατρίδα των καὶ τὸν φωτισμὸν τῆς νεολαίας· διό καὶ κοινὴ γνώμη ἐσυστήθη κατ' αὐτάς δημόσιον Σχολεῖον, εἰς τὸ ὄποιαν διδάσκονται πρός τὸ παρόν ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Ἰταλικὴ διάλεκτος. Διδάσκαλοι δέ ἐκλέχθησαν οἱ ἐλλογιμώτατοι Κύριοι Ἰω. Ειρηναῖος καὶ Διονύσιος Σουρμελῆς, οἵτινες κάμνουσιν ἀρχήν τῶν μαθημάτων τὴν ἐρχομένην Δευτέραν εἰς τὸ Σχολεῖον τοῦ ἀειμνήστου Ντέκα· εἰδοποιοῦνται λοιπόν οἱ φιλομαθεῖς πατέρες κατά τὸ ιέρον χρέος ὅπού ἔχουσι νά διδωσιν εἰς τὰ τέκνα των καλήν ανατροφήν, νά στείλωσιν τούς υἱούς των εἰς τὸ εἰρημένον Σχολεῖον διά νά ἀποκτήσωσι τὰ φῶτα τῆς παιδείας, τὰ ὅποια θέλουν τούς καταστήση καλούς ἀνθρώπους, ἐλευθέρους καὶ εύτυχεῖς τῆς Ἑλλάδος πολίτας· καὶ ἐπομένων εἰναι ἡ καλυτέρα κληρονομία ὅπού θέλουν ἀφήσει οἱ γονεῖς πρός αὐτούς. Οἱ διδάσκαλοι δέχονται καὶ κάθε ἄλλον "Ἑλληνα νέον ἐπιθυμοῦντα νά παιδευθῇ. Τῇ 29 Φεβρουαρίου 1824.

(Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 42)

Η ΥΠΟ ΤΗΣ ΦΙΛΟΜΟΥΣΟΥ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΙΔΡΥΣΙΣ
ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
(Έφ. Άθ., 20 Αύγ. 1824, — Έλλην. Χρον., 2 Οκτωβρ. 1824)

Ειδοποίησις

‘Η εις Ἀθήνας φιλόμουσος Ἐταιρία ἔχει σκοπὸν νά συστήσῃ ἐκεῖ τό σχολεῖον τῆς νέας παιδαγωγίας «Ἀλληλοδιδακτικῆς». Διά τοῦτο ζητεῖ ἐναν διδάσκαλον αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης, νά ἡμπορῇ ὅμως νά δώσῃ μαρτύρια τῆς ἰκανότητός του ἢ μέ τάς ἀποδείξεις τῶν διδάσκαλῶν του ἢ καὶ μέ κάνεναν ἄλλον τρόπον. ‘Οπου λοιπόν κάνενας τοιοῦτος ἐπιθυμεῖ νά διδάσκῃ τά παιδία τῆς Πατρίδος εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἐδιδάχθησαν τό πάλαι τά ἀξιολογώτερα μαθήματα, ἃς ειδοποιήσῃ διά τοῦτο ἢ αὐτήν τήν φιλόμ. Ἐταιρίαν, ἢ τόν συντάκτην τῆς παρούσης Ἐφημερίδος.

(Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 55)

8

‘Επιστολή τοῦ Δημητρίου Παύλου, πρός τόν Ἀδ. Κοραή:

Κύριε Κοραή!

“Οτε ἥρχισες νά προσκαλής τό Γένος μας εἰς τόν φωτισμόν του, δίς είχεν ἡδη δοκιμάσεις ν' ἀποτινάζῃ ἐπάνωθέν του τόν αἰσχρόν τῆς δουλείας ζυγόν· εἰδὲς βέβαια ὅτι σωτηρίας ἄλλος τρόπος ἐπιτυχῆς δέν τῷ είχε μείνει παρά τήν παιδείαν αὐτήν. Ἀνακάλεσες λοιπόν μέ φωνήν ἀληθοῦς Πατριώτου τούς ἀκίνητα κοιμωμένους ὁμογενεῖς σου, ἀπό τόν ζοφερόν τῆς ἀμάβειας λήθαργον εἰς τό φῶς τῶν προγόνων των, ἔκραξες ὅσον ἐμπόρεσες τούς νέους μας εἰς τά παιδευτήρια τῆς Εύρωπης, τούς ἔδειξες ἱκανῶς τῆς παιδείας καὶ τόν τρόπον καὶ τόν σκοπόν, ὅποιος πρέπει νά είναι, καὶ τούς ὥρκισες αύστηρῶς εἰς τής Πατρίδος τό γλυκύ σηνομα νά τήν μεταφέρουν παρθένον καὶ ἄμικτον τῶν κακῶν εἰς τήν Γῆν τής γεννήσεως της. Πόσον δέ ἔχάρη ἡ φιλόσοφός σου ψυχή, ὅτε ἡκουσες τῆς Εύρωπης τά φροντιστήρια συχναζόμενα ἀπό πλήθος νέων ὁμογενῶν σου! Πόσον ὅτε μᾶς εἰδες ὀλόγυρα σου νά προσμένωμεν ἀνυπόμονοι τάς ἀπό στόματος σοφάς ὁδηγίας σου! καὶ πόσον ὄχι, ὅτε μᾶς ἐγνώρισες ὀλους ἀναμμένους ἀπό τό καταφλέξαν σε ἵερόν τοῦ πατριωτισμοῦ πῦ! Ἡ μοῖρα σου, ἢ καλύτερα, τής Ἐλλάδος, αὐτή σ' ἡξιώσει νά ὅδης καὶ σύ μέ θαυμασμόν σου ἀνέκφραστον τήν ἐντός δλίγουν ἐντελεστικήν ἐνέργειαν τῶν πρώτων τῆς παιδείας εἰς τήν Ἐλλάδα καταβολῶν. Μόλις τωόντι ἐπάτησεν ἡ ἀγαθοεργός αὐτή θεά τό ἐνδοξον ἔδαφος τῆς Πατρίδος της, κ' εύθυνός ἐλύθησαν τά συγκρατοῦντα τάς χείρας τῶν ὁμογενῶν σου δεσμά, κ' εύθυνός καὶ τής τυραννίας τό θεοποιούμενον εἰδῶλον ἐπεσεις κατά κεφαλῆς εἰς τούς πόδας αὐτῶν, καὶ πολυκυλινδούμενον είναι τώρα κοντά νά ἀπορριφθῇ ὀλότελα τῶν κλιμάτων μας. Τό θαῦμα τοῦτο τῆς παιδείας, Σοφέ μου καὶ Σεβάσμιε Γέρων, ἐπλήρωσεν αἰσίως τάς εύγενεις τῶν Ἐλλήνων καρδίας ἀπό σέβας θρησκευτικόν πρός αὐτήν, καὶ ὥμοσαν ὅρκον φρικτόν εἰς τῆς ἐλευθερίας τό μέγα δόνομα ν' ἀποσβήσουν δίχως ἀναβολήν τήν πολέμιον τῶν καλῶν ἀμαθίαν.

‘Αλλά τό Μεσολόγγι, περίφημον ἡδη διά τά μεγάλα τῶν Ἐλλήνων ἀνδραγαθή-ματα, γνωστόν διά τήν εἰς Μεσολογγίτην πολιτογράφησιν τοῦ ἐνδοξοτάτου τῶν ποιητῶν τῆς Ἀγγλίας ἀοιδίμου Λόρδου Βύρωνος, πρώτον αὐτό συσταίνει σχολεῖον διά τά τέκνα τῶν καταμαχομένων τούς βαρβάρους Ἐλλήνων. Τά μέσα τῆς πόλεως ἀληθινά είναι μικρά ὡς πρός τάς παρούσας αὐτῆς ἄλλας χρείας, ἐπειδή διά μόνον νά ὀχυρωθῇ ἀσφαλέστερον κατά πάσης νέας τῶν βαρβάρων

προσβολής, χρειάζεται όχι μετρίαν δαπάνην· άφήνω τώρα τά αλλα ξέοδα· καὶ θμως ἔνα σχολείον, όπου νά διδάσκωνται τά έλληνικά γράμματα καὶ μία τῶν νεωτέρων γλωσσῶν, διά τάς μέ τούς Εύρωπαίους τωρινάς μας σχέσεις, έκριθη ἀναγκαίοταν νά συστηθῇ κάν εδῶ κατά όποιον πάλιν πρώτος σύ μᾶς ξεδιέξεις άληθως ὀφέλιμον τρόπον· καὶ ολίγον κατ' ολίγον νά φροντισθῇ καὶ τῶν υψηλοτέρων μαθήσεων εἰς τήν πρωτεύουσαν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος η εισαγιά.

“Οτε οι Μεσολογγῖται μ' ἐπρόβαλαν ν' ἀναδεχθῶ τό σχολείον των εἰς βάρος μου, ἃν καὶ τό εὐρισκα βάρος ὑπέρ τάς δυνάμεις μου μέγα, διά νά μὴ ψυχράνω θμως τόν καλόν τῶν πολιτῶν τούτων διά τά καλά ζῆλον δέν τό ἀπεποιήθην καθόλου, πεποιθώς ἄλλως ὅτι αἱ σοφαὶ καὶ φρόνιμοι συμβουλαὶ σου θέλουν μ' οδηγεῖ πάντοτε εἰς τοῦ ἔργου την εύδοκιμησιν ἐνόσφ καὶ δέν παρρησιασθῆ ὁ ἀξιώτερός μου νά το δεχθῆ ἐπάνω του.

Σχολείον χωρίς βιβλία, εἰπές που εἰς τούς αὐτούσιον σου στοχασμούς, είναι τό αύτό καὶ τεχνίτου ἐργαστήριον γυμνόν ἀπό τ' ἀναγκαῖα τῆς τέχνης ἐργαλεία. Κατά δυστυχίαν τό σχολείον μας δέν ξεχει ούδ' ἐν βιβλίον. Οὔτε η πόλις μας είναι εἰς κατάστασιν διά τήν ὥραν νά προμηθευθῇ τούλάχιστον ἀπό τ' ἀναγκαίοτερα εἰς τήν παρούσαν μας χρείαν. Ἀλλ' ἐλπίζομεν ἀδιστάκτως ὅτι καὶ σύ θέλεις μᾶς στείλει τήν σειράν τῶν συγγραφέων ὥσους ἐξέδωκες εἰς ὄφελος καὶ τῶν δένων καὶ τῶν ὄμογενῶν σου λογίων, καὶ ἄλλους τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης θέλεις καὶ δι' ἡμᾶς τώρα, ως ἄλλοτε διά τούς Χίους, γράφων πρός αὐτούς, παρακινήσει νά μᾶς προφθάσουν μέ βιβλία τῆς τωρινῆς μας χρείας. Αἱ εὐχαὶ σου, βλέπεις, καθ' ἐκάστην πραγματοποιούνται εἰς τήν Ἑλλάδα. Ἀλλ' εἰς πολλά ἔχομεν πάλιν χρείαν τῆς ουνδρομῆς σου.

Τά νέα τῆς Ἑλλάδος τά μανθάνεις συχνά ἀπό τάς ἐκδιδομένας δύο ἐδῶ ἐφημερίδας, τά «Ἐλληνικά Χρονικά» καὶ τόν «Ἐλληνικόν Τηλέγραφον» ἔγραφα καὶ προλαβόντως μακράν ἐπιστολήν εἰς ἔνα τῶν αὐτοῦ φίλων μου, καὶ ολίγον ὑστερον ἄλλην συντομωτέραν, καὶ τόν παρήγγειλα νά σέ τάς κοινώσῃ, διά νά γνωρίσης περιστατικώτερόν πως τά πράγματά μας.

‘Υγιανε, σοφέ καὶ ἀγαθέ Πατριώτα! χρόνους μακρούς καίκαλούς εἶπ' ἀγαθῷ τῆς ἀγαπητῆς σου Ἑλλάδος, καὶ μή παύσης συμβουλεύων ὅλους μας τά δέοντα.

Μεσολ. τῆ ...

‘Ο γνωστός σου ὄμογενής
Δημήτριος Παύλου

(Α.Β. Δασκαλάκη, ὅ.π., σελ. 44-45)

9

“Εγγραφα τῆς προσωρινῆς Διοικήσεως γιά τήν ιδρυση σχολείου στή Μικρομάνη
(περιέχουν γενικότερες σκέψεις γιά τήν παιδεία καὶ ἐκθέτουν τίς τότε δυσκολίες)

ΑΠΟΦΑΣΙΣ ΠΕΡΙ ΙΔΡΥΣΕΩΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ
ΕΙΣ ΜΟΝΗΝ ΤΗΣ ΕΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑ ΜΙΚΡΟΜΑΝΗΣ

ἀριθ. 3424

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Τό 'Υπουργείον τῶν 'Εσωτερικῶν
Πρός τό 'Εκτελεστικόν Σῶμα

Είναι ἀναντίρρητον ὅτι ἀπό τήν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας κρέμαται ἡ τύχη τῶν πολιτῶν. Διά τοῦτο εἰς δλας τάς εύνομουμένας διοικήσεις μία ἀπό τάς κυριωτέρας φροντίδας είναι τό περί ἐκπαίδευσεως κεφάλαιον.

142

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

‘Η ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔξαιρέτως ἡ ἀνοικονομησία τῶν χρηματικῶν μέσων ἐμπόδισαν καὶ ἐμποδίζουν ἥνως τώρα τὴν σύσταση τῶν ἀφεύκτως ἀναγκαιοτάτων εἰς τὴν Ἑλλάδα τῆς παιδείας καταστημάτων.

Μόλον τοῦτο εἶναι ἀνάγκη μίαν φοράν νά γίνη ἀρχή καὶ νά συσταθοῦν καὶ νά ἐξοικονομηθοῦν σχολεῖα, ὅσα καὶ ὅπως ἡ περίστασις συγχωρεῖ.

Εἰς τὸν Μεσσηνιακὸν κόλπον κατὰ τὴν Μικρομάνην εύρισκεται μετόχιον τῆς Λαύρας ἔχον ικανόν εἰσόδημα.....

Τό εἰσόδημα τοῦ ρηθέντος μετοχίου ἡμπορεῖ νά θρέψῃ ἑνα διδάσκαλον, καὶ τό μετόχιον ἡμπορεῖ νά χρησιμεύσῃ διά σχολείον. Δέν εἶναι λοιπόν δίκαιον νά συστηθῇ τοιουτοτρόπως σχολείον, τό όποιον θέλει ὠφελήσει ὅλον τὸν Μεσσηνιακόν κόλπον; Ταῦτα καθυποβάλλομεν εἰς τὴν ἐπίκρισιν τοῦ ἐκτελεστικοῦ Σώματος, καὶ περιμένομεν τὴν περί τούτου ἀπόφασιν.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 9 Ἰουλίου 1824

‘Ο Γεν. Γραμματεύς
Γ. Γλαράκης

‘Ο Υπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν
Γρηγόριος Δικαίος

(Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 46)

Ἀριθ. 3483

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τό Υπουργείον τῶν Ἐσωτερικῶν

Πρός ἄπαντας τούς κατοίκους τῆς Ἐπαρχίας Μικρομάνης

Ο ἄνθρωπος μόνον διά τῆς Παιδείας καὶ τῆς χρηστῆς ἀνατροφῆς ἀποκαθίσταται ἀλλητινός χριστιανός καὶ χρηστός καὶ τίμιος πολίτης. Ἡ παιδεία καὶ τά χρηστά ἡθη ἐδόξασαν τούς προπάτοράς μας “Ἐλληνας, καὶ δοξάζουν καὶ σήμερον ὅλα τά πεφωτισμένα ἔθνη, καὶ αὐτή μόνη ἀποκατέστησε τούς προπάτοράς μας εύδαιμονας, αὐτή καὶ πάλιν θέλει δοξάσει καὶ ἡμᾶς καὶ θέλει ἐπιφέρει τὴν εύδαιμονίαν καὶ ὅλα τά καλά, ὅσα πρό πολλοῦ ἔχασαμεν, ἐάν φροντίσωμεν ὅσον ἡμποροῦμεν νά συστήσωμεν τά ἀναγκαία καταστήματα αὐτῆς. Ἡ Διοίκησις γνωρίζει κάλλιστα ὅτι ἡ περί ἐκπαιδεύσεως τῆς νεολαίας φροντίς είναι ἑνα ἀπό τά οὐσιώδη χρέη της, ἀλλά διά τάς γνωστάς εἰς ὅλους περιστάσεις δέν ἔλαβε καιρὸν μέχρι τοῦδε νά οκεφθῇ καὶ περί τῶν χρησιμωτάτων καταστημάτων τῆς παιδείας. Ἡδη ὅμως, ὅταν πληροφορηθείσα ὅτι εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην εύρισκεται ἐν μετόχιον τῆς Λαύρας, διέταξεν ὅτι τό ρηθέν Μετόχιον νά διορισθῇ σχολείον, καὶ τά εἰσοδήματα αὐτοῦ νά ἀφιερωθῶσιν εἰς αὐτό διά νά πληρώνεται καὶ ὁ μισθός τοῦ διορισθέντος διδασκάλου κυρίου Χριστοφόρου Δημητριάδη καὶ αἱ λοιπαὶ χρεῖαι τῆς σχολῆς νά ἐξοικονομῶνται.

Εἰδοποιούμεν λοιπόν καὶ σᾶς ἀπαξάπαντας καὶ συνεργοῦντες μετά τῶν διορισθέντων ἐπιτρόπων τῆς σχολῆς ταύτης Κυρ. Ἀναγνώστη Δικαίου καὶ Γεωργίου Γεωργοπούλου νά φροντίσατε νά λάβη τάχος τὴν σύστασιν αὐτό τό κοινωφελέστατον κατάστημα, τό όποιον ἀποβλέπει μόνον καὶ μόνον εἰς ὠφέλειαν τῶν παιδίων σας.

Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 15 Ἰουλίου 1824

‘Ο Γεν. Γραμματεύς
Γ. Γλαράκης

‘Ο Υπουργός τῶν Ἐσωτερικῶν
Γρηγόριος Δικαίος

(Α.Β. Δασκαλάκη, δ.π., σελ. 54-55).

10

(α) Τό φῶς είναι προκριτώτερον ἀπό τό σκότος

‘Από τὸν Πρόλογο τοῦ ἔκτου Μέρους τῆς
«Στοιχειώδους Ἐγκυκλοπαιδείας τῶν Παιδικῶν
Μαθημάτων» τῶν Γ. Γενναδίου καὶ Γ. Λασσάνη

[...] Καθώς [...] μεταξύ ὅλων τῶν ἐθνῶν, εὐρίσκονται κατά δυστυχίαν καὶ εἰς τὸ ἡμέτερόν τινες, οἱ ὄποιοι, θέλοντες ἡ διόλου νά σβύσωσι τὴν παιδείαν, ἢ νά τὴν ἀποκατασθῶσι μονοπωλεῖον, ἀγώνιζονται μέ δλας των τάς δυνάμεις νά τὴν παραστήσωσιν ὡς ἐπιβλαβῆ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, ἢ τουλάχιστον εἰς τὴν κατωτέραν τάξιν τοῦ λαοῦ. ‘Ἀλλ’ ἐπέρασαν οἱ καιροὶ ἑκεῖνοι, ὅτε οἱ σοφισταὶ οὓτοι εὑρίσκαν οπαδούς εἰς τὰ δόλεθρια καὶ κοινοβλαβῆ αὐτῶν δόγματα. Ὁ πυκνός ἑκεῖνος καὶ σκοτεινός πέπλος, ὁ ὄποις ἐσκέπαζε τόσους αἰώνας τὸν κόσμον ὅλον, ἔξεσχίσθη τῷρα, καὶ πλέον δέν ἔμεινε κανεῖς, ὅστις ν' ἀμφιβάλλῃ ἀκόμη ὅτι τὸ φῶς είναι προκριτώτερον ἀπό τὸ σκότος, καὶ ἡ ἀλήθεια προτιμοτέρα ἀπό τὸ φεῦδος. Τῷρα καὶ ὁ καλός χριστιανός, καὶ ὁ ἀγαθός πολίτης, καὶ ὁ ἀπλῶς φιλάνθρωπος νομίζουσι τὴν καλὴν ἀνατροφὴν τοῦ λαοῦ ὡς τὸ πρώτιστον ἀπό τὰ συντελούντα εἰς τὴν εύδαιμονίαν ὄποιασδήποτε κοινωνίας. Ἐπειδὴ ὁ μέν καλός χριστιανός γνωρίζει καθαρῶς, ὅτι ἡ βάσις πάσης χριστιανικῆς ἀρετῆς είναι ἡ γνῶσις τῶν ὅρθων καὶ ἀλανθάστων δογμάτων τῆς ιερᾶς καὶ ἀμωμῆτου ἡμῶν Πίστεως αὕτη δέν ἀποκτάται, εἰμὶ διά τῆς ἀληθινῆς παιδείας. Ὁ δέ ἀγαθός πολίτης βλέπει τὴν εύδαιμονίαν τῆς κοινωνίας πάντοτε ἀνάλογον μὲν τὸν φωτισμόν της, καὶ τὴν δύναμιν αὐτῆς ἵσην μὲ τάς νοεράς καὶ ηθικάς δυνάμεις τῶν μελῶν της. Αὐτός βλέπει προσέτι, ὅτι ὅταν ἔθιψα ἀρχαιότατα κατανήσωσι νά ριζωθῶσιν εἰς ἔθνος καὶ νά γεινώσι δευτέρα φύσις, τότε οὔτε κράτος οὔτε νόμοι δύνανται νά μεταμορφώσωσι τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἔθνους τούτου, ἀλλὰ μόνη ἡ ἀνατροφὴ καὶ ἔκπαιδευσις τῆς νεολαίας.

(ἀπό τὸ βιβλίο τοῦ Ἀ.Κ. Δημητρίου, ‘Η Μεταρρύθμιση ποὺ δέν ἔγινε, τόμος Α’, σελ. 3).

(β) Ποιά είναι τά καλά μαθήματα

‘Από τὸν πρόλογο ποὺ ἔγραψε ὁ Νεόφυτος Βάμβας
στὸ ἔργο «Τοῦ Διδασκάλου ὁ Ὁδηγός»
τοῦ Ἀγγλου ἱεραπόστολου Samuel S. Wilson

[...] “Ολοι βέβαια, καὶ γονεῖς, καὶ διδάσκαλοι, καὶ πᾶς ἀνθρωπος, αἰσθάνονται καὶ ὁμολογοῦν ταύτην τὴν ἀλήθειαν, ὅτι δηλαδή πρέπει τά παιδία νά διδάσκωνται ἔξαρχης μαθήματα καλά, καὶ μέ καλήν μέθοδον. Πόσον δύμας δύλιγοι τὴν γνωρίζουν κατά βάθος! “Οσον ἀπλὴ καὶ εὐκολος φαίνεται κατά πρώτην προσβολὴν, τόσον πολυσύνθετος καὶ δύσκολος παρασταίνεται εἰς τὸν ὥστις ἔξετάζει αὐτὴν καθ’ ὅλα τῆς τά μέρη, καὶ καθ’ ὅλα τά ἀπαιτούμενα εἰς τὴν πράξιν της. Ποια είναι τωόντι τά καλά ταῦτα μαθήματα; τίς ἡ καλή μέθοδος; Ἰδού δύο μεγάλα εἰς τό είδος των ζητήματα, τά όποια ἵσως ἀκόμη δέν ἔκαμαν εἰς τὸν ἑαυτόν των οἱ πλειότεροι γονεῖς καὶ διδάσκαλοι, ἀλλ’ ἀπό κακήν ἀρχήν καὶ συνήθειαν ἐδέχθησαν ὡς καλά μαθήματα, καὶ ὡς καλήν μέθοδον, ἐκείνα, τά όποια είναι ὅλον τὸ ἐναντίον. **Πρώτον**, δίδουν εἰς τάς χειράς τῶν παιδίων βιβλία γραμμένα εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικήν γλώσσαν, τὴν ὥσποιαν δέν καταλαμβάνουν ούδ’ αὐτοί οἱ πλειότεροι παιδαγωγοί: **δεύτερον**, καὶ αὐτά ταῦτα τά βιβλία είναι ‘Οκτόχος, Ψαλτήριον, Ἀπόστολος, βιβλία λέγω, ύψηλά καὶ θεολογικά, τά όποια, καὶ ἄν καθ’ ύπόθεσιν τά ἔννοη ὁ διδάσκαλος, εἰς τά πνεύματα δύμας τῶν παιδίων είναι ἀκατάληπτα, καὶ πρέπει πρώτων νά γυμνασθῶσιν εἰς ἄλλα μαθήματα. [...]

Τί λοιπόν άκολουθεῖ ἀπό τά τοιαῦτα παράκαιρα εἰς τὴν παιδικήν ἡλικίαν μαθήματα; Ἐξοδεύουν τά δυστυχή καὶ ἀθῶα παιδία δύο καὶ τρεῖς χρόνους, χωρίς νά μάθωσιν ἄλλο, παρά μηχανικῶς νά ἀναγινώσκωσι, καὶ τοῦτο στραβά καὶ διεστραμμένα. Δέν ἀποκτοῦν εἰς ὅλον τοῦτον τὸν καιρὸν καμίαν ἀλήθειαν, οὕτε ἡθικήν, οὕτε φυσικήν· καὶ ἀπό τοιούτους πολυχρονίους καὶ ἀκάρπους κόπους ὁ νοῦς ταπεινώνεται, συνηθίζει εἰς τὴν ἀκριοῖαν, καὶ τὸ φοβερώτερον ἀκόμη, λαμβάνει μίσος καὶ ἀπέχθειαν εἰς τὴν μάθησιν. Ἰδού μέ συντομίᾳ τί προξενοῦν τά πρώτα μαθήματα, ὅταν δέν είναι ἀρμόζοντα εἰς τὴν παιδικήν ἡλικίαν καὶ κατά τὴν γλώσσαν καὶ κατά τὸ νόμα.

‘Η δέ μέθοδος τῶν πλειοτέρων παιδαγωγῶν είναι τῷοντι ἀξία θρήνου καὶ ἄγανακτήσεως. Ἀντί νά φέρωνται εἰς τά ἀθῶα παιδία μέ τρόπον γλυκύν καὶ σεμνόν, διά νά σύρωσιν ἐνταυτῷ τὴν εὔνοιαν καὶ τὸ σέβας των, μεταχειρίζονται καὶ βλέμμα, καὶ φωνήν, καὶ χείρας τυραννικάς. Ἀντί νά τρέφωσι τὴν φυσικήν περιέργειαν καὶ φιλομάθειάν των μέ ιστορίας καὶ περιγραφάς ζώων, φυτῶν, καὶ ἄλλων τοιούτων, περνούν ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς ἑρούς καὶ ἀτάκτους συλλαβισμούς καὶ εἰς ἀνάγνωσεις παρακάρους. Ἀπό τοιούτον ἡθικόν καὶ διδακτικόν τρόπον παιδαγωγίας, τί ἄλλο ἐμπορεύ νά προέλθῃ παρά ἐκεῖνο, τό ὅποιον καὶ βλέπομεν τῷοντι; Τά πνεύματα τῶν παιδίων ταπεινώνονται, ἔξευτελίζονται, καὶ συλλαμβάνουν δικαίως ἀπέχθειαν εἰς τὴν μάθησιν, καὶ ἀσπονδὸν μίσος κατά τῶν τυράννων τῆς ἀθώας ἡλικίας των.

Ποια λοιπόν είναι τά καλά μαθήματα καὶ ἡ καλή μέθοδος; Δέν είναι τῆς παρούσης ύποθέσεως νά ἔμβω εἰς τὴν περί τούτου ἀκριβολογίαν. Πολλοὶ δῆμως σοφώτατοι καὶ φιλανθρωπότατοι ἄνδρες ὡμίλησαν καὶ συνέγραψαν πολλά καὶ ὡφέλιμα περί τῶν ζητημάτων τούτων· τούς ὅποιους εὐγνωμόνως πρέπει ν' ἀκολουθῶμεν, ὅταν μάλιστα αἱ παρατηρήσεις των βεβαιώνονται ὅχι μόνον ἀπό τὸν ὄρθρον λόγον, ἀλλά καὶ ἀπό ἀναντίρρητα ἀποτελέσματα. Ἡ καλυτέρα λοιπὸν μέθοδος είναι ἡ ἀλληλοδιδακτική (ὄνομαζομένην καὶ ἀμοιβαία), ἡ ὅποια ἥρχισεν ἦδη νά διαδίδεται καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τά δέ μαθήματα πρέπει νά είναι, πρῶτον μέν, εἰς τὴν γλώσσαν, μέ τὴν ὅποιαν τὰ παιδία ἀνατρέφονται καὶ συλλογίζονται· δεύτερον δέ, εὔκολα εἰς τὴν ἔννοιαν, περίεργα εἰς τὴν ὕλην, καὶ ὡφέλιμα εἰς τὴν μίμησιν καὶ ἐφαρμογήν. [...]

Εἰς [τῆς παιδικής ἡλικίας] τὴν καλήν μόρφωσιν πρέπει ὅλοι νά δείχνωμεν μεγάλην ἐπιμέλειαν, ὅχι μόνον διότι είναι ιερόν χρέος μας, ἀλλά καὶ δι' αὐτὸ μας τὸ συμφέρον. Συμφέρον βέβαια είναι εἰς τοὺς γονεῖς νά ἔχωσι τέκνα σπουδαῖα καὶ χρηστοήθη. Συμφέρον εἰς ἔκαστον πολίτην νά συζῆ μέ συμπολίτας σπουδαίους καὶ χρηστοήθεις. Συμφέρον καὶ εἰς τὴν διοικησιν τοῦ ἔθνους, μᾶλλον δέ τὸ πᾶν είναι, νά συνισταται τό ἔθνος ἀπό ἄνδρας καλῶς ἔξαρχῆς μορφωμένους καὶ εἰς τὰ ἡθη καὶ εἰς τὸ πνεύμα. [...]

(A.K. Δημαρᾶ, ὅ.π., σελ. 8-10)

(γ) Οι λαοπλάνοι

‘Από ἔνα ἀνώνυμο ἄρθρο στὴν ἐφημερίδα
«Ἐλληνικά Χρονικά» τοῦ Μεσολογγίου

[...] Ἐπιμελείσθε [...] τὸν φωτισμὸν τοῦ πνεύματός σας, καὶ τὸν φωτισμὸν τῶν τέκνων σας. Δέν τό ἐκαταλάβετε; “Οπου είναι ἀμάθεια, ἐκεῖ περισσότεροι καὶ ἀπανθρωπότεροι λαοπλάνοι. Οι λαοπλάνοι ούτοι σᾶς κατηγοροῦν τὸν φωτισμόν, διά νά μένετε τυφλοί, καὶ νά σᾶς παιζωσιν ἐκείνοι μέ τά μισανοιγμένα καὶ

παμπόνηρα μάτια των. Διά τούτο καὶ κατατρέχουν καὶ συκοφαντοῦν ὅποιον ἥθελαν ιδεῖν ὅτι ἔχει καθαρὸν φῶς, καὶ ζητεῖ ν' ἀνοίξῃ, καὶ τούς ιδικούς σας ὄφθαλμούς διά νά βλέπετε τὰ ἀληθινὰ σας χρέη καὶ δικαιώματα, εἰς τῶν ὅποιών τὴν ἐκπλήρωσιν στέκει ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία καὶ εύτυχία σας. Λαοὶ τῆς Ἑλλάδος, μήν ἀκούετε περαστικά τούς λόγους τῶν ἀληθινῶν σας συμβούλων καὶ ἀδελφῶν. Μή λέγετε μόνον, καλά μᾶς λέγει, ἀλλ' ἐκτελεῖτε τὰ καλά καὶ μέ τό ἔργον. [...]

(A. K. Δημαρά, 'Η μεταρρύθμιση, τόμος Α, σελ. 11)

10

- (δ) Γενικότερα γιά τὴν παιδεία κατά τὸν Ἀγώνα, βλέπε:
'Α.Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν ἔγινε, Α κγ'-κζ'.

2. 'Η ὄργανωση ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ Κράτους

A' 'Η περίοδος Καποδίστρια

Μόνο γιά ἔναρξη δημιουργίας ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τὴν ἐποχή τοῦ Καποδίστρια μπορεῖ νά γίνει λόγος· γιατί ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ πρώτου Κυβερνήτη μᾶς ἐπιβάλλει νά ἔξετάσουμε τί είχε σχεδιαστεῖ καὶ πραγματοποιηθεῖ ὡς τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου του.

Μία ἀπό τίς πρῶτες φροντίδες τοῦ Καποδίστρια ἦταν ἡ σύσταση 'Ορφανοτροφείου στήν Αἴγινα γιά τά ὄρφανά τοῦ πολέμου καὶ ἡ δημιουργία δασκάλων γιά ἀλληλοδιδακτικά σχολεῖα¹. Παράλληλα προωθήθηκαν σε θέσεις ὑγειτικές γιά τά ἐκπαιδευτικά πράγματα ἄνδρες ἀξιόλογοι, ό Ἀνδρέας Μουστοζύδης καὶ ὁ παιδαγώγος² Ι. Κοκκώνης. Ο στόχος είναι σαφής στό μήνυμα-διάγγελμα τοῦ Καποδίστρια πρός τή Δ'³ Εθνοσυνέλευση ("Ἀργος, Ἰούλιος 1829"): γενίκευση τῆς λαϊκῆς παιδείας μέ τή δημιουργία ειδικοῦ ταμείου¹.

Τό αἴτημα τοῦ Κυβερνήτη ἔγινε δεκτό ἀπό τὴν Εθνοσυνέλευση μέ ψήφισμα τῆς 2 Αὔγ. 1829², στό σκεπτικό τοῦ ὅποιου περιέχεται ἡ ἀποψη ὅτι ἡ διαμόρφωση πολιτῶν ἀποτελεῖ μέσο συντελεστικό γιά τὴν κοινωνική καὶ πολιτική ἐπανόρθωση τῆς Πατρίδας. Μέ ειδικά διατάγματα³ στίς ἀρχές τοῦ 1830 παρέχονται ὀδηγίες γιά τή λειτουργία τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων, γιά τίς ἔξετάσεις, γιά τίς μέρες ἀργίας.

Μία ἔκθεση τοῦ Ι. Κοκκώνη κατά τά τέλη τοῦ 1830 κάνει λόγο γιά πλήθυνση τῶν σχολείων καὶ ζῆλο θερμό τῶν γονέων σ' ὅλη τήν ἐπικράτεια γιά τή μόρφωση τῶν παιδιῶν τους κι ἐκφράζει αἰσιοδοξία ὅτι σύντομα ἡ Ἑλλάδα διά τῆς παιδείας θά γίνει «ἐφάμιλλη μέ τούς νῦν φωτισμένους λαούς τῆς Εὐρώπης».

"Ομως ὁ Καποδίστριας κατηγορήθηκε γιά τό συγκεντρωτικό καὶ ἀνελεύθερο τρόπο, μέ τόν ὅποιο ἐφάρμοζε τὴν ἐκπαιδευτική πολιτική του. Προκλήθηκαν καὶ ἐπεισόδια στό Κεντρικό Σχολεῖο στήν Αἴγινα,

άκολούθησαν άνακρίσεις⁴ και διαμαρτυρία τῶν μαθητῶν⁵, πού άποφάσισαν καὶ νά τήν ἐκδώσουν, «ὅταν λυθοῦν τά δεσμά τῆς τυπογραφίας». Περισσότερο ὅμως κατηγορήθηκε ό Καποδίστριας, γιατί δέν προχώρησε στήν ἄμεση ἴδρυση πανεπιστημίου· ἡ ἄποψή του ἦταν ὅτι δέν ἐπέτρεπαν ἀκόμη οι περιστάσεις (γνώμη πού είχε διατυπωθεῖ καὶ πρίν ἀπό τήν ἄφιξή του) καὶ ὅτι γιά τήν ὥρα χρειαζόταν καὶ ἦταν δυνατή γιά τήν προκοπή τοῦ τόπου καλή στοιχειώδης καὶ ἐπαγγελματική παιδεία⁶.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1
Τό διάγγελμα τοῦ κυβερνήτη πρός τή Δ' Ἐθνική συνέλευση γιά τήν ἴδρυση σχολείων
(Μάμουκα, IA', σ. 788 κ.έ.)

Αριθ. 13577

Πρός τήν Δ' Ἐθνικήν Συνέλευσιν
‘Ο Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Εὔχεται ἀναμφιβόλως ἡ Συνέλευσις νά ἀπαρτίσῃ τάς ἑργασίας της εἰς τήν ἔνεστῶσαν σύνοδον, δίδουσα εἰς τήν Κυβέρνησιν τήν δύναμιν καὶ τάς ὁδηγίας, ὃσαι ἀπαιτοῦνται.

α'. Διά νά βελτιώσῃ βαθμηδόν τήν σημερινήν κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Κλήρου.

β'. Νά προικίσῃ τό ‘Ορφανοτροφείον μέ εισοδήματα ἀνάλογα μέ τόν σκοπόν τῆς καθιδρύσεώς του.

γ'. Νά ἐνθαρρύνῃ τήν πρόοδον τής Ἀλληλοιδιακτικῆς καὶ νά συστήσῃ σχολεία τυπικά! (= πρότυπα).

δ'. Νά δώσῃ πλειοτέραν ἔκτασιν καὶ νά στερεώσῃ παγιώτερον τό κεντρικόν Πολεμικόν σχολείον, νά ἐγείρῃ δέ προσέτι καὶ ἔτερον Ναυτικόν καὶ

ε'. Νά συστήσῃ σχολεία ἀνώτερα τάξεως διά τούς νέους “Ἐλληνας, τόσον τούς ἀφιερωθησομένους εἰς τά Ἐκκλησιαστικά, ὅσον καὶ τούς μέλλοντας νά ύπηρετήσουν τήν Πατρίδα εἰς τά Πολιτικά, ἢ νά διατρέξουν τό στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλολογίας.

‘Η Κυβέρνησις ἔλαβεν ἡδη ἀπό τό ‘Ορφανοτροφείον διδασκάλους ἀλληλοδιδακτικῆς, οἱ ὅποιοι διευθύνουν μέ ὅλην τήν ἐπιτυχίαν τά ἀρτισύστατα σχολεία εἰς τήν Κόρινθον καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐλπίζομεν, ὅτι ἀπό τό αὐτό ‘Ορφανοτροφείον, από τά τυπικά σχολεία, καὶ ἀπό τό κεντρικόν Πολεμικόν Σχολείον ὄγληγορα θά ἔξελθουν καὶ ἄλλοι τοιούτοι διδάσκαλοι, ὅσοι ἀναγκαῖοι νά χρησιμεύσουν εἰς τά κατά διαδοχήν συστήματα εἰς διαφόρους ‘Επαρχίας τοῦ Κράτους καταστήματα.

Διά νά πραγματοποιήσωμεν ὅμως τάς ἐλπίδας μας, ἀνάγκη νά ἔξασφαλίσωμεν τά πρός διατήρησιν τοῦ ‘Ορφανοτροφείου καὶ τῶν τυπικῶν σχολείων ἀπαιτούμενα κεφάλαια, καὶ νά μήν ἡμπορῶμεν νά τά μεταχειρισθῶμεν εἰς κάμμιαν ἀλλην ἀνάγκην τῆς Πατρίδος.

‘Η Κυβέρνησις στοχάζεται, ὅτι ἡμπορεῖ νά ἐπιτύχῃ ὅλους αὐτούς τούς σκοπούς, ἄν λάβῃ τήν ἀδειαν ἀπό τήν συνέλευσιν νά συνάξῃ, καθ' ὃν τρόπον

ήθελε κρίνει άσφαλέστερον καὶ καταλληλότερον, συμφώνως μὲ τὴν Γερουσίαν, τὰ περὶ ὡς ὁ λόγος κεφάλαια, ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων, ὅσα γενναῖοί τινες πολίται προσδιώρισαν πρὸ χρόνων εἰς φιλάνθρωπα καὶ κοινωφελῆ καταστήματα.

Ἐκτός τῶν ἀξιολόγων κληροδοσιῶν, τὰ ὄποιας ἄφησαν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ οἱ γνωστοί διά τάς πρός τὴν Πατρίδα ἀλλεπαλλήλους εὐεργεσίας των, ὃ τε Ἰωάννης Βαρβάκης καὶ οἱ Ζωσιμάδαι, καὶ αἱ ὄποιαὶ κατά δυστυχίαν εύρισκονται ἀκόμη ὑπό δικην καὶ φιλονεικοῦνται, ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι τοιαῦται κληροδοσίαι, εὐρισκόμεναι εἰς τὴν αὐτήν κατηγορίαν. "Ολας αὐτάς ἡ Κυβέρνησις θά προσπαθήσῃ νά τάς συνάξῃ καὶ νά τάς μεταχειρισθῇ ὑπέρ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

Τέλος πάντων ἡμιπορούμεν καὶ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος νά εύρωμεν πόρους, περὶ τῶν ὄποιων δέν πρόκειται ἀλλο, εἰμὶ νά δοθῇ ἡ ἀδεια εἰς τὴν Κυβέρνησιν νά τούς μεταχειρισθῇ πρός τὸν αὐτόν σκοπόν.

"Αν ἡ Συνέλευσις εύδοκήση νά ψηφίσῃ ὑπέρ τῶν σκοπῶν τούτων, πιθανόν ὅτι Θά κρίνῃ ἀναγκαῖον νά δώσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὴν ἀδειαν:

α'. Νά συστήσῃ γαζοφυλάκιον, τό ὄποιον θέλει διευθύνει ἀμέωσας ἡ ιδία Κυβέρνησις, διωρισμένον μόνον καὶ μόνον εἰς βελτίωσιν τῆς τύχης τοῦ κοσμικοῦ Ἱερατείου, εἰς προικισμόν τοῦ Ὀρφανοτροφείου, εἰς ὑποιστήριξιν τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων, καὶ εἰς σύστασιν ἐνός σχολείου τῶν Ναυτικῶν, σχολείων Τυπικῶν καὶ σχολείων ἀνωτέρας τάξεως, ὅπου θά διδάσκωνται ὅχι μόνον οἱ νέοι, ὅσοι θ' ἀφιερωθοῦν εἰς τά Ἔκκλησιστικά, ἀλλὰ καὶ οσοι θελήσουν νά ὑπηρετήσουν τὴν Πατρίδα εἰς τὰ πολιτικά, ἢ νά διατρέξουν τό στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς φιλολογίας καὶ β'. Νά προμηθεύσῃ εἰς τό αὐτό γαζοφυλάκιον εἰσοδήματα ἵκανά νά ἐπαρκέσουν εἰς ὅλας τάς ὑπηρεσίας ταύτας, νά συνάγῃ εἰς αὐτό τά χρήματα τῶν κληροδοσιῶν, ὅσας ἄφησαν καὶ μέλλουν ν' ἀφήσουν οἱ φιλοπάτριδες τῶν Ἑλλήνων, εἴτε τῶν αὐτοχθόνων, εἴτε τῶν εἰς τὴν ἀλλοτρίαν παρεπιδημούντων, καὶ τέλος πάντων νά ύποχρεώσῃ τά ἐντός τῆς Ἐπικρατείας εὐρισκόμενα φιλανθρωπικά καταστήματα νά συνεισφέρουν εἰς αὐτό.

Ἐν "Ἀργει τῇ 30 ἰουλίου 1829

‘Ο Κυβερνήτης

Ι. Α. Καποδίστριας

‘Ο Γραμματεύς τῆς Ἐπικρατείας

Ν. Σπηλιάδης

(Ἄπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σελ. 242-43).

2

Ψήφισμα τῆς Δ' ἑθν. συνελεύσεως γιά τὴν ὄργανωση τῆς παιδείας
(Μάμουκα, IA', σ. 188)

ΨΗΦΙΣΜΑ ΙΑ'.

Η ΕΘΝΙΚΗ Δ' ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Νομίζουσα ἐν τῶν κυριωτέρων χρεῶν της νά σκεφθῇ περὶ τῶν συντελεστικῶν μέσων εἰς τὴν κοινωνικήν καὶ πολιτικήν ἐπανόρθωσιν τῆς Πατρίδος·

Θεωροῦσα ὡς βάσιν τῆς ἐπανορθώσεως ταύτης τὴν διά τῆς ιερᾶς Θρησκείας καὶ τῆς ὀρθῆς Παιδείας ἡθικήν τῶν πολιτῶν διαμόρφωσιν·

Καὶ ὅμολογούσα τὴν ἀνάγκην τοῦ νά προμηθεύσῃ εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἀσφαλῆ πόρον τῶν συντελούντων εἰς τοῦτο μέσων,

α'.) Τοῦ νά βελτιώση τήν σημερινήν κατάστασιν τῆς 'Εκκλησίας·

β'.) Τοῦ νά προικίσῃ τό 'Ορφανοτροφεῖον μέ εἰσοδήματα ἀνάλογα μέ τὸν σκοπὸν τῆς καθίδρυσεώς του·

γ'.) Νά ἐνθαρρύνῃ τήν πρόοδον τῆς 'Αλληλοδιδακτικῆς καί νά συστήσῃ Σχολεία Τυπικά·

δ'.) Νά συστήσῃ Σχολεία ἀνωτέρας τάξεως διά τούς ἀφιερωθησομένους εἰς τά 'Εκκλησιαστικά, εἰς τήν Πολιτικήν ὑπηρεσίαν, καί εἰς τήν σπουδὴν τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καί τῆς φιλολογίας·

ε'.) Νά συστήσῃ δημοσίους τυπογραφίας·

Ψηφίζει.

Α'. Δίεσται πᾶσα δύναμις καί πληρεξουσιότης εἰς τήν Κυβέρνησιν νά συνάξῃ, ὅπως κρίνῃ ἀσφαλέστερον καί καταλληλότερον, ὅλας τάς κληροδοσίας, ὅσας φιλόκαλοι ὁμογενεῖς ἐντὸς ἡ ἐκτός τῆς 'Ελλάδος ἀφιέρωσαν, ἢ θέλουν ἀφιερώσει εἰς τό μετά ταῦτα, εἰς φιλανθρωπία καί κοινωφελῆ Καταστήματα.

Β'. Νά διευθετήσῃ, μέ τήν σύμπραξιν τῆς Γερουσίας, τά ἐντός τῆς 'Επικρατείας εὐρισκόμενα ιερά καί φιλανθρωπικά Καταστήματα, ώστε νά συνεισφέρουν δ' ὅλας αὐτάς τάς ὑπηρεσίας.

Γ'. Η Κυβέρνησις θέλει συστήσει Γαζοφυλάκιον, ὑπό τήν ιδίαν της ἄμεσον διεύθυνσιν, εἰς τό ὅπιον θέλει ἀποτίθεσθαι τά ἀπό τῶν κληροδοσιῶν καί τά ἀπό τῶν ιερῶν Καταστημάτων συλλεγόμενα χρήματα, ἄρθρ. Α' καί Β', προσδιωρισμένα ἔξηρημένως εἰς βελτίωσιν τοῦ 'Ιερατείου, εἰς προικισμόν τοῦ 'Ορφανοτροφείου, εἰς ὑποστήριξιν τῶν 'Αλληλοδιδακτικῶν Σχολείων, Σχολείων Τυπικῶν, Σχολείων ἀνωτέρας τάξεως διά τούς 'Εκκλησιαστικούς, Πολιτικούς, ἢ διά τούς ἀφιερωθησομένους εἰς τήν σπουδὴν τῶν τε 'Ἐπιστημῶν, τῶν τεχνῶν καί τῆς φιλολογίας, καί εἰς σύστασιν δημοσίων Τυπογραφῶν.

Δ'. Τό παρόν ψήφισμα, καταχωριθέν εἰς τόν Κώδικα τῶν ψηφισμάτων καί ἐπικυρωθέν, νά διευθυνθῇ πρός τήν Κυβέρνησιν, διά νά δημοσιευθῇ διά τῶν τύπων καί ἐνεργηθῇ.

'Ἐν "Ἄργει, τήν δευτέραν Αύγούστου, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ είκοστῷ ἐνάτῳ 1829

Ο Πρόεδρος
Γεώργιος Σισίνης

Ο Αντιπρόεδρος
Γεώργιος Μαυρομ.

(Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σελ. 242-43.)

Διατάγματα τοῦ Καποδίστρια γιά τίς μέρες ἀργίας, γιά τή διδασκαλία καί τίς ἔξετάσεις στά σχολεία

Καθορισμός τῶν ἡμερῶν τῆς σχολικῆς ἀργίας

Ἄρ. 353

Ἐλληνική Πολιτεία
Ο Κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος

Διάταγμα

Θεωροῦντες πόσον ἐμπόδιον φέρουν εἰς τήν προκοπήν τῶν μαθητευομένων παιδῶν αἱ συχναὶ ἀργίαι καί διακοπαὶ τῶν μαθημάτων.

Στοχαζόμενοι ὅτι θεαρεστότερον ἔργον δέν δύναται νά πράξῃ ὁ χριστιανός παρά νά ἐνασχολήται ἐκπαιδευόμενος τά πρός τόν Θεόν, πρός τόν πλησίον καί πρός ἑαυτόν χρέη·

Διατάττομεν

Α'. Τά κατά τήν 'Επικράτειαν ἀλληλοδιδακτικά σχολάζουσι κατά τάς Κυριακάς ἡμέρας, τάς δεσποτικάς καί θεομητορικάς ἐορτάς ὅλας, καί τάς τῶν ἀγίων, αἱ ὥποιαι σημειοῦνται, ώς ἀκολούθως.

'Ιανουαρίου τῆν α', στ', ζ καὶ λ'.

Φεβρουαρίου τῆν β'.

Μαρτίου τῆν κε'.

'Απριλίου τῆν κγ'.

Μαΐου τῆν κα'.

'Ιουνίου τῆν κδ', κθ', καὶ λ'.

'Ιουλίου τῆν κ' καὶ κζ'.

Αύγουστου τῆν στ' καὶ ει'.

Σεπτεμβρίου τῆν η', ιδ', καὶ κς'.

'Οκτωβρίου τῆν κς'.

Νοεμβρίου τῆν η', ιδ', κα', καὶ λ'.

Δεκεμβρίου τῆν ζ', ιβ', κδ', κε', κς' καὶ κζ'.

Τρεῖς ἡμέρας προτοῦ καὶ μετά τό "Αγιον Πλάσχα.

Τήν πέμπτην τῆς Ἀναλήψεως.

Τήν πρώτην καὶ δευτέραν τῆς Πεντηκοστῆς.

Β'. Τάς λοιπάς ἐορτασίμους ἡμέρας, τάς μὴ σημειουμένας ἐνταῦθα, μετά τήν ἀπόλουσαν τῆς ἱερᾶς λειτουργίας συνέρχονται οἱ μαθηταί εἰς τό σχολεῖον, καὶ μετά τήν ἔξηγησιν τοῦ ἱεροῦ εύαγγελίου καὶ τοῦ ἀποστόλου τῆς ἡμέρας γίνεται ἡ συνήθης παράδοσις.

Γ'. Ὡρai τῆς καθημερινῆς παραδόσεως διορίζονται τρεῖς πρὸ μεσημβρίας [ἀπό τάς 9 ἔως τάς 12] καὶ τοσαῦται μετά μεσημβρίαν [ἀπό τάς 2 ἔως τάς 5].

Δ' "Οστις τῶν μαθητῶν λείψῃ ἀπό τό σχολεῖον ἄλλην παρά τάς ἄνω σημειωθείσας ἡμέρας, ἐκτός ἐμποδίου τινός φυσικοῦ, είναι ἔνοχος τῆς ἐπιβαλλομένης ποινῆς εἰς τήν ἀμέλειαν.

Ε'. "Οστις δέ λείψῃ δύο ἡμέρας κατά συνέχειαν, ἢ ἐκ διαλειμάτων, ἀλλά συχνάκις, χωρίς ν' ἀποδείξῃ ὅτι συνέβη ἡ ἀποσίᾳ του κατά ἀνάγκην φυσικοῦ τίνος ἐμποδίου, τήν μὲν πρώτην καὶ δευτέραν φοράν παιδεύεται, κατά τήν τρίτην δέ ἀποβάλλεται ἀπό τό σχολεῖον χωρίς συγκαταβάσεως.

ΣΤ'. Οἱ διδάσκαλοι πρέπει νά μηνύωσι τούς ἐλλείποντας τῶν μαθητῶν εἰς τούς γονεῖς· καὶ οὕτω χρεωστοῦν ν' ἀναγγέλωσιν εἰς τούς διδασκάλους αὐτοπροσώπως ἢ διὰ γράμματος τήν αἰτίαν τῆς ἀποισίας τοῦ παιδίου των· αἰτία δέ εὐλογος ἄλλη δέν είναι παρά τήν ἐκ φυσικῶν ἐμποδίων προερχομένην ἀνάγκην.

Ζ'. Οἱ διδάσκαλοι χρεωστοῦν νά ἔχηγωσι τήν ἔννοιαν τοῦ παρόντος διατάγματος εἰς τούς γονεῖς ἢ συγγενεῖς τούς παρουσιάζοντας κατά πρώτον εἰς τό σχολεῖον τούς μαθητευσομένους, ὅτε καὶ καταγράφουσι τούτους εἰς τόν γενικόν κατάλογον.

Η'. Διορίζονται διακοπαί τῶν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων ἀπό τής κ' 'Ιουλίου μέχρι τῆς σ' Σεπτεμβρίου. Κατ' αὐτάς δέ τάς ἡμέρας, ἔξαιρουσμένων τῶν ἐορτασίμων τῶν ἐν τῷ παρόντι διατάγματι, γίνεται ἡ παράδοσις τῶν μαθημάτων ἔως τό μεσημέριον, εἰς δέ τό ἐπιλοιπον τῆς ἡμέρας διακοπή.

'Ο ἐπί τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως Γραμματεύς νά ἐνεργήσῃ τό παρόν διάταγμα, τό ὥποιον θέλει καταχωρηθῆ καὶ εἰς τό ἐγχειρίδιον τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου.

'Ἐν Αἰγίνῃ τῇ 16 'Ιανουαρίου 1830

‘Ο Κυβερνήτης
Ι. ’Α. Καποδίστριας

‘Ο έπι τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως Γραμματεύς
Ν. Χρυσόγελος
(’Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σ. 713-714)

(β) Οδηγίες πρός τούς διδασκάλους γιά τή διδασκαλία καὶ τίς ἔξετάσεις
(Αρ. 354)

‘Ελληνική Πολιτεία
‘Ο Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Διάταγμα

Θεωρήσαντες τό ”Αρθρ. α' καὶ β' τοῦ ύπ' Ἀρ. Α' ψηφίσματος, καὶ τό ”Αρθρ. γ' τοῦ ύπ' Ἀρ. 46 διατάγματος:

Προθυμούμενοι νά τακτοποιήσωμεν ὅσον τάχιστα τά τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου σχολεία, καὶ κρίνοντες ἀναγκαῖον νά ληφθῶσι πρός τό παρόν μέτρα τινά προπαρασκευάζοντα εἰς τοῦτον τὸν σκοπόν, ἔως οὐ καθυποβληθῇ προσεχῶς παρά τῆς ἐπί τούτῳ διορισθείσης ἐπιτροπῆς, καὶ κοινοποιηθῇ τό περὶ τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς μεθόδου ἔγχειριδίου:

Διατάττομεν

1. Οι διδάσκαλοι τῶν κατά τὴν Ἐπικράτειαν ἀλληλοδιδακτικῶν σχολείων θέλουν διδάσκει, κατά τό παρόν, κατά τήν ὁποίαν ἐδιδάχθησαν καὶ ἔξακολουθούν ἔως τώρα μέθοδον.
2. ‘Υποχρεοῦνται νά κρατῶσι μέ ἀκρίβειαν τούς ὄνομαστικούς καταλόγους τῶν μαθητῶν, τάς συνήθεις σημειώσεις καὶ κατάλογον τῆς προσκλήσεως, σημειούντες εἰς αὐτόν τάς ἡμέρας τῆς παρουσίας ἢ ἀπουσίας τῶν μαθητῶν, τὸν προβιβασμόν, κτλ., τά ὅποια θέλουν διευθύνει διά τῶν Προσωρινῶν Διοικητῶν, ἢ ἀμέσως πρός τὴν ἐπί τῆς Δημοσίου Ἐκπαίδευσεως Γραμματείαν κατά διμηνίαν.
3. ‘Εωσοῦ ἐκδοθῆ μετά τοῦ εἰρημένου ἔγχειριδίου ὁ περὶ γενικῶν ἔξετάσεων ὀργανισμός, θέλουν κάμει τάς εἰς προβιβασμόν μερικάς ἔξετάσεις εἰς τοὺς ὥρισμένους καιρούς, φυλάττοντες τό ἀνωτέρω ἄρθρον 2.
4. Θέλουν σημειοί ἐσκευμένων εἰς τὸν ρηθέντα κατάλογον τά ὄνόματα τῶν μαθητῶν ὅσοι συχνάζουσιν ἀδιακόπιας εἰς τό σχολεῖον καὶ εύδοκιμούσιν εἰς τάς μερικάς καὶ δημοσίους ἔξετάσεις, οἱ ὅποιοι, ἐκτός τῶν διωρισμένων βραβείων εἰς τό περὶ δημοσίων ἔξετάσεων, θέλουν προάγεσθαι εἰς ἀνώτερα σχολεῖα ὡς ὑπότροφοι τῆς Κυβερνήσεως.

Ἐν Αίγινῃ, τὴν 16 Ἰανουαρίου 1830

‘Ο Κυβερνήτης

Ι. ’Α. Καποδίστριας

‘Ο έπι τῶν Ἑκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως Γραμματεύς

Ν. Χρυσόγελος

(’Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σ. 714-715.)

(γ) ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΑΛΛΗΛΟΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

(Γ.Α.Κ., ‘Υπ. Παιδ., φ. 23, 1830)

Περὶ ἔξετάσεως τῶν εἰς ἀλληλοδιδακτικά σπουδαζόντων μαθητῶν.

Αί εξετάσεις τῶν Ἀλληλοδιδασκομένων γίνονται καθ' ἐβδομάδα εἰς κάθε Σάββατον.

Εἰς δέ τὸ τελευταῖον Σάββατον ἐκάστου μηνός παρευρίσκονται οἱ ἔφοροι τοῦ Ἀλληλοδιδακτικοῦ.

Οἱ μαθηταὶ εἰναι προειδοποιημένοι ὅτι κατ' αὐτήν τὴν προθεσμίαν γίνονται αἱ ἔξετάσεις.

Τὸ Σάββατον πρωὶ κάμνουν τάς προκαταρκτικάς ἐνάρξεις, καθώς καὶ τάς ἄλλας ἡμέρας. Αἱ ἔξετάσεις γίνονται ώς ἔξης.

Α. Ἐμβαίνουν οἱ μαθηταὶ εἰς τὰ τάξεις τῆς Γραφῆς. Ὁ Γενικός Πρωτόσχολος τῆς Γραφῆς ἀρχίζει τάς ἐργασίας του καὶ οἱ Πρωτόσχολοί του ἀρχίζουν τὴν ὑπαγόρευσιν τῆς Γραφῆς... "Οσοι μαθηταὶ εἰναι διά νά προβιβασθοῦν εἰς ἄλλο σχολείον τούς δίδεται ἀπόδεικτικόν ἐνσφράγιστον καὶ ἐπιβεβαιωμένον ἀπό τούς Ἐφόρους καὶ ἀπό τὸν Διδάσκαλον, «ὅτι ἐτελείωσε τά παιδαγωγικά μαθήματα του εἰς τὸ Ἀλληλοδιδακτικόν ἐπιμελῶς καὶ σωφρόνως».

"Ἄν οἱ τοιοῦτοι μαθηταὶ ἔτυχον νά ἔξετασθοῦν ἔμπροσθεν τῶν τοπικῶν ἀρχῶν ἐπιβεβαιώνεται τό ἀπόδεικτικόν των καὶ ἀπό αὐτούς.

'Αφοῦ ἔξετασθοῦν, ώς εἴπομεν, δύοι, ἀναγινώσκεται ἡ συνήθης προσευχή — ἐπειτα φάλλεται ὁ Πολυχρονισμός τοῦ Κυβερνήτου. Εἰς Γενικός Πρωτόσχολος σημαίνει τὸν κώδωνα, οἱ μαθηταὶ ἀπολύουν διά τάς οικίας των, προσφέροντες τὸ σέβας των εἰς τάς παρευρεθείσας ἀρχάς καὶ λοιπούς.

Τῇ 16 Ιαν. 1830

‘Υπό N. Νικητόπλου

Ἐν Αιγίνῃ

('Απ. B. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί, σ. 715-720.)

4

ΠΡΑΓΜΑ ΑΠΡΟΣΔΟΚΗΤΟΝ ΚΑΙ ΞΕΝΟΝ

"Ἐκθεση τοῦ A. Μουστοξύδη, «Προέδρου τῆς ἐπί τοῦ Ὄρφανοντροφείου Ἐπιτροπῆς, Διευθυντοῦ καὶ Ἐφόρου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου καὶ Ἐφόρου τοῦ Κεντρικοῦ Σχολείου» πρός τὸν «Γραμματέα [= 'Υπουργό] ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίου Παιδεύσεως»

Πρᾶγμα πάντη ἀπροσδόκητον καὶ τῶν ἡμετέρων ἐλπίδων ξένον ἀναγκάζομαι μέ ἄκρων λύπην τῆς ψυχῆς μου νά ἀναγγείλω εἰς τὴν Κυβέρνησιν, πνεύμα δηλαδή ἀταξίας καὶ ἀπειθείας, τὸ διποτὸν ἔξαιφνης ἀναφανέν ταράττει τάς ψυχάς τῶν μαθητῶν τοῦ Κεντρικοῦ σχολείου.

Τὴν παρελθούσαν βραδυνήν τῆς ἐօρτῆς τοῦ 'Αγίου Ιωάννου, ἐνῷ μαθηταὶ τινες ἔχόρευσον μέ μερικούς στρατιώτας ἐνώπιον τινος στεφανηφόρου εἰκόνος ἀνεγερθείσης εἰς τιμὴν τῆς Α[λύτου] 'Ε[ξοχότηος τοῦ Κυβερνήτου Ιωάννου Καποδιστρία], ἐγεννήθη ἔρις μεταξύ αὐτῶν καὶ δύο νέων 'Αθηναίων, τοῦ μέν ὑπαλλήλου τῆς τυπογραφίας, τοῦ δέ διδασκάλου εἰς τό ἀλληλοδιδακτικὸν σχολείον τῶν Ψαριανῶν. 'Από τὴν λογομαχίαν κατήντησαν εἰς τής χειρομαχίαν καὶ ὁ 'Αθηναίος ἔδειρε ἔνα τῶν μαθητῶν. 'Έκ τοῦ συμβάντος τούτου ἐλαβαν ἀφορμήν τινές κακόβουλοι νά διεγείρωσι τούς νέους, οἵτινες ὥρμησαν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς κυρίας Λιανοσταφίδα, ἀδερφῆς τοῦ 'Αθηναίου, εἰς τὴν ὧδην ὀποίαν αὐτός ἐκατοκύσε καὶ ἐβίασαν τάς θύρας τῆς διά νά τὸν ζητήσουν καὶ ὥρμησαν ἐπειτα βιαίως εἰς τὸν οἶκον τῆς Δημογεροντίας τῶν Ψαριανῶν, διά νά ζητήσουν τὸν ἀλληλοδι-

δακτικόν. Τήλθαν άκολούθως περί τήν 9ην ώραν εις τήν οικίαν μου, διά νά άναφέρουν εις έμε τά παράπονά των. 'Επροσπάθησα νά τούς ήσυχάσω και έκάλεσα τόν άστωνόμον διά νά φυλακίσῃ τούς δύο 'Αθηναίους, ώς πρωταίτους τής ταραχῆς. 'Εφυλακίσθησαν καί κατά τόν όργανισμόν τής διαδικασίας θέλουν περάσειν εις τόν Ειρηνοδίκην. Τήν άκολουθον ήμέραν εις τήν μίαν ώραν μετά τό μεσημέριον, πέντε ή ξει μαθηταί, ώς άρχηγοι τών ἄλλων, ἐσήμαναν τόν κώδωνα τής 'Εκκλησίας, ἐσύναξαν τούς μαθητάς καί ἐσυμφώνησαν ἀναμεταξύ των, νά μή παρευρεθῶσι πλέον εις τά μαθήματα, έάν πρώτον δέν ήθελε τούς δοθῆν ικανοποίησις, καί είπαν εις τούς διδασκάλους νά μήν ἔλθωσιν εις τό σχολεῖον, διότι ήθελαν τό εύρειν εὐκαιρον. 'Εγώ ἔτρεξα ἐν τῷ ἄμα καί ἐνόμισα τού χρέους μου νά παρακίνησω τούς διδασκάλους νά παραδώσουν, καί ἄν εὕρισκαν ἀκροατάς μόνα τά τείχη. 'Ωμίλησα τούς νέους προτέρουν αύτούς νά δώσουν παράδειγμα μετριότητος καί πειθαρχίας, νά συμμορφωθῶσιν ώς καλοί πολίται μέ τούς νόμους καί ν' ἀφήσουν ἐλεύθερον τόν δρόμον τής δικαιοσύνης καί τέλος πάντων τούς ἐπαράστησα, ότι μέ τό νά μήν ἔξακολουθοῦν τά μαθήματά των ἔβλαπταν αύτοί ἑαυτούς. [...]

Τήν νύκτα οι άρχηγοι ἔκαμαν νέας συνελεύσεις καί ἐσύναξαν πολλάς ύπογραφάς ἀναμεταξύ των εις ἐν γραφον ὅπου ὄρκιζονται εις τό ὄνομα τής πατρίδος καί τής παιδείας νά είναι ἄτιμοι ὅσοι ὑπάγουν εις τό σχολεῖον, πρίν γενή ή ἐιρηνένη ικανοποίησις καί πρίν ἀποβληθῶσιν οι διδάσκαλοι τών μαθηματικῶν καί τής γαλλικῆς γλώσσης.

'Ἐν Αἰγίνῃ, τήν 10 'Ιανουαρίου 1831

(Α. Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση. Α', 31-32)

ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΗΣΙΣ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

«Αἰγίνια, 1 Φεβρουαρίου 1831: Προλαβόντως [= προηγουμένως] καί σήμερον ἀνεχώρησαν πολλοί μαθηταὶ ἀπεδῶ, καί ἄλλοι πολλοὶ ἐτοιμάζονται ν' ἀναχωρήσουν. [...] Πρίν ἀναχωρήσων οἱ μαθηταὶ συνελθόντες ἔκαμαν τήν άκολουθον διαμαρτύρησιν, μέ ἀπόφασιν νά τήν ἐκδώσουν, ὅταν λυθοῦν τά δεσμά καί τής τυπογραφίας καί τής πατρίδος των»

Πρό μηνῶν ὀλίγων ἐκήρυξεν ἐπισήμως ή 'Ελληνική διοίκησις, ότι ἐσυστήθη Σχολεῖον εις τήν Αἴγινα, ὅπου διδάσκεται ὥστε μόνον ή ἐλληνική γλώσσα καί ἡ ἐλληνική φιλολογία, καθ' ὅλην τής τήν ἔκτασιν, ἀμμῆ καί ἄλλαι ξέναι γλώσσαι καί ἐπιστῆμαι τής σοφῆς Εύρωπης. Δίδοντες τελείαν πίστιν εις ταύτην τήν προκήρυξιν, ἥλθομεν εις τήν Αἴγιναν μέ ὅλην μας τήν ἔνδειαν, οἱ πλειότεροι ὄφρανοι ἀπό πατέρας πεσόντας εις τόν ἔσχατον ἀγώνα κατά τής Τυραννίας καί κατά τής ἀπαιδευσίας, καί πολλοὶ ἀφίνοντες εις τό ὄστητιον πατέρας γέροντας πληγωμένους εις τήν αὐτήν περίστασιν. "Ηλθαμεν' ἀλλά τί ἴδαμεν; Τάφον κεκονιαμένον, Σχολείον δηλαδή ἔξωθεν μέν λαμπρόν, ἔσωθεν δέ ἄδειον ἀπό διδασκάλους ικανούς καί ἀπό μαθήματα ἀνάλογα εις τήν ἡλικίαν κ' εἰς τά ἀνάγκας μας, καί πάντη ἀσύμφωνα μέ τάς προσδοκίας μας καί μέ τάς ἐπισήμους ύποσχέσεις τής Διοικήσεως. Πολλούς μῆνας ἐσιωπήσαμεν, ἐλπίζοντες βελτίωσιν τών πραγμάτων ἀλλά βλέποντες ότι αὐτή δχι μόνον δέν γίνεται ἀλλ' ότι ἔξεναντίας κ' εἰς τούς ὀλίγους διδασκάλους προγράφεται δεσποτικῶς καί τά εἰδή τών μαθημάτων καί ὁ τρόπος τής παραδόσεώς των, ἐπαραστήσαμεν ἄπαξ μέ σέβας εις τούς ἐφόρους τού σχολείου, ότι δέν δυνάμεθα πλέον νά μείνωμεν εις αὐτό, ἄν δέν ἐκπληρωθῇ κατά γράμμα τής Διοικήσεως ή ὑπόσχεσις.

Ταύτην τήν παράστασιν, γενομένην, ώς επιπλέον, μέσεβας άόπλως και μόνον πρός τους έφόρους, έξηγήσασα ή Διοίκησις ώς στασιώδη άπειθεισαν, έδιώρισεν άρματωμένους στρατιώτας νά παρατηρούν όλα μας τά βήματα και νά μᾶς άκολουθουν παντού. 'Αλλ' ήμεις, συναισθανόμενοι τήν άθωστητά μας και τό δίκαιον τού ζητήματός μας, εἰς διάστημα κάνποσων ήμερών τούς έδειξαμεν άφοβως και τό στήθος και τό μέτωπόν μας· διότι και ο καθαρός ούρανός άστραπάς δέν φοβεῖται· εἰς τοῦτο τό άναμεταξύ έμεταχειρίσθησαν και δῶρα και ύποσχέσεις άξιωμάτων και ἄλλους χαιρεπεῖς τρόπους, τούς όποιους εἶναι αισχρόν και λέγειν, εἰς τό νά μᾶς διχογνωμίσουν κι' εἰς τό νά καταπείσουν κάν μερικούς έξ ήμων νά μεταμεληθῶμεν, δηλαδή νά μή ζητῶμεν πλέον τό δίκαιον μας, όμολογούντες μάλιστα έγγραφως αύτοί έαυτούς ένόχους έγκληματος, τό όποιον ποτέ μήτ' έφαντάσθημεν. Τέλος πάντων...

('Από τό βιβλίο τού 'Αλ. Κ. Δημαρά. 'Η Μεταρρύθμιση πού δέν έγινε, τ. Α', σελ. 42-43)

6

Γρηγόρη Πετρώνδα

«Capodistrias et Eynard, leur oeuvre éducative pour la régénération de la Grèce»

(διδακτορική διατριβή, Γενεύη 1930)

«Ἐπαναλάβαινε (ό Καποδίστριας) συχνά στά γράμματά του πώς τό έθνος τότε μόνο θά πρόκοβε όταν θ' άποκτούσε μιά καλή πρωτοβάθμια έκπαιδευση. Δέν έδινε καμιά σημασία έαν μιά τάξη μικρή και προνομιούχα θ' άποκτούσε άνωτερη έκπαιδευση. Τήν ἄλλη όμως τή γύρευε γιά όλόκληρο τό έθνος, ὅπως άνταποκρινόταν στίς μεγάλες άνάγκες τού τόπου.

«Παράλληλα μέ τήν πρωτοβάθμια αύτή έκπαιδευση και έξ αιτίας τών άπελπιστικών οίκονομικών συνθηκών, δημιούργησε έπαγγελματική έκπαιδευση γιά νά μπορέσει ό λαός νά χειραφετηθεί.

«Μέ λίγες λέξεις, τό έκπαιδευτικό σύστημα πού μ' αύτό σκόπευε νά μορφώσει τόν έλληνικό λαό, στηριζόταν:

»1. Σέ καλή στοιχειώδη παιδεία.

»2. Σέ έπαγγελματική παιδεία.

»Είναι φανερό πώς ή τέτοια έκπαιδευση στεκόταν ή μόνη πού άνταποκρινόταν στίς άνάγκες έκεινης τής ώρας. "Επρεπε στό λαό, πού ήταν όλότελα άναλφάβητος, νά δοθεί πρωταρχικά ή στοιχειώδης παιδεία κι ἔνα έπάγγελμα πού θά τόν βοηθούσε νά έπιβιώσει [...].

»Κι όμως τό έκπαιδευτικό αύτό σύστημα τού Καποδίστρια συχνά παρεξηγήθηκε και γίνηκε στόχος σκληρής κριτικῆς. Τό πήραν γιά πρόσχημα νά τόν κατηγορήσουν σάν έχθρο τής άνωτερης παιδείας και τής ιδρυσης πανεπιστήμου. 'Η κατηγορία αύτή είναι τάχα σωστή; Δέν τό νομίζουμε. 'Υποστηρίζουμε, άντιθετα, πώς τό έκπαιδευτικό σύστημα του άνταποκρινόταν τότε στίς περιστάσεις. Βέβαια ή άνωτερη παιδεία είναι ἀπαραίτητη σ' ἔναν πού τό πνευματικό του έπιπεδο προσφέρεται σ' αύτό. Στίς συνθηκες όμως πού βρισκόταν τότε ο έλληνικός λαός δέ θά ήταν μονάχα ἄχρηστη, παρά και γελοία. Πρίν από τήν προαγωγή τής έπιστήμης, ἐπρεπε ν' ἀναπτυχθοῦν οι οίκονομικές συνθήκες. Ποιά ή πρόδος έαν ίδρυσόταν πανεπιστήμιο όταν ή μεγάλη μάζα τού λαού παρέμενε άναλφάβητη: Τό μόνο άποτέλεσμα θά ήταν νά δημιουργηθεί πνευματική άριστοκρατία, πού δέ θά είχε τήν παραμικρή έπαφή μέ τή μεγάλη πλειοψηφία τού λαού. 'Εξ ἄλλου, ἐκείνη τήν έποχή, ή ίδρυση πανεπιστήμιου στεκόταν άδύνατη, ὅχι

μονάχα γιατί τά οίκονομικά μέσα πού διέθετε ό τόπος ήταν λιγοστά, μά καί γιά τήν παντελή ἐλλειψη διδακτικού προσωπικού. Θά ήταν σά νά βάζανε τ' ἀλέτρι μπροστά ἀπό τα βόδια. 'Υπήρχαν ἄλλες πιό ἐπιτακτικές ἀνάγκες· ἔπρεπε νά συναχτεῖ τό πλήθος τῶν ὄφανῶν πού ὡς τότε βρίσκονταν σκορπισμένα παντού, γιά νά τούς δοθεῖ ἡ εὐκαιρία νά γίνουν ίκανά νά κερδίζουν τή ζωή τους. Κι ὁ Καποδίστριας τό πέτυχε αὐτό ἀφιερώνοντας ὅλη του τή δραστηριότητα⁸⁰. Δυστυχῶς ἔπειτα ἀπό τό θάνατο του δέν ἀκολούθησαν οὔτε αὐτή τήν προσπάθειά του οὔτε τό ἐκπαιδευτικό του σύστημα, τό μόνο πού ἀνταποκρινόταν στό πνευματικό ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ. 'Η δημόσιος ἐκπαίδευση, ἀλλάζοντας τήν κατεύθυνση πού χάραξε ὁ Καποδίστριας, πῆρε ἄσχημο δρόμο γιά μεγάλη ζημία τοῦ ἔθνους. Οι Γερμανοί, πού ἔπειτα ἀπό λίγο ὄργανωσαν τήν παιδεία μας σύμφωνα μέ τό ἐκπαιδευτικό σύστημα τοῦ τόπου τους, γίνηκαν αἰτία νά προκληθῇ μεγάλο κακό στό ἑλληνικό ἔθνος. Μέ τήν εἰσαγωγή τῆς κλασικής ἐκπαίδευσης σέ μια ἔξαιρετικά φτωχή χώρα, δημιούργησαν τάξη διανοούμενων πού ἤξερε νά ρητορεύει ἀντί νά δρᾶ»

B. 'Η περίοδος τής 'Αντιβασιλείας

Τό ἐκπαιδευτικό σύστημα πού σημάδεψε τήν πνευματική ζωή τῆς χώρας σχεδόν ὡς τίς μέρες μας ὄργανωθηκε ἀπό τήν 'Αντιβασιλεία· περίπου μεταφυτεύτηκε ἀπό τή Γερμανία, ὅπου είχε ἀναπτυχθεῖ, γιά νά ὑπηρετήσει τίς ἀνάγκες ἡ τούς σκοπούς μιᾶς ὄρισμένης κοινωνίας, στό νεοσύστατο ἑλληνικό κράτος, πού είχε ἀλλή ιστορία, ἄλλες ἀνάγκες καί χρειαζόταν νά ἔξυπηρετήσει ἄλλους στόχους.

Τό ἐκπαιδευτικό σύστημα¹, πού διαμορφώθηκε τότε, είχε τήν ἀκόλουθη δομή:

- α) 'Επιτατάξιο δημοτικό ἡ τοῦ λαοῦ σχολεῖο,
- β) Τριτάξιο 'Ελληνικό² σχολεῖο, τό ὅποιο χρονικά ταυτιζόταν μέ τίς τρεῖς ἀνώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, ἐφόσον είσάγονταν σ' αὐτό μέ ἔξετάσεις οἱ ἐνδιαφερόμενοι, ἀφοῦ πρώτα τέλειωναν καί τήν τέταρτη τάξη τοῦ δημοτικοῦ.
- γ) Τετρατάξιο Γυμνάσιο καί
- δ) Πανεπιστήμιο³.

'Η ἔφαρμογή ὅμως τῶν ἐκπαιδευτικῶν διαταγμάτων συναντοῦσε δυσχέρειες καί ἀναστολές. Οι κυριότερες ήταν:

- α) 'Ελλιπής κρατική συμπαράσταση. Τά δημοτικά σχολεῖα ἔπρεπε σύμφωνα μέ τόν ἰδρυτικό νόμο τοῦ 1834⁴ νά συντηροῦνται ἀπό τούς δήμους, οἱ ὅποιοι οἵμως δέν είχαν ἀνάλογες οίκονομικές δυνατότητες.
- β) "Ἐλλειψη καταρτισμένου καί ἔμπειρου διδακτικοῦ προσωπικοῦ καί παράλληλη ἀπρονοήσια γιά τή δημιουργία ίκανῶν ἐκπαιδευτικῶν⁵.

γ) Ή μονοδιάστατη δομή του προγράμματος των μαθημάτων, όπου πλέοναζε ή άρχαιομάθεια (άρχαια ελληνικά άπό τό δημοτικό, 12 ώρες στό 'Ελληνικό καί 8 στό Γυμνάσιο⁶) σέ βαθμό τέτοιο, ώστε νά προκαλέσει τήν παρέμβαση τοῦ 'Υπουργείου γιά άνασχεση τοῦ άρχαιολατρικοῦ ζήλου· ένω παράλληλα άγνοήθηκε σχεδόν ή νέα ελληνική (ή μητρική) γλώσσα⁷ καί παραμελήθηκε ή έπαγγελματική έκπαίδευση, γιά τήν όποια διατέθηκαν άρχικά μόνο οι Κυριακές καί άλλες γιορτές⁸.

Παράλληλα λειτούργησε καί ή ιδιωτική πρωτοβουλία⁹ σέ διάφορους τομεῖς έκπαιδευτικής δραστηριότητας, ένω συνεχίζόταν ή πνευματική προσπάθεια τοῦ άλιτρωτου καί παροικιακοῦ 'Ελληνισμοῦ¹⁰.

Τέλος, ύστερα άπό μακροχρόνια άναμονή, άρχισε νά πραγματοποιεῖται τό αϊτήμα γιά πανεπιστημιακή παιδεία μέ τήν ίδρυση τοῦ πρώτου ελληνικοῦ πανεπιστημίου σέ έλευθερο έλληνικό έδαφος¹¹.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΑ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1

Τά βασικά ίδρυτικά διατάγματα είναι:

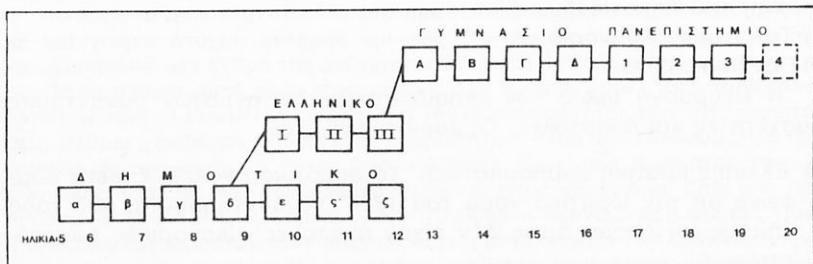
- α) τῆς 6 Φεβρουαρίου 1834 (γιά τό δημοτικό σχολεῖο)
- β) τῆς 31 Δεκεμβρίου 1836 (γιά τή μέση έκπαίδευση)
- γ) τῆς 14 Απριλίου 1837 (γιά τό Πανεπιστήμιο).

2

Ελληνικό καί Γυμνάσιο ώς τμήματα μέσης έκπαίδευσης άντιστοιχούν πρός τά γερμανικά: Lateinische Schule καί Gymnasium· τό 'Ελληνικό είχε πολύωρη διδασκαλία άρχαιών ελληνικῶν, όπως τό Leteinische Schule στή Γερμανία είχε βασικό τότε μάθημα τά λατινικά.

3

Η ΓΕΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΟΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΕ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ 1833-1837

Διάγραμμα σχεδιασμένο άπό τόν 'Α.Κ. Δημαρά

(Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ "Εθνους, τ. ΙΓ', σελ. 491)

(α) Διάταγμα γιά τήν όργανωση τῶν δημοτικῶν σχολείων:

[...] "Αρθρ. 1. Εἰς ἔκαστον δημοτικόν, ἢ τοῦ λαοῦ σχολείον θέλουν διδάσκεσθαι τά ἔξης:

Κατήχησις. Στοιχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς, Ἀνάγνωσις, Γραφή, Ἀριθμητική, ἡ γνῶσις τῶν κατά τούς νόμους παραδεδεγμένων σταθμῶν καὶ μέτρων, ἡ Γραμμικὴ Ἰχνογραφία καὶ ἡ Φωνητικὴ Μουσική, εἰς δυνατόν δέ, καὶ στοιχεῖα τῆς Γεωγραφίας, τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, καὶ ἐκ φυσικῶν ἐπιστημῶν τά ἀναγκαιότερα.

"Αρθρ. 2. Ἐκτός τούτου, θέλουν γίνεσθαι ὑπὸ τῆν ἐποπτείαν τοῦ διδασκάλου δῖς τῆς ἐβδομάδος σωματικαὶ γυμνασίαι (σωμασκίαι), καὶ θέλει διδάσκεσθαι πρακτικῶν ἡ ἀγρονομία, ἡ Κηπουρική καὶ κυρίως ἡ Δενδροκομία, ἡ Βομβικοτροφία καὶ ἡ Μελισσοτροφία.

Εἰς Κορασίων Σχολεία θέλει γίνεσθαι γύμνασις εἰς γυναικεῖα ἐργόχειρα.

"Αρθρ. 3. Περὶ διδαχῆς τῆς Κατηχήσεως εἰς τούς παῖδας θέλει ἀποφασίζει πάντοτε ὁ πατήρ, ἢ ἡ μήτηρ εἰς ἔλλειψιν τοῦ πατρός, ἢ ὁ ἐπίτροπος εἰς ἔλλειψιν ἀμφοτέρων.

"Αρθρ. 4. Εἰς ἔκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά ἐν σχολείον δημοτικόν, διατηρούμενον κατά τά ὄριζόμενα εἰς τὸν περὶ δήμων νόμον.

"Αρθρ. 5. Πρός τὸ παρόν θέλουν ἐνώνεσθαι πολλοὶ γειτνιάζοντες δῆμοι πρός ἀνέγερσιν καὶ διατήρησιν ἐνός δημοτικοῦ σχολείου [...]

"Αρθρ. 6. "Ολοι οἱ εἰς δῆμον, ἔχοντα σχολείον δημοτικόν, ἀνήκοντες παῖδες ἀπό τοῦ 5 συμπεπληρωμένου μέχρι τοῦ 12 συμπεπληρωμένου ἔτους τῆς ηλικίας τῶν, χρεωστοῦν νά φοιτᾶσιν εἰς τό σχολεῖον.

Εἰς γονεῖς μὴ ὑποχρεοῦντας τά τοιαύτης ηλικίας τέκνα τῶν νά φοιτᾶσιν εἰς τό σχολεῖον, ἐπιβάλλεται δι' ἔκαστην ὥραν ἀπουσίας τοῦ παιδός ἀπό τό σχολεῖον πρόστιμον ὅχι ὀλιγώτερον τῶν δέκα λεπτῶν, μὴ ὑπερβαίνον δέ τάς πεντήκοντα δραχμάς...

"Αρθρ. 19. "Έκαστος διδάσκαλος εἶναι ὑπεύθυνος περὶ τῆς κοσμιότητος καὶ εὔταξίας τῆς σχολῆς του καὶ χρεωστεῖ νά ἐπαγρυπνῇ εἰς τήν ἐπιμέλειαν καὶ χρηστοθέτειν τῶν μαθητῶν του.

'Ἐπι' αὐτῷ τούτῳ ἔχει ἐντός τῆς σχολῆς ἀπεριόριστον τήν ἐπ' αὐτῶν ἐπιτήρησιν, καὶ δικαίωμα νά ἀνταμείβῃ καὶ νά τιμωρῇ ἀναλόγως.

"Αρθρ. 20. Ἐκτός τούτου χρεωστεῖ ὁ διδάσκαλος νά ἐπαγρυπνῇ εἰς τήν διαγωγὴν τῶν μαθητῶν του καὶ ἐντός καὶ ἐκτός τῆς σχολῆς, καὶ ἀνίσως ἡ διαγωγὴ τινός εἶναι κακή νά ἀναφέρῃ περὶ τούτου εἰς τούς γονεῖς καὶ ἐπιτρόπους καὶ νά ἐπικαλήται τήν σύμπραξιν αὐτῶν, πρός ἀποτροπήν τοῦ μαθητοῦ ἀπό ἀνοικείους διασκεδάσεις.

'Ἐπι' μαθητῶν μή ἐντοπίων ἀνίσως οἱ γονεῖς ἢ οἱ ἐπίτροποι αὐτῶν δέν ἐπεφόρτισάν τινα ίδιως μέ τήν ἐπ' αὐτῶν ἐπιστασίαν, θέλει ἐπαγρυπνεῖ αὐτηρῶς ὁ διδάσκαλος ἐμποδίζων νά κατοικοῦν ἢ νά τρώγουν εἰς οἰκίας, τάς όποιας αὐτός δέν ἐγκρίνει.

"Αρθρ. 23. Οἱ μισθοί τῶν δημοδιδασκάλων θέλουν προσδιορισθῆ, καθ' ὅσον τά εἰσοδήματα τῶν δήμων ἐπιτρέπουσι τούτο, ἀξιῶς τῶν γνώσεων καὶ τῆς ἐμβριθείας τοῦ ἐπιτηδεύματος αὐτῶν [...]

"Αρθρ. 24. Ἐκτός τοῦ σταθεροῦ μηνιαίου θέλει παραχωρεῖσθαι εἰς ἔκαστον δημοδιδάσκαλον ἀνέξιδος κατοικία, καὶ δύο στρέμματα τούλαχιστον κήπου ἡ καλλιεργησίμου γῆς πρός ἐπικαρπίαν του· δι' ἔκαστον δέ παιδα θέλουν τῷ δίδεσθαι μηνιαίως ἀπό τό δημοτικόν ταμείον 10-50 λεπτά.

Οι γονεῖς τῶν παιδών θέλουν ἀπόδίδει εἰς τό δημοτικόν ταμεῖον τά δίδακτρα ταῦτα [...]

"Αρθρ. 25. 'Ο κῆπος, ἡ ἡ καλλιεργήσιμος γῆ, θέλει χρησιμεύσει ἐνταύτῳ καὶ πρός τὸν εἰς τὸ 2 ἄρθρ. προσδιοριζόμενον σκοπόν.

"Αρθρ. 26. Τό ποσόν τῆς μηνιαίας συνεισφορᾶς τῶν γονέων θέλει προσδιορίζεσθαι κατ' ἔτος ἀπό τό δημοτικόν συμβούλιον, κατά τάς τοπικάς περιστάσεις ἀπό 10-50 λεπτά.

Μόνον ὅλως διόλου ἐνδεεῖς οἰκογένειαι θέλουν εἰσθαι ἐλεύθεραι τῆς συνεισφορᾶς ταύτης¹. [...]

"Αρθρ. 31. 'Η Κυβέρνησις θέλει φροντίσει ν' ἀνταμείβωνται αἱ πισταὶ καὶ πολυχρόνιοι ἐκδουλεύσεις τῶν διδασκάλων, καὶ θέλει λάβει τά ἀναγκαῖα μέτρα, ὥστε νά ἔξοικονομῶνται οἱ γέροντες ἡ οἱ ἀσθενεῖς διδάσκαλοι, καὶ νά μή ταλαιπωρῶνται ἀπό τὴν ἔνδειαν αἱ χῆραι καὶ τά ὄφρανά τῶν διδασκάλων.

"Αρθρ. 32. Πρό πάντων θέλουν διοργανισθῆ ταμεία ἀποθεματικά ὑπέρ τῶν διδασκάλων. [...]

"Αρθρ. 59. 'Η Κυβέρνησις ἐπιφυλάττει εἰς ἑαυτὴν τό δικαίωμα τῆς ἀπό τοῦ γενικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου συστάσεως καὶ διατηρήσεως καὶ ἄλλων σχολείων δημοτικῶν εἰς ὅσους δήμους κρίνει ἀναγκαῖον, ἡ εἰς τοιούτους, ὅσοι διά πτωχείαν δέν δύνανται νά συστήσωσι καὶ διατηρήσωσιν ιδιαίτερον δημοτικὸν σχολεῖον.

[...] 'Η Κυβέρνησις δύναται νά δίδῃ ἀπό τό ρηθέν ταμείον καὶ βοηθείας εἰς ὅποιον δήποτε δῆμον.

"Αρθρ. 60. Καὶ ιδιώται ἔχουν δικαίωμα νά συνιστῶσιν, εἴτε μόνοι είτε καὶ μετ' ἄλλων, δι' ιδίων ἔξοδων σχολείον, ἡ παιδοτροφείον, ἡ ἄλλο τι διδακτήριον. Πρός τοῦτο δῆμως θέλουν ζητεῖ τὴν ἄδειαν τῆς ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας τῆς Ἐπικρατείας.

'Η ἄδεια αὕτη θέλει δίδεσθαι πάντοτε, ὀσάκις, κατά τὴν γνωμοδότησιν τοῦ Νομάρχου, δέν ύπάρχει τι τό κωλύον ώς πρός τὴν ικανότητα καὶ τὴν ἡμικότητα τοῦ συνιστῶντος ἡ τῶν συνιστώντων τό κατάστημα, καὶ ὀσάκις δι' ἀποδεικτικῶν καταφαίνεται ὅτι ύπάρχουν τά πρός σύστασιν καὶ διατήρησιν αὐτοῦ μέσα.

"Αρθρ. 63. Τά ιδιαίτερα σχολεία ἡ παιδοτροφεία, καὶ οἱ ιδιαίτεροι διδάσκαλοι οἱ πόκεινται εἰς τὴν αὐτήν ύπερτάτην ἐποπτείαν τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν διαφόρων ἐπιθεωρητικῶν ἐπιτροπῶν τῶν σχολείων, ώς καὶ τά λοιπά δημοτικά σχολεῖα, [...] καὶ χρεωστοῦν νά ύπόκεινται εἰς τάς γενικάς περὶ σχολείων διατάξεις καὶ ὀδηγίας.

"Αρθρ. 65. Διά νά κατορθωθῇ ἡ ὄλιγον κατ' ὄλιγον ἀνέγερσις δημοτικῶν σχολείων εἰς ἔκαστον δῆμον, θέλει συσταθῆ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Κυβερνήσεως ἔν διδασκαλεῖον ἡ διδασκαλοδιδακτήριον (Schullehrerseminarium).

Τό διδασκαλεῖον τοῦτο σύγκειται ἀπό ἕνα Διευθυντήν καὶ δύο Καθηγητάς (professeurs) τούλαχιστον, ἔξ ὧν ὁ εἰς ἔξ ἄπαντος πρέπει νά είναι ἵερωμένος.

Οἱ διδάσκαλοι διορίζονται κατά πρότασιν τῆς ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας παρά τοῦ Βασιλέως, καὶ παρά τοῦ Βασιλέως μόνον δύνανται νά λάβουν τὴν ἄφεσίν των.

"Αρθρ. 67. Πλησίον τοῦ Διδασκαλείου θέλει συσταθῆ καὶ σχολείον Πρότυπον, εἰς τό όποιον οἱ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ θέλουν γυμνάζεσθαι πρακτικῶς τό σχολαρχείον.

Τό δημοτικόν τῆς πρωτευούσης σχολείον δύναται νά χρησιμεύσῃ ώς πρότυπον. [...]

"Αρθρ. 68. "Αν είναι δυνατόν νά συντεθή τό Διδασκαλείον μέ έν σχολείον κορασίων, τότε τό σχολείον τούτο θέλει χρησιμεύει έπισης ώς πρότυπον, πρός γύμνασιν τών διδασκαλισῶν..."

'Εν Ναυπλίᾳ, τήν 6/18 Φεβρουαρίου 1834

(Α. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση... Α', 45-49)

(β) Βλέπε καὶ **Χρ. Λέφα**, 'Ιστορία τῆς Ἐκπαιδεύσεως, ΟΕΣΒ 1942, σελ. 21, 26-27.

ΣΥΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΤΗΣ ΔΗΜ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Κατά τό ἄρθρ. 4 τοῦ νόμου τοῦ 1834 «εἰς ἔκαστον δῆμον θέλει συσταθῆ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνά έν σχολείον δημοτικόν, διατηρούμενον κατά τά ὄριζόμενα εἰς τόν περί δῆμων νόμον».

Διά τοῦ νόμου τούτου ἡ ἰδρυσις καὶ συντήρησις τών δημοτικῶν σχολείων ἀνετίθετο εἰς τούς δῆμους. 'Αλλ' ἀφ' ἐνός μὲν ἔνεκα τῆς οἰκονομικῆς ἀνεπαρκείας τῶν δήμων, ἀφ' ἐτέρου δέ λόγῳ τῆς ἐλλειψεως διδασκάλων, ἐλάχιστα σχολεῖα κατωρθώθην νά ιδρυθοῦν. Τόν χειμῶνα τοῦ 1834, ὅτε μετεφέρθη εἰς 'Αθήνας ἡ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους, οὐδέν σχολείον εύρεθη ἐν αὐτῇ λειτουργοῦν, εἰς δέ τήν λοιπήν 'Ελλάδα μόλις 20-30 ύπηρχον. Τήν 21 'Ιουλίου 1834 ὁ "Αρμανσπεργάπτηθηνε πρός τόν τότε 'Υπουργόν τῆς Παιδείας Κ. Σχινᾶν αὐτορότατον διάταγμα, διότι δέν ἐφρόντισε μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου περί τοῦ ὄργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, διέταπτε δέ αὐτόν νά πράξῃ τούτο ἀνυπερθέτως. Παρά ταῦτα δῆμας καὶ παρ' ὅτι ὁ Σχινᾶς ἀπελύθη ἀμέσως κατόπιν, διότι δέν ἐφρόντιζεν ὑπέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως, μέχρι τοῦ 1837 οὐδόλως ἐβελτιώθη αὕτη. Τήν 20 'Ιανουαρίου 1837 ὁ τότε 'Υπουργός τῆς Παιδείας 'Αναστάσιος Πολυζωΐδης ἔγραφεν, ὅτι οὐδέν ἐδαπανήθη εἰς ἴδρυσιν σχολείων ἐκ τῶν πολλῶν χρημάτων, ἀτίνα ἐδαπανήθησαν εἰς ἄλλους σκοπούς. 'Εν τούτοις ἡ **Κυβέρνησις**, κατ' ἐπιφάνειαν τούλαχιστον, ἐδείκνυεν ἐνδιαφέρον ύπέρ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Δι' ἐπανειλημμένων ἔγκυκλων τό 'Υπουργείον τῆς Παιδείας συνίστα εἰς τούς δῆμους τήν ἴδρυσιν σχολείων.

'Αλλ' αἱ συστάσεις ἔμενον συστάσεις. Σχολεῖα δέν iδρύοντο, διότι οἱ δῆμοι δέν διέθετον χρήματα, τό δέ Κράτος παρά τήν ύποχρέωσιν, ἦν είχεν ἀναλάβει διά τοῦ ἄρθρ. 59 τοῦ νόμου τοῦ 1834 οὐδέν ἐδαπάνα ύπέρ τῶν δημοτικῶν σχολείων.

'Η κατάστασις αὕτη διήρκεσε μέχρι τοῦ 1844, ὅτε τό Κράτος ἡναγκάσθη νά θέση εἰς τό διάταγμα (ἄρθρ. 11) διάταξιν, καθ' ἥν «εἰς τήν δημοτικήν ἐκπαίδευσιν συντρέχει καὶ τό Κράτος κατά τό μέτρον τῆς ἀνάγκης τῶν δήμων». 'Επι τή βάσει τῆς διατάξεως ταύτης τό Κράτος ἔχοργήγει κατ' ἔτος εἰς τούς ἀπόρους ἐκ τῶν δήμων συνδρομήν τίνα, τοιουτοτρόπως δέ ἥρχισαν νά iδρύωνται βαθμηδόν περισσότερα σχολεῖα. 'Αλλά καὶ κατόπιν οἱ δῆμοι ἐξηκολούθουν νά μή είναι πρόθυμοι εἰς τήν σύστασιν σχολείων· (ἐφόσον δέν ἐπέτρεπαν τά οἰκονομικά τους).

'Η κατάστασις αὕτη, ἡ ὁποία συνετέλεσεν οὐχί ὀλίγον εἰς τήν χαλάρωσιν τῆς δημοτικῆς μας ἐκπαιδεύσεως, ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1920, ὅτε πλέον ύπό τήν πίεσιν τῶν πραγμάτων ἡναγκάσθη τό Κράτος διά τοῦ νόμου 2125 ν' ἀναλάβῃ αὐτό ἐξ ὀλοκλήρου τάς δαπάνας τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλον τό Κράτος «καταργουμένης πάσης διά τάς δαπάνας ταύτας ύποχρεώσεως, τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων». Εἰς ἀντάλλαγμα καὶ πρός κάλυψιν τῶν δαπανῶν τούτων περιήλθον εἰς τό δημόσιον ταμείον οἱ μέχρι τότε ύπό τῶν δήμων είσοπραττόμενοι φόροι ἐπί τῶν ὧνίων καὶ τῶν ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων.

'Ο νόμος 2125 ἀποτελεῖ σημαντικόν σταθμόν εἰς τήν πρόοδον τῆς παρ' ἡμῖν

στοιχειώδους έκπαιδεύσεως, διότι έξησφάλισε τό οίκονομικόν μέρος αύτής καὶ ἀπέδωκεν εἰς τό προσωπικόν τῶν δημοτικῶν σχολείων τήν ψυχικήν ἡρεμίαν, ἥτις μέχρι τότε διεσπάτο λόγῳ τῶν οίκονομικῶν συνθηκῶν, ὑφ' ἄς διετέλει.

5 (α) Διάταγμα γιά τή δυνατότητα διορισμοῦ 15/χρονων κοριτσιῶν σε θέση δασκάλας

Διάταγμα «περὶ τῆς ἀπαιτουμένης ἡλικίας εἰς τό θῆλυ γένος διά τό διδασκαλικόν ἐπάγγελμα» τῆς 10/22 'Ιουλίου 1835

'Η πρότασις τῆς Γραμματείας τῶν 'Εκκλησιαστικῶν [...] τοῦ νά διορισθῇ ὁ ἐλάχιστος ὄρος τῆς ἀπαιτουμένης ἡλικίας διά τό ἐπάγγελμα τῶν διδασκαλισσῶν εἰς 15 ἔτη, ἐγκρίνεται διά τοῦ παρόντος.

(β) 'Απόσπασμα 'Έγκυλιας γραφῆς πρός τούς γυμνασιάρχες τῆς χώρας (τῆς 16 Δεκεμβρίου 1848).

«Μετά μεγίστης δυσαρεσκείας πληροφορούμεθα ὅτι τινές τῶν διδασκάλων παραβαίνοντες τά καθήκοντά των καὶ παρεκτρεπόμενοι τοῦ προορισμοῦ τῶν μεταχειρίζονται κατά τῶν μαθητῶν τὴν ράβδον καὶ τάς μαστιγώσεις ἀντί τοῦ παραινετικοῦ λόγου καὶ τῶν ὠρισμένων παρά τοῦ περί γυμνασίων καὶ 'Ελληνικῶν σχολείων νόμου σωφρονιστικῶν μέσων.

'Ο τρόπος ούτος ὅλως βάρβαρος καὶ κατάλληλος μᾶλλον εἰς ἀπομάρωνιν παρά εἰς ἔξημέρωσιν τῆς καρδίας καὶ ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας τῆς νεολαίας, ἐνῷ ἔξ ἐνός μέρους προδίδει τὴν ἀναγωγίαν τοῦ διδάσκοντος, ἀφ' ἐτέρου ἀφίνει εἰς τὴν εὐπλαστὸν καὶ ύγραν νεότητα τοῦ διδασκομένου βαθείας ἐντυπώσεις, ἔξ ὧν γεννᾶται εἰς αὐτούς ἀκουσία τις καὶ οὕτως εἰπεῖν αὐτόματος ἀπομίμησις τῆς τραχύτητος τοῦ διδασκάλου. Δέν ἀναιροῦμεν ὅτι μεταξὺ τῶν σπουδαζόντων ἐνδέχεται νά εύρεθωσι καὶ τινες φύσεως πονηρᾶς καὶ ἀτιθάσου, τούς όποιους ἡ παραινεσις καὶ προτροπή δὲν ισχύουν νά ἐπανορθώσωσι καὶ είναι ἀνάγκη τῆς χρήσεως σωφρονιστικῶν μέτρων, ἀλλά καὶ ταῦτα δέν δύνανται νά είναι αὐστηρότερα ἀφ' ὅσον ο Nόμος παραχωρεῖ καὶ εἰς αὐτήν τὴν πατρικήν ἔξουσίαν, τὴν όποιαν τρόπον τινά ἀναδέχονται οἱ διδάσκαλοι ώς τῶν πατέρων ἐντολοδόχοι, διότι ο Nόμος παιδεύει καὶ τούς γονεῖς τούς καταχρωμένους τὴν ἔξουσίαν τῶν ταύτην. "Οθεν ἔξ ἀναλογίας καὶ ὁ περὶ 'Ελληνικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων κανονισμός σαφῶς καθώρισε διά τῶν ἄρθρων 53,44 καὶ 55 ποινάς αὐστηράς μέν ἐπί πλέον ἡ ἔλαττον καταλλήλους δέ εἰς λογικά καὶ ἐλεύθερα δόντα. Τῶν ἄρθρων τούτων λοιπόν τὴν ἀκριβή ἐφαρμογήν συνιστῶντες εἰς ὑμᾶς ὡς μόνον κατάλληλον εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἀπαιτουμένης πειθαρχίας σᾶς παραγγέλλομεν νά ἐπιστήσητε ἀκριβῶς τὴν προσοχήν σας πρός τοῦτο καὶ ώς ὁφείλοντες νά ἐπαγρυπνοῦμεν περὶ τῆς τηρήσεως τῶν κατά νόμους διαταττομένων, νομιζόμεν δέοντας νά προειδοποιήσωμεν ὅτι ἔάν τις τῶν διδασκάλων παρεκτραπῇ τοῦ λοιποῦ τῶν ἐν τῇ παρούσῃ διαταττομένων καὶ ἀντί τοῦ παραινετικοῦ λόγου καὶ τῶν εἰς τά μνησθέντα ἄρθρα τοῦ νόμου ἀναφερομένων σωφρονιστικῶν μέσων ἡθελες μεταχειρισθῆ τὴν ράβδον, τὸν τοιούτον θεωροῦντες ἀνίκανρν τοῦ διευθύνειν διά τοῦ λόγου τήν λογικήν τῆς νεολαίας ἀνάπτυξιν θέλομεν τόν ἀπομακρύνειν ἀπό τήν διδασκαλικήν του θέσιν καὶ προκαλεῖ τήν παντελή παῦσιν αὐτοῦ».

'Απ' αὐτή τήν ἔγκυλιο φαίνεται πώς καὶ στά σχολεία τῆς Μέσης 'Εκπαιδεύσεως, ὅταν δέν ἔξαρκοῦσε ὁ λόγος καὶ ἡ συμβουλή, ἐπεφτει βαρύ τό ραβδί τοῦ δασκάλου στά νώτα τῶν μαθητῶν καὶ τούς ἐδίδασκε πώς πρέπει νά είναι

Φρόνιμοι. Τά αρθρα 53, 54 και 55 του Διατάγματος του 1836 πού άναφέρονται στήν έγκυλιο, δε γράφουνε τόξιλοκόπημα γιά ποινή των μαθητών άλλα μόνον τήν κράτηση στό σχολείο «εἰς ὡρισμένον τινά καιρόν ἢ καὶ ὀλοκλήρους ἡμέρας» τήν προσωρινή αποβολή και τόν άποκλεισμό άπό όλα τά σχολεία γιά πολύ....

(άπο τό βιβλίο: Σ.Γ. Τζουμελέα, Π.Α. Παναγόπουλου,
Η έκπαιδευση στά τελευταία 100 χρόνια 'Θήναι 1933, σελ. 100-101).

6

(α) Βλέπε παραπάνω σημείωση 4α.

(β) Τζουμελέα - Παναγόπουλου, σελ. 7-8

Στό πρώτο αρθρο του Νόμου άναφέρονται τά μαθήματα πού πρέπει νά διδάσκονται στό δημοτικό σχολείο ή στό σχολείο του λαοῦ, δηπως λεγόταν τότε. Αύτά είτανε «Κατήχηση, Στοιχεία τής Ἑλληνικῆς, Ἀνάγνωση, Γραφή, Ἀριθμητική, ἡ γνώση τῶν κατά τούς νόμους παραδεδεγμένων μέτρων καὶ σταθμῶν, Γραμματική, Ἰχνογραφία καὶ φωνητική Μουσικῆ, εἰ δυνατόν δέ καὶ στοιχεία τῆς Γεωγραφίας, τῆς Ἑλληνικῆς ἴστορίας καὶ τῶν Φυσικῶν ἐπιστημῶν τά ἀναγκαιότερα. Ἐκτός τούτου θέλουσα γίνεσθαι ύπό την ἐποπτείαν τοῦ διδασκάλου δίς τῆς ἐβδομάδος σωματικά γυμνασίαι καὶ θέλει διδάσκεσθαι πρακτικῶς ἡ ἀγρονομία, ἡ κηπουρική, ἡ δενδροκομία, ἡ βομβικοτροφία καὶ ἡ μελισσοτροφία».

Στό πρώτο και δεύτερο λοιπόν αρθρο ὥριζονται τά μαθήματα, πού θά διδάσκωνται στά δημοτικά σχολεῖα. Παρατηρούμε πώς ἀμέσως μετά τήν Κατήχηση ὥριζεται ἡ διδασκαλία στοιχείων τής ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσας στό δημοτικό σχολείο, ἀφινόταν δέ μέ τή φράση «εἰ δυνατόν» στή διάθεση τοῦ δασκάλου ἡ διδασκαλία τῆς ἴστορίας, τῆς Γεωγραφίας καὶ τῶν Φυσιογνωστικῶν.

Βλέπομεν λοιπόν πώς στό πρώτο αρθρο του πρώτου Διατάγματος γιά τή δημοτική ἔκπαιδευση ἔγινε τό λάθος νά μπή στό δημοτικό σχολείο ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσας. Περιωρίζοταν δέ μόνο στήν ἀπομνημόνευση ξηρῶν γραμματικῶν τύπων, στήν πολυθρύλλητη τεχνολογία, πού δεκάδες χρόνια ἐλυμαίνετο τό λαϊκό μας σχολείο κι ἔγινε αἰτία νά καθυστερήση πάρα πολύ ἡ δημοτική μας ἔκπαιδευση, δηπως ξαίρουμε ὅλοι.

(γ) Λέφα, σελ. 72:

Τόση ήτο ἡ ἐπιμονή τῶν διδασκάλων εἰς τήν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης καθ' ὅλους τούς τύπους της, ὥστε τό 'Υπουργείον τῆς Παιδείας, παρά τήν κρατούσαν κατά τήν ἐποχήν ἐκείνην προσήλωσιν πρός τήν ἀρχαιότητα, ἡναγκάσθη νά ἀπλουστεύσῃ αὐτήν. «Σκοπόν ἔχοντες, ἔλεγε διά τῆς υπ' ἄριθ. 11557 τῆς 24 Νοβεμβρίου 1854 ἐγκυκλίου του, νά λάβωμεν ύπό σπουδαίαν σκέψιν καὶ τό περὶ διδακτικῶν βιβλίων, δοσ ἀπαιτοῦνται πρός διδασκαλίαν τής εἰς τά δημοτικά σχολεῖα φιτώσης νεολαίας, τό στοιχειοδέστερον τῶν όποιων εἶναι ἡ γραμματική τῆς γλώσσης, προλαμβάνομεν νά παραγγείλωμεν ὑμῖν, ὥστε ἐκ τῶν ἐν χρήσει ἡδη γραμματικῶν, ἀδιάφορον ἀχρι τίνος δηποίαν τούτων, νά περικλείσητε πρός τό παρόν διά γραμμῶν, ἐάν δέ ἐγκρίνητε μᾶλλον νά διαγράψητε ὀλότελα, α) ὅλα τά δυϊκά τῶν τε ὄνομάτων καὶ ρημάτων: β) ὅλους τούς ἀσυναιρέτους ἀμφοτέρων τύπους, περιορίζομενοι εἰς μόνους τούς συνηρημένους, καὶ γ) ὅλους τούς Ἀττικούς τῶν ὄνομάτων σχηματισμούς καὶ μάλιστα τούς τῆς β' τῶν ισοσυλλάβων κλίσεως, προοδοποιοῦντες τοιουτορόπως τήν ἐφαρμογήν τῆς διά τά ἀλληλοδιδακτικά σχολεία κριθησομένης καταλλη-

λοτέρας μεταξύ των ύπαρχουσών ή και συνταχθησομένων γραμματικών, και ἀπαλάττοντες τούς παιδας ἐκείνους μάλιστα, οσοι δέν ἔχουσι σκοπόν νά διατρέχωσι τακτικώς τήν σειράν των ἐγκυκλίων μαθημάτων, τῆς ἀκάριου ματαιοπονίας πρός ἐκμάθησιν τύπων και κανόνων, ὡν οὐδέποτε ισως θέλουσι κάμει χρῆσιν».

**(δ) Τζουμελέα - Παναγόπουλου
ένα χαρακτηριστικό δείγμα ἐλληνοπρέπειας:**

Οι εξετάσεις στό σχολείο τοῦ χωριοῦ μου γίνονταν πανηγυρικά. "Οποιο παιδί ηξαιρε τών κλίνει τό σηματάλωπης χωρίς λάθος, τό θεωρούσανε σοφό. "Ηειραν δέ τούτο και οι γυναίκες τοῦ χωριοῦ και συνέχαιραν τή μητέρα τοῦ παιδιού, πού ἔκαμε αύτό τό κατόρθωμα. Εἴταν δέ συνθησιμένο πράγμα ν' ἀκούει κανείς ἐπειτα ἀπό τίς ἐξετάσεις «νά σοῦ ζήσει ὁ γιός σου, κυρά Γιώργαινα, μπράβο του, είπε ὅλο τό ἀλώπηξ στίς ἐξετάσεις χωρίς λάθος».

7

Τζουμελέα — Παναγόπουλου 81

'Από τίς ώρες τής ἐβδομάδας περισσότερες ἀπό τίς μισές τίς ξοδεύανε οι δασκάλοι γιά τή διδασκαλία τῶν 'Ελληνικῶν και Λατινικῶν και τίς ἄλλες μισές γιά τή διδασκαλία ὀλῶν τῶν ἄλλων μαθημάτων. Μόνον στήν πρώτη τοῦ γυμνασίου δυό ώρες τήν ἐβδομάδα γινότανε διδασκαλία «διά γύμνασιν εἰς τό γράφειν 'Ελληνιστί». Σέ καμιά δέ ἄλλη τάξη δέ διδασκότανε ή νέα 'Ελληνική. Φαίνεται πώς ή διδασκαλία τής νέας 'Ελληνικῆς είχε τέλεια παραμεληθεῖ στά 'Ελληνικά σχολεία και τά γυμνάσια, τοῦτο δέ ἀνάγκασε τό 'Υπουργείο τῆς Παιδείας νά στείλη στίς 14 Αύγουστου 1857 στούς διευθυντάς τῶν σχολείων τής Μέσης ἐκπαίδευσεως εἰδική ἐγκύκλιο γιά τή διδασκαλία τής Νέας 'Ελληνικῆς γλώσσας.

8

(α) Σχολείο 'Αρχιτεκτονικής

Διάταγμα «περὶ ἐκπαίδευσεως εἰς τήν ἀρχιτεκτονικήν». 'Από τό σχολείο αύτό «υστερα ἀπό προοδευτικήν ἐξέλιξιν ἐκατό χρόνων, προέκυψε τό σημερινόν "Ιδρυμα τῶν ἀνωτάτων τεχνικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν σπουδῶν»

Θεωροῦντες τήν ἐπίρροιαν, τήν όποιαν ἡ ἀρχιτεκτονική ἔχει εἰς τόν πολιτικόν βίον ἐν γένει.

'Εκτιμῶντες τάς ίστορικάς ἀναμνήσεις, αἱ όποιαι είναι ειδικῶς ως πρός τοῦτο συνδεδεμέναι με τήν 'Ελλάδα,

Κανονίσαντες ἥδη πλέον τήν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων οίκοδομών διά διατάγματος.

Προσδιορίζομεν ἐπί τή προτάσει τής 'Ημετέρας ἐπί τῶν 'Εκκλησιαστικῶν Γραμματείας και τής Δημοσίου 'Εκπαίδευσεως, ἀκούσαντες και τήν γνώμην τῶν 'Υπουργείων τῶν 'Εσωτερικῶν και τῶν Στρατιωτικῶν, τά ἐφεξῆς.

1) Θέλει συστηθῆ τώρα πλέον εἰς 'Αθήνας σχολείον, εἰς τό ὄποιον θέλουσι διδάσκεσθαι τήν Κυριακήν και τάς 'Εορτάς, δσοι ἐπιθυμούν νά μορφωθῶσιν ως ἀρχιτεχνίται (μαϊστορες) εἰς τήν ἀρχιτεκτονικήν.

2) 'Η διδασκαλία γινομένη δωρεάν εἰς τούς μαθητευομένους εἰς τήν σχολήν ταύτην θέλει συνίστασθαι εἰς τήν ἐπανάληψιν τῶν γνώσεων, τάς όποιας οι

μαθητευόμενοι άπέκτησαν ήδη εις τά σχολεῖα, διά τῆς λύσεως προβλημάτων, εἰς τήν ὁδηγίαν νά σχεδιάζωσι μέ γραμμάς ἀπλάς οικοδομάς καὶ στήλας, εἰς τήν κατωτέρων ἀριθμητικήν μέχρι τῆς ἔξαγωγῆς τῆς τετραγωνικῆς καὶ κυβικῆς ρίζης, εἰς τήν γεωμετρίαν διά νά δύνανται νά καταμετρῶσιν καὶ ἐπαριθμῶσιν ἀπλάς ἐπιφανείας καὶ κανονικά σώματα, περισσότερον εἰς τήν ἀρχιτεκτονικήν τεχνολογίαν, τήν περί οικοδομῆς διδασκαλίαν, εἰς τήν φυσικήν ιστορίαν καὶ τήν φυσικήν καὶ χημείαν, καθ' ὅσον αὕτη δηλαδή ἐφαρμόζεται εἰς ἀρχιτεκτονικήν τέχνην.

3) Ἡ διδασκαλία θέλει γίνεσθαι ἀπό τόν διδάσκαλον τῆς ἰχνογραφίας τοῦ γυμνασίου τῶν Ἀθηνῶν, ἀπό τό προσωπικόν τοῦ Ἀρχιτεκτονικοῦ τμήματος, ἢ τόν ἀρχιτέκτονα τής πόλεως, τόν ἐπιθεωρητήν τής οὐλογής τῶν σχεδίων, ἐπειτα καὶ ἀπό ἄλλους ἄνδρας πεπαιδευμένους κατά τάς ἀρμοδίους μαθήσεις, μέ ἀνάλογον ἀντιμισθίαν.

6) Διά τήν ἀνωτέραν διδασκαλίαν τής ἀρχιτεκτονικῆς, θέλουν δώσει τήν ἀναγκαίαν εύκαιριαν τό τε στρατιωτικόν σχολεῖον καὶ τό συστηθησόμενον Πανεπιστήμιον [...]

'Ἐν Ἀθήναις, τήν 31 Δεκεμβρίου 1836 (12 Ιανουαρίου 1837)

(Α. Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση, Α' 68-69)

9

(a) "Ιδρυση τοῦ Βαρβακείου (κληροδότημα Ι. Δ. Βαρβάκη)
Διάταγμα «Περί οικοδομῆς Λυκείου τοῦ Ι. Δ. Βαρβάκη»

"Ἀρθρ. 1 Ἰδρύεται εἰς τάς Ἀθήνας ἐκ τοῦ ἐπί τούτῳ ἀφιερώματος τοῦ ἀειμνήστου Ἰωάννου Α. Βαρβάκη γυμνάσιον (Λυκείον) ἐπονομαζόμενον Βαρβάκειον, τοῦ ὅποιου ὁ ὀργανισμός θέλει εἰσθαι δημοιος μέ τόν τῶν ἐντελῶν γυμνασίων τοῦ Βασιλείου, περιλαμβάνον καὶ τάς τάξεις τοῦ ἐλληνικοῦ λεγομένου σχολείου.

"Ἀρθρ. 2. Ἡ Ἡμετέρα ἐπί τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμματεία θέλει ύποβάλει εἰς Ἡμᾶς πρότασιν περί τής ἀρμοδιωτέρας θέσεως τοῦ γυμνασίου (Λυκείου), καὶ, συνεννοούμενή μετά τής ἐπί τῶν ἐσωτερικῶν, θέλει ἐνεργήσει νά ἐτοιμασθῇ δοσον τάχιστα παρά τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τμήματος πρόσφορον σχέδιον τής οικοδομῆς τοῦ ρηθέντος γυμνασίου (Λυκείου) [...]

"Ἀρθρ. 3. Διορίζεται ἐπιτροπή ἐπί τῆς οικοδομῆς τοῦ γυμνασίου (Λυκείου), ητίς θέλει παραλάβει τάς πρός τούτο σταλησσόμενάς ἑκατόν πεντήκοντα χιλιάδας ρούβλια, διά νά δαπανήσῃ αὐτάς ὑπό τόν ἔλεγχον τῆς Ἡμετέρας ἐπί τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τής δημοσίας ἐκπαιδεύσεως γραμματείας εἰς τήν ἀγοράν τοῦ τόπου, τήν κατά τό σχέδιον ἐκτέλεσιν τῆς οικοδομῆς καὶ ἀγοράν βιβλιοθήκης. [...]

'Ἐν Ἀθήναις, τήν 26 Φεβρουαρίου (10 Μαρτίου) 1843

(Α. Κ. Δημαρά, 'Η Μεταρρύθμιση, Α', 103).

(B) Βλέπε, Λέφα, σελ. 30:

Τό 'Υπουργείον τής Παιδείας διά τής ύπ' ἀριθ. 4077 τής 10 7/βρίου 1852 ἐγκυκλίου του ἔγραφε πρός τούς νομάρχας: «εἰς πολλάς πόλεις καὶ κώμας τοῦ Βασιλείου ὑπάρχουσι δημοσιά τε καὶ ιδιωτικά διδακτήρια, εἰς τά ὅποια φοιτῶσιν ἑκάτερου φύλου μαθηταί. Νομίζοντες ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπιμιξία προκαταβάλλει σπέρματα δυσαρέστων συνεπειῶν, ἐκρίναμεν ὡφέλιμον νά σᾶς ἐπιφορτίσωμεν νά ἐνεργήσητε ἀρμοδίως, ἵνα ἀπαγορευθῇ τοῦ λοιποῦ ἡ τοιαύτη συνήθεια, καὶ

έντος προθεσμίας διμήνου νά διαταχθώσιν οί διευθύνοντες τοιαῦτα διδακτήρια νά διαιρέσωσιν αύτά εἰς ειδικά ἀρρένων καὶ ειδικά κορασίων· συνεννοούμενοι δέ μετά τῶν γεννητόρων ν' ἀναφέρωσιν ἀρμοδίως πρός ήμάς περί τῆς ἐφέσεώς των, ὅπως ήμεῖς ἐκ τοῦ καθήκοντος ἡμῶν ἐνεργήσωμεν τά κατά τὸν νόμον. Ἐννοεῖται δέ οἰκοθεν, ὅτι οὐδείς δύναται τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ αὐτῷ οἰκήματι νά διατηρῇ διδακτήριον ἀρρένων καὶ κορασίων, καίπερ αὐλιζομένων δι' ἑτέρας εἰσόδου καὶ διαμενόντων εἰς διάφορόν ὄροφήν. Ἀπαιτούμεν ἀπάντησιν μετά τῶν ἀρμοδίων παρατηρήσεών σας.

10

'Α. 'Ισηγόνη, 'Ιστορία τῆς Παιδείας (ξκδ. β')' Αθήνα 1964, σελ.

Κατά τούς αὐτούς χρόνους ὀλίγα ἦσαν καὶ τά Γυμνάσια τοῦ ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ, τοῦ πολυπληθεστέρου τότε καὶ οἰκονομικῶς εύρωστοτέρου τμήματος τοῦ ἔθνους: 'Η Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή τῆς Κων/πόλεως, ἡ ἐν Χάλκῃ Θεολογική Σχολή, ἡ Εὐαγγελική Σχολή Σμύρνης, τά Γυμνάσια Χίου, Σάμου, Ιωαννίνων, Κερκύρας, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου, ἡ Θεολογική Σχολή Ιεροσολύμων καὶ τό Φροντιστήριον Τραπεζούντος.

11

(α) Γίνεται ἀντιδιαστολή πρός τὴν 'Ιόνιο 'Ακαδημία (ἢ 'Ιόνιον Πανεπιστήμιον) πού ιδρύθηκε τό 1824 σέ ἀγγλοκρατούμενο ἐλληνικό ἔδαφος· εἶχε καὶ τό 'Ιόνιο Πανεπιστήμιο 4 σχολές, τίς ἴδιες τοῦ 'Αθηναϊκοῦ Πανεπιστημίου καὶ ὄργανο σημότου διοικού ἀνάλογο. (βλέπε G.P. Henderson, 'Ιόνιος 'Ακαδημία, ἐκδοση τῆς Γ' 'Ιονίου 'Ακαδημίας, Αθήνα, τυπώνεται).

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΟΣ (Β')

(β)

"Ἄρθρα τοῦ Διατάγματος γιά τὴν ἰδρυση Πανεπιστημίου (14 Ἀπριλίου 1837)

"Ἄρθρ. 1. Θέλει συστηθῆ δι' ὀλον τό Κράτος Πανεπιστήμιον εἰς Ἀθήνας περιλαμβάνον ὅλους τούς κλάδους τῆς ἀνωτάτης ἐπιστημονικῆς ἐκπαίδευσεως.

Πρός μνήμην δέ τοῦ συστήσαντος αὐτό, θέλει φέρει τὴν ἐπωνυμίαν «Πανεπιστήμιον τοῦ Ὀθωνος».

"Ἄρθρ. 3. Τό Πανεπιστήμιον σύγκειται πρός τό παρόν ἀπό τέσσαρας σχολάς, δηλαδὴ α', τὴν τῆς Θεολογίας· β'. τὴν τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν· γ'. τὴν τῆς ιατρικῆς· δ'. τὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀλλης ἐγκυκλίου παιδείας.

Περὶ δέ τοῦ ἄν είναι καταλληλότερον, ἢ ὅχι, ἀντί τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, νά τεθῶι δύο ἀλλαι ἢ νά διαιρεθῆ αὕτη εἰς τμήματα, δταν ὁ ἀριθμός τῶν μελῶν τῆς περισσεύση, τοῦτο, ὡς καὶ ἡ δήλωσις τῶν εἰς ἔκαστην σχολήν ἀνηκόντων κλάδων, ἀπόκειται εἰς τοὺς ὄρισμούς τῶν ὀριστικῶν διατυπώσεων τοῦ Πανεπιστημίου, αἱ ὥποιαὶ ἐκδοθῆσονται παρ' Ἡμῶν ἐπομένως, καὶ πρός σύνταξιν τῶν ὥποιων θέλομεν συστήσει μετ' οὐ πολύ ιδιαιτέρων ἐπιτροπῆν.

"Ἄρθρ. 6. Οἱ καθηγηταὶ θέλουν διορίζεσθαι ἀμέσως παρ' Ἡμῶν κατά πρότασιν τῆς ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίου Ἐκπαίδευσεως Γραμματείας τῆς Ἐπικράτειας.

Μετά δέ πέντε ἔτη ἀπό τῆς συστάσεως τοῦ Πανεπιστημίου, θέλουν συντελέσει, τό Πανεπιστήμιον καὶ αἱ σχολαί, διά τῆς συμμετοχῆς των, (ἥτις θέλει

προσδιορισθή έν τοσούτω ἀκριβέστερον), διά νά ἀναπληρωθῶσιν αἱ χηρεύσασαι καθέδραι.

"Αρθρ. 9. Τό προσωπικόν τῶν διδασκάλων τοῦ Πανεπιστημίου ἐμπεριέχει.

α'. Καθηγητάς τακτικούς· β'. καθηγητάς ἐπιτιμίους· γ'. καθηγητάς ἑκτάκτους· δ'. καὶ διδάκτορας τῶν ιδιαιτέρων παραδόσεων τῆς ἐπαναλήψεως τῶν μαθη-

μάτων καὶ τῶν γλωσσῶν.

"Ολοι οἱ διδάσκαλοι τοῦ Πανεπιστημίου λαμβάνουσιν ἀπό τούς μαθητευομένους τά χάριν τῆς παραδόσεώς των πληρωνόμενα δίδακτρα· οἱ δέ τακτικοὶ καὶ ἑκτάκτοι καθηγηταί, καὶ οἱ διδάκτορες τῆς ἐπαναλήψεως τῶν μαθημάτων καὶ τῶν γλωσσῶν λαμβάνουσιν, ἔκτός τούτου, καὶ ἀνάλογον μισθόν ἡ ἀντιμισθίαν.

Εἰς τούς καθηγητάς τούς τακτικούς καὶ τούς ἐπιτιμίους δίδομεν τόν βαθμόν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβούλου, εἰς δέ τούς ἑκτάκτους τόν τοῦ ὑπουργικοῦ παρέδρου.

Καθηγητάς ἐπιτιμίους θέλομεν διορίσει ἄνδρας, διαπρέποντας κατά τόν νοῦν καὶ παιδείαν, καὶ ἔχοντας τήν ικανότητα καὶ τήν προθυμίαν νά συντελέσωσι κατά μέρος διά τῆς συνεργασίας των, συγκοινωνοῦντες ἐλευθέρωας μέ τό Πανεπιστήμιον.....

"Αρθρ. 24. Αἱ χρηματικαὶ συνεισφοραὶ τῶν φοιτητῶν εἰς τό Πανεπιστήμιον εἶναι, ἔκτός τοῦ κατά τάξιν χαρτοσήμου, αἱ ἀκόλουθοι.

α'. Διά τήν ἐγγραφήν, καὶ διά τό δικαιόματα τῆς χρήσεως τῶν ἐπιστημονικῶν συλλογῶν θέλουν πληρώνει ἀνά δέκα δραχμάς.

β'. Δίδακτρα μέτρια, μῆ ύπερβαίνοντα τάς 40, καὶ μῆ ἐλαττούμενα τῶν 10 δραχμῶν κατ' ἔτος διά τάς ιδιαιτέρων παραδόσεις· προσδιοριζόμενα δέ δι' ἔκαστον μάθημα εἰς τό ἑτησίως ἑκδιδόμενον πρόγραμμα.

γ'. Πληρωμὴ ποσότητος, προσδιορισθησομένη ἀκριβέστερον, διά τά ἀπολυτήρια καὶ τούς ἀκαδημαϊκούς βαθμούς.

'Εάν μάθημα, διά τό ὅποιον ἐπληρώθησαν δίδακτρα, διακοπῇ ἀπό τόν καθηγητήν, ἡ τόν διδάσκαλον, πρίν παρέλθῃ τό πρώτον ἡμίσιο τῆς ἔξαμηνίας, καὶ δέν δύναται νά γίνη αὐτοῦ ἔξακολούθησις, τότε τά δίδακτρα θέλουν ἀποδίδεσθαι πρός τούς φοιτητάς.

Αἱ ὄριστικαὶ διατυπώσεις τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῶν σχολῶν, θέλουν περεχει ὄρισμούς περί τῶν δωρεάν (δημοσίως) παραδιδομένων μαθημάτων, ώσαύτως καὶ περί τῆς χρήσεως τῶν συναζημένων δικαιωμάτων ἀπό τάς ἐγγραφάς, τούς προβιβασμούς, καὶ τά ἀπολυτήρια διπλώματα.....

"Αρθρ. 27. Τό Πανεπιστήμιον ὑπόκειται εἰς τήν ἄμεσον ἐπιτήρησιν τῆς Ἡμετέρας ἐπί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κτλ. Γραμματείας, λαμβάνει παρ' αὐτῆς τάς ἀνηκούσας διακοινώσεις καὶ πέμπει πρός αὐτήν τάς ιδίας αὐτοῦ ἑκθέσεις. 'Η διεύθυνσις καὶ ἀστυνομία τοῦ Πανεπιστημίου ἀνατίθεται εἰς ἔνα πρύτανιν (recteur), ἐκάστης δέ σχολῆς εἰς ἔνα σχολάρχην (doyen)¹. Τούτους δέ θέλομεν διορίσει ἡμεῖς κατ' ἀρχάς μεταξύ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου· ἀλλ' εἰς τό ἔξης, ὁ μέν πρύτανις θέλει ἐκλέγεσθαι κατ' ἔτος δι' ἀπολύτου πλειοψηφίας ἀπό τούς καθηγητάς, προτεινομένων δύο ὄνομάτων εἰς τήν ἡμετέραν ἐκλογήν, οἱ δέ σχολάρχαι ἐκλέγονται ἀπό τάς σχολάς των διά πλειοψηφίας.....

"Αρθρ. 36. Τρεῖς μῆνας πρό τοῦ τέλους τοῦ ἔτους τῶν μαθημάτων συνέρχονται καὶ αἱ σχολαί, κατ' ίδιαν ἐκάστη, διά νά προσδιορίσουν ὑπό τήν προεδρίαν τοῦ σχολάρχου τόν κύκλον τῶν ἐντός αὐτῶν παραδιθησομένων μαθημάτων κατά τό προσεχές ἔτος.

Τά προγράμματα τῶν διαφόρων σχολῶν συναθροίζων ὁ πρύτανις, καθυποβάλλει εἰς τὴν Γραμματείαν τῆς Δημοσίου Ἐκπαίδευσεως, καὶ γενομένης τῆς ἐγκρίσεως, τά δημοσιεύει διά τοῦ τύπου.

(A. K. Δημαρᾶ. *Ἡ Μεταρρύθμιση*, A', 73-85.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ('Από 1821 ὥς 1832) (Σέ 15 ένστητες)

1. Ή εύρωπαική διπλωματία ἐναντί τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος κατά τήν ἔναρξη τῆς ἐπαναστάσεως

Οἱ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης τρομοκρατημένοι ἀπό τή Γαλλική Ἐπανάσταση καὶ τό Ναπολέοντα καθιέρωσαν ὡς ύπερτατο νόμο τῶν ἐθνῶν τήν ἀρχή τῆς νομιμότητας. Τήν ἀρχή αὐτή στήριζε ἡ Ἱερή Συμμαχία, πού συστήθηκε στό Παρίσιο τό 1815. Ἀπό τότε ἄπλωσε τίς μαύρες φτεροῦγες τῆς παντοῦ στήν Εὐρώπη καὶ κάθε φιλελεύθερο κίνημα τό θεωροῦσε ὅχι μόνο ἀνεπιθύμητο ἀλλά καὶ ἐνεργά ἔχθρικό.

Ἡ εἰδηση γιά τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση, πού ξέσπασε ἐφτά μόλις χρόνια ὕστερα ἀπό τή συντριβή τοῦ Ναπολέοντα στό Βατερλό καὶ σχεδόν ταυτόχρονα μέ τίς ἐξεγέρσεις στήν Ἰταλία (Νεάπολη καὶ Σαρδηνία) καὶ στήν Ἰσπανία, ἔφθασε στήν Εὐρώπη τήν ὥρα πού συνεδρίαζαν (Ιανουαρίος-Μάρτιος 1821) στό Λάυμπαχ (LAYBACH)* οἱ αὐτοκράτορες τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσίας, ὁ Βασιλιάς τῆς Πρωσίας, οἱ ἀρμόδιοι ὑπουργοί τους καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, γιά νά ἀποφασίσουν τή βίαιη καταστολή ἀπό τήν Ἱερή Συμμαχία τῶν ἀπελευθερωτικῶν κινημάτων στή Νεάπολη καὶ τό Πεδεμόντιο. ᩴ πρώτη διάσκεψη τῶν μοναρχῶν γιά τά προβλήματα αὐτά εἶχε γίνει στό Τροππάου (TROPPAU)** τόν Οκτώβριο τοῦ 1820.

* ᩴ σημερινή Λιουμπλιάνα τῆς Γιουγκοσλαβίας.

** ᩴ ιστορική ὄνομασία τῆς σημερινῆς τσεχοσλοβακικῆς πόλης "Οπαβα.

‘Ο Εξηγημός τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἦταν φυσικό, προκάλεσε ἔκπληξη καὶ ἀνησυχία στίς εὐρωπαϊκές ἀπολυταρχίες. ‘Η περίφημη καὶ πολυπόθητη **ἰσορροπία**, ἡ εὐρωπαϊκή **τάξη**, ύπονομευόταν καὶ ἦταν ἀνάγκη νά ἀναπροσαρμοστεῖ ἡ στρατηγική καὶ ἡ διπλωματία τους.

Μέσα σέ τέτοιο ἀντίδραστικό κλίμα, μέ προκαταλήψεις δυσμενείς γιά κάθε φιλελεύθερο κίνημα, τά ‘Ἀνακτοβούλια τάχτηκαν αὐτόματα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Λίγο πρίν ἔλθει ἡ εἰδηση γιά τήν Ἑλληνική ‘Ἐπανάσταση, είχαν ἥδη ἐγκρίνει τήν ἐνοπλή καταστολή τῆς ἑξέγερσης στή Νεάπολη ἀπό τὸν αὐστριακό στρατό.

‘Η Ἱερή Συμμαχία, πού ἐπηρεαζόταν κυρίως ἀπό τὸν αὐστριακό καγκελλάριο Μέττερνιχ, ἔπρεπε νά ἐφαρμόσει τήν πολιτική της, πού σήμαινε συντήρηση μέ κάθε μέσο τῆς φεουδαρχίας καὶ τῶν μοναρχικῶν καθεστώτων καὶ συντριβή τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων. ‘Ο Μέττερνιχ διατύπωνε μέ ὡμότητα τήν πολιτική του φιλοσοφία: «**Μόνο οι μονάρχες ἔχουν δικαίωμα νά καθορίζουν τίς τύχες τῶν λαῶν, οἱ γηγερόνες εύθυνονται γιά τίς πράξεις τους μόνο ἀπέναντι στό Θεό**». Σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας ἡ σκλαβιά κάτω ἀπό ἔνο δυνάστη — στήν περίπτωση τῶν Ἑλλήνων, τό Σουλτάνο — ἦταν εύλογημένη ἀπό τό Θεό¹ κι ὁ ἀγώνας γιά τήν Ἐλευθερία ἔργο τοῦ Σατανᾶ!

Πέρα δημαρχία ἀπό τίς γενικές αὐτές θέσεις, κάθε Δύναμη είχε δικούς της λόγους, πού ύπαγόρευαν τήν ἔχθρική ἀντιμετώπιση τοῦ ἐλληνικοῦ ξεσηκωμοῦ.

Εἰδικά ἡ Αὐστρία, πού ἡ ἀντίδρασή της ὑπῆρξε ἄγρια καὶ σταθερά ἀδιάλλακτη σ’ ὅλη τή διάρκεια τοῦ Ἀγώνα, καταδυνάστευε ένους λαούς. Είχε στήν κατοχή της τήν Ούγγαρια καθώς ἐπίσης Ιταλικά καὶ σλαβικά ἐδάφη. ‘Η Ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων ἀποτελοῦσε ἐπικίνδυνο παράδειγμα. Θά μποροῦσε νά προκαλέσει ἑξεγέρσεις στούς λαούς, πού τυραννοῦσε. ‘Ο στενός συνεργάτης τοῦ Μέττερνιχ Φόν Γκέντζ (GENZ) ἐπιβεβαίωνε τήν πολιτική αὐτή². ‘Ο Μέττερνιχ ἀκόμη ἀνησυχοῦσε μήπως οἱ Ρώσοι ἐκμεταλλευτοῦν τόν ἐλληνικό ξεσηκωμό, μιά καὶ είχαν συμφέροντα στή Βαλκανική καὶ ἥθελαν νά ἐπηρεάζουν τό μεσογειακό χῶρο.

‘Η Ἀγγλία πάλι δέν ἥθελε νά ἀλλάξει τίποτε στήν ὁθωμανική Ἀνατολή. ‘Η ἀδιατάρακτη ἔξουσία τοῦ Σουλτάνου ἀποτελοῦσε ἐγγύηση πώς τά Στενά θά ἔμεναν κλειστά γιά τούς Ρώσους. ‘Ἔνας ἄγγλος συγγραφέας, ὁ Κρώλευ (C. W. CRAWLEY) ἔλεγε ὅτι: «οἱ Ἀγγλοί ὑπῆρχαν γιά τρεις γενιές φιλότουρκοι, μόνο καὶ μόνο ἐπειδή μισοῦσαν τούς Ρώσους». ‘Υστερα, πάντα φοβόταν μήπως ἀναβιώσει ὁ γαλλικός κίνδυνος. ‘Ακόμα, ἡ Ὁθωμανική αὐτοκρατορία γιά τούς ‘Αγγλους ἀπό αἰώνες ἦταν ἡ πιό πρόσφορη, κοντινή καὶ ἀνοιχτή γιά οἰκονομική ἐκμετάλλευση χώρα. Μιά ἐλεύθερη καὶ ἀνεξάρτητη Ἐλλάδα θά ἔξειλο-

σόταν σέ ναυτική δύναμη έπικινδυνη γιά τά άγγλικά οίκονομικά συμφέροντα³.

Στόν εκδηλο άγγλικό φιλοτουρκισμό κατά τήν πρώτη περίοδο τοῦ Αγώνα, πού όφειλόταν στήν άναστάτωση τοῦ έμπορίου καί τή διατάραξη τής άγγλικης πολιτικής στήν Ανατολή, πρέπει νά προσθέσουμε καί τίς ένοτικτώδεις άντιδράσεις, πού προκαλούσε ή ύπόνοια ότι ή Ρωσία είχε ύποκινήσει τήν Έλληνική Επανάσταση. Ιδιαίτερα έκείνη ή φράση άπο τήν προκήρυξη τοῦ Υψηλάντη, πού ἔλεγε: «Κινηθεῖτε, ὡς φίλοι, καὶ θέλετε ιδεῖ μίαν κραταιά δύναμιν νά ύπερασπισθῆ τά δίκαια μας!», καταθορύβησε ὅχι μόνο τήν αύστριακή καί άγγλική διπλωματία ἀλλά καί τή Γαλλία, πού ἀκολουθούσε τήν ίδια πολιτική, τή διατήρηση δηλαδή τής Οθωμανικής αύτοκρατορίας ώς μέσο άνάσχεσης τής καθόδου τής Ρωσίας στή Μεσόγειο.

Αλλά καί ή Ρωσία δέν έπιθυμοῦσε νά βοηθήσει στή δημιουργία ένός ισχυροῦ άνεξάρτητου έλληνικού κράτους, παρόλο πού ύπτηρχε προαιώνια ἔχθρα μεταξύ Ρώσων καί Τούρκων, ἀπό φόβο μήπως προκαλέσει τή διάλυση τής Οθωμανικής αύτοκρατορίας καί ἔτοι προωθηθοῦν οἱ άγγλογάλλοι στά νότια τής Ρωσίας.

Διάφορα ἄλλα γεγονότα δυσχέραναν τήν κατάσταση. Ο Καποδίστριας πού παρευρισκόταν στό Συνέδριο τοῦ Λάυμπαχ σημειώνει συνοπτικά πόσο θολή ήταν ή ἀτμόσφαιρα γιά τήν Ιερή Συμμαχία (έπαναστατικά κινήματα άγγέλλονταν ἀπό πολλές διευθύνσεις) καί πόσο ἀπροκάλυπτα κυνικά ἐπιβάλλονταν οἱ άντιδραστικές αύστριακές ἀπόψεις μέ τή δύναμη τῶν ὅπλων⁴.

Η ἀπάντηση σ' ὅλα αύτά ήταν ή ἀμεσητή άντιδραση τῶν βασιλιάδων. Ο Αλέξανδρος τής Ρωσίας ἔσπευσε ἀμέσως νά διασκεδάσει τήν ύπόνοια τῶν συμμάχων του ότι εύνοει καί ύποθάλπει τό κίνημα μέ τίς ἀκόλουθες ἐνέργειες: διέγραψε τόν Υψηλάντη ἀπό τούς Ρωσικούς στρατιωτικούς καταλόγους, διέταξε τό στρατηγό τής στρατιάς τοῦ Προύθου νά τηρήσει «ούδέτερη στάση» καί ἀνέθεσε στόν Καποδίστρια νά γράψει καί νά ύπογράψει ἐπιστολή πρός τόν Αλέξανδρο Υψηλάντη*, ότι ἀποδοκίμαζε τό κίνημά του. Τέλος, τό Μάη τοῦ 1821 κυκλοφόρησε καί περιφήμη «διακήρυξη τής Ιερῆς Συμμαχίας», στό Συνέδριο, τοῦ Λάυμπαχ, πού καταδίκαζε ἀπεριφραστά ώς πράξη ἐγκληματική κάθε φιλελεύθερη κίνηση τῶν λαῶν καί ἀναγνώριζε μόνο στούς «θεόθεν τήν ἔξουσίαν ἐμπεπιστευμένους» τό δικαίωμα νά σκορπίζουν τήν εὐλογία τους στούς λαούς⁵.

* Τό κείμενό της παρατίθεται μέ τό ἐπόμενο κεφάλαιο, σημ. 3

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

‘Ο Σπ Τρικούπης παρατηρεῖ σχετικά:

Τόιερόν ευαγγέλιον δέν έθεωρήθη ποτέ σχολείον δεσποτισμού καὶ δουλείας, ἀλλά μάθημα πραότητος, ἀγάπης καὶ παραμυθίας τῶν πασχόντων, καὶ βιβλίον ἐλευθέρων ἀνδρῶν καὶ ισοτίμων. ‘Ἐνήργουν ἄρα οἱ ἄνακτες, παρά τὸ πνεῦμα καὶ τό γράμμα τοῦ ἵερου εὐαγγελίου, κανόνος καὶ’ αὐτούς τῆς πολιτικῆς τῶν, κατακρίνοντες παρρησία τούς πιστεύοντες εἰς Χριστόν ‘Ἐλληνες ὡς μὴ θέλοντας νά διαμένωσιν δοῦλοι καὶ ύπό τὴν μάχαιραν μισοχριστῶν δεσποτῶν. Πασίγνωστον εἶναι, ὅτι οἱ Τούρκοι ἔθεώρουν καὶ μετεχειρίζοντο τούς ‘Ἐλληνας ὡς δούλους, ὅχι δὲ’ ἄλλο εἰμὶ διότι ἡσαν Χριστιανοί. Πασίγνωστον ἐπίσης εἶναι, ὅτι οἰανδήποτε στιγμήν ἀπέφασιζαν οἱ ‘Ἐλληνες Χριστιανοί νά τουρκεύσωσιν, ἐγίνοντο ἐν τῷ ἥματι ἐλεύθεροι καὶ καθ’ ὅλα ισότιμοι τῶν Τούρκων, καθώς ἔγειναν ἐλεύθεροι καὶ καθ’ ὅλα ισότιμοι αὐτῶν οἱ ἄλλοτε Χριστιανοί καὶ σήμερον Μωαμεθανοί Ἀλβανοί, οἱ τυραννοῦντες ἡμάς διαμείναντας Χριστιανούς. Διά τριῶν τρόπων ἐδύναντο οἱ ‘Ἐλληνες Χριστιανοί νά παλλαχθῶσι τῆς δουλείας· ἢ δι’ αὐθορμήτου θελήσεως καὶ πλήρους πεποιθήσεως, κατά τὴν φράσιν τῆς ‘Ιερᾶς Συμμαχίας, τοῦ σουλτάνου, ἢ δι’ ὅπλων, ἢ δι’ ἀρνησιθρησκείας. Οὔδεις βεβαίως, σῶας ἔχων τάς φρένας, ἥπτιζέ ποτε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ‘Ἐλλήνων Χριστιανῶν ἀπό αὐθορμήτου θελήσεως καὶ πλήρους πεποιθήσεως σουλτάνου· ἡ χρῆσις ὅπλων κατεκρίνετο καὶ αὕτη καὶ κατετρέχετο ύπό τῆς ‘Ιερᾶς Συμμαχίας· δέν ἔμενεν ἄρα ἄλλος τρόπος ἀπελευθερώσεως παρά τὴν ἀρνησιθρησκείαν. Τοιοῦτος ἡτον ὁ πολιτικός φανατισμός τῆς συμμαχίας· ἡθελε τούς ἀθλίους ‘Ἐλληνας ἢ Μωαμεθανούς συνδεσπόζοντας, ἢ Χριστιανούς δουλεύοντας!

(‘Ιστορία τῆς ‘Ελληνικῆς ‘Επαναστάσεως, Α’, σελ. 100-101)

2

“Ἄσ γίνει ὁ, τιδήποτε στήν ‘Ισπανία, στήν Πορτογαλία, στή Βόρεια καὶ Νότια Αμερική. Μποροῦμε νά περιμένουμε μέ ήρεμία. ‘Ἐντελῶς διαφορετικά είναι τά πράγματα σέ ὁ, τι ἀφορά τήν πορεία καὶ τίς τύχες τῶν ἀνατολικῶν γειτονικῶν μας κρατῶν. ‘Ἐδω πρόκειται για τή διατήρηση ἢ τήν καταστροφή τοῦ πολιτικοῦ μας συστήματος, είναι ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου».

FRIEDRICH VON GENZ

‘Από τό ἄρθρο τοῦ JOHANN IRMSCHER, Περί τὸν Γερμανικὸν Φιλελληνισμόν. «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ», τ. ΣΤ' (1964), σ. 558

3

«Οἱ ‘Ἀγγλοι, πού στηρίζουν τήν πολιτική τους σέ προβλέψεις γιά τό ἀπώτερο μέλλον, ἀμφιβάλλουν ἄν οἱ Τούρκοι, γερασμένοι πιά ὡς στρατιωτική δύναμη καὶ πρωτόγονοι στήν κρατική ὄργάνωση καὶ διοίκηση, θά μπορέσουν νά ἀντισταθοῦν σέ ἔνα ἔθνος πού ἐτοιμάζεται νά συντρίψει τά δεσμά του. Στήν ἐλληνική ἔξεγερση είδαν μιά ἀπειλή γιά τή ναυτική τους ισχύ. Γιά τούς ‘Ἀγγλους οἱ ‘Ἐλληνες ‘Επαναστάτες είναι ἐπιδέξιοι ναυτικοί καὶ στρατιώτες ἀποφασισμένοι νά νικήσουν ἡ νά πεθάνουν. ‘Αλλωστε οἱ ἀντικειμενικές συνθῆκες εύνοοῦν τούς ‘Ἐλληνες ἀπό ὅλες τίς πλευρές. ‘Ἡ Τουρκία ἀπειλεῖται στό Δούναβη, δέχεται ἐπίθεση στά περσικά σύνορα, ἀμύνεται στίς ναυτικές της ἐπαρχίες καὶ είναι ύποχρεωμένη ταυτόχρονα νά ἀντιμετωπίζει τούς ‘Ἐλληνες καὶ τόν ‘Αλή πασά. Πρόκειται για μιά κατάσταση κρίσιμη, πού ισχυροποιεῖ τήν ἐνεργητικότητα τῶν

‘Ελλήνων καί ἔξασθενίζει τήν ἐπαρση τῶν ἀντιπάλων τους. Αύτές οἱ ἔξελίξεις ἀνησυχησαν, ὅπως ἡταν φυσικό, τήν Ἀγγλία. Εἰδὲ στήν ἐλληνική ἀναγένηση ἔνα ἀντίπαλο ἔθνος πού ἐπρεπε νά πνιγεῖ στὸ λίκνο του. “Αλλωστε δέν εἶναι ἡ πρώτη φορά πού ἡ ἀγγλική πολιτική καταρτίζει παρόμοια σχέδια. Οι εὐχές τῶν εύρωπαικῶν λαῶν, τό ἐπιχείρημα τῆς θρησκείας, ἡ φωνή τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τά φρικαλέα ἀποτελέσματα τῶν ἄγριων δεισιδαιμονιῶν, ἡ ταπείνωση τῆς ἴδιας τῆς Ἀγγλίας, πού ἀναγκάζεται νά γονατίζει στά πόδια τῆς Πύλης, τίποτε δέν ἀλλάζει τήν πολιτική τοῦ Λονδίνου. Οι Ἀγγλοι εἶναι ἀποφασισμένοι νά ἀγωνιστοῦν καὶ στήν Κων/πολη καὶ στήν Κέρκυρα (πού ἡταν τότε ἔδρα τῆς βρετανικῆς ‘Αρμοστείας στά ‘Επτάνησα) μέ δόλα τά μέσα, γιά νά ύπονομεύσουν τήν ἐλληνική ὑπόθεση».

**ΥΠΟΜΝΗΜΑ πρός τό ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΤΗΣ ΓΑΛΛΙΑΣ
τοῦ ΠΡΟΞΕΝΟΥ τῆς ΓΑΛΛΙΑΣ στή ΘΕΣ/ΝΙΚΗ COUSINÉRY**

‘Από τό βιβλίο τῆς DÉMOCRATIE ILIADOU, LES BALKANS JOUET DE LA PRATIQUE DES PUISSANCES EUROPÉENNES PENDANT LES XVIII ET XIX SIÈCLES, «BALKAN STUDIES», THESSALONIKI, τ. 16 (1975), σ. 175

**4 Ι. Καποδιστρία. Αύτοβιογραφία,
εκδ. Γαλαξία, Αθήνα 1962, σελ. 137**

‘Ο Βασιλεύς Φερδινάνδος ἔγκατελειψε τήν Νεάπολιν, κληθείς ύπο τῶν συμμάχων· μόλις δέ ἔφθασεν Ούτος εἰς Λάυβαχ, ὅπου μετεφέρθη ἡ διάσκεψις, ὁ αύστριακός στρατός κατέλαβε τό κράτος Του.

‘Ολίγον πρίν ὁ Αύτοκράτωρ είχε λάβει τήν εἰδησιν περί τῆς δυσαρέστου ύποθέσεως τοῦ συντάγματος «Συμεώνοβσκη». Μετ’ ὀλίγον αἱ ταραχαὶ τοῦ Πεδεμοντίου ἥλθον νά δυσχεράνουν τήν κατάστασιν. “Εκτοτε, εἰς τάς διασκέψις, πᾶσαι αἱ ἀποφάσεις ἔφερον τήν σφραγίδα τῶν αὐστριακῶν ἀπόφεων. Τό συνέδριον δέν ἥδυνατο παρά νά τάς ἔγκρινη καὶ πράγματι τάς ἐνέκρινε.

**5 Διακήρυξη τοῦ Συνεδρίου τοῦ Λάυμπαχ, ὅπως τή διασώζει ὁ Σπ. Τρικούπης
(Ιστορία τῆς Έλλην. Ἐπαναστάσεως, δ. π. σελ. 99-100)**

«Χρήσιμοι», ἔκήρυξεν ἡ συμμαχία ἐν Λαϊβάχῃ τήν 30 Ἀπριλίου 1821, «χρήσιμοι ἡ ἀναγκαῖα μεταβολαὶ ἐν τῇ νομοθεσίᾳ ἡ ἐν τῇ διοικήσει τῶν ἐπικρατειῶν πρέπον εἶναι νά πηγάζωσιν ἐκ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως καὶ τῆς πλήρους πεποιθήσεως τῶν θεόθεν τήν ἔχουσιάν ἐμπεπιστεμένων. Πᾶν δ.τι παρεκτρέπεται τῆς ἀρχῆς ταύτης φέρει ἐξ ἀνάγκης τούς λαούς εἰς ἀταξίαν, εἰς κλονισμούς καὶ εἰς δεινά βαρύτερα παρ’ ὅσα προτίθεται νά θεραπεύσῃ. Οι ἄνακτες, αἰσθανόμενοι βαθέως τήν ἀναλλοιώτων ταύτην ἀλήθειαν, δέν ἐδίστασαν νά κηρύξωσι παρρησίᾳ ὅτι σεβδόμοντα τά δίκαια καὶ τήν ἀνεξαρτησίαν ὅλων τῶν νομίμων ἔχουσιῶν ἐθέωρησαν ὡς νομίμως μή ύπάρχουσαν καὶ ὡς μή συνάδουσαν πρός τάς ἀρχάς τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Εύρωπης πάσαν λεγομένην μεταρρύθμισιν ἐνεργούμενην δι’ ἀποστασίας καὶ δι’ ὅπλων. ‘Ως τοιαύτης φύσεως ἔθεωρησαν ὅχι μόνον ὄσα συνέβησαν ἐν τοῖς βασιλείοις τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας, ἀλλά καὶ ὄσα (ῆτοι τά τῆς Έλλάδος) λαβόντα ἀρχήν ἐκ μηχανορραφίας ἐπίσης ἐγκληματικής, ἄν καὶ ύπο πολλά διαφορετικά περιστάσεις, κατέστησαν ἐσχάτως τό ἀνατολικόν μέρος τῆς Εύρωπης θέστρον ἀπεράντων κακῶν».

2. Η θέση τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τῆς Εὐρώπης κατά τὴν ἔναρξη τῆς ἐπαναστάσεως

Ἐλληνικό κράτος δέν ύπηρχε τότε, παρά μόνο στήν πιό αἰσιόδοξη φαντασία καὶ διαισθηση. Γ' αύτό δέν μποροῦμε νά μιλᾶμε γιά διπλωματική θέση τῆς Ἑλλάδας ἀπέναντι στίς ἀποφάσεις γενικά τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς ἐποχῆς ἑκείνης. Μόνον "Ἑλληνες, πού κατέχονταν ἀπό πάθος γιά τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας τους καὶ πού κατεῖχαν σπουδαίες θέσεις, μποροῦσαν νά ἐκφράσουν κάποια στάση ἀπέναντι στήν Εὐρώπη. Είναι γνωστή ἡ θέση τοῦ Ρήγα Φεραίου πού ἔλεγε νά στραφοῦν πρός τη Γαλλία τοῦ Ναπολέοντα καὶ νά ζητήσουν τὴν βοήθειά του γιά νά ἐλευθερώσουν τὴν πατρίδα. Είναι δύμας γνωστό πῶς πλήρωσε αὐτή τὴν θέση του ὁ Ρήγας. Κι ὁ Κοραής ἐπίσης είχε φιλογαλλική στάση, ἀλλά δέν τὴν ἐνεργοποίησε. "Ετσι λοιπόν στίς ἀρχές τοῦ 1821 δύο "Ἑλληνες, πολύ σχετικοί μεταξύ τους, ἐκφράσανε τή διπλωματική τους θέση ἀπέναντι στήν Εὐρώπη. 'Ο πρῶτος είναι ο 'Ψυχλάντης, πού ὡς ἀρχηγός τῆς Ἐπανάστασης ἔγραψε μέ πολὺ ρομαντισμό τὴν περίφημη ἐπιστολή¹ του πρός τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας 'Αλέξανδρο Α' πού τὸν βρῆκε στὸ συνέδριο τοῦ Λάυμπαχ (πρίν ἀπό τίς 14 Μαρτίου 1821), ὅπου ἐπρόκειτο νά βρεῖ παγερή ύποδοχή καὶ καταδίκη τό ἐλληνικό ζήτημα.

'Η ἐπιστολή πρός τὸ Ρῶσο αὐτοκράτορα ἦταν γραμμένη ἔτσι ὥστε νά τὸν συγκινήσει, ἀλλά καὶ πολιτικότατα παρουσίαζε τὴν ἔξέγερση ἀπλωμένη σ' ὄλοκληρη τή Βαλκανική χερσόνησο καὶ τά 'Ἑλληνικά νησιά μέχρι καὶ τὴν Κρήτη καὶ ἔθετε, κατά συνέπεια, γιά τή Ρωσία ζήτημα ἄμεσης ἐφαρμογῆς τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς της, ἐφόσον ἦταν χώρα ὅμοθρησκη μέ τούς "Ἑλληνες καὶ μόνιμα ἔχθρική πρός τὴν Τουρκία. Στά μάτια τότε τοῦ 'Ψυχλάντη καὶ τῶν ἐπαναστατημένων 'Ἑλλήνων ἡ Ρωσία φαινόταν ὡς ὁ φυσικός προστάτης τους.

'Η πρώτη ἀντίδραση τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορα, μόλις διάβασε τὴν ἐπιστολή, ἦταν εύνοϊκή γιά τὸν 'Ψυχλάντη: «Πάντοτε ἔλεγον, ὅτι ὁ καλός οὗτος νέος ἔχει γενναῖα φρονήματα». 'Αλλά ἡ ἐπιστολή είχε φτάσει σέ χρόνο καὶ σέ χῶρο ἐξαιρετικά δυσμενεῖς γιατί ὁ αὐτοριακὸς καγκελλάριος Μέττερνιχ ἔσπευσε τότε νά ἐπηρεάσει τὸν Τσάρο 'Αλέξανδρο ἐνάντια στήν 'Ἑλληνική Ἐπανάσταση σημειώνοντάς του μέ ἔμφαση πόσο ἡ κατάρρευση τῆς Τουρκίας θά εύνοούσε τούς "Αγγλους καὶ τούς Γάλλους. "Ετσι, κάτω ἀπό τὴν πίεση αὐτή ὁ Αὐτοκράτορας «πασῶν τῶν Ρωσιῶν» θά ἀποκηρύξει τό κίνημα τοῦ 'Ψυχλάντη στίς 'Ηγεμονίες καὶ θά ἐκφράσει τή νομιμοφροσύνη του στό Σουλτάνο².

'Ο δεύτερος ἐπίσημος "Ἑλληνας ύπηρξε ὁ 'Ιωάννης Καποδίστριας, πού ἐνώ εὐλογα τὸν συγκινοῦσε τό 'Ἑλληνικό ζήτημα ἦταν ύποχρεωμένος νά ύπερασπίζει τά διπλωματικά συμφέροντα τῆς Ρωσίας, ὡς ἔνας ἀπό τούς τρεῖς ύπουργούς ἐξωτερικῶν τοῦ Τσάρου. Στό Λάυμπαχ

λοιπόν ό Καποδίστριας ήταν μέλος της ρωσικής άντιπροσωπείας. Ήθεση του ήταν έξαιρετικά δύσκολη καί τά περιθώρια άντιδράσεών του στίς θέσεις τοῦ Μέττερνιχ πολύ περιορισμένα· δημοσιεύσης κατόρθωσε νά έπιηρεάσει τίς άποφάσεις τοῦ αύτοκράτορα στήν τελική διαμόρφωση καί διατύπωσή τους (κατά τρόπο ούσιαστικό, ἀν καὶ ὅχι ἐμφανῆ) καί ἔτσι νά άποτρέψει τό χειρότερο γιά τήν Ἑλληνική Ἐπανάσταση καί νά έξασφαλίσει κάποιες προϋποθέσεις γιά εύνοϊκές έξελίξεις ἀργότερα στό διπλωματικό πεδίο.

Ἐτοι συντάχτηκε τό αύτοκρατορικό διάταγμα πού διέγραψε τόν 'Ψυηλάντη, καταδίκαζε τό κίνημά του, διαβεβαίωνε τήν Τουρκία γιά τίς ἀγαθές ρωσικές διαθέσεις, ἀλλά καί περιείχε μία ρήτρα εύνοϊκή γιά τήν 'Ἑλληνική ύπόθεση: τήν «ούδετερότητα».

Κι ἐνώ ή Πενταπλή Συμμαχία ἀποφάσιζε τήν ἐπέμβαση τῶν στρατευμάτων της γιά τήν καταστολή ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν ἐπαναστάσεων, ήταν «Ωατήρια» γιά τήν Ἑλληνική ἐπανάσταση ή τήρηση ούδετερότητας καί μάλιστα αὐστηρῆς, ἀπέναντί της, ώς προϋπόθεση ἀπαραίτητη γιά εύνοϊκές ἀργότερα έξελίξεις.

Ἐκτός ἀπό τό διάταγμα τοῦ Τσάρου ό Καποδίστριας ύποχρεώθηκε νά γράψει καί προσωπική ἐπιστολή πρός τόν 'Ψυηλάντη, στήν όποια βρήκε τήν εύκαιρια μέ διπλωματική εύστροφία νά ἀφήσει νά φανοῦν δείγματα εύνοιας πρός αὐτόν καί τόν Ἑλληνικό ἀγώνα³.

Μέ τίς δύο αὐτές ἐνέργειες, πού διατυπώθηκαν φραστικά ἀπό τόν Καποδίστρια, περιγράφεται μία ἔξωτερική πολιτική ἄψογα σύμφωνη μέ τίς τότε περιστάσεις (τό κλίμα τοῦ Συνεδρίου τῆς Ἱερῆς Συμμαχίας), ταυτόχρονα δημοσιεύεται καί «ἀνοιχτή» γιά διαφορετικούς μελλοντικούς διπλωματικούς χειρισμούς, ὅπως τουλάχιστο σχολιάζει ὁ Ἱδιος ό Καποδίστριας στήν αὐτοβιογραφία του⁴.

— 'Η προσπάθεια τοῦ Καποδίστρια, ό όποιος στήριζε τίς ἐλπίδες του σέ ἓνα νέο ρωσοτουρκικό πόλεμο, συνεχίστηκε. 'Αυτό συνέβαλαν ίδιαίτερα οἱ εἰδήσεις γιά τίς σφαγές στήν Πόλη καί τόν ἀπαγχονισμό τοῦ Πατριάρχη, πού ἐφθασαν στήν Πετρούπολη. 'Ο Τσάρος συγκλονίστηκε ἀπό τίς περιγραφές τῶν φρικαλεοτήτων καί ἔστειλε στήν Πύλη αὐστηρό τελεσίγραφο. Οἱ δύο χῶρες βρέθηκαν στά πρόθυρα τοῦ πολέμου. 'Αλλά οἱ Ρώσοι, ἔξαιτιας τῆς ἀστάθειας καί τῆς ἀναβλητικότητας τοῦ 'Ἀλεξάνδρου, δέν ἀποτόλμησαν τότε ἐνοπλη ρήξη. Γνώριζαν ὅτι θά ἀντιμετώπιζαν συνασπισμένες καί τίς τρεῖς ἄλλες Δυνάμεις.

Θά πρέπει ἀκόμη ν' ἀναφέρουμε ἐδῶ ὅτι στίς 19 Ιουλίου 1821 ό Τσάρος πρότεινε στή Γαλλία συνεργασία γιά τή λύση τοῦ 'Ἑλληνικοῦ προβλήματος προσφέροντάς της τήν Πελοπόννησο ώς προτεκτοράτο. 'Η πρόταση δέν είχε εύνοϊκή ύποδοχή. Κατά τή γαλλική Κυβέρνηση «ἡ 'Ἑλληνική Ἐπανάσταση εύνοει μόνο τή Ρωσία. 'Η Γαλλία ἐνδιαφέρεται νά μείνουν τά πράγματα ὅπιας ἔχουν».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

'Απόσπασμα τής έπιστολής του 'Αλ. 'Υψηλάντη πρός τόν τσάρο τής Ρωσίας 'Αλέξανδρο Α'
(άπό τήν I.E.E., τόμο IB', σελ. 36)

«... Πάσαι αἱ εὐγενεῖς τῶν ἐθνῶν ὄρμαι πηγάζουσιν ἀπό Θεοῦ, καὶ ἀναμφιβόλως ἐκ θείας ἐμπνεύσεως ἐγείρονται σήμερον οἱ "Ἐλληνες ἀθρόοι, ὅπως ἀποσείσωσι τόν βδελυρόν ζυγόν, ὅστις βαρύνει ἐπ' αὐτῶν ἀπὸ τεσσάρων ἥση αἰώνων. Πλέον ἡ διακόσιαι ἀναφοράι, ... προυχόντων πάσης τάξεως καὶ ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, μέ καλοῦσιν εἰς τὴν ἀρχηγίαν, ἵνα νικήσω ἡ ἀπότινα μετ' αὐτῶν. Τήν στιγμήν ταύτην νικῶσιν οἱ ὀπλαρχηγοί τῆς Ἡπείρου τούς στρατούς τούς Σουλάτουν, οἱ Σουλιώται καὶ οἱ Πάργιοι ἐπιστρέφουσιν εἰς τήν πατρίδα των, κηρύττοντες ἔαυτούς ἐλευθέρους, καὶ τά ὅρη τῆς Ἑλλάδος πάντα ἐκάλυψαν φοβεροὶ τῆς ἐλευθερίας πρόμαχοι. Ἡ Πελοπόννησος, καὶ τό Αίγαιον κινοῦνται, ἡ Κρήτη ἀνίσταται, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία, ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία σπεύδουσιν εἰς τά ὅπλα, ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαυΐα ἀποτινάσσουσι τόν ζυγόν, καὶ περίτρομοι οἱ Τούρκοι ἴστανται ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπί ηφαιστείου, ὅπερ είναι ἔτοιμον νά τούς καταπί...» καὶ κατέληγε σέ ἕκκληση γιά **βοήθεια πρός τούς ὁμοθρήσκους λαούς καὶ τῇ δικαιοσύνῃ**. Ἡ ἐπιστολή περιείχε πολλές πρόωρες ειδήσεις, μέσα σώματα στά πλαίσια τού Σχεδίου τῆς Ἐταιρείας καὶ γιά περιοχές, ὅπου είχε γίνει προετοιμασία καὶ ἀπό ὅπου είχαν ληφθεί διαβεβαιώσεις γιά τήν 'Επανάσταση.

2

Αύτοκρατορικό διάταγμα τοῦ τσάρου 'Αλεξάνδρου Α'
(IEE, IB', 38)

«Α'. 'Ο πρίγκηπ 'Αλέξανδρος 'Υψηλάντης διαγράφεται ἐκ τῶν ἐλέγχων τῆς στρατιωτικῆς ύπηρεσίας τῆς Ρωσίας·

Β'. 'Ο Αύτοκράτωρ ἀποδοκιμάζει ἐπισήμως τό ἐπιχείρημα αὐτοῦ, ἵνα μή δύνηται ἔχειν οὐδεμίαν ἐλπίδα συνδρομῆς παρά τῆς Ρωσίας πρός ύποστήριξιν·

Γ'. Διατάσσεται ὁ κόμης Βίτγενστεΐν, γενικός ἀρχηγός τῶν ἐπί τοῦ Προύθου καὶ ἐν τῇ Βεσσαραβίᾳ ρωσικῶν στρατευμάτων, ἵνα διατηρῇ **αύστηροτάτην οὐδετερότητα καὶ ἀμεροληψίαν ὡς πρός τάς ἐκραγείσας ταραχάς ἐντός τῶν δύο Ήγεμονειῶν'**

Δ'. Κοινοποιοῦνται αἱ ἀποφάσεις αὗται τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβει τῆς Ρωσίας, καὶ οὕτος διατάσσεται, ἵνα γνωστοποιήσῃ μέν ταύτας τῇ ύψηλῇ Πύλῃ, ἐπαναλαμβάνων ἐν ταυτῷ τάς εἰλικρινεῖς καὶ καθαράς διαβεβαιώσεις τάς ἐτί τῆς ἀποστασίας τῆς Βλαχίας (ἢ τοῦ Βλαδιμηρέσκου) δοθείσας: ἀναγγείλη δέ ρητῶς, ὅτι ἡ πολιτική τοῦ Αύτοκράτορος ἔστι καὶ ἔσται ἀλλοτρία τῶν ραδιοιργιῶν, δι' ὧν ἐπαπειλεῖται ἡ ἡσυχία οἰουδήποτε τόπου· ὅτι πᾶσα τοιαύτης φύσεως ἐνοχὴ ἀντίκειται εἰς τήν εὐθύτητα τῶν σκοπῶν τοῦ Αύτοκράτορος· καὶ ὅτι ὡς πρός τάς σχέσεις τῆς Πύλης οὐδ' ἄλλον ἔχει σκοπόν, οὐδ' ἄλλην τρέφει ἐπιθυμίαν παρά τήν διατήρησιν καὶ τήν ἀκριβῆ **ἐκτέλεσιν τῶν ύφισταμένων συνθηκῶν μεταξύ τῶν δύο Δυνάμεων**.

'Ο Φιλήμων σχολίαζε ώς ἔξῆς τόν ὅρο τῆς οὐδετερότητας (βλ. σχετικόν IEE, IB', σελίδα 38):

«... τό αὐτό διάταγμα, ούδολως ἀπτόμενον τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, τήν

σωτήριον παρεδέχετο ρήτραν τῆς οὐδετερότητος, ἦν, ὡς προηγούμενον ἥδη ἐπίσημον ἐπὶ ἐνός μέρους, ἔμελλε μετ' ὀλίγον παραδεχθῆναι ἔκουσα ἄκουσα ἄπασα ἡ διπλωματία ἐπὶ τοῦ ὅλου τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως».

3

'Επιστολή τοῦ 'Ι. Καποδίστρια πρός τὸν Ἀλέξανδρο 'Υψηλάντη (ΙΕΕ, τ. IB', σελ. 38-39):

Λευβάχ, 14 μαρτίου 1821

«Πρίγκιψ μου

Λαβών τὴν ἀπὸ 24 Φεβρουαρίου ὑμετέραν ἐπιστολὴν, ὁ Αύτοκράτωρ, τόσῳ βαθυτέραν ἡσθάνθη θλίψιν, διστριχούσης τὸν πολιτικὸν καὶ οἰκονομικὸν, ὃν ἐδώκατε δείγματα ἐν τῇ ὑπτρεσίᾳ αὐτοῦ. Πόρρω λοιπόν ἀπεῖχεν ἡ Α.Α.Μ. ὅπως πιστεύσῃ ὅτι ἐμέλλετε αἴφνης παρασυρθῆναι ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου τοῦ παραλογισμοῦ, ὅπερ φέρει τούς ἀνθρώπους τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰώνος, ἐπιλανθανομένους τῶν πρωτίστων καθηκόντων αὐτῶν, εἰς ἀναζήτησιν ἀγαθοῦ, οὐδόλως ἐλπιζομένου ἄλλως, ἡ διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν παραγγελμάτων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἡθικῆς. 'Η τάξις τῆς γεννήσεως ἡμῶν, τὸ στάδιον ὅπερ ἔξελέξασθε, ἡ δικαία ὑπόληψις, ἣν ἐκτήσασθε, τὰ πάντα ἐν ἐνὶ λόγῳ παρείχον ὑμῖν τὴν εὔκαιρίαν καὶ τὰ μέσα, ὅπως φωτίστε περὶ τῶν ἀληθῶν αὐτῶν συμφερόντων τούς προύχοντας ἐκείνους τῆς Ἐλλάδος, τούς δεικνύοντας τόσον φυσικήν πρός ὑμᾶς ἐμπιστοσύνην. 'Αναμφιβόλως ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται ἡ ἔφεσις τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης ἑαυτοῦ, καὶ βεβαίως πλεῖσται περιστάσεις ἐνέπνευσαν τοῖς "Ἐλλησι τὴν εὐχήν, ἵνα μὴ μείνωσι ξένοι πρός τὴν ιδίαν αὐτῶν είμαρμένην. 'Αλλ' ἀρά γε διὰ τῆς ἀποστασίας... δύνανται κολακεύεσθαι περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἐνός τόσῳ ἔξοχου σκοποῦ; Δύνανται ἀρά ποθεῖν τὴν ἀναγέννησιν αὐτοῦ καὶ ἀνύψωσιν εἰς τὴν βαθμίδα τῶν ἐλευθέρων ἔθνος τι διά σκοτεινῶν ὑπενεργειῶν, διά ζοφερῶν σκευωριῶν; 'Ο Αύτοκράτωρ οὐδόλως διλανεῖται τοῦτο ἔσπευδεν ἵνα ἔχασφαλίσῃ τοῖς "Ἐλλησι τὴν προστασίαν διά τῶν μεταδύν ρωσσίας καὶ Πύλης συνυμολογηθεισῶν συνθήκων ἀλλ' ἥδη τὰ δυνατά ταῦτα ἀποκτήματα παραγνωρίζονται, αἱ ὁδοὶ τῆς νομιμότητος ἐγκαταλιμπάνονται, καὶ ὑμεῖς δείκνυσθε θέλοντες, ἵνα προσκολλήσητε τὸ δόνομα ὑμῶν εἰς συμβεβήκοτα, πασιφανῶς ἀποδοκιμαζόμενα παρὰ τῆς Α.Α.Μ.

'Η ρωσσία διάγει ἐν εἰρήνῃ μετά τοῦ ὁθωμανικοῦ κράτους. 'Η ἐν Μολδαυίᾳ ἐκραγεῖσα ἐπανάστασις ἐπὶ οὐδενὶ λόγῳ δικαιολογήσει ρήξιν τίνα μεταξύ τῶν δύο κρατῶν. 'Αλλως διερργηνύμεθα ἄν μετά τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, προσεφερόμεθα ἔχθρικῶς κατ' αὐτῆς καὶ παρεβιάζομεν τὴν πίστιν τῶν συνθήκων, εὐνοοῦντες, ἔστω καὶ δι' ἀπλῆς σιωπηρᾶς συγκαταθέσεως, ἐπανάστασιν, σκοπούσαν τὴν ἀνατροπὴν δυνάμεως, μεθ' ἡς ἡ ρωσσία ἐκήρυξε καὶ κηρύττει ὡς ἔχουσα σταθερούς σκοπούς πρός διατήρησιν σχέσεων εἰρήνης καὶ φιλίας.

Καὶ κατ' ἄλλην δέ σκέψιν, τίνα στιγμὴν ἔξελέξατε, ἵνα προσβάλητε τὴν Πύλην; Αὐτήν ἐκείνην τὴν στιγμήν, καθ' ἣν διαπραγματεύσεις, ὁσπέραι γονιμώτεραι ἀποτελεσμάτων εύτυχῶν καθιστάμεναι, περιβάλλουσι τὴν εἰρήνην διὰ νέων ἔγγυησεων: αὐτήν ἀκόμη τὴν στιγμήν, καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ὑμετέρας οἰκογενείας ἔμελλον ἰκανοποιηθῆναι, ὁ δέ **Σουλτάνος**, ὡς γινώσκετε, προύτιθετο, ἵνα ἀποδώσῃ ὑμῖν πλήρη καὶ ἐντελή δικαιούνην. Πεπληροφορημένοι περὶ τῶν περιστάσεων τούτων, καὶ εἰδότες τάς ἀνέκαθεν διεπούσας τὴν πολιτικὴν τοῦ Αύτοκράτορος ἀρχάς, πῶς ἐτολμήσατε ὑποσχεθέντες τοῖς κατοίκοις τῶν Ἡγεμονειῶν τὴν ύποστηριξιν μεγάλης τινος Δυνάμεως; 'Εάν ήθελήσατε προστηλῶσαι τά βλέμματα αὐτῶν πρός τὴν ρωσίαν, οἱ συμπατριώται ὑμῶν θέλουσιν ἰδεῖν ταύτην

άκινητούσαν, μετ' όλιγον δέ αι δίκαιαι μορφαί αύτῶν θέλουσιν ἐπιβαρύνειν 'Υμᾶς, καὶ αἰσθανθήσεσθε πίπτουσαν ἐφ' ὑμῶν μεθ' δλου αὐτῆς τοῦ βάρους τήν εὔθυνην ἐπιχειρήσεως, ἢν μόνα πάθη παραφρονοῦντα ἡδύναντο ὑπαγορεῦσαι. 'Αλλ' ὅμως πάντοτε ἔχει τις καιρόν, ίν' ἀποδώσῃ σέβας πρός τὸν δρόγον καὶ πρός τὴν ἀλήθειαν· ἔχετε εἰσέτι ἐν χερσίν τὴν σωτηρίαν τῶν περὶ ὑμᾶς ἀποπεπλανημένων ἀνθρώπων... 'Ο Αὐτοκράτωρ οὐδεμίαν, οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐμμέσως, παρέξει ὑμῖν συνδρομήν, διότι, ἐπαναλαμβάνομεν λέγοντες, ἥθελεν εἰσθαι ἀνάξιον αὐτοῦ τὸ ὑποσκάπτεν τά θεμέλια τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας διά τῆς ἐπονειδίστου καὶ ἐγκληματικῆς ἐνεργείας μυστικῆς ἐταιρίας...

Σταθμίσατε, Πρίγκιψι μου, τάς παρατηρήσεις, ἃς ἀπευθύνει υμῖν ὁ Αὐτοκράτωρ ως τελευταίον δεῖγμα τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ. Ὁφελήθητε ἐκ τῆς τόσον σωτηριώδους προειδοποιήσεως ταύτης· ἐπανορθώσατε τό κακόν, ὅπερ ἐπράξατε ἥδη· προλάβατε τάς καταστροφάς, ὃς μέλλετε ἐπισύραι κατά τὴς ὥραιας καὶ ἀτυχοῦς πατρίδος ύμῶν. 'Εάν ύποδειξήτε ἡμῖν τὰ μέσα πρός κατάπausin τῶν ταραχῶν ἄνευ παραβιάσεως τίνος καὶ χωρίς τῆς ἐλαφροτέρας προσβολῆς τῶν ὅρων τῶν ύφισταμένων μεταξύ Ρωσίας καὶ ὀθωμανικῆς Πύλης συνθηκῶν, ὁ Αὐτοκράτωρ οὐκ ἀρνηθῆσεται τὴν παρέμβασιν ἕαυτοῦ παρά τῇ Τουρκικῇ κυβερνήσει, προσκαλῶν αὐτήν εἰς ἔμφρονα μέτρα, δυνάμενα τὴν ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυίᾳ ἐπάνοδον τῆς ἡσυχίας, ἢς τὴν ἀνάγκην συναισθάνονται τόσῳ βαθέως αἱ χῶραι αὗται. 'Ἐν πάσῃ ἀλλή περιπτώσει ἡ Ρωσία ἔσεται ἀπλοῦς θεατής τῶν γινομένων, ούδε τά ὅπλα τοῦ Αὐτοκράτορος κινηθήσονται, ούδε ὑμεῖς καὶ οἱ ἀδελφοί ύμῶν ἔστε ἐφεξῆς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Α.Μ. τοῦ αὐτοκράτορος. 'Η Πριγκίπισσα 'Υψηλάντου ἔξακολούθησει ἀπολαμβάνουσα τὴν προστασίαν Αὐτοῦ, ἀλλὰ καθ' ὅσον ἀφορᾷ προσωπικῶς αὐτήν· ἐπ' οὐδεμιᾷ ὅμως περιπτώσει ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπιτρέψει τὴν εἰσοδον ύμῶν εἰς Ρωσίαν. 'Η ἐπιστολή αὕτη περιελεύσεται ύμῖν διά τοῦ βαρώνου Στρωγανώφ, διαταγέντος, ἵνα ἀφ' οὐ κοινοποιήσει ταύτην τῇ Πύλῃ διαβιβάσῃ πρός ύμᾶς καὶ προσθέσῃ τάς συμβουλάς, μεθ' ὧν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐφάπαξ ἔτι προτρέπει ύμᾶς ἵνα συμμορφωθῆτε. (ύπογρ.) «Ο ΚΟΜΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

4

'Ι Καποδίστρια, Αὐτοβιογραφία, 140-141.

"Οτε ἡ διάσκεψις τοῦ Λάυβαχ ἔλαβε γνῶσιν τῶν ἀπαντήσεών μας πρός τὸν πρίγκιπα 'Υψηλάντην καὶ τῶν δόηγιῶν ἃς ἔμελλε νά λάβῃ ὁ βαρώνος Στρώγανωφ, οἱ συνάδελφοί μας ύπουροι τῶν συμμάχων Δυνάμεων μοί ἔξεφρασαν τά συγχαρητήριά τῶν διά τά μέτρα ταῦτα ἄτινα ἀσφαλῶς θά ἔστεφοντο ύπό πλήρους ἐπιτυχίας. 'Εφαντάζοντο διτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας δέν θά ἐγίνετο πλέον λόγος οὔτε περὶ Τούρκων οὔτε περὶ 'Ελλήνων καὶ διτι τά πράγματα θά ἐπανήρχοντο εἰς τό statu quo ante.

"Πολὺ θά ἐπεθύμουν, κύριοι, τοῖς ἀπήντησα, «νά συμμερισθῶ τήν γνώμην σας. 'Εάν όμως θέλετε τήν ιδικήν μου, θά σᾶς εἶπω διτι, ἀκολουθοῦντες τό νῦν υἱοθετηθέν συστήμα, μόνον μετά εἰκοσιπενταετίαν θά ἔχετε τήν ικανοποίησιν τοῦ νά μή ἀκούετε πλέον νά γίνεται λόγος περὶ 'Ελλήνων καὶ περὶ Τούρκων· ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τό statu quo, τοῦτο παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτί.

"Εκοιτάχθησαν, ύψωσαν τούς ώμους καὶ ἴως ὕκτιραν διά τάς ύπερβολάς εἰς τάς ίδεας μου. 'Ανέφερα τό πράγμα εἰς τόν Αὐτοκράτορα. 'Η Αὐτοῦ Μεγαλειότης ήθελησε νά ἀκούσῃ τά αἴτια ἐφ' ὧν ἐβάσιζον τήν γνώμην μου. 'Ανέπτυξα αὐτά. 'Ο Αὐτοκράτωρ μοί ἀπήντησε τότε: «'Ἄς ἴωμεν ἐν τῷ μεταξύ τί θά προκύψῃ ἀπό τά πρώτα μας διαβήματα· ἐν ἀνάγκη θά ἐπανέλθωμεν ἐπί τῶν παρατηρήσεών σας».

3. Τό συνέδριο τῆς Βερόνας

"Υστερα ἀπό τό Συνέδριο τοῦ Λάουμπαχ, οἱ ἡγεμόνες τῆς Εύρώπης καὶ οἱ 'Υπουργοί τους πίστεψαν ὅτι εἶχε τακτοποιηθεῖ τό θέμα τῶν ἔξεγέρσεων, τόσο στήν 'Ισπανία καὶ τήν 'Ιταλία, ὅσο καὶ στήν 'Ελλάδα. Τό ἀντιδραστικό πνεύμα τῆς 'Ιερῆς Συμμαχίας φαινόταν ίκανό νά ἐπιβληθεῖ. 'Ο Μέττερνιχ, ἐπειδὴ ἀντιλήφθηκε πόσο ὁ Καποδίστριας ἐπηρέαζε τό Τσάρο 'Αλέξανδρο ύπερ τῶν ἑλληνικῶν ὑποθέσεων, προσπάθησε καὶ πέτυχε τήν ἀπομάκρυνσή του ἀπό τήν πολιτική σκηνῆ τῆς Εύρώπης. Πρός στιγμή φάνηκε πώς ὁ Μέττερνιχ ἔμενε ὁ τελικός νικητής στό διπλωματικό ἄγώνα γύρω ἀπό τό 'Ελληνικό Ζήτημα. Κάτω ἀπό τήν ἀπατηλή αὐτή ἐπίφαση πραγματικός νικητής παρέμενε ὁ Καποδίστριας. Εἶχε ἥδη συμβάλει καίρια γιά τήν περίσωση καὶ τή στερέωση τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασης. 'Ο Μέττερνιχ εἶχε χάσει τή μεγάλη εύκαιρία νά τήν καταστείλει στά πρώτα βήματα. Εἶχε περάσει πιά ἔνας χρόνος καὶ τό πρόβλημα ἔμενε. Μιά σειρά νίκες τῶν 'Ελλήνων κατά τῶν Τούρκων τό φανέρωνε πολύ πειστικά.

Στά μέσα τοῦ 1822 ἀποφασίστηκε νά συνέλθει στή Βερόνα συνέδριο τῶν δυνατῶν τῆς Εύρώπης γιά νά ξανασυζητηθοῦν τά φλέγοντα ζητήματα. Τό πιό σπουδαῖο ἀπ' αὐτά ἦταν πάλι τό θέμα τῆς 'Ισπανίας καὶ τό 'Ελληνικό Ζήτημα, μέ τήν ἐπιπλοκή πού προκάλεσε στίς Ρωσοτουρκικές σχέσεις (διακοπή διπλωματικῶν σχέσεων ύστερα ἀπό τίς βιαιοπραγίες τῶν Τούρκων σέ βάρος τῶν 'Ελλήνων στήν Κωνσταντινούπολη καὶ ἄλλες πόλεις τήν ἀνοιξη τοῦ 1821).

Στό συνέδριο, πού ἄρχισε στά μέσα τοῦ 'Οκτώβρη 1822, πήραν μέρος οἱ αύτοκράτορες τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Αύστριας. 'Επίσης οἱ βασιλεῖς τῆς Πρωσίας, τῆς Σαρδηνίας καὶ τῶν Δύο Σικελιῶν, ὁ μέγας δούκας τῆς Τσακάνης, ὁ Δούκας τῆς Μοδένας καὶ ἡ Δούκισσα τῆς Πάρμας. Τόν Πάπα ἀντιπροσώπευε ὁ Καρδινάλιος Σπίνα. 'Ακόμη ἦταν ἐκεῖ ὁ Οὐέλλιγκτον, ἀρχηγός τῆς ἀγγλικῆς ἀντιπροσωπείας, ὁ Μονμορανσύ καὶ ὁ Σατωβριάνδος, ἐκπρόσωποι τῆς Γαλλίας, ὁ Μέττερνιχ βέβαια, καὶ πολλοί ἄλλοι.

Τή σύγκληση τοῦ συνεδρίου τῆς Βερόνας ἄκουσαν στήν 'Ελλάδα μέ αἰσιοδοξία. 'Η 'Ελληνική 'Επαναστατική Κυβέρνηση, πού εἶχε σχηματιστεῖ ύστερα ἀπό τή συνέλευση τῆς 'Επιδαύρου, εἶχε ἔγκαιρα πληροφορηθεῖ τό γεγονός ἀπό τόν ἵδιο τόν Καποδίστρια¹.

Μέ πνεύμα αἰσιοδοξίας, πού ἡ ἵδια ἡ ἐπιστολή τοῦ Καποδίστρια ἄφηνε νά υπάρχει, ἡ 'Επαναστατική Κυβέρνηση ἐτοίμασε τρεῖς ἐκκλήσεις, τήν πρώτη γιά τούς ἀντιπροσώπους² τῆς Εύρώπης στό Συνέδριο, τή δεύτερη πρός τό Ρώσο αύτοκράτορα 'Αλέξανδρο καὶ τήν τρίτη πρός τόν Πάπα.

'Αντιπρόσωποι τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστατικῆς Κυβερνήσεως ὄριστη-

καν ό Κεφαλωνίτης 'Ανδρέας Μεταξάς και ό γάλλος φιλέλληνας, πλοίαρχος Ζουρνταίν (PIERRE JOURDAIN).

"Εφτασαν στήν 'Αγκόνα στις 12/24 τοῦ 'Οκτώβρη και ἀπό τό λοιμοκαθαρκτήριο στείλανε στὸν Πάπα τὶς ἐκκλήσεις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, γιά νά τίς διαβιβάσει στό Συνέδριο, παρακαλώντας τὸν νά τούς βοηθήσει νά παρουσιαστοῦν αὐτοπροσώπως σ' αὐτό, γιά νά ἐκθέσουν τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδας. 'Ο Πάπας, μέ τὴν ἐλπίδα πώς ἵσως κάτι θά πετύχαινε, γιά νά ἐνισχύσει τὸ γόητρο τῆς παπικῆς Ἑκκλησίας, ἔδειξε προθυμία νά τούς ἐξυπηρετήσει καὶ ἔστειλε τὰ ἔγγραφα στό Συνέδριο.

"Οταν ὅμως οἱ δυνατοί τῆς Εὐρώπης διάβασαν τὰ ἔγγραφα, ἐξοργίστηκαν καὶ τά θεώρησαν ὡς «ἄτοπα καὶ αὐθάδη» καὶ προσκάλεσαν τὸν πάπα νά διώξει τὸ Μεταξά ἀπό τὴν 'Αγκόνα. "Υστερα ἀπ' αὐτὸ οἱ Ἑλληνες ἀντιπρόσωποι εἰδοποιήθηκαν νά ἐγκαταλείψουν τὴν Ἰταλία. 'Ο Μεταξάς καὶ οἱ ἄλλοι διαμαρτυρήθηκαν μέ ἔγγραφα, τόσο στό Συνέδριο ὅσο καὶ στὸν πάπα. Κρίθηκε τότε χρήσιμο νά ἀποσταλεῖ στὴν Ἰταλία ἐπιφανής ἔλληνας ιεράρχης: διάλεξαν γι' αὐτό τὸν ἐπίσκοπο Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανό, γιά νά μεταβεῖ στὸν Πάπα Πίο Ζ' καὶ κάνοντας «δελεαστικάς προτάσεις περὶ ἐνώσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἑκκλησίας μετά τῆς Ρωμαϊκῆς» νά τὸν ἐνισχύσει στὴν ἀπόφασή του νά βοηθήσει τούς "Ελληνες.

Δυστυχῶς ὅμως οὕτε κι αὐτοί οἱ ἀντιπρόσωποι κατόρθωσαν νά φθάσουν στή Ρώμη. 'Ο Μέττερνιχ δέ θά ἐπέτρεπε ποτέ νά δεχετεῖ ό Πάπας ἀπεσταλμένους μιᾶς Ἐπαναστατικῆς Κυβερνήσεως, πού δέν τὴν ἀναγνώριζαν τά ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης.

Τό Συνέδριο τελείωσε τίς ἐργασίες τους στίς 2 Δεκεμβρίου καὶ ἐξέδωσε διακήρυξη τῶν ἀποφάσεων καὶ τῶν ἀντιλήψεών του³, πού σύμφωνα μ' αὐτές ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση καταδικαζόταν ως ἐνέργεια ἀσύνετη καὶ ἐγκληματική καὶ ἐκπορευόμενη ἀπό τὴν ἴδια ἀνατρεπτική πηγή τοῦ καρμποναρισμοῦ. Διαφαίνεται ὅμως στούς τελευταίους στίχους αὐτοῦ τοῦ κειμένου ἡ ἀνησυχία γιά τὴν ἐκβαση τῶν προστριβῶν Ρωσίας-Τουρκίας.

"Ετοι ἡ ἐπίσημη Εὐρωπαϊκή διπλωματία ἐθελοτυφλοῦσε μπροστά σέ πρόβλημα ὑπαρκτό, ἀλλά καὶ παρέβλεπε μέ τρόπο κυνικό τίς ἐπίμονες διακηρύξεις τῶν Ἐλλήνων, πού τόνιζαν ότι ό ἀγώνας είναι ἀπελευθερωτικός καὶ ὅχι κοινωνικοανατρεπτικός⁴.

Πάντως ό 'Ανδρέας Μεταξάς ἀνακοινώνοντας στούς "Ελληνες τὴν ἀποτυχημένη προσπάθεια νά συγκινήσουν τὴν ἐπίσημη Εὐρώπη κατέληγε μ' αὐτά τά λόγια: «Οι 'Ηγεμόνες μᾶς ἐγκαταλείπουσι καὶ εἰς ἡμᾶς μόνον ἔχομεν νά ἐλπίζομεν».

1

'Επιστολή τοῦ Ἰ. Καποδίστρια πρός Κερκυραῖο ἔμπιστο φίλο του, ἡ ὥποια διαβιβάστηκε στήν Ἑλληνική Ἐπαναστατική Κυβέρνηση

«Ἐκ Πετρουπόλεως τῇ 13/25 ἰουνίου 1822.

Ἐγώ ἀναχωρῶ διά τὸ Φραγγόρτ διά νά ἀναμείνω ἐκεῖ τάς προσταγάς τοῦ Αὐτοκράτορος ὅπου καὶ ὁ ἵδιος πηγαίνει εἰς Βιέννην καὶ ἐπειτα εἰς Βερόναν, ὅπου θέλει εἶναι μία ἔνωσις βασιλέων καὶ μινίστρων. "Οσον διά τά ἐπωφελῆ ἀποτελέσματα ταύτης τῆς συνελεύσεως δέν ἔχω οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν. Ἀποδεικνύεται ἐκ τούτου φανερώτατα ὅτι τά μεγάλα τοῦ κόσμου συμφέροντα δέν ἔξισάζοντα εἰμή διά τῆς διπλῆς ἐνεργείας τοῦ καιροῦ καὶ τῆς δυνάμεως. Διοθέντος τούτου, θέλει ἐνασχοληθοῦν ὡφελίμως εἰς τήν καθειρήνευσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡτις θέλει τελειώσει ἐπίπειρα εἰς τό νά λάβη τόν καρπόν τόσων θυσιῶν καὶ πόνων." Ἐχω μάλιστα περισσότερον ἀπό ἐλπίδα εἰς τοῦτο. "Ἐχω τήν βεβαίαν πεποίθησιν. Τό μέγα διάστημα μᾶς διαχωρίζει, μέδυσοκολεύει νά ἔξηγηθῶ πλέον ἐκτεταμένως εἰς παρόμοια πράγματα, καὶ χωρίς νά ἔβγω ἀπό τά ὅριά μου σᾶς λέγω νά ἔχετε ὑπομονήν καὶ θάρρος. Ὁ Θεός εἶναι μέγας καὶ ἡμεῖς ποτέ δέν πρέπει ν' ἀπελπίζωμεθα ὡς ποῦ ἐπιτύχωμεν τῆς παντοδυνάμου προστασίας του.

Ιωάννης Καποδίστριας».

(Δ. Κόκκινου, Ἑλληνική Ἐπανάσταση, Τομ. 6, σελ. 53-54)

2

"Ἐκκληση τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων πρός τούς Εύρωπαίους διπλωμάτες στὸ συνέδριο τῆς Βερόνας

«Δεκαοκτώ μῆνες παρῆλθον ἀφ' οὐ ή Ἑλλάς μάχεται κατά τῶν ἔχθρῶν τοῦ χριστιανικοῦ ὄντα. "Ολαι αἱ δυνάμεις τῶν Μωαμεθανῶν κατημύνθησαν ἐναντίον τῆς, καὶ ή Ἑύρωπαϊκή Τουρκία, ή Ἀσία καὶ ή Ἀφρική ἐξοπλίζονται ἀμιλλώμεναι πρός ἀλλήλας διά νά ὑποστηρίξωσι τήν σιδηρᾶν χείρα τήν καταπίεσασαν τοσοῦτον χρόνον τό Ἑλληνικόν "Εθνος καὶ τείνουσαν ὅλως εἰς τό νά τό ἐξολοθρεύση. Ἀφ' ής ἡρχισεν ὅ πόλεμος ὑψώσει τήν φωνήν ή Ἑλλάς διά τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων τῆς ἔχαιτουμένη τήν βοήθειαν, ή τουλάχιστον τήν οὐδετερότητα τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων. Τήν σήμερον δέ ὅτε συνέρχονται εἰς τήν Ἰταλικήν χερσόνησον οἱ δυνατοί διά νά βάλωσιν εἰς τάξιν τά τῆς Εύρωπης καὶ συμβουλευθῶσι πασιφανῶς διά τά μεγάλα συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ δέ τοι δέλα τά ἔθνη προσμένουσιν ἀπ' αὐτούς τήν διατήρησιν τῆς εἰρήνης, τήν ἐγγύησιν τοῦ δικαίου τῶν ἔθνῶν, καὶ τήν διανομὴν τῆς δικαιοσύνης, ή Ἑλληνική Κυβέρνησις ἡθελει νά παραβῇ τό χρέος τῆς, ἀν δέν ἔξέθετε καὶ αὔθις εἰς τούς αὐγούστους συμμάχους μονάρχας τήν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, τά δίκαιά της καὶ τάς νομίμους ἐπιθυμίας τῆς, καθώς καὶ τήν σταθεράν ἀπόφασιν ὅλως τῶν πολιτῶν της τοῦ νά τύχωσι δικαιοσύνης ἀπό τάς ἀνθρωπίνους δυνάμεις, καθώς εὑρον χάριν ἐνώπιον τοῦ οὐρανίου Βασιλέως τοῦ διέποντος τά βασίλεια τοῦ κόσμου, ή νά ἀποθάνωσιν ὅλοι χριστιανοί καὶ ἐλεύθεροι. "Ηδη ἔχύθησαν ποταμοί αἰμάτων. Ἀλλ' ή σημαία τοῦ σταυροῦ νικήτρια πανταχοῦ κυματίζει εἰς τήν Πελοπόννησον, εἰς τήν Ἀττικήν, εἰς τήν Εύβοιαν, εἰς τήν Βοιωτίαν, εἰς τήν Ἀκαρνανίαν, εἰς τήν Αιτωλίαν, εἰς τό μεγαλύτερον μέρος τής Θεσσαλίας καὶ τής Ἡπείρου, εἰς τήν Κρήτην, καὶ εἰς τάς νήσους τοῦ Αιγαίου πελάγους. Τοιαύτας προόδους ἔκαμε τό Ἑλληνικόν ἔθνος καὶ αὕτη εἶναι ή κατάστασίς του, ώστε εἶναι

πασίδηλον εις δόλους τούς ἔχοντας γνῶσιν τῆς Τουρκίας, ὅτι οἱ "Ελληνες δέν ήμποροῦσιν ν' ἀφήσωσι τά δόπλα πρὶν κατακτήσωσι ἢ πρὶν ἀπολαύσωσι τάς ἐγγυήσεις ὑπάρξεως χωριστῆς, ἀνέξαρτή του καὶ ἐθνικῆς, εἰς τὴν ὥποιαν καὶ μόνην θά εὑρώσι τὴν ἀσφάλειαν τῆς λατρείας, τῆς ζωῆς, τῆς ιδιοκτησίας, καὶ τῆς τιμῆς των. Καὶ ἂν ἡ Εὐρώπη διά νά φυλάξῃ τὴν εἰρήνην συγκατατεθῇ νά διαπραγματευθῇ μέτ τὴν ὁθωμανικήν Πόρταν ἐπί σκοπῷ τοῦ νά συμπεριλάβῃ καὶ τὸ 'Ελληνικὸν ἔθνος εἰς τό αὐτό σύστημα τῆς γενικῆς εἰρήνης σεως, ἡ 'Ελληνική κυβέρνησις σπεύδει νά δηλοποιήσῃ ἐπισήμως διὰ τῆς παρούσης ὅτι δέν θέλει στέρεξι καμμίαν συνθήκην δοσον καὶ ἂν ἥθελεν είναι ὀφέλιμος κατ' ἐπιφάνειαν, εἰμή ἀφού γεινωσι δεκτοῖ ἀντιπρόσωποι, παρ' αὐτοῦ ἀπεσταλμένοι διά νά ὑπερασπισθῶσι τὴν ὑπόθεσίν του, νά ἐκθέσωσι τά δικαιολογήματα του, καὶ νά καταδηλώσωσι τά δίκαια του, τάς ἀνάγκας του καὶ τά προσφιλέστερα συμφέροντά του. "Αν δέ παρά πᾶσαν ἐλπίδα ἥθελεν ἀπορριφθῇ ἡ αἰτησίς του, ἡ παρούσα δηλοποίησις θέλει ἐπέχει τόπον τακτικῆς διαμαρτυρήσεως, τὴν ὥποιαν ἡ 'Ελλάς ικετεύουσα ὑποβάλλει σήμερον εἰς τούς πόδας τῆς αἰώνιου δικαιοσύνης καὶ τὴν ὥποιαν χριστιανικός λαὸς διευθύνει θαρρούντως εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῆς χριστιανούσύνης. "Αν δέ ἐγκαταλειφθῶσιν οἱ "Ελληνες, ὄντες μέν ἀδύνατοι θά ἐπίσωσιν εἰς τὸν Θεόν τῶν δυνάμεων, ἀλλά κατατίζομενοι μέ τὴν παντούναμον χείρα του δέν θέλουσι κλίνει τὸν αὐχένα ἐνώπιον τῆς τυραννίας, ὄντες χριστιανοί καὶ καταδικώμενοι, διότι ἐμείναμεν πιστοί εἰς τὸν Σωτῆρα μας τὸν Βασιλέα καὶ Κύριον μας. Θέλωμεν δέ ὑπερασπίσεις ἔως ἐνός τὴν ἐκκλησίαν του, τάς ἑστίας μας καὶ τούς τάφους μας. Είναι δέ εύτυχία μας ἡ νά καταβώμεν εἰς αὐτούς ἐλεύθεροι καὶ χριστιανοί, ἡ νά νικήσωμεν καθώς ἄχρι τούδε ἐνικήσαμεν διά μόνης τῆς θείας δυνάμεως τοῦ Κυρίου ήμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διά τῆς θείας του βοηθείας.

'Ἐν "Ἀργει, τῇ 29 Αὐγούστου 1822.

'Ἐν ἀποσαίᾳ τοῦ προέδρου τοῦ Νομοτελεστικοῦ.

'Ο ἀντιπρόεδρος Θάνος Κανακάρης.

'Ο γραμμ. τῆς ἐπικρατείας, μινιστρος τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων
Θεόδωρος Νέγρης.

(Κόκκινος, 'Ελληνική 'Επανάσταση, τομ. 6, σελ. 55-57)

3

Διακήρυξη τοῦ Συνεδρίου τῆς Βερόνας

«Μέγα πολιτικόν γεγονός ἔξερράγη περὶ τά τέλη τοῦ τελευταίου συνεδρίου — τοῦ Λέυμπταχ —. "Ο, τι τὸ ἀνατρεπτικὸν τῶν κοινωνιῶν πνεῦμα ἥρχισεν εἰς τὴν δυτικήν χερσόνησον, ὅ,τι ἐδοκίμασε νά πράξῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, τό κατώρθωσεν εἰς τάς ἀνατολικάς ἐσχατιάς τῆς Εὐρώπης. Καθ' ὃν χρόνον κατηνάσθησαν αἱ εἰς τά βασίλεια τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας στρατιωτικοί ἐπαναστάσεις διά τῆς βίας, ἐρρίφθη ὁ ἐπαναστατικός δαυλός ἀνά μέσω τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. 'Η σύμπτωσις τῶν γεγονότων ἀπέδειξεν ὅτι μία καὶ ἡ αὐτή ἡτο ἡ ἀρχή των. Τό αὐτό κακὸν ἀναφαινόμενον εἰς πολλά μέρη, ἀλλά πάντοτε ὑπό τούς αὐτούς τύπους, ἀν καὶ ύπό διάφορα προσχήματα, ἐπρόδιδε τὴν κοινήν ἑστίαν ὅπόθεν προήλθε. Οἱ διευθύνοντες τά περὶ ὧν ὁ λόγος ἥπιπζαν νά εύρουν τὴν εὐκαιρίαν νά διασπείρουν τὴν διχόνιαν εἰς τά συμβούλια τῶν Δυνάμεων καὶ νά ἔξουδετερώσουν αὐτάς, ἐνώ νέοι κίνδυνοι τάς ἐκάλουν πρός ἄλλα μέρη τῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἡπατήθησαν. Οἱ ἄνακτες ἔχοντες σταθεράν ἀπόφασιν ν' ἀπωθή-

οουν τήν άρχήν της έπαναστάσεως είς όποιονδήποτε μέρος καί ύφ' οίανδήποτε μορφήν καί ἀνέφαινετο, **Έσπευσαν νά τήν καταδικάσουν** ἀπό συμφώνου. Ἀσχολούμενοι δέ ἀπαρεγκλίτως εἰς τό ἔργον τῆς κοινῆς φροντίδος των ἀντέκρουσαν πᾶν ὅ, τι ἡδύνατο νά τούς ἐκτρέψῃ τῆς ὁδοῦ των. 'Αλλ' ἀκούοντες ἐν ταυτῷ καὶ τήν φωνήν τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἵεροῦ καθήκοντος συνηγόρησαν ὑπέρ τῶν θυμάτων ἀσυνέτου καὶ ἐγκληματικῆς ἐνεργείας. Αἱ πολλαὶ καὶ φιλικαὶ τῶν πέντε αὐλῶν πρός ἀλλήλας διακούσης τῆς περιόδου ταύτης, μιᾶς τῶν σημαντικωτέρων τῆς συμμαχίας των, ἔφεραν εἰς σύμπινοιαν ὅλας ὡς πρός τό ζῆτημα τῆς 'Ανατολῆς. Ἀπέκειτο δέ εἰς τήν ἐν Βερόνη συνέλευσιν νά καθιερώσῃ καὶ ἐπιβεβαιώσῃ τά δόρισθεντα. Αἱ δέ σύμμαχοι τῆς Ρωσίας αὐλαί εἵπιζουν ὅτι διά κοινῶν προσπαθειῶν **Θά έξομαλυνθοῦν τά μέχρι τοῦδε ἐμπόδια** είς εύόδωσιν τῶν εὔχῶν αὐτῶν.

(Κόκκινου, 'Ελλην. 'Επανάσταση, 6, 65)

4

Διακήρυξη τῆς Α' Εθνοσυνέλευσης 'Ιανουάριος 1822

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΔΙΑΙΡΕΤΟΥ ΤΡΙΑΔΟΣ

Τό 'Ελληνικόν "Εθνος, τό ύπό τήν φρικώδη 'Οθωμανικήν δυναστείαν, μή δυνάμενον νά φέρῃ τόν βαρύτατον, καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγόν τής τυραννίας, καὶ ἀποσείσαν αὐτόν μέ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διά τῶν Νομίμων Παραστατῶν του εἰς 'Εθνικήν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τήν Πολιτικήν αὐτού "Υπαρξίν καὶ 'Ανεξαρτησίαν.

'Ἐν 'Επιδαύρῳ τῇ α' 'Ιανουαρίου φωκῇ καὶ α' τῆς 'Ανεξαρτησίας.

Βλέπε καὶ σημείωση γιά τά γεγονάτα στά Βέρβαινα καὶ τή Ζαράκοβα — λόγια τοῦ Κολοκοτρώνη, στό κεφάλαιο Πολιτειακές ζυμώσεις πρίν ἀπό τόν 'Αγώνα καὶ χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων του.

4. Η ἐξωτερική πολιτική τῆς 'Αγγλίας μετά τό συνέδριο τῆς Βερόνας (1823)

Τό 1822 είχε ἀρχίσει γιά τήν ἐπαναστατημένη 'Ελλάδα μέ ἔνα θερμό μήνυμα τοῦ Προέδρου τῆς **'Αιτίνης Δημοκρατίας JEAN-PIERRE BOYER**. Αὐτό ἦταν ἡ πρώτη ἔκφραση ἀναγνώρισης ἀπό Κυβέρνηση ἀνεξάρτητου Κράτους ὅτι ὁ 'Ελληνικός 'Αγώνας ἦταν δίκαιος, πού συνοδευόταν μέ ἔκφραση εὐχῶν γιά τήν τελική ἐπιτυχία του. "Ομως ὁ χρόνος αὐτός ἔκλεινε μέ τίς θλιβερές ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βερόνας.

Τό πνεῦμα τῆς 'Ιερῆς Συμμαχίας είχε θριαμβεύσει. «**Ήταν ομώς ὁ τελευταῖος τῆς θρίαμβος**», ὅπως θά πει ὁ Ποτέμκιν στήν 'Ιστορίᾳ τῆς Διπλωματίας. Σέ λίγο θ' ἄρχιζε ἡ διάλυσή της. 'Ασφαλῶς ὁ πιο σημαντικός παράγοντας τῆς ἀνατροπῆς της στάθηκε ὁ 'Ελληνικός ἀγώνας γιά τήν ἐλευθερία.

‘Η μεταστροφή της έξωτερικής πολιτικής της Εύρώπης άρχισε άπο τήν ‘Αγγλία στίς άρχες του 1823. Λίγο πρίν έκπνευσει ό προηγούμενος χρόνος συνέβηκε κάτι τό άναπάντεχο: ό Κάστλερηγ, ό ύπουργός έξωτερικών της ‘Αγγλίας και κηρυγμένος έχθρος της ‘Ελληνικής ‘Επανάστασης αύτοκτόνησε και ή έξωτερική πολιτική της Μεγ. Βρετανίας άνατεθηκε στόν πολιτικό του άντιπαλο Γεώργιο Κάνιγκ.

‘Ο Κάνιγκ είχε στήν ‘Ελλάδα και στήν Τουρκία τή φήμη τοῦ Φιλέλληνα, πέρ’ απ’ αύτό ὅμως ἦταν πρώτα ἀπ’ όλα “Αγγλος και ἀσφαλῶς ἐνδιαφερόταν γιά τά συμφέροντα τῆς χώρας του.

Τά φιλελληνικά του αἰσθήματα άναπτύχθηκαν ἀπό δύο βασικά γεγονότα: τό πρώτο ἦταν οι σφαγές τῆς Χίου, τό δεύτερο ἡ ἀστατη πολιτική τοῦ Ρώσου αύτοκράτορα πάνω στό ‘Ελληνικό Ζήτημα. ‘Ο Κάνιγκ θεώρησε τίς φιλελεύθερες ιδέες ἀνάγκη τῆς πολιτικής τῆς χώρας του. “Υστερα δέν ἔκρυβε τήν ἀποστροφή του γιά τό Μέττερνιχ και τίς μεθόδους του, καθώς και τή βαθιά δυσπιστία του γιά τό ρόλο τῆς Γαλλίας στό ‘Ελληνικό Ζήτημα. Αύτά όλα ἐπηρέασαν τή στάση του, πού ἐκφράστηκε μέ μιά σειρά ἀπό ἐνέργειες.

Τό πνεῦμα τῆς ἀλλαγῆς φάνηκε μέ τόν ἐναρκτήριο βασιλικό λόγο τοῦ Γεωργίου τοῦ Δ’, πού είχε γράψει ό Κάνιγκ, ὅπου ἐκεī λεγόταν ὅτι ‘Αγγλία θά σεβόταν και θά προστάτευε τίς ἐλευθερίες τῶν λαῶν.

Μέ τό ἕδιο περίπου περιεχόμενο μίλησε και ὁ ἕδιος ό Κάνιγκ, πράγμα γιά τό ὄποιο ἡ μοναρχική Εύρώπη ἔνιωσε κατάπληξη.

Στίς 14 Φεβρουαρίου 1823 ἀπέστειλε στόν Πρεσβευτή τῆς M. Βρετανίας στήν Κωνσταντινούπολη Στράγκφορδ ὁδηγίες πού διαχώριζαν ἐντελῶς τίς ἀντιλήψεις τῆς ‘Αγγλίας ἀπό τήν πολιτική τῶν δυνάμεων τῆς ‘Ιερῆς Συμμαχίας¹.

Πέρα ἀπό αύτό — και γιά πρώτη φορά — ἐκδηλώνεται στό ἀγγλικό ἔγγραφο θρησκευτικό ἐνδιαφέρον και μάλιστα ἐπάνω στό εἰδικό ζήτημα τῶν σχέσεων τῆς Τουρκίας μέ τούς Χριστιανούς ὑπηκόους τῆς.

Τό γεγονός αύτό καταθορύβησε ἀκόμα και τόν ἕδιο τό βρετανό Πρεσβευτή Στράγκφορδ, ό ὄποιος ἔβλεπε ὅτι δέν μποροῦσε πιά νά ὑπηρετήσει τό νέο προσανατολισμό².

‘Ο Κάνιγκ δέν ἀρκέστηκε μόνο σέ ὁδηγίες διπλωματικές ἀλλά προχώρησε και στίς ἀκόλουθες ἐνέργειες. Στίς 25 Μαρτίου 1823 διακήρυξε τήν «οὐδετερότητα» τῆς M. Βρετανίας ἀπέναντι στούς «ἐμπόλεμους»³, Τούρκους και “Ελληνες.” Εστειλε ἔγγραφο στό Θωμά Μαίτλαντ (ἀρμοστή στά ‘Ιόνια Νησιά), μέ τό ὄποιο τοῦ ἔδινε ἐντολή νά διατάξει τίς ἀρχές τῆς ‘Ιονίου Πολιτείας νά σέβονται πιά τόν ἀποκλεισμό τῶν ‘Ελλήνων ἐπαναστατῶν γιά τά τουρκικά φρούρια. Τό νησάκι Κάλαμος ὄριστηκε ως ἀπαραβίαστο ἀσυλο τῶν ἐπαναστατῶν.

Σέ λίγο κι ὁ ἕδιος ό Μαίτλαντ, ἔχθρος τῶν ‘Ελλήνων, ἀντικαταστάθη-

κεί από τόν Φρειδερίκο "Ανταμ. Έπέκρινε άκόμα ό Κάνιγκ καί τόν ἄγγλο πρόξενο στήν Πάτρα Γκρήν, πού βοηθούσε τούς Τούρκους.

Τό Μάϊο τοῦ 1823 ό Κάνιγκ δήλωσε ότι ή 'Αγγλία δέ θά ἀπομακρυνθεῖ οὔτε θά χωριστεῖ ἀπό τά ἀνακτοβούλια τῆς Εύρώπης, ἀλλά θά συνεργαστεῖ μαζί τους πάνω στό ἐπίμαχο 'Ελληνικό Ζήτημα. "Ετοι ἄφηνε ἀνοιχτή τήν πόρτα τῆς συνεργασίας γιά νά ἐπιτύχει τή συμφωνία καί τῶν ἄλλων, ἀπαραίτητη γιά τή διεθνή ἀναγνώριση τῆς ἐπιδίωξής του γιά τήν 'Ελλάδα.

Μ' ὅλες αὐτές τίς πράξεις δημιουργήθηκε ὥριστικά 'Ελληνικό Ζήτημα ὅχι μονάχα γιά τήν 'Αγγλία, ἀλλά καί τίς ύπόλοιπες μεγάλες Δυνάμεις.

Οἱ ἐνέργειες αὐτές τοῦ Κάνιγκ δέν ἔρμηνεύονται εὔκολα, ἃν τίς θεωρήσουμε ώς ἀποτέλεσμα τοῦ φιλελευθερισμοῦ καί τοῦ φιλελληνισμοῦ του. Πρέπει ν' ἀντιληφθοῦμε ότι ὅλο αὐτό τό διπλωματικό παιγνίδι προϋπόθετε καί τοῦτο: ότι ό Κάνιγκ δέν μποροῦσε νά ἀγνοήσει τή Ρωσία καί συμφωνοῦσε μέ τήν ἀποψή ἐκείνων πού ἡθελαν νά καταστήσουν τήν 'Ελλάδα φραγμό, στή ρωσική ἐπέκταση πρός τή Μεσόγειο. Παρατηροῦσε σχετικά: «Τί ἐπιχειρήματα ὅμως νά μεταχειριστοῦμε γιά νά πάρουμε τή συγκατάθεση τῆς Ρωσίας, γνωρίζοντας ότι αὐτή μπορεῖ νά κατακτήσει τήν 'Ελλάδα καί τήν Τουρκία ὥποτε θελήσει;»

'Ο Κάνιγκ στή συνέχεια ἔθεσε σκοπό στή πολιτική του νά προσπαθήσει νά ἀπαγκιστρώσει τό Ρώσο αύτοκράτορα ἀπό τά νύχια τοῦ Μέττερνιχ καί νά τόν ρυμουσλήσει στή δική του γραμμή.

Τό 1823 τελειώνει μέ τήν ὄργή τῶν ἀνθρώπων τῆς Βιέννης. 'Ο Μέττερνιχ ἀποκαλοῦσε τό Γεώργιο Κάνιγκ «Κακοποιόν μετέωρον», ό δέ Γκέντς «ἀπαίσιο ἀνθρωπο, προστάτη τῶν ἀπανταχοῦ θιασωτῶν τῆς ἐπαναστάσεως».

Παρ' ὅλα αὐτά ό Μέττερνιχ, πού μέχρι τότε θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ρυθμιστή τῆς τύχης τῶν λαῶν τῆς Εύρώπης, ἀπόμεινε ἀπλός παρατηρητής τῶν πράξεων τῶν ἄλλων, χωρίς νά μπορεῖ νά κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά ἐλπίζει μόνο ότι θά μποροῦσε νά τίς ἀνατρέψει μέ τίς ἀτέλειωτες παρασκηνιακές ραδιουργίες του.

Πρέπει ἀκόμα νά προσθέσουμε ότι ό Πρόεδρος τῶν 'Ενωμένων Πολιτειῶν Μονρόε στό προσχέδιο τοῦ Διαγγέλματός του πρός τό Κογκρέσσο, στίς 2 Δεκεμβρίου 1823, πού ἔμεινε γνωστό ώς «Δόγμα Μονρόε», ἀναγνώριζε ότι είχε δημιουργηθεῖ ἡδη κυριαρχη ἐλληνική ἐπικράτεια καί πρότεινε στό Κογκρέσσο τήν ἀποστολή 'Αμερικανοῦ Πρεσβευτή στήν 'Ελλάδα. "Ομως ό 'Υπουργός 'Εξωτερικῶν "Ανταμς διέγραψε τήν παράγραφο αὐτή, πού ἡταν τελείως ἀντίθετη μέ τό πνεῦμα καί τό περιεχόμενο τοῦ λοιποῦ κειμένου.

‘Ωστόσο ή πρόταση αύτή τοῦ Μονρός στάθηκε ή πρώτη εύνοϊκή έκδήλωση άπό ξένη Δύναμη γιά τήν άναγνώριση τῆς άνεξαρτησίας τῶν ‘Ελλήνων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΕΙΣ ΠΗΓΩΝ:

1 Γραπτές όδηγίες τοῦ George Canning ως ύπουργοῦ έξωτερικῶν τῆς Μεγ. Βρεττανίας πρός τὸν πρεσβευτὴ του στήν Κων/πόλη

«Τήν κατάστασιν τοῦ χριστιανικοῦ τούτου λαοῦ, ὁ ὅποιος στενάζει ύπό τὸν ζυγὸν τῶν βαρβάρων ἀπό ἐκανονταετηρίδων, δέν δύναται ή Ἀγγλία νά βλέπῃ μετ’ ἀδιαφορίας. Ο βασιλεύς ἐπιθυμεῖ νά ἐνεργήσῃ ὁ πρέσβυς τῆς Μεγάλης Βρετανίας εἰς τήν Πύλην υπέρ τῶν χριστιανῶν, νά ἀπαιτήσῃ τήν ἐκπλήρωσιν τῶν ύποσχέσεων, τάς ὅποιας ἔδωσεν ή Πύλη περὶ τούτου πρός τούς πρέσβεις τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων καί νά τῆς ύποδείξῃ ὅτι, ἂν ἀρνηθῇ νά ικανοποιήσῃ τάς ἀξιώσεις αὐτάς, δέν δύναται πλέον νά διατηρῇ μετ’ αὐτῆς φιλικάς σχέσεις».

(Κόκκινος, ‘Ελληνική Επανάσταση, 6, 68-69)

2 Σχόλια τοῦ βρετανοῦ πρεσβευτῆ στήν Κων/λη γιά τή μεταστροφή τῆς έξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας του στίς ἀρχές τοῦ 1823

«ή Ἀγγλία βλέπει τό ἀνατολικόν ζήτημα ἀπό τῆς θρησκευτικῆς πλευρᾶς, ἀπό τῆς ὅποιας ἐκείνος κατόπιν ἐπιπόνων προσπαθειῶν είχε κατορθώσει ν’ ἀπομακρύνῃ τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον». Εἰς ἐκμυστήρευον του δέ πρός τὸν αύστριακὸν ἐπιτετραμμένον “Οττενφελδς εἴπεν ὅτι ή ἀγγλική πολιτική μετεστράφη ἐξ ὀλοκλήρου καί ὅτι αὐτό θά τὸν ἡνάγκαζε νά ἐγκαταλείψῃ τήν εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν θέσιν του.

(Κόκκινος, δ.π., 69)

3 Οδηγίες τοῦ George Canning πρός τὸ βρετανό ἀρμοστή τῶν Ιονίων Νήσων

«Ἡ ἀγγλική κυβέρνησις ὥφειλε νά θεωρήσῃ τούς ἑξοπλίσαντας τά πλοῖα τῶν Ελληνας ή ὡς πειρατάς η ὡς ἐμπολέμους. Και ἐπειδή ὀλόκληρον ἔθνος, ἔξανιστάμενον κατά τῆς Ἀρχῆς του, δέν ἡμπορεῖ νά θεωρηθῇ ὡς πειρατικόν, ἀνάγκη πᾶσα νά θεωρηθῇ ὡς ἐμπόλεμον, ἐφ’ ὅσον φυλάττει τούς κανόνας, καί ἐνεργεῖ ἐντός τῶν ἐν τοιαύτῃ περιστάσει παραδεδεγμένων ὅρων».

(Κόκκινος, δ.π. 70)

5. Η ἑξατερική διπλωματία κατά τό 1824

‘Η Ἀγγλορωσική ἀντίθεση πάνω στό ζήτημα τῆς Ἑλλ.
Ἐπανάστασης’

Ἐκτιμήσεις καί ἐνέργειες τοῦ Μέττερνιχ

‘Ο Μέττερνιχ είχε χάσει πιά τή συνεργασία τῆς Ἀγγλίας, πού τοῦ είχε παράσχει ὁ Κάστλερηγ, καί ἔβλεπε τήν ἀγγλική ἐπιρροή νά ἀπλώνεται στή Γαλλία καί τήν Πρωσσία. Γι’ αὐτό θεωροῦσε ἐπιτακτική ἀνάγκη νά κρατήσει κάτω ἀπό τήν αὐστριακή ἐπιρροή τό τσάρο Ἀλέξανδρο. Τό πρώτο μέλημά του ἦταν νά ἔξομαλύνει τή ρωσοτουρκική διαφορά.

Τό πράγμα ὅμως δέν ἦταν ευκολό. Πρώτο, γιατί ὁ Πρεσβευτής τῆς Ἀγγλίας στήν Πύλη Στράγκφορντ πολιτεύόταν σύμφωνα μέ τίς ὀδηγίες τοῦ Κάνιγκ, ὅποτε ὁ Μέττερνιχ ἔχανε τό κύρος πού είχε στήν Πύλη, καί δεύτερο γιατί ἡ Πύλη πληροφορήθηκε τίς ἐνέργειες τῆς Ἀγγλίας, ἰδιαίτερα πάνω στό θέμα τῆς εὐνοίας πού ἔδειξε ἡ ἀγγλική Κυβέρνηση γιά τήν ἐλληνική ναυτιλία, τήν ἐλέυθερη εἰσαγωγή ὅπλων καί πολεμοφόδιων ἀπό τή Μάλτα, τήν Κέρκυρα καί ἀπό τό ἴδιο τό Λονδίνο. ‘Ο Ρέιζ ἐφέντης, ὁ τούρκος Ὅπουργός Ἐξωτερικῶν, διαμαρτυρήθηκε ἔντονα γι’ αὐτό. Στράφηκε μάλιστα καί ἐναντίον τῆς Ρωσίας, ἐπειδή ἡ μεταφορά τοῦ ρωσικοῦ σταριού γινόταν ἀπό ἐλληνικά καράβια μέ ρωσική σημαία¹.

Στό μεταδύ ἔμεναν δύο ζητήματα ἐκκρεμή: τό ἔνα ἦταν ἡ ἀποχώρηση τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπό τίς Ἡγεμονίες καί τό ἄλλο ἡ εἰρήνευση στήν Ἐλλάδα μέ ἐνέργειες τῆς Ἰδιαίς τῆς Τουρκίας.

‘Αλλά αὐτό τό δεύτερο ζήτημα περιπλεκόταν περισσότερο ὕστερα ἀπό τίς συνεχεῖς ἀποτυχίες τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ νά καταπνίξει τήν Ἐλληνική Ἐπανάσταση μέ τά ὅπλα.

Στήν Πετρούπολη γίνονταν πολλές μεταβολές στίς διπλωματικές ὑπηρεσίες καί ὁ αὐτοκράτορας τῆς Ρωσίας δεχόταν τίς ἐπιδράσεις τῆς πολιτικῆς τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ.

‘Ο Μέττερνιχ βλέποντας ὅτι ὁ κύριος ἀντίπαλός του δέν ἦταν ἄλλος ἀπό τόν ἄγγλο Ὅπουργό Ἐξωτερικῶν, πού ἡ ἐπιρροή του μεγάλωνε πάνω στό Τσάρο Ἀλέξανδρο, σκέφτηκε νά προπαρασκευάσει μιά συνάντηση τῶν αὐτοκρατόρων Ρωσίας καί Αὐστρίας γιά τήν ἀρση τῶν δυσχερειῶν στίς σχέσεις Ρωσίας-Τουρκίας. ‘Η συνάντηση ἔγινε στό Τσέρνοβιτς. Πόσο μεγάλη σημασία δινόταν σ’ αὐτό φαίνεται ἀπό τούς λόγους τοῦ Γκέντς, βοηθοῦ Ὅπουργοῦ τοῦ Μέττερνιχ².

Στή συνάντηση αὐτή κλήθηκε καί ἡ Ἀγγλία, ἀλλά ὁ Κάνιγκ ἀπαγόρευσε στό Στράγκφορντ νά πάει στό Τσέρνοβιτς. ‘Ο Ἀλέξανδρος μαζί μέ τόν Ὅπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Νέσσελροντ ἔκανε ἀντιφατικές δηλώσεις· ἀπό τή μιά είπε ὅτι ἦταν ἔτομος νά ἐπαναλάβει τίς διπλωματικές σχέσεις μέ τήν Τουρκία καί οἱ “Ἐλληνες ἦταν ἀνάξιοι γιά τή συμπάθειά

του κι άπό τήν άλλη έκρινε ότι ή έλληνική ύποθεση, δηλαδή ή είρήνευση, ζητεπερά νά γίνει άντικείμενο «εύρωπαικής μέριμνας».³ Σ' αυτή τή δήλωση φαινόταν ή ζητούσε τού Κάνιγκ.

Ένέργειες καί προτάσεις τής Ρωσίας

Ο Νέοσελροντ ρώτησε τό Μέττερνιχ ἂν θά άνεχόταν μιά 'Επαναστατική Κυβέρνηση στήν 'Ελλάδα, στήν περίπτωση πού οι "Ελληνες θ' άπόκρουαν τή μεσολάβηση τῶν συμμάχων γιά είρήνευση. 'Ο Μέττερνιχ άπόφυγε νά άπαντήσει καί τό μόνο πού είπε ήταν ότι «ἡ φυσική τιμωρία τῶν 'Ελλήνων θά ήταν νά τούς άφήσουν στά χτυπήματα τῶν Τούρκων».

'Απ' όλα αυτά φαίνεται ότι ή σκέψη τῶν Ρώσων διπλωματῶν ήταν νά θέσουν τό 'Ελληνικό Ζήτημα, μέ πρώτη ένέργεια τή μεσολάβηση μεταξύ 'Ελλήνων καί Τούρκων, ώστε νά προληφθούν νέες πρωτοβουλίες τοῦ Κάνιγκ, πού μείωναν ήθικά τή θέση τῆς Ρωσίας άπεναντί τῶν 'Ελλήνων, οι όποιοι προστατεύονταν άπροκάλυπτα πιά άπό τήν άγγλική πολιτική.

Μέ τό πνεύμα αυτό πάρθηκαν άποφάσεις. 'Η ούσια πάντως ήταν ότι μεταξύ τῶν συμμάχων είχε τεθεὶ πιά 'Ελληνικό Ζήτημα.

Λίγο ύστερα άπό τή σύσκεψη τοῦ Τσέρνοβιτς ό Τσάρος προσκάλεσε όλες τίς δυνάμεις σέ σύσκεψη στή Πετρούπολη.

Στίς 9 'Ιανουαρίου 1824 ή Ρωσία μέ έκτακτο άπεσταλμένο στήν Κων/πολη, ύπέβαλε ἔνα σχέδιο, πού ἔμεινε γνωστό ως σχέδιο «τῶν τριῶν τμημάτων». Ταυτόχρονα τό ύπόμνημα⁴ αύτό έπιδόθηκε καί στά λοιπά άνακτοβούλια τής Εύρωπης, μέ τά όποια συνεργαζόταν γιά τή ρύθμιση τῶν ζητημάτων τής Εύρωπης, στά πλαίσια τής 'Ιερῆς Συμμαχίας έναντίον τῶν 'Ελλήνων άλλά διπλωματικά ύπέρ τους.

'Η Ρωσία μ' αύτό τό ύπόμνημα καλούσε τούς «συμμάχους» τῆς νά έπειμβουν όλοι μαζί, ὅπως καί στό παρελθόν. Στήν περίπτωση όμως τῆς 'Ελλάδας νά έπειμβουν όχι ἔνοπλα άλλά έπικυρώνοντας τήν 'Επανάσταση, μέ οκοπό νά κατασιγάσουν τό γενικό έπαναστατικό κλίμα. Μ' αύτό τόν τρόπο θά άπόφευγαν τήν κατηγορία ότι συνέβαλαν στήν ύποταγή ἐνός χριστιανικοῦ λαοῦ σ' ἔνα βάρβαρο ἄπιστο ζυγό. Πρότεινε άκομη, έπειδή ό Σουλτάνος δέ θά δεχόταν ποτέ νά άναγνωρίσει άπόλυτη πολιτική άνεξαρτησία στούς "Ελληνες, κι οι "Ελληνες πάλι δέ θά δέχονταν τόν τουρκικό ζυγό, νά ίδρυθούν τρεῖς ήγεμονίες (πριγκηπάτα), κατά τό ύπόδειγμα τῶν παραδουνάβιων ήγεμονιῶν: ή μία νά περιλαμβάνει τήν άνατολική 'Ελλάδα (Θεσσαλία, Βοιωτία, Αττική), ή δεύτερη τήν "Ηπειρο καί Αιτωλοακαρνανία καί ή τρίτη τήν Πελοπόννησο καί τήν Κρήτη.

'Η Πύλη θά διατηρούσε τήν έπικυριαρχία τῆς, θά εισέπειραττε ἔναν έτήσιο φόρο καί θά κρατούσε φρουρές, μέ στενά τοπικά δικαιώματα.

Τέλειωνε μέ τήν παρατήρηση ότι δέ θά μπορούσαν νά άναγνωρίσουν άπόλυτη άνεξαρτησία στούς "Ελληνες, γιατί κάτι τέτοιο θά ήταν

παρέκκλιση ἀπό τίς ἀρχές τῆς συμμαχίας.

Τό σχέδιο αὐτό ἔγινε ἀνεπιφύλακτα δεκτό κατ' ἀρχήν ἀπό τὴν Γαλλία καὶ τὴν Πρωσία. Ἡ Αύστρια τὸ ἀποδέχτηκε, ἀλλά ἐπιφυλάχτηκε νά τό μελετήσει καλύτερα. Ἡ Ἀγγλία φάνηκε διοτακτική κι ὁ Κάνιγκ πληροφόρησε τούς Ρώσους ὅτι θά συμμετεῖχε στή συζήτηση τοῦ σχεδίου, ἃν ἡ Ρωσία ἔστελνε πρεσβευτή στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἐπιφυλάξεις, ἐκτιμήσεις, προσδοκίες τῆς βρετανικῆς διπλωματίας

Στό μεταξύ ἀναπτύχθηκε ἔντονη διπλωματική δραστηριότητα, τόσο στήν Κωνσταντινούπολη ὅσο καὶ στήν Πετρούπολη.

Παρουσιάστηκαν πολλές ἀντιθέσεις· ἡ Ἀγγλία μέ τόν Κάνιγκ ἔκανε νέους ἐλιγμούς. Ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Ρωσίας, πού κατάλαβε ὅτι ἔνα συνέδριο χωρίς τή συμμετοχή τῆς Ἀγγλίας θά ἦταν ἄσκοπο, ἀνέβαλε τό συνέδριο γι' ἀργότερα. Ἡ παρελκυστική πολιτική τῆς Ἀγγλίας πάλι εἶχε σκοπό νά ἀφίσει τό Μέττερνιχ νά φθείρεται σέ προστριβές μέ τό Ρῶσο Αύτοκράτορα καὶ τούς Ὑπουργούς του καὶ ταυτόχρονα περίμενε καὶ ὑπολόγιζε τήν ἀντίδραση τῶν Ἐλλήνων.

Οἱ Ἐλληνες, σύμφωνα μέ τίς πληροφορίες πού εἶχε ὁ Κάνιγκ, εἶχαν ἀπογοητευθεῖ τόσο ἀπό τή ρωσική στάση στή Βερόνα ὅσο κι ἀπό τό ρωσικό σχέδιο τῶν «τριῶν τμημάτων». Κατά συνέπεια, μιά ἐλληνική προσπάθεια γιά προσέγγιση στήν Ἀγγλία ἦταν ζήτημα χρόνου. Καὶ πράγματι στίς 4 Νοεμβρίου 1824 ὁ Κάνιγκ ἔλαβε μέ ἰκανοποίηση τήν ἐλληνική ἐπιστολή καταγγελίας τοῦ ρωσικοῦ σχεδίου. Τοῦτο εἶχε γίνει γνωστό στούς Ἐλληνες ἀπό μιά δημοσίευση πού ἔγινε στό Παρίσι στίς 31 Μαΐου 1824.

Ἡ τότε Ἐλληνική Κυβέρνηση ἀποφάσισε νά διαμαρτυρηθεῖ ἐπίσημα καὶ ἐπικαλέστηκε γι' αὐτό τή συνδρομή τῆς Ἀγγλίας, τής μόνης δύναμης, πού, κατά τήν ἐκτιμήση τῶν Ἐλλήνων, μποροῦσε νά ἀντιταχθεῖ στό ρωσικό σχέδιο.

Ο Κάνιγκ ἀπάντησε (*1 Δεκεμβρίου*), ἀλλά ἡ ἀπόκρισή του ὑπῆρξε ἐπιφυλακτική καὶ γι' αὐτό ἀπογοήτευσε τούς Ἐλληνες⁵.

Τό μόνο σημαντικό στοιχεῖο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Κάνιγκ ἦταν ὅτι εἶχε ἀπαντήσει. Ὁ Κάνιγκ δέ βιαζόταν νά συνδιαλεχτεῖ μέ τόν Ἀλέξανδρο γιά τό ρωσικό σχέδιο καὶ, γιά νά κερδίσει χρόνο, ἀλλαξε τούς Πρεσβευτές του τόσο στήν Πετρούπολη ὅσο καὶ στήν Κων/πολη. Στήν Πύλη ἔστειλε τόν ἐξάδελφό του Στράτφορντ Κάνιγκ ὡς πρεσβευτή, ὁ ὥποιος ὑπέβαλε ἔνα ὑπόμνημα⁶ γιά τή μελλοντική στάση τῆς Ἀγγλίας στό Ἐλληνικό ζήτημα.

Καμμιά πρόοδος δέν ἔγινε οὕτε τό 1824 στό διπλωματικό τομέα καὶ οἱ Ἐλληνες συνέχιζαν τόν ἀγώνα μέ ἐντεινόμενη ἀγωνία γιά τήν ἔκβασή του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ - ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ - ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Διαμαρτυρία τοῦ 'Υπουργοῦ 'Εξωτερικῶν τῆς Τουρκίας (Ρεϊζ 'Εφένδη)

'Η Πύλη ἡρνεῖτο τὴν ἄδειαν τῆς εἰσόδου εἰς τὰ στενά καὶ διάπλου εἰς τὸν Εὔξεινον εἰς πλοία ἐλληνικά ὑπό ρωσικήν σημαίαν σύμφωνα πρός τὴν συνθήκην τοῦ Κουτσούκ Καΐναρτζῆ, καὶ τά ὅποια σκοπόν είχαν τὴν μεταφοράν καὶ τὸ ἐμπόριον ρωσικοῦ σίτου. Πολλά ἐκ τῶν πλοίων αὐτῶν πού είχαν εἰσόδους εἰς τὸν Βόσπορον είχαν ρυμουλκηθεῖ εἰς τὸν τουρκικὸν ναύσταθμον, ὃ δέ ρεῖς ἐφένδης ἀπαντοῦσεν εἰς τούς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν τούς ζητοῦντας τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν πλοίων.

«— Θέλουν νά μᾶς καταστήσουν παίγνια τοῦ κόσμου: Πρέπει λοιπόν οἱ ἀντάρται νά ἔχουν τό δικαίωμα νά ἐμπορεύωνται πρό τῶν ὄφθαλμῶν μας μέ πλαστά ἔγγραφα, ἐνώ οἱ πλοιάρχοι μας μένουν μέ σταυρωμένα τὰ χέρια»;

(Δ. Κόκκινου, «Ἐλλ. 'Επανάσταση» τομ. 6ος σ. 72)

2

Λόγοι τοῦ Γκέντς (Βοηθός 'Υπουργός 'Εξωτερικῶν τῆς Αύστριας)

'Η σημασία πού ἀπεδίδετο εἰς τὴν συνάντησιν αὐτῆς ὑπό τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς καταφαίνεται ἀπό τὰ γραφέντα τότε ὑπό τοῦ Γκέντς.

«Πρόκειται ὅχι μόνον περὶ ὑπάρξεως ἢ μή ὑπάρξεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀλλά καὶ περὶ τῆς διατηρήσεως ἢ ἀποσυνθέσεως ὀλοκλήρου τοῦ ισχύοντος πολιτικοῦ συστήματος».

(Δ. Κόκκινου, «Ἐλλην. 'Επανάσταση» Τομ. 6ος σ. 72)

3

Δήλωση τοῦ τσάρου 'Αλεξάνδρου

'Εδηλώθη δέ ἐκεī κατηγορηματικῷ ὅτι «ἄν ποτέ ἡ συμμαχία νομίσῃ ὅτι ἐπῆλθεν ἡ στιγμὴ τῆς ἀποπομπῆς τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εύρωπης, ἡ Α.Μ. ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας είναι πρόθυμος νά συμπράξῃ εἰς τοῦτο, ἀλλά οὐδέποτε θά προσβάλῃ μόνος τούς Τούρκους».

(Δ. Κόκκινου, «Ἐλλ. 'Επανάσταση» Τομ. 6ος σ. 74)

4

'Υπόμνημα (memorandum) «Τῶν Τριῶν Τμημάτων» τῆς Ρωσίας

Μετά τὴν κατάπauσιν τῶν κατά τὴν μεσημβρινήν Εύρωπην ταραχῶν, αἴτινες τόσον ἐπικινδύνως προώδευσαν, ὁ αὐτοκράτωρ φρονεῖ ὅτι ἥλθεν ἡ ὥρα καὶ τῆς εἰρηνεύσεως τῆς 'Ελλάδος. 'Η παῦσις τῶν ταραχῶν αὐτῆς είναι ἀναγκαιοτάτη, διότι ἔξ αιτίας αὐτῶν βλάπτεται καιρίως τό κατ' ἐκείνο τὸ μέρος ἐμπόριον τῆς Ρωσίας, καὶ παραλύεται ἡ βιομηχανία μεγάλου μέρους τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ρωσικοῦ κράτους.

Χάρις εἰς τὴν ἰκανότητα τοῦ λόρδου Στράγκφορδ ἡ Πύλη παρεδέχθη τά αιτήματα τῆς Ρωσίας, καὶ ἐπὶ τῇ παραδοχῇ αὐτῶν ἔστειλεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας Μιντσιάκι. "Αν δέν ἔστειλε πρέσβυν, είχε λόγους ισχυρούς. Τὴν παρουσίαν τοῦ πρέσβεως θά ἐξελάμβαναν οἱ Τούρκοι θρίαμβον κατά τῶν 'Ελλήνων. "Αν ἐνικούσαν οἱ 'Ελληνες, ἡ Πύλη θά ὑπωπτεύετο τὸν πρέσβυτον, θά ὑπέθετε σχέσεις αὐτοῦ πρός τούς ἀποστάτας, καὶ ἡ θέσις του θά ώμοιάζει τὴν ἐπὶ τοῦ ἀξιοκατακρίτου κινήματος τοῦ πρίγκηπος 'Υψηλάντου θέσιν τοῦ βαρώνου Στρογγάνωφ ἀναγκασθέντος νά ἀναχωρήσῃ ἐκ

τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι δέν είσηκούσθησαν οι λόγοι του. "Αν δ' ἔξ-
έναντίας ἐνικοῦσαν οι Τούρκοι, πῶς ἡδύνατο ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσσίας νά μένη
θεατής τῶν ἀναποφεύκτων κακούργημάτων βαρβάρου λαοῦ; Θά ἔδιδεν ἡ
παρουσία του ἀφορμήν εἰς συκοφαντίας κατά τοῦ αὐτοκράτορος, ὡς σκοπεύον-
τος νά θέση τούς "Ελληνας ύπο ἔξουσιαν ἀναρχικήν καί βάρβαρον, καί ὡς
θεωροῦντος ἐξίσου τούς Μωαμεθανούς καί τούς Χριστιανούς. 'Αναγκαίον είναι
πρός τούτοις νά φροντίσωσιν αἱ καταπάτουσαι τάς ταραχάς τῆς Ἰταλίας καί τῆς
Ἰσπανίας Δυνάμεις ἵνα μή υποστηρίζεται ὁ Ἑλληνικός ἄγων ύπο τῆς ἐπιρροής τῶν
ταραχοποιῶν τῶν τόπων, δηπου ἐπανῆλθεν ἡ εύταξια, διά μόνης δέ τῆς ἐτοίμου
συμπράξεως τῶν συμμάχων είναι δυνατόν νά προληφθῶσι νέα δυστυχήματα, καί
νά πάυση ἡ δι' ὅλης τριετίας ἐπικρατήσασα αιματοχυσία. Καθ' ὅλας τάς είκασίας
καὶ ἡ ἐπί τοῦ δ' τούτου ἔποις ἐκστρατεία δέν θά παύση τὸν ἄγῶνα. 'Η Πύλη
ἀλαζονευομένη διά τάς ἄλλοτε νίκας της θέλει νά ἐπανορθώσῃ τὴν πεσσούσαν
ἀπόλυτον ἐπί τῶν Ἐλλήνων ἔξουσιαν τῆς. 'Ἐν τῷ μέσω τῶν δύο ἀκρων εύρισκεται
ἡ λύσις τοῦ προβλήματος. 'Η αὐλή τῆς Ρωσσίας προβάλλει ὡς μέσον δρον τὸν
ἀκόλουθον τρόπον τῆς εἰρηνεύσεως παρέχοντα τῇ μέν τάς ἀναγκαίας ἐγγυή-
σεις, τῇ δέ ὠφελείας πραγματικάς ἀντί κυριαρχίας σαλευούστης. Φρονεῖ λοιπόν
ὅτι κατά τά παραδείγματα αὐτοῦ τοῦ τουρκικοῦ κράτους συμφέρει νά συστηθῶσι
τρεῖς ύποτελεῖς τῇ Πύλη ἡγεμονίαι ἐπί τῆς Στερεάς Ἐλλάδος: 'Η μέν ἐκ
Θεσσαλίας, Βοιωτίας καί Ἀττικῆς, ὁ ἐστι τῆς ἀνατολικῆς Ἐλλάδος, ἡ δέ ἔξ
Ήπειρου καί Ἀκαρνανίας, ὁ ἐστι τῆς δυτικῆς Ἐλλάδος, τῆς ἄλλοτε ἐνετικῆς
παραλίας, ἐξαιρουμένου τοῦ ὑπὸ τό σκῆπτρον τῆς Αύτοριάς μέρους, ἡ δέ ἐκ
Πελοποννήσου καί Κρήτης, ὁ ἐστιν ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἐλλάδος, αἱ δέ νῆσοι νά
διοικῶνται δημογεροντικῶς, καθώς καὶ μέχρι τοῦδε. 'Ἐν ἔτει 1465 οἱ Τούρκοι,
κυριεύσαντες τὴν Βλαχίαν, τὴν κατέστησαν ἡγεμονίαν ὑπό τὴν κυριαρχίαν τῶν,
καὶ ἀπτγόρρευσαν τὴν εἰσόδον τουρκικῶν στρατευμάτων. 'Ἐν ἔτει 1536 Σουλεη-
μάνης ὁ Α', νικήσας τούς Μολδαυούς, τοῖς ἔχαρισ τά αὐτά προνόμια. Τά
προνόμια ταῦτα ἐτροποιήθησαν, τοῦ καιροῦ προίστοντος, ηύξηθησαν καὶ ἐτέθη-
σαν ὑπό τὴν ἐγγύησιν τῆς Ρωσσίας. 'Ἐν ἔτει 1774 Μουσταφᾶς ὁ Γ' ἡθέλησε νά
καταστήσῃ τὴν Πελοπόννησον ἡγεμονίαν. 'Απέθανε κατά δυστυχίαν τὸ αὐτό
ἔτος, καὶ τὸ σχέδιόν του δέν ἐπραγματοποιήθη. 'Ισως ἀντείπουν αἱ Δυνάμεις ὅτι
ἡ Πύλη ἐδείχθη πάντοτε ἐναντία πρός πᾶσαν ξένην μεσολάβησιν, ἐπί τῶν
τελευταίων διαπραγματεύσεων, ἀλλά, κατά τὰ χρονικά τῶν παρελθόντων καιρῶν,
ἐδείχθη ἄλλοτε τὴν ξένην μεσολάβησιν καὶ ἐν ἔτει 1774 ἐπί τῆς ειρήνης τοῦ
Καιναρτσίου, καὶ ἐν ἔτει 1779 καὶ 1802. Φρονεῖ δέ ἡ Ρωσσία ὅτι καὶ αἱ ἐλπίδες τῶν
Ἐλλήνων περιορίζονται εὐλόγως ἐντός τούτων τῶν ὅρων, διότι ὑπ' αὐτούς
ἐλεύθεροι θά είναι καὶ αὐτοὶ καὶ ἐλεύθερον διόλου καὶ τό ἐμπόριόν των ὑπὸ τὴν
ἐθνικήν σημαίαν τῶν. 'Ο δέ Πατριάρχης τῶν Ἐλλήνων, ὅστις θά ἐδρεύῃ καὶ εἰς τό
ἔχης ἐν Κωνσταντινουπόλει, θ' ἀντιπροσωπεύῃ κατά τινα τρόπον τό ἔθνος.
Φρουραί τουρκικαί θά κάθηνται μόνον ἐντός τινων φρουρίων ἐν ὥρισμένη
περιφερείᾳ ἀλλ' οὕτε πασᾶς οὕτε διοικητής Τούρκος θά στέλλεται. Πᾶσα δέ
ἡγεμονία θά δίδῃ φόρον ἀνάλογον ὡς πρός τὴν ἔκτασίν της καὶ τούς πόρους της.
Δευτέρα δέ οὔσκεψις τῶν Δυνάμεων θά κανονίσῃ τά τοῦ ἐσωτερικοῦ διοργανι-
σμοῦ τῶν ἡγεμονιῶν. 'Αληθή ὠφέλειαν παρέχει ὁ συμβιβασμός οὗτος. 'Η ἐπί τοῦ
δ' τούτου ἔποις ἐκστρατεία δέν θά είναι πιθανῶς εύτυχεστέρα τῶν παρελθου-
σῶν, ἐνῶ ὁ προβαλλόμενος συμβιβασμός ἀσφαλίζει τὴν ειρήνην, τὴν ἡσυχίαν καὶ
τά τακτικά εἰσοδήματα τῆς Πύλης διά τῆς πληρωμῆς τῶν φόρων τῶν διαφόρων
ἡγεμονιῶν. Μέχρι τῆς σήμερον οἱ ἀπειθείσει πασάδες ἐτάρατταν ἀδιακόπως τήν
ἡσυχίαν τῆς Πύλης, καὶ ίδιοποιοῦντο τά συναζόμενα πλούτη. Αἱ ἀνταρσίαι αὕται

καί αἱ παρεισπράξεις τῶν ἀπλήστων καὶ φιλάρχων πασάδων θά παύσουν.

Μωάμεθ ο δέ τοι οὐδέποτε τάς νήσους ἀπλώς ύποφόρους. Τό σχέδιον τοῦτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιον τῆς παραδοχῆς τῶν συμμάχων, καθ' ὅσον ἐγγυώμενον τὴν λύτρωσιν τῶν Ἑλλήνων ἐμμένει ἐντός τῶν ὅρων τῆς πολιτικῆς τῶν συμμάχων, καὶ δέν φαίνεται ἐνισχύον τάς περὶ πλήρους ἀνεξαρτησίας ἀξιώσεις τῶν Ἑλλήνων.

Προβάλλει λοιπόν ἡ Ρωσία: Α'. Νά παραδεχθῶσιν αἱ Δυνάμεις τά ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ ἐνδιαλαμβανόμενα. Β'. Νά δοθῶσι ἀνάλογοι ὁδηγίαι τοῖς ἐν Κωνοταντινουπόλει ἀντιπροσώποις τῶν. Γ'. Νά δοθῇ αὐτοῖς ἡ περὶ τῆς πραγματοπιήσεως τῶν ἐν αὐτῷ ὥρων ἀπαιτουμένη ἔξουσία. Δ'. Νά κοινοποιήσωσιν ἐκ συμφώνου τῷ σουλτάνῳ ἀλληλοιδιασδόχως ὅλους τούς περὶ εἰρήνευσεως τοῦ σχεδίου τούτου ὅρους. Ε'. Νά εἰδοποιήσωσιν αἱ αὐλαί τούς ἀντιπροσώπους τῶν ὅτι περὶ πολλοῦ ποιοῦνται τὴν παρὰ τοῦ σουλτάνου παραδοχήν τῆς μεσολαβήσεως τῶν αὐλῶν. ΣΤ'. Νά παραστήσωσι τῷ σουλτάνῳ ὅτι ἡ σύστασις τριῶν ἡγεμονιῶν διαιρεῖ τάς Δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπειδὴ θ' ἀνατεθῇ εἰς αὐτὸν ὁ διορισμός τῶν ἡγεμόνων θ' ἀποβλέπουν εἰς αὐτὸν αἱ ἐπισημότεραι οἰκογένειαι τῶν Ἑλλήνων».

(Δ. Κόκκινου, «Ἐλλ. Ἐπανάσταση Τομ. 9ος, σ. 449-451)

5

‘Απάντηση τοῦ Κάνιγκ (‘Απόσπασμα) πρός τὴν Προσωρινή ‘Ελλ. Ἐπαναστατική Κυβέρνηση, γιά τὴν καταγγελία τοῦ Ρωσικού Σχεδίου

«Ἡ προσωρινή κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἃς εἶναι βεβαίᾳ δτὶς ἡ ἀγγλικὴ θά διατηρήσῃ καὶ εἰς τό ἔχῆς τῆς αὐτῆς οὐδετερότητα, καὶ δέν θά ἀποπειραθῇ νά βιάση τούς “Ἐλληνας ἐπὶ λόγῳ εἰρήνηποιήσεως εἰς παραδοχήν σχεδίου συμβιβασμοῦ παρὰ τάς εὐχάς τῶν, ἃν ποτὲ γενῇ λόγος περὶ τοιούτου. ‘Ἄλλ’ ἃν οἱ “Ἐλληνες, ἡ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡ μετά ταῦτα, νομίσωσι πρέπον νά ζητήσωσι τήν μεσιτείαν μας, τήν προσφέρομεν τῷ Σουλτάνῳ καὶ ἃν τήν δεχθῇ οὐδέν θά παραμελήσωμεν, εἰς καρποφορίαν της διά τῆς συνεργείας καὶ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, ὃν ἡ συνδρομή καὶ τόν συμβιβασμόν θά εύκολύνη καὶ τήν διατήρησιν αὐτοῦ θά ἀσφαλίσῃ».

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ Τ. ΙΒ' σελ. 372)

6

‘Υπόμνημα (Memorandum) τῆς Ἀγγλίας γραμμένο ἀπό τό Στράτφορντ Κάνιγκ

«Λαμβάνεται σά δεδομένο ὅτι ἡ Βρεταννική Κυβέρνηση θά χαιρετοῦσε μέ ίκανοποίηση τήν πλήρη ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ἃν αὐτή ἐπιτυγχανόταν ἀπό τούς ἴδιους τούς “Ἐλληνες, σάν τήν καλλίτερη λύση τῶν δυσκολιῶν πού σχετίζονται μέ τήν παρούσα ρήξη μεταξύ αὐτῆς τῆς χώρας καὶ τῆς Πύλης. Άλλα ἀνθρωπιστικά αἰσθήματα καὶ μιά φυσική συμπάθεια μεταξύ ἐνός λαοῦ πού ἔχει τήν ἐλευθερία του καὶ ἐνός ἀλλοῦ πού ἀγωνίζεται νά τήν ἀποκτήσῃ δέν πρέπει νά ἀφεθοῦν νά δράσουσιν ἀνεξάρτητα ἀπό ἄλλους συλλογισμούς... Στίς συνδιασκέψεις τής Πετρουπόλεως δέν είναι δυνατόν νά γίνει λόγος γιά ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας, ἀλλά μόνο γιά ειρήνευσή της, μέ όρους πού ἀπ' τή μιά μεριά νά είναι σύμφωνοι μέ τήν ἡγεμονία τῆς Πύλης καὶ ἀπό τήν ἄλλη νά ἔξασφαλίζουν τούς “Ἐλληνες ἀπό τήν βία καὶ τήν κακοδιοίκηση τῶν πρώην κυρίων τους. “Οπως δέν μποροῦμε νά ἀπαιτήσουμε ἀπό τό Σουλτάνο νά ἐγκαταλείψει δλη του τήν κυριαρχία στήν Ἑλλάδα, ἔτσι δέν μποροῦμε νά

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ζητήσουμε καί στούς "Ελληνες νά ξαναζήσουν κάτω ἀπ' τὴν ἔξουσία τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλά θά ἡταν μοιραῖο τό λάθος νά ὑποθέσουμε, ἐνῶ ἔχουμε ἀπόφασίσει νά μήν φθάσουμε σέ ἐχθροπραξίες, δτὶ ὅποιαδήποτε ἔκκληση, καθόλου ἀπόδεκτή ἀπό τοὺς "Ελληνες, μπορεῖ νά ἐπιβληθεῖ μέ ἐπιτυχία στὴν Πύλη μέ ἄλλο τρόπο παρά ἔναν οὐσιαστικό ἔξανγκασμό.. Οἱ πρέσβεις τῶν πέντε Συμμάχων Δυνάμεων θά ἔπρεπε νά διακοινώσουν στὴν Πύλη, μέ περίπου ἴδιους ὅρους ἀλλά χωριστά, τίς κοινές ἀπόψεις τῶν χωρῶν τους σχετικά μέ τὴν εἰρήνευση τῆς Ἐλλάδας, ἐνῶ ὁ Ρώσος πρέσβυς θά μποροῦσε καί χωριστά νά ἐπέμβει στὸ ἵδιο πνεῦμα, μέ βάση τίς ὑπάρχουσες συνθῆκες μεταξύ τῆς αὐλῆς του καί τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως. Μία κοινὴ διακοίνωση, βασισμένη σέ γενικές ἀρχές καί ἐκφρασμένη σέ πιό ἐπίσημο τόνο, μπορεῖ νά κρατηθεῖ σέ ἐφεδρεία, ἀν ἡ Πύλη ἐπιμείνει μέ πεῖσμα νά ἀπορρίπτει τίς προτάσεις τῶν Συμμάχων. Τελικά θά ἄξιζε νά ἔξετάσουμε ἄν τό σημαντικό μέτρο τῆς διακοπῆς ὅλων τῶν φιλικῶν σχέσεων μέ τό Τουρκικό μέρος τῶν κτήσεων τῆς Πύλης δέ θά ἔπρεπε, στὴν ἀνάγκη, νά χρησιμοποιηθεῖ. "Αν οἱ "Ελληνες ἐπέμεναν νά ἀπορρίπτουν τίς προτάσεις τῶν Συμμάχων, ἀφοῦ ἡ Πύλη τίς είχε ἀποδεχθεῖ, θά ἔπρεπε νά τούς πληροφορήσουμε, δτὶ δέν ἔχουν τίποτε τό εύνοϊκότερο νά πειμένουν ἀπό Εύρωπαική μεσολάβηση καί δτὶ στό μέλλον δέ θά ἔχουν ἄλλη ὑποστήριξη ἀπό ὅποιαδήποτε Χριστιανική Δύναμη παρά αὐτήν πού προέρχεται ἀπό τὴν αὐστηρή ἐπιβολή τῶν νόμων τῆς οὐδετερότητας... Πάντως, δέ θά είναι εὔκολο, παρ' δτὶ ἐπιθυμητό, νά φτάσουμε σέ ἀπόφαση σχετικά μέ τὸν ἀριθμό τῶν νησιῶν καί τὴν ἔκταση τῆς χώρας πού θά περιληφθεῖ στὰ ὅρια τῆς Ἐλλάδας. Είναι σημαντικό οἱ "Ελληνες τῆς κυρίως Ἐλλάδας νά ἀποκτήσουν, ἄν γίνεται, καλά φυσικά σύνορα πού νά τούς χωρίζουν ἀπό τούς Τούρκους γείτονές τους. Γενικά, στρατιωτική κατοχή ἡ μεγάλη ὑπεροχή πληθυσμοῦ είναι δύο ἀρχές πού ἵσως προσφέρονται γιά τό διακανονισμό τῆς ἔκτασης τοῦ ἑδάφους τους".

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ, τομ. ΙΒ' σ. 372-73)

6. Η δημιουργία τῶν πρώτων Ελληνικῶν κομμάτων μέ ξενικό όνομα ως διαφόρων παραγόντων ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς πολιτικῆς

Η διαφορετική καί σέ πολλά σημεῖα συγκρουόμενη πολιτική τῶν Τριῶν Δυνάμεων, τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καί Ρωσίας, πάνω στό Ελληνικό Ζήτημα, ἐπηρέαζε ὅχι μόνο τὸν ἐπαναστατικό ἀγώνα ἀλλά καί τὴν πολιτική σκέψη τῶν Ἐλλήνων. Γιατί, καθὼς ἡ Ἐπανάσταση περνοῦσε δύσκολες στιγμές ὑστερα ἀπό τὴν σύμπραξη τοῦ Μεχμέτ 'Αλῆ τῆς Αιγύπτου μέ τό Σουλτάνο καί τὴν ἀποβίβαση στό Μοριά τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἰμπραήμ, οἱ "Ελληνες στρέφονται περισσότερο στίς ξένες Δυνάμεις, οἱ όποιες ἀνάλογα μέ τὸν τρόπο καί τὴ στάση τους ἀποκτοῦν φίλους, ὁπαδούς ἡ ἐχθρούς στὴν Ἐλλάδα.

"Ἔτοι δημιουργοῦνται τρία κόμματα: τό ἀγγλικό, τό γαλλικό καί τό ρωσικό, πού οἱ ρίζες τους πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στὴν περίοδο αὐτή, δηλαδή μεταξύ 1825-1826. Τά κόμματα αὐτά θά δεσπόζουν στὸν

πολιτικό βίο της 'Ελλάδας άπό τά πρώτα βήματα τοῦ ἐλεύθερου πολιτικοῦ βίου (κι ὡς τὸν Κριμαϊκό πόλεμο 1853-56) καὶ θά ἐπηρεάζουν τὴν ἔξωτερική πολιτική τοῦ νέου κράτους.

Γαλλικό Κόμμα

Οἱ περιστάσεις, μέσα στίς ὁποῖες ίδρυθηκαν τά τρία αὐτά κόμματα εἶναι οἱ ἀκόλουθες. 'Η πολιτική θέση τῆς Γαλλίας στήν Εύρωπη είχε δευτερεύουσα σημασία καὶ ἡ κύρια ἐπιδίωξη τῆς ἦταν νά περιορίσει τίς ἀγγλικές καὶ ρωσικές δραστηριότητες. Γιά νά πετύχει τό σκοπό της εύνόησε διπλωματικά τό Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αιγύπτου, πού τότε ἔγινε θανάσιμος ἔχθρος τῆς 'Ελλάδας, καὶ ἀπό τήν ἄλλη μεριά ἄρχισε νά βλέπει μέ προοδευτικά μεγαλύτερη συμπάθεια τίς προσπάθειες τῶν 'Ελλήνων νά κερδίσουν τήν ἀνεξαρτησία τους. 'Η ἀντιφατική αὐτή γαλλική πολιτική φαίνεται καθαρά ἀπό τά λόγια τοῦ Γάλλου φιλέλληνα στρατηγοῦ Σεμπαστιάνη, μέλους τῆς Γαλλικῆς 'Εθνοσυνέλευσης, ὁ ὅποιος ἐπέκρινε τό γάλλο πρωθυπουργό Βιλλέλ (*VILLELE*) σέ συνεδρίαση τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς γιά τήν ἔξωτερική πολιτική του¹.

Παρ' ὅλα αὐτά ὑπῆρχαν στήν 'Ελλάδα ὅπαδοι τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς, οἱ ὅποιοι είχαν σάν κύριο σκοπό νά φέρουν (στήν 'Ελλάδα) τό πολίτευμα τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας καὶ νά ἀνεβάσουν στόν ἐλληνικό θρόνο τό δευτερότοκο γιό τοῦ δούκα τῆς Ορλεάνης Νεμούρ (*NEMOURS*). Οἱ ἀδελφοί Γεώργιος καὶ Σπυρίδων Βιτάλης ἀπό τή Ζάκυνθο είχαν ἀπό τό 1823 ἔλθει σέ ἐπαφή μέ τό Δούκα τῆς Ορλεάνης καὶ στή συνέχεια ἔγιναν δεκτοί ἀπό τό γάλλο πρωθυπουργό Βιλλέλ, πού τούς ἐνθάρρυνε καὶ ὑποσχέθηκε μυστική οἰκονομική βοήθεια. Τό Μάιο τοῦ 1825 ὁ ὑποκόμης Ρουμινύ (*RUMIGNY*), ὑπασπιστής τοῦ Δούκα τῆς Ορλεάνης, ἐπανέλαβε τήν παραπάνω πρόταση στόν Ιωάννη Κωλέττη, μέλος τοῦ ἐκτελεστικοῦ σώματος τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως τῆς 'Ελλάδας καὶ ζητοῦσε τή συνδρομή του γιά τήν εύδόσωση τοῦ σχεδίου αὐτοῦ. 'Ο Κωλέττης δέχτηκε τήν πρόταση τοῦ Rumigny καὶ, καθώς ἦταν πάντα ἐπηρεασμένος ἀπό τό «γαλλικισμό» — κατά τό χαρακτηρισμό τοῦ Κολοκοτρώνη — ἀνέλαβε νά βοηθήσει γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ σχεδίου. Πολλές ἐνέργειές του ἀπό δῶ καὶ πέρα συντελέσανε στό νά θεωρεῖται καὶ νά είναι ἀρχηγός τοῦ «γαλλικοῦ» κόμματος².

Στά μέσα 'Απριλίου τοῦ 1825 οἱ ἀδελφοί Βιτάλη καὶ ὁ Γάλλος στρατηγός Ρός (*ROCHE*), ἀντιπρόσωπος τῆς Φιλελληνικῆς 'Εταιρείας τῶν Παρισίων, ἔφτασαν στό Ναύπλιο, μέ πλήρες σχέδιο γιά τήν ὄργανωση τοῦ Κόμματος, πού θά καλοῦσε ἐπίσημα τόν Νεμούρ νά καταλάβει τόν 'Ελληνικό θρόνο².

Στά τέλη Μαΐου 1825 ὁ Ρός καὶ οἱ Βιτάληδες πίστεψαν ὅτι είχαν κερδίσει τόν ἀγώνα καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνηση θά πρωθοῦσε τό ὄρλεανικό τους σχέδιο, καθώς τούς ὑποσχέθηκε. "Ετοι δημιουργήθηκε τό γαλλικό

κόμμα, τό όποιο συστήθηκε γιά νά έξυπηρετήσει μᾶλλον τά γαλλικά συμφέροντα.

Αγγλικό Κόμμα

Η άντιδραση δέν αργησε νά φανεί. Η άγγλικη κυβέρνηση πιθανότατα δέν είδε μέν καλό μάτι τή γαλλική αύτή κίνηση· καί, ἄν πιστεψουμε στίς δηλώσεις τοῦ ναυάρχου Χάμιλτον (*HAMILTON*) πρός τήν έπιτροπή τῶν Ἰονίων Νήσων, πού ἔλεγε δτι: «ἡ Βρετανική Κυβέρνηση δέ θά μποροῦσε νά ἀνεχθεῖ τή μεγάλη ἐπιρροή τῆς Γαλλίας, πού ἡδη ὑπάρχει στήν Αἴγυπτο, νά ἐπεκτείνεται καί στήν Ἐλλάδα», τότε είναι δυνατό νά καταλάβουμε γιατί τό άγγλικό κόμμα ξεκίνησε ἀπό τά Επτάνησα.

Φιλοαγγλική ἦταν ἡ διάθεση τῶν Ζακυνθινῶν ἐκείνων, πού σχημάτισαν τόν πυρήνα τοῦ κατόπιν άγγλικού κόμματος. Ο Διον. Ρώμας, ο Μ. Στεφάνου καί ὁ Κ. Δραγόνας είχαν ίδρυσει μιά ἐπιτροπή μέ σκοπό τόν ἀνεφοδιασμό τῶν ἀγωνιστῶν. Καί οι τρεῖς είχαν σύνδεσμο μέ τόν ἄγγλο ὑπατο ἀρμοστή τῶν Ἰονίων Νήσων "Ανταμ (*Sir FREDERICK ADAM*) καί ἔξαιτίας τῆς σχέσεως αύτῆς σχημάτισαν ἔναν κύκλο, ὅχι ἀκόμα κόμμα, πού ἦταν περισσότερο ἀντιγαλλικός καί ἀντι-ορλεανικός, καθώς καί ἀντιρωσικός, παρά καθαρά καί τέλεια φιλοαγγλικός.

Ἐάν ἡ σύγχρονη ἐπέμβαση καί τῶν δύο δυτικῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, Γαλλίας καί Ἀγγλίας, στά πράγματα τῆς Ἐλλάδας είχε κάποια ἀνιδιοτέλεια καί ἦταν ἐνιαία καί ἀδιαίρετη, τότε ὁ χαρακτήρας της θά ἦταν φιλάνθρωπος, φιλελληνικός, φιλειρηνικός. Ἀπό τή στιγμή ὅμως πού τά ίδιοτελή συμφέροντά τους συνδέονταν μέ τήν ἔξεγερση τῶν Ἐλλήνων, ἐπειδή είχαν βλέψεις γιά τήν ἐγγύς Ἀνατολή, ἡ ἐπέμβασή τους ἦταν προορισμένη νά προκαλέσει μεταξύ τους ἀνταγωνισμό καί ἀντιζηλίες καί νά συντελέσει στή διαίρεση τοῦ Ἐλληνικοῦ λαοῦ μέ τό σχηματισμό ἀντίπαλων κομμάτων.

Οι "Ελληνες, πού βρίσκονταν ίδιαίτερα τότε σέ κίνδυνο καί ἀναζητοῦσαν προστασία, δέχτηκαν, μ' αύτή τήν ἀνεπίσημη ἐπέμβαση, νά σχηματίσουν κόμματα.

"Ἐτσι λοιπόν ἡ ἐπαναστατημένη Ἐλλάδα τό καλοκαίρι τοῦ 1826 ἀπόκτησε καταρχήν τά δύο κόμματά της, τό γαλλικό καί τό ἄγγλικό. Μόλις δημιουργήθηκε ὁ πυρήνας, ἔστω καί ὑποτυπώδης, αύτῶν τῶν κομμάτων, ἄρχισαν οι ἐνέργειες, γιά νά δοθεῖ κάποια σταθερότερη μορφή καί ταυτόχρονα νά πληθυνθοῦν οι ὀπαδοί τους.

Ρωσικό Κόμμα

Μέσα σ' αύτό τόν ἀνταγωνισμό μεταξύ γαλλικοῦ καί ἄγγλικοῦ κόμματος, καθώς ἐπίσης αὐξάνονταν οι δυσκολίες γιά τόν Ἀγώνα, μιά ἄλλη ὅμαδα 'Ελλήνων, ὁ Ἰωαν. Θεοτόκης, ὁ Ἀνδρ. Ζαΐμης, οί Δημ. καί 'Α. Παπαγιαννόπουλος, ὁ Γ. Τουρτούρης, ὁ Ἰγνάτιος Ούγγροβλαχίας καί

ἄλλοι, προετοίμαζε τήν πρόσκληση τοῦ Καποδίστρια ώς ἀνώτατου ἄρχοντα. 'Η Καποδίστριακή κίνηση, πού τήν ἀγνοοῦσε ἀρχικά ὁ Καποδίστριας καὶ ὑστερα τήν ἀπόρριψε, εἶχε σφαλερά χαρακτηριστεῖ, ἀπό ὅσους ἤξεραν τήν ὑπαρξή της, ώς φιλορωσική. 'Αργότερα ὅμως, "Ελληνες στήν 'Ελλάδα καὶ ἄλλοι στή Ρωσία κινήθηκαν γιά τή δημιουργία φιλορωσικοῦ κόμματος, ὅταν εἰδαν ὅτι ὑπῆρχε περιθώριο γιά ἐνεργότερη συμπαράσταση, ιδιαίτερα ἀφοῦ ἐγκαταλείφηκε τό ρωσικό σχέδιο τῶν «τριῶν τμημάτων» (πού οἱ "Ελληνες τό ἀποποιήθηκαν) καὶ ἀφοῦ στό θρόνο τῆς Ρωσίας ἀνέβηκε ὁ Νικόλαος Α', πού τόν θεωροῦσαν ἀποφασιστικό καὶ δραστήριο.

'Η ἀλήθεια είναι ὅτι γιά τή γένεση τοῦ κόμματος αὐτοῦ δέν ἔχουμε σαφεῖς καὶ συγκεκριμένες πληροφορίες³. Τό βέβαιο είναι πάντως ὅτι τό Μάρτιο τοῦ 1826 τό ρωσικό κόμμα ὑπῆρχε, σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ 'Ημερολογίου τοῦ Ζαχαριάδη⁴.

"Αν συνδυάσουμε ὄσα λέγει ὁ Ζαχαριάδης⁴ μέ τήν ἀλλαγή τῶν ρωσικῶν διαθέσεων τό φθινόπωρο τοῦ 1825, θά μπορούσαμε νά βγάλουμε τό συμπέρασμα ὅτι τό ρωσικό κόμμα ἔλαβε τήν ἀρχή του μέ ύποκίνηση τῆς Ρωσίας κατά τό χρονικό διάστημα 'Ιανουαρίου - Μαρτίου τοῦ 1826.

Ἐπίλογος

"Ετοι περίπου ἔλαβαν τήν ὑπαρξή τους στήν ἐπαναστατημένη 'Ελλάδα τά τρία κόμματα, τό γαλλικό, τό ἀγγλικό καὶ τό ρωσικό. Τά κόμματα αὐτά δέν ἦταν ὄργανωμένα ὅπως στά ἄλλα ἀνεξάρτητα καὶ εύνομούμενα κράτη.

Δέν είχαν σταθερή ὄργανωση, οὔτε σκοπούς καὶ προγράμματα καθορισμένα μέ σαφήνεια, πέρα ἀπ' αύτά ὅμως δέν είχαν ρίζες μεταξύ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλά οἱ ἀρχές τους ἦταν γνωστές καὶ κατανοητές σέ λίγα πρόσωπα, τά ὅποια, καλά ἡ ἀσχημα, είχαν συγκεντρώσει στά χέρια τους τή διεύθυνση τοῦ 'Αγώνα.

"Ετοι θά μπορούσαμε νά πούμε ὅτι τά κόμματα ἦταν γεννήματα τῆς γενικῆς σύγχυσης πού ἐπικρατοῦσε τότε στήν 'Ελλάδα καὶ τῆς προσδοκίας ὅτι θά μποροῦσε νά κερδηθεῖ γιά τόν ἐλληνικό 'Αγώνα ἡ εὔνοια τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Δέν είχε κατανοηθεῖ ἀπό τούς "Ελληνες ὅτι ἡ ἔξωτερική πολιτική διαμορφώνεται μέ τήν ψυχρή λογική ἐκτίμηση τῶν συμφερόντων, ὅπου ὁ συναισθηματισμός δέν ἔχει περιθώρια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Λόγος τοῦ Στρατηγοῦ Σεμπαστιάνι στό Γαλλικό Κοινοβούλιο

'Ο στρατηγός Σεβαστιάνης, ὁ καὶ μέλος τῆς φιλελληνικῆς ἐταιρίας, κεραυνόν εὐγλωττίας ἔρριψεν ἐπί τό ύπουργειον Βιλλέλου ἐν μιᾷ τῶν βουλευτικῶν

συνεδριάσεων. «Ο Θεός», είπεν «ήκουσε τάς κραυγάς μυριάδων Χριστιανῶν σφαζομένων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ οἱ λογισμοὶ ἀσεβοῦς πολιτικῆς μυκτηρίζονται ἐνώπιον ἀτρομήτου λαοῦ φλεγομένου ὑπὸ τοῦ διττοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ γεννῶντος τούς μάρτυρας καὶ τούς ἡρωας. Οἱ Ἑλληνες δέν είναι ὁ τόπος ὅπου ἡ κυβέρνησις δέν ἔξασφαλίζει ἐλευθερίαν συνειδήσεως, τιμὴν καὶ ἰδιοκτησίαν. Τινές τῶν Δυνάμεων τῆς Εύρωπης, φοβούμεναι ἐπέκτασιν τῆς Ρωσίας καὶ τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἄφιξιν της, πρός ἣν ἀνοίγει τάς πύλας ἡ ἀκατάληπτος ἐγκαταλείψις τῶν Ἑλλήνων, ματαίως ἐνοῦνται εἰς ὑποστήριξιν τοῦ κλονιζομένου καὶ πίπτοντος ἥδη ὁθωμανικοῦ κράτους. 'Εάν μεγαλοφυεῖς ἀνδρες ἐκυβέρνων τὴν πολιτικήν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, μεγάλη καὶ ἀνεξάρτητος ἐπικράτεια θά κατηρτίζετο κατά τὴν Εύρωπαϊκήν Τουρκίαν ὅχι ὑπὸ παρακμασάντων Μωαμεθῶν, ἀλλὰ ὑπὸ νεάζοντος χριστιανικοῦ λαοῦ, καὶ τοιουτοτρόπως θά ἐτίθεντο ὅρια κατά τῆς βαρβαρότητος καὶ κατά τοῦ ρωσισικοῦ κολοσσοῦ, καὶ θά ἡσφαλίζετο διά παντός ἡ νῦν κινδυνεύουσα ἡσυχία τῆς Εύρωπης. 'Αλλ' ἀντί τῶν μεγάλων τούτων σχεδίων, ποια είναι τά τῶν ὑπουργῶν τῆς Γαλλίας; ποταπαὶ σχέσεις πρός ἔνα πασάν, οὐτινος ἡ ἐφήμερος ὑπαρξις ὁμοιάζει τὴν περικυλούσαν αὐτὸν ἄστατον ἄμμον τῆς ἑρήμου.

(Σπ. Τρικούπη: 'Ιστορία Έλλην. Έπαναστάσεως, τομ. Γ' σ. 248-49)

2

Πληροφορίες τοῦ Σπ. Τρικούπη γιά τὴν ἵδρυση τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος

Μεσοῦντος δέ τοῦ 1824 ἥλθεν εἰς Μεσολόγγι ὁ Γεώργιος Βιτάλης φέρων πρός αὐτὸν γράμματα τοῦ βουλευτοῦ τῆς Γαλλίας Βιλλεβέκου καὶ τοῦ συνταγματάρχου Ρουμινῆ, ὑπασπιστοῦ καὶ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ δουκός τῆς Αύρηλιας, ἀποδεικνύοντα τὴν ἀνάγκην νά βασιλευθῇ ἡ Ἑλλάς, προβάλλοντα ὡς βασιλέα τὸν δευτερότοκον υἱόν τοῦ δουκός, καὶ αἰτιολογοῦντα ὡς σωτήριον καὶ μεγάλων ἀγαθῶν παραίτιον τὴν ἐκλογήν ταύτην.....

'Ἐλθών δέ ὁ Ρόσχης εἰς Ἑλλάδα, είπεν ὑπὸ ἐμπιστοσύνην πρός τὸν Κουντουριώτην, τόν Μαυροκορδάτον καὶ δύο τρεῖς φίλους αὐτῶν ὅτι είχε μυστικήν ἐντολὴν νά ἐνισχύσῃ τὸ περὶ οὐ δό λόγος σχέδιον, καὶ ὅτι εἰς πραγματοποίησιν αὐτοῦ ἐβλεπει τατάλληλον τὴν ὥραν καθ' ἣν αἱ εὔτυχεῖς πρόοδοι τοῦ Ἰμβραήμη μετά τὴν ἡτταν τῶν ἐν Κρεμμυδίᾳ καὶ τὴν πτῶσιν Ναβαρίνων, Σφακτηρίας καὶ Νεοκάστρου, ἔφριψαν τούς 'Ἑλληνας εἰς πλήρη ἀθύμιαν καὶ ἀπελπισίαν· ἐπειδή δέ ὁ προβαλλόμενος ὡς βασιλεύς, οὐτινος ἔφερε τὴν εἰκόνα ἐν ἴματισμῷ ἐλληνικῷ ἡτον ἀνήλιξ, ἐβεβαίωνεν ὅτι ὁ πατήρ αὐτοῦ πρόθυμος ἦτο νά τὸν ἐπιτροπεύσῃ. ἄν ἦθελαν οἱ 'Ἑλληνες, ὑπέσχετο δέ καὶ στρατιωτικήν ἐπικουρίαν καὶ ἀνάλογον τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἑλλάδος χρηματικήν χορηγίαν.....

'Ο Ρόσχης, ιδών ὅτι ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ φίλοι αὐτῶν δέν παρεδέχοντο τὴν πρότασίν του, ἄν δέν ἐβεβαιοῦντο περὶ τῆς συγκαταθέσεως τῆς Ἀγγλίας ἡ περὶ τῆς φανερᾶς καὶ πραγματικῆς ὑπερασπίσεως τῆς Γαλλίας, ἔστρεψε τά βλέμματα τοῦ πρός ἄλλους 'Ἑλληνας προτρέπων αὐτούς νά συνέλθωσιν εἰς τὴν ἐν Ναυπλίῳ πλατείαν τοῦ Πλατάνου πρός ἀναγόρευσιν τοῦ βασιλέως· ἔφερε δέ καὶ πολυειδή δῶρα, ἐξ ὃν διένειμε καὶ εἰς τινας. Εξ αἰτίας τῆς κακῆς καταστάσεως τῆς πατρίδος τό πράγμα κατήντησε σπουδαῖον καὶ ἐπικίνδυνον, ἔφερε διαίρεσιν εἰς τούς ἐν τοῖς πράγμασι καὶ ἀνεφύη κατά πρώτην φοράν κόμμα γαλλικόν ἐν 'Ἑλλάδι.....

Πολλῶν δέ συνεντεύξεων περὶ τούτου γενομένων, παρευρισκομένου καὶ τοῦ Ρόσχη καὶ βεβαιοῦντος ἀλλά μή πείθογτος ὅτι, καθ' ἄς είχε πληροφορίας, ὁ

Κάνιγγ ένέκρινε τήν έκλογήν ταύτην, άπεφασίσθη νά σταλή τις πρός τήν αγγλικήν κυβέρνησιν είς έξέτασιν.

(Σπ. Τρικούπη ιστ. 'Ελλ. 'Επαναστάσεως, τομ. Γ' σσ. 243-246)

3

Πληροφορία Σπ. Τρικούπη περί Ρωσικοῦ Κόμματος

Η ρωσική αύλη ήγάπα καί ἐπεριποιεῖτο τούς εἰς τήν ἐπικράτειάν της καταφυγόντας "Ελληνας, ἀλλ' ἀπεστρέφετο καί κατέκρινε τόν ἀγώνα των, ὃς ἀπειδείξαμεν: ἔντός δέ τῆς 'Ελλάδος ἐτήρει παρρησίᾳ καί μυστικῶς εἰλικρινῆ ὥδετερότητα: καί ἐν ὧ μοῖραι γαλλικαί καί αὐστριακαὶ περιέπλεαν τήν ἐλληνικήν θάλασσαν, καί οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν ἐφρόντιζαν νά ἐπιρρεάζωσι τούς "Ελληνας καί τήν κυβέρνησιν αὐτῶν, οὔτε ρωσική σημαία ἐφάνη δι' ὅλης ἔξαετίας, οὔτε ἐπερρέαζε τις ὑπέρ τῆς πολιτικῆς της· διά τοῦτο οὐδέ κόμμα ρωσικόν ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ 'Ελλάδι.

(Σπ. Τρικούπη, ὅπου παραπάνω, σελ. 246)

4

Πληροφορία περί ύπάρξεως Ρωσικοῦ κόμματος. 'Ημερολόγιο Ζαχαριάδη

Ο ρόλος τοῦ κ. Κωλέττη, ἀγκαλά καί ἀτιμος, είναι μ' ὅλον τοῦτο περιέργος, ἐπειδή τόσον εύμορφα ἡξεύρει νά ἀπατᾷ τόν ἔναν καί τόν ἄλλον. Αύτός, ὃς προείπον, σύμει τόν χορόν τῆς γαλλικῆς φατρίας καί ὁ κύριος Ρώσκης ἐπιστηρίζεται εἰς αὐτόν. "Οθεν καί διά τοῦτο ἀντιπολεμεῖ κάθε στοχασμόν τῶν δύο ἄλλων κομμάτων, Πελοποννησιακονησιώτικου καί Κουντουριωτομαυροκορδατίστικου.

Προλαβόντως ἔδωσεν τήν ύπογραφήν του καί τόν λόγον τῆς τιμῆς τῶν Πελοποννησιωτῶν, ὅτι θέλει φρονή καί αὐτός καθὼς αὐτοί καί ὅτι θέλει παραιτηθῆ ἀπό κάθε ἄλλο κόμμα, φθάνει μόνον νά κρημνισθῇ τό κουντουριωτομαυροκορδατίστικον. 'Εσχάτως ἀπ' αὐτά ὅλα, ἂμα τοῦ ἐπαρρησιάσθη καί τό ρηθέν ρωσικόν, εύθυνς τό ἐννγκαλίσθη, ἔδωσεν τήν ύπογραφήν του, ἔσυρεν καί ἄλλους ιδιούς του (ἀγκαλά ἀσημάντους) καί σχέδιον ἔδωσεν τοιούτον, δηλαδή τοῦ νά σχετίσουν εἰς αὐτό τόν Κουντουριώτην, Μαυροκορδάτον καί τούς διπαδούς των, ὕστε μ' αὐτόν τόν τρόπον θέλει ἡμπορέσουν νά καταπολεμήσουν ἐκείνο τῶν Πελοποννησιωτῶν. "Ολ' αὐτά τά τοῦ κυρίου Κωλέττη καμώματα ἔχρειάζοντο ἄλλο κονδύλι νά τά ἔξιτορήση σαφέστερα: ἀλλ' ἐγώ, μήν ἡμπορῶντας, σημειώνω μόνον αὐτήν τήν μικράν ὑλην, τήν ὅποια οἱ περισσοτέραν γνῶσιν ἔχοντες ἃς ἔκκαθαρίσουν τά περισσότερα.

('Από τό ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ, τομ. Β', σ. 106)

9-10-11-12-13 = Διέτριψα ὅλας ταύτας τάς ἡμέρας εἰς τήν 'Επίδαιρον. "Εως ἔνα καιρόν ἔτρεχαν, ὡς προεῖπον, τρεῖς φατρίαι: δηλαδή, μία τῶν Πελοποννησιωτονησιωτῶν, ἄλλη τῶν γαλλιστῶν (οἵτινες είναι μόνον ὀλίγαι Χερσεολλαδῖται), ἄλλη τοῦ Κουντουριώτη, Μαυροκορδάτου καί λοιπῶν, ἐπί λόγῳ τοῦ νά δώσουν μίαν πρᾶξιν εἰς ὅλας τάς Δυνάμεις, προβάλλοντες, ὅτι, ἐπειδή καί ἡ Ἀγγλία δέν ἔδέχθη τήν πρᾶξιν μας καί ὁ ἄξιος πολιτικός πρώην ἐν Πετρουπόλει νῦν δέ Παρισίοις Στρούζας οὕτω τάς συμβουλεύει. 'Ο δέ ἐρχομός τοῦ Σπυρίδωνος Μεταξᾶ ἀπό Ζάκυνθον εἰς Ναύπλιον καί τώρα εἰς 'Επίδαιρον ἐσχηματίσθη καί ἄλλη βασιλορρωσική.

(ὅπου παραπάνω, σσ. 108-109)

7.- Συνέπειες από τήν ιδρυση τῶν τριῶν κομμάτων στήν έξωτερική πολιτική τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας

‘Η στάση ἀναμονῆς τῶν προστατριῶν δυνάμεων

‘Η ἀντιφατική γαλλική πολιτική, ἡ ἀποτυχία τοῦ Τοάρου νά φανεῖ ἀντάξιος τῶν προσδοκιῶν τῶν Ἑλλήνων ώς προστάτης τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ἡ εύνοϊκότερη στάση τοῦ Κάνιγκ δημιούργησαν νέες προϋποθέσεις γιά τή δράση τῶν νεοσύστατων κομμάτων. Εἶναι ὅμως ἀλήθεια ὅτι οἱ Κυβερνήσεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ἀπό φόβο μήπως ἔξαιτίας περιπλοκῶν διασπασθεῖ ἡ ὁμοφωνία μεταξύ τῶν Δυνάμεων, ἀρνήθηκαν νά ἀναλάβουν τήν εὐθύνη γιά τή δράση τῶν ἀντίστοιχων Κομμάτων στήν Ἑλλάδα.

Πρώτη ἡ Γαλλία ἀρνήθηκε τήν εὐθύνη γιά τό διάβημα τοῦ ὑπασπιστῆ τοῦ δούκα τῆς Ὀρλέανης, Ρουμινύ. ‘Ο ‘Υπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Νταμά (DAMAS), ὅταν ρωτήθηκε ἀπό τό γάλλο πρεσβευτή τῆς Γαλλίας στήν Κων/πολη Γκιγιεμινό (GUILLEMINOT), ἄν ἡ πρόταση τοῦ Ρουμινύ καὶ οἱ ἐνέργειες τοῦ στρατηγοῦ Ρός ἔγιναν ὕστερα ἀπό ἐπίσημη ἐντολή, ἔδωσε ἀρνητική ἀπάντηση¹.

“Υστερα ἡ Ἀγγλία τοῦ Κάνιγκ ἀρνήθηκε φανερά ν’ ἀναλάβει τήν προστασία τῆς Ἑλλάδας παρολο πού τῆς προσφέρθηκε ἀπό τούς Ἑλληνες.

Τά πράγματα ἐξελίχτηκαν ως ἔξῆς:

Οἱ κινήσεις τῶν πολιτικῶν ἡγετῶν στήν Ἑλλάδα

‘Η φιλοαγγλική μερίδα κέρδισε, ἔστω καὶ προσωρινά, τήν ὑποστήριξη τοῦ Κολοκοτρώνη. Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί ἦταν μοιρασμένοι. ‘Ο Μαυροκορδάτος, ὁ Κουντουριώτης καὶ ὁ Κωλέττης, είχαν ἐνθαρρύνει ἡ ὑποστηρίξει τή γαλλική κίνηση, μέ διαφορετικά ὁ καθένας ἐλατήρια. ‘Ο ‘Ψηφλάντης, ὁ Μαυρομιχάλης, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος ἔκλιναν συναισθηματικά πρός τή Ρωσία καὶ προτιμούσαν τή λύση Καποδίστρια. ‘Η Ἐπιτροπή πάλι τῆς Ζακύνθου είχε συντάξει μιά ἔκκληση στήν Ἀγγλία νά δεχθεῖ ν’ ἀναλάβει τήν προστασία τῆς Ἑλλάδας. Οἱ ἐκπρόσωποί της (ἀνάμεσά τους ὁ Σπ. Τρικούπης) είχαν προσπαθήσει νά πάρουν μέ τό μέρος τους τό Μαυροκορδάτο, τόν Κουντουριώτη καὶ ἄλλους. “Εστειλαν τότε στό Λονδίνο τόν Γ. Σπανιωλάκη μέ γράμμα πρός τόν Κάνιγκ.

Στό γράμμα αὐτό ἡ Ἑλλ. Κυβέρνηση ζητοῦσε ἀπό τήν Ἀγγλία νά διαλέξει ἔνα μονάρχη τῆς ἀρεσκείας της γιά τήν Ἑλλάδα καὶ ταυτόχρονα πρότεινε τό Λεοπόλδο τοῦ Σάξ - Κόμπουργκ².

‘Η πράξη τῆς ὑποτέλειας

Στίς ἀρχές τοῦ Ἰουλίου 1825 ἡ Ἐπιτροπή Ζακύνθου είχε ἐτοιμάσει

¹ Σάξ Κόμπουργκ Γκόθα, παλαιό πριγκηπάτο στή Σαξονία τῆς Γερμανίας ἀπό τό 1826 ἡγεμόνας του ἀνέλαβε ὁ ‘Ερνέστος Α’, ἀδελφός τοῦ Λεοπόλδου.

ένα κείμενο, μιά έκκληση πρός τή M. Βρετανία, γιά νά έγκαθιδρύσει άγγλικό προτεκτοράτο στήν 'Ελλάδα. Τό έγγραφο αύτό ξετείλε νά έπικυρωθεί έπισημα άπό τήν 'Ελληνική Κυβέρνηση.

Στίς 6 και 7 'Ιουλίου ύπογραψαν (γιά χάρη τής Πατρίδας πού κινδύνευε) ό Κολοκοτρώνης, ό Ζαΐμης, ό Δεληγιάννης και άρκετοι άλλοι Πελοποννήσιοι, στίς 22 'Ιουλίου οι Στερεοελλαδίτες όπλαρχοι, στήν 'Αθήνα. Τό έγγραφο αύτό έγκριθηκε άπό τό Βουλευτικό και τό Νομοτελεστικό και στάλθηκε στό Λονδίνο μέ τό Δημ. Μιαούλη, τό γιό τοῦ ναυάρχου, και ζημεινε γνωστό ώς «Πράξη ύποτέλειας», «Πράξις ύποταγῆς» (ACT OF SUBMISSION)³.

Τό Σεπτέμβριο τοῦ ίδιου χρόνου ό Γεωργιος Κάνιγκ δέχτηκε τήν 'Επιτροπή και παρέλαβε τήν Πράξη. Δέν εξειδει τόν άναμενόμενο ένθουσιασμό. Μάλιστα παρατήρησε ότι παλιές συνθήκες μεταξύ Αγγλίας και Τουρκίας, καθώς και τά συμφέροντα τής Αγγλίας σ' όλόκληρη τήν 'Οθωμανική Αύτοκρατορία, δέν τοῦ έπειτρεπαν νά παραβιάσει τήν ούδετερότητα και νά ταχθεί μέ τό μέρος τῶν 'Ελλήνων.

Σέ τέτοια περίπτωση θά έξέθετε τά συμφέροντα τής M. Βρετανίας σέ μεγάλο κίνδυνο.

Σύμφωνα μέ τά άγγλικά πρακτικά τής συζητήσεως ό Κάνιγκ πίσω άπο κάποια «εύχαριστως» και «ἴσως» αφήσει κάποια έλπιδα γιά μεσολάβηση στό μέλλον⁴.

Οι "Ελληνες άντιπρόσωποι ταράχτηκαν άπό τήν αρνηση, ούσιαστικά, άποδοχῆς τής έλληνικής προσφορᾶς ύποταγῆς. Δέ δέχτηκαν καμμιά λύση έκτος άπό τήν άπόλυτη άνεξαρτησία τής 'Ελλάδας και κατέληγαν μ' αυτή τήν άνταπαντηση: «Οι "Ελληνες δέ θά ξαναζούσαν ποτέ φιλικά μέ τούς Τούρκους, έγκατεστημένους άναμεσά τους. "Επρεπε ή νά νικήσουν ή νά πεθάνουν».

"Οσον αφορά τήν «πράξη ύποτέλειας» πού έκαναν δέν ήταν άντιφατική στήν παραπάνω δήλωση, γιατί τό πινεύμα τής πράξεως αύτής ήταν πιό πολύ ένδειξη έμπιστοσύνης στήν 'Αγγλία παρά «άπαρνηση τής πολιτικής τους άνεξαρτησίας», οπως τήν χαρακτήρισε ό Μέττερνιχ.

Πολιτικές ζυμώσεις υστερα άπο τήν «πράξη τής ύποτέλειας»

Μέ τήν άρνητική έξωτερική πολιτική τῶν Δυνάμεων και μέ τόν αύξανόμενο άνταγωνισμό τής Γαλλίας και τής Αγγλίας ύποδαυλίζονταν περισσότερο τά πάθη μεταξύ τῶν νέων αύτῶν κομμάτων πού καθένα είχε σκοπό νά έκτοπίσει τήν έπιρροή τοῦ άλλου και νά ένισχύσει τή δική του έπιρροή στήν έπαναστατημένη 'Ελλάδα.

Καί, ένω κάθε ένέργεια γύρω άπό τό θέμα τοῦ δούκα τής 'Ορλεάνης διαψευδόταν άπό τό Δεριγνύ (DE RIGNY), ό στρατηγός Σεμπαστιάνη διαβεβαίωνε τούς ύπευθυνους τοῦ γαλλικοῦ κόμματος, ότι ό Νεμούρ θά

δεχόταν τό διάληγον στέμμα καί γι' αύτό ἐπρεπε νά ύποβάλουν μιά ἔγγραφη αἴτηση πρός τίς Δυνάμεις⁵.

Ἡ ἀρνητική στάση τῆς Ἀγγλίας καί ἡ προτροπή τοῦ Πρεσβευτῆ της Στράφορντ Κάνιγκ στούς ἄγγλοφιλους νά δεχτοῦν τὴν ύποτέλεια στήν 'Υ. Πύλη, δημιούργησε δραστηριότητα στά κόμματα. Τό γαλλικό κόμμα καί ὁ Κωλέττης παρουσίαζαν σάν πλεονεκτική τή γαλλική πρόταση. δηλαδή τήν προσφορά τοῦ στέμματος στό γάλλο δούκα, ὁ ὅποιος ἔδινε ἔγγυήσεις γιά τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἐλλάδας καί οἰκονομική ἐνίσχυση· κατηγορούσαν ταυτόχρονα τό ἀγγλικό κόμμα ὅτι ἐτοίμαζε τήν πλήρη ύποδούλωση τῆς Ἐλλάδας σέ ξένη Δύναμη.

"Ἐτοι ἐπήλθε ἡ διάσπαση στίς τάξεις τῶν πολιτικῶν καί στρατιωτικῶν, πρώτα τῶν Πελοποννησίων κι ὑστερα τῶν ἄλλων Ἐλλήνων. Ἀφορμή βέβαια δέ στάθηκε ἡ ἔξωτερική πολιτική τῶν κομμάτων, καί ίδιαίτερα τοῦ ἀγγλικοῦ, ἀλλά ἡ ἔξωτερική πολιτική τοῦ Γεωργ. Κουντουριώτη καί τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, πού ἦταν ἀρχηγοί τοῦ ἀγγλικοῦ κόμματος. "Αρχισαν νά διαρρέουν οἱ 'Οπλαρχηγοί καί πρώτα οἱ Κολοκοτρώνης, πού ἀπομακρύνθηκε ἀπό τήν ἀγγλική ἐπιρροή.

Στά τέλη τοῦ 1825 καί στίς ἀρχές τοῦ 1826 τά δύο κόμματα είχαν ἴσχυροποιηθεῖ, αὐξησαν τούς ὄπαδούς τους καί ἐπέκτειναν τή δράση τους σ' ὅλη τήν ἐπαναστατημένην Ἐλλάδα. Τότε, ὅπως εἴπαμε, ἐμφανίστηκε καί τό ρωσικό κόμμα, γιά ν' ἀναπτυχθεῖ ἀκόμα περισσότερο ὁ ἀνταγωνισμός. 'Αρχηγός τοῦ «ρωσικοῦ» κόμματος ἀναγνωρίστηκε ὁ Ἀνδρέας Μεταξάς.

Κανένα ἀπό τά κόμματα αύτά δέν είχε αύτοτέλεια καί αύτενέργεια. Σύμφωνα μέ μαρτυρίες⁶ κάθε ἔνα ἀπό αύτά, τόσο γιά τήν ὀργάνωση, δόσο καί γιά ὄποιαδήποτε ἐνέργεια, ἔσωτερικής ἡ ἔξωτερικής πολιτικής ζητοῦσε νά λαμβάνει ὀδηγίες ἀπ' ἔξω.

Οι ἔνες Δυνάμεις μ' αύτό τόν τρόπο ἐπηρέαζαν τά ἑλληνικά πράγματα, ἐνῶ οἱ "Ελληνες ἀπόδυναμώνονταν ἀλληλοκατηγορούμενοι γιά φιλαρχία καί προδοσία τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 Απόσπασμα 'Επιστολῆς τοῦ 'Υπουργοῦ τῶν 'Εξωτερικῶν τῆς Γαλλίας *Damas*

"Ἐγραφε τή 2 Αὔγουστου 1825: «ὅσον ἀφορᾷ εἰς τάς προτάσεις, αἴτινες ἐγένοντο πρός ἐκλογήν ἡγεμόνος τῆς Ἐλλάδος ἐκ τοῦ οἰκου τῆς Γαλλίας, δέν είναι ἀνάγκη νά εἴπω, ὅτι οὐδέποτε ἐφείλκυσαν τήν προσοχήν τοῦ βασιλέως. 'Εάν παρόμοιον σχέδιον θά ἤρχετο ἥμιν κατά νοῦν, θά ἐπρεπε νά εἰδοποιήσωμεν ὑμᾶς, ὅπως ύποστηρίξητε αύτό ἐνώπιον καί ἐναντίον πάντων καί νά διαλύσωμεν τούς δεσμούς, τούς ὄποιους συνήψαμεν χάριν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος τῶν ἐθνῶν». 'Ολίγας δέ ἡμέρας ἀργότερον ὁ αύτός ύπουργός τῶν ἔξωτερικῶν τῆς

Γαλλίας κατά τρόπον κατηγορηματικώτερον άπεδοκίμασε τήν διαγωγήν τοῦ στρατηγοῦ Roche: «Πράκτωρ τῆς Φιλλελληνικῆς ἐταιρείας τῶν Παρισίων ὁ στρατηγός Roche δέν εἶχεν ἐπίσημον ἐντολὴν ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως· ἡ γαλλική κυβέρνησις οὐδεμίαν ἄλλην ἀναγνωρίζει ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπίσημον ἀποστολὴν ἥ τὴν τοῦ κόμητος Guilleminot».

('Από τή μελέτη N. Βλάχου «Ἡ γένεσις τῶν κομμάτων ἐν Ἑλλάδι, σ. 8)

2

Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, τόμ Γ', σ. 250

Προκειμένης δέ ἡδη ἑκλογῆς βασιλέως, ἔστρεψεν, ὡς καὶ ἄλλοτε, πρός τήν αὐτήν κυβέρνησιν τά ὅμματά της, καὶ τήν 11 Ἰουνίου 1825 ἀπέστειλεν εἰς τὸν Λονδίνον τὸν Σπανιώλακήν ὡς μέλος μὲν συμπληρωματικόν τῆς ἐπιτροπῆς. Λονδίνον ἐνοχήν τοῦ μέλους αὐτῆς Ἰωάννου Ζαήμητ διά τήν εἰς τὸν ἐμφύλιον ἀνακληθέντος τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλά κυρίως ἵνα ἐκθέσῃ εἰς τὸν Κάνιγγα τήν πόλεμον ἐνοχήν τοῦ ἀδελφοῦ του, τήν ἀφευκτὸν ἀνάγκην νά μοναρχηθῇ συνταγματικῶς καὶ τήν προθυμίαν του νά δεχθῇ ὅντινα ἐπρότεινεν ἥ Ἀγγλίᾳ ὡς μονάρχην· παρηγγέλθη δέ ιδιαιτέρως νά παρενείρῃ ὡς τοιούτον τὸν Λεοπόλδον δοῦκα τοῦ Σαξεκοπύργου, ἀλλά δέν εἰσηκούσθη, ἐπιμένοντος τοῦ Κάνιγγος, ὅτι ἡ πολιτική τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ ἑλληνοτουρκικῇ πάλῃ ἥτον ἥ οὐδετερότης, ὅτι θά ἐπέφερε την προθυμίαν του νά συνεργήσῃ. ἂν ἥ Ἑλλάς ἐπεκαλεῖτο τήν κατά τινα συμβιβασμόν, ἔτοιμη ἦτο νά συνεργήσῃ. ἂν ἥ Ἑλλάς ἐπεκαλεῖτο τήν κατά τοῦτο συνέργειάν της. Καὶ ταῦτα μέν ἀπήντησε πρός τήν Ἑλλάδα ἥ Ἀγγλία.

3

Πράξη τῆς ύποτέλειας

263. (ΑΙΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΝ)
(Φάκελλος ἴδιος ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων
τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης)

Ο Κλῆρος, οἱ Παραστάται, οἱ Ἀρχηγοί, Πολιτικοί καὶ Στρατιωτικοί Εηρᾶς καὶ θαλάσσης, τοῦ Ἑλληνικοῦ "Ἐθνους".

Αον Παραπροῦντες ὅτι διὰ τὰ ἀνεξάλειπτα δικαιώματα τῆς ιδιοκτησίας καὶ κυριότητος, διά τάς ἐπικρατούσας ἀρχάς τῆς Θρησκείας καὶ Ἐλευθερίας καὶ διά τό ἐκ φύσεως ἔμφυτον, τοῦ νά διατηρητῇ καὶ ἀσφαλίζῃ ἔκαστος τήν ιδίαν ὑπαρξίαν, οἱ "Ἑλληνες ἐνωπλίσθησαν μέ τά ὅπλα τῆς Δικαιοσύνης καὶ εἰς διάστημα πλέον τεσσάρων ἑτῶν ὑπέστησαν ἀπόφασιστικῶς καὶ σταθερῶς κατά τῶν Δυνάμεων τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου, πεζῶν τε καὶ ναυτικῶν, καὶ εἰς ὅλους τούτους τούς κινδύνους τώρα ἡφάνισαν καὶ τώρα ἀμπωσαν τάς κολοσσιαίς δυνάμεις τῶν ἔχθρων, καὶ, τελευταίον, στερημένοι παντός μέσου ἀνήκοντος εἰς τοιούτον ὑψηλὸν ἐγχείρημα, καθιέρωσαν οὗτοι διά τοῦ αἵματός των τά πολύτιμα αὐτῶν δικαιώματα καὶ ἔδωκαν εἰς τὸν ἐκπεπληγμένον κόσμον ὅχι τόσον κοινάς ἀποδεξίεις, δι' ὅσον είναι ἰκανός ἔνας λαός, ἐκ φύσεως γεννημένος διά νά ζῆ ἐλεύθερος καὶ σωτής ἡδη ἐδυνήθη νά διασπάσῃ τούς βρόχους μιᾶς ἰκανῶς πολυχρονίου καταθλιπτικῆς δουλείας.

Βον Παραπροῦντες, ὅτι ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων μιᾶς πάλης οὕτως οὐτοίσι άνομοίσι, ἀπέκτησαν οἱ "Ἑλληνες τήν ἀπαράμιλλον ἀπόφασιν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν καταστάσεως.

Γον Σκεπτόμενοι, ὅτι πράκτορές τινων ἡπειρωτικῶν Δυνάμεων, ἄν καὶ χριστιανῶν, δέν διεφύλαξαν ὅδηγίαν, συνεχομένην μέ τάς ἀρχάς, τάς ὁποίας

αύτοί έστερέωσαν, άλλά άπό μέρους των αύτών δέν έλειψαν νά έκβωσιν συνεχώς άντιρρήσεις πολιτικά πολυμόρφου ούσιας και χαρακτήρος.

Δον Παρατηροῦντες, ότι τινές τούτων τών πρακτόρων παιζουν διά των άπεσταλμένων των έντος της Έλλαδος, ώστε νά εισχωρήσῃ εἰς τινας "Ελληνας ή κλίσις, διά νά συστήσουν νέους σχηματισμούς πολιτικούς, άρμοδιους πρός τό πνεύμα και τά τέλη τών τοιούτων παρακινητών.

Εον Παρατηροῦντες, ότι όχι όλιγους κατατρέγμούς και παρεκβάσεις ύποφέρει ή νόμιμους και τακτική κίνησις τού έλληνικού Ναυτικού άπό τούς 'Αρχηγούς τών Θαλασσίων Δυνάμεων τινάς Βασιλειών, οίτινες κατά πάντα τρόπον πειράζουν τά καθήκοντα τῆς διακηρυχθείσης ούδετερότητος άπό τάς Αὐλάς των εἰς τάς Συνελεύσεις τού Λειβάχ και Βερώνης.

ζον Παρατηροῦντες μέ μεγάλην θλίψιν αύτούς τούς Χριστιανούς όπλιζομένους έναντιον τών όπαδῶν τοῦ Εύαγγελίου και εἰς βοήθειαν έκείνων τοῦ 'Αλκορανίου, εἰς τρόπον, ώστε, στρατώται εύρωπαῖοι, έναντιον πάσης ἀρχῆς ἀληθούς πολιτικῆς και ήθικῆς σπεύδουν νά διδάξουν, διορίσουν και δηγήσουν τά στίφη τών βαρβάρων, διευθυνόμενα νά λεηλατήσουν τήν ιεράν έκείνην γην, ήτις σκεπάζει άναμικτα και συγκεχυμένα τά άθανατα κόκκαλα τών Κιμώνων, τών Τσαμαδῶν, τών Λεωνιδῶν, τών Βοτασαρῶν, τών Φιλοποιμένων, τών Νικηταραίων και Κολιαίων, ὅπερ ἐμποδίζει τάς προσδούσις τῆς ιερᾶς ύποθέσεως τῆς 'Ελλάδος.

Ζον Παρατηροῦντες, ότι ή Διοίκησις τῆς Μεγάλης Βρεττανίας, εύτυχης εἰς τό νά διευθύνη λαόν έλευθερον, είναι ή μόνη, ήτις διετήρησε μέχρι λεπτοῦ καθαράν τήν ούδετερότητα, περιφρονοῦσα νά μημηθῇ τάς άναφανδόν βίας ή τάς νεφώδεις διαχειρίσεις, αἱ όποιαι άπ' ἄλλους ἀδακόπως ἐπράχθησαν και πράττονται εἰς τήν 'Ελλάδα, Κωνσταντινούπολιν και Αίγυπτον.

Ηον Σκεπτόμενοι, ότι ή Βρεττανική ἀδιαφορία δέν ἀρκεῖ νά άντιρροπήσῃ τόν ήδη ἐπηυξημένον έξωτερικόν κατατρεγμόν πρός βλάβην τῆς 'Ελλάδος.

Θον Παρατηροῦντες, ότι ή 'Ελλάς, όχι άπό χαύνωσιν δυνάμεων, οὔτε άπό ἀδυνατισμένην ἀπόφασιν, δέν ήδυνηθή μέχρι τούδε νά προσεπιχειρῇ, άλλά διά τά προρρέθεντα αἴτια και μάλιστα τήν πηγάζουσαν άπό τοῦ νά μήν ἔλαβε ποτέ Διοίκησιν ύπερτέρων τών παθῶν και σχέσουν.

Ιον Παρατηροῦντες, ότι οἱ "Ελληνες, εἰς τοιαύτην γενναίαν μάχην, η πρέπει νά έκβωσιν άπό ταύτην νικηταί, ή θέλουν είσθαι τελεώς ἀφανισμένοι, ἐπειδή ούδέν μέσον είναι, τό όποιον νά δύναται νά τούς ἀποσπάσῃ άπό ταύτην τήν ἀπόφασιν. ήτις ηδη κατήνησεν άπό τάς φοράς τοῦ πολέμου και τοῦ χρόνου ἄφευκτος

ΙΑον Παρατηροῦντες, τελευταίον, ότι ἄν ἀπό ύπερτάτην χάριν τῆς Προνοίας, εύρισκωνται στερεωμέναι πλησίον μας αἱ βρεττανικαὶ δυνάμεις, χρεωστεῖ ή 'Ελλάς εἰς τήν παρούσαν αύτῆς κατάστασιν νά ώφεληθῇ ἀπό τοῦτο ἐγκαίρως, ὡς και νά ἀλπίσῃ εἰς τήν εύθυτητα και φιλανθρωπίαν τῆς ισχυρῆς αύτῆς Διοίκησεως.

"Οθεν, πρός ἀσφάλειαν τών ιερῶν δικαιωμάτων τῆς τοῦ Κράτους ἐλευθερίας και ίκανῶς στερεάς πολιτικῆς ὑπάρξεως, ή 'Ελλάς, διά τῆς παρούσης δημοσίας πράξεως, προσδιορίζει, θεσπίζει, ἀπόφασίζει και βούλεται τόν ἐπόμενον.

Νόμον

Α'.) Τό' Ελληνικόν "Εθνος, δυνάμει τῆς παρούσης πράξεως, θέτει ἐκουσίως τήν ιεράν παρακαταθήκην τής αύτοῦ 'Ελευθερίας, 'Εθνικής 'Ανεξαρτησίας και τής πολιτικῆς αύτοῦ ύπάρξεως ύπό τήν μοναδικήν ύπεράσπιον τῆς Μεγάλης Βρεττανίας.

Β'.) 'Η παρούσα αὕτη ὁργανική Πρᾶξις τοῦ έλληνικοῦ "Εθνους συνοδεύεται μέ επί τούτῳ διπλούν ύπόμνημα πρός τήν Σεβασμίαν Διοίκησιν τῆς Αύτοῦ

Βρεττανικής Μεγαλειότητος κατ' εύθειαν εἰς Λονδίνον καὶ συγχρόνως ἀποστέλλεται ἐμμέσως διά τῆς Αὔτου 'Εξοχότητος τοῦ Λόρδου Μεγάλου Ἀρμοστοῦ τῆς Αὔτου Μεγαλειότητος εἰς τάς 'Ενωμένας ἐπαρχίας τῶν Ἰονικῶν Νήσων.

Γ'.) Οἱ Πρόεδροι τῶν εὐτάκτων Βουλευτηρίων τοῦ Κράτους, Ἑπρᾶς καὶ Θαλάσσης, θέλουν ἑτοίμως ἐκπληρώση τόν παρόντα NOMON.

('Υπό τό πρώτον τοῦτο πρωτόγραφον, ὡς καὶ ὑπό τό τελευταῖον, φέρεται χρονολογία:) 'Ἐν Πελοποννήσῳ τῇ... Ἰουνίου 1825.

(Καὶ μία ὑπογραφή:)

'Ο Πρόεδρος τῶν κατά Δημόσιαν εὐτάκτων Βουλευτηρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ Γενικός Ἀρχηγός τῶν κατά γῆν Δυνάμεων

Θ. Κολοκοτρώνης.

(Τά λοιπά τέσσαρα φέρουσιν ἐν τέλει τό ἔξῆς:)

'Ο Πρόεδρος τῶν εὐτάκτων συσσωματώσεων τῶν Νήσων τοῦ Αιγαίου Πελάγους καὶ λοιπῶν μερῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ ἀρχιναύαρχος τῶν κατά θάλασσαν Δυνάμεων.

('Ἔχουσι δέ ταῦτα χρονολογίας: Τό μέν 26 Ἰουλίου 1825, τά ἕτερα τρία ἀπλῶς: Ἰουλίου 1825 καὶ τό τελευταῖον 14 Ἰουλίου 1825).

('Υπό τό πρώτον ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή:

Ἀνδρέας Μιαούλης

καὶ μετ' αὐτήν αἱ λοιπαὶ ὑπογραφαὶ, ὡς ἔξῆς:)

'Ανατολικὴ καὶ Δυτικὴ Χέρσος Ἑλλάς

Ο Κλῆρος

'Ο Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης Πορφύριος, Νικοπόλεως καὶ πάσης Αίτωλίας, ὁ Ἐπίσκοπος Ρογῶν

('Ἄρχειο Ρώμα, τόμ. A', σ. 592-595)

4

'Απάντηση τοῦ Γ. Κάνιγκ στήν Πράξη τῆς 'Υποτέλειας τῶν Ἑλλήνων

Κατά Σεπτέμβριον δέ τοῦ ἔτους 1825 ὁ ὑπουργός τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Μ. Βρεττανίας Γεώργιος Canning δεχθεὶς τήν ἐλληνικήν ἀποστολήν μέ επί κεφαλῆς τόν οἰόν τοῦ ἐνδόξου ναυάρχου Ἀνδρέου Μιαούλη Δημήτριον, ἥτις εἰχεν ἐπιφορτισθῆ, ἵνα ἐπιδώσῃ εἰς αὐτόν τήν αἰτησιν τοῦ Ἰουνίου τοῦ κλήρου καὶ τῶν προκρίτων τῆς Ἑλλάδος, παρετήρησεν, ὅτι παλαιαὶ συνθήκαι μεταξύ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Τουρκίας, ἐγγυώμεναι ζωτικά συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας καθ' ἄποσαν τήν ὄθωμανικήν αὐτοκρατορίαν δέν ἐπέτρεπον, ἵνα ἡ Ἀγγλία παραβιάζουσα τήν οὐδέτερότητα ταχθῇ μέ το μέρος τῶν Ἑλλήνων. 'Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ θά ἔξειθεντο εἰς κίνδυνον σοβαρόν τά συμφέροντα ταῦτα τῆς Μ. Βρεττανίας. Προσέθετεν ὅμως, «ὅτι εὐχαρίστως θέλει δράξει πᾶσαν εύκαιριαν, ἵνα ἡ τύχη τοῦ πολέμου καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι ἐχθροπραξίαι θετέλον παράσχει αὐτῇ, ἵνα συντελέσῃ εἰς τό νά λάβῃ τέλος ὁ πολυσάμακτος ούτος ἀγών διά μεσολαβήσεως καὶ συνθήκης διατηρούσης ἀπρόσβλητα τά συμφέροντα καὶ τήν τιμήν ἀμφοτέρων τῶν μερῶν».

('Από τή μελέτη τοῦ N. Βλάχου, Γένεσις τῶν κομμάτων, σελ. 8-9)

“Ισως ύπάρχει κάποιο σημείο στόν άγώνα, πού ή Μεγάλη Βρεττανία νά μπορέσῃ νά άσκηση τήν επιρροή της γιά νά προωθήσει ένα συμβιβασμό μεταξύ τών Έλλήνων και τῆς Πύλης όχι γιά τήν άπολυτη άνεξαρτησία τῆς Ελλάδος, γιατί αύτό θά ήταν σάν νά τά ζητούσαμε όλα και δέν θά μπορούσε νά είναι τό άντικειμένο ένός συμβιβασμού (άν μπορούσαν οι “Ελληνες νά κερδίσουν τήν άνεξαρτησία τους μόνοι τους, πάει καλά, και αύτό είναι δική τους ύπόθεση), άλλά γιά όποιαδήποτε λύση έκτος από άνεξαρτησία πού θά μπορούσε νά γίνει βάση μιᾶς συμφωνίας μέ τήν Πύλη».

('Από τήν 'Ιστορία 'Ελλ. "Εθνους τόμ. IB' σ. 407)

5

"Εγγραφη Αϊτηση (ΥΠΟΜΝΗΜΑ) τῶν ύπευθύνων τοῦ γαλλικοῦ κόμματος πρός τὸ Δούκα τῆς Ὀρλεάνης

(ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ)

Ἐκλαμπρότατε!

Αἱ ύπο χρονολογίαν 28 λήξαντος Ὁκτωβρίου ἐπιστολαὶ τοῦ Στρατηγοῦ κ. Σεβαστιάνη καὶ αἱ τοῦ Κ^{ων} Ρουμινύ ηὐχαρίστησαν ἡμᾶς τελείως περὶ τῆς πιθανῆς ἀποδοχῆς ύπο τῆς Υ. Β. Ὑψ. τοῦ θρόνου τῆς Ελλάδος ύπερ τοῦ Σεπτοῦ υἱοῦ Αὐτῆς, τοῦ δουκός τοῦ Νεμούρι.

Εἶχομεν ἀποφασίσειν ν' ἀκολουθήσωμεν κατά γράμμα τάς συμβουλάς τοῦ Στρατηγοῦ κ. Σεβαστιάνη καὶ τοῦ Ρουμινύ ὡς πρός τό ἔγγραφον, τό όποιον ἦθελομεν ἀπευθύνει πρός τούς Ἡγεμόνας τῆς Χριστιανώνης καὶ νά προβῶμεν ἀκολούθως ἐν τῇ Γενικῇ τοῦ "Εθνους Συνελεύσει εἰς τήν ἐκλογήν τοῦ δουκός τοῦ Νεμούρι, ἐπετύχομεν δέ, κατά τάς συμβουλάς αὐτῶν, νά συγκεντρώσωμεν ἐπί τό αὐτό πάσας τάς γνώμας, ούχι δ' ἄνευ κόπου τό εἰχομεν κατορθώσει, ὅτε ὁ ἀντιναύαρχος κ. δέ 'Ρινύ, διά τῶν ἀκάριων ἐπιστολῶν του ἀνεστάτωσε τούς ἐκ τῆς Πελοποννήσου κυρίους, τούτῳ δὲ ἀναγκάζει ἡμᾶς νά προβῶμεν εἰς τό νέον τοῦτο διάβημα παρὰ τῇ Υ. Β. Ὑψ., ὅπως διαβεβαιώσωμεν ὅ,τι προεξεθέσαμεν.

Αἱ ἐπιστολαὶ, τάς όποιας ὁ Κ^{ων} Δερπίγυν ἔγραψε πρός τόν Κ^{ων} Μαυροκορδάτον, ύπουργόν εἴτι τῶν Ἐξωτερικῶν, ὅπως προκαταλάβῃ αὐτόν κατά θετικόν τρόπον, ἵνα δυσπιστῇ πρός τάς ραδιουργίας τοῦ Στρατηγοῦ Κ^{ων} Ρός, εἰς τόν όποιον ἡμεῖς ἔχομεν πλήρη ἐμπιστοσύνην, λέγων εἰς τήν πρός τόν Κ^{ων} Φαβιέρον ἐπιστολὴν του, ὅτι ἔβλεπε μετά λύπης, ὅτι αὐτός ὁ τρελλός δέ Ρουμιγύν διά τῶν πρός τόν Ρός ἐπιστολῶν του, ἔξηψε τάς ἐλληνικάς κεφαλάς, καὶ προσθέτων ἐπί πλέον, ὅτι δέν ἐνόει πῶς ἡδύναντο νά πιστεύωσιν εἰς αὐτό τό ζῶν τόν Βιτάλην· είναι αἱ ἴδιαι φράσεις του: τέρπονται ν' ἀνάκοινῶσιν εἰς τό Κοινόν τάς ἐπιστολάς ἐκείνας, ὅπως διεγέιρωσαν τήν δυσπιστίαν πρός πᾶν ὅ,τι ἐπράξαμεν ύπερ τής πατρίδος ἡμῶν. 'Επι τῇ ύποθέσει ταύτη ἐθεωρήσαμεν, ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀποτελέσωμεν ἐπιτροπήν, συγκειμένην ἐκ τριῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, τριῶν γερουσιαστῶν, ἐκ τριῶν πρωτεύοντων προύχοντων τής Πελοποννήσου, ἐκ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Πατρῶν, τοῦ ἐν τῇ Ἐθνικῇ συνελεύσει πληρεξούσιού Κ^{ων} Αἰνιάνος καὶ τοῦ Κ^{ων} 'Υπουργού ἐπί τῶν Στρατιωτικῶν Ἀδάμ Δούκα, ὅπως ύποβάλωμεν τά ζητήματα, τά μνημονεύσμενα ἐν τῇ ἀπό κοινοῦ ἐπιστολῇ ἡμῶν, τήν όποιαν λαμβάνομεν τήν τιμήν ν' ἀπευθύνωμεν πρός τήν Υ. Β. Ὑψ., παρακαλοῦντες αὐτήν ἐν ὄνόματι τῆς Πατρίδος νά δώσῃ ἡμῖν ταχείαν λύσιν, διότι ἡ 'Εθνοσυνέλευσις, ἡτις ἐπρεπε νά συνέλθῃ ἐπί τῷ σκοπῷ τούτῳ τόν Ιανουάριον, ἀνεβλήθη διά τάς ἀρχάς τοῦ προσεχοῦ Μαρτίου, ὅπως δυνηθῇ νά λάβῃ τήν Υμ. ἀπάντησιν. "Ενεκα τούτου, ἐδέησε νά πιέσωμεν τόν γενναίον στρατηγόν Ρός ν' ἀποφασίσῃ νά δανείσῃ μίαν

ήμιοιλιαν, ιν' ἀποστείλωμεν τό σπουδαίον τούτο ἔγγραφον, τό μέλλον ν' ἀποφασίσῃ περί τῆς τύχης τῆς χώρας ἡμῶν καὶ ὅπερ ἐπιφορτίζομεν, ἵνα φέρῃ Ὑμῖν ὁ συμπατρίωτης ἡμῶν Κ^ος Γεώργιος Βιτάλης. Θέλεις ἐξηγήσεις ὑμῖν οὕτος πάσας τάς δυσκολίας, τάς ὅποιας ἐδέησες νά ύπερπτηδήσωμεν, προερχομένας δ' ἐκ τῶν ἀμφιβολῶν, τάς ὅποιας περί τῆς ύμετέρας συγκαταθέσεως ἐρριψεν ὁ Κ^ος δέ Ριγύν.

Δέντεν ἔχομεν ἄλλην ἀσφαλεστέραν καὶ ταχυτέραν δόδον, διότι τά πλοια τοῦ Βασιλεῶς τῆς Γαλλίας δέντεν ἐφάνησαν ἐνταῦθα ἀπό τῆς 3 Δ/βρίου ληξαντος. "Αλλως, πῶς δυνάμεθα νῦν νά ἐμπιστευθῶμεν εἰς τὸν Κ^ον δέ Ριγύν, ὅστις, διά τοῦ ὑποπλοιάρχου Βαιλλάν, ἀνεκοίνωσε πρός τήν Κυβέρνησιν, ὅτι νά δυσπιστώμεν πρός τούς ἐνταῦθα εύρισκομένους ὁδιούργους Γάλλους, ὅπινες ἐτόλμων νά λέγωσιν ὅτι ἡ 'Υ. Β. 'Υψ. Θέλεις δεχθῆ τό στέμμα τῆς 'Ελλάδος υπέρ τοῦ δουκούς τοῦ Νεμούρ, προσθέτων, ὅτι ἡ τοιαύτη διαβεβαίωσις είναι παντελῶς ψευδῆς καὶ ὅτι ἔχει ἐντολὴν τῆς Κυβερνήσεως του νά εἰδοποιήσῃ τούς "Ελληνας, ὅτι οὐδέποτε ὁ βασιλεύς τῆς Γαλλίας θέλει συγκατανεύσει εἰς τὸν διορισμὸν τούτον.

Αἱ θλιβεραὶ αὕται εἰδῆσεις, 'Εκλαμπρότατε, είναι τοιαῦται, ώστε ν' ἀνησυχῶσι τούς "Ελληνας καὶ νά δίπτωσιν αὐτούς εἰς δικαίαν δυσπιστίαν.

Προσφεύγομεν, λοιπόν, εἰς τήν υψηλήν περίνοιαν Ὑμῶν, ὅπως διαφωτίσῃ ἐκ νέου τούς ἀμφιβάλλοντας καὶ νά χαράξῃ ἡμίν τήν πορειαν, τήν ὅποιαν δοφείλομεν ν' ἀκολουθήσωμεν ἐν τῇ προσεχεῖ 'Εθνοσυνελεύσει καὶ νά ἐπιβεβαιώσητε τάς ύπό χρονολογίαν 18 'Οκτωβρίου ἐπιστολάς τοῦ Κ^ον δέ Ρουμινύ καὶ τοῦ Κ^ου Σεβαστίανη. Ἰκετεύομεν τήν 'Υ. Β. 'Υψ. ν' ἀπευθύνῃ τάς ἀπαντήσεις αὐτῆς εἰς τάς ἀπό κοινοῦ ἐπιστολάς ἀπ' εὐθείας πρός τὸν Πετρόμπεην, ἡγεμόνα τῆς Μάνης, ὅστις εύρισκεται εἰς Μέθανα τόπον τῆς Συνελεύσεως, ἐντός φακέλλου πρός τὸν στρατηγὸν 'Ρός, καὶ νά εἴπῃ ἡμίν ἔαν δυνάμεθα νά ἐνεργήσωμεν κατά τὸν ἔθνικὸν πόθον, τὸν κηρύττοντα ἐκ τῶν προτέρων ἡμέτερον ἡγεμόνα τὸν Κύριον δοῦκα τοῦ Νεμούρ.

Λαμβάνομεν τήν τιμήν νά εἰμεθα μετά βαθέως σεβασμοῦ

τῆς 'Υ. Β. 'Υψ. οἱ ταπεινότατοι καὶ
εὐπειθέστατοι θεράποντες

Ναύπλιον, 10/22 Φεβρουαρίου 1826

ΑΡΧΕΙΟ ΡΩΜΑ, Τόμος Β', σ. 51-53

6

Ο. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΚΑΙ Α. ΖΑΪΜΗΣ ΠΡΟΣ Δ. ΡΩΜΑΝ ΚΑΙ Κ. ΔΡΑΓΩΝΑΝ
(Πρωτότυπον. 'Αριθ. 7514 'Αρχείου 'Εθν. Βιβλιοθήκης).

'Εξοχώτατοι Κύριοι!

Τό μέ τόν Κύριον Ζαχαριάδην γράμμα Σας ἐλάβομεν καὶ ἀνέγνωμεν μετ' ἐπιστασίας νοός τά ἐν αὐτῷ. 'Ηκούσαμεν παρά τοῦ ίδιου καὶ ὅσα παρηγγέλθη νά μᾶς εἰπῃ. Είδαμεν καὶ τήν ἐξ "Υδρας σταλείσαν μας ἀπόκρισιν, τήν δοθείσαν πρός τὸν οὐίον τοῦ Μιαούλη παρά τοῦ ύπουργοῦ τῆς Αύτοῦ Βρετανικῆς Μεγαλειότητος εἰς τά πρός τήν ἐξοχότητά του διευθυνθέντα δημόσια ἔγγραφά μᾶς, καὶ θέλεις ἀπαντήσωμεν εἰς αὐτήν, καθώς μᾶς δύνηση τό συμφέρον τῆς πατρίδος μας.

Σπεύδομεν νά Σᾶς ἀποστείλωμεν ἄνευ βραδύτητος τόν Κύριον Ζαχαριάδην, διά νά Σᾶς κοινοποιήσωμεν τά ἀκόλουθα: 'Ἐνῷ ἀνεσκάπταμεν πανταχόθεν τό τοῦ Γαλλικού Δένδρον καὶ τό κατηντήσαμεν εἰς τό ν' ἀποσπασθή πρόρριζον καὶ

ένησχολούμεθα εις τό νά συνάψωμεν καὶ διευθύνωμεν τῶν περισσοτέρων τά πνεύματα (έννοούμεν τούς ἄχρι τοῦδε ἀντίφρονοῦντας) εἰς ἔν καὶ τό αὐτό Φρόνημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατεβάλλαμεν τά θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματός μας, τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος μας, βλέπομεν αἴφνης ἀναφυόμενον ἄλλο, τοῦ ὁποίου οἱ κλάδοι ἐπαυξανόμενοι ἔξαπλοι ἔνται μάλιστα εἰς τήν Στερεάν Ἑλλάδα. Ἀντί τοῦ πίπτοντος Γαλλικισμοῦ, ἀναφαίνεται **Ρωσισμός**, καὶ, καθ' ὅσον ἐν μικρῷ καιροῦ διαστήματι παρετηρήσαμεν, πληροφορούμεθα εὗρε πολλούς προσηλύτους ἐν τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι, καὶ ἡ πρόοδός του φαίνεται τόσον ταχυτέρα, καθόσον ὑποστηρίζεται ἀπό μεγάλας καὶ πραγματικάς νομιζομένας ὑποσχέσεις καὶ ἐπί πᾶσι μὲ ἀνά χείρας χρήματα.

Ἡμεῖς, σταθεροί εἰς τήν ὁποίαν ἐπατήσαμεν γραμμήν, τείνουσαν εἰς τήν προστασίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τοῦ "Ἐθνους μας, ἐπεχειρήσαμεν τά χρειώδη καὶ κατά τοῦ Νεοφανοῦς τούτου καὶ ἔχομεν πεποίθησιν, ὅτι τούλαχιστον θέλει εύρεθῶμεν σύμφωνοι Πελοποννήσιοι καὶ 'Υδραιοί. Ἄλλ ἐπειδή, ὡς προείρηται, δέν είναι τῶν μη ἐνδεχομένων **νά προοδεύσῃ τό κόμμα τούτο**, παρακαλεῖσθε, **ἀναφερόμενοι περί αὐτοῦ ὅπου ἀνήκει, νά μη βραδύνετε νά μᾶς δώσετε τάς ἀπαιτουμένας ὀδηγίας, διά νά ἡξεύρωμεν πῶς νά φερθῶμεν εἰς τά πράγματα. Τάς ἀναμένομεν ὄσον τό γλιγωρότερον.**

Οι μυσταγαγοί τοῦ νεοφανοῦς τούτου κόμματος δέν ἐνεφανίσθησαν πρός οὐδένα ἐξ ἡμῶν εἰσέτι. Ὑμεῖς ἐνασχολούμεθα εἰς τήν ταχείαν συγκρότησιν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, προσπαθοῦντες ἐν ταύτῳ νά πείσωμεν τούς ἀγνοοῦντας τά ἀληθῆ τῆς πατρίδος συμφέροντα, πλὴν καὶ εἰς αὐτήν τήν συγκρότησιν τῆς Συνελεύσεως ἀναφύονται πολλαὶ δυσκολίαι, ἐπειδή οἱ ἐπέχοντες τόν Διοικητή-κόν τόπον, φοβούμενοι δικαίως τήν πτῶσιν των, ἀντενεργοῦν μυριοτρόπως· καὶ ἀφοῦ μέχρι τοῦδε διεσκεδάσαμεν ἴκανά τῶν ἐπιχειρημάτων των μέ κολακευτικούς καὶ ὑποσχετικούς τρόπους, ἐσχάτως ἔφθειραν τούς ὀπλαρχηγούς τούς προαπεσταλμένους ἀπό Μεσολόγγι διά νά γράψουν πρός τήν Στερεάν Ἑλλάδα, διαμαρτυρόμενοι καθ' ἔντα τρόπον, ὅτι ἡ Συνέλευσις αὕτη δέν είναι οὕτε ἔγκαιρος, οὔτε συμφέρουσα νά γίνη πρός τό παρόν, ἐνψ τό Μεσολόγγι, τό ὅποιον βαστά τόν τόπολεμον, κινδυνεύει καὶ δέν ἡμποροῦν οἱ πατριώται, οἱ εύρισκόμενοι ἐν Μεσολογγίῳ, νά στείλουν τακτικῶς τούς πολιτικούς καὶ πολεμικούς πληρεξουσίους των εἰς αὐτήν τήν Συνέλευσιν, καὶ ὅτι είναι τῆς πρώτης ἀνάγκης νά δώσουν οἱ "Ἑλληνες ἐν γένει τήν προσοχήν των εἰς τήν διάσωσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ὅχι νά καταγίνωνται εἰς τήν Συνέλευσιν, ἡ ὥποια θέλει φέρει παραλυσίαν εἰς τά τοῦ πολέμου. Τούτο, ἄν καὶ ἀνίσχυρον, ἐπειδή ὑποστηρίζεται ἀπό τόν Γαλλικισμόν καὶ Ρωσισμόν, παρρησιάζεται ὡς φαινόμενον δύσκολον νά ματαιωθῇ. Οἱ ἐν Μεσολογγίῳ Στρατηγοί είναι προκατειλημένοι ἀπό τόν Ρωσισμόν, οἱ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τό πλείστον μέρος είναι, καθ' ὅσον ἔως τώρα παρετηρήθη, ἀφωισιμένοι εἰς τόν Γαλλικισμόν καὶ ἐπειδή θεωροῦν ἀμφότερα τά κόμματα, ὅτι, συγκροτουμένης τῆς Συνελεύσεως θέλει ματαιωθοῦν τά ἐπιχειρήματά των καὶ ἐπειτα νά ὑπερισχύῃ ἡ πρός τήν κραταιάν Βρεταννίαν τοῦ "Ἐθνους ἀφοσίωσις, εὐάρεστοῦνται νά ἀναβληθῇ ἡ Συνέλευσις καὶ νά μείνουν τά πράγματα εἰς τήν ιδίαν στάσιν ἔως νά λάβῃ καθέν τῶν ἀντέρω μερῶν τάς ὥποιας ἐλπίζει ὀδηγίας. Ἡμεῖς ἀντέχομεν εἰς ὅλας αὐτάς τάς προσβολάς (μολονότι καὶ ἐν μέρος τῶν ὄμοφρονούντων μᾶς ἐπιβουλεύθη, καὶ ούτος είναι ὁ Κολιόπουλος, καθώς θέλετε ἀκούση πλατύτερον ἀπό τόν Κύριον Ζαχαριάδην, ὅστις εἰδεν iδίοις ὄφθαλμοις καὶ ἡκουσε τό φέροιμόν του) καὶ ἡδη, γράφοντες πρός ύμᾶς, γράφομεν καὶ πρός τούς ἐν "Υδρα προκρίτους ἐξηγοῦντες πρός αὐτούς λεπτομερώς τήν στάσιν τῶν πραγμάτων καὶ τήν μεγάλην ἀνάγκην, ἡτις ὑπογορεύει νά φανώμεν εἰς τό

στάδιον προφανώς σύμφωνον καί ὅχι πλέον δι' ὑποκεκρυμμένων ἀνταποκρίσεων· καί εἴθε νά αἰσθανθῶσι καί αὐτοί τὸν ὁποῖον τρέχομεν κίνδυνον.

Ἐν τοσούτῳ, Κύριοι, 'Υμεῖς, οἵτινες καὶ τό τῆς πατρίδος συμφέρον ὄμολογουμένως ἀγαπᾶτε καὶ πρός ἡμᾶς ἐλάβετε φιλικήν διάθεσιν, φροντίσατε σπουδαίως, ἃν τὰ πράγματα τὸ συγχωροῦν, νά μᾶς ὀδηγήσετε καθαρά καὶ νά μᾶς ὑποστηρίξετε διά τῶν φίλων βασίμως, διά νά μήν ὑποπέσῃ καὶ ἡ Ἑλλάς εἰς δυστυχίαν καὶ ἡμεῖς ἐκτεθῶμεν εἰς νέους κινδύνους.

Εἰσθε ἀρκετοί, καὶ νά Σάς εἴπωμεν περισσότερα είναι περιττόν· μάλιστα, ἔρχομένου τοῦ Κυρίου Ζαχαριάδου, πληροφορείσθε τά πάντα λεπτομερέστερον.

Μένομεν εἰς τάς προσταγάς σας

Οἱ ἀδελφοί
Θ. Κολοκοτρώνης
'Ανδρέας Ζαΐμης

'Από Νέαν Ἐπίδαυρον
Τῇ 14 Μαρτίου 1826

8. Ἡ ἐνεργός ἀνάμειξη τῆς Ἀγγλίας στήν Ἑλληνική ὑπόθεση (1825)- τό πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης (1826)

Ἐκτιμήσεις καὶ ἐνέργειες τοῦ Κάνιγκ

Ἐνῶ ἡ διπλωματία προχωροῦσε μέ προσεκτικά βήματα γιά ξενική μεσολάβηση, τά γεγονότα τοῦ πολέμου ὀδηγοῦσαν ταχύτατα στό ἵδιο ἀποτέλεσμα. Ὁ Κάνιγκ ἐνθαρρυμένος ἀπό τίς ἐλληνικές ἐνέργειες ἀποπειράθηκε νά λύσει τό 'Ἑλληνικό Ζήτημα, ἀποκομίζοντας φυσικά τά μεγαλύτερα δυνατά ὄφέλη γιά τήν Ἀγγλία¹. Στήν Κων/πολη ὁ νέος Πρεσβευτής Στρ. Κάνιγκ θά πίεζε τούς Τούρκους νά προβοῦν σέ μεγαλύτερες ὑποχωρήσεις, ἀπειλώντας τους ὅτι σέ περίπτωση Ρωσοτουρκικῆς σύραξης οἱ εύρωπαικές δυνάμεις θά ἔμεναν οὐδέτερες. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά θά προσπαθοῦσε νά προσεταιριστεῖ τούς Ρώσους. Ὁ ἵδιος ὁ Κάνιγκ ἔκανε τά πρώτα ἀνοίγματα στό Ρώσο Πρεσβευτή στό Λονδίνο Λίβεν.

Στίς 30 Ὁκτωβρίου 1825 ὁ Λίβεν πληροφόρησε τήν Πετρούπολη ὅτι «ὁ Κύριος Κάνιγκ κι ἐγώ βρισκόμαστε στό δρόμο τῶν ἐκμυστηρεύσεων». Ὁστόσο τά πράγματα ἥλθαν λίγο ἀπρόοπτα. Στίς 19 Νοεμβρίου ὁ Ταάρος Ἀλέξανδρος πέθανε στό Ταγκαρόκ ὕστερα ἀπό ὀλιγοήμερη ἀσθένεια.

Ἀπροσδόκητες ἐξελίξεις στή Ρωσία

Τό γεγονός ἀναστάτωσε τήν Πετρούπολη καὶ προκάλεσε ἀνησυχίες τόσο στήν Κων/πολη, ὅσο καὶ στό Λονδίνο, τή Βιέννη καὶ τό Παρίσι. Ἡ διπλωματία σταμάτησε περιμένοντας τή διάδοχη κατάσταση.

Νέος αύτοκράτορας ἀνακηρύχθηκε ὁ μέγας δούκας Νικόλαος

Ύστερα άπό παραμερισμό τοῦ νόμιμου διαδόχου, τοῦ μεγαλύτερου ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου.

Μιά σειρά συνωμοσίες καὶ αἱματηρές συγκρούσεις ἀπόδειξαν ὅτι ὁ νέος Τσάρος ἦταν θεληματικός καὶ ίκανός νά χτυπήσει μέ τὰ ὄπλα ὅ, τι θά τὸν ἐμπόδιζε, περιστοιχισμένος ἀπό φιλοπόλεμους στρατιωτικούς πού τὸν βοήθησαν ν' ἀνέβει στὸ Θρόνο. Ἀποφάσισε νά λύσει τὴν Ρωσοτουρκική διαφορά μέ πόλεμο. Ἀμέσως μάλιστα διέταξε νά ἔτοιμαστοῦν τὰ ρωσικά στρατεύματα.

Διπλωματικές ἐπαφές τῆς Ἀγγλίας μὲ τὴν Πετρούπολη καὶ μὲ Ἑλληνες

Ἀνήσυχος ὁ Κάνιγκ ἔπεισε τὸ Γεώργιο Δ', βασιλέα τῆς Μ. Βρετανίας, νά στείλει στὴν Πετρούπολη τὸ δούκα Οὐέλιγκτον, τὸ νικητὴ τοῦ Ναπολέοντα, γιά νά συγχαρεῖ τὸ νέο αὐτοκράτορα ἐκ μέρους τοῦ βασιλιᾶ του καὶ ταυτόχρονα νά προσπαθήσει ν' ἀποτρέψει τὸν πόλεμο προτείνοντας στὸ Νικόλαο σύμπραξη τῆς Ρωσίας μὲ τὴν Ἀγγλία πάνω στὸ «Ἑλληνικό Ζῆτημα», μέ βάση τὸ ἀγγλικό σχέδιο, πού ἔγινε ὕστερα ἀπό τὴν αἰτηση τῶν Ἑλλήνων γιά μεσιτεία τῆς Ἀγγλίας. Ἀρχικά ὁ Νικόλαος ἀπόρριψε ἀμεσα τὶς προτάσεις τῆς Ἀγγλίας, ζητώντας νά μήν ἀνακατεύεται στὰ θέματα τῆς Ρωσίας μὲ τὴν Τουρκία. ὕστερα ὅμως ἀρχισε νά σκέπτεται τῇ συνεργασίᾳ. Σ' αὐτό συνέβαλαν καὶ τὰ παρακάτω γεγονότα.

Στὸ τέλος τοῦ 1825 ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, καθὼς πήγαινε γιά τὴν Κων/πολη ὡς Πρεσβευτής τῆς Ἀγγλίας στὴν Ὑψηλή Πύλη, συναντήθηκε μέ τὸν Καποδίστρια στὴ Γενεύη, στάθηκε ὕστερα στὴν Κέρκυρα καὶ τέλος στὶς 28 Δεκεμβρίου (9 Ἰανουαρίου) εἶχε μιά συνάντηση κοντά στὴν «Υδρα μέ τούς Ἀ. Μαυροκορδάτο καὶ Ζωγράφο². Στή συνάντηση αὐτή οἱ δύο «Ἑλληνες, πού ἀνῆκαν στὸ ἀγγλικό κόμμα, φάνηκαν πολύ μετριοπαθεῖς κάτω ἀπό τὴν πίεση τῶν γεγονότων καὶ τὴν ἔλλειψη χρημάτων· καὶ ἐνῶ ἡ ἐπίσημη γραμμή τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης, παρέμενε τὸ «ἀνεξαρτησίᾳ ἥ θάνατος», ὁ Μαυροκορδάτος κι ὁ Ζωγράφος διαβεβαίωσαν ἐμπιστευτικά τὸν Στράτφορντ Κάνιγκ ὅτι πολλοὶ «Ἑλληνες ἀρχηγοί ἦταν ἐτοιμοι νά δεχτοῦν τή λύση τῆς αὐτονομίας, ἔστω κι ἄν ἡ Ἑλλάδα παρέμενε φόρου ύποτελής στὸ Σουλτάνο.

Ἡ ἀποδοχή τῆς λύσης αὐτῆς θά διευκόλυνε τὶς ὄποιεσδήποτε συμφωνίες.

Τὸ πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης καὶ ἡ σημασία του

Ο Στράτφορντ Κάνιγκ ἀμέσως ἔστειλε ὅλα τὰ σχετικά μέ τίς μετριοπαθεῖς αὐτές δηλώσεις τῶν Ἑλλήνων «ύπευθύνων» στὸν Οὐέλιγκτον καὶ ὁ «Ἀγγλος ἀπεσταλμένος στὴν Πετρούπολη ἔκανε χρήση αὐτῶν ἀμέσως στὶς συζητήσεις μέ τούς Νέσσελροντ καὶ Λίβεν. Ὁ

Τσάρος Νικόλαος ἀποδέχτηκε τίς ἀγγλικές προτάσεις νά συνεργαστοῦν μέ τὸν Οὐέλιγκτον καὶ νά προχωρήσουν στὴν κατάρτιση πρωτοκόλλου γιά τὴ σύμπραξη τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσίας μέ βάση τὸ ἀγγλικό σχέδιο γιά μεσολάβηση μεταξύ τῆς Ἑλλάδας καὶ τῆς Τουρκίας καὶ μέ καθορισμό τῶν ὅρων συμβιβασμοῦ.

Μεγάλη σημασία είχε ὅτι ἐγκαταλειπόταν τὸ σχέδιο τοῦ Ἀλέξανδρου γιά τὸ διαιμελισμό, εξιθελιζόταν ἡ Αὔστρια ἀπό τὸν κατάλογο τῶν συμμάχων πού ἐνδιαφέρονταν γιά τὸ «Ἐλληνικό Ζήτημα» καί, τέλος, ἀποτρεπόταν γιά τὴν ὥρα ὁ πόλεμος.

Τό πρωτόκολλο αὐτὸ **ούσιαστικά κατέλευς τὴν Ἱερὴν Συμμαχία**. Ἡταν τὸ πρῶτο ἐπίσημο διπλωματικό ἔγγραφο πού ἀναγνώριζε πολιτική ὑπαρξη στὴν Ἑλλάδα καὶ μιὰ θέση μεταξύ τῶν ἄλλων κρατῶν.

Τό πρωτόκολλο ὑπογράφτηκε στὶς 4 Ἀπριλίου 1826, καί παρατίθεται στὸ τέλος, ὅπως μεταφράστηκε λίγο ἀργότερα στὸ Ναύπλιο³.

Τό πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης, πού δέν ἰκανοποίησε ἰδιαίτερα τὸν Κάνιγκ καὶ τὸ χαρακτήρισε σάν «οὐκοῦ πολὺ ἀριστοτεχνικά διαγραμμένο», είχε πραγματικά πολλές ἀοριστίες, τόσο γιά τὴ δράση πού θά ἀναλάμβαναν οἱ Δυνάμεις, ὅσο καὶ γιά τὰ σύνορα τοῦ νέου Κράτους.

Οὐσιαστικά ἡ ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου ἦταν ρωσική ἐπιτυχία, γιατί ἐπέτρεπε στὴ Ρωσία νά κηρύξει τὸν πόλεμο στὴν Τουρκία μονομερῶς, χωρίς νά ἀδρανήσει ἡ ἰσχύς τοῦ Πρωτοκόλλου καὶ οἱ ἀπ' αὐτὸ προερχόμενες ἀγγλικές ὑποχρεώσεις.

Ἐκμετάλλευση τοῦ πρωτοκόλλου ἀπό τὴ Ρωσία στὸ "Ἀκκερμαν"

Τέλος, ἡ Ρωσικὴ διπλωματία χρησιμοποίησε μέ ἐπιδέξιο τρόπο τὸ Πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης στὶς διαπραγματεύσεις πού είχε μέ τοὺς Τούρκους στὸ "Ἀκκερμαν". Ἐκεῖ στὶς 7 Ὁκτωβρίου 1826 ὑπογράφτηκε ἡ συνθήκη τοῦ "Ἀκκερμαν" πού ὅριζε νά γίνουν ὅλα ὅσα είχε ζητήσει ἡ Ρωσία μέ τὸ τελεσίγραφο πού ἔστειλε στὴν Πόλη στὶς 17 Μαρτίου 1826.

Στὴ συνθήκη αὐτή μπῆκε καὶ ὁ ὅρος ὅτι ἡ Ρωσία «δέθα ἀνακατεύοταν πιά στὸ Ἑλληνικό ζήτημα ποτέ». Ὁ Νικόλαος δέχτηκε νά ἀναλάβει μιὰ τέτοια ὑποχρέωση, γιατί ἤξερε πώς θά μποροῦσε εὐκολά νά ἀποδεσμευτεῖ, ἐπικαλούμενος ἀκριβῶς τὸ Πρωτόκολλο, πού είχε ἥδη ὑπογράψει μέ τὴν Ἀγγλία.

• Οὐκρανική πόλη κοντά στὰ ρουμανικά σύνορα· ἐκεῖ ὑπογράφτηκε ἡ ὁμώνυμη συνθήκη μεταξύ Ρωσίας καὶ Τουρκίας, πού: (α) ἀναγνώριζε τὴν αὐτονομία τῆς Σερβίας καὶ (β) τὸ δικαίωμα ρωσικῆς ἐπέμβασης στὴ Μολδαυία καὶ Βλαχία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Γράφει σχετικά ό Finley, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ, σελ. 391:

Στις 25 Αύγουστου 1825 ύπογράφηκε μιά πράξη από τή μεγάλη πλειοψηφία τού κλήρου, τών άντιπροσώπων, τών προεστῶν και τών ναυτικῶν και στρατιωτικῶν άρχηγών του 'Ελληνικοῦ έθνους, πού ἔβαζε τήν 'Ελλάδα κάτω ἀπό τήν προστασία τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. 'Η πράξη αὐτή ἔξουσιοδότησε τή Βρεττανική κυβέρνηση νά διαπραγματεύεται σχετικά μέ τήν εἰρήνευση στήν 'Ελλάδα μέ ἓνα βαθμό ἔξουσίας πού προηγούμενα δέν είχε. Καὶ οἱ Τζώρτζ Κάννιγκ άποτολμήσε πώρα νά συνηγορήσει ὑπέρ τῆς ἰδρύσεως 'Ελληνικοῦ κράτους, σάν το ἀσφαλέστερο μέσο εἰρήνευσεως τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ αὐτός, ὥπως πολλοί ἄλλοι φίλοι τῆς Ἐλλάδας, πιστεύανε ὅτι ἡ ἐλευθερία θά γεννοῦσε τήν ἄγαπή τῆς δικαιοσύνης, ὅτι οἱ 'Ελληνες από έθνική συμπάθεια, ὅσο καὶ ἀπό συμφέρον θά γινόντουσαν σύμμαχοι τῆς Ἀγγλίας καὶ ὅτι κάτω ἀπό μιά ἐλεύθερη καὶ φωτισμένη διοίκηση, οἱ 'Ελληνες θά καθιστούσαν τήν πολιτική ἐλευθερία καὶ τό χριστιανικό πολιτισμό πολύ εὐεργετικά στούς πληθυσμούς τῆς Ἀνατολικῆς Εύρωπης καὶ τῆς Δυτικῆς Ασίας. Η Ρωσία θά ἔχανε τή δύναμη νά βρίσκει στό θρησκευτικό φανατισμό τό μέσο γιά νά προκαλεῖ ἀναρχία στήν Τουρκία σάν πρώτο βήμα γιά τήν κατάκτηση, καὶ ἵως οἱ 'Ελληνες νά ξεπερνούσαν τήν πρόσοδο τῶν Ἀγγλικῶν ἀποικιῶν, καὶ μέ ταχύτατη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς οἰκονομίας τους νά ἐπανδρώνανε καὶ νά ἀναζωογονούσανε τίς ἐρημωμένες περιοχές τῆς Εύρωπαϊκῆς Τουρκίας. 'Οσο κι ἂν εἴτανε λογικές αὐτές οἱ ἐλπίδες στά 1825, οἱ 'Ελληνες ἀφήσανε νά περάσουν τριανταπέντε χρόνια χωρίς νά κάνουν πολλά πράγματα γιά νά τίς ἐκπληρώσουν.

2

Γράφει σχετικά ό Σ. Τρικούπης, ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛ. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ τόμος Δ', σελ. 3.

Προθέμενος ό πρέσβυς ούτος νά μάθη τί ἔβουλεύοντο οἱ 'Ελληνες περί τοῦ μελετωμένου συμβιβασμοῦ, κατήρευν ἐπί τοῦ διάπλου διάτηρος τῆς 'Υδρας, λήγοντος τοῦ Δεκεμβρίου (1825), όπου είδεν ἐν πρώτοις τόν Μιαούλην καὶ τόν Τομπάζην ώς ιδιώτας, καὶ μετ' αὐτούς τόν Μαυροκράτον καὶ τόν Ζωγράφον, σταλέντας παρά τήν κυβερνήσεως. 'Αφ' οὐ δέ ἐγένετο μεταξύ αὐτῶν πολύς λόγος ἀνέπιστήμας περί συμβιβασμοῦ βάσιν ἔχοντος τήν αὐτονομίαν τῆς Ἐλλάδος καὶ ἀπλήν ύποτελειαν εἰς τήν Πύλην, ἀτέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, όπου ἔτυχε λαμπρᾶς ἀλλ' ὅχι καὶ φιλικῆς ύποδοχῆς· δέν ἐπρότεινε δέ τι κατ' ἀρχάς περί 'Ελλάδος, διότι ἡ Πύλη ἔλεγε παρρησίᾳ ὅτι «ούδεμία ξένη μεσιτεία μεταξύ δεσπότου καὶ ραγιάδων ἥτο δεκτή, καὶ ούδεμία παρέμβασις ἀνεκτή» ούδ' ἐπείθετο, ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐπροτίθετο κυρίως διά τοῦ ἐλληνοτουρκικοῦ συμβιβασμοῦ νά τήν προφυλάξῃ τοῦ ἐπικειμένου 'ρωσικοῦ πολέμου.

'Αλλ', ἐν ὧ αὐτῇ ἐδυστρόπει, ό Βελλιγκτών ήγρε πρόθυμον τόν νέον αὐτοκράτορα εἰς ἀναλαβήν τῶν ἐπί τοῦ προκατόχου του διακοπεισῶν ἐπί τοῦ τουρκοελληνικοῦ ζητήματος ἀγγλορωσσικῶν συνδιαλέξεων, καὶ εἰς θερμήν σύμπραξιν πρός εἰρήνευσιν καὶ ὁριστικήν ἀποκατάστασιν τῆς Ἐλλάδος. «Ἄς ἀρχισώμεν, πρέπει καὶ νά τελειώσωμεν», ἀπεκρίθη ὁ αὐτοκράτωρ πρός τόν προτείναντα τήν εἰρήνευσιν Βελλιγκτώνα. 'Υπό τόν όρον τούτο ύπεγραψαν αἱ δύο αὐλαί τήν 23 Μαρτίου πρωτόκολλον διαλαμβάνον τά ἔξης.

Πρωτόκολλο τής Πετρούπολης:

Πρώτον πρωτόκολλον μεταξύ 'Αγγλίας καί Ρωσίας
περί τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων

Δεηθείσης παρά τῶν Ἑλλήνων τῆς Βρετανικῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος νά μεσιτεύση περί συνδιαλλαγῆς αὐτῶν μετά τῆς Ὁθωμανικῆς Πόρτας — τῆς Πύλης — προβαλλούσης ἐπομένως τήν μεσιτείαν τῆς πρός ταύτην τήν Δύναμιν, καί ἐπιθυμούσης νά συμφωνήσῃ μετά τῆς A.M. τοῦ Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσιῶν περί τῶν κατά ταῦτα μέτρων τῆς Κυβερνήσεως της. Ἐπιθυμούσης δέ πάλιν καί τῆς A.A.M. νά καταπαύσῃ ὁ πόλεμος, ὁ κατά τήν Ἑλλάδα καί τό Αιγαίον πέλαγος ύφιστάμενος, διά συμβιβασμοῦ ἀρμόζοντος εἰς τάς ἀρχάς τῆς θρησκείας, τῆς δικαιοσύνης καί τῆς φιλανθρωπίας, οἱ ύποφαινόμενοι ὅρισαν:

1. Ἡ εἰς τήν Πόρταν προβληθησομένη συνδιαλλαγή, ἔάν ἡ κυβέρνησις αὕτη δεεχθῆ τήν προταθεῖσαν μεσιτείαν, **σκοπόν θέλει ἔχει τό νά θέση τούς "Ἑλληνας πρός τήν Ὁθωμανικήν Πόρταν εἰς τάς κατωτέρω πρηθησομένας σχέσεις.**

'Η Ἑλλάς θέλει εἰσθαι ἐξάρτημα ἐκείνου τοῦ βασιλείου, καὶ οἱ Ἑλληνες θέλουν πληρώνει εἰς τήν Πόρταν φόρον ἑτήσιον, τό ποσὸν τοῦ ὁποίου νά προσδιορισθῇ διά κοινῆς συγκαταθέσεως. Θέλουν κυβερνᾶσθαι ἀποκλειστικῶς ἀπό Διοικητάς, παρ' αὐτῶν ἐκλεγομένους καί διοριζομένους, εἰς τόν διορισμόν ὅμως τῶν ὁποίων ἡ Πόρτα θέλει ἔχει κάποιαν ἐπιρροήν. Εἰς τήν κατάστασιν ταύτην οἱ "Ἑλληνες θέλουν ἀπολαμβάνει τελείαν ἐλευθερίαν συνειδήσεως, ὄλοκληρον ἐλευθερίαν ἐμπορίου, καί θέλουν κανονίζει ἀφοριστικῶς τήν ἐσωτερικήν αὐτῶν κυβέρνησιν.

Διά νά ἐκτελεσθῇ δέ πλήρης διαχώρισις μεταξύ τῶν ἀνθρώπων τῶν δύο ἔθνῶν καί νά ἐμποδισθοῦν αἱ συγκρούσεις, αἵτινες μέλλουν νά είναι τά ἀναγκαῖα παρεπόμενα τόσον μακροχρονίου πολέμου, οἱ "Ἑλληνες θέλουν καταλάβει (ἀγοράσει) τάς τε ἐν τῇ Ἡπείρῳ καί τάς ἐν ταῖς νήσοις τῆς Ἑλλάδος κειμένας Τουρκιάς κτήσεις.

2. Γενομένης δεκτῆς τῆς ἀρχῆς μεσιτείας μεταξύ Τούρκων καί Ἑλλήνων, κατά συνέπειαν τῶν ἐπί τούτω γενομένων ἐν Κωνσταντινούπολει παρά τοῦ Πρέσβεως τῆς B.A.M. διαβημάτων, ἡ A.A.M. θέλει μεταχειρισθῇ κατά πᾶσαν περίστασιν τήν ἐπιρροήν Της διά νά ἐπιταχύνῃ τόν σκοπόν τῆς μεσιτείας ταύτης. 'Ο δέ τρόπος καί ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ A.A.M. θέλει μεθέξει εἰς τάς μετέπειτα πρός τήν Ὁθωμανικήν Πόρταν διαπραγματεύσεις, αἵτινες θέλουν εἰσθούνται τό παρεπόμενον ταύτης τῆς μεσολαβήσεως θέλουν προσδιορισθῇ μετέπειτα ἐκ κοινῆς συγκαταθέσεως ἀπό τάς κυβερνήσεις τῆς B.A.M. καί τῆς Αὐτοκρατ. A.M.

3. Ὁφέ ποτε ἡ Πόρτα δέν ἥθελε δεεχθῆ τήν παρά τῆς A.B.M. προταθεῖσαν εἰς αὐτήν τούς μεσολάβησιν, ὅποια δήποτε καί ἄν ἥθελεν εἰσθαι ἡ φύσις τῶν πρός τήν Τουρκικήν Κυβέρνησιν σχέσεων τῆς B.A.M., ἡ B.A.M. καί ἡ A.A.M. θέλουν τηρήσει πάντοτε τούς δρους τοῦ συμβιβασμοῦ τοῦ εἰς τόν ἀριθ. 1 τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου δηλωθέντος, ὡς βάσιν ὅποια δήποτε συνδιαλλαγῆς μεταξύ τῆς Πόρτας καί τῶν Ἑλλήνων (γενησομένης διά τῆς μεσολαβήσεως αὐτῶν ἀπό σκοποῦ ἡ κατ' ιδίαν), καί δέν θέλουν παραβλέψει καμιάν ἀρμοδίαν εύκαιριαν νά μεταχειρισθοῦν τήν ἐπιρροήν των πρός τά δύο διαμαχόμενα μέρη, διά νά κατορθώσουν τήν συνδιαλλαγήν κατά τάς ἄνω εἰρημένας βάσεις.

'Η B.A.M. καί ἡ A.A.M. ἐπιφυλάττονται εἰς τό μετά ταῦτα νά παραδεχθοῦν τά ἀναγκαῖα μέτρα, **διά νά προσδιορίσουν τά καθέκαστα τῆς περί ἡς ὁ λόγος συνδιαλλαγῆς**, καθώς καί τά ὅρια τῆς γῆς, καί τά ὄντοματα τῶν τοῦ Αιγαίου

πελάγους νήσων, αϊτινες θέλουν συμπεριληφθή καί τά όποια θέλουν προταθή εἰς τήν Πόρταν, νά γνωρίζη ύπό τό όνομα 'Ελλάς.

5. "Ετι δέ ή Β.Α.Μ. καὶ ή Α.Α.Μ. δέν θέλουν ζητήσει κατά τόν συμβιβασμόν τούτον καμμίαν αὔξησιν γῆς, οὔτε καμμίαν ἀποκλειστικήν ἐπιφροήν ἡ πλεονεκτήματα διά τό ἐμπόριον τῶν ὑπηκόων Των, τό όποιον νά μήν ἀπολαμβάνουν ἐπίσης ὅλα τά ἄλλα ἔθνη.

6. 'Η Β.Α.Μ καὶ ή Α.Α.Μ. ἐπιθυμοῦσιν νά συμμεθέξωσιν οἱ σύμμαχοί των εἰς τούς ὥριστικούς συμβιβασμούς, τῶν όποιων τό παρὸν πρωτόκολλον περιέχει τό σχέδιον, θέλουν κοινοποίησει τήν παροῦσαν συνθήκην μυστικῶς εἰς τάς Αὐλάς τῆς Βιέννης, τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Βερολίνου, καὶ θέλουν προβάλλει εἰς αὐτάς τό νά στέρουν νά ἔγγυηθούν μετά τού Αύτοκράτορος τῆς Ρωσίας τήν συνθήκην, διά τῆς όποιάς θέλει ἐκτελεσθή ἡ μεταξύ Τούρκων καὶ 'Ελλήνων συνδιαλλαγή, ἐπειδή ή Β.Α.Μ. δέν δύναται νά ἔγγυηθῇ παρομοίαν συνθήκην.

'Ἐν Πετρουπόλει τῇ 23 Μαρτίου (4 Ἀπριλίου) 1826.

Οὐέλιγκτον, Νέσσελροδ, Λιέβεν.

(Δ. Κόκκινου, Ἰστ. 'Ελλην. 'Επαναστάσεως, Τ. 9, σελ. 456-457)

9.— 'Η ἐξωτερική πολιτική τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως σύμφωνα μέ τίς ἀποφάσεις τῆς Γ' ἐθνοσυνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου

'Η Γ' 'Ἐθνοσυνέλευση τῆς 'Ἐπιδαύρου* συνδέεται ἁμεσα μέ τήν ἐξωτερική πολιτική. Είναι ή πρώτη 'Ἐθνοσυνέλευση, πού ἀποφάσεις της ἀφοροῦσαν τίς ἐξωτερικές σχέσεις τοῦ ἐπαναστατημένου ἔθνους. Φυσικά ή Γ' αὐτή ἐθνοσυνέλευση είναι δεμένη μέ τήν ἐξωτερική πολιτική τῆς 'Αγγλίας καὶ μάλιστα ὡς συνέπειά της[†].

Εἴδαμε στό προηγούμενο μάθημα ὅτι ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, ἐξάδελφος τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ, 'Υπουργοῦ 'Εξωτερικῶν τῆς 'Αγγλίας, πηγαίνοντας στήν Πόλη ὡς πρεσβευτής τῆς πατρίδας του καὶ περνώντας ἀπό τήν "Υδρα, ἡλθε σε ἐπαφή ἐθιμοτυπικά μέ τό Μιαούλη καὶ τόν Τομπάζη, ούσιαστικά ὅμως μέ τό Μαυροκορδάτο καὶ τό Ζωγράφο. 'Έκει, στό λιμανάκι Περιβόλες, συζητήθηκαν τά θέματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Τό πρώτο πού τούς ρώτησε ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ ἡταν ἂν οἱ "Ελληνες, σύμφωνα μέ τήν «πράξη ύποτελειας», πού είχαν στείλει στήν 'Αγγλική Κυβέρνηση, ἐπιθυμοῦσαν τή μεσολάβηση. 'Έκείνοι ἀπάντησαν θετικά·

* 'Ὑπενθυμίζεται ὅτι στήν ἐπίσημη ἀρίθμηση τῶν Συνελεύσεων ἀναφέρονται ἐκεῖνες πού ψήφισαν ἡ ἀναθεώρησαν κείμενα συνταγματικά (Α' 'Ἐθνοσυνέλευση στήν 'Ἐπιδαύρῳ [1821-22], Β' στό "Αστρος [1823], Γ' στήν Τροιζήνα [1827])· τούτη ἡ 'Ἐθνοσυνέλευση διαφορίζεται ἀπό τήν ἐπίσης Γ' 'Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας μέ βάση τόν τόπο, τό χρόνο καὶ τό σκοπό τῆς σύγκλησής της, πού ἀναλύεται σέ τούτο τό μάθημα.

τότε αύτός ζήτησε, γιά νά μπορέσει νά διαπραγματευθεί μέ τήν Πύλη, έξουσιοδότηση άπό τήν 'Ελληνική Κυβέρνηση, πού θά δεχόταν τόν όρο τής έπικυριαρχίας τῆς Τουρκίας πάνω στήν 'Ελλάδα. Μάλιστα στήν άποψή του αύτή, ό κ. Πρεσβευτής ήταν άνυποχώρητος. 'Αποτέλεσμα τῆς συνάντησης αύτής στάθηκε ή Γ' 'Εθνοσυνέλευση τῆς 'Επιδαύρου.

'Η Συνέλευση δέν άσχολήθηκε μόνο μέ αύτό τό άντικείμενο, άλλα καί μέ θέματα έξωτερικής όργανώσεως καί πολιτικής, πού ή διαπραγμάτευσή τους θά γίνει σέ άλλο σημείο τοῦ βιβλίου αύτοῦ. "Ο, τι άφορά τήν έξωτερική πολιτική είναι τό έχης:

'Η Συνέλευση ἄρχισε τίς έργασίες της στίς 6 'Απριλίου 1826. Στίς 12 'Απριλίου ἔφθασε τό θλιβερό ἄγγελμα τῆς πτώσης τοῦ Μεσολογγίου. "Υστερά άπό αύτό, γιά νά άντιμετωπιστεί ή κατάσταση, άποφασίστηκε νά όριστει μιά ένδεκαμελής ἐπιτροπή «γιά ολική κυβέρνηση τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων», πού όνομάσθηκε «Διοικητική 'Επιτροπή τῆς 'Ελλάδος».

Στήν ἕδια συνεδρίαση τῆς 12ης 'Απριλίου όριστηκε ή 'Επιτροπή τῆς Συνελεύσεως, πού τήν άποτελούσαν οί: Παλ. Πατρών Γερμανός, 'Α. Πορφυρίου, Παν. Νοταράς, Β. Μπουντούρης, 'Α. Κοπανίτσας, 'Α. Λόντος, Γ. Μπούκουρης, Γ. Δαρειώτης, 'Εμμ. Ξένος, Γ. Αίνιάν, Σπ. Καλογερόπουλος, Ν. Ρενιέρης καί ό N. Βελισσαρίου. "Έργο της ήταν «νά διαπραγματευθεί διά τοῦ ένν Κων/πόλει "Αγγλου Πρέσβεως κυρίου Κάνιγκ τό μεταξύ τοῦ 'Εθνους καί τῆς 'Οθωμανικῆς Πόρτας συμβιβασμόν μέ τόν πλέον ἐπωφελή τρόπον διά τό έλληνικόν 'Εθνος καί άνταξίως τῶν μεγάλων του θυσιῶν». "Ετσι όριστηκε γιά πρώτη φορά ἐπιτροπή γιά τίς έξωτερικές ύποθέσεις καί ψηφίστηκαν οδηγίες καί ύποδείξεις στήν ἐπιτροπή. Μέσα στό ψήφισμα αύτό ύπηρχαν οι όροι τοῦ συμβιβασμοῦ².

Τά ψηφίσματα γιά τόν καταρτισμό τῆς ἐπιτροπῆς έξωτερικῶν θεμάτων καί γιά τίς οδηγίες πρός αύτή ύπογράφτηκαν από τήν πλειοψηφία. Οι μόνοι πού δέν ύπόγραψαν ήταν λίγοι πληρεξούσιοι τῆς Στερεάς 'Ελλάδας, τῆς Σάμου καί τῆς Μυκόνου, πού άνηκαν στό «γαλλοφρονικό» κόμμα.

Κανείς δέν άντεδρασε σ' ό, τι πρότεινε τό άγγλικό κόμμα ούσιαστικά. 'Ο 'Αλ. Μαυροκορδάτος, πού ήταν άνακατεμένος σ' όλα αύτά, δέν παρευρισκόταν στή Συνέλευση, άλλα ξεκουραζόταν στήν Τήνο.

'Ο μόνος πού άντεδρασε καί διαμαρτυρήθηκε γραπτά ήταν ό Δημήτριος 'Υψηλάντης, ό τίμιος καί άγνός αύτός πατριώτης.

Είχε μελετήσει, φαίνεται, τήν «πράξη ύποτέλειας» πού είχαν στείλει στόν Κάνιγκ οι ἐκπρόσωποι τοῦ άγγλικού κόμματος καί είχε νιώσει φοβερή ἀπογοήτευση. Δέν άντεδρασε τότε γιατί ό Κάνιγκ δέ φάνηκε νά ἐνθουσιάζεται τώρα σμως ἔβλεπε καλά τί χρήση ἔκανε ή άγγλική διπλωματία, γι' αύτό ἔγραψε τήν περίφημη διαμαρτυρία του γιά τήν

πράξη αυτή τοῦ συμβιβασμοῦ, πού τή χαρακτήρισε «παράνομον καὶ ἀνθελληνικήν»³.

‘Η συνέλευση ὅμως ἀποδοκίμασε τή στάση τοῦ ‘Υψηλάντη καὶ μέ ψήφισμά της τόν στέρησε ισόβια ἀπό κάθε πολιτικό καὶ στρατιωτικό δικαιώμα⁴. ‘Η παρέμβαση τοῦ Κολοκοτρώνη, πού μίλησε θερμά γιά ὄσα πρόσφερε ὁ Δημ. ‘Υψηλάντης καὶ ὁ ἀδελφός του Ἀλέξανδρος στόν Ἀγώνα καὶ τόνισε ὅτι δέν μποροῦσαν νά τούς καταργήσουν ἀπό τήν Ἰστορία τῆς Ἑλλάδας, στάθηκε αἰτία τοῦ περιορισμοῦ τῆς ποινῆς σέ ἔνα χρόνο.

“Υστερα ἀπό αὐτά ἡ Συνέλευση μέ ἐπίσημο ἔγγραφο, πού τό ύπογραφε ὁ Πανούτος Νοταράς, ἔδινε ὀδηγίες καὶ τήν πληρεξουσιότητα στόν Στράτφορντ Κάνιγκ νά χειριστεῖ τό θέμα τῆς μεσοίτειας⁵.

“Οσα ψηφίστηκαν στή Συνέλευση αὐτή είχαν ἅμεση ἥ ἔμμεση τουλάχιστον σχέση μέ τήν ύπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Πετρούπολης, πού τό κείμενό του στό μεταξύ είχε φτάσει στήν Ἑλλάδα. Συμπέρασμα τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἐθνοσυνέλευσης αὐτῆς ἦταν ὅτι ἡ ἀγγλική πολιτική είχε κυριαρχήσει καὶ είχε γίνει συνείδηση στούς περισσότερους “Ελληνες ἡ ἀνάγκη νά ἔξαρτηθοῦν ἀπό τήν Ἀγγλία.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Σχολιάζει σχετικά ὁ Finley, ‘Ιστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, σελ. 392:

‘Ο κ. Στάτφορδ Κάνιγκ (Λόρδος Στράτφορντ ντές Ράντκλιφ), ἔνας ἀπό τούς ικανότερους “Ἀγγλοὺς διπλωμάτες, ἔφτασε στήν Κωνσταντινούπολη σάν πρεσβευτής στήν Πύλη, στίς ἀρχές τοῦ 1826, μέ τή λεπτή ἀποστολή νά πείσει τό σουλτάνο νά τερματίσει τόν πόλεμο στήν Ἑλλάδα καὶ νά ἐμποδίσει τήν ἔκρηξη πολέμου μεταξύ Ρωσίας καὶ Τουρκίας. Κατευθυνόμενος στά Δαρδανέλλια συσκέφτηκε μέ τό Μαυροκορδάτο σχετικά μέ τή βάση μιᾶς ἀποτελεσματικῆς μεοολαβήσεως μεταξύ τῶν ἐμπιολέμων¹. ‘Αποτέλεσμα τῆς συναντήσεως αὐτῆς εἴτανε ὅτι ἡ ‘Ἐθνοσυνέλευση τῆς Ἐπιδαύρου ψήφισε διάταγμα, μέ ἡμερομηνία 24 Ἀπριλίου 1826, μέ τό ὅποιο ἔξουσιοδοτούντανε ὁ Βρεττανός Πρεσβευτής στήν Κωνσταντινούπολη νά διαπραγματευθεῖ τήν εἰρήνη πάνω στή βάση μιᾶς ἀνεξάρτητης αὐτοδιοικούμενης Ἑλλάδας, μέ τήν ἀναγνώριση τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ σουλτάνου καὶ τής καταβολῆς ἐτησίου φόρου ὑποτελείας.

‘Η εἰρήνευση τῆς Ἑλλάδας είχε γίνει τώρα πρωταρχικός σκοπός τῆς βρεττανικῆς πολιτικῆς στήν ‘Ανατολή. ‘Ο αὐτοκράτορας Νικόλαος είχε ἀπορρίψει κάθε μεοολάβηση στίς διαφορές του μέ τήν Τουρκία, ἀλλά ἡ Βρεττανική κυβέρνηση ἔξακολουθούσε νά ἐπιδιώκει τήν ἔξασφάλιση ἐνότητας δράσεως μεταξύ Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας στό ἐλληνικό ζήτημα. ‘Ο Δούκας τοῦ Οὐέλινγκτων στάλθηκε στήν Πετρούπολη γι’ αὐτό τό σκοπό καὶ στίς 4 Ἀπριλίου 1826 ύπογράφηκε πρωτόκολλο, πού ἀνέφερε τούς ὅρους πού συμφωνήθηκαν ἀπό τίς δυά δυνάμεις σά βάση εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδας. Τό πρωτόκολλο ἀναγνώριζε τό δικαίωμα τῶν Ἐλλήνων νά ἀποκτήσουν ἀπό τήν Πύλη ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἀνεξάρτητης

πολιτικής ύποστάσεώς τους, μέχρι σημείου πού νά έξασφαλίζεται ή έγγυηση τής έλευθερίας τής συνειδήσεως, ή έλευθερία τού έμπορίου και ή άποκλειστική ρύθμιση τής έσωτερικής τους διοικήσεως. Τούτο άποτελούσε σημαντικό βήμα πρός τήν έγκαθίδρυση τής έθνικής άνεξαρτησίας πάνω σε στερεά θεμέλια.

2

‘Οδηγίες τής Γ’ Έθνοσυνέλευσης τής Επιδαύρου γιά τήν Εσωτερική Πολιτική

«Οδηγίαι πρός τήν Επιτροπήν τής Συνελεύσεως»

Α’. Εις τήν περί συμβιβασμού διαπραγμάτευσιν μεταξύ τοῦ Ελληνικοῦ Εθνους και τῆς Οθωμανικῆς Πόρτας, χρεωστεί ή Επιτροπή νά έπιμεινή άνενδότως, ώστε οι Τούρκοι νά μήν έχουν ιδιοκτησίαν, ούτε μόνιμον κατοικίαν εἰς τήν Ελλάδα.

Β’. Νά έπιμεινή εις τό νά άφεθούν άπό τούς Τούρκους τά κρατούμενα άπό αύτούς φρούρια.

Γ’. Νά μή δεχθῇ ώστε ή Πόρτα νά έχῃ μέρος ή έπιρροήν, μήτε έκ πλαγίου μήτε κατ’ εύθειαν, εις τήν έσωτερικήν κυβέρνησιν, είτε πολιτικήν, είτε έκκλησιασπικήν τής Ελλάδος.

Δ’. Νά ζητήσῃ έπιμόνως τό νά έχῃ ή Ελλάς τά άναγκαία στρατεύματα διά τήν έσωτερικήν και έξωτερικήν άσφαλειαν τής έπικρατείας, και τήν άναγκαίαν ναυτικήν δύναμιν διά τήν ύπερασπισιν τού έμπορίου της.

Ε’. Νά έπιμεινή ώστε ή Πελοπόννησος, ή Ανατολική και Δυτική Ελλάς, ή Ναυτικά και αι τοῦ Αιγαίου πελάγους νήσοι, και ή Κρήτη, νά λάβουν έξι ίσου διά τής ειρήνης άπαραλλακτα τά ίδια δικαιώματα και τήν αύτήν τύχην, χωρίς νά ήμπορη ή Επιτροπή. δι’ όποιονδήποτε λόγον και εις οιανδήποτε περίστασιν, νά συγκατατεθῇ ώστε νά έξαιρεθῇ τής περί ίσων δικαιωμάτων διαπραγμάτευσεως κανέν άπό τά άνωτέρω μέρη τής Ελληνικής Επικρατείας. Νά άπαιτήσῃ πρός τούτοις και δι’ δύο άλλα μέρη έπιασαν ζητήσεις αύτά κατά τού έχθρού ή έσυσσωματώθητού τού τού προσωρινήν Ελληνικήν Διοίκησιν, τά αύτά δικαιώματα, καθ’ δύον σαν μέ τήν Προσωρινήν Ελληνικήν Διοίκησιν, τά αύτά δικαιώματα, καθ’ δύον ομώνη ή άπαιτήσις αύτη είναι δυνατόν νά κατορθωθῇ.

ΣΤ’. Νά ζητήσῃ ώστε οι “Ελληνες νά έχωσι σημαίαν και νόμισμα έθνικά και τό δικαιώμα νά στέλλουν εις ξένας αύλας και νά δέχωνται διπλωματικούς πράκτορας.

Ζ’. Έμπορει ή Επιτροπή νά συγκατατεθῇ διά τήν ύπεροχήν τής Πόρτας, εις τό νά πληρώνη εις αυτήν η άπαξ μίαν χρηματικήν ποσότητα εις διαφόρους δόσεις, ή ένα έτησιον φόρον.

Η’. Έννοείται οτι μόλις άρχισή ή διαπραγμάτευσις τής ειρήνης, ή Επιτροπή χρεωστεί νά άπαιτήσῃ τήν άνακωχήν τῶν οπλων μεταξύ τῶν διαμαχομένων μερῶν.

Θ’. Νά ζητήσῃ έπιμόνως ώστε ή Μεγάλη Βρετανία νά γίνη έγγυητρια διά τήν συντήρησιν τῶν συνθηκῶν έκ μέρους και τῶν δύο διαμαχομένων έθνῶν.

Ι’. Η Επιτροπή κατά τάς όποιας ήθελε λάβει άπαντήσεις άπό τόν πρέσβυν, και κατά τήν πολεμικήν τής Ελλάδος κατάστασιν, έμπορει νά δεχθῇ η έπορριψή (έχουσα σμως πάντοτε ύπ’ θυμιν τήν πλειοτέρων ωφέλειαν τής Ελλάδος) νέας ένδεχομένας προτάσεις, η τάς προβληθησούμενας προσθαφαιρέσεις εις δλα τά άνωτέρω, έκτος τῶν άριθμων Α’, Β’, Γ’, Δ’, Ε’ τά όποια χρεωστεί νά φυλάξῃ άπαρασλεύτως και άναλοιωτώς καθ’ δλην τήν έκτασιν.

ΙΑ’. Εις άποτυχιαν δέ τής διά τοῦ Αγγλικοῦ πρέσβεως διαπραγμάτευσεως τοῦ συμβιβασμού νά έπικαλεσθῇ τήν βοήθειαν είτε γενικῶς άπό δλας τάς Δυνάμεις τής Εύρωπης, είτε μερικῶς, καθώς ή περίστασις τό ύπαγορεύσῃ.

ΙΒ'. Ή 'Επιτροπή έκλεγει πρόεδρον μεταξύ των μελών της, ή διά τής ψήφου των πλειόνων η διά τοῦ κλήρου.

ΙΓ'. Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς γίνονται διά τῆς ψήφου τῶν πλειόνων.

ΙΔ'. Ἐχει γενικὸν γραμματέα, ὃστις προσυπογράφεται εἰς ὅλα τὰ ἔγγραφά της, ὑπογεγραμμένα ἀπό ὅλα τὰ μέλη της, ή ἀπό τὰ δύο τρίτα, καὶ ἐσφραγισμένα μέ τὴν σφραγίδα της.

ΙΕ'. Χρεωστεῖ νά κρατῇ ἀκριβῆ ἔκθεσιν τῶν πρακτικῶν της καί νά δώσῃ λόγον τῶν πράξεων της εἰς τὴν Ἐθνικήν Συνέλευσιν.

ΙΣΤ'. Ή καθέδρα της διορίζεται παρά τῆς ἰδίας Ἐπιτροπῆς.

Τῇ 12 Ἀπριλίου 1826 ἐν Ἐπιδαύρῳ.

'Ο Πρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Γ' Συνελεύσεως
Πανούτσος Νοταρᾶς
'Ο Ἀρχιγραμματεύς
Α. Παπαδόπουλος

(Δ. Κόκκινου, Ἰστορία Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, Τόμ. 9, σελ. 460-61)

3

Διαμαρτυρία

Πρός τὴν Γ' Ἐθνικήν Συνέλευσιν τῶν Ἑλλήνων

Καί ὡς ἀπλοῦς πολίτης καὶ ὡς πρωταίτιος τοῦ σημερινοῦ ἀγῶνος, χρεωστῷ εἰς τὸ Ἐθνος, εἰς τὴν οἰκογένειάν μου, εἰς ἐμὲ τὸν ἰδιον νά ἐκφράσω παρρησίᾳ τὰ φρονήματά μου εἰς μίαν κρίσιμον περίστασιν, ἐκ τῆς ὥποιας κρέμαται ἡ μέλλουσα τύχη τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἐθνική Συνέλευσις ἀποφασίζουσα νά ζητήσῃ τὴν μοναδικήν μεσιτείαν τοῦ ἐν Κων/πόλει πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας διά νά συμβιβάσῃ τὴν Ἑλλάδα μέ τούς τυράννους της, παρεκτρέπεται ἀπό τά iερά χρέη της καί ἀπό τὸν πρός ὅν ὅρον τῆς συγκροτήσεως της.

Ο λαός, κύριοι, τοῦ ὥποιου παρρησιάζετε τό πρόσωπον, δέν σᾶς ἔδωκε πληρεξουσιότητα νά καταργήσετε τὴν ἐθνικήν καί πολιτικήν ἀνεξαρτησίαν του, ἀλλά νά τὴν στερεώσετε, νά τὴν διαιωνίσετε. Ἡ ιστορία θέλει κρίνει μίαν ἡμέραν ἀδεκάστως τὴν πρᾶξιν σας. Ἡ Εύρωπη, κύριοι, ήσθάνθη παρά ποτε πλέον ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῶν Ἑλλήνων είναι ἀρκετά προχωρημένη, διά νά μήν ὑποπέσῃ ἐφεξῆς εἰς τάς ἐναντιότητας τῆς τύχης. Καί πῶς γίνεται οἱ πληρεξούσιοι τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔθνους διά μιᾶς πράξεως, ἀνήκοούσιοι εἰς τά χρονικά τῶν λαῶν, ν' ἀποδεικνύωσιν εἰς τὸν κόσμον ὅτι μονοί αὐτοί δέν γνωρίζουν αὐτήν τὴν ἀλήθειαν! Σᾶς φοβίζει ἡ πτώσις τοῦ Μεσολογγίου; Ἀφιερωθῆτε, ὡς καὶ τάς ἀρχάς τοῦ ἀγῶνος, εἰς τὴν χαρακτηριστικήν ἐνέργειαν καί εἰς τὸν πατριωτισμόν τῶν Ἑλλήνων. Τό στιθός κάθε Ἑλληνος είναι δεύτερον Μεσολόγγιον. Σᾶς θορυβεῖ ἡ ἔλλειψις τῶν χρηματικῶν πόρων; Καταφύγετε εἰς τὴν γενναιοφροσύνην τῶν πολιτῶν. "Ἐλλην δέν ἐκώφευσέ ποτε εἰς τὴν φωνήν τῆς πατρίδος. "Έχομεν ἀνάγκην προστασίας; "Ἄς καταφύγωμεν εἰς τούς ἡγεμόνας ὅλων τῶν ἐθνῶν. "Ἐξίουσι ὅλα ἔχουσι δικαιώματα εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην μας. Αἱ περιστάσεις μας, αἱ θέσεις τῶν ἐγγυῶνται τὴν ἐπιθυμητήν βοήθειαν. Τά μεγάλα ἔθνη καί οἱ καλοί πατριῶται φαίνονται εἰς τάς κρισίμους περιστάσεις τῆς πατρίδος των. Δοῦλος εἰν' εὔκολον νά γενῆ τις ὅταν θέλει. Αύθέντης είναι δύσκολον. "Ἐπιθυμούμεν τὴν εἰρήνην: "Ἄς τρέξωμεν εἰς τὰ ὄπλα. "Αν ἔξ ἐναντίας διά λόγους ἀποκρύφους εἰς ἐμὲ ἡ ἐθνική Συνέλευσις ἐπιμένη εἰς τὴν προλαβούσαν ἀπόφασίν της, κρίνω χρέος μου ιερόν

καὶ ἀπαραίτητον νά διαμαρτυρηθῶ, ὡς καὶ ἡδη διαμαρτύρομαι ἐπισήμως κατ' αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὅλων τῶν λοιπῶν τῆς χριστιανικῆς Εύρωπης, ὡς κατά μᾶς πράξεως παρανόμου, ἀνθελληνικῆς καὶ διόλου ἀναξίας ἐνός ἔθνους, τὸ ὅποιον ὑπεδουλώθη μὲν πολλάκις, πλὴν ποτέ δέν ἐσυμβιβάσθη ἔθνους μου, δέν θέλω λειψεῖ νά συναγωνισθῶ μετά τῶν λοιπῶν συναδέλφων μου, καὶ νά χύσω καὶ τὴν τελευταίαν ρανίδα τοῦ αἵματός μου, ἐν ὅσῳ διαρκεῖ ὁ ὑπέρ ανέχαρτησίας πόλεμος. Παρακαλῶ δέ νά μοί δοθῇ ἐπίσημον ἀντίγραφον τῆς παρούσης μου διαμαρτυρήσεως.

Μένω μέ τό ἀνήκον σέβας.

Ἐν Πιάδᾳ τῇ 12ῃ Ἀπριλίου 1826.

‘Ο πατριώτης
Δημήτριος Ὑψηλάντης

4

‘Αποδοκιμασία τῆς Συνελεύσεως γιά τὴν ἐνέργεια τοῦ Δ. Ὑψηλάντη

Ἐν ὧ δέ κατεγίνετο εἰς τὸν ουμβιβασμὸν διά τῆς μοναδικῆς μεσιτείας τῆς Ἀγγλίας, ἀνεγνώσθη ἐπί συνεδριάσεως διαμαρτύρουσι τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου κατά τῆς περι τοῦ ουμβιβασμοῦ πράξεως, ὡς παρανόμου καὶ ἀνθελληνικῆς Ἀγανακτήσασα η συνέλευσις ἐπί τῇ διαμαρτυρήσει ἐνός πολίτου κατά τῆς ὄμοφου ἀπόφάσεως ὅλου τοῦ ἔθνους ἐστέρρησε διά φηφίσματός της τὸν διαμαρτυρηθέντα παντός πολιτικοῦ δικαιώματος καὶ τὸν ἀπέκλεισε πάσης στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας.

(Τρικούπης, Ἰστορία Ἑλλην. Ἐπαν. τ. 4, σ. 13.)

5

‘Η Συνέλευση ἔξουσιοδοτεῖ τὸν Στράτ. Κάνιγκ νά μεσιτεύσει γιά τό Ἑλλην.

Ζήτημα:

«Οἱ νόμιμοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους πληρεξούσιοι μετά τοῦ κλήρου καὶ τῶν πολεμικῶν συνελθόντες διά νά σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ τῶν μεγάλων αὐτοῦ ουμφερόντων καὶ περὶ τῆς ἔξασφαλίσεως τῶν ιερῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων.

Θεωροῦντες πόσον εἶναι ἐναντία εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ἐπιζήμιος εἰς τ' ἀληθινά ουμφέροντα καὶ τῶν δύο διαμαχομένων ἔθνῶν, καὶ ταραχῆς καὶ σκανδάλου πρόξενος εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον ἡ περαιτέρω παρέκτασις τοῦ μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἔξολοθρευτικοῦ πολέμου, ἐπιθυμοῦντες νά ἴδωσι τὴν κατάπαυσίν του καὶ ἔχοντες ὅλην τὴν πεποίθησιν εἰς τάς φιλανθρώπους καὶ φιλελευθέρους ἀρχάς τῆς Διοικήσεως τῆς Βρετανικῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος καὶ εἰς τάς διπλωματικάς γνώσεις τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος Σᾶς παρακαλοῦν νά μεταχειρισθῆτε ἐπ' αὐτῷ, τούτῳ τὴν εύνοικήν Σας συνέργειαν.

Δυνάμει δέ τῆς παρούσης πράξεως Σᾶς δίδουν τὴν δύναμιν νά διαπραγματευθῆτε καὶ φέρετε εἰς ἔκβασιν μίαν εἰρήνην, σύμφωνον μέ τὴν τιμὴν καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, καὶ ἀνάλογον μέ τάς μεγάλας ὑπέρ ελευθερίας θυσίας του.»

(Κόκκινος, Ἰστ. Ἑλλ. Ἐπαν., τ. 9, σελ. 492)

10. Έξελίξεις στό διπλωματικό πεδίο πού όδηγούν στή συνθήκη τοῦ Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) καί στή ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου (7/20 Οκτωβρίου 1827)

Η ειρήνευση τῆς Ελλάδας εἶχε γίνει τώρα πρωταρχικός σκοπός τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς στήν Ἀνατολή. Ό Τσάρος Νικόλαος εἶχε ἀπορρίψει κάθε μεσολάβηση στίς διαφορές του μέ τήν Τουρκία, ἀλλά ἡ ἀγγλική κυβέρνηση ἔξακολουθοῦσε νά ἐπιδιώκει τή συνεργασία Ἀγγλίας καί Ρωσίας στό Ελληνικό Ζήτημα.

Δυστυχῶς ὅμως οι σχέσεις τῆς Ἀγγλίας μέ τίς ἄλλες κυβερνήσεις δέν ἦταν καί τόσο φιλικές. Γ' αὐτό δέν μποροῦσε νά γίνει καμία πρόοδος σέ διαπραγματεύσεις, στίς όποιες ἡ Πύλη θά ύποχρεωνόταν νά συμφωνήσει μόνο ἀπό φόβο σύμπραξης τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων καί τῆς ἀπόφασής τους νά ἐνεργήσουν ὀλες μαζὶ.

Στό τέλος τοῦ 1826 ὁ Κάνιγκ πρότεινε τήν ἀνάκληση τῶν διπλωματῶν ἀπό τήν Τουρκία καί τήν ἀπειλή ἀναγνώρισης τῆς Ἐλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας. Οι προτάσεις αὐτές ὅμως δέν ίκανοποίησαν τήν Πετρούπολη. Τό Σεπτέμβριο τοῦ ἵδιου χρόνου ὁ Νέσσελροντ πληροφόρησε τόν Κάνιγκ ὅτι ὁ Τσάρος ἦταν ἀποφασισμένος νά λύσει τό Ελληνικό Ζήτημα. Στίς ὁδηγίες-προτάσεις¹, πού ἔστειλε ὁ ρώσος Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν στόν πρεσβευτή του Λίβεν στό Λονδίνο καί πού ίσοδυναμοῦσαν μέ πρόταση κοινοῦ πολέμου, χωρίς μάλιστα προηγούμενη κήρυξή του, ύπάρχουν τά σπέρματα τοῦ μετέπειτα μυστικοῦ ἄρθρου τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου, πού ὁδήγησε στή ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου καί συνέβαλε ἀποφασιστικά στήν ἀπελευθέρωση τῆς Ελλάδας.

Ο Κάνιγκ ἀπάντησε ὅτι «ἡ Ἀγγλία ἦταν ἔτοιμη νά συνεχίσει ἀποκλειστικά μέ τή Ρωσία τό ἔργο τοῦ συμβιβασμοῦ καί τής Ειρήνης... χωρίς νά φείδεται προσπαθειών προκειμένου νά τό φέρει σέ αἴσιο πέρας».

Τό Νοεμβρίο 1826 ὁ Κάνιγκ ἐπισκέφτηκε τό Παρίσι, υστερα ἀπό πρόσκληση. Ἐκεῖ ἄρχισε προσπάθειες συνεννόησης μέ τή Γαλλία, σκοπεύοντας νά τήν προσελκύσει ὡς τρίτη δύναμη στήν ύπόθεση τῆς Ελλάδας. Στή συνάντησή του μέ τό Βασιλιά τῆς Γαλλίας Κάρολο I ὁ Κάνιγκ βρήκε πρόσφορο ἔδαφος. Ό Γάλλος Βασιλιάς, σάν νά ἐπρόκειτο αὐτός νά πείσει τόν Κάνιγκ, είπε τά ἔξης χαρακτηριστικά: «Δέν ἀνέχομαι νά βλέπω μέ ἀδιαφορία τούς ὁμοθρήσκους μου »Ελληνες νά ἔξολοθρεύονται ἀπό τούς Τούρκους καί τούς Αιγύπτιους. Είμαι ἀποφασισμένος νά ἐνεργήσω καθετή πού είναι ἀναγκαῖο γιά τήν παρεμπόδιση μιᾶς τέτοιας ἀξιοθρήνητης κατάστασης».

Η Γαλλική Κυβέρνηση τοῦ Βιλλέλ, πού δέ συμφωνοῦσε μέ ὄσα ἔλεγε ό Βασιλιάς καί πού ἦταν δεμένη ώς τότε στό ἄρμα τοῦ Μέττερνιχ, ἀναγκάστηκε ν' ἀκολουθήσει τήν Ἀγγλία.

Η Αύστρια συνέχιζε ν' ἀρνεῖται τή συμμετοχή τῆς στίς ἐργασίες τῆς

συνθήκης κατά τής Τουρκίας λέγοντας πώς: «Η Αύτοῦ Μεγαλειότητα πάντοτε ἐναντιωνόταν καὶ ἀκόμη ἐναντιώνεται σὲ ὅποιαδήποτε βίαιη ἐπέμβαση, σὲ ὅποιαδήποτε ἐπίθεση στά δικαιώματα τῆς Τουρκίας καὶ ἀκόμη σὲ ὅποιαδήποτε ἀπειλὴ ἐναντίον αὐτῆς τῆς Δύναμης».

Ἐξακολουθοῦσε νά θεωρεῖ τούς "Ελληνες ἀντάρτες καὶ καλοῦσε τήν Τουρκία νά τούς πατάξει. 'Ο Μέττερνιχ μισοῦσε θανάσιμα τόν Κάνιγκ γιά τήν πολιτική του καὶ συνήθιζε νά λέει ότι: «τό γάντι μεταξύ τοῦ κυρίου Κάνιγκ καὶ ἐμοῦ ἔχει πιὰ ριχτεῖ». Μέγα χάσμα ύπηρχε στήν 'Ιερή Συμμαχία. 'Η Πρωσία πάλι ἀκολουθώντας τήν Αύστρια ἀρνήθηκε νά συμμετέχει σ' ὅποιαδήποτε ἐνέργεια. "Ετοι ἀπό τίς πέντε μεγάλες δυνάμεις ἀποτέλεσαν μιά ἔνωση οι τρεῖς μόνο, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ρωσία καὶ τελευταία ἡ Γαλλία.

Στίς ἀρχές τοῦ 1827 ὁ Νέοσελροντ ἔστειλε ὄδηγίες πάλι στό Λίβεν, ὅπου ἐπέμεινε στό ζῆτημα τής ἔνωσης τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῶν τριῶν χωρῶν, γιά νά ἔξαναγκάσουν τήν Τουρκία νά δεχτεῖ τή συμφωνία². Τόν 'Απρίλη τοῦ 1827 ὁ Γεώργιος Κάνιγκ γίνεται Πρωθυπουργός τής Ἀγγλίας καὶ ἔτοι λύνονται τά χέρια του. 'Η Γαλλία στό μεταξύ ύπεβαλε στήν κρίση τής Ἀγγλίας ἔνα σχέδιο συνθήκης.

'Η Τουρκία ὅμως είχε σκληρύνει τή στάση της, ὕστερα μάλιστα ἀπό τίς ἐπιτυχίες τοῦ Ἰμπραήμ καὶ τοῦ Κιουταχῆ. "Ολη αὐτή ἡ διπλωματική δραστηριότητα τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ ἡ ἀπόρριψη τοῦ Πρωτοκόλλου τής Πετρούπολης ἀπό τόν Ρέις Ἐφέντη Μεχμέτ Περτέφ, ἔδωσαν τήν τελευταία ὥθηση γιά μιά εύνοϊκή κατάληξη τῶν συμμαχικῶν διαπραγματεύσεων στό Λονδίνο. 'Εκεī είχαν συγκεντρωθεῖ οἱ ύπευθυνοί 'Υπουργοί 'Εξωτερικῶν τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ περίμεναν τά ἀποτελέσματα τῶν παρατάσεων τῶν Πρεσβευτῶν τους.

Ξαφνικά τήν 6η 'Ιουλίου 1827 ύπογράφτηκε ἡ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου³, ἀπό τούς ἐκπροσώπους τής Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ τής Ρωσίας. 'Η πρωτοβουλία αὐτή τῶν τριῶν Δυνάμεων θεμελιωνόταν, σύμφωνα μέ τό προοίμιο τής συνθήκης, στήν ἀνάγκη προστασίας τοῦ ἐμπορίου (καταπολέμηση πειρατείας, κτλ.), στήν αἰτηση προστασίας πού είχαν κάνει οἱ "Ελληνες στήν Ἀγγλία καὶ τή Γαλλία καὶ σέ γενικότερους ἀνθρωπιστικούς λόγους.

Οἱ ὄροι τής συνθήκης δέν ἦταν τίποτε ἄλλο ἀπό ἐπανάληψη τῶν ὄρων τοῦ πρωτοκόλλου τής Πετρούπολης. 'Απαιτοῦσαν ἀπό τούς Τούρκους καὶ ἀπό τούς "Ελληνες νά κάνουν ἀνακωχή. "Αν συνέβαινε αὐτό, τότε οἱ Δυνάμεις θά ἄρχιζαν στήν Κων/πολη διαπραγματεύσεις. 'Η Ἑλλάδα θά ἔμενε φόρου ύποτελής στό Σουλτάνο, ἀλλά θά κέρδιζε τήν αὐτονομία της. Γιά τά σύνορα τοῦ νέου Κράτους ἔβαλαν ὄρο νά τά διαπραγματευτοῦν μέ τήν Τουρκία καὶ τήν 'Ἑλλάδα.

Τό πιό σημαντικό μέρος τής συνθήκης τοῦ Λονδίνου ύπηρξε τό μυστικό «συμπληρωματικό» ἄρθρο⁴ πού καθόριζε τά μέσα ἔξαναγκα-

σμοῦ τῶν μερῶν, ιδιαίτερα τῆς Τουρκίας, γιά τή συμμόρφωσή τους μέ τούς ὄρους τῆς συνθήκης. "Αν σέ ἔνα μήνα οἱ ἀντιμαχόμενοι δέν ἀποδέχονταν τὴν ἀνακωχήν, οἱ Δυνάμεις θά τούς δήλωναν ὅτι ἡταν ἀποφασισμένες νά τὴν ἐπιβάλουν. Θά ἔστελναν ὁδηγίες στούς ναυάρρχους νά λάβουν τά κατάλληλα μέτρα. Στίς 12 Ἰουλίου ὁ Ναύαρχος Κόδριγκτον ἔλαβε τίς πρώτες ὁδηγίες⁵ ἀπό τούς συνεδριάζοντες στὸ Λονδίνο γιά τό τί ἔπρεπε νά πράξει.

'Η συνθήκη τοῦ Λονδίνου είχε πολύ μεγάλη σημασία γιά τό 'Ελληνικό Ζήτημα. Γιατί δέν ἡταν μιά «μεσολαβητική» συνθήκη, ὅπως διακήρυξαν οι Δυνάμεις, ἀλλά μιά ἀποφασιστική παρέμβαση γιά τὴν εἰρήνευση. "Υστερα ἀπό αὐτή τὴν ἐπέμβαση στό διπλωματικό πεδίο ἡταν πολύ εὔκολο τό πέρασμα στήν πολεμική ἐνέργεια.

'Η συνθήκη δημοσιεύτηκε στούς τάιμς («TIMES») τοῦ Λονδίνου στίς 12 Ἰουλίου μαζί μέ τό «συμπληρωματικό» ἄρθρο καί, ὅταν μαθεύτηκε στήν 'Ελλάδα, προκάλεσε ἐνθουσιασμό καί χαρά πού ἐκφράστηκε μέ πανηγυρισμούς, κωδωνοκρουσίσες καί δοξολογίες πρός τό Θεό.

Οἱ ὁδηγίες πού στάλθηκαν στούς ναυάρχους, ώς συνέπεια τῆς συνθήκης αὐτῆς, διπλωματικά δημιουργοῦσαν τή δυνατότητα μιᾶς σύγκρουσης ἔνοπλης μέ τόν τουρκοαιγυπτιακό στόλο: πραγματικά ἡ ἀφορμή δόθηκε ἀπό τὴν αιγυπτιακή πλευρά καί ἀκολούθησε ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 'Οδηγίες τοῦ ΥΠΟΥΡΓΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ τῆς Ρωσίας ΝΕΣΣΕΛΡΟΝΤ πρός τόν Πρεσβευτή του στήν 'Αγγλία ΛΙΒΕΝ (α) 29-9-1826

«Νομίζουμε ὅτι θά ἡταν ἀπαραίτητο, ἀπό τή μιά μεριά, νά συνεργαστοῦμε στέλνοντας προξενικές ἀρχές στήν 'Ελλάδα γιά τήν ὄργανωση αὐτῆς τῆς χώρας σύμφωνα μέ ἀρχές ἀνάλογες μέ ἑκεῖνες πού ὄριστηκαν στό πρωτόκολλο τῆς 4ης Ἀπριλίου, νά αὐξήσουμε τά μέσα καί τίς πιθανότητες ἐπιτυχίας τοῦ ἀγώνος της, καί συγχρόνως νά πρωθησούμε τήν ἐμπέδωση τῆς τάξεως, νά ἔξαλεψόυμε τή διχόνοια καί νά ἐπιμείνουμε στόν σχηματισμό πραγματικά ισχυρῆς κυβερνήσεως. 'Από τήν ἄλλη μεριά, τό κύριο μέλημά μας θά ἔπρεπε νά είναι νά παραλύσουμε τήν ὑπόστηριξη πού ὁ πασάς τῆς Αιγύπτου προσφέρει στήν Πύλη... Συνεπώς, θά προσπαθήσετε, ἀγαπητέ μου Πρίγκιψ, νά πείσετε τόν κύριο Κάνιγκ ὅτι τό καταλληλότερο σχέδιο... θά ἡταν αὐτό πού ὁ ἴδιος είχε κάποτε προβάλει, ὅταν είχε προτείνει τήν ἀποστολή ἐνός στόλου πού θά σταματοῦσε τίς ἐνισχύσεις πού στέλνει ὁ πασάς τῆς Αιγύπτου στόν τουρκικό στρατό στήν 'Ελλάδα καί νά ἀποκλείσουμε τόν στρατό τοῦ 'Ιμπραήμ. δείχνοντας ἔτοι στήν Πύλη, χωρίς κήρυξη πολέμου, ὅτι ἄν δέν είναι διατεθειμένη νά ἀποδεχτεῖ τήν ἀνέξαρτησία τῆς 'Ελλάδος θά ἀναγκαστεῖ νά ύποκύψει στίς εἰρηνικές πρωτοβουλίες τῆς Ρωσίας καί τῆς 'Αγγλίας. 'Η ίδεα αὐτή ἔξ αλλου είναι πρακτικῶς εὔκολα πραγματοποιήσιμη, σίγουρα θά είναι ἀποτελεσματική καί μπορεῖ νά ἐφαρμοστεῖ

μέ μιά κοινή έπιχειρηση τῶν στόλων ὅλων τῶν Δυνάμεων πού συνεργάζονται γιά τὴν εἰρήνευση τῆς Ἑλλάδος».

('Από τὴν Ἰστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους, τ. IB', σελ. 437)

2

'Οδηγίες τῆς 9-1-1827 τοῦ ΝΕΣΣΕΛΡΟΝΤ στὸν ΛΙΒΕΝ στὸ Λονδίνο (β)

«Τὰ πραγματικά ἔχαναγκαστικά μέτρα στά ὅποια ἀποδίουμε σημασίᾳ είναι νά ενωθοῦν οἱ ναυτικές μοῖρες μὲ σκοπό τὴν παρεμπόδιση εἰόδου τουρκικῶν ἡ αιγυπτιακῶν ἐνιοχύσεων ἀνδρῶν, ὁπλών, πλοίων καὶ πολεμοφοδίων στὴν Πελοπόννησο ἢ στὸ Ἀρχιπέλαγος... Ἐν ὁ κύριος Κάνιγκ ἀρνηθεὶ μιά συνθήκη σύμφωνη μὲ τίς ἐπιθυμίες μας... ὁ αὐτοκράτωρ σᾶς ὑποβάλλει μιά μέθοδο διαπραγματεύσεων, τὴν ὅποια νά κρατήσετε σάν ἐφεδρικό μέσο πού θὰ μεταχειριστείτε μόνο σέ ἔσχατη ἀνάγκη. Αὐτή ἡ μέθοδος θὰ ἡταν νά ἐπιστήσετε τὴν προσοχή τοῦ κυρίου Κάνιγκ στὸ ἔκτο ἄρθρο τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 4ης Ἀπριλίου, ὑποδεικνύοντάς του ὅτι σύμφωνα μὲ αὐτό τὰ συμβαλλόμενα μέρη διατηροῦν τὸ δικαίωμα, ὅποιαδήποτε είναι ἡ κατάσταση τῶν σχέσεων τῆς Ρωσίας μὲ τὴν Πύλη, νά ἐκμεταλλεύονται κάθε εὐνοϊκή εὐκαιρία, γιά νά παρακυνήσουν τό Διβάνι νά ἀποδεχτεὶ τίς συμφωνίες γιά τὴν ἀποκατάσταση τῆς εἰρήνης στὴν Ἑλλάδα».

('Από τὴν Ἰστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Εθνους, IB', 461)

3

ΤΟ ΠΡΑΚΤΙΚΟ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ τῆς 6 Ιουλίου 1827

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἀγίας καὶ Ἀδιαιρέτου Τριάδος

Ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλεύς τοῦ Ἡνωμένου κράτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας, ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλεύς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας, καὶ ἡ Μεγαλειότης του ὁ αὐτοκράτωρ ὅλων τῶν Ρωσιῶν, αἰσθανόμενοι τὴν ἀνάγκην τοῦ νά δώσουν τέλος εἰς τὴν αἵμοσταγή πάλην, ἡ ὅποια παραιτοῦσα τάς Ἑλληνικάς ἐπαρχίας καὶ τάς νῆσους τοῦ Αιγαίου πελάγους εἰς ὅλας τάς ἀταξίας τῆς ἀναρχίας ἐπιφέρει νέα καθημερινά ἐμπόδια εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν καὶ δίδει αἰτίαν εἰς πειρατείας, αἱ ὅποιαι ὅχι μόνον ἐκθέτουν τούς ὑπηκόους τῶν ὑψηλῶν συμφωνουσῶν Δυνάμεων εἰς σημαντικάς ζημιάς, ἀλλά περιπλέον ἀποκατασταίνουν ἀναγκαία μέτρα βαρέα (πολυδάπανα) προστασίας καὶ παιδίας.

Ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλιάς τοῦ Ἡνωμένου κράτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας καὶ ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας, λαβόντες προσέτι ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων μίαν σπουδαίαν ζῆτησιν, διά νά μεταχειρισθοῦν τὴν μεσιτείαν τῶν πρός τὴν θωμανικήν αὐλήν, καὶ ὃντες ἐξ ἵσου μὲ τὴν Μεγαλειότητά του τὸν αὐτοκράτορα ὅλων τῶν Ρωσιῶν ἐμψυχωμένοι αἱ ἀπό τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νά ἐμποδίσουν τὴν χύσιν τοῦ αἴματος καὶ νά ἀναχαιτίσουν τὰ παντοειδῆ κακά, τά ὅποια ἡμποροῦν νά πηγάδουν ἀπό τὴν ἔξακολούθητην τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἀπεφάσισαν νά ἐνώσουν τά δυνατά τῶν καὶ νά κανονίσουν τάς ἐργασίας αὐτῶν μὲ μίαν ἐπίσημον συνθήκην ἀποβλέποντες εἰς τό νά ἀναστερεώσουν τὴν εἰρήνην μεταξὺ τῶν διαμαχομένων μερῶν διά μέσου ἐνός συμβιβασμοῦ, τόν ὅποιον ἡ φιλανθρωπία καὶ τά συμφέροντα τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἡσυχίας ἀπαιτοῦσι.

Διά ταῦτα ἐδιόρισαν τούς πληρεξουσίους τῶν, διά νά συζητήσουν, συμφωνήσουν καὶ ὑπογράψουν τὴν ρηθείσαν συνθήκην, ἥτοι:

Ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλεύς τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας

τόν έντιμότατον Ούτλιαμ άντικόμητα Δουύδλεϋ, όμοτιμον (πατρίκιον) τοῦ ἡνωμένου κράτους τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας, σύμβουλον τῆς Α.Β.Μ. εἰς τό ιδιαίτερόν του συμβούλιον καὶ ἀρχιγραμματέα τῆς ἐπικρατείας διά τὸν κλάδον τῶν ἔξωτερικῶν ὑποθέσεων.

Ἡ Μεγαλειότης του ὁ βασιλιάς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας τὸν πρίγκηπα Ἰούλιον κόμητα τοῦ Πολινιάκ, ιππότην τῶν ταγμάτων τῆς Α.Χ.Μ., στρατηγόν τῶν στρατευμάτων του, μεγάλον σταυρόν τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Μαυρικίου τῆς Σαρδηνίας κτλ. κτλ. κτλ. καὶ πρέσβυτον του πρός τὴν Αὔτοῦ Β. Μεγαλειότητα.

Καὶ ἡ Μεγαλειότης του ὁ αὐτοκράτωρ ὅλων τῶν Ρωατῶν τὸν πρίγκιπα Λιέβεν, στρατηγόν του πεζικοῦ τῶν στρατευμάτων τῆς Α.Α.Μ., γενικόν ὑπασπιστήν του, ιππότην τῶν ταγμάτων τῆς Ρωσίας, ἐκείνους τοῦ Μαύρου Ἀετοῦ, καὶ τοῦ Ἐρυθροῦ Ἀετοῦ τῆς Πρωσίας, ἐκείνους τῶν Γουέλφων τοῦ Χανόβερ, διοικητὴν μεγάλον σταυρόν τοῦ τάγματος τῆς σπάθης, καὶ τοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, πρέσβυτον του ἔκτακτον καὶ πληρεξούσιον πρός τὴν Αὔτοῦ Β.Μ.

Οἱ ὄποιοι ἀφοῦ ἐκοινωποίησαν τά ἔγγραφα τῆς πληρεξουσιότητάς των καὶ τά εὑρῆκαν εἰς καλήν καὶ τὴν ἀπαιτουμένην τάξιν, ἐσυμφώνησαν εἰς τά ἐπόμενα ἄρθρα:

”Ἄρθρον 1. Αἱ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις θέλουν προσφέρει εἰς τὴν ὁθωμανικήν αὐλήν τὴν μεσιτείαν τῶν ἐπί σκοπῷ νά πραγματοποιήσουν μίαν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν Ἐλλήνων συνδιαλλαγήν. Ή προσφορά αὕτη τῆς μεσιτείας θέλει γίνει πρός τὴν ρηθεῖσαν Δύναμιν ἀμέσως μετά τὴν ἐπικύρωσιν τῆς συνθήκης διά μέσου μιᾶς κοινῆς διακηρύξεως ὑπογεγραμμένης ἀπό τούς εἰς τὰς Κωνσταντινούπολιν πληρεξουσίους τῶν συμμαχικῶν αὐλῶν, καὶ θέλει γίνει εἰς τὸν ἴδιον καιρόν καὶ εἰς τά δύο διαμαχόμενα μέρη ζήτησις μιᾶς ἀμέσου εἰς τό μεταξύ των ἀνακωχῆς ὅπλων, ὡς ἀναποφεύκτου προηγουμένου εἰς τὴν ἔναρξιν ὄποιασδήποτε διαπραγματεύσεως.

”Ἄρθρον 2. Ὁ προβληθούμενος εἰς τὴν ὁθωμανικήν αὐλήν συμβιβασμός θέλει θεμελιωθῆ εἰς τάς ἐφεξῆς βάσεις. Οἱ Ἑλληνες θέλουν θεωρεῖ τόν σουλτάνον ὡς ἀνώτερον κύριον καὶ κατὰ συνέπειαν αὐτῆς τῆς ὑπεροχῆς θέλουν πληρώσει εἰς τό ὁθωμανικόν κράτος χρονικόν (ἐτήσιον) φόρον, τό ποσόν τοῦ ὁποίου θέλει ὄρισθη μίαν φοράν διά πάντα ὡς κοινή συμφωνία. Θέλουν διοικεῖσθαι ἀπό ἔξουσίας, τάς ὄποιας αὐτοί οἱ ἴδιοι θέλουν ἐκλέγει καὶ ὄνοματιζει, ἀλλ’ εἰς τόν ὄνοματισμόν τῶν ὄποιων ἡ Πόρτα θέλει ἔχει μίαν προσδιωρισμένην ψήφον. Διά νά ἐπέλθῃ πλήρης ὁ διαχωρισμός μεταξύ τῶν ἀτόμων τῶν δύο θέντων, καὶ διά νά ἐμποδισθοῦν αἱ συγκρούσεις, αἱ ὄποιαὶ εἰναι ἄφευκτον ἀποτέλεσμα τοιαύτης πολυχρονίου πάλης, οἱ Ἑλληνες θέλουν ἔξουσιάζει τά εἰς τὴν Στερεάν ἡ τάς νήσους τῆς Ἐλλάδος κείμενα τουρκικά κτήματα, ἐπί συμφωνία τοῦ ν' ἀποζημιώσουν τούς προλαβόντας κυρίους των ἡ μὲ τὴν πληρωμήν ἐτήσιου τινός χρηματικῆς ποσότητος προστεθησομένης εἰς τόν φόρον, δόσις μέλλει νά πληρώνεται εἰς τὴν Πόρταν, ἡ κατ' ἄλλον τινά τρόπον τῆς αὐτῆς φύσεως.

”Ἄρθρον 3. Αἱ λεπτομέρειαι αὐτοῦ τοῦ συμβιβασμοῦ, καθὼς ἀκόμη καὶ τά δρια τοῦ τόπου ἐπί τῆς Στερεάς, καὶ ἡ φανέρωσις τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, εἰς τάς ὄποιας θέλει προσαρμοσθῆ συμβιβασμός, ταύτα θέλουν προσδιορισθῆ εἰς μίαν μεταξύ τῶν ὑψηλῶν Δυνάμεων καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν προσεχῶς ἐπακόλουθον διαπραγμάτευσιν.

”Ἄρθρον 4. Αἱ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις ύποσχονται νά ἔξακολουθήσουν τὴν σωτηρίον πρᾶξιν τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἐλλάδος ἐπί τῶν εἰς τά προηγούμενα

άρθρα στερεωθεισών βάσεων, καὶ νά ἐφοδιάσουν χωρίς τῆς παραμικρᾶς ἀναβολῆς τούς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀντιπροσώπους των μέσης τάς ὁδηγίας, αἱ ὅποιαι εἰναι ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἑκτέλεσιν τῆς ἡδη ὑπογραφομένης συνθήκης.

"Αρθρον 5. Αἱ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις δέν θέλουν ζητήσει εἰς αὐτάς τάς διατάξεις καμμιάν αὔξησιν τόπων, οὐδεμίαν ἀποκλειστικήν ἐπιρροήν, κανέναν ἐμπορικόν ὄφελος διά τούς ὑπηκόους των, τό διόποιον οἱ ὑπήκοοι ὁποιασδήποτε ἄλλης Δυνάμεως δέν δύνανται ἐπίσης ν' ἀπολαύσουσιν.

"Αρθρον 6. Αἱ συνδιατάξεις τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ εἰρήνης, αἱ ὅποιαι ὥριστικῶς θέλουν συμφωνηθῆ μεταξύ τῶν διαμαχομένων μερῶν, θέλουν εἰσθαι ὑπὸ τὴν ἔγγυησιν ἐκείνης μεταξύ τῶν ὑπογραφομένων Δυνάμεων, ἡ ὅποια θέλει κρίνει ὠφέλιμον καὶ δυνατόν τό ν' ἀναλάβῃ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἔγγυησεως. 'Ο τρόπος τῶν ἀποτελεσμάτων, ἵσως καὶ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς ἔγγυησεως θέλει εἰσθαι τό ἀντικείμενον ἐπακολούθων συμφωνιῶν μεταξύ τῶν ὑψηλῶν Δυνάμεων.

"Αρθρον 7. 'Η παροῦσα συνθήκη θέλει ἐπικυρωθῆ καὶ ἡ ἐπικυρώσις θέλει συναλλαχθῆ εἰς δύο μῆνας ἡ καὶ ταχύτερον, ἀν εἰναι δυνατόν. Εἰς πίστιν τῶν ὅποιων οἱ πληρεξούσιοι ὑπέγραψαν τὴν παροῦσαν καὶ τὴν ἐφωδίασαν μέ τὴν σφραγίδα τῶν ἐμβλημάτων των.

"Εγινεν εἰς Λονδίνον τῇ 6 'Ιουλίου 1827

Δοιούλεϋ, Πολινιάκ, Λιέβεν

(ἀπό Δ. Κόκκινου, 'Ελληνική 'Επανάσταση, IA', 194-197)

4

Τὸ μυστικό «Συμπληρωματικό ΑΡΘΡΟ τῆς ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ τῆς 6 'Ιουλίου 1827

"Αρθρον Συμπληρωματικόν

'Εάν ἡ Ὀθωμανική Πόρτα, ἐν διαστήματι ἐνός μηνός, δέν δεχθῆ τὴν προβληθησούμενην μεσοτείαν, αἱ Ὕψηλαι συμφωνοῦσαι Δυνάμεις παραδέχονται τά ἀκόλουθα μέτρα:

A'. Θέλει δηλοποιηθῆ εἰς τὴν Πόρταν ἀπό τούς ἐν Κωνσταντινούπολει ἀντιπροσώπους των ὅτι τά δυσάρεστα ἐπακόλουθα καὶ δεινά, τά ὅποια ἀναφέρονται εἰς τὴν φανεράν Συνθήκην, ὡς ἀχώριστα ἀπό τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἦτις πρὸ ἔξη ἡδη ἐτῶν διαρκεῖ εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ τῆς ὅποιας τό τέλος, κατά τά φαινόμενα μέτρα τῆς Ὅψηλης Πόρτας, δέν φαίνεται ὅτι προσεγγίζει, ὑποχρεώνουν τάς ὑψηλάς συμφωνούσας Δυνάμεις νά λάβουν ἀμεσα μέτρα διά νά σχετισθοῦν μέ τούς "Ἐλληνας.

'Ἐννοεῖται ὅτι αἱ Δυνάμεις διά νά ἑκτελέσουν αὐτόν τὸν σκοπόν, θέλουν συστήσει ἐμπορικάς σχέσεις μετά τῶν Ἐλλήνων, στέλλουσαι καὶ δεχόμεναι ἐκ μέρους αὐτῶν Προξένους, ἐν ὅσῳ ὑπάρχουν εἰς τὴν Ἐλλάδα 'Αρχαὶ ίκαναί νά διατηρήσουν τοιαύτας σχέσεις.

B'. 'Εάν, εἰς τό ρηθέν διάστημα τοῦ ἐνός μηνός, ἡ Πόρτα δέν δεχθῆ τὴν προβαλλομένην εἰς τό α' ἀρθρον τῆς φανερᾶς συνθήκης ἀνακωχήν, ἡ ἔαν οἱ "Ἐλληνες δέν στέρξουν νά τό ἑκτελέσουν, αἱ Ὅψηλαι συμφωνοῦσαι Δυνάμεις θέλουν δηλοποιηθῆσει εἰς ἐκείνο τῶν διαμαχομένων δύο μερῶν, τό διόποιον θέλει ἔξακολουθῆσει τάς ἐχθροπραξίας, ἡ καὶ εἰς τά δύο, χρείας καλούσης, ὅτι αἱ ρηθεῖσαι "Ὕψηλαι Δυνάμεις ἔχουν σκοπὸν νά μεταχειρίσθουν ὅσα μέτρα αἱ περιστάσεις ὑπαγορεύσουν εἰς τὴν φρόνησίν των, διά νά ἐπιτύχουν τὴν ἐπιθυμητήν ἀνακωχήν, προλαμβάνουσαι, ὅσον δύνανται, κάθε σύγκρουσιν μεταξύ τῶν

διαφερομένων μερῶν. Καί τωράντι, ἀμέσως μετά τὴν ρηθεῖσαν δηλοποίησιν, αἱ Ὑψηλαὶ Δυνάμεις θέλουσι μεταχειρισθῆ ἐκ συμφώνου ὅλα τὰ μέσα διά νά ἐκτελέσουν τὸν σκοπὸν τῶν, χωρὶς ὅμως καὶ νά λάβουν μέρος εἰς τὰς μεταξύ τῶν δύο διαμαχομένων μερῶν ἔχθροπραξίας.

Κατά συνέπειαν, αἱ Ὑψηλαὶ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις, ἀμέσως μετά τὴν ύπογραφήν τοῦ παρόντος συμπληρωματικοῦ καὶ μυστικοῦ ἄρθρου, θέλουν πέμψει εἰς τούς κατά τὰς θαλάσσας τῆς Ἀνατολῆς ἀρχηγούς τῶν στόλων τῶν ὁδηγίας συμπτωματικάς (éventuelles), συμφώνους μὲ τὰ ἀνωτέρω παραδεεγμένα.

Γ'. Καὶ τό τελευταίον, ἂν παρά πᾶσαν ἐλπίδα τὰ μέτρα ταῦτα δέν είναι ἱκανά διά νά κρίνουν τὴν Ὁθωμανικήν Πόρταν νά δεχθῇ τὰς προτάσεις τῶν Δυνάμεων, ἡ ἂν οἱ "Ἐλληνες ἀπορρίψουν τὰς ὑπέρ αὐτῶν συμφωνίας τῆς σημερινῆς συνθήκης, αἱ Ὑψηλαὶ συμφωνοῦσαι Δυνάμεις οὐχ ἡττον θέλουν ἔξακολουθήσει τὸ τῆς εἰρηνοποιήσεως ἔργον εἰς τὰς μεταξύ αὐτῶν συμφωνηθείσας βάσεις καὶ κατά συνέπειαν δίδουν ἀπό τοῦ νῦν εἰς τούς ἐν Λονδίνῳ ἀντιπροσώπους τῶν τὴν ἀδειαν νά συζητήσουν καὶ νά προσδιορίσουν τὰ μετά ταῦτα μέτρα, εἰς τά ὅποια ἡμπορεῖ νά γίνη χρεία νά καταφύγουν.

Τό παρόν συμπληρωματικόν καὶ μυστικόν ἄρθρον θέλει ἔχει τὴν αὐτήν ισχύν ώς νά ἡτο καταχωριμένον κατά λέξιν εἰς τὴν σημερινήν συνθήκην. Θέλει δέ ἐπικυρωθῆ καὶ αἱ ἐπικυρώσεις θέλουν ἀνταλλαχθῆ συγχρόνως μὲ τὴν ρηθεῖσαν συνθήκην.

'Ἐν Λονδίνῳ τὴν 6ην Ιουλίου 1827

Διούδλεϋ, Πολινιάκ, Λιέβεν
(Δ. Κόκκινου, 'Ελληνική Ἐπανάσταση, IA', 197-98)

5

'Οδηγίες τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως πρός τὸν ΛΟΡΔΟ ΚΟΔΡΙΓΚΤΟΝ

Οἱ ὁδηγίες κατέληγαν: «"Ἐχετε ὑπ' ὄψη σας ὅτι πρέπει νά μεταχειρισθῆτε ἔξαιρετική προσοχή, ώστε τὰ μέτρα πού θά λάβετε κατά τοῦ οθωμανικοῦ ναυτικοῦ νά μήν καταλήξουν σέ ἔχθροπραξίες. 'Η ἀκριβῆς ἐπιδίωξη τῶν τριῶν Δυνάμεων είναι νά παρεμβληθοῦν σάν εἰρηνοποιοί... Κάθε ἔχθρική διαδικασία θά ἀντέβαινε στὸν εἰρηνικὸν ρόλο πού ἐπιθυμοῦν νά διατηρήσουν. 'Η παράταξη τῆς Δυνάμεως πού ἔχουν συγκεντρώσει ἔχει σκοπό νά ἐπιβάλῃ τὸν σεβασμό αὐτῆς τῆς ἐπιθυμίας. 'Αλλά [οἱ Δυνάμεις] δέν θά χρησιμοποιήσουν αὐτή τή δύναμη, ἐκτός ἔάν οἱ Τούρκοι ἐπιμείνουν νά βιάσουν τὰ περάσματα πού θά ἔχουν καταλάβει [οἱ στόλοι τους]."

Στίς 4 Σεπτεμβρίου ὁ Στράτφορδ Κάνιγκ ἐστειλε στὸν Κόδριγκτον λεπτομερέστερες ὁδηγίες: «οχι μόνον ἐπρεπε νά ἐμποδίσῃ μετακινήσεις ἀπό ἔνα ἐλληνικό λιμάνι σέ ἄλλο, ἀλλά ἐπρεπε καὶ νά συνοδεύσῃ ὡς τὸν προορισμό του καὶ νά προστατεύσῃ ἀπό ἐλληνικές ἐπιθέσεις ὅποιο μέρος τοῦ τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ἀπόφασίζε νά ἐπιστρέψῃ στὴν Ἀσία ἡ στήν Ἀφρική. Σέ προσωπική ἐπιστολή του στὸν Κόδριγκτον ὁ Στράτφορδ Κάνιγκ διευκρίνιζε: «Παρ' ὅτι τὰ μέτρα δέν παίρνονται μέ ἔχθρικό πνεῦμα, ἡ παρεμπόδιση ἐνισχύσεων στήν ἀνάγκη θά ἐπιβληθῇ, διταν ὅλα τὰ ἄλλα μέσα ἐδαντληθοῦν, μέ κανονιοβολισμό». «Οο γιά τά τουρκικά καὶ τά αιγυπτιακά πλοια πού είναι τώρα στά λιμάνια τοῦ Ναρβαρίνου καὶ τῆς Μεθώνης καὶ πού θά ἐπιμείνουν νά παραμείνουν ἐκεῖ, θά πρέπει νά ἀντιμετωπίσουν τό ἐνδεχόμενο μιᾶς ἐπιθέσεως».

('Από τὴν Ἰστορία τοῦ Ἐλληνικοῦ "Εθνους, IB', 642)

11. Οι συνέπειες τής ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου στήν ἐξωτερική πολιτική τῶν μεγάλων δυνάμεων

‘Ο ἀντίκτυπος τῆς Ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου στάθηκε τεράστιος πρός ὅλες τίς κατευθύνσεις. Οἱ καρδιές τῶν Ἑλλήνων γέμισαν ἀπό χαρά, πού σώθηκαν ἀπό μεγάλο κίνδυνο. ‘Η πολύπαθη Ἑλλάδα πανηγύριζε¹. Στήν Τουρκία τὸ γεγονός μαθεύτηκε ὑστερα ἀπό τρεῖς μέρες. ‘Ο πρώτος πού τό ἔμαθε ἡταν ὁ Ἀγγλος Πρεσβευτής Στράτφορντ Κάνιγκ καὶ εἰδοποίησε τούς Πρεσβευτές τῆς Γαλλίας Γκιγιεμινό καὶ τῆς Ρωσίας Ριβωπιέρ. ‘Η ὄργη τοῦ Σουλτάνου Μαχμούτ ἔφτασε τά ὥρια τῆς ὑστερίας, σάν τό ἔμαθε. ‘Η κατάσταση δέ σήκωνε καθόλου ἥρεμη διπλωματία. ‘Η ἀπειλὴ γενικῆς σφαγῆς τῶν χριστιανῶν ραγιάδων καὶ τῶν φράγκων τῆς Κων/πολης ἐπέβαλε τή σύσκεψη τῶν Πρεσβευτῶν μέ τὸν Ρέις Ἐφέντη Περτέφ. ‘Η σύσκεψη ἔγινε στίς 24 Νοεμβρίου 1827. ‘Ο Ρέις Ἐφέντης ἔβαλε τρεῖς ὄρους γυρεύοντας πανηγυρικὴ ἑκδίκηση γιά τὴν αἰσχρή κατά τοῦ Σουλτάνου βιαιοπραγία, ὅπως είπε. Οἱ ὄροι ἦταν: 1) Νά παραιτηθοῦν οἱ Δυνάμεις ἀπό κάθε ἄλλη ἀνάμιξῃ τους στὸ Ἑλληνικό Ζήτημα. 2) Ν’ ἀποζημιώσουν τήν Τουρκία γιά τήν καταστροφή τοῦ στόλου της, καὶ 3) Νά ικανοποιήσουν ἔμπρακτα τήν Πύλη.

Στίς ἀπειλές τοῦ Ρέις Ἐφέντη οἱ Πρεσβευτές ζήτησαν νά ἐπιρρίψει τήν εὐθύνη στὸν Ἰμπράήμ, πού προκάλεσε τή σύγκρουση καὶ γύρεψαν ν’ ἀποσπάσουν κατηγορηματικὴ ἀπάντηση, ἂν οἱ σχέσεις τῆς Τουρκίας καὶ τῶν τριῶν μεγάλων Δυνάμεων θά ἔξακολουθούσαν νά είναι φιλικές ἢ ὄχι. ‘Ο Περτέφ ἀπόφυγε νά ξεκαθαρίσει τή θέση του καὶ οἱ Πρεσβευτές δέ δέχτηκαν τούς ὄρους, πού ὑπέβαλε. Εύτυχῶς γιά τήν Ἑλλάδα ἡ Τουρκία κράτησε ἀδιάλλαχτη στάση, ἐνῶ οἱ Πρεσβευτές ἔδειχναν σημεία συμβιβασμοῦ ἀναλογιζόμενοι τή συμφωνία τοῦ Λονδίνου, πού ἦταν ἡ εἰρήνευση κι ὄχι ἡ ἐμπόλεμη ρήξη μέ τήν Ὁθωμανική Αύτοκρατορία.

‘Η ἀδιαλλαξία ὅμως τῆς Τουρκίας, πού δέν ἥθελε νά κάνει καμιά ὑποχώρηση στὸ Ἑλληνικό Ζήτημα καὶ ἡ γνώμη τοῦ Ρέις Ἐφέντη, ὅτι «ἡ ὑποταγή είναι ἡ μόνη λέξη γιά τούς “Ἑλλήνες”, ἔφερε τούς Πρεσβευτές στήν ἀπόφαση νά φύγουν ἀπό τήν Κων/πολη καὶ νά ἐγκατασταθοῦν στήν Κέρκυρα πού ἦταν ὑπό βρετανική ἀρμοστεία. “Ολα τά ἐπιχειρήματα τῶν Τούρκων στάθηκαν ἀδύνατα νά τούς μεταπείσουν νά παραμείνουν. ‘Η ὄργη τοῦ Σουλτάνου ὑπῆρξε μεγάλη. Κακοποιήθηκαν μερικοὶ Εύρωπαῖοι καὶ ὄλα τά Εύρωπαικά ἔμπορεύματα ρίχτηκαν στὸ Βόσπορο καὶ γιά λίγες μέρες ἡ διατήρηση τῆς εἰρήνης ἦταν πολύ ἀμφίβολη. Στό Λονδίνο τό συμμαχικό συνέδριο ὅταν πληροφορήθηκε γιά τήν τουρκική ἀδιαλλαξία ὑστερα ἀπό τό Ναβαρίνο, ἀποφάσισε ὅτι: ‘Η στιγμή, ἔφτασε πού, παρά τίς ἐπιθυμίες καὶ τίς προσπάθειές τους, οἱ συμμαχικές Δυνάμεις ἴσως δοῦν τόν ἐαυτόν τους ἀναμιγμένο σ’ ἔνα πόλεμο μέ τήν

’Οθωμανική Πύλη».

‘Ο Σουλτάνος πάλι μέ μιά όργισμένη προκήρυξη στρεφόταν κατά της Ρωσίας «πού έδω καί πενήντα χρόνια δέν ἄφηνε καμιά εύκαιρια πού νά μή στραφεῖ κατά τῆς Τουρκίας». “Ολοι οι ’Οθωμανοί ἔπρεπε νά ξεσηκωθοῦν, για «νά ξεπλύνουν τήν προσβλημένη τιμή τοῦ ’Ισλάμ». Τό πολεμικό αύτό προσκλητήριο τοῦ Μαχμούτ είχε σάν ἀποτέλεσμα νά ἐνταθοῦν στό ἔπακρο οἱ ρωσοτουρκικές σχέσεις.

‘Ο ἀντίκτυπος τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου στήν Εύρωπη δέ στάθηκε όμοιόμορφος. Μάλιστα ἡ ἀγγλική στάση ἦταν ἀντιφατική. Στήν ἀλλαγή αὐτή συνέβαλε φυσικά ὁ Θάνατος τοῦ Κάνιγκ. ‘Η καινούργια Κυβέρνηση τοῦ Οὐέλλιγκτον ἥθελε νά δείξει τήν ἀντίθεσή της στήν ἔξωτερική πολιτική πού είχε ἀκολουθήσει ὁ Κάνιγκ. ’Εφτασε μάλιστα σέ σημείο νά γίνει ἐπίσημη ἀποκήρυξη τῆς ναυμαχίας ἀπό τό Βασιλιά τῆς ’Αγγλίας Γεώργιο Δ’ «στό λόγο τοῦ θρόνου»². Ό Κόδριγκτον, ὁ πρωτεργάτης στή Ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου, παύτηκε ἀπό τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου τῆς Μεσογείου. Ό Ναύαρχος Ντεριγκνύ ἔστειλε γράμμα στόν Κόδριγκτον πού ἐκφράζει τή λύπη καί τήν ἀγανάκτησή του γιά τά γεγονότα αὐτά³. Σχετικά μέ τήν ἀγγλική μεταστροφή ὁ Καρολίδης γράφει⁴ ὅτι αὐτή ὄφειλεται στή διάψευση τῶν ἀγγλικῶν ἐπιδιώξεων· δηλαδή, ἡ ’Αγγλία είχε προσπαθήσει νά δεσμεύσει τή Ρωσία καί τώρα (ὕστερα ἀπό τό Ναυαρίνο) ἔνιωθε ὅτι αὐτή είχε ούσιαστικά παρασυρθεῖ ἀπό τή ρωσική πολιτική.

‘Αντίθετα μέ τήν ’Αγγλία, ἡ νίκη τῶν συμμαχικῶν στόλων στό Ναυαρίνο γίνηκε δεκτή μέ ἐνθουσιασμό ἀπό τήν Γαλλία καί τή Ρωσία. Στή Γαλλία βέβαια ύπηρξαν καί ἀντίθετες ἐκδηλώσεις, ὅπως ἐκείνη τοῦ ’Υπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Σαβρόλ⁵, ἀλλά γενική ἦταν ἡ χαρά· μάλιστα, πέρα ἀπ’ αὐτό, Γάλλοι ἐκφράσανε τή γνώμη ὅτι οἱ ’Ελληνες κατέκτησαν μόνοι τους τή λευτεριά τους κι ὅτι ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου στάθηκε κατόρθωμα τῶν λαῶν⁶.

‘Η πιο ἐνθουσιώδης ὅμως ύποδοχή τῆς ναυμαχίας ἔγινε στή Ρωσία. Ό ίδιος ὁ Τσάρος Νικόλαος τίμησε τούς τρεῖς ναυάρχους ἐπιδεικτικά καί ἔστειλε συγχαρητήριο γράμμα στόν Κόδριγκτον⁷.

‘Ολα αὐτά κάνανε τό Σουλτάνο νά γίνει τελείως ἀδιάλλακτος. Ό Ρέϊς ’Εφέντης ἀπόρριψε κάθε συμβιβαστική λύση λέγοντας πώς «ἡταν ἀδύνατο νά παραχωρήσουν στούς ’Ελληνες πλεονεκτήματα σάν αὐτό πού τούς ζητοῦσαν, δηλαδή αὐτονομία».

‘Η Τουρκία, ἀποκρούοντας τήν ἴδρυση περιορισμένης ἑλληνικῆς ἡγεμονίας κάτω ἀπό τήν ἐπικυριαρχία της κατά τό πρότυπο τῶν ἡγεμονιῶν τῆς Μολδοβλαχίας, βοηθοῦσε ἄθελά της γιά πιό ριζική λύση: δημιουργία ἀνεξάρτητου ’Ελληνικοῦ Κράτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

'Εντυπώσεις από τή ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου:

α) ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΑΝΩΝΥΜΟΥ

(Ν. Ιλιωρίκης): Σελίδες τινές τῆς Ἰστορίας τοῦ Βασιλέως "Οθωνος"

«Τήν ἐπαύριον (τῆς ναυμάχίας) οἱ χωρικοὶ ἐπανελθόντες ἐκ τῆς τακτικῆς ἔβδομαδιάς καθόδου των (στὸ χωρίο Περαχώρα κοντά στὸ Λουτράκι), διηγήθησαν τῷ ιερεῖ, ὅτι ἐκ τῶν ὄρέων τῆς Ἀρκαδίας διέκρινον οἱ ποιμένες κατὰ τὴν Πύλον φλόγας ὑπερμεγέθεις, καὶ ισχυρός κανονιοβολισμός ἐτέραττες τήν γῆν τοῦ Μωρέως ὡς κεραυνός κατά συνέχειαν ἐξ ούρανοῦ, ὁ κόσμος ἦτο ἐντρομος μή δυνάμενος νά ἔξηγήσῃ τό γεγονός, καὶ οἱ πάντες ἐπίστευον εἰς Θείαν ἐπέμβασιν. Τά ἐρημοκλήσια ἡνοίχθησαν, καὶ προσέτρεψαν ἐν κατανήξει προσευχόμενοι, καὶ προσδοκῶντες τὸ ἔλεος τοῦ Υψίστου. "Ἡ τό πᾶν ἀπώλετο ή Θεός πάσχει, ἀνέκραξεν ὁ ιερεὺς καὶ εἰσήλθεν εἰς τήν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου, καὶ ἡ μεγάλη παράκλησις ἐψάλλη ἀναφωνούντων πάντων, Κύριε ἐλέησον. Αἱ γυναῖκες ἔκλαιον· ἡ νῦν ἔκεινη ἐν ἀύπνιᾳ καὶ συγκινήσει παρῆλθεν. Αἱ δύο γυναῖκες ἔτρεμον μή μέ τό φῶς τοῦ ἡλίου τά ἀπευκταῖα γίνωσιν αἰσθητά, καὶ προυτίμων τήν ἀγωνιώδη νύκτα τῆς ἀληθείας τῆς ἡμέρας. 'Ἄλλ' ὅποια ὑπῆρξεν ἡ εὐδαίμονία των, ὅτε κώδων ἡμίόνου εὐκρινῶς ἥκουετο ἀνέρχομένου πρός τό χωρίον, καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον διεκρίνετο καὶ ὁ ἀναβάτης μή ἔχων φορέματα χωρικοῦ· ἀλλ' ἀρειμάνιος μὲ καρυοφίλι ἐπ' ὅμου, σπάθην παρά τό πλευρόν, καὶ γιαταγάνι εἰς τό σελάχι. "Ε! ἐφώναξε πρός τούς παῖδας περιέργως πρός αὐτόν συναζομένους, δέν είναι ἐδῶ δυό κυράδες ἀπό τά Γάιννενα; Νούκ ἐντί, λέγουν τά παιδιά⁷⁵. "Ο ἀρειμάνιος ἡτοιμάζετο πρός ἐπίθεσιν νομίζων ὅτι ἐμμκτήριζον αὐτόν, ὅτε ὁ Νικόλαος προλαμβάνει τήν ρῆξιν, λέγων: Κύριε μόνον ἐγώ καὶ ἡ μάνα μου καὶ ὁ παπᾶς ὀμιλούμεν ἐλληνικά ἐδῶ, καὶ κατά τήν πολυλογίαν τήν συνήθη εἰς τήν ἡλικίαν του, ἡτοιμάζετο νά δώση πάσας τάς πληροφορίας, καὶ χωρίς νά ζητηώσιν. 'Ο ἀρειμάνιος τόν διακόπτει λέγων «Δέν είσαι τοῦ Κύρ Θανάσον παιδί ἐσύ;» καὶ ἀφιππεύων τόν ἀσπάζεται τρυφερῶς. Εἰσελθών δέ μέτ' αὐτοῦ εἰς τήν καλύβην διηγήθη εἰς τάς δύο συγκεκινμένας γυναῖκας καὶ εἰς τόν ιερέα προστρέζαντα, ὅτι ἡτο ἀπεσταλμένον τοῦ πατρός τοῦ Νικολάου, ἔξθηκε τήν ναυμαχίαν τοῦ Ναβαρίνου, τήν καθ' ὀλοκληρίαν καταστροφήν τοῦ στόλου τοῦ Τουρκικοῦ, τούς κατά μυριάδας ἀναβραζομένους ἐκ τῆς θαλάσσης "Αραβας, τόν τρόμον τοῦ κόσμου μή γνωρίζοντος τί συμβαίνει, ἔως οὐ πλοίον 'Αγγλικόν ἐκπλεῦσαν ἐκείθεν ἐφθασεν ἀντίπεραν τής Αίγινης, καὶ διά σημείων πρός τήν ἐδρεύουσαν ἐκεὶ Κυβέρνησιν τοῦ τόπου προσεκάλεσεν ἀκόλουθόν τινα αὐτῆς ἐν τῷ πλοιώ εἰς ὃν ἀνεκοίνωσε τά γενόμενα, τήν ἀπόφασιν τής σωτηρίας τῆς 'Ἐλλάδος ὑπό τῆς Εύρωπης, τήν προσεχῆ ἐκλογήν ἡγεμόνος, καὶ ἀπήλθεν ὀλοταχῶς, φέρων πανταχόσε τήν εἶδησαν τοῦ ἐκλάμπρου γεγονότος. Εἰς τήν Αίγιναν είχε συναχθῆ τό πᾶν· αἱ ἀρχαὶ, οἱ προεστῶτες, αἱ μεγάλαι οἰκογένειαι αἱ ἐδωλικήσαι εἰς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οἱ πάντες κατοικοῦντες ἐν καλύβαις καὶ ξυλίνοις οἰκίσκοις. 'Ανάρπαστος ἔγινεν ὁ φέρων τάς ἐκ τοῦ πλοίου ειδήσεις, τό πλήθος τόν ἐφερεν εἰς τάς χειρας μέχρι τοῦ Κυβερνείου, ούρανομήκη οὔρρα ἥκούντο, πυραί διά ρητίνης ἡνήφθησαν, οἱ χοροί δι' ὅλης τής νυκτός ἐσύροντο, καὶ ρητινίτης ἔρρεε ἀφθόνως».

β) ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΚΑΣΟΜΟΥΛΗ, Τομ. Β' σ.σ. 670-71

»Ἐνῶ ἐμελετούσα αὐτά ἐτοιμαζόμενος διά τὸ ταξίδι (νά πάει στήν Αἴγινα) καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ προεισιμάζοντο, καὶ εύρισκομασθον συνηθροισμένοι, κρότον βαθύν φέρει ὁ ἄερας εἰς τὰς ἀκοάς μας, δυνατώτερον τῶν κανονίων, καὶ ἀκολούθως φῆμην, εἰς 24 ὥρας, ὅτι οἱ στόλοι τῶν τριῶν Δυνάμεων κατακεραύνωσαν τὸν στόλον τοῦ ἔχθροῦ, εύρισκόμενοι ὅλοι μαζί ἐντός τοῦ λιμένος τοῦ Νεοκάστρου.

»Εἶναι ἀδύνατον νά περιγράψῃ κανένας τὴν χαράν ἐκείνης τῆς ἡμέρας. Δέν ἡξεύραμεν τί νά κάμωμεν νά εύαρεστήσωμεν τὸν ἐαυτὸν μας συγχαιρόμενοι ἐαυτούς, συλλογιζόμενοι ὅτι ἐκείνη ἡ ἡμέρα ἡτον ἡ πρώτη ὅπου ἔκοψεν τὸν δεσμόν, τὸν ὁποῖον οἱ διπλωμάται μὲ τὸ κονδῦλι δέν είχαν τελειώσει ἔως τότε.

»Εἶδομεν πράγματα πλέον τῆς θελήσεως τῶν Βασιλέων τῶν μεγάλων Ἐθνῶν, καὶ λογαριάζοντες στρατιωτικῶς τὴν πρᾶξιν, εύρισκαμεν αὐτὴν πρώτην τῆς ἀποκαταστάσεώς μας. Διότι ποῦ ἡξεύραμεν οἱ δυστυχεῖς ἡμεῖς τί ἔκαμνον αἱ Αύλαι, καὶ ἔως ποῦ ἐκαταγίνοντο νά φθασουν, ἀφοῦ εἰχαμεν βαρεθῆ ἀκούγοντες τὴν ὑπεράσπισίν μας, χωρίς νά βλέπωμεν πρᾶξιν». Αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐπερίμεναν ὅλοι οἱ γέροντες καὶ πατέρες μας, αὐτὴν ὁ Γάγος Βακόλας ὅστις ἀπέθανεν ἀπελπισμένος, αὐτὴν οἱ ἀποθανόντες εἰς Μεσολόγγι καὶ Ἀθήνας, αὐτὴν οἱ Ψευδῶς προσκυνήσαντες Ἀρματωλοί καὶ οἱ εἰκονικῶς ύποταχθέντες λαοί.

»Ο ἡχος τῶν πυροβόλων ἐξαπλώθη διαδιδόμενος διά τῶν φαράγγων, τῶν ὑψηλῶν βουνῶν, ἀπέρασεν ἐκεῖθεν ἀπό τὸν "Ολυμπον καὶ ἐκεῖθεν ἀπό τὴν "Ηπειρον καὶ εἰς ὅλην τὴν Μεσόγειον".

2 'Απόσπασμα ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΤΟΥ ΘΡΟΝΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ' γιά τό Ναβαρίνο

«— Εἰς τὴν πορείαν τῶν μέτρων, τά ὅποια είχον ἐγκριθεῖ καὶ ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐφαρμογήν τῆς Συνθήκης, ἐπηκολούθησε, ἐγνελῶς ἀπροσδοκήτως διά τὴν Αὔτοῦ Μεγαλειότητα, σύγκρουσις εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναβαρίνου μεταξὺ τῶν στόλων τῶν ὑπογραφασῶν τὴν συνθήκην Δυνάμεων καὶ τῆς Ὁθωμανικῆς Πύλης. Καίτοι ἐκτιμῶμεν τὴν ἀνδρείαν τὴν ὅποιαν ἐπέδειξεν ὁ ἡνωμένος στόλος, ἡ Αὔτοῦ Μεγαλειότης θρηνεῖ διότι ἡ ἐν λόγῳ σύγκρουσις ἐγένετο μέ τάς ναυτικάς δυνάμεις παλαιοῦ συμμάχου. 'Ἐν τούτοις ἀκόμη διατηρεῖ μετ' ἐμπιστοσύνης τὴν ἐλπίδα, ὅτι τὸ δυσάρεστον τοῦτο γεγονός (untoward event) δέν θά τό ἀκολουθήσουν ἄλλαι ἔχθροπραξίαι».

3 'Επιστολή Ντεριγγύ πρός Κόδριγκτον γιά τό Ναβαρίνο

Συμμερίζομαι ὅλη τή λύπη πού θά νιώσετε διαβάζοντας τὸ λόγο τοῦ βασιλιά τῆς Ἀγγλίας. Κατάφερε νά φουσκώσει τά κεφάλια τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἐμπόρων μας. "Ἄν τυχόν ἀκολουθήσει πόλεμος ἵσως ἡ λέξη untoward (δυσάρεστο) νά σταθεῖ ἡ αἰτία. "Ἄν καὶ δέν πήρατε τίς εὐχαριστίες τῆς Βουλῆς, ἔχετε τοποθετηθεῖ, ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἀκόμα πιό ψηλά στή δημόσια ἐκτίμηση.

4 Γνώμη τοῦ ΚΑΡΟΛΙΔΗ γιά τά αἴτια τῆς μεταστροφῆς τῆς Ἀγγλίας ύστερα ἀπό τό Ναβαρίνο

«Ἡ Ἀγγλορωμαϊκή συνεννόησις καὶ ἡ ἐκ ταύτης πιροελθοῦσα καὶ ἐπί μακρόν

έμπεδώσασα αύτήν τριπλή συμμαχία έγένετο, ίνα παρακωλύσῃ τόν πόλεμον τόν Ρωσικόν. 'Αλλ' ή ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου διαλύσασα κατ' ουσίαν τήν συμμαχίαν και παρασκεύασσα εμμέσως τόν πόλεμον έφερε τό 'Ελληνικόν Ζήτημα εἰς τήν μόνην λογικήν και πρακτικήν όδόν τῆς λύσεως. Καὶ ή όδός αὕτη ἦτο νῦν τοσούτω μᾶλλον ἢ πρότερον όμαλή, δόσον ἡ Ἀγγλία ζητήσασα διά τῆς συμμαχίας νά δεσμεύσῃ τήν Ρωσίαν, δεσμευομένη δέ πράγματι αύτή πρός τήν Ρωσίαν, ὑπεχρεούτῳ ήθικῶς νά μή ἀντιπράξῃ κατ' αὐτής ἐν τῷ ἀπαραίτητῳ Ρωσοτουρκικῷ πολέμῳ. Καὶ κατά τοῦτο ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου ύπο τήν ἔποψιν τῶν ἀποτελεσμάτων αύτῆς είναι ἡττα ήθική καὶ πολιτική τῆς Ἀγγλίας καὶ νίκη ήθική τῆς Ρωσίας».

(Π. Καρολίδη, Σύγχρονη 'Ιστορία, Β', 715)

5

Γράμμα τοῦ Σαβρόλ 'Υπουργοῦ τῶν ΝΑΥΤΙΚΩΝ τῆς Γαλλίας πρός ΤΟΝ ΝΤΕΡΙΓΝΥ γιά τό Ναυαρίνο

«'Ημεῖς δ' αὐτοί ήθελήσαμεν ν' ἀποφύγωμεν τήν διάλυσιν τῆς ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ Ἰωσὶ Ἰωσὶ τήν ἐπεστεύσαμεν. Τ'. ἀνακτοβούλια ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ φέρονται μᾶλλον ύπο τῆς κοινῆς γνώμης ἢ ύπο τῆς περισκέψεως καὶ τῆς φρονήσεως· τέλος δημως εἰσήλθομεν εἰς τήν όδόν ταύτην, πρέπει νά φθάσωμεν μέχρι τέρματος». Καί πρόσθετε: «Φοβοῦμαι ὅτι οὐδέν σπουδαίον γενήσεται μετά τοῦ λαοῦ τούτου (τοῦ ἑλληνικοῦ) τῶν πειρατῶν».

6

α) ΓΝΩΜΗ τοῦ ΕΝΤΓΚΑΡ ΚΙΝΕ, Γάλλου συγγραφέα γιά τό Ναυαρίνο

«Τήν ἀπαρχή τῆς ἐθνικῆς ζωῆς τους οἱ "Ελληνες, πού συχνά τούς κατηγοροῦν πώς τήν ἀπόχτησαν ἀπό εὐεργεσία, τή χρωστᾶνε στόν ἴδιο τόν ἑαυτό τους. Στάθηκε ἔργο τῶν χεριῶν τους. 'Η Εὐρώπη ἐπενέβη ἐπειτα ἀπό ἐφτά μονάχα χρόνια, ὅταν πιὰ χόρτασε τό θέαμα τῆς σφαγῆς».

β) Γνώμη Πιέρ Λεμπρέν γιά τό Ναυαρίνο

«'Η μάχη τοῦ Ναυαρίνου στάθηκε κατόρθωμα τῶν λαῶν. 'Ο ἀλαλαγμός τῆς Νίκης πού μᾶς ἔρχεται ἀπό τό Αἴγαδο είναι Ἰωσὶ ὁ πρώτος πού ἐπειτα ἀπό πολλούς αἰώνες οἱ λαοὶ δέχτηκαν μέ κοινή συμπάθεια. Τά κανόνια τοῦ Ναυαρίνου ἀνοιξαν μιά καινούργια περίοδο, ἀναγγέλοντας τό θριαμβευτικό ἀνέβασμα τῆς κοινῆς γνώμης πού ύψωνται πάνω ἀπό τούς θρόνους καὶ γίνεται γιά πρώτη φορά ἀληθινή βασίλισσα, ἔχοντας στή διάθεσή της στόλους καὶ κανόνια καὶ δίνοντας διαταγές σέ ναύαρχους».

7

Ἐπιστολή τοῦ ΤΣΑΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Α' πρός τό Ναύαρχο ΚΟΔΡΙΓΚΤΟΝ. (8/20 Νοεμβρίου 1827)

Κατηγάγατε μίαν νίκην, Κύριε 'Αντιναύαρχε, διά τήν όποιαν ἡ πεπολιτισμένη Εύρώπη σᾶς ὄφειλε διπλῆν εὐγνωμοσύνην. 'Η ἀξιομνημόνευτος ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου δέν φανερώνει μόνον εἰς τόν κόσμον όλοκληρον τόν ζήλον τῶν τριῶν συμμάχων Δυνάμεων πρός ἐκτέλεσιν ἔργου, ούτινος, ἡ ἀνίδιοτέλεια ἐξηψύωνει ἔτι μᾶλλον τήν εὐγένειαν. 'Αποδεικνύει ἀκόμα πόσον ἡ ἐνεργητικότητα ὑπέρεχει τοῦ ἀριθμοῦ, πόσον τό ίκανῶς ὀδηγούμενον θάρρος είναι ὑπέρτερον τῆς τυφλῆς

βίας, όσασδήποτε καιί ἄν τη τελευταία διαθέτη δυνάμεις. Ἐφεξῆς, τό δημόσια σας ἀνήκει εἰς τήν Ιστορίαν. Οἱ ἐπαίνοι θά ἐσκιάζουν μᾶλλον τήν δόξαν, ἥτις τό περιβάλλει. Θεωρῶ ἐν τούτοις ἐμαυτόν ὑποχρεωμένον νά σᾶς παράσχω λαμπρόν δεῖγμα τῆς εὐγνωμοσύνης καιί τῆς ἐκτιμήσεως ἡν̄ ἐνεπεύσατε ἐν Ρωσίᾳ καιί ἐπί τοιούτῳ τέλει ὅσας ἀποστέλλω τό παράσημον τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματος τοῦ Ἀγίου Γεωργίου. Ὁ ρωσικός στόλος είναι τετιμημένος διότι ἔτυχε τῆς συνδρομῆς σας εἰς Ναυαρίνον.

Εἰς ἐμέ ἰδιαιτέρως είναι ἔξαιρέτως εὐχάριστον νά σᾶς διαβεβαιώσω περί τῶν πρός ύμᾶς αἰσθημάτων τῆς ἐκτιμήσεώς μου.

Νικόλαος

12. Οἱ διπλωματικές ἐνέργειες τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ώς κυβερνήτη καιί οἱ ἔξελίξεις τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος

Ἡ συνθήκη τῆς θης Ἰουλίου στό Λονδίνο, τό μυστικό ἄρθρο της καιί ἡ ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου προκάλεσαν ραγδαίες ἔξελίξεις· ίδιαιτερα μάλιστα ὅταν τή διακυβέρνηση τῆς Χώρας ἀνέλαβε ὁ Καποδίστριας.

Ἐντυπωσιακή στάθηκε ἡ ἀμεσητική καταστολή τῆς πειρατείας, πού ἐνδιέφερε τό εύρωπαικό ἐμπόριο καιί πού ήταν μιά βασική προϋπόθεση γιά τήν ἀνταλλαγή ἐμπορικῶν πρακτόρων μεταξύ τῶν τριῶν Δυνάμεων καιί τῶν Ἐλλήνων.

Κύριο μέλημα τῆς πολιτικῆς τοῦ Καποδίστρια ἦταν ἡ ἵση φιλία πρός τίς τρεῖς Δυνάμεις καιί ἡ ἀποφυγή ἀπόκλισης πρός τή μία ἢ τήν ἄλλη.

Ο ἐμπειρότατος στίς διπλωματικές κινήσεις Κυβερνήτης ἤξερε καλά ὅτι στό σημεῖο πού είχαν φτάσει τά πράγματα ἡ παραμικρή ἀστοχη ἐνέργεια ἀπό ἐλληνική πλευρά θά μποροῦσε νά είναι μοιραία τήν ὥρα πού κρίνονταν δύο σοβαρότατα θέματα τοῦ Ἐλληνισμοῦ: τά σύνορα καιί ὁ βαθμός ἀνεξαρτησίας. Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, γραμματέας τῆς Ἐπικράτειας καιί γνώστης τῆς πολιτικῆς τοῦ Καποδίστρια, παρ' ὅλο πού ἦταν ἀγγλόφιλος, δίνει ἐγκυρότατες μαρτυρίες γιά τόν Κυβερνήτη¹.

Ο Καποδίστριας τήρησε αὐτή τήν ἀρχή ἀπαρέγκλιτα καιί, ἔχοντας διεθνές κύρος καιί ἔξαιρετικές ίκανότητες, ἔφερε τό Ἐλληνικό Ζήτημα σέ πρώτη θέση μέσα στή διεθνή διπλωματική κονίστρα. Αύτό δέν ἄρεσε στήν Ἀγγλία τοῦ Ἀμπερντην, Ὅπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας ἀπό τό 1828 ἔως τό 1830.

Ο Κυβερνήτης είχε ώς ἀρχή νά προχωρεῖ στίς ἐνέργειές του μέ σύστημα καιί μέ σειρά, σάν νά ἀνέβαινε μιά σκάλα πού σέ κάθε

σκαλοπάτι ἔπρεπε νά πατάει καλά. "Υστερα φρόντιζε νά ύπολογίζει καλά τίς δυνατότητες και σύμφωνα μέ αύτές νά προχωρεῖ κάθε φορά. "Ετσι ἀμέσως μετά ἀπό τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου (6 Ιουλίου 1827) δέχεται ἀδιαμαρτύρητα τήν αὐτονομία τῆς Χώρας μέ ύποτελεια στό Σουλτάνο. 'Εκείνη τή στιγμή ἔτοι ἔπρεπε νά κάνει, μή ἔχοντας τίποτε σταθερότερο στά χέρια του. "Υστερα ὅμως ἀπό τρεις μῆνες φανερώνεται τολμηρότερος στίς 3 Οκτωβρίου 1827 διαμαρτύρεται ἔντονα πρός τό Ἀγγλικό 'Υπουργείο Ἐξωτερικῶν γιά τόν περιορισμό τῶν ἐδαφῶν πού θά δίνονταν στήν 'Ελλάδα. Μέ ἑνα θαυμάσιο ύπόμνημα² πρός τά «'Ανακτοβούλια 'Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας» ὁ Καποδίστριας ύποδείκνυε τρόπους γιά τήν ταχύτερη πραγματοποίηση τῶν σκοπῶν τῆς συνθήκης τῆς 6ης Ιουλίου.

Στό μεταξύ ἡ στάση τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι στήν Τουρκία είναι ἐφεκτική και τρομερά διστακτική ἀπέναντι στήν 'Ελλάδα. 'Η γαλλική πολιτική είναι εύνοϊκότερη ἀπό τήν ἀγγλική, ἡ ρωσική ὅμως στάση βοήθησε ιδιαίτερα τίς διπλωματικές ἐξελίξεις. Στίς ἀρχές τοῦ 1828, τόν 'Απρίλη, ἄρχισε ὁ Ρωσοτουρκικός πόλεμος, πού ἡ ἐπίδρασή του οτάθηκε ιδιαίτερα ὠφέλιμη γιά τά ἐλληνικά πράγματα³, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω.

Τά ἐπακόλουθα τοῦ πολέμου φάνηκαν ἀμέσως. Στό Λονδίνο συνέρχονται σέ Διάσκεψη οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν Δυνάμεων γιά νά ἀποφασίσουν. Βασικό θέμα ὁ καθορισμός τῶν συνόρων γιά τήν 'Ελλάδα. Μιά πρώτη ἀπόφαση ἦταν ἡ ἀποστολή γαλλικοῦ στρατοῦ στήν Πελοπόννησο⁴. 'Ο Καποδίστριας δέν ἥθελε στρατό ἀπό ἕνα κράτος, ἀλλά ζητοῦσε «συμμαχικά τάγματα», ὥστε νά μή δεσμεύεται μέ μιά Δύναμη, ἀναγκάστηκε ὅμως νά δεχτεῖ τό γαλλικό, μιά καὶ ἡ Ἀγγλία ἀρνήθηκε νά στείλει δικό της. Καὶ ἡ Ρωσία βρισκόταν σέ ἐμπόλεμη κατάσταση. Τόν ἀνταγωνισμό μεταξύ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἐκμεταλλεύτηκε μέ κατάλληλη ἐνέργεια ὁ Καποδίστριας. Πρίν φτάσει ὁ γαλλικός στρατός στό Μωριά, ἔτρεξε ὁ Κυβερνήτης στή Ζάκυνθο, 27 Ιουνίου/6 Ιουλίου 1828, νά συναντήσει τόν Κόδριγκτον. 'Εκεῖ ὁ Καποδίστριας ύπέβαλε τήν ίδεα στόν "Ἀγγλο Ναύαρχο νά πλεύσει τό ταχύτερο στήν Ἀλεξάνδρεια γιά νά πείσει τό Μωχάμετ "Αλυ νά διατάξει τήν ἐκκένωση τῆς Πελοποννήσου. Μέ αύτό τόν τρόπο ἔδινε νά καταλάβει ὅτι συμφέρον τῆς Ἀγγλίας ἦταν νά μήν ἔχει ἡ Γαλλία μόνη τήν τιμή τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς Πελοποννήσου. Πραγματικά, ὁ Κόδριγκτον ἔσπειυσε στήν Ἀλεξάνδρεια, συνάντησε τό Μωχάμετ "Αλυ καὶ μέ τήν παρουσία τῶν Προξένων τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας ύπογράφτηκε στίς 9 Αύγουστου ἡ Συνθήκη τῆς Ἀλεξάνδρειας, μέ τήν ὁποία δόθηκε ἡ ύπόσχεση τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῆς ἀποχώρησης τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων⁵.

Τό Σεπτέμβριο τοῦ 1828 οἱ Πρεσβευτές τῶν τριῶν Δυνάμεων στήν

Κωνσταντινούπολη Στράτφορντ Κάνιγκ, Γκιγιεμινό και Ριμπωπιέρ, διατάχτηκαν νά αφήσουν τήν Κέρκυρα και νά συνεχίσουν τίς έργασίες τους κοντά στήν ξδρα τῆς Έλληνικής Κυβερνήσεως. Οι Πρεσβευτές έφτασαν στόν Πόρο μέ όδηγιες γιά τόν καθορισμό τών συνόρων τοῦ νέου κράτους, οί οποίες δέν ικανοποιούσαν τίς έπιδιώξεις τῆς Έλληνικής Κυβερνήσεως.

‘Ο Καποδίστριας πάλι έκρινε τή στιγμή κατάλληλη νά προβάλει τίς Έλληνικές διεκδικήσεις τολμηρότερα, ένθαρρυμένος από τή νέα κατάσταση, ύστερα από τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο και τόν έρχομό τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ.

“Ετοι ύπέβαλε στούς Πρεσβευτές «ύπόμνημα έμπιστευτικόν τῆς Α.Ε. τοῦ Κυβερνήτου τῆς Έλλάδος πρός τούς ἀντιπροσώπους τῶν Τριῶν Συμμάχων Δυνάμεων» (11/23 Σεπτεμβρίου 1828). Στό ύπόμνημα αύτό πρασπαθοῦσε ό Κυβερνήτης νά δώσει νά καταλάβουν ότι ήταν άσφυκτικά τά σύνορα τοῦ νέου Κράτους και ότι, αφοῦ ή Τουρκία ἀρνήθηκε νά δεχετεί τή μεσολάβηση τῶν Δυνάμεων, ἐπρεπε νά γίνει μετατροπή και ἀναπροσαρμογή τῶν ὅρων τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου. Στό ύπόμνημα αύτό ἀπόφευγε νά ἀποκηρύξει τήν ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου, γιατί ήταν νωρίς ἀκόμη, μιά καί ἐπρεπε νά πειστοῦν οἱ ἀντιπρόσωποι πρώτα γιά τά σύνορα. “Υστερα λοιπόν ἀπό τό ύπόμνημα τῆς 11/23 Σεπτεμβρίου ό Καποδίστριας ἔστειλε ἄλλα δύο. ‘Η διάσκεψη στόν Πόρο ἀπέδωσε ίκανοποιητικά ἀποτελέσματα γιά τήν «όροθεσία» τοῦ Έλληνικοῦ Κράτους. ‘Η γνωμάτευση τῶν τριῶν Πρεσβευτῶν γιά τόν καθορισμό τῶν συνόρων συμφωνοῦσε μέ τίς ἀπόψεις τῆς Έλλην. Κυβερνήσεως. ‘Ο ίδιος ό Καποδίστριας, μέ αύτοπρόσωπη παρουσία, πέτυχε νά πείσει τούς Φιλέλληνες Πρεσβευτές, ίδιαίτερα τόν Στρατ. Κάνιγκ, προσωπικό φίλο του ἀπό τό 1814.

Οι προτάσεις ὅμως τοῦ Στρατ. Κάνιγκ ἀποδοκιμάστηκαν ἀπό τόν Προϊστάμενό του ‘Υπουργό ‘Εξωτερικῶν ‘Αμπερντην, ό όποιος μόλις είδε ότι οἱ διαθέσεις τῶν Πρεσβευτῶν ήταν εὐνοϊκές γιά τήν Έλλάδα κάλεσε τούς πληρεξουσίους τῆς Γαλλίας Πολινιάκ και τῆς Ρωσίας Λίβεν στό Λονδίνο και, ἐνώ συνεχιζόταν ή σύνοδος τῶν τριῶν Πρεσβευτῶν στόν Πόρο, ύπογραψαν τό Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 4/16 Νοεμβρίου 1828, ὅπου ως κύριο ὅρο είχαν τόν καθορισμό στενῶν συνόρων. Τό νέο κράτος θά περιλάβαινε μόνο τήν Πελοπόννησο και τίς Κυκλαδές⁶.

Γιά τήν ἀποτροπή τοῦ κινδύνου νά περιοριστεί τό Έλληνικό Κράτος στήν Πελοπόννησο και στίς Κυκλαδές, ό Καποδίστριας ἀπευθύνθηκε μέ κατάλληλα ύπομνήματα πρός τή Ρωσία και τή Γαλλία. Μέ τά ύπομνήματα αύτά ό Καποδίστριας ἔκανε τή Ρωσική Κυβέρνηση νά ἀρχίσει νά προσανατολίζεται πρός τήν ἀναγνώριση τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Έλληνικοῦ Κράτους.

‘Ο Νέσσελροντ είδε στά ἐκτεταμένα και ἀσφαλή σύνορα, πού

διεκδικούσε γιά τήν 'Ελλάδα ό παλιός συνυπουργός του Καποδίστρια, τήν πρόθεση δημιουργίας άνεξάρτητου Κράτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Γνώμη Σπ. Τρικούπη γιά τόν Καποδίστρια

Μεγαλούνθείς ό Καποδίστριας έν τη αύλη της 'Ρωσσίας ἐθεωρεῖτο ὅχι μόνον φίλος ἄλλα καὶ θιασώτης τῆς πολιτικῆς της ἐν 'Ελλάδι. Εἰς μάτην, καθ' ἦν ώραν ἐκλήθη εἰς τήν κυβέρνησιν τοῦ τόπου τούτου, παρητήθη πάσης συντάξεως 'ρωσσικῆς καὶ ἀπελύθη παντός 'ρωσσικοῦ δεσμοῦ· οὐδεὶς ὑπελάμβανε τήν διαγωγήν του ταύτην εἰλικρινῆ· ἀλλ' ἡδίκουν τὸν ἄνδρα, διότι οἰαδήποτε καὶ ἄν ἡτον ἡ πρός τήν 'ρωσσικήν αύλήν κλίσις του, οὐδενός 'Ελληνος καρδία ἡτον ἐλληνικωτέρα· υπέρ τῆς 'Ελλάδος μετῆλθε τήν 'ρωσσικήν ἐπιπροήν του, καὶ ὅχι ύπερ τῆς 'Ρωσσίας τήν ἐλληνικήν 'Αρχήν του· ἀρχηγός ἔθνους, καὶ ἀρχηγός ὅχι διά 'ρωσσικῆς ἢ ἀλλης ἔννης ἐπιπροῆς οὐδέ δι' ἐσωτερικῆς 'ραδιουργίας, ἀλλά διά τῆς αὐθορμήτου θελήσεως τοῦ ἔθνους, οὐδένα λόγον εἰλεῖ ν' ἀσπασθῇ ξένης ἐπικρατείας συμφέροντα εἰς βλάβην τῆς πατρίδος του· ἄν δέ ἐφαίνετο κλίνων πρός τήν 'ρωσσικήν αύλην, ὥφειλεν αὐτῇ πολλήν εὐγνωμοσύνην ὡς κυβερνήτης τῆς 'Ελλάδος, διότι καὶ πᾶσαν ύπερ αὐτῆς αἰτησίν του προθύμως ἐδέχετο, καὶ εὔμενῶς πρός αὐτόν διέθεσε τήν κυβέρνησιν τῆς Γαλλίας καὶ τήν ἀσπίδα της ἔστησεν ἐνώπιον του εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ δυσμενῶς πρός αὐτόν διακειμένου ἀγγλικοῦ υπουργείου· οὐδενός, ἐνί λόγῳ, ἐφείσθη 'ρωσσική αύλη εἰς ύποστηρίξιν τοῦ κυβερνήτου, οὐδέν οὐδέποτε ἀπήτησε παρ' ἐκείνου ύπερ ἐσυτής ἐν 'Ελλάδι, καὶ ἀγαθοποιός ἀπέβη πρός τόν τόπον ἡ πρός αὐτόν σχέσις της.

ΣΠ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ: Ιστορία ἑλλην. ἐπαναστάσεως τόμ. Δ' σ. 267-68

2

'Υπόμνημα τοῦ 'Ι. Καποδίστρια πρός τίς Μεγάλες Δυνάμεις:

[«Ἡ ἐν Λονδίνῳ συνθήκη τῆς 6ης Ιουλίου ἀναγγέλλει ὅτι ἡ αἰματοχυσία καὶ τά δυστυχήματα ὃσα ἀπό τοῦ 1821 ἐρημώνουν τά πρός 'Ανατολάς καὶ θέτουν εἰς κίνδυνον τά μέγιστα συμφέροντα θά παύσουν καὶ ἐπομένως δέν θά ταραχθῇ ἐκ τούτων ἡ εἰρήνη, τήν ὅποιαν ἡ Εύρωπη ἀπολαύει, διότι πρός τοῦτον τόν σκοπόν αἱ Δυνάμεις τῆς 'Αγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσσίας προσφέρουν διά τῆς μεσοτείας καὶ ἐγγυήσεως των πρός μὲν τόν Σουλτάνον ἔντιμον μὲ τῆν 'Ελλάδα εἰρηνοποίησιν, πρός δέ τούς 'Ελληνας τόν τρόπον τοῦ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπό τήν ὀλεθρίαν ἀπομόνωσιν των, νά βελτιώσουν τήν ἐνεστώσαν κατάστασίν των καὶ τέλος νά ἐπίσουν εύτυχέστερον μέλλον. Ἀλλὰ τά Μυστικοσυμβούλια αὐτῶν μελετῶντα τάς περιστάσεις, ὅσας δύνανται νά βραδύνουν ἢ νά ἐπενέγκουν δυσκίνητα ἐμπόδια εἰς τήν κατόρθωσιν τῆς σωτηριώδους προθέσεώς των καὶ ζητοῦντα νά προιλάβουν ἢ νά ύπερνικήσουν ὅλα τάναντία, θά καταπεισθοῦν ὅτι δέν θά φθάσουν τόν σκοπόν τών Δυνάμεων εύτυχῶς πως, εἰμή μόνον ἀπαλλάττοντα τήν 'Ελλάδα ὃσον τάχιον ἀπό τήν ἀθλιωτάτην καὶ ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς τήν ὅποιαν ἔφθασεν ἐξ αἰτίας τοῦ ὀκταετοῦς ἔξοδοθρευτικοῦ πολέμου καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ συμφορῶν.】

Στό μακρό κείμενο πού ἀκολουθοῦσε ὁ Καποδίστριας προσπαθοῦσε νά

έκμεταλλευθεί μέ τόν καλύτερο τρόπο τήν τότε διπλωματική κατάσταση, γιά νά εξυπηρετήσει τά έλληνικά συμφέροντα.

(άπο Δ. Κόκκινου *'Ιστορία Έλλην. Επαναστάσεως, τ. 12, σελ. 231 κ.ε.)*

3 Δήλωση τῆς Ρωσίας γιά τόν Πόλεμο ἐναντίον τῆς Τουρκίας

Ἐνώ ὁ σουλτάνος ἔρεθίζει τό μίσος τῶν Μουσουλμάνων κατά τῆς Ρωσίας, παριστάνων αὐτήν ὡς ἔχθράν θανάσιμον τῶν διαδῶν τοῦ Προφήτου, ἐνώ προσκαλεῖ εἰς πόλεμον ὅλους τούς παρά τά ἀνατολικά ὅρια ἡμῶν γείτονας λαούς καὶ τούς πολυαρίθμους ὑπηκόους τοῦ αὐτοκράτορος, οἵτινες ὑπό τὴν προστασίαν τοῦ νόμου πρεσβεύουν ἐν εἰρήνῃ τὸν Ἰσλαμισμόν, ἐνώ ἀποδίδει εἰς ἡμᾶς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ νά καταστρέψωμεν τὸ κράτος του, κηρύττει συγχρόνως πρός τάς συμμάχους αὐλάς ὅτι ὁ μόνος καὶ ἀληθῆς σκοπός του οὐδείς ἄλλος ἡτο εἰμήν νά κερδίσῃ καιρόν καὶ ν' ἀπαντήσῃ ἐνόπλως εἰς τάς προτάσεις τάς σκοπούσας εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Ἑλλάδος.

'Ἐπι πλέον δέ διά τοῦ αὐτοῦ κηρύγματος ὁ σουλτάνος ἀναγγέλλει εἰς τὴν Ρωσίαν τὴν κατάργησιν δὲν τῶν μετά τῆς Πύλης συναφθεισῶν συνθηκῶν, λέγων ὅτι οὐδέποτε ἐθεώρησε τὴν ἐν "Ακκερμαν σύμβασιν ὡς ὑποχρεωτικήν δι' ἔαυτόν, ὅτι συνήψεν αὐτήν διά νά τὴν διαρρήξῃ καὶ διά νά σχίσῃ μετ' αὐτῆς ὅλας τά προτέρας συνθήκας, τάς ὥσποιας αὐτῇ ἐπεκύρωσε καὶ ἐπομένων νά ἔξαφανίσῃ τούς πολυτιμοτέρους καὶ σπουδαιοτέρους τίτλους τῶν δικαιωμάτων μας, τῆς δόξης μας.

Πρίν καὶ μετά τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔγγραφου τούτου τό Διβάνιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως δέν ἔπαισε νά παραβιάζῃ ἀναφανδόν τάς συνθήκας ταύτας, περί τῶν ὥσποιων ἐδήλωσε πλέον τὴν ἀληθή γνώμην του. 'Η σημαία μας καὶ πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀπεκλείσθησαν πλέον ἀπό τοῦ Βοσπόρου. Αἱ μεσημβριναὶ ἐπαρχίαι μας βλέπουν τὴν μόνην πόλιν τοῦ ἐμπορίου τῶν ἀποκλεισμένην. Τά πλοῖα μας συλλαμβάνονται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τά φορτία τῶν ἀρπάζονται. Τέλος, οἱ ὑπόκοοι μας ἔξεδιώχθησαν ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς χώρας ἐντός δεκατεσσάρων ἡμερῶν ἢ ἐβιάσθησαν νά γίνουν ραγιάδες καὶ νά ύποστοῦν τά ἐπακόλουθα τῆς βίας ταύτης.

Τοιαύτη διαγωγή, τοιαύται βαρεῖαι προκλήσεις καὶ τά ὡς ἐκ τούτου ἀναγκαῖα μέτρα, εἶναι λίαν ἀξιοθήρηντα. 'Αλλά τά αἴτια τῶν παραπόνων, τά ὥσποια ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς ἡ Πύλη, ἀπαιτοῦν ταχέα καὶ ἀποτελεσματικά φάρμακα καὶ ἡ Ρωσία ἐνώ ἔξακολουθεῖ συνεργάζομένη μετά τῶν συμμάχων της εἰς τό ἔργον τῆς Λονδινείου συνθήκης καὶ θέλει φροντίσει νά ἐκπληρώσῃ ἀκριβῶς τό γράμμα καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς συνθήκης ταύτης, θέλει ἐπιφέρει, θεοῦ βοηθοῦντος, καὶ τὴν ἀπαραίτητον ταύτην θεραπείαν. Θέλει ἀσφαλίσει τὴν ἀπαραβίαστον ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου εἰς τὸν Εὔξεινον καὶ θέλει καταστήσει τάς μετά τῆς Πύλης συνθήκας στερεάς καὶ σεβαστάς, ὡς εἶναι δίκαιον, καὶ θέλει χορηγήσει εἰς τούς ἀδικουμένους ὑπηκόους τῆς τὴν δικαίαν ἀποζημίωσιν.»

(δ.π., τόμ. 12, σ. 15-16)

4 'Απόσπασμα Πρωτοκόλλου Γιά τὴν ἀποστολή Γαλλικοῦ Στρατοῦ

'Υπογράφηκε ἔτοι τό ἀπό 7/19 Ιουλίου πρωτόκολλο τῆς Διασκέψεως τοῦ Λονδίνου. Τά ούσιαστικώτερα σημεῖα του ἦταν: «... Νά σταλῆ, ὅσον τάχος, εἰς τὴν Πελοπόννησον σῶμα στρατιωτικόν, διά νά πολιορκήσῃ αὐστηρῶς τό στράτευμα τοῦ Ἰμπραήμ. Νά προσκληθῆ ἡ Α.Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας νά ἀναλάβῃ μόνος τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μέτρου τούτου ἐξ ὀνόματος τῶν τριῶν Αύλῶν, διότι ἡ μέν

‘Αγγλία ᔁχει αίτιας, αἱ όποιαι τήν ἐμποδίζουν νά δώσῃ τό ἀνάλογον εἰς τήν ἐπιχείρησιν αὐτήν μέρος της, ή δέ Ρωσία δέν θέλει νά παροξύνη περισσότερον εἰς τάς σημερινάς περιστάσεις τήν Τουρκίαν, μέ τήν παρουσίαν στρατιωτικῶν δυνάμεων εἰς τήν ‘Ελλάδα... Νά λάβουν ὅδηγίας τά Γαλλικά στρατεύματα νά ἀναχωρήσουν ἀπό τήν Πελοπόννησον, ἀμα ἐπιβιβασθῆ εἰς τά πλοια ὥστε στρατός τοῦ Ἰμπραήμ πασᾶ. Εἰδέ καὶ ὥστε στρατός ἀναχωρήσῃ διά Ξηρᾶς, νά μείνη σῶμα ἐπιτηρητικόν εἰς τόν Ἰσθμόν τῆς Κορίνθου, διά νά ἐμποδίσῃ τήν ἐπιστροφήν του εἰς τήν Πελοπόννησον’.

(ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΕΘΝΟΥΣ, τόμ. ΙΒ', σ. 501)

5

Τά κύρια σημεία τής Συνθήκης τής ‘Αλεξάνδρειας

‘...Α’. ‘Ο. Υ. Μωχάμετ’ ‘Αλυ πασᾶς ὑπόσχεται νά ἀπολύσῃ τούς αἰχμαλώτους ‘Ελληνες τούς μετά τήν ναυμαχίαν τοῦ Νεοκάστρου μεταφερθέντας ἐκ Πελοποννήσου εἰς Αἴγυπτον. Θέλει δέ παραδώσει, ἐν πρώτοις εἰς τόν ‘Ε. ναύαρχον Κόδριγκτον δλούς ἐκείνους ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, τούς ὥστε οι ποίους δύναται νά ἀπολύσῃ πάραυτα. “Οσον δέ περὶ ἐκείνων, οἵτινες εύρισκονται εἰς τήν ἔξουσίαν ιδαιτέρων (ἰδιωτῶν), ἡ Α.Υ. ὑπόσχεται νά μεσιτεύσῃ δραστηριώς, ὥστε οι κύριοι Πρόδενοι τῶν συμμάχων Δυνάμεων νά δυνηθοῦν νά ἔξαγοράσωσι τούς πλειστερούς ἔξι αὐτῶν καὶ μέ τάς δσον τό δυνατόν καλυτέρας συμφωνίας. ‘Ο δέ ‘Ε. ναύαρχος Κόδριγκτον ὑποχρεοῦται πάλιν νά ἐνεργήσῃ τήν ἀπελευθέρωσιν ὅλων τῶν στρατιωτῶν ἡ ὑπηκόων Αίγυπτίων, τῶν εύρισκομένων αἰχμαλώτων παρά τοῖς ‘Ελλησιν καθώς καὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ναυτῶν τής αἰγυπτιακῆς κορβέτας, τής ύπο τῶν Ρώσων συλληφθείσης εἰς τά παράλια τῆς Μεθώνης.

Β’. ‘Ο. Υ. Μωχάμετ’ ‘Αλυ πασᾶς ὑπόσχεται νά στείλη δσον τάχιστα ὅλα τά ύπο τήν ἔξουσίαν του πολεμικά καὶ φορτηγά πλοια, διά νά ὑπάγουν εἰς τό Νεοκάστρον νά λάβουν ὅλα τά αἰγυπτιακά στρατεύματα. Τά στρατεύματα ταῦτα θέλουν ἀναχωρήσει ὀλοτελῶς ἐκ Πελοποννήσου δσον τάχιστα.

Ε’. Οὔτε ὁ ‘Ε. Ἰμβραήμ πασᾶς, οὔτε κανείς ἀξιωματικός ἐκ τής οἰκίας ἡ τοῦ στρατεύματός του, τέλος πάντων κανείς ἐκ τῶν ἀναχωρούντων δέν θέλει δυνηθῆ νά πάρῃ κανένα ‘Ελληνα, ἐκτός ἐάν αὐτός ἐκείνος θέλῃ, εἴτε γυνή εἴτε παιδίον είναι.

ΣΤ’. ‘Ο. Ε. Ἰμβραήμ πασᾶς, ἀναχωρῶν ἐκ Πελοποννήσου, θέλει δυνηθῆ νά ἀφήσῃ εἰς τά φρούρια τῶν Πατρῶν, Χλουμούτσιον, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Νεοκάστρου, φρουράν ἰκανήν πρός ύπερράσπισίν των...».

(δρου παραπάνω τόμ. ΙΒ', σ. 501)

6

Ο Κύριος “Ορος τοῦ Πρωτοκόλλου τής 4/16 Νοεμβρίου 1828 στό Λονδίνο πού καθόριζε τά σύνορα τής ‘Ελλάδας

‘Η Πελοπόννησος, αἱ παρακείμεναι νῆσοι καὶ αἱ κοινῶς καλούμεναι Κυκλαδεῖς, νά τεθῶσιν ύπο τήν προσωρινήν ἐγγύησιν τῶν τριῶν Αύλων, ἔως ὅτου νά ἀποφασισθῇ ὄριστικῶς ἡ τύχη τής ‘Ελλάδος μέ τήν συγκατάθεσιν τής Πύλης, χωρίς νά ἐννοοῦν μέ τοῦτο νά προαποφασίσουν εἰς τό παραμικρόν τό περὶ τῶν ὄριστικῶν ὄριών τής ‘Ελλάδος ζήτημα, τό ὥστε αἱ προφασίσθη εἰς τάς μετά τής Τουρκίας νέας διαπραγματεύσεις».

(δρου παραπάνω, τόμ. ΙΒ', σ. 13)

13. Η διπλωματική πορεία πρός άναγνώριση άνεξάρτητου έλληνικού κράτους. Οι έπιπτώσεις του ρωσοτουρκικού πολέμου. Η συνθήκη τής άνεξαρτησίας

Οι όροι του πρωτοκόλλου του Λονδίνου της 4/16 Νοεμβρίου 1828 ήταν πολύ δυσμενεῖς γιά τήν Έλλάδα κι ότι Κυβερνήτης άντερασε μέ κάθε τρόπο γιά τήν βελτίωσή τους. Απευθύνθηκε λοιπόν μέ ύπόμνημα στίς άρχες του 1829 στόν Υπουργό Έξατερικών τής Γαλλίας Λαφερονάι. Σ' αύτό παρουσίαζε πόσους σοβαρούς κινδύνους έκρυβε αύτό γιά τήν Έλλάδα και ίδιαίτερα γιά τούς πληθυσμούς τής Στερεάς. Η Έλληνική Επικράτεια μόνο μέ τήν Πελοπόννησο και τίς Κυκλαδες δέ θά ήταν βιώσιμη.

Τό Μάρτιο του 1829 άρχισε πάλι τίς έργασίες της ή Διάσκεψη του Λονδίνου γιά τό Έλληνικό Ζήτημα. Ο πληρεξούσιος τής Γαλλίας ύπεβαλε ύπόμνημα και πρότεινε νά γίνει δεκτή ή έκθεση τών Πρεσβευτών στόν Πόρο, πού καθόριζε τή συνοριακή γραμμή Παγασητικού-Αμβρακικού κόλπου και συνιστούσε παραχώρηση τής Κρήτης στό νέο κράτος. Ο ρώσος πληρεξούσιος συντάχτηκε μέ τό Γάλλο συνάδελφό του. Ο αγγλος άντιπρόσωπος όμως άντιτάχτηκε λέγοντας ότι ούτε οι Τούρκοι θά δέχονταν νά παραχωρήσουν τόσα έδαφη, ούτε οι "Έλληνες θά μπορούσαν νά τά κρατήσουν. Πρότεινε άκομη ή στάση τών Δυνάμεων νά είναι διαπραγματευτική και νά μήν έχει τή μορφή τελεσιγράφου. Ο Καποδίστριας σ' όλο αύτό τό διάστημα, υστερά από τό Νοέμβριο του 1828, βομβάρδιζε συνέχεια τούς γάλλους και τούς ρώσους ύπευθυνους μέ ύπομνήματα.

Τέλος, οι πληρεξούσιοι μετά από άμοιβαίες ύποχωρήσεις ύπογραψαν τό νέο πρωτόκολλο της 10/22 Μαρτίου 1829¹. Σ' αύτό υίοθετούσαν, σσον άφορά τό θέμα τών συνόρων, τίς προτάσεις τών Πρεσβευτών, πού είχαν κάνει στόν Πόρο. Πέρ' απ' αύτό, τό πρωτόκολλο καθόριζε τόν έτήσιο φόρο, πού έπρεπε νά καταβάλει τό νέο κράτος στό Σουλτάνο, δηλαδή 1.500.000 γρόσια, καθώς έπισης τόν τρόπο ύπολογισμού τών άποζημιώσεων τών μουσουλμανικών κτημάτων. Στό πρωτόκολλο αύτό δέν περιλαμβανόταν ή Κρήτη στό Έλληνικό κράτος.

Τό Πρωτόκολλο άπογοήτευσε και δυσαρέστησε τούς "Έλληνες, ίδιαίτερα μέ τούς όρους έκείνους, πού πρόβλεπταν κληρονομικό ήγεμόνα χωρίς τή γνώμη τού Έλληνικού λαοῦ και άβασταγοφόρο ύποτέλειας.

Ο Καποδίστριας άντερασε πάλι μεθοδικά, βασιζόμενος από τή μιά μεριά στό ότι οι Τούρκοι δέ θά δέχονταν άμεσως τίς προτάσεις και από τήν άλλη στίς στρατιωτικές έπιτυχίες, πού φαινόταν ότι θά είχαν οι Ρώσοι έναντια στούς Τούρκους (συνεχιζόταν ό ρωσοτουρκικός πόλεμος).

Ο Βρετανός άντιπρόσθυς Ντώκινς, διαπιστευμένος στήν Έλληνική

Κυβέρνηση άπό το Νοέμβριο του 1828, κοινοποίησε τό Πρωτόκολλο τής 10/22 Μαρτίου και ζήτησε τήν ἄμεση ἀνάκληση τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀπό τή Στερεά Έλλάδα, ώς ἀπόδειξη καλῆς πίστης. 'Ο Καποδίματας ὅμως ἀρνήθηκε νά συμμορφωθεῖ στήν ἐντολή καί στάθηκε στριας ὅμως ἀρνήθηκε νά συμμορφωθεῖ στήν ἐντολή καί στάθηκε ἀνένδοτος. "Εστειλε παντοῦ ὑπομνήματα-ἀπαντήσεις δικαιολογώντας τήν ἀρνησή του.

Στά τέλη 'Ιουνίου 1829 ἄρχισε τίς ἐργασίες της ἡ Δ'. 'Εθνική Συνέλευση στό "Αργος. 'Εκεī ό Καποδίστριας ζήτησε νά ἐγκριθεῖ ἡ Ἑγκρίθηκαν ὅλες οἱ διπλωματικές του ἐνέργειες καί ἐξουσιοδοτήθηκε ἀπό τή Συνέλευση νά συνεχίσει καί στό μέλλον².

Στήν πορεία τῶν πραγμάτων ό Καποδίστριας δικαιώθηκε στίς προβλέψεις του ὅσον ἀφορά τό Ρωσοτουρκικό πόλεμο, ό όποιος ἔφερε αἰσια ἔκβαση γιά τά ἐλληνικά πράγματα. Γιατί ἡ 'Οθωμανική κυβέρνηση ὅσο πιεζόταν μόνο διπλωματικά δέν ὑποχωροῦσε καί ἀπέρριπτε συνέχεια ὅλες τίς προτάσεις τῶν διαπραγματευτικῶν πρωτοκόλλων τοῦ Λονδίνου, ίδιαίτερα μάλιστα τοῦ τελευταίου, δηλ. τῆς 20/22 Μαρτίου. "Οταν ὅμως οἱ ἡττες στόν πόλεμο ἤλθαν ἡ μιά πάνω στήν ἄλλη ἄρχισε νά ὑποχωρεῖ σταδιακά.

Στίς 9 Σεπτεμβρίου ό ρωσικός στρατός προέλασε πέρα ἀπό τήν 'Αδριανούπολη καί κατευθυνόταν πρός τήν Κων/πολη. Τότε ἡ 'Οθωμανική Πύλη πανικοβλήθηκε καί ἀποδέχτηκε χωρίς ὅρους τή Συνθήκη τῆς 6ης 'Ιουλίου 1827.

"Υστερα ἀπό λίγες μέρες, στίς 14 Σεπτεμβρίου 1829, στό στρατηγεῖο τοῦ ρώσου ἀρχιστρατήγου Δείβιτς στήν 'Αδριανούπολη, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς 'Οθωμανικῆς Πύλης ὑπόγραψαν τό κείμενο τής Συνθήκης τῆς 'Αδριανούπολης. 'Η Συνθήκη αὐτή, ὅπως θά δοῦμε, ἀλλαξε τήν πορεία τῆς ἐλληνικῆς μοίρας, γιατί μέ τό ἄρθρο 10, πού ἀφοροῦσε τήν 'Ελλάδα³ ή Τουρκία ὑποχρεώθηκε νά ἀποδεχτεῖ:

α) τή συνθήκη τῆς 6 'Ιουλίου 1827 καί β) τό πρωτόκολλο τῆς 10/22 Μαρτίου 1829, πού ὅριζε συνοριακή γραμμή Παγασητικοῦ-Αμβρακικοῦ κόλπου.

'Η συνθήκη τῆς 'Αδριανούπολης κατατάραξε τήν ἀγγλική κυβέρνηση καί τά μέλη της παρουσίασαν ποικίλες ἀντιδράσεις. 'Ο φόβος, μήπως ὕστερα ἀπό τήν ἐπικείμενη κατάρρευση τῆς 'Οθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐπεκταθεῖ ἡ ρωσική δύναμη στή Μεσόγειο, στήθηκε μπροστά στά μάτια τῶν ἄλλων διπλωματῶν. Τό ἄρθρο 10 τῆς Συνθήκης δημιουργοῦσε αὐξημένο γόνητρο τῆς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας στήν 'Ελλάδα καί μείωση τοῦ γοήτρου, ἂν ὅχι ταπείνωση, τῆς 'Αγγλίας. "Ετοι ἐρμήνευσαν οἱ ἄγγλοι διπλωμάτες τήν παραπάνω Συνθήκη. Γιά ν' ἀντιδράσουν σκέφτηκαν τή δημιουργία ἐνός ἀνεξάρτητου ισχυροῦ 'Ἑλληνικοῦ κράτους. 'Σ' αὐτή τή λύση στράφηκε ό "Αμπερντην, ὁ ἄγγλος ὑπουργός 'Ἑγκρί-

κῶν, πού ἔδειξε τότε μιά ἔντονη φιλελληνική διάθεση. Ἀντίθετα, ὁ Πρωθυπουργός Οὐέλλιγκτον δέν πίστευε πώς μποροῦσε νά ύπάρξει δυνατότητα νά ύποκατασταθεῖ ἡ Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία μέν ισχυρό 'Ελληνικό Κράτος καί ζητοῦσε λύση «τιμῆς» γιά τήν Ἀγγλία. Στό μεταξύ ἡ Γαλλία, μέν τόν Πολινιάκ ώς πρωθυπουργό της καί ύπουργό 'Εξωτερικῶν, ἔτρεφε τολμηρά σχέδια γιά τήν Ἑλλάδα. 'Ο Μέττερνιχ τήρησε πάλι μιά στάση ἐφεκτική χωρίς θεαματικές ἀντιδράσεις.

Γεννιέται τότε θέμα «Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος» καί κρατοῦν τρεῖς μῆνες τά διαβούλια τῶν μεγάλων Δυνάμεων γύρω ἀπό τό ζήτημα αὐτό. 'Η Γαλλία καί ἡ Ρωσία είχαν ἥδη δεχθεῖ γιά κληρονομικό ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας τό Λεοπόλδο τοῦ Σαξκόμπουργκ, ἡ Ἀγγλία δύμας είχε ἀντιρρήσεις γιά τό πρόσωπο αὐτό· στό τέλος ὁ Οὐέλλιγκτον ἀποδέχτηκε κι αὐτός τό Λεοπόλδο παρ' ὅτι ἡταν ἀνεπιθύμητος στό Βασιλιά τῆς Ἀγγλίας. Ἐγκρίθηκε ἀκόμη καί σχέδιο Πρωτοκόλλου γιά τή ρύθμιση τοῦ 'Ελληνικοῦ Ζητήματος.

'Ο Καποδίστριας μέσα σ' αὐτές τίς διπλωματικές ἐνέργειες δέν ἔμενε ἀργός· διά μέσου τοῦ Στόκμαρ* εἰσηγεῖται στό Λεοπόλδο ὄρους, πού δύ ύποψήφιος βασιλιάς παρουσίασε καί ζήτησε νά τούς κάνουν δεκτούς οἱ Δυνάμεις προκειμένου κι αὐτός μέ τή σειρά του νά ἀποδεχθεῖ τόν Ἑλληνικό θρόνο. Συγκεκριμένα, ζήτησε νά περιληφθεῖ καί ἡ Κρήτη στό νέο κράτος. Οἱ ὅροι του δύμας ἀγνοήθηκαν τελείως.

Στίς 22 Ἰανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830 ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου, ὕστερα ἀπό ἀγγλική πρόταση, διακήρυξε τήν πολιτική ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας⁴. Μέ τό ἄρθρο 1 τοῦ Πρωτοκόλλου αὐτοῦ καθοριζόταν πανηγυρικά ὅτι ἡ Ἑλλάδα ἡταν ἔνα ἐλεύθερο καί ἀνεξάρτητο κράτος. Μέ τά II ἄρθρα τοῦ Πρωτοκόλλου οἱ μεγάλες Δυνάμεις ἔβλεπαν τήν ὄριστική διευθέτηση τοῦ ἐνοχλητικοῦ 'Ελληνικοῦ Ζητήματος· γι' αὐτό στό «Συμπέρασμα» τοῦ Πρωτοκόλλου ἡ μιά συνέχαιρε τήν ἄλλη γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ «κλεισίματος» τοῦ προβλήματος. Οἱ "Ἐλληνες δύμας ἔβλεπαν σ' αὐτά, καί ίδιως στό πρῶτο ἄρθρο, τήν ἔναρξη τοῦ ἀλεύθερου πολιτικοῦ βίου τοῦ "Εθνους. "Ετοι, μέ τό Πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830, τερματίζόταν ἡ Ἑλληνική 'Επανάσταση, πού ξεκίνησε πρίν ἀπό ἐννέα χρόνια, καί ἀρχιζε ἐπίσημα νά ύπάρχει 'Ελληνικό Κράτος μέσα στήν Κοινωνία τῶν 'Εθνῶν.-

* Stockmar Κάρολος, φίλος τοῦ Λεοπόλδου καί ἀπεσταλμένος του πρός τόν Καποδίστρια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 Πρωτόκολλο του Λονδίνου της 10/22 Μαρτίου 1829

«ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑΝ 10/22 ΜΑΡΤΙΟΥ
ΣΥΝΔΙΑΣΚΕΨΕΩΣ ΤΟΥ ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ»

Παρόντες: Οι Πληρεξούσιοι τῆς Μεγάλης Βρετανίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας.

Οι Πληρεξούσιοι τῆς Συμμαχίας, ἀναγνόντες τά ἔγγραφα, τά ἐν τῷ παρόντι πρωτοκόλλῳ ἐπισυνημμένα ύπό τά στοιχ. Α.Β.Γ.Δ, καὶ συνδιασκεψάμενοι, ἀπεφήναντο τάδε.

Οι παρά τῇ Ὀθωμανικῇ Πύλῃ πρέοβεις τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας, ἄμα φθάσαντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, θέλουσιν ἀρχίσει διαπραγμάτευσιν μετά τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ἐν ὀνόματι τῶν τριῶν Αὐλῶν, αἴτινες ὑπέγραψαν τὴν συνθήκην τῆς θης Ἰουλίου 1827, περὶ τῆς μελλούσης εἰρηνοποίησεως καὶ διοργανώσεως τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τάς κάτωθι σημειουμένας βάσεις.

Νοεῖται δέ, ὅτι ἐκάστη τῶν Συμμάχων Αὐλῶν ἐπιφυλάττεται εἰς ἑαυτήν τὸ δικαιώμα νά σταθμίσῃ τὴν ἀξίαν τῶν πρατηρήσεων, τάς ὁποίας ἡ Ὀθωμανική Πύλη ἥθελε κάμει ἐπί τῶν προτάσεων τῶν δυνάμει τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου γενησούμενων εἰς αὐτήν. Καὶ ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει αἱ τρεῖς Δυνάμεις, μετά συνδιασκεψίν, ἐμποροῦν νά κάμωσιν ἐκ συμφώνου ἄλλας προτάσεις, βάσιν ἔχοντας τὴν διηνεκή ἔφεσιν αὐτῶν, τό νά περαιωθῇ τουτέστι ταχέως, ἢ, εἰς ἣν αὐταις ἀσχολοῦνται ἡδη, ὑπόθεσις.

‘Οροθεσία τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν Νήσων.

Φόρος.

‘Αποζημιώσις.

‘Επικυριότης.

‘Αμνηστεία καὶ δικαίωμα μεταναστεύσεως.

Οι Πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἀνήγγειλαν ὅτι μετά τοιαύτην δήλωσιν, καὶ διά τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου, οἱ παρά τῇ Ὀθωμανικῇ Πύλῃ Ἀντιπρόσωποι τῶν Αὐλῶν αὐτῶν θέλουσι θεωρεῖσθαι, χωρίς νά είναι ἀνάγκη ἀλλων τύπων, ὡς νομίμως ἐπιτετραμμένοι νά διαπραγματεύθωσι τόσον ἐν ὀνόματι τοῦ Αύτοκράτορος τῆς Ρωσίας, καθὼς καὶ ἐν ὀνόματι τῶν Βασιλέων αὐτῶν. Καὶ ὅτι θέλουσι διαταχθῆνταί τοις ἀπέλθωσιν ἀναβολῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, διά τὴν ἀρχίσωσι τάς διαπραγματεύσεις, ἐν ὀνόματι τῶν τριῶν, συνάμα, συμμάχων Αὐλῶν, καὶ κατὰ τάς βάσεις καὶ τάς συμφωνίας, τάς διά κοινῆς συναινέσεως ἀνωθι ὄρισθείσας.

‘ΑΒΕΡΔΗΝΟΣ, πρίγκιψ Πολινιάκ, Λιέβεν

(Δ. Κοκκίνου, τόμ. 12, σελ. 104-109)

A' ψήφισμα τῆς Δ' ἑθν. Συνελεύσεως τοῦ "Ἀργους"

'Η Δ' ΕΘΝΙΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἄκουοσασα μετά προσοχῆς τά διπλωματικά ἔγγραφα, τά εἰς αὐτὴν διακοινωνεῖντα παρά τῆς A.E. τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, διά τοῦ ἐπί τῶν Ἐξωτερικῶν Γραμματέως.

Ἐπιστήσασα τὸν νοῦν συντονώτερον:

1). Εἰς τὴν διακοινώσιν τῆς 6/18 Μαΐου (KZ), τὴν ὁποίαν ὁ ἀντιπρέσβυτος τῆς A.M. τοῦ Βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανίας κύριος Δῶκινς διηγήθυνεν ἐπ' ὄνόματὶ τῶν συμμάχων Αὐλῶν πρός τὴν Ἑλληνικὴν Κυβερνησίν, ἐγχειρίσας εἰς αὐτὴν τὸ πρωτόκολλον τῆς 10/22 Μαρτίου 1829.

2) Εἰς τὴν ἐπόμενον ἐπιστολὴν τῶν ἔξοχωτάτων πρέσβεων τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας, γεγραμμένης ἐκ Σμύρνης τῇ 9ῃ Ἰουνίου.

3) Καὶ τελευταίον, εἰς τὰς ἀπαντήσεις τῆς A.E. τοῦ Κυβερνήτου κατά τὴν 11ην καὶ 24ην Μαΐου πρός τὰς εἰρήναντα διακοινώσεις.

Θεωροῦσα, ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἐκπληροῦσα τὸ σπουδαιότατον ἐπίσης καὶ δυσχερέστατον ἔργον τοῦ νά ἀπαντήσῃ πρός αὐτάς ταύτας τάς διακοινώσεις, ἐνόμισε χρέος τῆς νά μὴ παρεκτραπῇ παντελῶς ἀπό τὰς βάσεις, τάς ὁποίας ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἔθεσε, περὶ τῆς ἐπανορθώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐκτιθεμένας εἰς τὰς ὁδηγίας τῆς 14ης Ἀπριλίου 1826, μέ τὰς ὁποίας ἐφωδίασε τὴν παρ' αὐτῆς διορισθεῖσαν διπλωματικὴν Ἐπιτροπὴν.

Θεωροῦσα, ὅτι αἱ ἄνω εἰρήμενα ὁδηγίαι θετικῶς ἐκφράζουσι τάς ἐφέσεις τῆς Ἑλλάδος, ὃσας αὐτὴ ἔχει καὶ θέλει ἔχει ἀμεταβλήτας περὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς συμφερόντων, καθὸ νομιμοποιηθείσας διά τῶν ὑποχρεώσεων, τὰς ὁποίας ἐμαρτύρησεν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τόσον αὐτὴ πρός ἑαυτὴν καθό ἔθνος, ὃσον καὶ πρός ἔνα ἔκαστον τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποίοι ἔθυσίασαν καὶ τὴν περιουσίαν καὶ τὰς ἑστίας των, καὶ ἔχουσαν τὸ ἴδιον αἷμα ὑπέρ τοῦ ἰεροῦ τῆς πατρίδος ἄγωνος.

Θεωροῦσα, ὅτι αἱ ὑποχρεώσεις αὗται εἶναι, καὶ ὀφείλουν νά διαμείνωσιν, ἀπαραβίαστοι, καθότι ἡ τιμὴ καὶ ἡ θρησκεία καὶ τὰς ὥρισαν καὶ τὰς καθιέρωσαν.

'Η Δ' ΕΘΝΙΚΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ψηφίζει

"Ἀρθρον Α'. Αἱ βάσεις, τὰς ὁποίας ἡ A.E. ὁ Κυβερνήτης ἡκολούθησεν εἰς τὰς ἀπαντήσεις, τὰς ὁποίας καθυπέβαλεν εἰς τὴν δικαιοσύνην τῶν συμμάχων Αὐλῶν, διά τῆς διακοινώσεως τῆς 11ης Μαΐου, καὶ τοῦ ὑπομνήματος τῆς 24ης τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, ἐγκρίνονται καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν.

B' Δίδεται εἰς τὴν A.E. τὸν Κυβερνήτην Ἰωάννην A. Καποδίστριαν πάσα πληρεξουσίοτης τοῦ νά λάβῃ μέρος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, εἰς τὰς ὁποίας αἱ σύμψαχοι Αὐλαὶ ἡθελον εὑφεστηθῆ νά τὸν προσκαλέσωσι, διά νά συμφωνήσῃ συμβιβασμούς ἀναφορικῶς πρός τὴν ἔκτελεσιν τῆς ἐν Λονδίνῳ συνθήκης, συμμορφούμενος μολοντοῦτο μέ τὰς εἰς τὸ ἄρθρον A' διαλαμβανομένας ἀρχάς καὶ ἐπιστηριζόμενος εἰς τὰς βάσεις, τὰς ὁποίας ἔθεσεν ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, περιεχομένας εἰς τὰς ὁποίας ἔξεδωκεν ὁδηγίας κατά τὴν δεκάτην τετάρτην Ἀπριλίου, τῷ χιλιοστῷ ὄκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ ἔκτῳ ἔτει.

G'. Οἱ συμβιβασμοί, οἱ ὁποῖοι ἡθελον συμφωνηθῆ, δέν θέλουν ὑποχρεοῖ τὸ Ἐθνος, εἰμὴ ὅταν ἡθελον γνωρισθῆ καὶ ἐπικυρωθῆ ἀπό τούς πληρεξουσίους Ἀντιπροσώπους του.

Δ' Τό παρόν ψήφισμα καταχωρθέν εἰς τὸν Κώδικα τῶν Ψηφισμάτων, καὶ ἐπικυρωθέν, νά διευθυνθῇ πρός τὴν Κυβέρνησιν, διά νά δημοσιευθῇ διά τῶν τύπων καὶ νά ἐνεργηθῇ.

Ἐν Ἀργεί, τὴν εἰκοστήν δευτέραν Ἰουλίου, τῷ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ εἰκοστῷ ἐνάτῳ.

‘Ο Πρόεδρος
Γεώργιος Σισίνης

(Α. Κόκκινου, Τόμ. 12, σελ. 144-146)

3

Τό σημερού 10 τῆς συνθήκης τῆς 'Αδριανουπόλεως

“Αρθρον 10. „Ομοιογούσα ή „Υψηλή Πόρτα τήν τελείαν Αύτης συγκατάθεσιν εἰς τὰ ώρισμένα ἐν τῇ τοῦ Λονδίνου συνθήκη τῆς 24ης Ιουνίου (6 Ιουλίου) 1827 μεταξύ τῆς Ρωσίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Γαλλίας, συναποδέχεται καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς 10/22 Μαρτίου 1829, ἐκ συμφώνου μεταξύ τῶν αὐτῶν τούτων Δυνάμεων, ἀποφασισθεῖσαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς εἰρημένης συνθήκης καὶ διαλαμβάνουσαν τούς πρός τὴν ὄριστικήν ἔκτελεσιν λεπτομερεῖς συμβιβασμούς. Εὐθύς δέ μετά τὴν συναλλαγὴν τῶν ἐπικυρώσεων τῆς παρούσης περὶ εἰρήνης συνθήκης ή „Υψηλή Πόρτα θέλει διορίσει πληρεξουσίους διά νά συμφένησασι μετά τῶν τῆς Ρωσικῆς Αύτοκρατορικῆς Αὐλῆς καὶ τῶν Αὐλῶν τῆς Αγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν εἰρημένων ὄρισμῶν καὶ συμβιβασμῶν.”

(Δ. Κόκκινου, τόμ. 12, σελ. 156)

4

‘Οριστική συνθήκη διακήρυξης τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας
(22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830)

«Παρόντες: Οι πληρεξούσιοι της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και της Βρυξέλλες...»

1. Η Ελλάς θέλει σχηματίσει ἐν Κράτος ἀνέξαρτητον, καὶ θέλει χαίρει ὅλα τα δίκαια πολιτικά, διοικητικά καὶ ἐμπορικά τὰ προσπεφυκότα εἰς ἐντελῆ ἀνέξαρτησίαν.

2. Κατά λόγον αὐτῶν τῶν εἰς τὸ νέον Κράτος παρεχομένων πλεονεκτημάτων, καὶ πρὸς ουγκατάνευσιν εἰς τὴν ἥν ἔξεφρασεν ἔφεσιν ἡ Πόρτα περὶ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ύπο τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22ας Μαρτίου τεθέντων ὄριν, ἡ διοριστική γραμμή τῶν συνόρων τῆς Ἐλλάδος, ἀράμενη ἀπό τάς ἑκβολάς τοῦ Ἀσπροποτάμου, θέλει ἀνατρέξει τόν ποταμὸν αὐτὸν ἔως κατέναντι τῆς λίμνης Ἀγγελοκάστρου, καὶ διασύσσασα τόσον αὐτὴν τὴν λίμνην ὅσον καὶ τάς τοῦ Βραχωρίου, καὶ τῆς Σαυροβίτσας, θέλει καταλήξει εἰς τὸ ὄρος Ἀρτοτίνα, ἐξ οὗ θέλει ἀκόλουθησει τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Ἀξου, τὴν κοιλάδα τῆς Κοτούρης, καὶ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Οἴτης ἔως τὸν κόλπον τοῦ Ζητουνίου, εἰς τὸν ὄποιον θέλει καταντήσει πρός τάς ἑκβολάς τοῦ Σπερχειού.

“Ολαί αἱ χῶραι καὶ τόποι κείμενοι πρὸς Μεσημβρίαν αὐτῆς τῆς γραμμῆς, τὴν ὁποίαν τὸ συμβούλιον ἔχάραξεν ἐπὶ τοῦ ἐνταῦθα ύπο στοιχείον ΣΤ συναπτομένου γεωγραφικοῦ πίνακος, θέλουν ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα. “Ολαί δέ αἱ χῶραι καὶ τόποι, οἱ πρὸς „Αρκτον“ κείμενοι τῆς αὐτῆς γραμμῆς, θέλουν ἑσακολουθεῖν ν' ἀποτελῶσι μέρος τῆς Ὀθωμανικῆς Αύτοκρατορίας.

Θέλουν άνηκει ώσαύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα ή νῆσος Εὔβοια δόλόκληρος, αἱ Δαιμονόνυμοι, ή νῆσος Σκύρος, καὶ αἱ νῆσοι, αἱ ἐγνωσμέναι τὸ ἀρχαίον ύπο τὸ ὄνομα Κυκλάδες, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς νήσου Ἀμοργοῦ, κείμεναι

μεταξύ τοῦ 36 καὶ τοῦ 39 βαθμοῦ πλάτους βορείου, καὶ τοῦ 26 βαθμοῦ μήκους ἀνατολικοῦ, τοῦ μεσημβρινοῦ τοῦ Γρενβίσ (Γκρήνουιτς).

3. 'Η 'Ελληνική Κυβέρνησις θέλει είναι μοναρχική καὶ κληρονομική κατά τάξιν πρωτοτοκίας. Θέλει εἶμποτευθή εἰς ἔνα 'Ηγεμόνα, σώτις δέν θέλει είναι δυνατόν νά ἐκλεχθῆ μεταξύ τῶν οικογενειῶν τῶν βασιλευουσῶν εἰς τάς 'Επικρατείας τάς ύπογραφάσας τήν συνθήκην τῆς 6ης Ιουλίου 1827, καὶ θέλει φέρει τόν τίτλον 'Ηγεμών Κυριάρχης τῆς Ελλάδος. 'Η ἐκλογὴ αὐτοῦ τοῦ 'Ηγεμόνος θέλει είναι τό ἀντικείμενον διαικονώσεων καὶ συμφωνῶν μεταγενεστέρων.

4. 'Αμα τά ἄρθρα τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου ἡθελον γνωστοποιηθῆ εἰς τά ἐνδιαφερόμενα μέρη, ἡ μεταξύ τοῦ 'Οθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς 'Ελλάδος εἰρήνη θέλει ἐκλαμβάνεσθαι ἀποκαταστημένη ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ γεγονότος. Καὶ ἐκάτερα τά Κράτη θέλουν προσφέρεσθαι πρός τούς υπηκόους ἑκατέρων ἀμοιβαίως ὡς πρός τά δίκαια τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας, καθὼς πρός τούς υπηκόους τῶν ἄλλων 'Επικρατειῶν, τῶν ἐν εἰρήνῃ μετά τοῦ 'Οθωμανικοῦ Κράτους καὶ τῆς 'Ελλάδος.

5. Πράξεις πλήρους καὶ ὀλοσχεροῦς ἀμνηστίας θέλουν ἀμέσως δημοσιευθῆ παρά τῆς 'Οθωμανικῆς Πύλης καὶ παρά τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως.

'Η περί ἀμνηστίας πρᾶξις τῆς Πύλης θέλει κηρύξει ὅτι κανείς "Ελλην ἐφ' ὅλην τήν ἔκτασιν τῆς 'Επικρατείας της, δέν θέλει είναι δυνατόν νά στερηθῇ τάς ιδιοκτησίας του, μηδέ νά ἐνοχληθῇ παντάπαιδι διά τὸν λόγον ὅτι ἔλαβε τάχα μέρος εἰς τήν 'Ελληνικήν ἐπανάστασιν. 'Η περί ἀμνηστίας πρᾶξις τῆς 'Ελληνικῆς Κυβερνήσεως θέλει κηρύξει τήν αὐτήν ἀρχήν ὑπέρ ὅλων τῶν Μουσουλμάνων ἢ Χριστιανῶν, οἵτινες τυχόν ἐλαβον μέρος ἐναντίον τῆς ὑποθέσεως της. Θέλει δέ προσέτι ἐννοεῖσθαι καὶ δημοσιευθῆ ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι, οἵτινες ἐκουσίως ἡθελον ἐξακολουθήσειν νά κατοικῶσιν εἰς τάς χώρας καὶ νήσους τάς διορισθείσας εἰς τήν 'Ελλάδα, θέλουν διατηρεῖ ἐν αὐταῖς τάς ιδιοκτησίας των, καὶ θέλουν χαίρει ἐν αὐταῖς ἀμεταβλήτως μετά τῶν οικογενειῶν των ἐντελῇ ἀσφάλειαν.

6. 'Η 'Οθωμανική Πύλη θέλει παρέξει εἰς δόσους ἐκ τῶν υπηκόων τῆς 'Ελλήνων ἡθελον ἐπιθυμήσει νά παραιτήσωσι τό 'Οθωμανικόν ἔδαφος προθεσμίαν ἐνός ἔτους διά νά πωλήσωσι τάς ιδιοκτησίας των καὶ νά ἔξελθωσιν ἐλευθέρως ἀπό τόν τόπον.

'Η 'Ελληνική Κυβέρνησις θέλει ἀφήσει τό αὐτό ἐλεύθερον εἰς τούς κατοίκους τῆς 'Ελλάδος, οἵτινες ήθελον ἐπιθυμήσει νά μεταφερθῶσιν εἰς τόπον 'Οθωμανικόν.

7. "Ολαι αἱ θαλάσσιοι καὶ πεζικαὶ 'Ελληνικαὶ δυνάμεις θέλουν κενώσει τάς χώρας, φρούρια καὶ νήσους, τά όποια κατέχουσιν ἐπέκεινα τῆς γραμμῆς τῆς τεθείσης εἰς τά ὅρια τῆς 'Ελλάδος ἐν τῷ § 2, καὶ θέλουν ἀποσυρθῆ ὅπισθεν αὐτῆς ταύτης τῆς γραμμῆς ἐντός τῆς πλέον συντόμου προθεσμίας. "Ολαι αἱ θαλάσσιοι καὶ πεζικαὶ 'Οθωμανικαὶ δυνάμεις, αἱ κατέχουσαι χώρας, φρούρια καὶ νήσους, περιλαμβανόμενα εἰς τά ἄνω εἰρημένα ὅρια, θέλουν κενώσει αὐτάς τάς νήσους, φρούρια καὶ χώρας, καὶ θέλουν ἀποσυρθῆ ὅπισθεν τῶν εἰρημένων ὅρίων, καὶ ώσαύτως ἐντός τῆς πλέον συντόμου προθεσμίας.

8. 'Εκάστη τῶν τριῶν Αύλων φυλάττει τήν διά τοῦ ἔκτου ἄρθρου τῆς συνθήκης τῆς 6ης Ιουλίου ἐξασφαλιζομένην ἔξουσίαν, τοῦ νά ἐγγυᾶται περί τοῦ ὅλου τῶν προηγουμένων συμβιβασμῶν καὶ ἄρθρων. Αἱ περί ἐγγυήσεως πράξεις, ἔάν γενώσι, θέλουν συνταχθῆ χωριστά. 'Η ἐνέργεια καὶ τό ἀποτέλεσμα τῶν διαφόρων αὐτῶν πράξεων θέλουν γενῆ κατά συνέπειαν τοῦ ἄνω εἰρημένου ἄρθρου, τό ἀντικείμενον μεταγενεστέρων συνθήκων τῶν 'Υψηλῶν Δυνάμεων.

Κανέν στράτευμα ἀνῆκον εἰς τίνα τῶν συνταξισῶν τήν συνθήκην τριῶν

Δυνάμεων δέν θέλει δυνηθή νά έμβη εἰς τό έδαφος τοῦ 'Ελληνικοῦ νέου Κράτους, ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν δύο ἑτέρων Αὐλῶν τῶν ύπογραφασῶν τὴν συνθήκην.

Πρός ἀποφυγήν τῶν συγκρούσεων, αἱ ὁποῖαι θέλουν ἀναμφιβόλως γεννηθῆ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἀπό τὴν συναφήν μεταξύ τῶν ἐπιτρόπων ὥροθετῶν Ὁθωμανῶν καὶ τῶν ἐπιτρόπων ὥροθετῶν 'Ελλήνων, ὅταν προτεθῆ τόν ἡ ἀποφασισθῆ ἐπιτοπίως ἡ διαχάραξις τῶν ὄριών τῆς 'Ελλάδος, ουμφωνεῖται ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη ἀνατεθῆ εἰς ἐπιτρόπους "Αγγλους, Γάλλους καὶ Ρώσους, καὶ ὅτι ἡ τρεῖς Αὐλαὶ θέλουν διορίσει ἀνά ἔνα ἔκαστη. Οὗτοι οἱ ἐπιτρόποι, ἐφωδιασμένοι μέ τὴν ύπο στοιχείον Ζ συναπτομένην ἐνταῦθα ὀδηγίαν, θέλουν ἀποφασίσει τὴν διαχάραξιν τῶν εἰρημένων ὄριών, ἐπόμενοι μέ δὴ τὴν δυνατήν ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἐνδεικυμένην ἐν τῷ § 2 γραμμήν, τὴν ὥσπερ θέλουν ἐπισημαίνει μέ πασσάλους, καὶ θέλουν σχεδίσει δύο πίνακάς της ύπογεγραμμένους παρ' αὐτῶν, καὶ ὁ μὲν εἰς θέλει διοθῇ εἰς τὴν Ὁθωμανικήν Κυβέρνησιν, ὁ δέ ετερος εἰς τὴν 'Ελληνικήν Κυβέρνησιν.

Θέλουν ὄφειλειν νά ἀποπερατώσουν τὰς ἐργασίας τῶν ἐν τῷ διαστήματι μηνῶν ἔξ. 'Εάν συμβῇ διαφορά γνωμῶν μεταξύ τῶν τριῶν ἐπιτρόπων, ἡ πλειοψηφία θέλει ἀποφασίσει.

10. Αἱ διατάξεις τοῦ παρόντος πρωτοκόλλου θέλουν ἀμέσως γνωστοποιηθῆ εἰς τὴν Ὁθωμανικήν Κυβέρνησιν διά τῶν Πληρεξουσίων τῶν τριῶν Αὐλῶν, οἵτινες θέλουν ἐφοδιασθῆ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ μέ τὴν κοινήν ὀδηγίαν τὴν ἐνταῦθα ύπο στοιχείον Η συναπτομένην. Οἱ ἐν τῇ 'Ελλάδι ἐδρεύοντες 'Αντιπρέσβεις τῶν τριῶν Αὐλῶν θέλουν λάβει ὡσαύτως περὶ αὐτῆς τῆς ύποθέσεως τὴν ύπο στοιχείον Θ συναπτομένην ἐνταῦθα ὀδηγίαν.

11. Αἱ τρεῖς Αὐλαὶ ἐπιφυλάττουσιν εἰς ἑαυτάς τό νά κάμωσιν νά εἰσαχθῶσιν αἱ παροῦσαι συμφωνίαι εἰς συνθήκην τινά ἐπίσημον, ύπογραφησομένην ἐν Λονδίνῳ θεωρηθησομένην ὡς ἐκτελεστικήν τῆς κατά τὴν θην 'Ιουλίου 1827, καὶ διακοινωθησομένην καὶ πρός τὰς ἄλλας τῆς Εύρωπης Αὐλάς, διά νά τὴν παραδεχθῶσιν, ἐάν τὸ κρίνωσι προσῆκον.

Συμπέρασμα

Αἱ τρεῖς Αὐλαὶ φθάσασαι οὕτως εἰς τό τέρμα μακρᾶς τινος καὶ χαλεπῆς διαπραγματεύσεως, συγχαίρουσιν αὐταὶ ἑαυτάς μετ' εἰλικρινείας, διότι ἐφθασαν εἰς ἐντελῆ συμφωνίαν ἐν μέσω τῶν πλέον ἐμβριθῶν καὶ τῶν πλέον ἀξίων προσοχῆς καὶ ἀκροσφαλῶν περιστάσεων.

Η τῆς συναφείας αὐτῶν συντήρησοις κατά στιγμάς τοιαύτας παρέχει τό ἀσφαλέστερον ἔχεγγυον τῆς διαρκείας τῆς, καὶ αἱ τρεῖς Αὐλαὶ πιοσηνεῖς ἔχουσιν ἐλπίδας, ὅτι αὕτη ἡ τόσον μόνιμος, δύσον ἀγαθοποιός ἔνωσις, δέν θέλει παύσει ἀπό τό νά συνεισφέρῃ εἰς τῆς παγκοσμίου εἰρήνης τὴν ἐμπέδωσιν.

"Αβερδην, Μοντμορανσύ - Λαβάλ, Λιέβεν"

14. Οι διπλωματικές συνέπειες τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδας (3 Φεβρουαρίου 1830). Οι ἐνέργειες τοῦ Κυβερνήτη γιά τὴν ὁριστική ρύθμιση τῶν συνόρων τοῦ νέου κράτους

‘Η συνθήκη τοῦ Λονδίνου (3 Φεβρουαρίου 1830) ἀνακοινώθηκε στήν ‘Υψηλή Πύλη ἀπό τούς Πρεσβευτές τῶν Τριῶν Δυνάμεων στίς 27 Μαρτίου / 8 Ἀπριλίου 1830. ‘Η Πύλη, κάτω ἀπό τὴν πίεση τῶν πραγμάτων, ἀναγκάστηκε νά δεχτεῖ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν ἀναγνώριση εὐρύτερων συνόρων στίς 12/24 Ἀπριλίου¹.

“Υστερα ἀπό τὴν Τουρκική αὐτή ἀποδοχή οἱ διαπιστευμένοι Ἀντι-πρέσβεις τῶν Τριῶν Δυνάμεων στήν ‘Ἑλλάδα κοινοποίησαν ἐπίσημα καὶ στήν ‘Ἑλληνική Κυβέρνηση τὸ πρωτόκολλο τῆς 3ης Φεβρουαρίου. ‘Η γλώσσα πού χρησιμοποίησαν στὸ συνοδευτικό τοῦ πρωτοκόλλου ἔγγραφο καὶ οἱ ἅμεσες ἀξιώσεις πού πρόβαλαν² δέν ἔκαμαν τὸν Κυβερνήτη Ἰ. Καποδίστρια νά πτοηθεῖ καὶ νά σταματήσει τίς ἐνέργειές του γιά βελτίωση τῶν ὥρων τοῦ πρωτοκόλλου. Γιατί βέβαια ἡταν πολύ ἰκανοποιημένος γιά τό ἀναπάντεχο δῶρο τῆς Ἀνεξαρτησίας, πού ἡλθε πολύ νωρίτερα ἀπ’ ὅ, τι ὑπολόγιζε ὁ ἔμπειρος διπλωμάτης, γνώριζε δόμως ὅτι δέν ἔπρεπε νά δεῖξει αὐτή τὴν ἰκανοποίηση. Συνέχισε λοιπόν νά παραπονεῖται, γιατί δέν είχαν δοθεῖ ὄλα ὅσα ζητοῦσε. Τά βόρεια σύνορα είχαν χαραχτεῖ μὲ διάθεση νά περιορίσουν τὴν ‘Ἑλληνική Ἐπικράτεια. Ταυτόχρονα ἔπρεπε νά ἀποφύγει τή ρήξη μέ τίς τρεῖς Δυνάμεις ἢ ἔστω καὶ νά τίς δυσαρεστήσει, γιατί τό νέο ‘Ἑλληνικό Κράτος είχε ἀνάγκη ἀπό τὴν οἰκονομική ύποστηριξή τους γιά νά μπορέσει νά ἐπιβιώσει.

‘Εξ ἄλλου ὑπῆρχε καὶ ἔνα ἄλλο ζήτημα· οἱ τρεῖς Δυνάμεις είχαν ἡδη ὑποδείξει ως ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδας τό Λεοπόλδο τοῦ Σάξ Κόμπουργκ καὶ ἀποτελοῦσε κι αὐτός τώρα ἔνα σοβαρό παράγοντα γιά τή θέση τῆς Ἑλλάδας ἀπέναντι στίς Τρεῖς Δυνάμεις.

‘Ο Καποδίστριας, ἀντιμετωπίζοντας ὄλα αὐτά, κατόρθωσε νά πολιτευτεῖ μέ δεξιότητα μοναδική. Χρησιμοποίησε δύο δρόμους γιά νά διαπραγματευτεῖ πρός τίς Δυνάμεις: ὁ ἔνας ἡταν νά ἐνεργήσει ὁ ἴδιος ως κυβερνήτης καὶ ὁ ἄλλος διαμέσου τῆς Γερουσίας, μέ τὴν ὁποία συνεργάστηκε πρίν ἀπαντήσει στούς Ἀντιπρέσβεις³).

‘Η ἀπάντηση, πού ἐγκρίθηκε ἀπό τή Γερουσία ὁμόφωνα, ἐκθέτει μέ ἔξοχη διπλωματική εύστροφία τά ζητήματα πού ἔθεταν τά πρωτόκολλα γιά τό “Ἐθνος”.

“Οσον ἀφορᾶ τό θέμα τῶν συνόρων ὁ Κυβερνήτης ἀκολούθησε τή μέθοδο τῆς ἀναβλητικότητας. “Ἐθεσε ως προϋπόθεση γιά τὴν ἀποχώρηση τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἀπό τίς ἐπαρχίες Αίτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας, τὴν προηγουμένη ἀποχώρηση τῶν Τούρκων ἀπό τήν Ἀττική καὶ τὴν Εύβοια, τὴν ἐπί τόπου παρουσία δένων ὁροθετῶν καὶ τὴν ἔξασφάλιση

μέσων άρκετών γιά τήν άντιμετώπιση τοῦ προσφυγικοῦ ζητήματος, πού θά δημιουργοῦσε ή έκκενωση τῶν ἔξω ἀπό τὰ σύνορα περιοχῶν. Μ' αὐτό τὸν τρόπο πίστευε ὅτι θά ματαιωνόταν η έκκενωση καὶ ὅτι οἱ ἀποστάμενες ἐπαρχίες τῆς Στερεάς θά δίνονταν στήν 'Ελλάδα. Πραγματικά, ὁ Κυβερνήτης δικαιώθηκε στίς προβλέψεις του.

Στό τέλος τῆς ἀπάντησής του δήλωνε πρός τούς 'Αντιπρέσβεις ὅτι ἡ 'Ελληνική Κυβέρνηση θά ύπεβαλε ὅλες τίς παρατηρήσεις τῆς γιά τὸ θέμα τῆς Συνθήκης στὸ Λεοπόλδο, τόν ἐκλεγμένο ἀπό τίς τρεῖς Δυνάμεις ἡγεμόνα τῆς 'Ελλάδας, καὶ γι' αὐτό ἀρμόδιο νά ἐκπροσωπήσει ἐκεῖ τῇ χώρᾳ πρός αὐτές.

Παράλληλα μέ τὴν ἀπάντησην ἔστειλε στὸ Λεοπόλδο ἀντίγραφό της, καθὼς ἐπίσης ύπόμνημα τῆς Γερουσίας γιά τίς ἐθνικές ἐπιδιώξεις καὶ ἄλλα ἔγγραφα καὶ ἐπιστολές, γιά νά είναι ἐνήμερος καὶ νά ύποστηρίξει σωστά τὰ 'Ελληνικά δίκαια.

'Ο Καποδίστριας πραγματικά κατόρθωσε νά πείσει τό Λεοπόλδο νά ἐνστερνιστεῖ τίς ἀπόψεις καὶ τίς γνώμες του καὶ νά ἐργαστεῖ μέ ζῆλο γιά τήν 'Ελληνική ύπόθεσην.

'Ο Λεοπόλδος ὅμως βρήκε ἄκαμπτη ἀντίσταση ἀπό τήν 'Αγγλική Κυβέρνηση σ' ὅ,τι προσπάθησε νά ἐπιτύχει. "Ολη αὐτή τήν ἀντιπολιτευτική προσπάθεια τῆς 'Αγγλίας ἐνάντια στά 'Ελληνικά δίκαια ὁ Λεοπόλδος τῇ θεώρησε προσωπική του ύπόθεση, κι ὅταν είδε ὅτι δέν είχαν διάθεση νά ίκανοποιήσουν τά δίκαια αιτήματα τῶν 'Ελλήνων, πού καὶ ὁ ἴδιος τά συμμεριζόταν, ύπεβαλε τήν παραίτησή του⁴ πρός τούς πληρεξουσίους τῶν Τριῶν Δυνάμεων ἀπό τήν ἡγεμονία τῆς 'Ελλάδας. Βασικό ἐπιχείρημα τῆς παραίτησής του, πέρα ἀπό τούς προσωπικούς λόγους πού είχε, ύπηρε τό ζήτημα τῶν συνόρων.

'Η παραίτησή του, μέ τά ἐπιχειρήματα πού ἔφερε σ' αὐτή, καθὼς κι ὅλες οἱ ἐνέργειές του, βοήθησαν ιδιαίτερα τῇ χάραξη νέων συνόρων. Γιατί μέ τήν ἀλλαγή τῆς 'Αγγλικῆς Κυβερνήσεως ὁ νέος 'Υπουργός 'Εξωτερικῶν Πάλμερστον ἔστειλε ἀπόρρητη ἐπιστολή στόν ἄγγλο 'Αντιπρεσβευτή στήν 'Ελλάδα Ντάκινς (28 Οκτωβρίου 1830) νά μή πιέζει τόν Καποδίστρια γιά τήν ἐκκένωση τῆς 'Ακαρνανίας καὶ μέρους τῆς Αίτωλίας.

Στό μεταξύ ἡ ἀναβλητικὴ πολιτική τοῦ Κυβερνήτη ἔφερε τά ἀποτελέσματά της. Σ' αὐτό βοήθησε καὶ ἡ σκόπιμη καθυστέρηση τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας νά στείλουν ἐκπροσώπους γιά τή χάραξη τῆς συνοριακῆς γραμμῆς, ὅπως ὁ Καποδίστριας είχε θέσει ὡς προϋπόθεση. Βοήθησε σ' αὐτό ἐπίσης καὶ ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, πού τόν Αὔγουστο τοῦ 1831, ἔγινε πάλι Πρέσβυς τῆς 'Αγγλίας στήν Κων/πολη.

Τόν 'Ιούλιο τοῦ 1831 συνήλθε στό Λονδίνο ἡ τακτική Διάσκεψη τῶν Τριῶν Δυνάμεων γιά τό θέμα τῶν 'Ελληνικῶν συνόρων. "Υστερα ἀπό συζητήσεις ἀποφάσισαν νά ἐτοιμάσουν σχέδιο ὁδηγιῶν πρός τούς

Πρεσβευτές τῶν Τριῶν Δυνάμεων, γιά νά προτείνουν στήν Ὁθωμανική Κυβέρνηση τή βελτίωση τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑλλάδας. Σύμφωνα μέ τήν ἀπόφαση αύτή στίς 14/26 Σεπτεμβρίου 1831 ἡ Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ὑπέγραψε Πρωτόκολλο, ὅπου ἀναγνωριζόταν ὅτι ἡ συνοριακή γραμμή τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3 Φεβρουαρίου 1830 εἶχε πολλά καὶ σπουδαῖα ἐλαττώματα, πού δέν παρεῖχαν ἐγγύηση ἀμοιβαίας ἀσφάλειας τῶν δύο χωρῶν, καὶ ὑποδείκνυε στήν Τουρκία νά ἀναγνωρίσει τή συνοριακή γραμμή Βόλου-”Αρτας, πού εἶχε ὄριστει μέ τό πρωτόκολλο τῆς 22ας Μαρτίου 1829. Τά ἐπιχειρήματα πού χρησιμοποίησαν οἱ Πρεσβευτές γιά τήν τροποποίηση αύτή ἡταν ὅλα παρμένα ἀπό τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Καποδίστρια.

‘Ο Στράτφορντ Κάνιγκ ἐπί ἔνα χρόνο χειρίστηκε τό ζήτημα μέ πολλή δεξιότητα ἔως ὅτου πέτυχε. Συνέβαλε βέβαια, σάν ίστορική συγκυρία, κι ὁ πόλεμος Τουρκίας καὶ Αιγύπτου, τόν ὅποιο ἐκμεταλλεύτηκε κατάληγα καὶ πέτυχε ἔτσι τή βελτίωση τῶν Ἑλληνικῶν συνόρων τόν ἐπόμενο χρόνο.

‘Ο Καποδίστριας ὅμως δέν ὑπῆρχε πιά. Εἶχε ἥδη δολοφονηθεῖ λίγες μέρες μετά τήν ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 14ης/26ης Σεπτεμβρίου 1831 καὶ δέν εἰδε τή δικαιώση τῆς ἐξωτερικῆς του πολιτικῆς πάνω στό συνοριακό ζήτημα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1

Δήλωση ἀποδοχῆς τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου (3-2-1830) ἀπό τήν ‘Υψηλή Πύλη

‘Εσκέφθη ἡ ‘Υψηλή Πόρτα τά διαλαμβανόμενα ἐν τῇ ἀξιωματικῇ διακοινώσει, τήν ὁποίαν ἔστειλαν πρός αύτήν οἱ φίλοι τῆς, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβοντες ἀντιπρόσωποι τῶν τριῶν ‘Υψηλῶν Δυνάμεων, καὶ ἡ ὁποία περιέχει τάς τελευταίας ἀποφάσεις τάς ἐν ταῖς συνδιαλέξεις τοῦ Λονδίνου γενομένας.

‘Η ἀπάντησις τῆς Y. Πόρτας, ἀνάλογος μέ τό περιεχόμενον αὐτῶν, καὶ σύμφωνος μέ τήν συνορικήν γραμμήν τήν κεχαραγμένην ἐπί τοῦ χάρτου τοῦ εἰς τήν διακοινώσιν ταύτην συνημένου, θεωρεῖται ἀπό τάς τρεῖς Δυνάμεις ὡς μέσον τοῦ νά καταπαύσωσιν αἱ ὑπάρχουσαι ταραχαί, ικανόν νά χορηγήσῃ τάς ἀναγκαίας ἐγγυήσεις. Καὶ ἡ ὑποχώρησις τῆς Πόρτας ἥθελε καταπαύσει δλας τάς περί τοῦτο ἀμφισβήτησεις.

Δίδει ἡ Y. Πόρτα εἰς τοῦτο τήν συγκατάθεσίν της, καὶ ἀποδέχεται τά περί αὐτό ἀποφασισθέντα, ὡς ἀφορῶντα εἰς τό νά παρέξωσιν εἰς τόν τόπον ἀσφάλειαν καὶ ἡσυχίαν, καὶ νά στερεώσωσι τήν καθολικήν εύδαιμονίαν καὶ τήν κοινήν ειρήνην.

Γίνεται δέ ἡ παρούσα ἀξιωματική διακοινώσις καὶ στέλλεται πρός τούς ἐξοχωτάτους τούς προειρημένους ἡμῶν φίλους, διά νά τούς κοινοποιηθῇ αύτή ἡ ἀπόφασις, καὶ νά τήν γνωστοποιήσωσιν εἰς τήν ιδίαν αύτοῦ Αύλην ἔκαστος.

Τήν 1ην Ἰακλαδέ 1245 (12ην Ἀπριλίου 1830).»

(Δ. Κοκκίνου ‘Ελλ. ἐπανάσταση, τόμ. IB’, σελ. 168)

'Απόσπασμα προκηρύξεως σουλτάνου Μαχμούτ γιά τή συνθήκη τοῦ Λονδίνου

«... Διατυχῶς ἐλλείπει ἡ πρός τήν πίστιν καὶ τήν θρησκείαν θεόθεν ἀφοσίωσις, ὥπως συσπειρούμενος θυσιάσῃ τήν ζωὴν καὶ τήν κεφαλὴν του ὑπέρ τῆς πιστεως καὶ τοῦ κράτους αὐτοῦ. Εἶδον καὶ κατενόησα, προσεγγίζοντος τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ πρός τήν πρωτεύουσαν Ἰστανμπόλ, εἰς ποιὰν κατάπτωσιν περιήλθατε καὶ ἔχασατε τά λογικά σας. "Εμαθα πώς τά ἀνθρωπάκια (τουρκιστί:, χερίφ" οἱ ἐρίφηδες), τά ὅποια λέγονται λαός τῆς Ἰστανμπόλ, θά διαπράξουν ἐπαναστατικά κινήματα. Ἐνῶ φανερά ἤσαν ὅλα ταῦτα τά δεινά, μὲ ποιὸν νά ἀντισταθῶ καὶ, ἀν ἀπήντων ἀρνητικῶς, πώς νά κρατήσω τόν πόλεμον; Γνωρίζοντες ποιὰ δεινά θά προκύψουν κατόπιν, ἐδέησε νά δεχθῶμεν τήν εἰρήνην..."»

(δ.π., σελ. 169)

2

Συνδευτική διακοίνωση τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἀπό τούς τρεῖς ἀντιπρόσωπους τῶν δυνάμεων

«Πρός τόν ἔξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Οἱ παρά τήν προσωρινή Ἑλληνική Κυβερνήσει ἀντιπρόσωπεις τῶν τριῶν συμμάχων Αὐλῶν διετάχθησαν νά κοινοποιήσουν εἰς αὐτήν τάς ὄριστας ἀποφάσεις ὅμοιαν μέ τάς συμπληρωτικάς αὐτῶν πράξεις, τάς ὅποιας ἀπεδέχθησαν τά Συμβούλια τῶν εἰρημένων Δυνάμεων, διά νά καταντήσωσι τέλος πάντων εἰς τόν ὅποιον προέθεντο σκοπόν, ὅτε συνυπέγραψαν τήν συνθήκην τῆς δης Ἰουλίου...

Α' Νά δημοσιεύσῃ ἐπισήμως τήν ἀνακωχήν, ὑπάρχουσαν ἢδη πραγματικῶς.

Β' Νά κενώσωσι τά Ἑλληνικά στρατεύματα καὶ αἱ θαλάσσιοι ναυτικαὶ μοῖραι ὅλους τούς τόπους, μέρη καὶ νῆσους, τά ὅποια δέν θέλουν συμπεριληφθῆ εἰς τό νέον Ἑλληνικόν Κράτος, καὶ νά ἀποσυρθῶσιν ἐντός τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, τῆς ὄριζομένης διά τοῦ πρωτοκόλλου.

Γ' Νά χαίρωσι τήν προσωπικήν καὶ κτηματικήν ἀσφάλειαν ὅσοι τῶν Μουσουλμάνων προαιρούνται νά διαμείνωσαν εἰς τήν Ἑλλάδα.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις, ἀπαιτοῦσαι τήν ἀποδοχήν τούτων τῶν συμβιβαστικῶν μέτρων, ἔχουν ὅλην τήν πεποίθησιν ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἐκπληροῦσα αὐτά μετά σπουδῆς, θέλει ἀναφανῆ ἀδιαλείπτως ἀξίᾳ τῶν πρός αὐτήν εὔεργετημάτων.

Τό αὐτό πρωτόκολλον, τό ὅποιον διδεῖ εἰς τήν Ἑλλάδα τά προνόμια ταῦτα, περιέχει καὶ ἄλλο ἄρθρον, τοῦ ὅποιού ἡ ἐκτέλεσις ἔδωσεν ἀφορμήν νέων συνθηματικῶν πράξεων.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις γνωρίζουσαι καλῶς ὅτι μόνη ἡ μοναρχική καὶ διαδοχική Κυβέρνησις δύναται νά ἐγγυηθῇ τήν σταθεράν κατάστασιν, τήν ὅποιαν ἀπαιτεῖ ἡ εἰρηνοποίησις, ἡτις ἡτον τό ἀντικείμενον τῶν σκέψεων τῶν συνέθεντο ὄμοφώνων νά τεθῇ ἐπί κεφαλῆς τοῦ νέου Κράτους Ἡγεμών τοιούτος, τοῦ ὅποιού ὁ χαρακτήρ νά ἐγγυᾶται ἀσφαλῶς τήν ἡσυχίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅλης τῆς Εὐρώπης.

Αἱ ψήφοι καὶ τῶν τριῶν Δυνάμεων συνήλθον χωρίς ἀναβολήν εἰς τήν ἐκλογήν τῆς Α.Β.Υ. τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου, τοῦ ὅποιού αἱ προσωπικαὶ ἀρεταὶ καὶ ἡ πολιτική καὶ ἀνεξάρτητος θέσις ἐπλήρουν κατ' εὐχήν τό ἐπιθυμητόν τούτο ἀντικείμενον.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις, ἀφοῦ διέθεσαν οὕτω περί τῶν εἰρημένων, ἀπεφάσισαν καὶ εἰδικούς τινας ὄρισμούς, τούς ὅποιούς διέταξαν τούς ἀντιπρόσωπεις αὐτῶν νά γνωστοποιήσωσιν ὡσαύτως εἰς τήν Ἑλληνικήν προσωρινήν Κυβέρνησιν.

Ο πρώτος εἶναι ὅτι αἱ τρεῖς Αὐλαί νά δώσωσιν ἔξαπαντος εἰς τό νέον Κράτος

Χρηματικά βιοηθήματα δι' ένός δανείου, τό όποιον θέλει ένεργησει ή 'Ελληνική Κυβέρνησης με τήν έγγυήσιν τῶν Δυνάμεων. Τό δέ δάνειον τούτο θέλει Χρηματεύσει εἰς μισθοδοσίαν καὶ διατροφήν τῶν στρατευμάτων, τά όποια ὁ κυρίαρχος 'Ηγεμών ἐν ἀνάγκῃ θελεῖ στρατολογήσει πρός ιδίαν ὑπηρεσίαν.

Συνεφωνήθη πρός τούτοις ἀπό τάς τρεῖς Δυνάμεις νά διαμένη εἰς τήν διάθεσιν τῆς A.B.Y. ἐν διαστήματι ἐνός χρόνου τό κατά τήν 'Ελλάδα εύρισκομενον ηδη Γαλλικόν στράτευμα. 'Εάν δέ ἡ περαιτέρω διαμονή τῆς στρατιωτικῆς ταύτης μοίρας κριθῇ ἀφεύκτως ἀνάγκαια, τότε ἀπαιτεῖται νά συγκατανεύσωσιν αἱ εἰρημέναι Δυνάμεις κατά ζήτησιν τοῦ 'Ηγεμόνος συνενοούμεναι μετ' αὐτοῦ.

Οἱ ἀντιπρέσβεις τῶν συμμάχων Δυνάμεων κοινοποίησαντες ταῦτα εἰς τήν 'Ελληνικήν Κυβέρνησιν, καθὼς διετάχθησαν ἀπό τάς ιδίας αὐτῶν Κυβερνήσεις, τρέφουσι χρηστάς ἐλπίδας ὅτι θέλουσι εὔρει ὅλην τήν ἀποδοχήν ἐκ μέρους τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους με αἰσθήματα εύγνωμοισύνης, τά όποια πρέπει νά τοῦ ἐμπνέωσιν αἱ πράξεις αὗται, καὶ μὲ τήν ὄποιαν ἐκήρυξεν ἀχρι τοῦδε πεποιθησιν πρός τούς κραταιούς ὑπερασπιστάς του. Ἰσχυροί καὶ δίκαιοι λόγοι ήτον ἀκόλουθον νά ἐμπνεύσωσιν εἰς αὐτό τοιαῦτα αἰσθήματα, διότι ἡ 'Ελλάς ὄφειλε τήν ὑπαρξίν της εἰς τά παντοῖα βοηθήματα, τά όποια ἐπιδαψίλευσαν εἰς αὐτήν αἱ τρεῖς Δυνάμεις. 'Ελευθερώσασι αὐτήν ἔλαβον ὑπό τήν ἀμεσον πρετασίαν τῶν καὶ τήν διέσωσαν ἀπό τὸν ἀναπόδραστον ὀλεθρον. Διά τούτους τούς λόγους προσεκτήσαντο θετικά δικαιώματα εἰς τήν ἐκ μέρους τῶν 'Ελλήνων τελείαν καὶ πρόθυμον προσχώρησιν εἰς τά δεδογμένα.

Αἱ Δυνάμεις αὗται ἔχουσι νέα δικαιώματα εἰς τήν εύγνωμοισύνην της, διότι συμπληρώσασαι σήμερον τό νησιωτικὸν αὐτῆς σύστημα, δίδουσιν εἰς αὐτήν τήν ἀσφαλῆ κτήσιν τόπων, οἱ ὄποιοι εἰναι ἀγάπητοι διά τήν ἀνάμνησιν τῶν προγόνων, καὶ ὥφελιμοι διά τήν γεωγραφικήν αὐτῶν θέσιν.

Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις συγκατατεθεῖσαι νά δώσωσιν εἰς τό νέον τοῦτο Κράτος τελείαν ἀνεξαρτησίαν καὶ ὅλα τά ἐκ ταύτης πηγάζοντα δικαιώματα, ἀπαλλάξαντες αὐτήν πρός τούτοις καὶ ἀπό ὑποχρέωσεις δυσφόρους, ὑπερέβησαν παρά πολὺ τάς ἐλπίδας, τάς όποιας νομίμως ἐδύνατο νά τρέφῃ. 'Η ἀνάπτυξις τῆς ἐσωτερικῆς της εύτυχίας, ἡ ἀναγέννησις τοῦ ἐμπορίου της, εἰναι ηδη ἡσφαλισμέναι, καὶ ἡ ἐκλογὴ αὐτή τοῦ ἡγεμόνος, δοτις μέλλει νά τήν κυβερνήσῃ, διδεῖ εἰς αὐτήν πᾶσαν ἔγγυήσιν τής εύταξίας καὶ τής ἐσωτερικῆς ἡσυχίας, τῶν ὄποιων ἔχει ἀνάγκην, καὶ τά μέσα τοῦ νά συνταχθῇ κατά τάς σωτηριώδεις ἀρχάς, αἱ όποιαι φέρουν τήν εύδαιμονίαν τῶν ἐπικρατειῶν. Αἱ σύμμαχοι Αύλαι διέταξαν πρός τούτοις τούς ἀντιπρέσβεις τῶν νά διασφηνίσωσιν ὅτι, μέχρι τής εἰς τήν 'Ελλάδα ἀφίξεως τοῦ ἡγεμόνος Λεοπόλδου, αἱ ὑπάρχουσαι σχέσεις μεταξύ τής διοικητικῆς ἀρχῆς τοῦ τόπου τούτου καὶ τῶν συμμάχων, θέλουν διατηρεῖσθαι ὄποιαι καὶ ὅπως ὑπάρχουσιν ἐπί τοῦ παρόντος.

Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων ἔλαβον ἐπίσης ἀναλόγους διαταγάς μέ τάς σταλείσας ὀδηγίας πρός τούς παρά τή 'Ελληνική Κυβερνήσης ἀντιπρέσβεις. Διευθύνθησαν δέ καὶ πρός τούς ναυάρχους τῶν κατά τό ἀρχιπέλαγος θαλασσίων μοιρῶν, μέ διαταγήν νά συμπράξωσιν ἐκ συμφώνου εἰς τήν ἐκτέλεσιν τοῦ πρωτοκόλλου τῆς 22ας Ἰανουαρίου /3ης Φεβρουαρίου.

Οἱ ὑποφαινόμενοι ἔχουν τήν τιμήν νά προσφέρωσι πρός τήν A.E. τόν Πρόεδρον τής Προσωρινῆς τῶν 'Ελλήνων Κυβερνήσεως βαθύτατον σέβας.

'Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 27ῃ Μαρτίου /8ῃ Ἀπριλίου 1830

Ε. Δώκινς, βαρώνος **A. Ρουάν**, κόμης **N. Πανίν**

(Δ. Κοκκίνου, IB', σελ. 170-174)

3**Διάγγελμα τοῦ Κυβερνήτη πρός τὴ Γερουσία**

“Υστερον ἀφοῦ ἔλαβα ἐκ μέρους τῶν κυρίων Ἀντιπρέσβεων τῶν συμμάχων Αὐλῶν τὴν διακοίνωσιν τῶν πράξεων τῆς ἐν Λονδίνῳ Συνδιαλέξεως, αἱ ὅποιαι αφορῶσι τὴν τύχην τῆς Ἑλλάδος, σᾶς ἐσυγκάλεσα περὶ ἐμέ πολλάκις διά νά σᾶς γνωστοποίησα τάς πράξεις ταύτας, καὶ διά νά φωτισθῶ ἀπό τὴν γνώμην σας.

Δέν θέλω σᾶς ἐπαναλέξει, Κύριοι, ὅλας τάς παρατηρήσεις, τάς ὅποιας ἡτον ἐκ τῶν καθηκόντων μου νά σᾶς κάμω, διά νά σᾶς ἀποδείξω κατά τρόπον σαφῆ καὶ θετικόν ύφ' ὅποιαν πρόσωψιν ἔθεωρούσα τὴν πρᾶξιν τῆς 3ης Φεβρουαρίου, καὶ τὸ συνοδεῦον αὐτήν ἐπαγγελματικόν ἔγγραφον.

Δέν θέλω σᾶς ἐπαναλέξει ὥσαύτως τάς μεγάλας θεωρίας, καθ' ἃς ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς τὴν ἐμβριθή περίστασιν ταύτην ὕφειλε νά ρυθμίσῃ τὴν διαγωγήν της, τὴν ὅποιαν ἔξηκολούθησεν· ὕφειλεν αὔτη ἐξ ἐνός μέν μέρους νά δικαιώσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην, μέ τὴν ὅποιαν τὸ “Ἐθνος τὴν τιμᾶ, καὶ ἀφ' ἐτέρουν” ἀποδείξῃ τὰ αἰσθήματα τῆς εὐγνωμοσύνης, τὰ ὅποια ἐμπνέουσιν εἰς τοὺς “Ἐλλήνας οἱ γενναῖοι σκοποί τῶν σεβαστῶν συμμάχων Ἡγεμόνων καὶ αἱ ἐκ τῆς μεγαλοδωρίας τῶν πρός αὐτοὺς εὐεργεσίαι.

Τοιούτον είναι τὸ ἔργον, τὸ ὅποιον τά καθήκοντά μου μέ ύποχρέωσαν νά ἐκτιληρώω, καὶ τολμῶ νά καυχηθῶ ὅτι ἐπέτυχα εἰς τοῦτο.

Εἰς Σᾶς, Κύριοι, ἀνήκει νά κρίνετε περὶ τούτου, θεωρήσαντες τά συναπτόμενα ἐνταῦθα ἔγγραφα. Θέλετε ἵδει εἰς αὐτά τάς διακοινώσεις τῶν Κυρίων Ἀντιπρέσβεων τῶν συμμάχων Αὐλῶν, καὶ τό σχέδιον τῆς ἐπαγγελματικῆς ἀπαντήσεως μου.

Εὔελπις είμαι ὅτι θέλετε συμμεθέξει, κύριοι, καὶ εἰς τούς ἀγῶνες μου καὶ εἰς τὴν εύθυνην μου, καὶ θέλετε καταστῆσει τούς μέν δραστικωτέρους, τὴν δέ εύθυνην ὀλιγάτερον βαρεῖαν, ἐμφανίζοντες σεῖς αὐτοὶ πρός τὴν Βασιλικήν Α. Y. τὸν Ἡγεμόνα Λεοπόλδον τάς νομίμους εὐχάρας τοῦ “Ἐθνους. Αὐτός οὗτος μόνος εἰς τὸ ἔξηγο δύναται μετ' ἐπιτυχίᾳς νά γενητό δργανον τῶν εὐχῶν τοῦ “Ἐθνους παρά ταῖς σεβασταῖς συμμάχοις Αὐλαῖς.

Σᾶς προβάλλω ὥσαύτως τό νά συναποφασίσετε μετ' ἔμοῦ περὶ τῆς ἀποστολῆς μιᾶς πρεσβείας, εἰς προϋπάντησιν τῆς Βασιλικῆς Α. Y.

Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 4ην /16ην Ἀπριλίου 1830

‘Ο Κυβερνήτης

I. A. Καποδίστριας

‘Ο ἐπί τῶν Ἑξωτερ. καὶ τοῦ Ἐμπορ. Ναυτικοῦ Γραμματεύς

I. Ρίζος

(Δ. Κοκκίνου, ‘Ελλ. ἐπανάσταση, τόμ. IB’, σελ. 174-75)

4**Παραίτηση τοῦ Λεοπόλδου, Πρίγκιπα του ΣΑΞ ἀπό τὸν ‘Ελλ. Θρόνο**

«Πρός τούς Πληρεξουσίους τῶν τριῶν συμμάχων Αὐλῶν

‘Ο ύπογεγραμμένος, μόλις ἔλαβε τά ἔγκλειστα σοβαρά ἔγγραφα — ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Καποδίστρια — καὶ τά κοινοποιεῖ εἰς τό πρωτότυπον πρός τούς πληρεξουσίους τῶν τριῶν συμμαχικῶν Αὐλῶν.

‘Ο ύπογεγραμμένος βλέπει μέ ἄκραν του λύπην, ὅτι ἐβεβαιώθησαν οἱ ἀπ' ἀρχῆς τούτων τῶν διαπραγματεύσεων ἐκφρασθέντες φόβοι του, μήπως ἡ ἀπόκλεισις τῶν Ἑλλήνων ἀπ' αὐτάς τάς διαπραγματεύσεις, καὶ ἡ ἡδη γενομένη ὄροθεσία τῆς Ἑλλάδος ἡθελον ἐπιφέρει τάς μεγίστας δυσκολίας καὶ τούς μεγίστους κινδύνους. Αύται αἱ δυσκολίαι καὶ οἱ κίνδυνοι τόν φαίνονται τώρα πολύ

δικαιότεροι, καί πολύ μεγαλυτέραν ἀνησυχίαν τὸν προξενοῦσι, καθότι εἰναι συνδεδεμένοι καὶ μὲ συνθήκας, τάς δόπιας ὁ ὑπογεγραμμένος δέν ἐμπορεῖ νά παραδεχθῇ. Ό δέ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, τὸν λέγει καθαρά, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ἄλλως δύναται νά γένη ἀσπαστός εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τούτων οὕτως ἔχόντων, χρεωστεῖ ὁ ὑπογεγραμμένος νά παρακαλέσῃ θερμῶς τούς Πληρεξουσίους διά νά συσκεφθῶσιν, ὅτι αἱ ἀποφασισθεῖσαι συμβάσεις δέν δύνανται, ἀνευ ούσιωδῶν μεταρρυθμίσεων, νά συμφωνήσωσι μὲ τ' ἀληθῆ συμφέροντα τῶν Δυνάμεων, ὡς δέν συμφωνοῦσιν οὔτε μέ τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος.

Ο ὑπογεγραμμένος εύρισκεται, δοσον ἀπό μέρους του, εἰς τὴν πλέον δεινήν ἀμηχανίαν. Μέ δυσαρέσκειάν του βέβαια ἥθελεν ἀποβάλει ἐν ἐπιχείρημα, τό δόπιον ἡμποροῦσε νά είναι πολλά ὡφέλιμον. Μ' ὀλον τοῦτο βλέπει, ὅτι ἡ ἐκτέλεσις τῶν ἀποφάσεων, ὡς τό προεῖδε, τὸν ἐκθέτει πολύ πλέον εἰς παντούσις κινδύνους, ἔτι δε καὶ εἰς τὸν κίνδυνον νά μισθῇ ἀπό τούς "Ἑλληνας, ὅταν ἥθελε τούς βιάσει νά ὑποταχθῶσιν εἰς μίαν συνθήκην, μέ τὴν ὅποιαν ὅτι δέν συμφωνεῖ ἡ Γερουσία, τό ἐφανερώσεν ἥδη εἰς τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, καὶ τῆς ὅποιας ἐπιθυμεῖ αὐτή νά μείνη ἀμέτοχος.

Ο ὑπογεγραμμένος, πρίν διακοινώσῃ τὴν τελευταίαν ἀποφασίν του, θέλει προσμείνει τό φθάσιμον τῶν ἔγγραφων, τῶν ὅποιων εἰναι ἀντίγραφα τά παρόντα. Κρίνει ὅμως χρέος του νά προπαρασκευάσῃ, τούς Πληρεξουσίους εἰς τὴν παραίτησίν του ἀπό ἐν ἐπιχείρημα, τό δόπιον είχε μέν δεχθῆ μέ ἄκραν του εὐγνωμοσύνην διά τὴν πρός αὐτόν ἐνδειχθεῖσαν ἐμπιστοσύνην τῶν συμμαχικῶν Δυνάμεων, ἄλλα τοῦτο τό ἔκαμε καὶ μέ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θέλει συνεισφέρει εἰς τὴν παροῦσαν εἰρήνην, ἀνέξαρτησίαν καὶ εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ο ὑπογεγραμμένος λαμβάνει τό ἐλεύθερον νά βάλῃ ὑπ' ὅψιν τῶν Πληρεξουσίων τὴν λυπηράν κατάστασιν, εἰς τὴν ὅποιαν εύρισκεται ταύτην τὴν στιγμήν ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις, καὶ τὴν ὅποιαν είναι τόσον εὔκολον εἰς αὐτούς νά θεραπεύσωσιν. *

Ωφελεῖται ἀπό αὐτήν τὴν περίστασιν διά νά ἐκφράσῃ τά πρός αὐτούς ἔξαιρετά του αἰσθήματα.

Μάλμπορου Χάους 3/15 Μαΐου 1830

Λεοπόλδος, Πρίγκηψ τοῦ Σάξ.»

(Δ. Κοκκίνου, τόμ. IB', σελ. 220-21)

15. Οἱ Διπλωματικές ἐνέργειες τῶν ξένων δυνάμεων γιά τὴν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα ὡς βασιλιᾶ τῆς Ἑλλάδας

Ἡ τελικὴ ρύθμιση τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος

Τόν πρώτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης κανένας ἀπό τὴν Ἐπίσημη Εύρωπη δέν πίστευε στήν ἐπιτυχία τοῦ Ἀγώνα. "Ετοι δέν ἐκδηλώθηκε καμία κίνηση γιά τό πῶς θά διοικηθεῖ ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα. "Υστερα ὅμως ἀπό τίς πρώτες ἐπιτυχίες φαινόταν ὅτι ἔνα καινούριο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

κράτος πήγαινε νά ιδρυθεί καί γεννήθηκε σέ πολλούς ή έλπιδα τής κατάκτησης ένός νέου θρόνου. Οι μνηστήρες ύπηρξαν πολλοί. Καί ποικίλα τά κίνητρα έκείνων πού τούς πρόβαλαν. Πρώτη έμπνευση γιά βασιλιά είχε ο Μαυροκορδάτος καί πρότεινε τόν πρίγκηπα Εύγενιο Μπωαρναί νά άναλάβει¹. Αύτός ίδιος άρνηθηκε. Δεύτερος προβλήθηκε από τούς όμογενεις τής Τεργέστης ο Ιερώνυμος, άδελφός τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντα. Τό πρόσωπο τοῦ Ιερώνυμου υίοθέτησαν ο Θ. Νέγρης καί ο Κωλέττης. Υπόβαλαν μάλιστα ένα ύπομνημα μέ πέντε όρους, σύμφωνα μέ τούς όποιους θά γινόταν δεκτός στό θρόνο ούποψήφιος².

‘Η ύποψηφιότητα ίδιας άπορρίφηκε καί σ’ αύτό ένέργησε ιδιαίτερα ο Μαυροκορδάτος. ‘Υποψήφιο βασιλιά ύπόδειξε κι ο Ρώμας, ο Ζακύνθιος Κόντες· τό γιό τοῦ πρώην βασιλιά τῆς Σουηδίας, πού είχε μείνει χωρίς θρόνο.

“Ολες αύτές οι φιλοβασιλικές κινήσεις ξεκίνησαν από “Ελληνες. “Ολες ίδιες έπεσαν στό κενό. Έκείνη τήν έποχή έκδηλωθηκε ή πρώτη κίνηση από τό έξωτερικό. “Οπως έχουμε ηδη μιλήσει, ύποψηφίος προτάθηκε Γάλλος, ο γιός τοῦ δούκα τής Όρλεάνης, ο Νεμούρ, πού ήταν τότε μόλις 10 χρονών.

‘Η περίπτωση αύτή έγινε αίτια νά δημιουργηθεί τό γαλλικό κόμμα στήν Έλλαδα, πού προπαγάνδιζε μέ πάθος γιά τήν έπιτυχία αύτοῦ τοῦ σκοπού. Καί ή περίπτωση αύτή δέν είχε καλύτερη τύχη από τίς προηγούμενες.

Πέρα από ίδια άναφέραμε προβλήθηκαν στό μεταξύ καί πολλές άλλες ύποψηφιότητες, ώσπου οι τρεῖς μεγάλες Δυνάμεις κατάληξαν νά άναγορεύουσαν ήγειμόνα τής Έλλαδας τό Λεοπόλδο, πρίγκηπα τοῦ Σάξ-Κόμπουργκ, μέ πρωτόκολλο πού ύπογράφηκε τήν ίδια μέρα μέ τό Πρωτόκολλο τής Ανεξαρτησίας (22 Ιανουαρίου / 3 Φεβρουαρίου 1830), όπου στό άρθρο 3 γινόταν ο καθορισμός καί τοῦ τίτλου του «‘Ηγεμών Κυριάρχης τής Έλλαδος»³. Ή Λεοπόλδος άποδέχτηκε άρχικά τό θρόνο, κατόπιν ίδιας, γιά λόγους πού ηδη άναφέραμε στό προηγούμενο μάθημα, παραιτήθηκε.

Μέ τήν άρνηση τοῦ Πρίγκηπα Λεοπόλδου νά δεχτεί τό θρόνο τοῦ ‘Ηγεμόνα-Κυριάρχη, οι τρεῖς Δυνάμεις άναζήτησαν νέο ύποψηφίο. Στό μεταξύ ή Εύρωπη είχε έξυτα προβλήματα νά άντιμετωπίσει. Τόν Ιούλιο τοῦ 1830, γίνεται έπανάσταση στή Γαλλία καί έκθρονίζεται ο Κάρολος ο Ι’. Νέος Βασιλιάς τής Γαλλίας στέφεται ο Λουδοβίκος-Κάρολος, Δούκας τής Όρλεάνης. Τήν ίδια έποχή ή έξέγερση τῶν Βέλγων θά άναστατώσει τήν Εύρωπη. Σοβαρά γεγονότα συμβαίνουν έπισης στήν Ιταλία καί τήν Πολωνία.

Μέσα σ’ αύτή τήν άναστατωση μόνο ή Συνδιάσκεψη τοῦ Λονδίνου μπορεί νά άσχοληθεί μέ τό Έλληνικό Ζήτημα, πού ηδη θεωρείται δευτερεύον.

‘Η δολοφονία τοῦ Καποδίστρια καί ἡ ἀναρχία πού ἀκολούθησε ἀνάγκασαν τίς Δυνάμεις νά στραφοῦν πρός τήν ‘Ελλάδα, παρ’ ὅλα τά συγκλονιστικά γεγονότα πού συνέβαιναν στήν Εύρώπη.

Θεωρήθηκε εύτυχημα τότε γιά τήν ‘Ελλάδα ὅτι τήν ἔξωτερική πολιτική τῆς Ἀγγλίας διαχειρίζόταν ὁ Πάλμερστον, πολιτικός πού ἦταν διατεθειμένος εύνοϊκά, συνεχίζοντας κατά κάποιο τρόπο τήν πολιτική τοῦ Γεωργίου Κάνιγκ. ‘Ο Πάλμερστον λοιπόν ἀπέστειλε στήν Κων/πολη Πρεσβευτή τόν Στράτφορντ Κάνιγκ μέντολή νά πείσει τήν Πύλη νά δεχθεῖ ὅ,τι πρόβαλαν οἱ τρεῖς Δυνάμεις καί νά ύπογραφεῖ συνθήκη. ‘Ακόμα, σάν δεύτερο σοβαρό στοιχεῖο, ἔδωσε ταχύτερο ρυθμόν στίς ἐργασίες τοῦ συνεδρίου γιά τό ‘Ελληνικό Ζήτημα.

Οἱ ύποψήφιοι γιά τό θρόνο τῆς ‘Ελλάδας ύπηρξαν πολλοί. Οἱ ἑκπρόσωποι τῶν Δυνάμεων ὅμως ἀπόκλεισαν τούς Πρίγκηπες ἐκείνους πού ἀνήκαν στίς βασιλικές οἰκογένειες τῶν τριῶν Δυνάμεων ἡ συγγένευαν μ’ αὐτές. “Ετσι, τελικά οἱ πληρεξούσιοι τῶν Δυνάμεων κατά τό τέλος τοῦ 1831 στράφηκαν στήν ύποψηφιότητα τοῦ νεαροῦ Πρίγκιπα Φρειδερίκου “Οθωνα, δευτερότοκου γιοῦ τοῦ βασιλιά τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου Α’.

Σύμφωνα μέ τή μαρτυρία τοῦ Ντριώ (DRIAULT) (*E. DRIAULT ET M. LEHERITIER, HISTOIRE DIPLOMATIQUE DE LA GRECE*, τόμ. Β' σελ. 32), ὁ ‘Ευνάρδος πρώτος ἄσκησε ὅλη του τήν ἐπιρροή στό Παρίσι, ὥστε νωρίς ὁ “Οθωνας νά προβληθεῖ ὡς ύποψήφιος ἀπό τή Γαλλία. Αύτό πρέπει νά συνέβη γύρω στά 1829. “Οταν ὅμως παραιτήθηκε ὁ Λεοπόλδος, ὁ Βαυαρός Βασιλιάς ἄρχισε ὁ ἵδιος ἐπίμονες προσπάθειες γιά νά ἐκλεγεῖ ὁ ἀνήλικος γιός του “Οθωνας ἡγεμόνας τήν ‘Ελλάδας. Στήν ἀρχή ύπηρξαν δυσκολίες· οἱ Ρώσοι δέν ἤθελαν τόν “Οθωνα, γιατί δέν ἦταν ὄρθοδοξος, οἱ “Ἀγγλοι, γιατί ἦταν ἀνήλικος. Στήν πραγματικότητα τό πρόβλημα ἦταν ἀν ἡ ἐκλογή τοῦ “Οθωνα, πού ἦταν καί ὁ πιό πιθανός ύποψήφιος, συνοδευόταν μέ ἔξασφάλιση συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν. Οἱ Ρώσοι καί ιδιαίτερα ὁ Τσάρος Νικόλαος ἦταν ἐναντίον κάθε μορφῆς Συντάγματος, ιδιαίτερα δέ κατά τοῦ Συντάγματος τῆς Τροιζήνας-Ἐπιδαύρου, ἐπομένως δέν ἤθελαν νά ἐκλέξουν Βασιλιά μέ προϋπόθεση νά δοθεῖ σύνταγμα. Μέ τή ρωσική ἀποψη συντάχηκε κι ἡ Γαλλία. ‘Η διπλωματική αὕτη συμμαχία Γαλλίας καί Ρωσίας ὀδήγησε στήν ἐκλογή τοῦ “Οθωνα καί στό σιωπηρό ἀποπνιγμό τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν.

‘Η Ἀγγλία μέ τόν Πάλμερστον προσπάθησε νά ἀντιδράσει· βρέθηκε ὅμως σέ μειοψηφία καί ἀναγκάστηκε νά ύποχωρήσει.

‘Η δεύτερη φάση τῆς δολοπλοκίας διαδραματίστηκε στά ἀνάκτορα τοῦ Μονάχου, ὅπου ὁ Βασιλιάς Λουδοβίκος είχε ἀρχικά τήν πρόθεση νά «παραχωρήσει» Σύνταγμα στούς “Ελληνες. “Υστερα ὅμως ἀπό πιέσεις ἀναγκάστηκε νά ἐνδώσει καί νά ίκανοποιήσει τό φίλο του Τσάρο

Νικόλαο Α⁴, προκειμένου νά έξασφαλίσει τό θρόνο και τήν προστασία.

‘Η έκλογή τοῦ “Οθωνα έγινε καταρχήν μέ πρωτόκολλο, πού ύπογρά- φηκε στίς 1/13 Φεβρουαρίου 1832⁵. Άκολούθησαν διαπραγματεύσεις μεταξύ τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ τοῦ Βασιλιά τῆς Βαυαρίας. Στίς 14/26 Απριλίου 1832 ὁ πληρεξούσιος τῆς Βαυαρίας στό Λονδίνο Ντέ ΣΙΤΤΟ (DE CETTO) ύπέβαλε στή Διάσκεψη τοῦ Λονδίνου ύπόμνημα. ‘Ο Λουδο- βίκος τῆς Βαυαρίας ἀποδεχόμενος τό θρόνο γιά τό γιό του ζητοῦσε διασφαλίσεις.

Οι όροι του ἡταν α) Νά έπεκταθοῦν τά ὄρια τοῦ νέου Κράτους ὡς τή γραμμή “Αρτας - Βόλου (δέν είχαν ἀκόμη καθοριστεῖ). β) Νά προστεθοῦν στό νέο Κράτος ἡ Σάμος καὶ ἡ Κρήτη. γ) Νά προσαγορεύεται ὁ “Οθωνας ὅχι ἡγεμόνας Κυριάρχης ἀλλά Βασιλιάς. δ) Νά ἐγγυηθοῦν οἱ Δυνάμεις σημαντικό δάνειο γιά τίς δαπάνες διοργάνωσης τοῦ νέου Βασιλείου.

Πέρα ἀπό αὐτά ὁ Πληρεξούσιος ύπέβαλε καὶ ύπόμνημα μυστικό, ὅπου ὁ Λουδοβίκος εἰσηγήθηκε νά ἀποτραπεῖ μέ κάθε τρόπο ἡ χορή- γηση Συντάγματος στούς “Ελληνες⁶. Είναι ἀλήθεια βέβαια ὅτι ταυτόχρονα καὶ μέ κάθε τρόπο ἀπέκρυψε αὐτή του τή θέση, ιδιαίτερα ἀπό τούς “Ελληνες. “Εστειλε μάλιστα γι’ αὐτόν τό σκοπό, τήν προβολή δηλαδή τῆς ύποψηφιότητας τοῦ γιοῦ του, τόν Καθηγητή Θείρσιο, πού μιλοῦσε παντοῦ γιά εἰσαγωγή στήν ‘Ελλάδα φιλελεύθερων θεσμῶν. Αὐτή τή θέση ἀπέναντι στούς “Ελληνες τή στήριξε καὶ μέ ἐπίσημο ἔγγραφο, πού ἔστειλε ὁ ‘Υπουργός ΕΞωτερικῶν τῆς Βαυαρίας Φόν Γκίζε στήν ‘Ελληνική Κυβέρνηση⁷.

Μ’ αὐτές τίς διπλωματικές κινήσεις καὶ διπλοπροσωπίες ύπογράφη- κε στίς 25 Απριλίου/7 Μαΐου τό ἔγγραφο τῆς Συνθήκης, μέ τήν όποια ἡ ‘Ελλάδα γινόταν **κράτος μοναρχικό καὶ ἀνεξάρτητο μέ Βασιλιά τόν Οθωνα**. Οι πληρεξούσιοι τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας ἀπηύθυναν προκήρυξη πρός τόν ‘Ελληνικό Λαό καὶ ζητοῦσαν νά περιβληθεῖ ὁ “Οθωνας μέ τήν ἐμπιστοσύνη καὶ τήν ἀγάπη τῶν ‘Ελλήνων⁸.

Στό μεταξύ τό ‘Ελληνικό ζήτημα συζητήθηκε στήν Κων/πολη ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων καὶ τήν ‘Υψηλή Πύλη. Τό θέμα τῆς ρυθμίσεως τῶν ἐλληνικῶν συνόρων ἦταν πολύ ἀκανθώδες. ‘Η Τουρκία, πού βρισκόταν σέ δυσχερή θέση, δέν ἦταν διατεθειμένη νά ύποχωρήσει. Τέλος ὅμως ὁ Στράτφορντ Κάνιγκ, ἐμπειρος διπλωμάτης, κατόρθωσε νά πείσει τήν Πύλη νά γίνουν δεκτές οι προτάσεις.

“Ετσι στίς 9/21 Ιουλίου 1832 στό ‘Ανάκτορο τοῦ Κελεντέρ - Κιόσκ κοντά στό Βόσπορο ύπογράφηκε ἀπό τούς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων καὶ τήν ‘Υψηλή Πύλη ἡ Συνθήκη τῆς Κωνσταντινούπολης.

Μέ τόν Διακανονισμό τῆς Κωνσταντινούπολης δόθηκε ἡ οριστική λύση τοῦ ‘Ελληνικοῦ Ζητήματος. Τό Αὔγουστο τοῦ 1832 ἐπιδικάστηκε καὶ ἡ περιοχή τῆς Λαμίας στήν ‘Ελλάδα καὶ ἔγινε δεκτή ἡ χάραξη τῶν

συνόρων ἀπό τούς ὄροθέτες. Στίς 14/26 Δεκεμβρίου 1832 ἡ Ὀθωμανική Πύλη μὲ Διακοίνωση τοῦ Ρέις Ἐφέντη ἀποδέχτηκε ὅλες τίς ρυθμίσεις τῶν συνόρων καθώς καὶ τὴν ἐκλογή τοῦ "Οθωνα ὡς Βασιλιά τῆς Ἑλλάδας".

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ, ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΠΗΓΩΝ:

1 α) Ἀπόσπασμα Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου πρός τὸν Δ. Ὑψηλάντη

Στίς 27 Ὁκτωβρίου 1821 ὁ Μαυροκορδάτος — πού εἶχε φτάσει στὴν Ἑλλάδα πρό τριῶν μόδις μηνῶν — ἔγραψε στὸν Δημήτριο Ὑψηλάντη: «... Ἄν θέλωμεν νά οώσωμεν τό Γένος... νά συγκεντρώσωμεν (τὴν διοίκησιν) εἰς δλίγας χείρας, ἐν διω (μέχρις ὅτου) νά προκαλέσωμεν κανένα ύποκείμενον, οἰος ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος, ἢ ὁ κόμης Καποδίστριας, ἢ πᾶς τις ἄλλος ίκανώτερος ἥμῶν...»

β) Ἀπάντηση τοῦ Ἰγνάτιου μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας πρός τὸ Μαυροκορδάτο

«Ἐγώ — ἔγραφε — ἔκαμα περισσότερον. Ἐδοκίμασα ἄν εύρισκεται κανένα ύποκείμενον εἰς τὴν Εὐρώπην μέ πλούτη καὶ ἀξιότητα, ὡς ὁ πρίγκιψ Εὐγένιος, πρώην ἀντιβασιλεύς τῆς Ἰταλίας, διὰ νά τὸν προσκαλέσωμεν καὶ νά τοῦ δώσωμεν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν, ἄλλα καὶ κατά τοῦτο ἀπέτυχα, διότι ἀνθρωπος μέ λαμπράν τύχην δέν τὴν κινδυνεύει εἰς ἀβέβαια πράγματα, ἄν δέν είναι τρελλός, καὶ ὁ τρελλός τί χρησιμεύει;...» (28 Ἰουνίου 1822).

(Γ. Ρούσσου: Νεώτερη Ἰστορία τοῦ Ἑλλ. "Εθνους τόμ. Β', σελ. 17-18)

2 'Υπόμνημα γιά τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ 'Ιερωνύμου

«Ἡ Ἑλληνικὴ Βασιλεία προσδιορίζεται εἰς τὸ ύποκείμενον αὔτοῦ (τοῦ 'Ιερωνύμου) καὶ εἰς τούς διαδόχους αὔτοῦ, ἀπό πατέρα εἰς υἱόν... Ὁ Βασιλεύων εἰς τὴν Ἑλλάδα νά είναι πάντοτε Χριστιανός τῆς Ἀνατολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ὡσάύτως καὶ δόλόκληρος ὁ Οἶκος αὔτοῦ... Νά λαμβάνη τὸ δόνομα Βασιλεύς τῆς Ἑλλάδος... Νά ὄρκίζεται πρὶν ἀνεβῆ εἰς τὸν θρόνον, ὅτι θά φυλάξῃ καὶ προφυλάξῃ τὰ καθεστώτα (τὸ Σύνταγμα). «Ο ὁργανικός νόμος τῆς Ἐπιδαύρου (τὸ Σύνταγμα) νά μή καταργηθῇ ποτέ, δλικῶς θεωρούμενος, ἄλλα νά ισχύη ὡς θεμελιώδης νόμος τοῦ "Εθνους. Ἐπειδὴ δόμας ὁ προσδιορισμός τῆς Διοικήσεως εἰς Μοναρχίαν ἀπαιτεῖ ἀλλοιώσεις καὶ προσθαφαιρέσεις, νά φυλαχθῶσιν εἰς αὐτάς οἱ τρεῖς ἀκόλουθοι ὅροι: α) Τὸ παραστατικὸν τῆς Διοικήσεως, (δηλαδή ἡ ὑπαρξία Βουλῆς καὶ τό ἀντιπροσωπευτικόν σύστημα) νά παραμείνη ἀναλλοίωτον, καὶ ἐπομένως νά διατηρηθῇ ἡ ἀκεραιότης τῶν δύο αὐτῶν συγκροτούντων ἀρχῶν, Μοναρχικῆς καὶ Δημοτικῆς, (δημοκρατικῆς) β) Νά περιορισθοῦν τὰ βασιλικά δικαιώματα καὶ προνόμια εἰς τὰ ὄποια περιγράφει ὅρια ἡ ἐντελώς παραστατική Διοικησις κατά τὸν Γαλλικὸν Συνταγματικὸν Χάρτην... γ) Νά μήν ἐπέλθῃ τὸ παραμικρὸν ἐμπόδιον (στὶς συνταγματικές ἐλευθερίες τοῦ λαοῦ) ἀπό αὐτὰς τὰς προσθαφαιρέσεις, ἄλλα μάλιστα (νά ἔξασφαλισθῇ) ἡ δυνατή εύκολιά καὶ ἀσφάλεια εἰς τὴν ἐντελῆ ἀπόλαυσιν τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ ὅλων τῶν ἐγγυήσεων καὶ εἰς τὴν ταχείαν πρόσδον καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου νοός εἰς τὴν Ἑλλάδα». (Γ. Ρούσσου, τόμ. Β', σελ. 20)

3

Βλέπε ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ στό προπροηγούμενο μάθημα

4

Γνώμη τοῦ Καρολίδη γιά τό Λουδοβίκο τῆς Βαυαρίας

«Ο φιλέλλην βασιλεύς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος, δόστις καὶ ὡς κηδεμών τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ ὡς κυρίαρχος τῶν ἀποτελούντων τὴν Ἀντιβασιλείαν ἀνδρῶν ἡτο, μέχρι τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ "Οθωνος, οἰονεὶ ύπέρτατος κυρίαρχος τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, δέν ἐφρόντισε νά προικίση τὴν Ἑλλάδα τουλάχιστον μετά τῶν μετρίων φιλελευθέρων ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν, οἵτινες ἵσχουν κατά τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἐν Βαυαρίᾳ καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ μεσαιοίς ἢ μικροίς κράτεοι τῆς νοτίου ιδιως Γερμανίας. Ο Λουδοβίκος δέν ἡτο μέν τυφλῶς καὶ φανατικῶς ἀπολυταρχικός ἡγεμών, ἀλλ' ἡτο ὁπωσδήποτε θερμότατος θιασότης συντηρητικῶν ἀρχῶν μοναρχίας πατρικῆς, πεφωτισμένης. Ἀλλὰ καὶ θέλων ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος, ὁ στενῶς συνδεδεμένος πρός τὸν Τσάρον Νικόλαον, δέν ἡδύνατο νά προβῇ εἰς ἐνέργειαν ἀντιβαίνονταν εἰς τὴν τοσοῦτον σαφῶς καὶ ἐντόνως ἐκδηλωθείσαν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ γνώμην τῆς ρωσικῆς Αύλης».

(ὅ.π. σ. 41-42)

5

Πρωτόκολλο ἐκλογῆς τοῦ "Οθωνα ἀπό τούς πληρεξουσίους τῶν τριῶν Δυνάμεων

«Παρόντες: Οι Πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ρωσίας.

Οι Πληρεξούσιοι τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ρωσίας, συνελθόντες εἰς συνδιάσκεψιν, πρεύνησαν τάς μεταξύ τῶν τριῶν Αύλῶν ἀνταλλαγείσας κοινοποιήσεις περί ἐκλογῆς Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος.

'Ἐκ τῆς ἐρεύνης ταύτης προκύπτει, ὅτι αἱ τρεῖς Αύλαι εἰναι παμφηφεὶ σύμφωνοι περί τῆς κατεπειγούσης ἀνάγκης τῆς ἐκλογῆς ταύτης.

"Οτι τὴν θεωροῦσιν ὡς τὸ μόνον μέσον πρός κατάπauσιν τῶν μαστιζόντων τὴν Ἑλλάδα δεινῶν πρόληψιν τῶν σῶν εἰσέτι τὴν ἐπαπειλοῦσι.

"Οτι κατὰ τὴν κοινήν Αύτων γνῶμην, ἡ ἀρίστη ἐκλογῆ, ἣν δύνανται νά κάμωσιν, θέτελν εἰσθαι ἡ Α.Β.Υ. τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος τῆς Βαυαρίας, δευτερότοκου υἱοῦ τῆς Α.Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, Πρίγκιπος, δόστις εἰς τάς παρούσας περιστάσεις τούς φαίνεται συγκεντρώνων τάς ἐπιθυμητάς ιδίοτητας ὑπέρ πάντα ἔτερον ὑποψήφιον, εἰς ὃν ἡδύναντο νά ἐπιστήσωσιν τὴν ἐκλογῆν των αἱ τρεῖς Αύλαι.

Κατά συνέπειαν οι Πληρεξούσιοι συνεφώνησαν:

1. Νά κοινοποιήσωσιν πρός τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας τό ἐπισυνημένον ἔγγραφον ὑπό στοιχ. Α', δι' οὐ τὸ Ἑλληνικόν "Ἐθνος ἀνέθεσεν εἰς τάς τρεῖς Αύλας τὴν ἐκλογῆν Ἡγεμόνος.

2. Νά ειδοποιήσωσιν ἐμπιστευτικῶς τὴν Α.Μ. τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας, ὅτι αἱ τρεῖς Αύλαι προτίθενται νά προσφέρωσι τό 'Ἑλληνικόν στέμμα εἰς τὸν δευτερότοκον Αύτοῦ υἱόν, τὸν Πρίγκιπα "Οθωνα τῆς Βαυαρίας.

3. Νά προσκαλέσωσι τὴν ρηθείσαν Α. Μ. νά πέμψῃ εἰς Λονδίνον πληρεξούσιον εἰδικόν, ἡ νά ἐφοδιάσῃ τὸν παρά τὴ Βρετανική αὐτοῦ Μεγαλειότητη Πρέσβυτον Της μέ τὴν ἀναγκαίαν πληρεξουσιότητα, ἵνα συμφωνήσῃ μετά τῶν Πληρεξουσίων τῶν Αύλῶν τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρετανίας καὶ τῆς Ρωσίας περί πάντων τῶν μέτρων, ὑφ' ὧν ἡ ἐκλογῆ τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος τῆς Βαυαρίας πρέπει ἀναγκαίως νά συνοδευθῇ, ἵνα ἔξασφαλίσῃ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν εύδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος.

4. Νά κοινοποιηθῇ τό παρόν Πρωτόκολλον πρός τόν ἐν Λονδίνῳ Πρέσβυτον τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας καὶ νά προσκληθῇ, ἵνα φέρῃ αὐτό εἰς γνῶσιν τοῦ Σεβαστοῦ αὐτοῦ Ἡγεμόνος.

5. Νά κοινοποιηθῇ προσέτει εἰς τούς παρά τῇ Αὐλῇ τοῦ Μονάχου διαπεπιστευμένους Πρέσβεις τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Ρωσίας, ἵνα τεθῶσιν εἰς κατάστασιν νά ἐνεργήσωσιν ὁμοφώνως κατά τάς προθέσεις τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Ταλλεϋράνδ, Πάλμερον, Λιέβεν, Ματούτσεβιτς.»

(Δ. Κοκκίνου, 'Ελλ. 'Ἐπανάσταση, τόμ. ΙΒ', σελ. 556)

6) Μυστικό ύπόμνημα Λουδοβίκου Α' Βαυαρίας πρός τίς τρεῖς Δυνάμεις

«Νέος οκόπελος ἀπειλῶν τήν ἐσωτερικήν ἡσυχίαν θά είναι τό Σύνταγμα διότι θά είναι γέννημα ἀνάβρασμοῦ, συγκεφαλαίωσις διασκέψεων ύποκινουμένων ἀπό τά πάθη. "Οτι ἐπομένως δέν θέλει χορηγή εἰς τόν ἡγεμόνα τήν ἀναγκαίαν ἔξουσίαν, ὧστε νά δύναται νά κυβερνᾷ ἐπιτυχῶς... 'Η Α.Μ. (ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος) δέν ἐπιθυμεῖ νά εύρεθῇ ὃ οὐδός του εἰς θέσιν τοιαύτην, ὧστε νά διακινδυνεύσῃ τά πάντα. Παρακαλεῖ, λοιπόν, ἐπιμόνως τάς δυνάμεις νά διαβιβάσουν εἰς τούς ἐν Ελλάδι πράκτοράς των τήν διαταγήν νά ἀντισταθοῦν δι' ὅλων τῶν μέσων εἰς τήν ἐγκαθίδρυσιν Συντάγματος, τό όποιον ἥθελεν ἀφαιρέσει ἀπό τόν Μονάρχην τά μέσα τῆς ἐνεργείας...»

(Γ. Ρούσσου δ.π., τ. Β', σελ. 45.)

β) Ἐντολή Λουδοβίκου Α' πρός τούς 'Αντιβασιλεῖς

«Ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τοῦ Βασιλείου τῆς Ἐλλάδος, ὑπό τήν ἔννοιαν μιᾶς 'Αντιβασιλείας, οὐδαμῶς δικαιοῦται, διαρκούσης τῆς ἀνηλικότητος τοῦ βασιλέως, νά παραχωρήσῃ ἐν Σύνταγμα εἰς τό Βασίλειον, θά ἀσχοληθῇ κυρίως αὐτῇ (ή 'Αντιβασιλεία) εἰς τό νά διαφυλάξῃ ἀκέραια τά δικαιώματα τοῦ Βασιλέως, καὶ οὐδενός τούτων νά ἀποξενωθῇ». Καί προχώρησε ἀκόμα περισσότερο ὁ Λουδοβίκος — ὅπως ἀποκάλυψε μετέπειτα ὃ ἔνας ἐκ τῶν ἀντιβασιλέων, ὁ φόνος Μάουερ: «Τά μέλη τῆς 'Αντιβασιλείας ὑπεχρεώθησαν μάλιστα, πρό τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν, νά ὄρκισθοῦν πρό τοῦ Βασιλέως, ὅτι δέν θά ἔξετίθεντο ποτέ εἰς συνταγματικά πειράματα».

(Γ. Ρούσσου, δ.π., σελ. 44)

7) Ἀπόφεις τοῦ 'Υπουργοῦ 'Εξωτερικῶν τῆς Βαυαρίας φόν Γκίζε

«Πρωτίστη φροντίς τῆς 'Αντιβασιλείας, ἡ ὅποια ἐπεφορτίσθη τήν Διοίκησιν τοῦ Κράτους κατά τήν διάρκειαν τῆς ἀνηλικότητος τοῦ βασιλέως ("Οθωνος), θά είναι νά συγκαλέσῃ τήν γενικήν τοῦ 'Εθνους Συνέλευσιν... 'Η συνέλευσις αὐτῇ θέλει ἐπεφορτισθῇ νά συνεργασθῇ μετά τῆς 'Αντιβασιλείας, εἰς τήν προπαρασκευήν τοῦ ὄριστικοῦ τοῦ Κράτους πολιτεύματος, τό όποιον κατατίζομενον τοιουτοτρόπως διά τῆς ἐλευθέρας συνδρομῆς τοῦ 'Εθνους καὶ τῆς βασιλείας του», κτλ.

(Γ. Ρούσσου, δ.π., σελ. 43)

"Ελληνες

Τά τῆς νέας σας τύχης ἀποπερατοῦνται. Αἱ Αὐλαὶ τῆς Γαλλίας, τῆς Μεγάλης Βρεταννίας καὶ τῆς Ρωσίας ἔκλεξαν ἐσχάτως τὸν "Ανακτα, καθώς ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἐπροσκλήθησαν ἀπό τὸ 'Ελληνικόν ἔθνος. 'Ἐπίσης δραστήριος καὶ ἀφιλοκερδῆς ἡ σύμπραξις τῶν συνέδραμεν εἰς τὴν ἀνέξαρτησαν τῆς 'Ελλάδος.

'Η ἀνακτορικὴ σημειρινὴ ἐκλογὴ τῶν τάν ἐπιστηρίζει. 'Υπό τὸ σκῆπτρον τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος τῆς Βαυαρίας, ἡ 'Ελλάς ἀξιώνται νά συστηθῇ Βασίλειον, καὶ ἀποκτᾶ τὴν συμμαχίαν ἐνός τῶν παλαιοτέρων καὶ ἐπιφανεστέρων Βασιλικῶν οἰκων τῆς Εύρωπης, ἐνός οἴκου, ὁ ὁποῖος τὴν ὑπεστήριξεν εἰς τὸν ἄγῶνα τῆς, τὴν ἐβοήθησεν εἰς τὰ παθήματά της, τὴν ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν ἀναγέννησίν της. 'Ο Βασιλεὺς τῆς 'Ελλάδος δέν θ' ἀργήσῃ νά ἔλθῃ νά συνδέσῃ ὁ ἴδιος τούς ιερωτέρους δεσμούς μέ τὸ ἔθνος. Φέρει πρός αὐτό τὴν δικαίαν ἐλπίδα ἀσφαλεστέρων καὶ πλατυτέρων ὄριών, μεγάλους χρηματικούς πόρους, ὅλα τὰ μέσα διά νά προχωρήσῃ εἰς μέγαν ἔξευγενισμόν βαθμηδόν, ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς σοφῆς διοικήσεως, ὅλα τὰ στοιχεῖα καλού στρατιωτικοῦ ὄργανισμοῦ, ἐπομένων ὅλα τὰ ἔχεγγυα τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εύδαιμονίας τῆς νέας πατρίδος του. Αἱ τρεῖς Αὐλαὶ ἥθελον νομίσει ἔαυτάς ἀπατημένας περὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ 'Ελληνικοῦ ἔθνους ἃν ἀμφέβαλλαν περὶ τῶν αἰσθημάτων, τά ὅποια ὅμιοφώνως ἡ 'Ελλάς δέν θέλει λείψει νά διαδηλώσῃ.

"Ελληνες! δείξατε θαρρούντως ὅτι τοιαῦτα είναι τά αἰσθήματά Σας. Περικυκλώσατε τὸν νέον "Ανακτά σας μέ τὴν εύγνωμοσύνην Σας, καὶ μέ τὴν ἀγάπην Σας. Πιστοί ύπηκοοι, συναθροιστήτε ὅλοι γύρωθεν τοῦ θρόνου του. Συντρέξατε τὸν διά τῆς δικαίας ἀφοιωσεώς Σας, εἰς τὸ ἔργον τοῦ νά δώσῃ εἰς τὸ Κράτος ὄριστικόν Σύνταγμα, καὶ τοῦ νά τῷ ἀσφαλίσῃ τὸ διπλοῦν καλόν τῆς εἰρήνης ἔξωθεν, καὶ τῆς ἡσυχίας, τῆς ισχύος τῶν νόμων καὶ τῆς εύταξίας ἔσωθεν. Είναι ἡ μόνη ἀνταμοιβή τὴν ὅποιαν Σᾶς ζητοῦν αἱ τρεῖς Αὐλαὶ δι' ὅσα ὑπέρ 'Υμῶν ἔπραξαν.

Ταλλεϋράντ, Πάλμερστον, Λιέβεν, Ματούστζεβιτς

(Δ. Κοκκίνου, δ.π., τομ ΙΒ' σελ. 566)

Διακοίνωση τοῦ Τούρκου ύπουργοῦ 'Εξωτερικῶν (Ρέις ἐφέντη) γιά τὴν ἀποδοχὴ τῆς συνθήκης καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ "Οθωνα

"Ἐλαβεν ἡ 'Υψηλή Πύλη γνῶσιν τοῦ περιεχομένου ἐν τῇ ἀπό 7 τοῦ παρελθόντος Νοεμβρίου διακοινώσει, ἦν οἱ 'Ημέτεροι φίλοι, οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔδρεύοντες κ. κ. 'Αντιπρόσωποι τῶν τριῶν Αὐλῶν, τῇ ἐπαρουσίᾳσαν, περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος, υἱοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, εἰς τὸν θρόνον τῆς 'Ελλάδος. Τό ἀντικείμενον τῆς διακοινώσεως ταύτης ὑπῆρξε δι' Αὐτῆν λίαν εὐάρεστον.

'Η 'Υψηλή Πύλη ἐπιβεβαιοῖ τὸ καθ' ἔαυτήν την ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων καὶ τὴν παρ' αὐτῶν γενομένην ἐκλογήν τοῦ Πρίγκηπος "Οθωνος, ὡς Βασιλέως τοῦ τόπου, ὅστις περιέχεται ἐντός τῶν προσδιορισθέντων ὄριών, ἄτινα θέλουσιν ὄριστικῶς τεθῆ μεταξύ αὐτῆς καὶ τῶν τριῶν Αὐλῶν.

Διά τῆς γενομένης ταύτης ἀποφάσεως ἐλπίζεται εὐλόγως ὅτι, τοῦ Θεοῦ εύδοκούντος, θέλουσι παύσει αἱ ταραχαὶ ἐν τοῖς τόποις τοῖς περιλαμβανομένοις ἐντός τῶν κανονισθέντων καὶ τεθησομένων ὄριών, ὅτι τά πρός ἔξασφάλισιν τῆς

ήσυχίας και τῆς εύταξίας τῶν ὁμόρων λαῶν συμφωνηθέντα θέλουσι τηρηθῆ
ἀπαρασάλευτα, καὶ ὅτι θέλουσιν ὑπάρχει σχέσεις φιλικάι μεταξύ τῶν δύο
γειτνιαζουσῶν Ἐπικρατειῶν.

Ἐπιθυμοῦσα νά ἐκφράσῃ τὴν ἐλπίδα ὅτι μεγίστη θέλει καταβληθῆ προσοχή
ώς πρός ἄπαντα ταῦτα τά ἀ. γικείμενα, ἡ Ὑψηλή Πύλη ἐπέδωκε διακοίνωσιν πρός
τὸν κ. πρέσβυτον τῆς Ἀγγλίας καὶ πρός τὸν κ. ἀπεσταλμένον τῆς Ρωσσίας,
διαβιβάζουσα συγχρόνως τὴν παροῦσαν φιλικήν διακοίνωσιν πρός τὸν κ. ἐπιτε-
τραμμένον τῆς Γαλλίας, μετά τῆς ἐπανειλημμένης διαβεβαιώσεως τῆς ύπολήψε-
ως κτλ. κτλ.»

(Δ. Κοκκίνου δ.π., τόμ. IB', σελ. 571)

Περιεχόμενα:

Πρόλογος	5
Πρώτο Μέρος: 'Ο Εύρωπαϊκός Διαφωτισμός	
— Είσαγωγικά καί όρισμός	11
— Κύρια γνωρίσματα του Διαφωτισμοῦ	13
— 'Η πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καί ἡ ἐπίδρασή τους στὸν τρόπο σκέψης τῶν Διαφωτιστῶν	14
— Οἱ ιδέες τοῦ Λόκ καί τοῦ Μοντεσκιέ γιά τὴν πολιτική ζωῆς	15
— 'Υπεράσπιση τῆς ἀνεξιθρησκίας	16
— Τό αἴτημα γιά ἐλευθερία	17
— Οἱ Ἑγκυκλοπαιδιστές καί ἡ διάδοση τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ	18
— Κοινωνικές ἀλλαγές πού προώθησε ὁ Διαφωτισμός	19
— 'Η οἰκονομική σκέψη κατά τούς χρόνους τοῦ Διαφωτισμοῦ. Οἱ φυσιοκράτες	20
— 'Επίλογος	22
Κείμενα	
1. Ντεκάρτ, Κανόνες μεθοδικῆς σκέψης	23
2. Νεύτονα, Κανόνες διαλογισμοῦ στή Φιλοσοφία	23
3. Λόκ, Οἱ δύο πηγές τῶν ἰδεῶν μας	24
4. Μοντεσκιέ, Τό πνεῦμα τῶν Νόμων (ἀπόσπασμα ἀπό τά δύο πρώτα κεφάλαια)	25
5. Βολταίρου, 'Ανεξιθρησκία	26
6. Ρουσσό, Τό Κοινωνικό Συμβόλαιο (ἀπόσπασμα ἀπό τό πρώτο κεφάλαιο)	27
7. Ντιντερό, Πολιτική Αύθεντία (Λημμα ἀπό τὴν Ἑγκυκλοπαίδεια, ἀπόσπασμα)	27
Δεύτερο Μέρος: Νεοελληνικός Διαφωτισμός	
Είσαγωγικό διάγραμμα	31
1. Ἰστορική ἀναδρομή	32
2. Φάσεις τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ	35
α. Προδρομική περίοδος	35
β. 'Η μεγάλη ὥρα τοῦ Διαφωτισμοῦ	39
γ. 'Ανακαινιστική πνοή	42
3. Οἱ κύριοι φορεῖς τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ καί τά ἔργα τους	45
α. Εύγενιος Βούλγαρης	45
β. 'Ιωσηπος Μοισιόδακας	46

γ. Δημήτριος Καταρτζής	49
δ. Νεωτερική Γεωγραφία (Δ. Φιλιππίδης - Γρ. Κωνσταντάς)	50
ε. Ρήγας Βελεστινλής	52
στ. Ἀδαμάντιος Κοραής	56
ζ. 'Ελληνική Νομαρχία	60
η'. Κωνσταντίνος Κούμας	63
Τρίτο Μέρος: Θέματα 'Ελληνικής Ιστορίας (1750-1850) από τις πηγές της:	
Κεφάλαιο Α' : Οι πολιτειακές άντιλήψεις των 'Ελλήνων πρίν από τήν 'Επανάσταση καί ό χαρακτήρας τῶν συνταγματικῶν κειμένων πού διαμορφώθηκαν κατά τή διάρκειά της.	
Είσαγωγή	71
α) Οι πολιτειακές άντιλήψεις τῶν 'Ελλήνων πρίν από τήν 'Επανάσταση τοῦ 1821	71
β) 'Ο πολιτειακός χαρακτήρας τῶν πολιτευμάτων τοῦ ἀγώνα τῆς ἀνεξαρτησίας.....	88
Κεφάλαιο Β' : Τά οἰκονομικά τοῦ 'Αγώνα:	
1. Δημοσιονομική άντιμετώπιση.....	101
2. "Εσοδα.....	102
3. Τά έθνικά κτήματα	105
Κεφάλαιο Γ' : Παιδεία:	
1. 'Η παιδεία τοῦ 'Αγωνιζόμενου "Εθνους	129
2. 'Η 'Οργάνωση 'Εκπ/κοῦ συστήματος τοῦ 'Ελεύθερου 'Ελληνικοῦ Κράτους (α) ἐπί Καποδίστρια..... (β) επί 'Αντιβασιλείας	146 155
Κεφάλαιο Δ' : 'Εξωτερική Πολιτική (ἀπό 1821 ὥς 1832)	
1. 'Η Εύρωπαική διπλωματία ἔναντι τοῦ 'Ελληνικοῦ Ζητήματος κατά τήν ἔναρξη τῆς 'Επαναστάσεως	167
2. 'Η θέση τῶν 'Ελλήνων ἔναντι τῆς Εύρωπης κατά τήν ἔναρξη τῆς 'Επαναστάσεως	172
3. Τό Συνέδριο τῆς Βεροΐας	177
4. 'Η 'Εξωτερική Πολιτική τῆς 'Αγγλίας μετά τό Συνέδριο τῆς Βερόνας (1823)	181
5. 'Η 'Εξωτερική Διπλωματία κατά τό 1824. 'Η 'Αγγλορωσική ἀντίθεση πάνω στό ζήτημα τῆς 'Ελληνικῆς 'Επαναστάσεως	185
6. 'Η Δημιουργία τῶν πρώτων 'Ελληνικῶν κομμάτων μέ ξενικό ὄνομα, ὡς διαφόρων παραγόντων ἐσωτερικῆς καί ἐξωτερικῆς πολιτικῆς	191 259

7. Συνέπειες από τήν ιδρυση τῶν τριῶν κομμάτων στήν έξωτερική πολιτική τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας	197
8. Ἡ ἀνάμειξη τῆς Ἀγγλίας στήν Ἑλληνική ύπόθεση (1825). Τό Πρωτόκολλο τῆς Πετρούπολης (1826)	206
9. Ἡ Ἐξωτερική πολιτική τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως σύμφωνα μὲ τίς ἀποφάσεις τῆς Γ' Ἐθνοσυνέλευσης τῆς Ἐπιδαύρου.....	211
10. Ἐξελίξεις στό Διπλωματικό πεδίο πού ὀδηγοῦν στή Συνθήκη τοῦ Λονδίνου (6 Ἰουλίου 1827) καὶ στή Ναυμαχία τοῦ Ναβαρίνου (7/20 Ὁκτωβρίου 1827)	217
11. Οἱ Συνέπειες τῆς Ναυμαχίας τοῦ Ναβαρίνου στήν Ἐξωτερική Πολιτική τῶν μεγάλων Δυνάμεων	222
12. Οἱ Διπλωματικές Ἐνέργειες τοῦ Ἰωάννη Καποδίστρια ὡς Κυβερνήτη καὶ οἱ ἔξελίξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος	229
13. Ἡ Διπλωματική Πορεία πρός ἀναγνώριση Ἀνεξάρτητου Ἑλληνικοῦ Κράτους (Ἡ συνθήκη τῆς Ἀνεξαρτησίας).....	235
14. Οἱ διπλωματικές συνέπειες τοῦ Πρωτόκολλου τῆς Ἀνεξαρ- τησίας τῆς Ἑλλάδας (3 Φεβρουαρίου 1830). Οἱ ἐνέργειες τοῦ κυβερνήτη γιὰ τήν ὄριστική ρύθμιση τῶν συνόρων τοῦ νέου Κράτους.....	243
15. Διπλωματικές ἐνέργειες γιά τήν ἐκλογὴ τοῦ Ὀθωνα.....	249

ΕΚΔΟΣΗ Α' 1980 (Ι) — ANTIT. 70.000 — ΣΥΜΒΑΣΗ 3337/8-1-80

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΝΕΑ ΠΕΙΡΑΓΙΚΗ ΛΙΘΟΓΡΑΦΙΑ Ε.Π.Ε.

